

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
CASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE
REDAKTOR BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 150,—
Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ЖУРНАЛ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК В НИТРЕ
РЕДАКТОР БОГУСЛАВ ХРОПОВСКИ

Выходит два раза в год на 480-ти страницах, подписная цена Кчс 150,—
Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN NITRA
SCHRIFTFLEITER BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 150,—
Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
XXVI-2, 1978

Hlavný redaktor
BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Redakčná rada
Vojtech Budinský-Krička, Ján Dekan, Jan Filip, Alojz Habovštiak, Josef Poulík,
Miroslav Richter, Alexander Ruttkay, Miroslav Štěpánek, Jozef Vladár

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK XXVI

ČÍSLO 2

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED BRATISLAVA

1978

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED A 25 ROKOV ARCHEOLOGICKÉHO BĀDANIA NA SLOVENSKU

BOHUSLAV CHROPOVSKÝ — JOZEF VLADĀR — ALEXANDER RUTTKAY
(Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra)

Vo významnom roku tridsiateho výročia Víťazného februára, keď si pripomínáme prevzatie moci robotníckou triedou v našej vlasti a začiatok novej historickej epochy budovania socializmu a slobodného vývoja našich národov v rámci svetového socialistického spoločenstva, pripamätávame si aj dvadsiate piate výročie založenia vrcholnej vedeckej inštitúcie na Slovensku — Slovenskej akadémie vied. Jej založenie bolo výsledkom cieľavedomej politiky Komunistickej strany Československa a Komunistickej strany Slovenska, ktorá sa starala a stará o to, aby sa s ekonomickou prestavbou našej vlasti rozvíjal vedecký pokrok a zvyšovala kultúrna vyspelosť, aby sa idey marxizmu-leninizmu dostávali do vedomia všetkých pracujúcich a vytvárali z nich ľudí morálne pevných a nadšene oddaných socializmu. V tomto ohľade mala a má v politickej praxi strany nesmierny význam veda, ktorá sa stala neoddeliteľnou súčasťou vývoja našej socialistickej spoločnosti. Výstižne to vyjadril *Klement Gottwald*: „Nie veda pre vedu, nie veda vznášajúca sa nad zemou, ale veda spätá so životom a potrebami spoločnosti, veda, ktorá nám pomáha pri ovládnutí prírody a otvára nové obzory nášmu hospodárstvu a kultúre — to je naše želanie, naša potreba, naša požiadavka“.

Vďaka sústavnej starostlivosti Komunistickej strany Československa a vrcholných štátnych orgánov dosiahla Slovenská akadémia vied vo zväzku s Československou akadémiou vied vo svojich vedných odboroch početné významné výsledky, ktoré prispeli k rozvoju a obohateniu vedy i v celosvetovom meradle a znamenajú značný prínos pre naše národné hospodárstvo, rozvoj kultúry, výchovy a uvedomenia pracujúcich. Na XV. zjazde KSČ generálny tajomník ÚV KSČ *G. Husák* mohol konštatovať: „... veľmi zodpovednú úlohu má aj základný výskum, sústredený v ČSAV a SAV a na vysokých ško-

lách. Po XIV. zjazde dosiahol niektoré dobré výsledky, avšak aj tu kľúčovou požiadavkou zostáva efektívnosť, tesnejšie spojenie s potrebami praxe“.

Poslaním Slovenskej akadémie vied, ako sa hovorí v zákone o jej ustanovení, má byť plánovitá a organizovaná práca v teoretických a aplikovaných vedách, zabezpečovanie tvorivej účasti slovenskej vedy na rozvoji československého bádania a tvorby, aby čo najúčinnnejšie prispela k hospodárskemu a kultúrnemu rozvoju Slovenska, a tak urýchlila vybudovanie socializmu v Československej republike. Akadémia plní úlohy v účelnej koordinácii svojej činnosti, ako aj práce iných vedeckých ustanovizní s činnosťou ČSAV ako najvyššej vedeckej ustanovizne Československej republiky. Slovenská akadémia vied značne prispela ku konsolidácii vedeckého života. Veda sa začala organizovať a jej úlohy plánovať na vyššej úrovni. Osobitne treba vyzdvihnúť pomoc českej vedy pri konštituovaní Slovenskej akadémie vied. Táto pomoc bola v začiatkoch jestvovania SAV podmienkou rýchleho rozvoja vedy na Slovensku. Preto nadviazanie úzkej spolupráce SAV a ČSAV, opretie sa o pomoc ČSAV ako vrcholnej celoštátnej vedeckej ustanovizne, stalo sa základnou zásadou rodiacej sa SAV. Vo všetkých prejavoch a referátoch na zasadnutí Slovenskej národnej rady, ako aj na ustanovujúcich zhromaždeniach sekcií SAV sa kategoricky opakovala požiadavka, že sa v Akadémii môže pestovať iba veda, ktorá si osvojila metódu dialektického a historického materializmu, veda socialistická. Súčasne sa veľmi jednoznačne proklamovali požiadavky spojenia slovenskej vedy s vyspelou vedou sovietskou, ako jej vzorom.

Členom delegácie ČSAV na slávnostnom otvorení Slovenskej akadémie vied a vedúcim delegácie na ustanovujúcej schôdzi sekcie spoločen-

ských vied SAV bol vtedajší viceprezident ČSAV vynikajúci archeológ — akademik *Jaroslav Böhm*. Vo svojom prejave uviedol: „Slyšeli jste problematiku mnoha věd, s nimiž ve své odborné práci nepřicházíte do styku buď vůbec, anebo jen výjimečně a mohli jste srovnávat stupeň připravenosti té které vědy, zamyslet se nad způsobem, jak formuluje a vytyčuje svoji problematiku a jakými metodami jí chce řešit. Mohli jsme všichni srovnávat a zároveň vyhledávat styčné body. Myslím, že je to rozrazení izolace jednotlivých společenských věd a jejich vzájemný styk a kontrola budou jedním z hlavních kladů Vaší společenské sekce. Odbornost zachází snadno do přílišné, neplodné a jednostranné specialisace a to je úskalí, do něhož se naše dřívější věda často a snadno dostávala a jemuž se musíme naučit vyhýbat. Velký ruský učenec Timirjazez říkával, že každý vědec má vědět něco o všem a všechno o něčem. Myslím, že tuto devisu můžeme vytyčit i ve své vlastní práci, neboť je v souladu s filosofickým základem, z něhož dnes vycházíme. Požadavek, aby každý vědecký pracovník si osvojil pevný teoretický základ marxistické ideologie, je dnes samozřejmý. Ale stejně je samozřejmý i požadavek, aby každý vědecký pracovník znal dokonale svoji disciplínu, nebo jinak své vědě v úsilí o poznání pravdy v boji za opravdový rozvoj pokrokové vědy bude málo platný. A nám na tom musí záležet“. Ani s odstupem času netreba na týchto slověch nič meniť ani k nim nič dodávať, iba podčiarknuť, že nám na tom musí záležať.

Slovenská akadémia vied sa rozvíjala a rozvíja obrovským tempom. Vznikali nové vedecké ústavy, široko sa rozvinula vedeckovýskumná činnosť, spolupráca so spoločenskou praxou, vedecká výchova. SAV má dnes významné miesto v národnom živote Slovákov, predstavuje neustále rastúci fond vedomostí a odborností a je významným reprezentantom slovenského národa v medzinárodnom živote; nielen prispieva k rastúcej úrovni svetového vedeckého bádania, ale aj prijíma jeho výsledky na prospech rozvoja nášho hospodárstva a kultúry.

V citovanom prejave akademik *J. Böhm* ďalej uviedol: „Téměř ve všech diskusních příspěvcích se zdůrazňovalo, že slovenská věda si uvědomuje větší vyspělost české vědy a že se chce od ní učit. My zástupci české vědy — byl nám to i mělo lichotit — popíráme v tomto smyslu nadřazenost vědy české nad slovenskou. Ano, máme mnoho vynikajících vědeckých pracovníků, kteří před-

stihují v některých disciplínách slovenské vědce. Na druhé straně však na některých vědních úsecích předběhli jste vy nás a tady my se zasa budeme učit od vás, jako se oba učíme od sovětské vědy. Co nás však potěšilo opravdu, že potřeba spolupráce mezi slovenskou a českou vědou ozývá se přímo z pracovišť, tedy zdola, a že na mnoha úsecích pracovních tato spolupráce se rozvinula už spontánně a přinesla pěkné výsledky. Tato skutečnost, která je dokladem toho, jak potřeba vědecké spolupráce je žhavě pociťována, ulehčí podstatně práci vedení akademií a zabezpečí do budoucna úspěšnou a bratrskou spolupráci obou našich vědeckých institucí po vzoru sovětském, bez slavnostních deklarací a úmluv“. Týmiťto zásadami sa riadili nielen naše vrcholné inštitúcie, ale treba povedať, že podľa nich sa osobitne úspešne a takmer jednotne rozvíjala celá práca v odbore archeológie, a to nielen v rámci ústavov akademií, ale v celoštátnom meradle (*Chropovský 1973*). Najmarkantnejšie sa to prejavilo v terénnom výskume. Vďaka vynikajúcim terénnym bádateľom (*L. Hájek, F. Prošek, A. Knor*) sa mohlo pristúpiť k realizácii veľkých systematických výskumov. Jednotný postup archeológie v Čechách a na Slovensku sa odrážal aj v koordinácii výskumného plánu, vo vytyčovaní hlavných úloh a ideologickom usmerňovaní výchovy kádrov, ako aj v pravidelnom organizovaní celoštátnych konferencií v Liblciach a Smoleniciach, na ktorých sa hodnotili dosiahnuté výsledky a vytyčoval sa plán na nasledujúce obdobie. Veľký význam mali celoštátne zjazdy profesionálnych archeológov a spolupracovníkov archeologických ústavov. Tieto zjazdy sa konali raz v Čechách, inokedy na Morave alebo na Slovensku.

Mnohými týmito podujatiami sa nielen upevňovala bratská jednota československých archeológov, ale spevňovali sa aj základy archeológie ako vednej disciplíny. Konečným súčasným výsledkom tejto jednoty je existencia Československého národného komitétu archeologického a koordinácia štátneho plánu bádateľského výskumu. Dnes rieši československá archeológia dve hlavné úlohy: *Slovania a prvé štátne útvary na území Československa* (jej hlavným a koordináčnym pracoviskom je Archeologický ústav ČSAV) a *Praveký a včasnohistorický vývoj Československa a jeho vzťahy k ostatným kultúrnym oblastiam* (hlavným a koordináčnym pracoviskom tejto úlohy v celoštátnom meradle je Archeologický ústav SAV). Do tejto úlohy sú zaradené aj témy:

Socialistická spoločnosť a tradície antickej kultúry a Výskum kultúr starého Orientu. Pravda, súčasný rozsiahly rozvoj archeologického bádania si postupne vyžiadala hľadať aj nové formy čo najužšej spolupráce medzi slovenskými a českými archeológmi, ktorá dosahuje stále kvalitatívne vyššie stupne. Dôkazom toho je nielen jednotný postup vo vedeckovýskumnej činnosti, ale aj v koordinácii všetkých ďalších podujatí. Stalo sa už tradíciou, že každoročne sa československí archeológovia schádzajú na celoštátnom stretnutí v Brne, kde si nielen vymieňajú skúsenosti, ale aj vytyčujú hlavné úlohy tak, aby plnili najdôležitejšie požiadavky spoločenskej objednávky a riešili špecifické problémy tej-ktorej krajiny či inštitúcie.

*Archeologický ústav SAV — koordinátor
archeologického bádania na Slovensku*

Dejiny archeologického bádania na Slovensku sú krátke a zdanlivo veľmi skromné. Napriek tomu — ba možno práve preto — neuskutočnil sa doteraz serióznejší pokus o periodizáciu vývoja slovenskej archeológie ako vednej disciplíny, nehovoriac ani o hodnotení jej úrovne v širších európskych súvislostiach. Citeľný je aj hľad v hodnotení ideologických aspektov, ktorými sa riadili jednotliví bádatelia alebo skupiny a inšpiračné motívy v súvisi s progresom i regresom záujmu spoločnosti o archeológiu na Slovensku a závislosť týchto výkyvov od aktuálnych politických udalostí i celkovej spoločenskej klímy.

V počiatkoch záujmu o archeológiu na Slovensku je mnoho romantického nadšenia, mnoho subjektivisticky podfarbenej snahy i tými „čriepkami“ oživil povesť starobylej slávy slovenskej zeme, najmä slávy starých Slovanov, ktorú vraj „pohltili stáročia“. Vznik záujmu o hmotné pamiatky, ktoré zanechali dávni obyvatelia našej vlasti, viaže sa u nás — podobne ako v celej Európe — k 19. storočiu, k obdobiu vytvárania povedomia slovenského národa. Tento proces bol tvrdým bojom, na ktorom sa zúčastňovala už vtedy — hocako skromne — aj archeológia. Na Slovensku bolo v tomto ohľade veľa vôle, ale aj pomerne dlho málo skúseností a najmä odborne erudovaných jednotlivcov. Archeológia sa na Slovensku pred rokom 1918 nevykryštalizovala na skutočnú, metodicky i odborne fundovanú vednú disciplínu. Až vývoj počas prvej ČSR a predovšetkým v oslobodenom socialistickom Československu vytvoril archeológii také podmienky,

že mohla pokročiť dopredu míľovými krokmi a spolu s ostatnými spoločenskovednými disciplínami pomáhať vytvárať historické i spoločenské povedomie socialistického človeka.

Pokusíme sa stručne zhrnúť hlavné prúdy vývoja slovenskej archeológie do roku 1953, t. j. do vzniku Slovenskej akadémie vied a vytvoríť aj prvý náčrt periodizácie. Chceme zdôrazniť, že archeológia hneď spočiatku — aj keď len ako popoluška — slúžila a bola spojená so svojou dobou, žila jej pulzom, bola v nemálo prípadoch i zbraňou na obranu záujmov národa. Podmienkou tvorivej existencie tejto vedy je neuzavrieť sa do seba, ale pomáhať osvetľovať svojmu ľudu cestu do budúcnosti i odhaľovaním dávnych dejov, tradícií a skúseností. V tomto je poslanstvo aj pre súčasné, v pravom zmysle slova vlastne prvé generácie slovenských archeológov, pracujúcich v dobrých podmienkach na rôznych pracoviskách, predovšetkým v rámci Slovenskej akadémie vied — ako reprezentantov modernej, rozvinutej, spoločensky vysoko hodnotenej vedy. Dialektická spätosť minulosti, prítomnosti a budúcnosti je záväzná aj pre archeológiu. Vyplýva jej z toho aj povinnosť podrobnejšie rozpracovať dejiny slovenskej archeológie, no nie ako dejiny archeológov a archeologickej vedy v kabinetoch alebo na terénnych výskumoch, ale ako súčasť dejín slovenského ľudu, vývoja jeho národného a triedneho povedomia a bytostného záujmu o minulosť.

Azda ani na jednom ústave nemožno tak dokonale a plasticky sledovať dvadsaťpäťročný rozvoj a vývoj, ako práve na Archeologickom ústave SAV. Do zväzku Slovenskej akadémie vied vchádzal bývalý Štátny archeologický ústav s 19 pracovníkmi (z toho bolo 6 vedeckých, 2 odborní, 7 technických, 3 administratívni a 1 pomocný) a dnes má ústav 123 pracovníkov, z toho 21 vedeckých (z nich 4 sú doktori vied, 2 profesori, 2 docenti a 17 kandidátov vied) a 26 vedecko-odborných pracovníkov, zvyšok spomenutého počtu tvoria technickí, administratívni a pomocní pracovníci. Okrem toho ústav má 4 interných aspirantov a 4 pracovníkov na študijnom pobyte. Dnes je ústav rozdelený na 8 oddelení (z toho 5 vedeckých) a každé oddelenie má viacej pracovníkov ako pred 25 rokmi celý ústav. Táto skutočnosť vystupuje o to markantnejšie, že archeologický výskum na Slovensku sa začal prudko rozvíjať až po víťazstve robotníckej triedy vo februári 1948. Tento rozvoj umožnila veľká podpora straníckych, štátnych a akademic-

kých orgánov, ktoré od začiatku pripisovali ďalšiemu rozvoju archeologického bádania veľký význam (*Točík 1954*). Bolo treba splniť zodpovednú úlohu — budovať archeológiu na Slovensku v duchu zásad marxizmu-leninizmu, ako historickú a spoločensky angažovanú vednú disciplínu (*Chropovský 1975a*). Význam a postavenie archeológie a Archeologického ústavu SAV boli zvlášť zvýraznené v zákone Slovenskej národnej rady č. 7/58, podľa ktorého sa Archeologický ústav SAV stal hlavným pracoviskom a koordinátorom archeologického výskumu na území Slovenska.

So vznikom Slovenskej akadémie vied dostal Archeologický ústav SAV aj dôstojné umiestnenie na Nitrianskom hrade, kam sa presťahoval z Bystričky pri Martine. V priebehu ďalšieho budovania ústavu sa postupne nielen zaplnili pridelené priestory hradu, ale rozšíril sa aj do podhradí a pribudol k nim aj kaštieľ v Nových Vozokanoch, kde sú umiestnené depozitáre ústavu a kde sa konajú sympóziá a menšie konferencie. No ani tieto budovy, priestory a zariadenia už nevyhovujú čo do rozsahu ani po stránke technickej požiadavkám vyplývajúcim z potreby budovať jednotlivé prevádzky ústavu na modernej báze, a preto sa prišlo k prípravným prácam na vybudovanie novej, modernej, účelovej i reprezentatívnej budovy pre Archeologický ústav SAV.

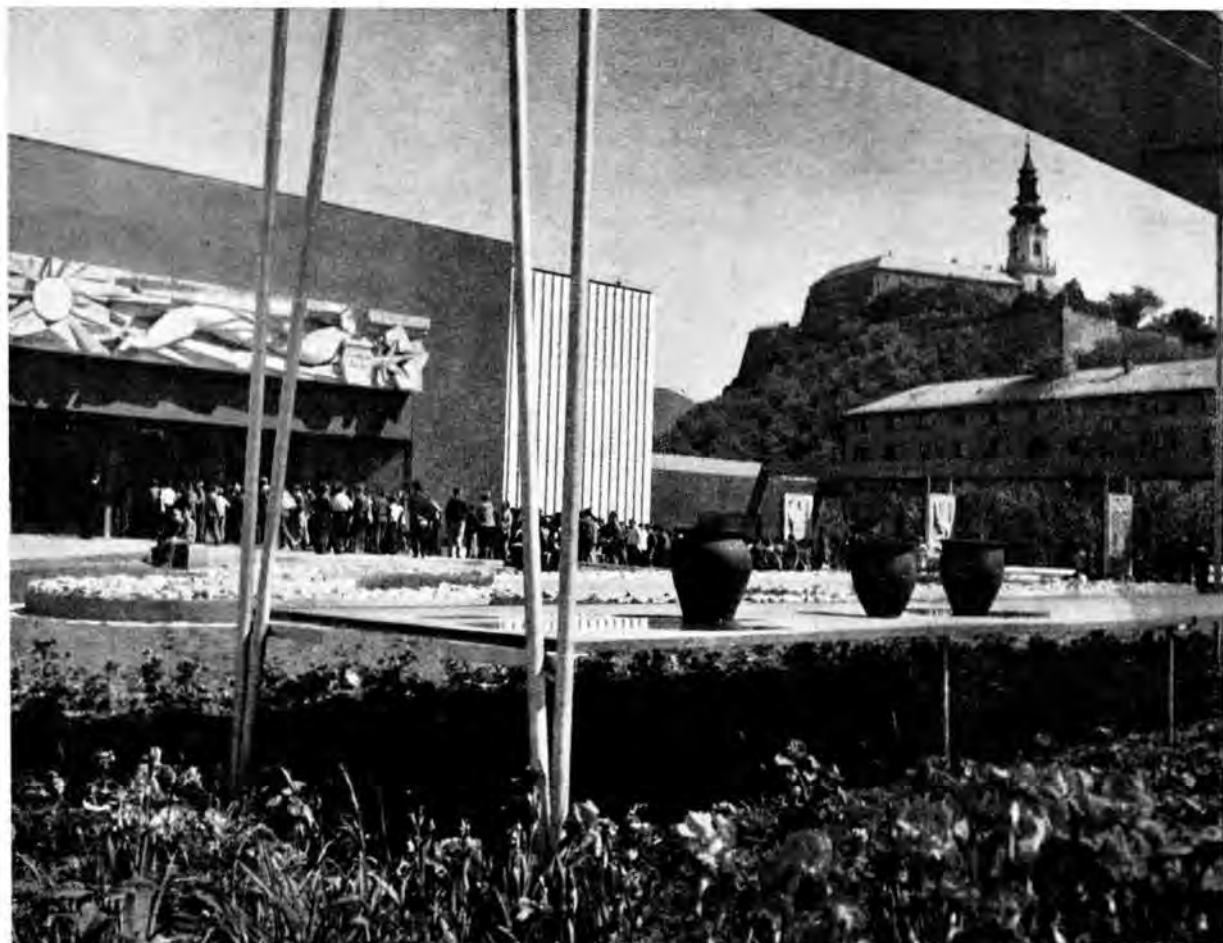
Dobré personálne, finančné i technické zabezpečenie umožnilo nielen prudký rozvoj ústavu, ale aj rozsiahlejšie záchranné výskumy na lokalitách, ktoré boli dotknuté rozsiahlou výstavbou súvisiacou s industrializáciou Slovenska a kolektivizáciou poľnohospodárstva. Už v roku 1953 sa v porovnaní s predchádzajúcim rokom zvýšil počet výskumov o 100 % a terénne výskumy sa robili na 31 lokalitách. Tieto výskumy priniesli priam prekvapujúci materiál, svedčiaci o veľkom význame územia Slovenska v pravekom a včasnohistorickom období v širokých európskych súvislostiach. Z roka na rok sa skúmali nové lokality, mnohé z nich sa stali predmetom systematického niekoľkoročného výskumu. Táto skutočnosť na jednej strane veľmi pozitívne ovplyvnila významné postavenie Slovenska, no na druhej strane sústreďovanie síl na záchranu rozsiahlych archeologických lokalít neumožňovalo robiť systematický regionálny výskum a prieskum, ktorý si vyžadovalo tematické spracúvanie najstarších dejín Slovenska. Okrem toho naliehavé úlohy vyplývajúce z nutnosti záchrany archeologického

materiálu nedovoľovali v dostatočnej miere náležite vedecky spracovať veľmi početné nálezy, čo bolo na škodu vecí. No aj toto obdobie bolo v prudkom vývoji slovenskej archeológie potrebné a treba zdôrazniť, že bez budovateľského nadšenia nielen interných pracovníkov Archeologického ústavu SAV, ale aj jeho externých spolupracovníkov, pôsobiach v tom čase na Komenského univerzite v Bratislave a v múzeách, neboli by sa dosiahli také skvelé výsledky. Bola to skutočná jednota, vytvorená a upevňovaná snahou získať a zachrániť čo najviac drahocenných pamiatok materiálnej kultúry dávnych vekov. Práve obdobie budovania socialistickej spoločnosti na Slovensku vytvorilo na dosiahnutie tohto cieľa najširší priestor a možnosti.

Dnes už možno povedať, že výskumami na území Slovenska sú zachytené nielen jednotlivé obdobia, ale aj makroregióny, čo umožňuje podať syntetický obraz dejín. Kľúčové postavenie Slovenska v strednej Európe predurčilo ho k tomu, aby sa na jeho archeologických lokalitách riešili základné otázky chronológie a synchronizácie pravekých kultúr. Čo sa týka našich národných a slovanských dejín, z územia Slovenska pochádza taký bohatý nálezový materiál, že na širšej báze umožňuje riešiť problematiku materiálnej a duchovnej kultúry Slovanov, ako aj iných neslovanských kmeňov a národov i zložitú problematiku interetnických vzťahov v širšom európskom historickom kontexte. Z týchto daností vychádza aj plán vedeckovýskumnej činnosti, upriamený na riešenie základných otázok pravekého a včasnohistorického osídlenia a vývoja Slovenska v rámci európskeho vývoja.

Výsledky terénnych výskumov v Gánovciach, Novom Meste nad Váhom, Bojniciach, Vlčkovciach, Trenčíne, Radošinej, Moravanoch nad Váhom, Nitre, Kechneči, Tibave, Cejkove, Kašove a na iných lokalitách umožnili riešiť problematiku paleolitického osídlenia, získať typologické i chronologické poznatky o prítomnosti viacerých skupín fosílného človeka, ako aj o čase jeho príchodu na územie Slovenska. Osvetlil sa aj stupeň vývoja v rámci civilizačného procesu a stav neproduktívneho hospodárstva v jednotlivých oblastiach Slovenska. Výskum v Sereďi priniesol po prvý raz významný nálezový materiál pre riešenie problematiky mezolitu v strednej Európe.

Rozsiahlymi terénnymi výskumami neolitických sídlisk a po prvý raz v stredoeurópskej oblasti zistených neolitických pohrebísk vo Veľkom

Obr. 1. Výstava Veľká Morava v Nitre roku 1964. V pozadí Nitriansky hrad — sídlo Archeologického ústavu SAV.

Grobe, Nitre, Dvoroch nad Žitavou, Šarovciach, Ardove, Michalovciach, Štúrove a na iných lokalitách slovenská archeológia podstatne prispela k riešeniu zložitých otázok prechodu ľudskej spoločnosti od neproduktívneho k produktívnemu hospodárstvu, špeciálnych otázok chronológie i synchronizácie, zmien vzhľadu krajiny, vytvárania oblastí dedinskej roľníckej civilizácie, ktoré sa stali jadrom ďalšieho historického vývoja. Nie menší význam majú výskumy neolitických lokalít v Tibave, Nitrianskom Hrádku, Ivanovciach, Šebastovciach, Svodíne a i., ktoré umožnili nielen rozpoznať bohatstvo materiálnej kultúry, ale aj správne vyčleniť vývojové stupne mladšej doby kamennej, stanoviť jej začiatkové vývojové fázy, zistiť vplyvy predchádzajúcich kultúr, ako aj vymedziť nové kultúrne fázy a spracovať ich synchronizáciu so stredomorskými kultúrami. Tieto výskumy umožnili spoznať hospodársky vývoj a zmeny v spoločenskom živote vtedajšieho obyvateľstva a ukázali, že Slovensko

v mladšej dobe kamennej bolo veľmi dôležitou zložkou podunajského centra.

Výskumy rozsiahlych pohrebísk a sídlisk na významných lokalitách v Abraháme, Hurbanove, Výčapoch-Opatovciach, Veľkom Grobe, Branči, Nitre, Spišskom Štvrtku, Barci, Nitrianskom Hrádku, Španej Doline, Kopčanoch, Malých Kosiňách, Dolnom Petre, Bukovej, Salke, Šafárikove, Radzovciach, Partizánskom, Čake, Mikušovciach, Martine, Vyšnom Kubíne, Diviakoch, Beluši a i. umožnili zodpovedať otázky vzniku a chronológie kultúr doby bronzovej so zreteľom na vznik a rozvoj metalurgie, na sídliskové formy a výrobné vzťahy. Umožnili riešiť základné problémy podielu mladšej fázy eneolitu na stvárňovaní kultúr staršej doby bronzovej, ako aj prenikania kmeňov a kultúrnych prvkov z juhovýchodu, zo západnej Ukrajiny a z iných oblastí. Rozbor bohatej materiálnej kultúry podstatne prispel i k objasneniu veľkých zmien spoločenských i hospodárskych a k riešeniu otázok civi-

začného procesu na strednom Dunaji, ako aj podielu kultúr doby bronzovej na vývoji v západných a severných oblastiach Európy.

Medzi najmenej objasnené obdobia patrila doba halštatská. Na základe výskumov dôležitých hradísk v Smoleniciach, Vyšnom Kubíne, Istebnom, pohrebísk v Chotíne, Nových Zámkoch, Reci a sídlisk v Seredi, Somotore a i. sa mohlo pristúpiť nielen k osvetleniu vývoja, postavenia a významu územia Slovenska v tomto období, ale aj k riešeniu otázok vzniku a rozšírenia kultúr doby železnej v strednej Európe a podstatnou mierou prispieť k osvetleniu zložitého vývoja zo sociálno-ekonomického a etnického hľadiska.

Značne sa rozšírilo štúdium laténskeho obdobia na Slovensku, čo podstatnou mierou umožnili predovšetkým výskumy rozsiahlych a bohatých pohrebísk v Mani, Nebojse, Trnovci nad Váhom, Hurbanove, Dvoroch nad Žitavou, Holiaroch, Kameníne, Bajči, Palárikove a i., predovšetkým však výskumy mohutných hradísk na Devíne, v Zemplíne, Nitrianskom Hrádku, Divinke, Krnči, Liptovskej Mare a početných sídlisk v Nitre, Tvrdošovciach, Lipovej, Šarovciach a i. Výsledky tohto výskumu nielenže pozmenili staršie názory na keltské osídlenie čo do geografického i časového rozsahu, ale prispeli aj k doplneniu poznatkov o keltskej expanzii v Európe.

V rámci riešenia širšej historickej problematiky laténskeho obdobia nepochybne významným prínosom slovenskej archeológie sú archeologické dôkazy o prítomnosti Dákov na Slovensku. Výskumy na Slovensku poskytli hlbší pohľad na obsah materiálnej kultúry, výrobnú techniku, územné rozšírenie a historický význam Dákov.

Veľký význam majú výsledky výskumov pamiatok doby rímskej na Slovensku. Boli preskúmané rímske stavebné pamiatky na významných lokalitách na Devíne, v Iži-Leányvári, Milanovciach, Šarovciach, Rusovciach, Cíferi-Páci, Stupave a predovšetkým pamiatky domáceho barbarského obyvateľstva na bohatých sídliskách a pohrebiskách z 1.—5. storočia n. l. v Očkove, Pobedime, Kostolnej pri Dunaji, Sládkovičove, Abraháme, Seni, Prešove a inde. Tieto rozsiahle výskumy potvrdili potrebu a opodstatnenosť hľadania rímskych vojenských zariadení nielen na limitnej hranici, ale i vo vnútrozemí, a poskytli mnohé poznatky o rímsko-barbarských politických, hospodárskych i sociálnych vzťahoch. Značne sa doplnila mapa osídlenia Slovenska a množstvo nálezov umožnilo dosiahnuť významné

úspechy v riešení problematiky bohatých hrobov z doby rímskej, čím sa slovenská archeológia dostala na úroveň ostatných európskych štátov.

Neobyčajne dôležité nálezy poskytol archeologický výskum lokalít z doby rímskej na území východného Slovenska. Poskytol nielen množstvo pamiatok materiálnej kultúry, ale — čo je zvlášť dôležité — umožnil v celej šírke osvetliť problematiku historického vývoja východného Slovenska v prvých storočiach nášho letopočtu.

Medzi významné výsledky patrí veľký pokrok v štúdiu púchovskej skupiny, ktorý priniesli poznatky z výskumov na strednom a východnom Slovensku. Tieto nové poznatky znamenajú predstih v štúdiu a osvetľovaní otázok púchovskej skupiny nielen na území Slovenska, ale aj v susedných oblastiach, v čom si udržiava slovenská archeológia prvenstvo.

Slovensko má mimoriadne postavenie pri riešení problematiky dejín najstarších Slovanov, lebo územie obývané Slovanmi na Dunaji bolo v bezprostrednom styku s rímskou kultúrou a civilizáciou. Títo Slovania pomerne skoro prešli ku kostrovému spôsobu pochovávaní a na základe materiálnej kultúry z ich pohrebísk možno osvetliť kultúrny a ekonomický vývoj v istých oblastiach a datovať najstaršiu slovanskú materiálnu kultúru. Poznatky získané výskumami v Prešove, Matúškove, Siladiciach, Somotore a na iných lokalitách stali sa základom umožňujúcim osvetliť vývoj slovanských kmeňov, najmä výrobcov a používateľov keramiky tzv. prešovského typu a pražského typu. Prebádané rozsiahle kostrové pohrebiská v Holiaroch, Prši, Dvoroch nad Žitavou, Nových Zámkoch, Štúrove, Šali, Žitavskej Tóni, Želovciach, Šebastovciach a inde priniesli množstvo pamiatok materiálnej kultúry, umožňujúcich riešiť nielen problematiku chronológie, ale predovšetkým výroby a vyspelosti výrobných a spoločenských vzťahov, ako aj avarsko-slovanskej symbiózy.

V minulosti bol zanedbávaný výskum veľkomoravského obdobia, a preto bolo nevyhnutné sústrediť pozornosť na systematický výskum historicky známych lokalít, ako Nitru, Devín a Bratislavu, ktoré priniesli prekvapujúce poznatky z hľadiska ich historického významu a otázok vzniku slovanských miest v širších dejinných súvislostiach. Podstatne sa rozšíril výskum ďalších hradísk — v Pobedime, Majcichove, Jure pri Bratislave, Malých Kozmálovciach, Bíni, Šarišských Sokolovciach, Divinke a Ducovom, ako aj výskum niekoľkých desiatok sídlisk a pohrebísk,

Obr. 2. Prvý tajomník ÚV KSS J. Lenárt v klenotnici Archeologického ústavu SAV.

ako napr. v Trnovci nad Váhom, Tvrdošovciach, Michale nad Žitavou, Hurbanove, Lipovej, Nitre, Veľkom Grobe, Blatných Remetách, Kráľovskom Chlmci a na ďalších lokalitách. Výskum slovanského osídlenia umožnil zistiť nielen jeho hustotu, ale aj veľký význam Slovenska v hospodárskom, kultúrnom a sociálnom vývoji Veľkej Moravy i ostatných území osídlených vo veľkomoravskom období Slovanmi.

Neostávali bokom ani výskumy prispievajúce k osvetleniu problematiky vývoja a postavenie staromaďarských kmeňov na teritóriu Slovenska.

V tomto ohľade priniesli významné výsledky výskumy staromaďarských pohrebísk v Seredi, Červeníku, Zemplíne, Košútoch, Galante, Chotíne, Prši, Lipovej a i.

Z obdobia včasného stredoveku sú síce už písomné správy, tie však iba torzovite podávajú obraz doby, aj to len v oblasti politických dejín. Preto sa v uplynulom období venovala zvýšená pozornosť významným archeologickým lokalitám, ktoré môžu poskytnúť konkrétne historické poznatky, osvetľujúce spôsob života feudálov a poddaného ľudu. Historicko-archeologický vý-

Obr. 3. Predseda vlády SSR P. Colotka, predseda SNR V. Šalgovič a vedúci odd. ÚV KSS R. Vančo pri prehliadke najnovších exponátov z výskumov Archeologického ústavu SAV.

skum má veľký význam aj pre štúdium vzniku a rozvoja feudalizmu na Slovensku. Na tento cieľ boli upriamené výskumy zaniknutých stredovekých osád v Zalužanoch, Bohatej, Hurbanove, Budmericiach a Boleráze, pohrebísk v Krásne, Radole, Modranoch, Zemnom, Čakajovciach a na iných lokalitách, sakrálnej i profánnej architektúry či mestských sídel na Devíne, v Banskej Štiavnici, Leviciach, Bíni, Kostoľanoch pod Tribečom atď. Výsledky terénneho výskumu podstatne umožnili riešiť zásadnú problematiku klasifikácie a datovania materiálnej kultúry stredovekých osád, ich pomer k panským sídlam i pomer zemepána k poddaným.

V krátkom prehľade nemožno uviesť ďalšie desiatky výskumov, ktorých počet za dvadsaťpäťročné obdobie trvania ústavu v rámci Slovenskej akadémie vied presiahol 1000, nerátajúc niekoľko ďalších stovák záchranných a prieskumných akcií. Je len prirodzené, že aj terénny výskum za štvrtstoročie prekonal kvantitatívne a predovšetkým kvalitatívne zmeny. Zvláštna pozornosť — osobitne v poslednom čase — sa začala venovať komplexnosti výskumu, čím sa nielen

skvalitňuje vlastná práca archeologického bádania, ale umožňuje a napomáha sa v rámci ústavu aj rozvoj vedných i pracovných odborov, ktoré môžu hlbšie osvetľovať skúmanú problematiku. Významnou mierou sa na tejto práci zúčastňuje numizmatika, archeozoológia, archeobotanika, paleoantropológia, geofyzika a najnovšie aj röntgenológia a laboratórium uskutočňujúce rádio-karbónové analýzy. Bolo by možné a azda aj potrebné bližšie rozviesť túto tematiku, no pre nedostatok miesta odkazujeme na literatúru, v ktorej sú publikované úlohy, ciele i výsledky práce spomenutých vedných i pracovných odborov (Kolníková 1973, Ambros 1973, Hajnalová 1973).

Uvedomujeme si, že pracoviská všetkých disciplín nemožno budovať v ústave, preto mnohé úlohy a potreby vyžadujúce odbornú prácu špecializovaných technických a prírodovedných odborov zabezpečujeme formou postupne sa rozvíjajúcej a širšie koncipovanej interdisciplinárnej spolupráce v ČSSR i v medzinárodnom meradle.

Obrovský počet pamiatok materiálnej kultúry, získaných rozsiahlymi terénnymi výskumami, ne-

Obr. 4. Otvorenie klenotnice Archeologického ústavu SAV. Zľava: predseda SAV akademik V. Hajko, podpredseda SNR F. Hagara, tajomník ÚV KSS L. Pezlár, minister kultúry SSR M. Válek, podpredseda vlády SSR J. Hanus a riaditeľ Archeologického ústavu SAV B. Chropovský.

mohol byť doteraz komplexne spracovaný, no napriek tomu sa veľká pozornosť venuje jeho sprístupňovaniu odbornej i širokej verejnosti. Mnohé štúdie a články boli publikované v časopise Archeologického ústavu SAV — *Slovenskej archeológii*, ktorý vychádza od roku 1953 dva razy do roka v rozsahu 480 strán. Netreba bližšie predstavovať ani rozoberať obsahovú či formálnu stránku tohto časopisu, ktorý sa rozsiahlou výmenou dostáva takmer na všetky dôležité archeologické pracoviská v zahraničí. Osemnásť zväzkov *Študijných zvestí Archeologického ústavu SAV* (1956—1970) obsahuje nielen dôležité materiály pre poznanie kultúrneho vývoja územia Slovenska v praveku a včasnej dobe dejinnej, ale svedčí aj o význame a možnostiach slovenskej

archeológie. Nová séria, nahrádzajúca Študijné zvesti AÚ SAV — *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* — vychádza od roku 1974 a je pohotovou informáciou o najnovších smeroch a výsledkoch bádania za jednotlivé roky. V edícii *Archaeologica Slovaca — Fontes* vyšlo 12 zväzkov, v ktorých boli súborne spracované dôležité rozsiahle výskumy a lokality z celého obdobia praveku a včasnej doby dejinnej so širším zhodnotením nálezového materiálu. V 4 zväzkoch série *Archaeologica Slovaca — Catalogi* boli publikované materiály z dvoch slovansko-avarských pohrebísk, zo staromaďarských pohrebísk a pohrebísk z doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Vyšli aj dve čísla zborníka *Úýchodo-slovenský pravek* (1970, 1971).

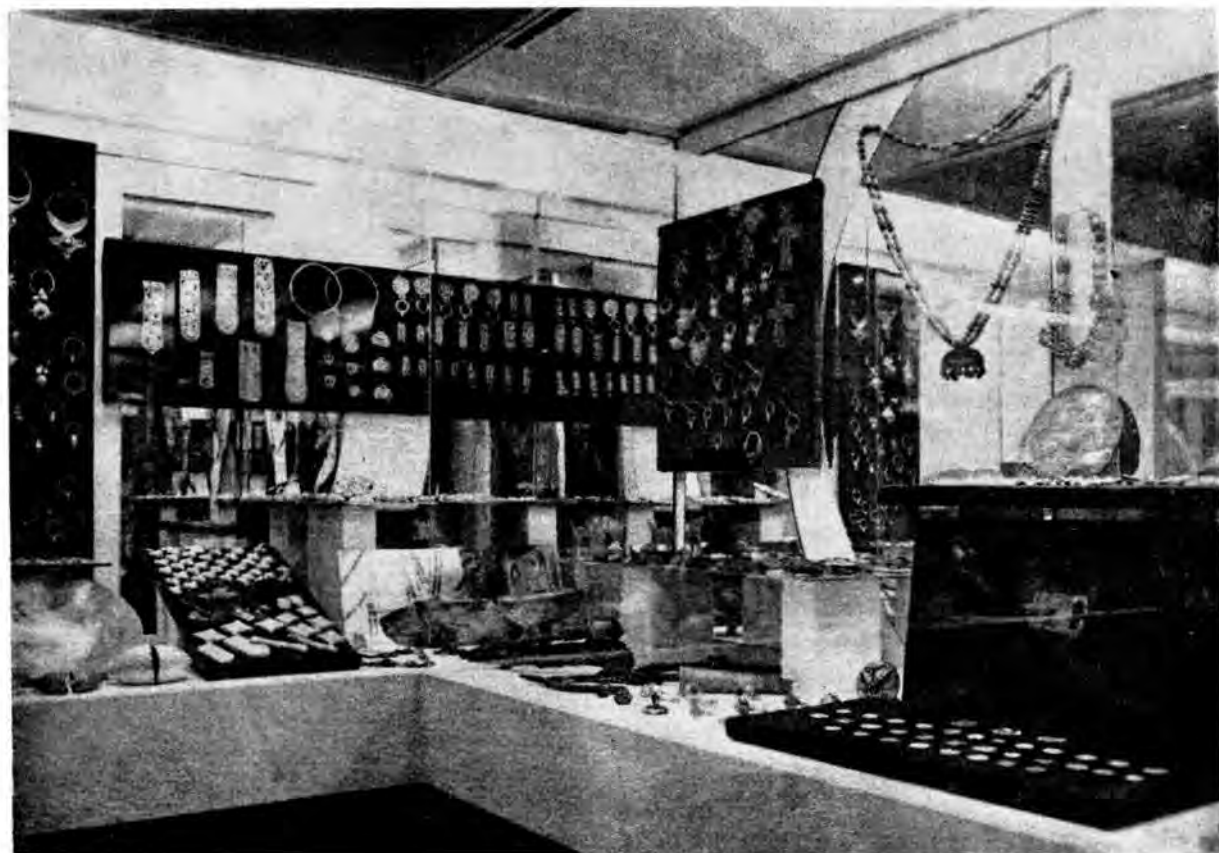

Obr. 5. III. medzinárodný kongres slovanskej archeológie, ktorý organizoval Archeologický ústav SAV. Slávnostné otvorenie kongresu v Slovenskom národnom divadle v Bratislave.

Veľmi dôležité je, aby sa na základe výsledkov rozsiahleho terénneho výskumu a zhodnotenia skúmaných lokalít urobila aj syntéza. Prvá marxistická syntéza bola uverejnená v časopise *Slovenská archeológia* (19, 1971, s. 287—617); z nej vychádzajú ďalšie syntetické práce. Súhrnné spracovanie vývoja na východnom Slovensku podáva kolektívna práca *Pravek východného Slovenska* (Košice 1965). Z monografického spracovania praveku a včasnej doby dejinnej, rozvrhnutého do 6 zväzkov, vyšla publikácia o staršej dobe kamennej (*Bárta* 1965), mladšej dobe kamennej (*Kolektiv* 1970) a slovanskom období (Chropovský 1970). Patričná pozornosť sa venuje aj numizmatike. Práce z tohto odboru sa zverejňujú v zborníku *Slovenská numizmatika*; dosiaľ vyšli zväzky: I (1970), II (1972), III (1974), IV (1976), V (1978).

Nie je poslaním tohto príspevku vymenúvať bohatú publikačnú činnosť ústavu či jednotlivých pracovníkov, chceme iba poukázať, aký obrovský vzostup zaznamenala slovenská archeológia a Archeologický ústav SAV za štvrtstoročie svojej existencie vo zväzku Slovenskej akadémie vied, ak uvážime, že pred rokom 1953 nejestvoval žiaden samostatný archeologický časopis na Slovensku ani iná edícia a archeologickí pracovníci boli odkázaní na publikovanie v časopisoch a zborníkoch príbuzných disciplín.

Archeologický ústav SAV si od začiatku uvedomoval nevyhnutnosť úzkej koordinácie svojej práce nielen v domácom, ale aj v medzinárodnom meradle. Preto od svojho vzniku venoval a neustále venuje mimoriadnu pozornosť rozširovaniu a skvalitňovaniu zahraničných stykov. Boli by iste veľmi zaujímavé konkrétne počty prija-

Obr. 6. Pohľad na súbor staroslovanských umeleckoremeselných výrobkov v klenotnici Archeologického ústavu SAV.

tých pracovníkov zo zahraničia a vyslaných príslušníkov ústavu do zahraničia, nech však hovorí skutočnosť: nateraz má Archeologický ústav SAV priame kontakty s 900 inštitúciami v 42 štátoch sveta a v ústave je sekretariát Medzinárodnej únie slovanskej archeológie. No význam medzinárodnej kooperácie sa nemeria a nemôže merať iba číslami, ale predovšetkým jej obsahom. Medzinárodná spolupráca sa realizuje podľa bilaterálnych dohôd s archeologickými ústavmi v ZSSR, NDR, MLR, PLR, BLR, RSR, SFRJ i priamymi kontaktmi s archeologickými pracoviskami v ďalších krajinách. Výrazom týchto úspešne sa rozvíjajúcich kontaktov sú aj uskutočnené medzinárodné konferencie a sympóziá — o dobe rímskej v r. 1957 (*Limes Romanus Konferenz 1959*), o eneolite a dobe bronzovej v r. 1958 (*Kommission 1961*), ktoré sa konalo ako prvé tohto druhu a stalo sa východiskom pri riešení tejto problematiky v širších súvislostiach. V snahe urýchliť štúdium slovansko-avarských vzťahov v Karpatskej kotline a na priľahlom území usporiadal ústav v r. 1966 sympóziu o súčasnom stave bá-

dania tohto obdobia a o úlohách jeho ďalšieho výskumu (*Symposium 1968*); sympóziu s touto tematikou sa odvtedy organizuje aj v iných štátoch. Na sympóziu o lengyelskom kultúrnom komplexe a príbuzných kultúrach v r. 1967 (*Symposium 1969*) sa zo širšieho aspektu riešili otázky vzťahov a synchronizácie kultúr na základe výsledkov štúdia a výskumu lengyelskej kultúry na Slovensku. Otázkami eneolitického osídlenia v Európe sa zaoberalo v r. 1969 sympóziu o vzniku a chronológii badenskej kultúry (*Symposium 1973*). Na sympóziu k problematike mladohalštatského obdobia v strednej Európe, ktoré sa konalo v r. 1970 (*Symposium 1974*), sa riešili otázky stavebnej techniky a funkcie hradísk v strednej Európe a na Balkánskom polostrove, ako aj sociálno-ekonomická, etnická a chronologická problematika. Medzi úspešné patrilo medzinárodné sympóziu v r. 1972, venované otázkam keltského a germánskeho osídlenia v stredoeurópskej oblasti okolo zmeny nášho letopočtu (*Symposium 1977*). Išlo tu o širokú konfrontáciu výsledkov bádania o problematike kelt-

ského, dáckeho, rímskeho a germánskeho osídlenia a nastolenie hlavných smerov bádania v Európe.

V súvislosti s rozvojom medzinárodných stykov a medzinárodnej koordinácie a kooperácie v archeologickom bádani treba význam územia Slovenska a podielu Archeologického ústavu SAV na tejto práci zdôrazniť účasťou na príprave VII. kongresu Medzinárodnej únie vied prehistorických a protohistorických, ktorý sa konal v roku 1966 v Prahe. Predovšetkým treba vyzdvihnúť činnosť ústavu v súvisi s prípravou a uskutočnením III. medzinárodného kongresu slovenskej archeológie v Bratislave roku 1975 (Chropovský 1975b).

Závery prijaté na medzinárodných konferenciách, sympóziách i kongresoch v Československu i v zahraničí, na ktorých sa pracovníci ústavu aktívne zúčastňujú, svedčia o veľkom význame slovenskej archeológie pri riešení problematiky kultúr či období praveku i včasnej doby dejinnej v širších súvislostiach v rámci európskej i svetovej vedy. Je to nepochybne aj dôsledok faktu, že slovenská archeológia má v rámci Slovenskej akadémie vied vytvorené vynikajúce podmienky pre kvalitatívne vyšší rozvoj. Pracovníci Archeologického ústavu SAV si plne uvedomujú význam medzinárodnej spolupráce a svojou činnosťou chcú naďalej prispievať k jej rozširovaniu, k rozvoju vedeckých poznatkov, ale aj k rozvíjaniu priateľstva, mieru a pokroku v duchu zásad prijatých v Helsinkách na konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe.

V poslednom čase sa mimoriadna pozornosť venovala aj širšiemu odovzdávaniu výsledkov práce Archeologického ústavu SAV praxi, a to nielen na domácom, ale i na medzinárodnom fóre. Nepochybne významnú etapu v tomto ohľade znamenala výstava Veľká Morava v Brne, Nitre (Točík 1965), Prahe i v zahraničí (Grécko, NSR, Švédsko, Poľsko, Rakúsko, ZSSR), ktorej gestorom bol Archeologický ústav ČSAV v Brne. Na tejto výstave sa slovenská archeológia zúčastnila patričným podielom. Na Slovensku dnes nie je ani jedno vlastivedné múzeum, v ktorom by Archeologický ústav SAV nemal svoj podiel na inštalácii alebo v poskytovaní exponátov. Azda k najväčším úspechom v tomto ohľade patrí vybudovanie expozície Klenoty dávnej minulosti Slovenska, umiestenej v Archeologickom ústave SAV, ktorá sa stala nielen pýchou slovenského ľudu, ale aj dôstojným stánkom štátnej reprezentácie. Početné články s archeologickou

tematikou v novinách a časopisoch, reportáže a relácie v tlači, rozhlase, televízii a filme svedčia nielen o živom záujme širokej pospolitosti o dávnu minulosť, ale aj o tom, aký význam naše socialistické zriadenie pripisuje archeológii a akú starostlivosť jej venuje.

Osobitne v poslednom čase si uvedomujeme, že početný a v mnohých ohľadoch kľúčový archeologický materiál treba nielen dokumentačne spracovať, ale aj v terénnom výskume, dokumentácii a v interpretácii udržiavať vysokú úroveň. Týmto otázkami sa zaoberalo aj sympóziu k problematike moderných technických metód v terénnom výskume a v terénnej dokumentácii (Chropovský 1972), konferencia o základných teoretických problémoch slovenského praveku a včasnej doby dejinnej (Chropovský 1973) i od roku 1975 každoročne usporadúvané konferencie slovenských archeológov. Mimoriadna pozornosť sa venovala a venuje budovaniu dokumentácie ústavu a informatiky. Pre informáciu uvedieme najprv niekoľko čísel. Do Slovenskej akadémie vied vstupoval Štátny archeologický ústav s 1275 nálezovými správami a ku koncu roka 1977 ich má v dokumentácii 12 110. Počet negatívov terénnych snímok vzrástol z 5722 na 66 418 a negatívov snímok predmetov z 5613 na 74 685. Ústav má 11 928 diapozitívov a 127 krátkych i stredometrážnych filmov. Prudko sa zväčšujú aj knižné fondy ústavu; jeho knižnica mala v roku 1953 4050 zväzkov, ku koncu roka 1977 ich má už 37 900. Dnes celú dokumentáciu, knižnicu a informatiku prebudúvame na základe najmodernejšej techniky a podľa zásad vedeckotechnických informácií, aby mohli účelne a dobre slúžiť nielen domácim, ale aj zahraničným bádateľom. Vytvára sa tak v ústave integrovaný informačný systém a odborné archeologické informačné stredisko (Furmánek — Ilavská 1974; Uiskupová 1976). Aj v informatike sa usilujeme rozvinúť širšiu kooperáciu v odbore archeológie i niektorých iných vedných disciplín v rámci ČSSR a chceli by sme túto kooperáciu rozšíriť na báze širšej medzinárodnej spolupráce.

Periodizácia vývoja slovenskej archeológie

V *Náčrte slovenského praveku a včasnej doby dejinnej* (Slovenská archeológia, 19, 1971, s. 291—617), ktorý pozostáva z príspevkov popredných slovenských bádateľov, zaoberajúcich sa problematikou praveku a včasnej doby dejinnej, sú za-

Obr. 7. Dokumentačný útvar Archeologického ústavu SAV.

hrnuté v syntetickej skratke aj dejiny archeologického bādania do roku 1970 a vytýčené úlohy ďalšieho výskumu. Tieto príspevky názorne osvetlili nielen cesty, ktorými sa bādanie uberalo, ale umožňujú určiť aj periodizačné medzníky, ohraničujúce jednotlivé etapy vývoja v dejinách slovenskej archeológie. Pravda, stanovenie pevných periodizačných kritérií nevyhnutne naráža na problémy, a to najmä preto, lebo výskumu jednotlivých vývojových etáp pravekého a včasnodedinného vývoja Slovenska sa nevenovala rovnaká pozornosť. Túto skutočnosť nemožno vysvetľovať stavom bādania, ako sa niekedy stroho konštatuje, ale jej príčinu treba hľadať predovšetkým v oblasti ekonomického a sociálneho života spoločnosti. Na prípade Slovenska a prudkého rozmachu slovenskej archeológie, no aj všetkých oblastí vedy po roku 1948, názorne sa potvrdila zákonitosť kvalitatívnych zmien v organizácii a výsledkoch vedeckého bādania v socialistickom zriadení, pretože rozmach bādania si nevyžaduje len veľký priestor, ale predovšetkým ekonomické zázemie výskumu.

Ak chceme stanoviť základné periodizačné medzníky počas doterajšej existencie slovenskej

archeológie, musíme rešpektovať dominantné historické predely v dejinách Slovenska. Takýmto historickými medzníkmi sú vznik Československej republiky v roku 1918 a Víťazný február 1948. Pre rozmach vedeckého bādania na Slovensku však znamená vznik Slovenskej akadémie vied kvantitatívne, ale i kvalitatívne novú etapu. Túto skutočnosť jednoznačne potvrdzuje aj rozmach slovenskej archeológie a výsledky práce Archeologického ústavu SAV za 25 rokov jeho činnosti v zväzku ústavov vrcholnej slovenskej vedeckej inštitúcie — Slovenskej akadémie vied.

V dejinách slovenskej archeológie možno rozlíšiť tri základné etapy: 1. obdobie do roku 1919; 2. obdobie rokov 1919—1947; 3. obdobie od roku 1948 — so začiatkom novej organizácie a orientácie bādania po roku 1953.

1. Prvú etapu dejín slovenskej archeológie možno stručne charakterizovať ako obdobie, keď „výskum“ uskutočňovali z prípadu na prípad uhorskí bādatelia, slovenskí národní dejatelia a vlastivední nadšenci, ktorí pri rôznych príležitostiach zachraňovali archeologické pamiatky. V tejto začiatkovej etape slovenskej archeológie uskutočňovala sa iba rámcová klasifikácia vý-

znamnejších nálezov, ktoré sa potom zhromažďovali a neskôr dostávali do zbierok rôznych múzeí v bývalom Rakúsko-Uhorsku, ale aj do niektorých súkromných zbierok. V tomto období sa — na rozdiel od iných európskych krajín — neuskutočňovala klasifikácia pravekých a včasnodejinných nálezov zo Slovenska podľa období a jednotlivých kultúr, a teda nemohlo byť ani reči o začlenení spomenutých hmotných prameňov do rámca stredoeurópskeho, resp. karpatského vývoja. Pritom nemožno nespomenúť, že už vtedy boli k dispozícii viaceré — i z hľadiska historickej problematiky reprezentatívne — nálezy z územia Slovenska.

2. Po vzniku Československej republiky v roku 1918 začína sa nová etapa i v dejinách slovenskej archeológie. Charakteristické je predovšetkým úsilie prvých profesionálnych bádateľov a neskôr i ďalších odborne školených archeológov a ich neúnavných pomocníkov o prvotnú analýzu nálezových fondov. Postupne sa tak vytvárala základňa umožňujúca periodizáciu kultúr, kultúrnych skupín a typov v jednotlivých obdobiach praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Pokusy o periodizáciu značne sťažovala nerovnomernosť v rozsahu poznatkov o kultúrnohistorickom vývoji jednotlivých oblastí Slovenska, pretože výskum sa upriamil predovšetkým na poznanie jeho južných — úrodnejších — oblastí.

Až do roku 1948 bola problematika paleolitického osídlenia Slovenska takmer úplne neznáma. Omnoho priaznivejšia bola situácia v poznaní hlavných znakov osídlenia Slovenska v mladšej dobe kamennej, dobe bronzovej a železnej. Neustále pribúdajúce nálezové súbory z doby laténskej, rímskej a najmä z epochy slovanského osídlenia Slovenska vyvolali potrebu chronologicky roztriediť nálezy získané výskumom a začleniť ich do širšieho stredoeurópskeho kontextu.

Až s odstupom času možno historicky objektívne zhodnotiť progresívny obetavý zástoj bádateľov, ktorí v období medzi svetovými vojnami, resp. až do roku 1948, položili základy chronológie pravekého a včasnodejinného vývoja Slovenska na základe premyslenej vedeckej koncepcie. V súvisi s tým treba vyzdvihnúť veľkú pomoc českých bádateľov (*I. L. Červinka, J. Böhm, J. Neustupný, J. Skutil*), ktorí dali podnetné impulzy bádaniu a podieľali sa aj na tvorbe základnej koncepcie najstarších dejín územia Slovenska naznačením možností detailnejšej klasifikácie.

Vedúcou osobnosťou slovenskej archeológie v období medzi svetovými vojnami bol *J. Eisner*, ktorý svojím základným dielom — *Slovensko v pravěku* (Bratislava 1933), ale i ďalšími nemenej závažnými prácami položil základy slovenskej archeológie, ktorá sa vlastne až v tomto období konštituovala ako samostatná moderná vedná disciplína. K najvýznamnejším bádateľom tohto obdobia patrí aj *U. Budinský-Krička*, nelen ako objaviteľ početných nových kultúr a kultúrnych skupín slovenského praveku a včasnej doby dejinnej, ale aj ako realizátor prvých systematických archeologických výskumov, upriamených na riešenie otázok najstarších dejín Slovenska. Výsledky jeho objavov sú zhrnuté v početných štúdiách a publikáciách, objasňujúcich v celej šírke problematiku pravekého a včasnodejinného vývoja Slovenska (pozri *Slovenské dejiny I*, 1947). K dvom spomenutým bádateľom radí sa i *Š. Janšák* (1938), *L. Kraskovská* (*Slovenské dejiny I*, 1947) a *U. Ondrouch* (1957), ktorí svojimi objavmi a teoretickými prácami rozhodujúcou mierou prispeli k riešeniu hlavných problémov dávnych dejín Slovenska.

Spomenutí bádatelia v období rokov 1919—1947, vďaka aj pomoci ďalších odborne školených bádateľov i laických priaznivcov archeológie, mohli spracúvať v širšom historickom kontexte problematiku vývoja v praveku a včasnej dobe dejinnej na Slovensku — v krajine, ktorá v jednotlivých etapách najstarších dejín európskeho ľudstva neraz bola kultúrnou križovatkou. Je v mnohom azda aj symbolické, že túto druhú etapu bádania uzaviera práca *Slovenské dejiny* (1947 a 1951), v ktorej poprední bádatelia vtedajšieho obdobia načrtli novú periodizáciu pravekého a včasnodejinného vývoja Slovenska. Táto periodizácia zovšeobecnila všetky výsledky bádania od vydania spomenutého základného diela *J. Eisnera Slovensko v pravěku* (1933). Je to už obdobie, keď Slovenská archeológia vstupuje na prah novej, najvýznamnejšej etapy svojho vývoja. Intenzifikácia bádania po roku 1948 prináša objavy zásadného významu, ktoré sú dôležité i pre zodpovedanie mnohých otázok súvisiacich s problematikou dávnovekých dejín iných geografických oblastí. Slovenská archeológia vďaka výsledkom rozsiahlych systematických výskumov prekročila svoje teritoriálne hranice a začlenila sa do širšieho kontextu európskej archeológie.

3. Prudký rozmach archeologického bádania na Slovensku sa začína v roku 1948, keď sa po-

stupne pristupuje k materiálnemu a personálnemu budovaniu Štátneho archeologického ústavu. Od roku 1949 začínajú sa postupne realizovať rozsiahle systematické výskumy. V Nitre sa už pred vznikom Archeologického ústavu SAV vytvára základňa na realizáciu rozsiahlych výskumov pravekých a včasnodedinných sídlisk a pohrebísk. Čoskoro po Víťaznom februári sa vytvorili podmienky a základy pre rozpracovanie dôležitých otázok chronologického a sociálno-ekonomického vývoja Slovenska v širšom historickom európskom kontexte.

V rokoch 1948—1952 sa vytvorila báza umožňujúca realizáciu rozsiahlych a ekonomicky náročných výskumov s dôrazom na terénny výskum. Nasledujúce obdobie po roku 1953 je už charakterizované štúdiami, príspevkami a neskôr i monografiami pracovníkov Archeologického ústavu SAV, ktoré už vychádzali zo zhodnotenia starších nálezových fondov a z výsledkov nových rozsiahlych archeologických výskumov. Nepochybým medzníkom v dejinách slovenskej archeológie je teda rok 1953, keď sa začína premyslený, tematicky vymedzený výskum jednotlivých regiónov Slovenska a vytvárajú sa tak podmienky umožňujúce spracovať novú koncepciu osídlenia Slovenska v praveku a včasnej dobe dejinnej. Veľký dôraz sa položil na rozpracovanie základných otázok slovanského osídlenia Slovenska, ako významnej etapy našich národných dejín.

Teoretický prínos jednotlivých bádateľov zúčastňujúcich sa na prácach spojených s novou koncepciou pravekého a včasnodedinného vývoja Slovenska bol dostatočne zhodnotený v *Návrte slovenského praveku a včasnej doby dejinnej* (Slovenská archeológia, 19, 1971). Tu sa preto obmedzíme iba na stručný náčrt výsledkov bádania od roku 1953 a upozornenie na úlohy, ktoré stoja pred slovenskou archeológiou v najbližšom období.

Archeologický ústav SAV v Nitre ako hlavné koordinačné stredisko archeologického bádania na Slovensku v spolupráci so Slovenským národným múzeom v Bratislave, Východoslovenským múzeom v Košiciach, Oravským múzeom v Oravskom Podzámku, Zemplínskym múzeom v Michalovciach, Múzeom v Bojniciach a ďalšími múzeami a pracoviskami realizoval za 25 rokov svojej činnosti početné výskumy, ktoré podstatne zmenili mapu poznania dávneho Slovenska a umožnili na báze teoretických a metodologických princípov historického materializmu rozpra-

covať základné otázky pravekého a včasnodedinného vývoja nášho územia v kontexte s vývojom v susedných krajinách. Vďaka týmto výskumom obraz osídlenia Slovenska dostal novú pevnú podobu, dokázala sa totiž kontinuita osídlenia počnúc mladšou dobou kamennou až po včasný stredovek. V návrte dejín bádania sme mohli zachytiť slovenskú archeológiu ešte pomerne nedávno vo viac-menej „prospektorskom“ štádiu, pričom nové výskumy boli charakterizované objavovaním „nových“ kultúr, kultúrnych skupín a typov, súčasné obdobie však už charakterizuje postupné precizovanie pestrej mozaiky kultúrneho vývoja a obsahu známych kultúr, ich detailné triedenie i začlenenie do širšieho rámca európskeho vývoja. Vytvára sa tak východisko pre historicky pravdivé objasnenie sociálno-ekonomického vývoja Slovenska v jeho plnej dynamickí sile a neopakovaní nosti.

Vývoj v oblasti metodológie a metodiky archeologického bádania na Slovensku po vzniku Archeologického ústavu SAV je odzrkadlením kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien cieľov vedeckovýskumnej práce. Päťdesiate roky sa vyznačovali predovšetkým rozsiahlymi terénnymi odkryvkami, podľa ktorých sa vypracovali všeobecné kritériá terénnych výskumných metód a dokumentácie, primerané podmienkam jednotlivých častí Slovenska. Vymedzili sa špecifiká horizontálnej i vertikálnej stratigrafie a teórie profilov v nadväznosti na pomerne dobre spracovanú geológiu holocénu. Slovenská archeológia dosiahla čo do kvantity i kvality terénnych výskumov vysokú európsku úroveň. Priebežné hodnotenie nálezov, ale aj prvé syntézy, ku ktorým sa prišlo už koncom päťdesiatych rokov, dávajú cítiť váhu nového materiálu v pozitívnom i negatívnom zmysle. Objavy „rúcajúce“ staré predstavy a otvárajúce netušené možnosti ďalšej teoretickej práce hovorili samy za seba. V rámci spoločenskej objednávky súčasne vznikla potreba uskutočňovať opäť nové a nové výskumy. Zákonite vznikali aj disproporcie medzi objektívnou potrebou realizovať nové výskumy a možnosťami dôkladne teoreticky spracovať ich výsledky. Význam hmotných prameňov sa niekedy až príliš absolutizoval. Uplatňovali sa aj názory, ktoré by bolo možné rezumovať formulkou „materiál je večný, teória prechodná“. Takto sa bádanie, presýtené novými prekvapujúcimi prameňmi, dostávalo neraz až k deskriptivizmu a pozitivizmu, aj keď v skvelom dokumentačnom balení. K tomu sa družila oprávnená snaha vytvoriť presné

chronologické a typologické kritériá klasifikácie nových nálezov. Chronológia a typológia sa však neraz stala alfou a omegou teoretických prác.

Tento stav bol prechodnou, ale pritom zákonitou fázou vývoja bádania. Už po viacerých prácach zo začiatku šesťdesiatych rokov cítil prehlbenie teoretického prístupu a príklon k riešeniu základných historických, civilizačných a sociálno-ekonomických otázok jednotlivých období praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Postupne sa metodologické postuláty obsiahnuté v kategóriách dialektického a historického materializmu stali podnetom pre novú kvalitu teoretických prác, nastoľovanie a riešenie aktuálnych vedeckých problémov. Tento prúd — aj keď nebol v radoch pracovníkov ústavu akceptovaný všetkými a rovnako kladne — silnel a umožnil vznik viacerých diel vychádzajúcich zo slovenského materiálu, ktoré na základe širokých zovšeobecnení riešia problémy celoeurópskeho významu. Uplatnenie marxistických foriem práce znamenalo, že sa slovenská archeológia zbavila komplexov „malosti“ a „periférnosti“ a že riešením základných teoretických otázok prenikla do povedomia zahraničných odborných kruhov.

Odohral sa aj boj vo vedomí pracovníkov Archeologického ústavu SAV medzi predstavami o „čistej vede“ a o potrebe odovzdávať výsledky vedy spoločnosti. Veľký a neutíchajúci záujem verejnosti o výsledky práce ústavu a silný ohlas, ktorý si získal ústav svojou vedecko-popularizačnou prácou, osvetovou a ideovovýchovnou činnosťou, hovorí za všetko. Aj v podmienkach Archeologického ústavu sa potvrdilo, že z hľadiska záujmov socialistickej spoločnosti nemôže byť reči o odľahčitej kabinetnej vede pre vedu a že reálne existuje len veda spätá so súčasnosťou, s jej aktuálnymi problémami a požiadavkami. A archeológiu — hocako sa to zdá prekvapujúce — prijíma široký okruh záujemcov ako aktuálny a pritom veľmi zaujímavý a poučný odbor ľudského tvorivého poznávania.

Rapidný vzrast pramenného materiálu a snaha o jeho rýchle a efektívne využitie viedli k tomu, že v archeológii sa uplatňuje čoraz častejšie viacero metodických novinek, ako odraz všeobecných črt vedecko-technickej revolúcie. Ide jednak o zdokonaľovanie metód interpretačných postupov uplatňovaním rôznych variantov matematicko-štatistických kvantitatívnych analýz (napr. Dušek 1977), jednak o zlepšenie metód terénneho prieskumu zavádzaním nových perspektívnych metód. Na výskumoch sa okrem zdoko-

naľovania techniky odkryvky zaviedli aj viaceré racionálne dokumentačné postupy. Pri spracúvaní polymorfného pramenného materiálu sa využívajú vo výrazne rastúcom objeme rôzne prírodovedné, spoločenskovedné a technické disciplíny, pomáhajúce rozšíriť vypovedaciu schopnosť hmotných prameňov, spresniť kritériá určujúce ich časové zaradenie alebo spoznať aj detailnejšie ekologické podmienky v tom-ktorom období vývoja dávnovekých spoločenstiev (pozri napr. Ambros 1973, Hajnalová 1973, Kolníková 1976). Rozširovanie interdisciplinárnej spolupráce je jedným z výrazných znakov v súčasnom štádiu vývoja slovenskej archeológie, odrazom prehlbovania marxistickej ideovosti v archeologickom bádani a v súhrne odrazom veľmi priaznivých podmienok a možností, ktoré má archeologické bádanie v Slovenskej akadémii vied vďaka podpore socialistického zriadenia.

Najnovšie výsledky bádania slovenskej archeológie

Až do roku 1953 realizoval sa výskum paleolitického osídlenia Slovenska nesystematicky. Výrazne svedčí o tom aj skutočnosť, že napr. počet dovtedy známych 18 paleolitických lokalít sa zvýšil do konca roku 1977 na viac ako 250 (prehľad bádania: Bárta — Bánesz 1971, z novších prác: Bárta 1974, Bánesz 1976).

Doterajší komplexný výskum paleolitu a mezolitu priniesol už dostatok nových nálezových fondov i dôležitých zistení, a čo je zvlášť významné, podarilo sa aj na Slovensku zistiť existenciu kostrových zvyškov človeka neandertálskeho typu. K výliatku mozgovej časti lebky neandertálskeho človeka z Gánoviec pri Poprade pripojil sa v roku 1961 ďalší nález človekovej kosti človeka zo Šale, patriaceho k vývojove pokročilému typu neandertálc (60 000—40 000 rokov pred n. l.).

Archeologické výskumy F. Proška v päťdesiatych rokoch položili metodický základ stratigrafického systému na Slovensku, na ktorý neskôr nadviazalo aj najnovšie slovenské bádanie. Zatiaľ čo do roku 1945 bola kultúrna príslušnosť paleolitických nálezísk v rámci pleistocéennej chronológie neistá, neskôr uskutočnené systematické výskumy potvrdili prítomnosť mladopaleolitických kultúr (szeletien, aurignacien a gravettien). Osobitný význam má zistenie mezolitického osídlenia juhozápadného Slovenska a najmä tatranskej oblasti (šwiderien; Veľký Slavkov).

Obr. 8. Nové Mesto nad Váhom-Mnešice, okr. Trenčín. Výskum sprašových profilov s výraznou stratigrafiou paleolitických kultúr.

Významné výsledky priniesol najmä systematický výskum mladopaleolitických sídlisk. Potvrdila sa nielen existencia prvých sídliskových objektov, ale aj paleolitických dielni na výrobu kamenných pracovných nástrojov.

Hoci starokvartérne osídlenie územia Slovenska patrí prevažne až mladšiemu paleolitu, zastúpenému spomenutými kultúrami, novšie výskumy a terénne prieskumy bezpečne potvrdili aj existenciu stredopaleolitického osídlenia. Ide predovšetkým o niektoré lokality na travertínoch, dokazujúce v strednej Európe úplne ojedinelé viacvrstvové osídlenie s kostrovými zvyškami neandertálskeho pračloveka. Niektoré charakteristické ojedinelé nálezy však dokladajú aj staropaleolitické osídlenie Slovenska (Bárta 1965; Bárta — Bánesz 1971).

Možno konštatovať, že výskumy paleolitického osídlenia Slovenska priniesli za posledné štvrtstoročie kvantitatívne i kvalitatívne významné nálezové súbory, ktoré postavili do nového svetla i problematiku staropaleolitického a stredopaleolitického osídlenia severokarpatskej oblasti a výrazne zmnožili mladopaleolitické nálezy. Plynulosť osídlenia napokon dokumentujú aj novšie výskumy obdobia epipaleolitu. Zistením sídlisk zo strednej doby kamennej sa definitívne dokázala neopodstatnenosť domnelého hiátu

medzi staršou a mladšou dobou kamennou na Slovensku.

Výsledky výskumov paleolitického a mezolitického osídlenia Slovenska sú publikované vo viacerých dielach základného charakteru i v prácach dotýkajúcich sa problematiky európskeho paleolitu. Radia sa sem i štúdie zaoberajúce sa sociálno-ekonomickou štruktúrou paleolitických spoločenstiev v Európe a problematikou vzniku rodovej spoločnosti s akcentom na problémy auringackej kultúry. Vďaka výsledkom nových systematických výskumov paleolitických (najmä jaskynných) sídlisk, podarilo sa precizovať nielen dôležité chronologické údaje, ale objasniť i niektoré závažné problémy historicko-spoločenského charakteru. Výsledky nových systematických výskumov úplne zmenili obraz osídlenia Slovenska v paleolite a mezolite a predstavili severokarpatskú oblasť nielen ako významnú križovatku migrujúcich kultúr, ale aj ako pravlast niektorých lokálnych kultúr.

Problematike vzniku a vývoja najstarších roľníckych kultúr na území Slovenska venovala sa v poslednom štvrtstoročí zvýšená pozornosť. Rozsiahle terénne výskumy priniesli množstvo nálezových súborov i závažných zistení a umožnili spresniť vnútornú periodizáciu vývoja jednotlivých kultúrnych komplexov, kultúr a kultúrnych

Obr. 9. Moravany nad Váhom, okr. Trnava. Soška ženy, vyhotovená z mamutieho kla. Staršia doba kamenná. Vek sošky zistený na základe rozpadu izotopu C 14 ca 22 800 rokov.

skupín, ako aj ich synchronizáciu s kultúrnym vývojom v bližších i vzdialenejších oblastiach. V kontexte s európskym vývojom podarilo sa objasniť viaceré kardinálne problémy neolitu. Za úspech bádania možno považovať i príspevky k rekonštrukcii procesu spoločensko-ekonomického vývoja, umožnené výsledkami veľkých systematických výskumov sídlisk (prehľad bádania: *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, 1970; Pa-

vúk — Šiška 1971; z novších prác: Pavúk 1972, Šiška 1972, Uizdal 1977).

Pravda, podmienkou správneho pochopenia historických a genetických súvislostí neolitických spoločností je precízna periodizácia a teritoriálne vymedzenie jednotlivých kultúr i kultúrnych skupín a objasnenie problémov ich vzájomných vzťahov. Na riešenie týchto špeciálnych problémov (nielen neolitu, ale aj iných období praveku a včasnej doby dejinnej) upriamil sa aj tematický plán terénnych výskumov. Vďaka ich realizácii podarilo sa vypracovať detailnú periodizáciu kultúry s lineárnou keramikou a železovskej skupiny na juhozápadnom Slovensku, ako aj kultúry s alföldskou lineárnou keramikou a bukovoohorskej kultúry na východnom Slovensku. K významným úspechom slovenskej archeológie treba priradiť najmä novú klasifikáciu a chronologické zaradenie skupiny Raškovce (Sátorajuhely) a spresnenie relatívnej chronológie neolitu východného Slovenska a celého horného Podisia.

Zvlášť významné sú — v širšom európskom kontexte — výsledky výskumu lengyelskej a polgárskej kultúry. Novú klasifikáciu a periodizáciu oboch týchto kultúr, ktorá sa stala východiskom pre synchronizáciu s kultúrami strednej a juhovýchodnej Európy (kultúry: Starčevo, Vinča, Dudești, Boian, Ariușd-Cucuteni-Tripolie, Gumelnița a i.), umožnili v šesťdesiatych rokoch výsledky veľkých systematických výskumov sídlisk a pohrebísk na Slovensku.

Spresniť periodizáciu neolitických kultúr na Slovensku umožnila funkčná analýza keramiky a ostatných nálezov (*Slovensko v mladšej dobe kamennej* 1970). Tým sa vytvorila platforma i pre riešenie problematiky genézy a kontinuity vývoja stredoeurópskych neolitických kultúr. Prekvapujúce je zistenie, že spomenutý kultúrny vývoj sa javí ako relatívne statický, t. j. od najstarších stôp osídlenia možno dobre sledovať domáci imanentný vývoj, v ktorom sa iba v minimálnej miere uplatňujú cudzie — juhovýchodné, resp. iné — podnety. V kultúrach a kultúrnych skupinách predstavujúcich prechodné stupne dominuje domáci kultúrny základ, z ktorého sa postupne transformuje nová výrazná vývojová kvalita — kultúra; jej habitus je iba v celkových črtách poznačený kultúrnymi prúdmi z balkánskej oblasti. Takýto charakter má i prechodná fáza od staršej k mladšej lineárnej keramike, prechodná fáza od kultúry s lineárnou keramikou k železovskej skupine, ale i od železovskej sku-

piny k lengyelskej kultúre. Takéto črty má i bukovohorská kultúra, ktorá sa ešte donedávna považovala za nóvum vo vývoji neolitu na východnom Slovensku. Výsledky výskumov v Ardove a Domíci umožnili, vďaka bohatstvu nálezov, nové pohľady na problematiku bukovohorskej kultúry. Vertikálna stratigrafia týchto v celej strednej Európe ojedinelých jaskynných sídlisk potvrdila, že aj bukovohorská kultúra vychádza v plnej miere z predchádzajúceho domáceho vývoja a iba vo svojej klasickej fáze dosiahla relatívnu svojráznosť.

Vývoj neolitických kultúr na Slovensku je plynulý a neprejavujú sa v ňom výrazne prvky diskontinuity, ktoré by umožňovali fixovať určité etnické presuny, resp. kolonizáciu takého charakteru, ako predstavuje preniknutie — expanzia — stredoeurópskych rodov kultúry s vypichanou keramikou na východné Slovensko cez Poľsko (Veľké Raškovec; Uizdal 1977, s. 77).

Z hľadiska európskej archeológie sú osobitne významné výsledky rozsiahlych výskumov neolitických sídlisk na Slovensku. Pomohli objasniť nielen vzhľad a charakter osád, ale aj intenzitu osídlenia v jednotlivých fázach neolitu. Početné pôdorysy domov veľkorodín umožňujú rekonštruovať rozsah a vývoj osady kultúry s mladšou lineárnou keramikou a železovskej skupiny, a predovšetkým sledovať dynamiku historického vývoja. Veľký počet a dislokácia zásobnicových jám, ich príslušnosť k jednotlivým domom i rozdielnosť nálezov, to všetko umožňuje urobiť si relatívne správnu predstavu o rozsahu úrody i rozlohe polí a dovoľuje interpretovať spôsob výroby, distribúciu úrody i výrobkov. Fragmenty stien domov s výraznými maľovanými vzormi z Hurbanova (Bacherov majer), jediné svojho druhu v strednej Európe, prinášajú zasa svedectvo o úrovni bytovej kultúry. Podobne i závažné poznatky získané výskumom ďalších lokalít majú veľký význam pre poznanie života najstarších roľníkov. Toto obdobie pravekého vývoja charakterizujú osady typu občiny; dominuje roľníctvo a lov má iba sekundárny význam.

O úrovni duchovnej kultúry neolitických spoločenstiev môžeme súdiť podľa niektorých zistení na súvekých sídliskách, ale i na základe poznatkov získaných pri výskume pohrebiska v Nitre (Priemyselná ulica). Toto pohrebisko, jedno z veľkých pohrebísk svojho druhu v Európe, prinieslo závažné doklady o fyziológii spoločnosti i svetonázore neolitických roľníkov. Ide o spoločnosť sociálne ešte málo diferencovanú, vedúce

Obr. 10. Milanovec, okr. Nové Zámky. Nádoba zo staršej fázy mladšej volútovej keramiky. Mladšia doba kamenná.

postavenie muža vo výrobe dokumentuje iba relatívne bohatstvo milodarov v mužských hrobch (ozdobné predmety, najmä spondylové koráliky a závesky). Skupinové pochovávanie na pohrebisku v Nitre i početné superpozície hrobov v mnohom pripomínajú pôdorysnú situáciu v Štúrove (ide rámcovo o to isté obdobie).

Významné sú aj výsledky výskumu a štúdia problematiky lengyelského a polgárskeho kultúrneho komplexu. Početné systematické výskumy sídlisk i pohrebísk umožnili spresniť evolúciu spomenutých kultúrnych komplexov v porovnaní s ostatnými územiaми ich rozšírenia. V šesťdesiatych rokoch sa do popredia záujmu európskej archeológie dostali najmä výskumy na juhozápadnom Slovensku. Toto územie patrí k najlepšie archeologicky prebádaným severokarpatským oblastiam, a práve tu prostredníctvom lužianskej skupiny a jej genetického spojenia s neskorým stupňom železovskej skupiny bolo možné lengyelskú kultúru spojiť so starším domácim kultúrnym podložíom.

Vychádzajúc zo súčasného stavu bádania možno v lengyelskom kultúrnom komplexe vyčleniť

Obr. 11. Štúrovo, okr. Nové Zámky. Pôdorysy domov na sídlisku kultúry s mladšou volútovou a železovskou keramikou. Mladšia doba kamenná.

dve základné chronologické a civilizačné obdobia: staršie, završujúce vývoj neolitu, a mladšie, ktoré patrí už eneolitu. Obdobný vývoj možno sledovať i v polgárskom kultúrnom komplexe na východnom Slovensku. Výsledky rozsiahlych systematických výskumov potvrdili, že eneolit organicky nadväzuje na predchádzajúci kultúrny vý-

voj; nówum však predstavujú podstatné zmeny, najmä vo výrobnej sfére. Stále väčší význam nadobúda chov dobytka a najmä vznik a rozvoj najstaršej kovovej (medenej) industrie. Výrazné zmeny sa odzrkadľujú i v sociálnej štruktúre súvekej spoločnosti. Svedčí o tom sociálna diferenciacia na pohrebiskách tohto obdobia i nový jav

— fortifikácia sídlisk, ktorá presvedčivo signalizuje zmeny v štruktúre osád. V organizácii spoločnosti sa už zreteľne uplatňuje patriarchálna forma.

Nové výskumy umožnili spracovať periodizáciu lengyelského i polgárskeho kultúrneho komplexu, rozpoznať viacero kultúrnych skupín a objasniť výsledky pôsobenia juhovýchodných kultúrnych prúdov v procese kryštalizácie eneolitického vývoja (prehľad bádania: Pavúk — Šiška 1971, z novších prác: Němejcová-Pavúková 1974, Novotný 1976, Uizdal 1977). Zaradenie novovyčlenených kultúrnych skupín do širšieho rámca európskeho vývoja ukázalo význam územia Slovenska na sklonku neolitu a v staršom eneolite — v období charakterizovanom významnými progresívnymi zmenami vo vývoji spoločnosti a jej kultúry.

Osobitne významné sú výsledky nových výskumov na východnom Slovensku, najmä pokiaľ ide o vznik a šírenie najstaršej kovovej (medenej a zlatej) industrie v strednej Európe. Analýza nálezových celkov lengyelského a polgárskeho kultúrneho komplexu umožnila sledovať ich imanentný vývoj, v ktorom mali významnú úlohu nové kultúrne podnety z juhovýchodných oblastí Európy. Odtiaľto prišla i znalosť spracovania kovov a územie Slovenska sa stalo jedným z centier počiatočnej metalurgie medi v strednej Európe. Nový výskyt zlatých výrobkov v tiszapolgárskej kultúre na východnom Slovensku (Veľké Raškovce) signalizuje, že ide o oblasť, ktorá vďaka svojmu rudnému bohatstvu mala v súvekom vývoji omnoho významnejšiu úlohu než jej prisudzovali staršie výsledky archeologických výskumov. Potvrdzujú to napokon i nové zistenia, najmä objasnenie problematiky kontinuity vývoja od neolitu k eneolitu (prototiszapolgárska fáza). Z tohto aspektu predstavujú závažný teoretický prínos i nové objavy na juhozápadnom Slovensku (Komjatice, okr. Nitra), kde sa tiež podarilo dokázať spomenutú kontinuitu vývoja (fáza Topoľčany—Szob, reprezentovaná maľovanou i nepomaľovanou keramikou; nepublikovaný výskum A. Točíka).

Po zániku lengyelského a polgárskeho kultúrneho komplexu zisťujeme na území Slovenska intenzívne osídlenie ľudu kultúry s kanelovanou keramikou. Výsledky nových výskumov umožnili jej detailnú vnútornú periodizáciu a osvetlili jej počiatky (bolerázska skupina) a spätosť s predchádzajúcim osídlením. Zánikom kultúry klasickej kanelovanej keramiky, ktorá aj napriek

Obr. 12. Svodín, okr. Nové Zámky. Antropomorfná nádobka lengyelskej kultúry. Mladšia doba kamenná.

zdanlivej uniformite signalizuje existenciu viacerých lokálnych skupín, završuje sa krátkodobé zjednotenie vývoja územia Slovenska a vzniká neskoroeneolitický kultúrny komplex. Doterajší výskum neumožňuje ešte spoľahlivo osvetliť jeho nadväznosť na predchádzajúce osídlenie. Výsledky výskumov umožnili v šesťdesiatych rokoch teoreticky rozpracovať i túto dôležitú problematiku obdobia, ktorým sa uzatvára osídlenie Slovenska v mladšej dobe kamennej. V období okolo roku 1900 pred n. l. dochádza k expanzii cudzích mimokarpatských etník (kultúra zvoncovitých pohárov, kultúra Chľopice-Veselé) a vzniká nová historická situácia; územie Slovenska vstupuje na prah doby bronzovej.

Nové výskumy obdobia neolitu a eneolitu priniesli množstvo závažných teoretických poznatkov, ktorých význam prekračuje rámec Slovenska. Rozsiahle systematické výskumy však umožnili okrem špecificky archeologických problémov objasniť i viaceré otázky sociálno-ekonomického vývoja Slovenska v mladšej dobe kamennej a dokázať kontinuitu kultúrneho vývoja od vzniku najstarších roľníckych spoločenstiev až po dobu bronzovú. Ide tu o kontinuitu kultúrneho vývoja, vychádzajúceho z domácej sociálno-ekonomickej základne. Kontakty s inými vzdialenejšími kul-

Obr. 13. Branč, okr. Nitra. Hlinený model chaty zo sídliska skupiny Brodzany-Nitra. Neskorá doba kamenná.

túrnymi centrami, vzájomné kultúrne ovplyvňovanie i výmenu kultúrnych hodnôt dokazujú viaceré prejavy hmotnej a duchovnej kultúry tejto epochy, plnej veľkých dynamických zmien, z ktorých najvýznamnejšou bol prechod od matriarchátu k patriarchátu. Prelínanie kultúrnych vplyvov a mnohostranné ovplyvňovanie vývoja územia Slovenska možno pozorovať predovšetkým v eneolite, keď sa Slovensko vďaka svojej geografickej polohe stáva priesečníkom rôznych kultúrnych vplyvov z bližších i vzdialenejších oblastí. Azda i vďaka tomu, no najmä nerastnému bohatstvu (silicity, obsidián, meď, zlato a i.) zohrala severokarpatská oblasť neraz významnú úlohu v evolúcii kultúr mladšej doby kamennej, a preto aj výsledky výskumov na Slovensku majú širší európsky význam.

Ku kvalitatívnemu zlomu v štúdiu problematiky doby bronzovej došlo po roku 1953, keď sa bádanie začalo orientovať na systematický výskum pohrebísk, sídlisk a najmä opevnených osád. Vytvorili sa tak optimálne predpoklady pre riešenie kľúčových otázok chronologického a sociálno-ekonomického vývoja Slovenska i šir-

ších stredoeurópskych oblastí. Výslednicou týchto výskumov je i vypracovanie novej koncepcie doby bronzovej na Slovensku (prehľad bádania: *Točík — Uladár 1971*, z novších prác: *Novotná 1970; Ueliachik 1972; Uladár 1973a, 1973b, 1974; Furmánek 1973, 1977; Paulík 1974; Uladár — Bartoněk 1977*).

Bipartícia kultúrneho vývoja Slovenska prejavovala sa markantne najmä v dobe bronzovej. V niektorých úsekoch to badať menej, v iných viac. Rámcovo možno dobu bronzovú rozdeliť na štyri nerovnako veľké časové úseky: staršiu, strednú, mladšiu a neskorú dobu bronzovú. Nové výskumy umožnili spresniť periodizáciu doby bronzovej a najmä halštatskej, odstrániť symbolicky *Reineckeho* predel medzi spomenutými obdobiami na konci stupňa BD a pod pojem *doba bronzová* zahrnúť i stupeň HB (ca 700 rokov pred n. l.). Nová periodizácia tak umožnila načrtnúť ucelený obraz kultúrnohistorického vývoja doby bronzovej a halštatskej na celom území Slovenska, a tým spresniť a doplniť aj poznatky o sociálno-ekonomickom vývoji týchto úsekov pravekých dejín.

Obr. 14. Tibava, okr. Michalovce. Výber nádob z pohrebiska tiszapolgárskej skupiny. Neskorā doba kamennā.

Po expanzii ľudu kultúry Chľopice-Veselé na územie Slovenska konštituovala sa nitrianska a neskôr i koštianska skupina, ktoré boli integrálnou súčasťou severokarpatského kultúrneho komplexu včasnej doby bronzovej. Rozpracovanie týchto problémov s akcentom na začiatky metalurgie meďi na Slovensku znamenalo kvalitatívny prelom v objasňovaní otázok vzniku kultúr doby bronzovej na severe karpatského oblúka i v širších európskych oblastiach. Významným faktorom, urýchľujúcim kultúrny vývoj, bola metalurgia meďi, súvisiaca s využívaním rudného bohatstva (Slovenské rudohorie, Špania Dolina — Staré Hory, Malé Karpaty a i.). Spektrálne analýzy medených výrobkov nitrianskej a koštianskej skupiny potvrdili, že niektoré technologické postupy majú pôvod na Kaukaze a prenikli do severokarpatskej oblasti cez Ukrajinu. Na základe výsledkov rozsiahlych výskumov pohrebísk podarilo sa vypracovať periodizáciu nitrianskej a koštianskej skupiny a objasniť otázky ich zániku (expanzia únětickej a wieselburskej kultúry na juhozápadné Slovensko, kolonizácia východného Slovenska ľudom otomanskej kultúry).

Významné výsledky sa dosiahli v objasnení problematiky osídlenia Slovenska ľudom únětickej a wieselburskej kultúry. Obe tvorili podložie, z ktorého sa transformovala maďarovská kultúra. Z hľadiska problematiky vzťahov k územiu Maďarska má svoj historický význam rozpracovanie otázok osídlenia južných oblastí stredného Slovenska ľudom hatvanskej kultúry, ako aj expanzie kisapostackej kultúry, ktorá v nitriansko-únětickej fáze umožnila vznik hurbanovského typu, predstavujúceho vlastne juhovýchodnú perifériu zložku moravsko-rakúsko-slovenskej vetvy únětickej kultúry.

Vývoj kultúr staršej doby bronzovej na Slovensku je charakterizovaný rozmachom medenej a neskôr i bronzovej industrie a možno konštatovať, že neobyčajne hojný výskyt kovových výrobkov na pohrebiskách nitrianskej a koštianskej skupiny nemá rovnocenné paralely v súvekom európskom vývoji.

Najvýznamnejšie výsledky v kontexte európskeho bādania priniesol však nepochybne výskum opevnených osád otomanskej a maďarovskej kultúry. Urbanistická koncepcia osád v Barci a

Obr. 15. Čaka, okr. Nové Zámky. Miska tzv. vučedolského typu, vyskytujúca sa vo viacerých kultúrnych skupinách mladoneolitického kultúrneho komplexu. Neskorá doba kamenná.

Obr. 16. Veselé, okr. Trnava. Nádobka so šnúrovou výzdobou z pohrebiska typu Chlopice-Veselé. Staršia doba bronzová.

v Spišskom Štvrtku, existencia kamennej architektúry (Spišský Štvrtok, Ivanovce), rozmach špecializovanej remeselnej výroby a iné zistenia upozornili na kontakty spomenutých kultúr so stredomorskými civilizačnými strediskami. Ide tu o prvé výrazné kultúrne vplyvy z prostredia formujúcej sa antickej — starogréckej — civilizácie a preberanie niektorých jej prvkov (Uladár — Bartoněk 1977). Sociálnu stratifikáciu v remeselníckych opevnených osadách dokumentujú reprezentatívne nálezy bronzových a zlatých výrobkov. K importom patria jantárové ozdoby, ale

aj unikátna železná dýka zo studne kultového významu v Gánovciach. Na kontakty s vývojom v Maďarsku a na Balkáne poukazuje aj inventár severopanónskej kultúry. Táto kultúra zanikla v dôsledku postupnej kolonizácie otomanskej kultúry, ktorá v čase svojho najväčšieho rozmachu prenikla až na juhozápadné Slovensko.

Výsledky výskumov opevnených osád zo sklonku staršej a začiatku strednej doby bronzovej umožnili riešiť viaceré kľúčové otázky európskej archeológie, najmä problematiku prenikania najstarších antických — krétsko mykénskych — vplyvov (okolo roku 1500 pred n. l.) na sever od Stredomoria, a nepochybne patria k najdôležitejším objavom slovenskej archeológie v širšom historickom kontexte.

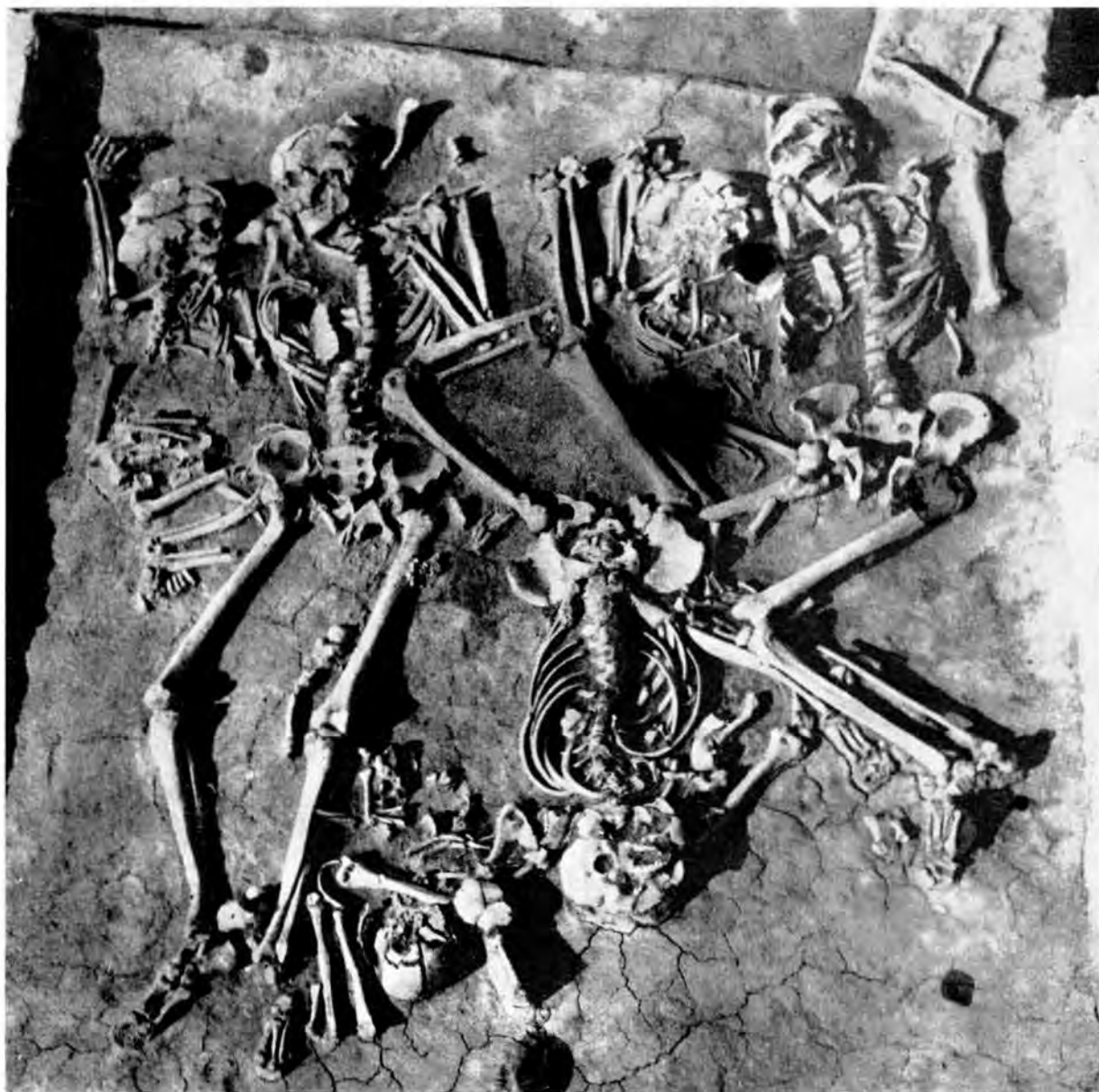
Zánik opevnených osád otomanskej a maďarskej kultúry nie je dosiaľ dostatočne objasnený. Na podloží spomenutých kultúr vznikajú v 15. stor. pred n. l. nové kultúry, v ktorých obsahu je evidentný aj podiel staršieho kultúrneho substrátu. Vďaka novým výskumom dosiahol sa značný pokrok v riešení problémov genézy a vývoja karpatskej mohylovej a najmä pilinskej kultúry. Rozpoznanie karpatskej mohylovej kultúry a vypracovanie jej vnútornej periodizácie, ako aj objasnenie problematiky zásahu stredodunajskej mohylovej kultúry, vytvorili platformu pre štúdium dôležitých otázok stredoeurópskej archeológie.

Osobitná pozornosť sa venovala aj štúdiu problémov pilinskej kultúry na základe výsledkov výskumov rozsiahlych žiarových pohrebísk (Furmányek 1977). Analýza nálezov pilinskej kultúry umožnila objasniť otázky jej detailnej periodizácie a dokázala, že kľúč ku genéze kyjatickej kultúry treba hľadať v mladších vývojových etapách pilinskej kultúry.

V sedemdesiatych rokoch sa s istotou zistilo osídlenie kultúry Suci de Sus i na východnom Slovensku. Vďaka novým výskumom sa podarilo objasniť i problematiku gávskej kultúry a jej najmladšieho vývojového štádia — somotorského typu.

Dominantným prejavom severného a stredného Slovenska v dobe bronzovej je lužická kultúra. Na základe výsledkov výskumu žiarových pohrebísk a objavov pozoruhodných depotov mohla sa vypracovať nová periodizácia lužickej kultúry a objasniť niektoré otázky spoločensko-ekonomického charakteru.

Pre riešenie otázok stredodunajských populácií mal zásadný význam výskumy,

Obr. 17. Branč, okr. Nitra. Hrob so siedmimi súčasne pochovanými jedincami na pohrebisku nitrianskej skupiny. Staršia doba bronzová.

ktoré priniesli nové poznatky o velatickej a podolskej kultúre na Slovensku a umožnili vymedziť nový kultúrny fenomén — čačiansku kultúru, dokumentujúcu výrazné zmeny v sociálnej štruktúre súvekej spoločnosti (náčelnícka vrstva). Vďaka teoretickému spracovaniu výsledkov výskumov veľkých náčelníckych mohýl z mladšej doby bronzovej sa ukázala reálnou možnosť účasti tohto osídlenia — čačianskej kultúry — na etnických presunoch veľkého sťahovania národov v mladšej dobe bronzovej.

Významným faktorom, ktorý urýchlil spoločensko-ekonomický vývoj v dobe bronzovej na

Slovensku, bola ťažba medi a s ňou súvisiaca metalurgia, kovolejárstvo a spracovanie bronzu. Hoci sa dosiaľ nepodarilo systematicky preskúmať žiadne praveké šachty, jestvujú nezvratné dôkazy o ťažbe medenej suroviny v Španej Doline. V starých haldách sa tu našli početné kamenné nástroje na drvenie medenej rudy (kamenné mlaty) a dokonca i fragmenty keramiky staroeneolitického charakteru (skupina Brodzany-Nitra). Napokon aj analýzy medených a bronzových výrobkov potvrdzujú domácu ťažbu a spracúvanie rúd. V súčasnosti sa venuje zvýšená pozornosť jednotlivým druhom medenej a

Obr. 18. Nítriarsky Hrádok, okr. Nové Zámky. Parohové bočnice zubadiel z opevneného sídliska maďarovskej kultúry. Ornamentika mykénskeho pôvodu. Koniec staršej doby bronzovej.

bronzovej industrie, ktoré majú svoj význam v celkovom kontexte dejín najstaršieho európskeho remesla. Objasnenie týchto otázok, najmä problematiky výskytu početných bronzových depotov, rozmanitých zlatých výrobkov a postupného uplatňovania železných pracovných nástrojov a zbraní má kľúčový význam pre objasnenie zložitých otázok sociálno-ekonomického vývoja Slovenska v dobe bronzovej a najmä v dobe halštatskej, keď sa výrazne mení kultúrna štruktúra jeho jednotlivých oblastí.

Systematické výskumy po roku 1953 umožnili vyjasniť aj obraz vývoja Slovenska v dobe halštatskej — v období 700—400 r. pred n. l. (prehľad bádania: Dušek 1971; z novších prác: Dušek S. 1973, 1977; Dušek 1974; Budinský-Krička 1976; Čaplovič 1977) — a štruktúru spoločnosti tejto doby, poznačenej už silným vplyvom antických mestských kultúr. Prostredníctvom severoitalianskej oblasti (Etruskovia) prenikajú na územie juhozápadného Slovenska i civilizačné možnosti gréckeho kultúrneho sveta. Na domáce

kultúrne podložie sa v mladšej dobe halštatskej postupne navrstvuje kalenderberská kultúra, resp. jej slovenský variant — seredská skupina. Jej možno prisúdiť i mohutné opevnené hradisko Molpír v Smoleniciach. Mohutná fortifikácia tohto hradiska, jeho urbanistické riešenie a najmä množstvo rozmanitých nálezov objasňujú spolu s výsledkami výskumov súvekých mohýl stav základne a nadstavby halštatskej spoločnosti. Reprezentatívne nálezové fondy upozorňujú však i na otázky etnicity obyvateľstva tej doby na Slovensku. V hmotnej a duchovnej kultúre súvekej spoločnosti sú evidentné okrem už spomenutých vplyvov antických mestských kultúr (Etruskovia, Ilýri) aj silné skýtske a najmä trácke kultúrne zásahy. Až nové výskumy môžu dať definitívnu odpoveď na otázky etnickej skladby vtedajších obyvateľov Slovenska, ktoré v tomto období na sklonku praveku predstavuje pestrú mozaiku domácich i cudzích etník s rozdielnou úrovňou hmotnej a duchovnej kultúry. Iná je situácia v južných oblastiach Slovenska,

Obr. 19. Nitriansky Hrádok, okr. Nové Zámky. Systematický výskum mnohofázového sídliska a pohrebísk z praveku a včasnej doby dejinnej.

resp. i na východnom Slovensku (kuštanovická kultúra), odlišný obraz však poskytuje aj kultúrny vývoj severných hornatých oblastí (Orava, Liptov, Spiš), kde prežíva ľud lužickej kultúry aj v čase keltského panstva na strednom Dunaji.

Keltské osídlenie Slovenska v 3. stor. pred n. l. otvára novú etapu dejín. V severných hornatých oblastiach Slovenska doznieva kultúra domáceho etnika, ktoré tu žilo v podstate bez väčších zmien počas celého laténskeho obdobia a keltskej okupácie južného a sčasti i východného Slovenska. Z podložia lužickej kultúry za prispenia ďalších kultúrnych vplyvov transformovala sa tu púchovská skupina, ktorá sa vďaka novým výskumom dostala do popredia pozornosti európskej archeológie. (Prehľad bádania o dobe laténskej: Beňadik 1971; z novších prác: Pieta 1966, Kolníková 1976.)

Výskumy najstarších žiarových plochých keltských pohrebísk i sídlisk zistili štýlovo ucelenú laténsku hmotnú kultúru s prvkami duchovského charakteru. Najintenzívnejšie bolo osídlenie v stredolátenskom a neskorolátenskom období. Z neskorolátenskeho obdobia nie sú dostatočne spoľahlivo známe žiadne etnicky overené keltské hroby. V neskorolátenskej kultúre sa prejavujú intenzívne aj dácke vplyvy. Možno konštatovať, že výsledky výskumov na neskorolátenských lokalitách potvrdili, že po porážke Keltov Dákmi (v polovici 1. stor. pred n. l.) usadili sa na juhozápadnom i východnom Slovensku na istý čas aj Dáci. Nové výskumy však potvrdili, že dácky vplyv na kultúrny vývoj Slovenska, najmä na púchovskú skupinu, sa v minulosti značne preceňoval.

Archeologický výskum doby rímskej má na

Obr. 20. Nitriansky Hrádok, okr. Nové Zámky. Sekeromlaty z opevnenej osady maďarovskej kultúry. Koniec staršej doby bronzovej.

Obr. 21. Košice-Barca. Honosná dýka s mykénskou ornamentikou na čepeli zo sídliska otomanskej kultúry. Koniec staršej doby bronzovej.

Slovensku pomerne najdlhšiu tradíciu. Pri nedostatku veľkorysejších terénnych výskumov na „barbarskom“ území severne od Dunaja sa však bádanie dlho opieralo najmä o výklady písomných správ antických autorov a z toho vyplývali viac alebo menej špekulatívne hypotézy. Týka sa to najmä pokusov riešiť etnické problémy alebo stanoviť uzlové body politického vývoja Slovenska v dobe rímskej.

Na základe vzrastu prameňnej základne a značného množstva terénnych pozorovaní sa vlastne až v šesťdesiatych rokoch mohla problematika doby rímskej na Slovensku posúdiť komplexne. Vypracovala sa precízna chronologická periodizácia vývoja materiálnej kultúry v staršej i mladšej dobe rímskej v nasledujúcom geografickom členení: a) dunajský limes ako priama politická a kultúrna sféra rímskeho impéria, b) západné Slovensko, osídlené germánskymi Kvádmi, c) severné a stredné Slovensko s vývojom svojráznej púchovskej kultúrnej skupiny, d) východné Slovensko so zložitým vývojom, v ktorom sa autochtónne prvky stretali s impulzmi i priamou expanziou z oblasti lipickej, przeworskej a čerňachovskej kultúry.

Uvedené oblasti sa výrazne líšia svojím politickým vývojom i etnicitou obyvateľstva, spája ich však vplyv rímskej civilizácie, ktorý je intenzívny vo všetkých oblastiach Slovenska.

Na pozadí tejto globálnej charakteristiky členenia územia Slovenska v dobe rímskej vystupujú plasticky jednotlivé teoretické otázky, ktorých nastolením, resp. riešením prispela slovenská archeológia k lepšiemu pochopeniu vplyvu rímskeho impéria na kultúrny i spoločensko-ekonomický vývoj ostatnej Európy (prehľad bádania: Kolník 1971; novšie práce: Lamiová-Schmiedlová 1966; Kolníková 1972, 1976; Krasňanská 1974; Pieta 1975; Kolník 1977a, 1977b).

Bezprostredné susedstvo antického giganta viedlo k tomu, že najmä v prostredí Kvádov na západnom Slovensku sa prejavili prvky výraznej spoločenskej a majetkovej diferenciácie omnoho skôr než v iných európskych oblastiach osídlených Germánmi. Svedčí o tom teoretické spracovanie horizontu tzv. kniežacích hrobov v kvádskom, ale — a čo je prekvapujúce — i vo vandalskom prostredí na východnom Slovensku.

Čulé obchodné kontakty na rímsko-barbarskom pomedzí, vystriedané často vojenskou konfrontáciou — to bola situácia v západnej polovici Slovenska v 1.—4. stor. V mieri i vo vojne sa však črtá snaha Rimanov zasahovať do tunaj-

Obr. 22. Spišský Štvrtok, okr. Spišská Nová Ves. Kamenná hradba opevneného sídliska otomanskej kultúry. Koniec staršej doby bronzovej.

šieho politického vývoja a ovplyvňovať ho. Značným prínosom slovenského bádania je z tohto hľadiska vyriešenie dávneho problému lokalizácie tzv. Vanniovho kráľovstva (prvá polovica 1. stor. n. l.); niet pochyb o tom, že sa nachádzalo na západnom Slovensku.

Dôležité poznatky o niektorých prvkoch v germánsko-rímskych vzťahoch priniesli aj výskumy antických architektonických pamiatok na Slovensku — v provincii Panónia, v poriečí Dunaja i v germánskom vnútrozemí. Germánska aristokracia videla v rímskej civilizácii vzor a všestranne ju napodobňovala. Nové výskumy svedčia o tom, že pri budovaní sídel vedúcich predstaviteľov germánskej spoločnosti mohli slúžiť ako vzor aj výtvary rímskej architektúry. Novým prínosom v bádani o staviteľských pamiatkach z doby rímskej na Slovensku je aj dobre prepracovaná teória o vysunutých rímskych staniciach, tzv. praesidiaria castra, o ktorých sa zmieňujú aj antické pramene.

Ako periodizačný faktor vo vývoji Slovenska v dobe rímskej sa dlho zvyrazňovali len tzv. markomanské vojny, ktoré sú delidlom medzi staršou a mladšou dobou rímskou. V posledných rokoch sa výrazne prehĺbili poznatky o spomenutom období i o ďalších obdobiach vo vývoji germánsko-rímskych vzťahov. Dôležité sú najmä poznatky o vojenskej snahe Rimanov rozšíriť svoje panstvo na sever od Dunaja za cisára Valentiniana v druhej polovici 4. stor.

Prejavom marxistickej orientácie slovenského archeologického bádania je skutočnosť, že sa pri objasňovaní dejín Slovenska neprecenili jednorazové — hoci významné — vojenské stretnutia, ale venovala sa značná pozornosť otázkam vnútorného hospodárskeho a spoločenského vývoja. Takáto orientácia sa uplatňuje aj v početných štúdiách o metodologických otázkach vývoja v dobe rímskej na Slovensku, pri analýzach pohrebísk, pri spracúvaní rímskych importov z hľadiska ich mnohorakej historickej vypovedacej

Obr. 23. Buková, okr. Trnava. Kamenný obvodový veniec a centrálna konštrukcia mohyly stredodunajskej mohylovej kultúry. Stredná doba bronzová.

schopnosti, alebo rímskych mincí, ktoré umožnili osvetliť zaujímavé a z hľadiska uvedeného geografického členenia územia Slovenska v dobe rímskej aj značne diferencované procesy v hospodárstve a obchodných kontaktoch „barbarskej“ spoločnosti. O dlhých obdobiach mierovej koexistencie medzi Germánmi a Rimanmi hovorí aj veľké terénne výskumy a nové objavy epigrafických pamiatok.

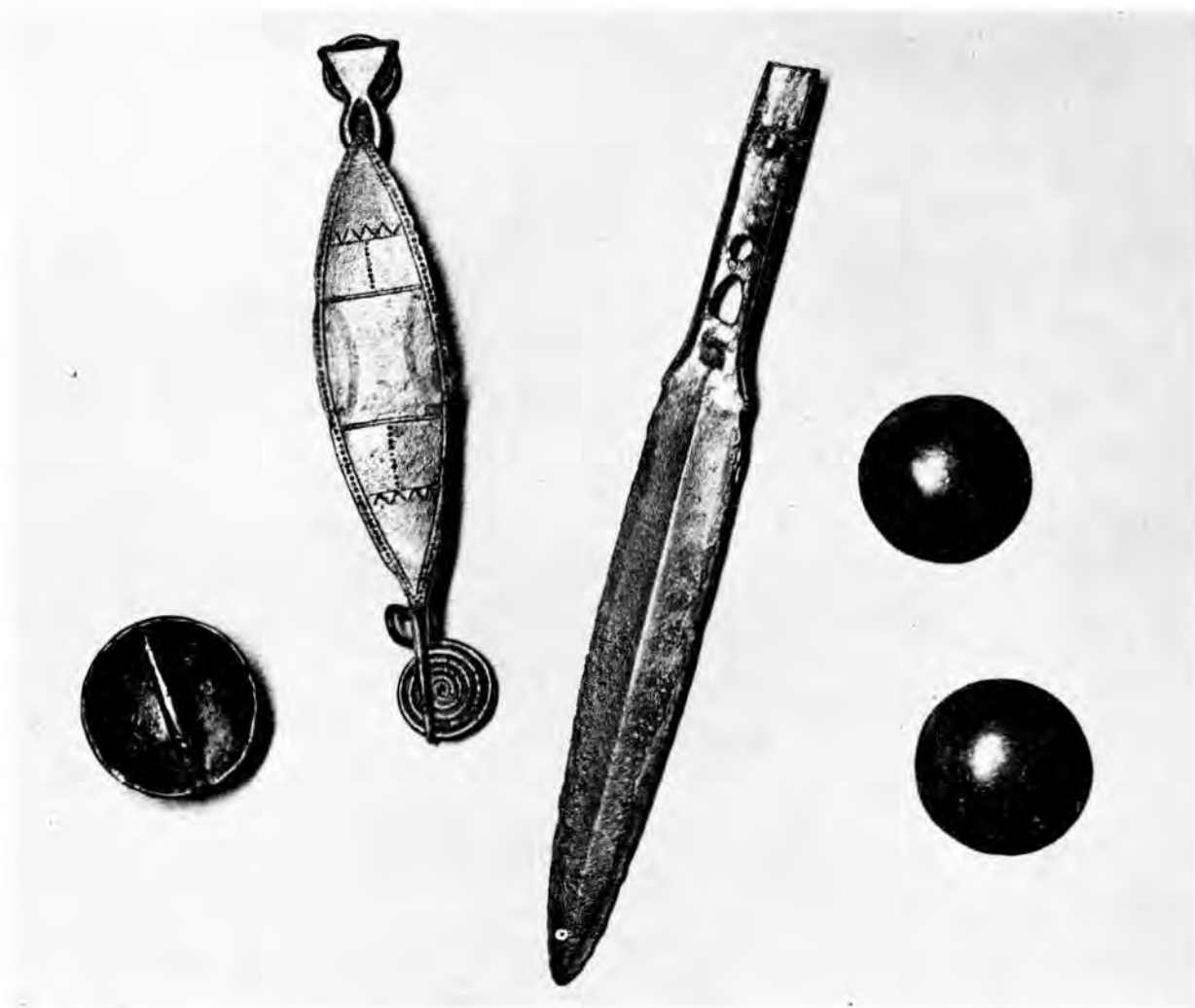
Na západnom Slovensku sa rozpoznali jednotlivé charakteristické typy osád a formy príbytkov Kvádov a rámcove sa osvetlili aj otázky postupu ich osídlenia. Kvádske obyvateľstvo sa zrejme po markomanských vojnách dostáva aj do južných oblastí Slovenska východne od Hrona a posúva sa dolinami riek i na sever. Vývoju osídlenia zodpovedajú aj zmeny v situovaní hlavných zistených sídliskových aglomerácií s pravdepodobnými mocenskými centrami.

Nezodpovedaná zostáva otázka autochtónnej vrstvy predgermánskeho obyvateľstva, ktorého

existenciu na juhozápadnom Slovensku — aj na základe istých indícií v archeologickom materiáli — možno právom predpokladať.

Nové poznatky o kontinuite osídlenia, o prežívaní obyvateľstva ešte z halštatského obdobia a príleve nových civilizačných i etnických prvkov z keltskej, germánskej a najmä rímskej sféry — to je hlavný prínos slovenskej archeológie k riešeniu problematiky donedávna takmer neznámej púchovskej kultúrnej skupiny. Severné a stredné Slovensko vystúpilo takto z anonymity zapríčinenej mlčaním antických autorov.

Objav značného počtu lokalít a veľké výskumy umožnili zmapovať rozšírenie púchovskej skupiny, ktoré bolo pomerne husté a svojím charakterom vôbec nie periférne. Dominantným predmetom bádateľského záujmu sú opevnené výšinné sídliská (dokonca aj s vyspelou kamennou fortifikáciou), do popredia pozornosti výskumu sa však postupne dostáva aj hustá sieť neopevnených osád. V materiálnej kultúre okrem

Obr. 24. Mikušovce, okr. Trenčín. Výber bronzových výrobkov z mohylníka lužickej kultúry. Mladšia doba bronzová.

autochtónneho vývoja sú zrejme v jednotlivých oblastiach rozšírenia púchovskej skupiny na Slovensku vplyvy rôznej intenzity z keltského, dáckeho, germánskeho a rímskeho prostredia, ktoré umožnili vypracovať rámcovú periodizáciu tejto skupiny. Ukazuje sa, že v hospodárskej základni zohrala významnú úlohu ťažba rúd a nerastov v horských oblastiach Slovenska. V tom možno hľadať odpoveď na problém dlhej existencie a rozkvetu púchovskej skupiny. Na jej území sa už zistili najmenej dve strediská razby mincí (typu Bysterec a Liptovská Mara), ktoré pokračovali v tradíciách keltského mincovníctva. Pri takom vyspelom hospodárskom systéme nie sú potom prekvapujúce importy — vrátane poľnohospodárskych plodín — zo vzdialených území v dobe rímskej na severnom Slovensku. Bližšie spoznanie hospodárskej základne, ako aj lepšie preskúmanie mladších fáz púchovskej skupiny a jej

možnej súvislosti s ďalším vývojom osídlenia horských oblastí Slovenska v nasledujúcom období, je vážnou úlohou slovenskej archeológie.

V oblasti kvádskeho a púchovského osídlenia sa teda zistil a kvalitatívne diferencoval silný vplyv rímskej civilizácie na život a politické osudy Germánov v dobe rímskej. Súčasne sa dokázala aj kontinuita osídlenia predgermánskeho obyvateľstva. Ukázalo sa však, že kultúrny vplyv tzv. dáckej zložky, ktorý sa spája s oslabením a zánikom laténskej civilizácie v 1. stor. pred n. l., je v obidvoch načrtnutých kultúrnych okruhoch oproti pôvodným predpokladom pomerne slabý.

Iná je situácia na východnom Slovensku. Rímske vplyvy sa tu uplatnili v prostredí lipickej kultúry, v ktorej sa ďalej rozvíjajú keltské a dácke výrobné tradície. Na spomenuté územie prenikajú výrazné germánske prvky, súvisiace

Obr. 25. Somotor — Somotorská hora, okr. Trebišov. Poklad tepaných bronzových šálok a sekeriek somotorského typu. Mladšia doba bronzová.

s expanziou Vandalov z ústredia przeworskej kultúry v nadkarpatskej oblasti až koncom 2. stor. n. l.

S najväčšou pravdepodobnosťou možno predpokladať, že aj na východnom Slovensku pod germánskym prikrovom prežívalo staršie obyvateľstvo, ktoré rozvíjalo remeselnú výrobu na podobnej úrovni, s akou sa v tomto období stretávame vo vyspelých rímskoprovinciálnych — najmä dáckych — oblastiach. Dosvedčuje to napr. v 3. stor. masovo vyrábaná kolkovaná, na kruhu točená keramika typu Blažice.

V mladšej dobe rímskej sa prehľbujú kontakty východného Slovenska so severným Pričernomorím prostredníctvom čerňachovskej kultúry. Tento trend viedol postupne koncom doby rímskej k takým výrazným kvalitatívnym zmenám v materiálnej kultúre, že sa vyčlenil špecifický kultúrny okruh — prešovský typ.

Podstatne výraznejší prúd materiálnej kultúry zo severného Pričernomorja sa v strednej Európe objavil v dobe sťahovania národov v 5. stor. Ide tu nielen o vplyv, ale aj o príchod nových etnických zložiek z východoeurópskej stepnej oblasti. Na Slovensku, kde je z obdobia sťahovania národov aj nateraz ešte pomerne málo

materiálu, sa tento tzv. hunsko-gótsky horizont nálezov východnej proveniencie považuje za jediný priamy archeologický doklad osídlenia Slovenska v období medzi domnelým úplným odchodom Kvádov z územia Slovenska na západ (r. 406) a príchodom Slovanov a Avarov v 6. storočí. Dôkladné prehodnotenie starších hmotných prameňov, ale najmä výsledky výskumov po roku 1953 priniesli pozitívny zvrät aj v poznaní dejín Slovenska v dobe sťahovania národov, keď sa súčasne s rozpadom rímskeho impéria vytváral predobraz etnickej a politickej mapy včasnostredovekej Európy (prehľad bádania pozri: Kolník 1971, z novších prác: Kolník 1973).

Vo vývoji Slovenska sú v tomto období zreteľné tri fázy osídlenia. Najstaršiu reprezentuje autochtónne obyvateľstvo z doby rímskej — časť Kvádov a predgermánske etnické zložky. Až koncom prvej polovice 5. stor. do tohto vývoja zasiahol — zdá sa, iba nakrátko a nie príliš silne — prúd z východnej Európy, ktorý možno považovať za etnicky polymorfný, aj keď východogótska a hunská zložka mala v ňom významný podiel. Tretiu fázu osídlenia charakterizujú stopy zásahu severogermánskych Herulov a Longobar-

Obr. 26. Smolenice, hradisko Molpír, okr. Trnava. Hlinené závažia so štylizovanou figurálnou výzdobou. Mladšia doba halštatská.

dov, resp. východoeurópskych Gepidov v prvej polovici 6. stor.

Doba sťahovania národov nebola teda ani v osídlení Slovenska akýmsi hiátom — obdobím, v ktorom podľa starších predstáv možno predpokladať iba občasné nájazdy vojenských družín jednotlivých etníc, hľadajúcich si nové sídliská. Kontinuitu tu reprezentuje staršie obyvateľstvo. Jeho vývoj v priamej nadväznosti bol zachytený výskumom mladšej doby rímskej prinajmenej do polovice 5. stor. Uvedené cudzie zásahy sa dotýkali vlastne iba južných oblastí Slovenska. Vývoj jeho severnejších častí a v 6. stor. aj celého územia Slovenska nie je zatiaľ dostatočne preskúmaný. Potreba prehĺbiť poznanie v tejto oblasti bádania je naliehavá, lebo v dobe sťahovania národov uprostred etnických presunov dochádza aj k expanzii Slovanov.

Problematika príchodu prvých Slovanov na územie Slovenska tvorí pre Archeologický ústav SAV dôležitú úlohu a bola zahrnutá aj do programu spolupráce socialistických krajín v téme *Etnogenéza Slovanov*. Postup pri riešení tejto

Obr. 27. Veľká Maňa, okr. Nové Zámky. Na kruhu točená nádoba z keltského pohrebiska. 2. stor. pred n. l.

Obr. 28. Veľký Bysterec, okr. Dolný Kubín. Hromadný nález strieborných a zlatých keltských mincí a zlatých šperkov, Druhá polovica 1. stor. pred n. l.

problematiky je veľmi náročný a výsledky možno dosahovať len veľmi zdĺhavou heuristickou a analytickou prácou, ktorá je niekedy iba hľa-

daním alebo dokonca návratom k východiskám. Napr. ďalšie výskumy zatiaľ úplne nepodporili pokus, dať do súvisu príchod ojedinelých slovan-

Obr. 29. Ptičie, okr. Humenné. Hromadný nález strieborných keltských mincí,

Obr. 30. Liptovská Sielnica-Liptovská Mara, okr. Liptovský Mikuláš. Príprava fotogrametrického zamerania výskumu sídliska púchovskej skupiny.

ských skupín na východné Slovensko už v mladšej dobe rímskej s materiálnou kultúrou tzv. prešovského typu. Treba však pripomenúť, že sa ešte dostatočne nevyužili metodické možnosti na prípadné rozpoznanie slovanských zložiek v druhej vlne osídlenia doby sťahovania národov. Tu sa uplatňuje tradícia spájať bojovnícke hroby z doby sťahovania národov výlučne s Hunmi a jednotlivými germánskymi kmeňmi. Postup

Slovanov bol však tiež vojenskou expanziou. V materiálnej pozostalosti by sa táto skutočnosť mala tiež výrazne odrážať.

Napriek týmto metodologickým rozporom v zameraní bádania priniesla archeológia cenné poznatky aj v otázke najstarších Slovanov na našom území. Pevné slovanské sídliskové zázemie na Slovensku je doložené už koncom 5. stor., t. j. pred príchodom Avarov, ktorých domnelá „kolo-

Obr. 31. Liptovská Sielnica-Liptovská Mara, vrch Havránok, okr. Liptovský Mikuláš. Pohľad na výskum kamenných hradieb hradiska púchovskej skupiny. Koniec mladšej doby železnej a staršia doba rímska.

Obr. 32. Kostolná pri Dunaji, okr. Galanta. Hlinený, pôvodne zeleno glazúrovaný skyfos z germánskeho urnového hrobu. Staršia doba rímska, 1. stor. n. l.

nizátorská“ úloha voči Slovanom sa — ako je známe — v staršom bádani často zdôrazňovala zo šovinistických protislovanských a najmä protislovenských pozícií (prehľad bádania: *Chropovský 1970, Dekan 1971*).

Zdá sa, že prvé vlny Slovanov sa dostali na východné Slovensko z prúdu, ktorý v 6. stor. obsadil Balkán. Západné časti Slovenska boli osídlené cez Moravskú bránu podobne ako ostatné časti Československa Slovanmi postupujúcimi územím Poľska a Sliezska do Polabia. Slovania zrejme neprišli do vyľudnenej krajiny, ale našli tu autochtónne obyvateľstvo. Súčasne sa tu dostávali do kontaktu s výrobnými tradíciami antického Ríma, ba na území Panónie pracovali vtedy ešte aj niektoré antické dielne. Na Slovensku pôsobili monumentálnym a technicky poutčným dojmom pozostatky rímskych stavieb, ktoré — ako dokázali archeologické výskumy — Slovania v 6.—7. stor. niekedy provizórne aj využívali.

Analýza druhov a techniky výroby niektorých keramických nádob dokázala kontakt medzi tvarmi prežívajúcimi z doby rímskej a najstaršou známou slovanskou keramikou tzv. pražského typu. Táto keramická forma sa považovala za jediný tvar najstarších slovanských nádob. Morfológická monotónnosť keramiky a značná chudoba žiarových pohrebísk, resp. hrobov s popolnicou — nádobou pražského typu — boli podkladom pre šírenie názorov o kultúrnej zaostalosti najstarších Slovanov. Zatiaľ v malom počte sú známe už aj sídliská z tohto obdobia. Nádoby pražského typu tu tvoria len malú časť keramického inventára. Tvarová rôznorodosť keramiky a ďalšie dôkazy o bohatstve materiálnej kultúry na najstarších slovanských sídliskách naznačujú, že zdanlivá jednotvárnosť a chudoba materiálnej kultúry na pohrebiskách s keramikou pražského typu je výsledkom tradície v pohrebnom rite najstarších Slovanov na Slovensku, a nie odrazom reálnej sociálno-ekonomickej situácie.

Obr. 33. Rusovce-Geruláta, okr. Bratislava-vidiek. Pohľad na odkryté rímske stavby. Doba rímska, 2.—4. stor. n. l.

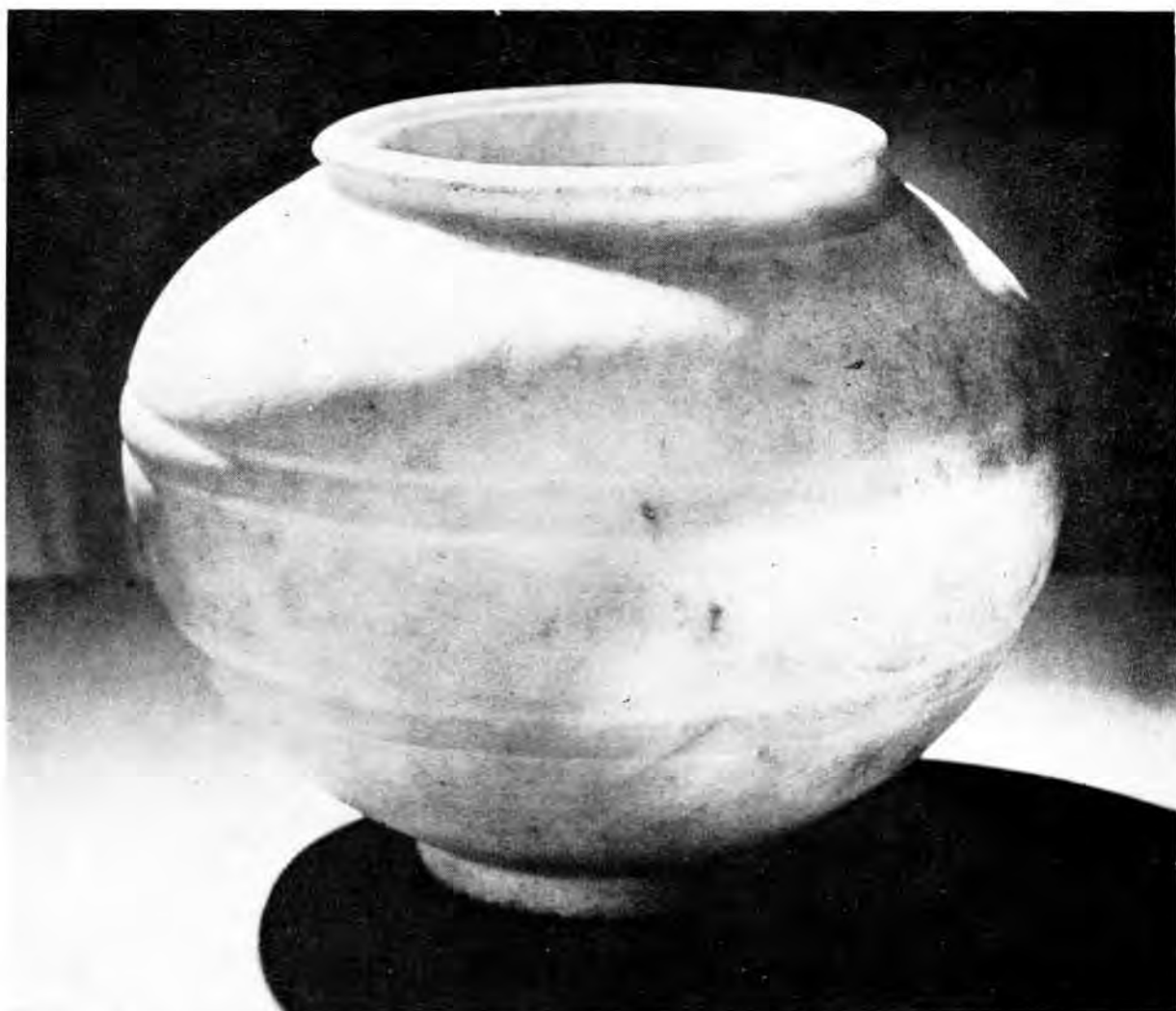
Významné a prekvapujúce je aj zistenie, že najstaršie slovanské sídliská sa nachádzajú nielen v nížinách, ale horizont s keramikou pražského typu sa objavuje aj v horských dolinách. Aj toto je nepriamy dôkaz o kontinuite osídlenia krajiny od doby rímskej, predovšetkým však dôkaz o tom, že spoločenská základňa najstarších Slovanov nespočívala iba na roľnícko-pastierskom spôsobe obživy, ale že je pravdepodobná už v tomto období ich prospektorská činnosť v súvisе s vyhľadávaním rudných ložísk. Táto skutočnosť sa spolu s inými potom výraznejšie prejavila v nasledujúcej vývojovej etape, ktorá sa z hľadiska periodizácie dlho nazývala slovansko-avarským obdobím.

Príchod Avarov do Karpatskej kotliny roku 568 znamenal nesporne aj objavenie sa nových skupín slovanského obyvateľstva. Proti téze, že Slovania sa na toto územie dostali až v spomenutom čase spolu s Avarmi, ktorou si buržoázno-nacionalisticky orientovaní zahraniční bádatelia neraz pomáhali v snahe poprieť kultúrnu výsposť starých Slovanov a ich význam pri vytváraní včasnostredovekého osídlenia Karpatskej kotliny, mohla slovanská archeológia dlho zaujímať len apologetický postoj, lebo v stretnutí hypotéz chýbali presné vedecké argumenty. Po roku 1953 venovali slovenskí archeológovia veľa energie na to, aby vyčlenili slovanskú zložku v zdanlivo homogénnej slovansko-avarskej kultúre 7.—8. stor. Rozsiahle výskumy, ktoré sa však azda až príliš dlho upriamili prevažne na odkrývky pohrebísk, vytvorili tomuto postupu dobré pred-

poklady. (Prehľad bádania: Chropovský 1970, Dekan 1971; ďalšie práce: Bialeková 1967; Dekan 1972; Čilinská 1973, 1975.)

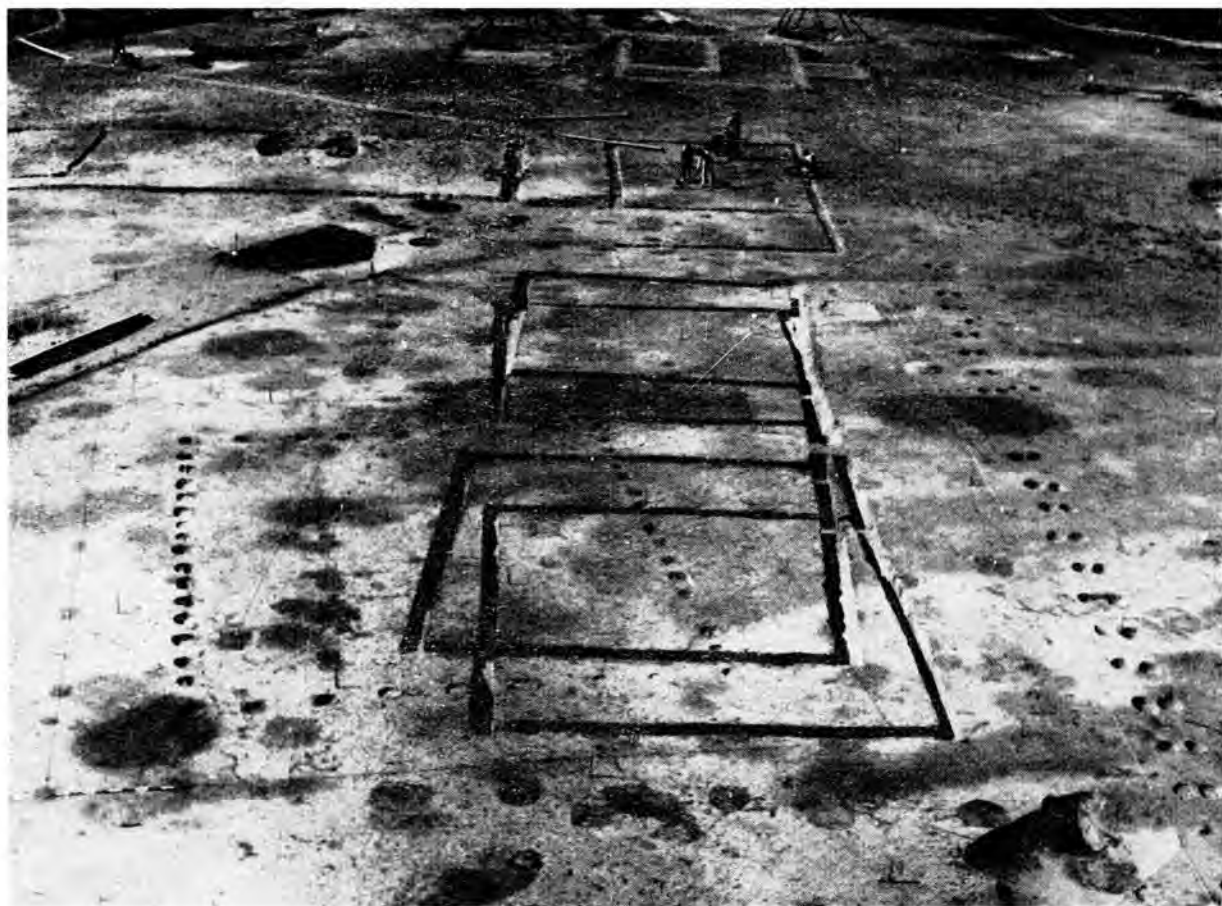
Obr. 34. Boldog, okr. Galanta. Rímska náhrobná stéla s nápisom z 1. stor. n. l.

Obr. 35. Očkov, okr. Trenčín. Alabastrová váza, použitá ako urna. Mladšia doba rímska, 3. stor. n. l.

Metodickým východiskom bádania o etnickom charaktere tzv. slovansko-avarských pohrebísk na Slovensku bola skutočnosť, že sa tu zistilo slovanské osídlenie už pred príchodom Avarov a že rozsah tohto osídlenia v 7. a 8. stor. sa nekryl v plnej miere so známou a nesporne významnou mocenskou sférou avarskej ríše. Vývoj tejto ríše v rámci prvého a po roku 670 druhého kaganátu je periodizačným kritériom aj pri hodnotení zmien v materiálnej kultúre Slovanov. Vytvorenie pevných datovacích kritérií pri zisťovaní genézy a sledovaní vývoja jednotlivých predmetov materiálnej kultúry na pohrebiskách 7. a 8. stor., podrobná štatistická analýza výskytu určitých predmetov v hroboch a na demografickom základe aj snaha o reálnu sociálno-ekonomickú i etnickú interpretáciu obrazu zisteného odkryvkami pohrebísk — to sú v kocke závažné splnené úlohy slovenskej archeológie v súvisi s výsku-

mom slovansko-avarskej problematiky. Hlavným výsledkom je konštatácia, že hoci územie Slovenska — najmä jeho južné časti — bolo pomerne dlho pod avarským vplyvom, nešlo zrejme o trvalejšiu avarskú okupáciu alebo osídlenie. Hroby so zastúpením najstaršej avarskej kultúrnej zložky v 6. stor. na Slovensku chýbajú a pomerne nepočetné sú aj pohrebiská z doby prvého kaganátu v 7. stor. Z písomných správ je známe, že v tomto období vznikol na území Slovenska slovanský kmeňový zväz, ktorý sa pod vedením Sama vymanil spod avarského područia. Lokalizácia tzv. Samovej ríše, žiaľ, ostáva aj naďalej nedoriešená. Slovanské pamiatky zo 7. stor., dosvedčujúce sústreďovanie vojenskej družiny s výzbrojou odlišnou od známej avarskej výzbroje v blízkosti opevnených hradísk, archeologicky i historicky podporujú situovanie mocenského jadra tohto prvého slovanského štátneho útvaru

Obr. 36. Cífer-Pác, okr. Trnava. Pohľad na časť systematického výskumu komplexu stavieb z doby rímskej, 4. stor. n. l.

na území Československa, najskôr na moravskú i slovenskú časť dolného Pomoravia. V 7. a 8. stor. je zreteľný hospodársky rozmach aj v ďalších Slovanmi osídlených oblastiach Slovenska, najmä v Nitre. Výsledky archeologického bádania nasvedčujú, že zhruba od obdobia Samovej ríše dochádza k uvoľňovaniu tesných zväzkov Avarov a Slovanov a treba — aspoň na územiach so zmiešaným obyvateľstvom — rátať s pokojnou koexistenciou, so vzájomným kultúrnym ovplyvňovaním a s postupnou asimiláciou avarského obyvateľstva Slovanmi.

Analýza pohrebísk spresnila kritériá vypovedacej schopnosti tzv. avarských súprav kovaní opaskov o etnicite pochovaných. Zatiaľ čo starší horizont tepaných kovaní je spojený s príchodom avarského etnika z východu, liate kovania prezentujú vývoj po roku 670 a sú už nadetnickým a predovšetkým módnym fenoménom v materiálnej kultúre najmä sociálne významnejších vrstiev spoločnosti v Karpatskej kotline. Hoci súprava opaskových kovaní ako odznak spoločenského po-

stavenia významných mužov má východný pôvod, analýza motívov na nákončiach ukázala, že takmer vo všetkých prípadoch ide o ornamentálne, epické alebo mytologické motívy, ktoré majú korene v antickej grécko-rímsko-byzantskej sfére. V silnej uniforme spôsobu odievania a viacerých prvkov v pohrebnom ríte (kostrové pochovávanie, jazdecké hroby), ktoré si od druhej polovice 7. stor. osvojili takmer všetky etnické zložky v Karpatskej kotline, stráca sa aj silný prúd z východu, s ktorým sa objavuje tzv. žltá keramika, spájaná v poslednom období geneticky až so stredoázijskými oblasťami. Nie div, že v rámci uniformity na kostrových pohrebiskách zo 7. a 8. stor. sa ukrývajú aj dôležité fakty o charaktere a hustote slovanského osídlenia na Slovensku. No aj o tomto období, považovanom donedávna za takmer neprebádateľné, získali sa cenné poznatky, najmä porovnávaním slovenských tzv. slovansko-avarských pohrebísk s pohrebiskami v evidentne avarskom prostredí na území Maďarska a venovaním pozornosti nielen opticky

Obr. 37. Biňa, okr. Nové Zámky. Poklad 108 zlatých západorímskych a východorímskych minci, uložených v nádobe. Doba sťahovania národov, polovica 5. stor. n. l.

efektným nálezom, ale najmä hustote výskytu nenápadných atribútov pohrebného ritu (keramika, vedierka, posmrtná strava a pod.). Práve v tomto prípade sa vytvorili reprezentatívne štatistické parametre, ktoré odrážajú značnú odlišnosť prevažnej časti pohrebísk na Slovensku od ich pendantov v Maďarsku. Zrkadlia sa tu základné špecifické nadstavbové predstavy slovanského obyvateľstva, výrazne odlišné od podobných javov v avarskom prostredí.

Už od 7. stor. je v najzápadnejšej časti Slovenska zreteľný napr. vo výzbroji príklon k západoeurópskym zvyklostiam. Vo vzťahu k avarskému susedstvu možno to považovať za dôkaz vojenskomocenskej suverenity Slovanov v spomenutej časti Slovenska. Avšak aj v ďalších jeho oblastiach sa zistili stopy diaľkových kontaktov Slovenska s východnou Európou a — čo je dôležité z hľadiska ďalšieho vývoja — obchodné kontakty s Byzanciou. V oživení antic-

kých tradícií majú tieto kontakty nesporný význam. Záujem byzantských obchodníkov o územie Slovenska svedčí o hospodárskej prosperite, ktorú slovansko-avarská, resp. slovanská spoločnosť dosiahla. V tomto súvisi treba opäť poukázať na stredoslovenské rudné ložiská, ktorých význam pre dávnoveké hospodárstvo sa len teraz začína doceňovať. To isté platí aj o ťažbe soli v Potísi. Rozpoznanie hlavných smerov vývoja na území Slovenska v 8. stor., nesporné zistenie rozvoja osídlenia a všestranného rozmachu výroby i hospodárstva viedli k nahradeniu pomenovania „slovansko-avarské obdobie“ názvom „predveľkomoravské obdobie“, vystihujúcim postupné zmeny v ekonomickej i spoločenskej oblasti, ktoré o niekoľko desaťročí umožnili vznik veľkomoravského štátu. Od polovice 8. stor. ako by sa vo vývoji slovanskej spoločnosti uskutočnil kvalitatívny zlom.

Zmeny vyvolané rozvojom výroby u Slova-

nov v 8. stor. možno zatiaľ najlepšie ilustrovať na vývoji hradísk, ktoré mali početné funkcie súvisiace s výrobou, obchodom, obranou, no predovšetkým s organizáciou správy a s výkonom politickej a vojenskej moci na území patriacom do pôsobnosti hradísk. Zdá sa, že tu už nejde o kmeňové hradiská v pravom slova zmysle, lebo dôležitú úlohu pri vzniku mocenských stredísk hrá už rodiaca sa vedúca vrstva rozpadajúcej sa a spoločensky už diferencovanej rodovej spoločnosti. Hradiská vznikajú v 8. stor. uprostred starších slovanských sídliskových a výrobných aglomerácií. Zároveň však vznikajú aj nové centrálné hradiská a okolo nich sa začína sústreďovať rozvíjajúca sa výroba.

Slovenská archeológia dosiahla vo výskume hradísk pozoruhodné výsledky. Vyvrátili sa tvrdenia preceňujúce alebo absolutizujúce rýdzo refugiálnu funkciu slovanských hradísk ako prejav defenzívneho postavenia Slovanov voči Avarom, resp. starým Maďarom. Súčasne sa podarilo rámcovo chronologicky diferencovať jednotlivé typy hradísk a dať zistené rozdiely do súvisu s obdobím vytvárania, existencie a zániku veľkomoravského štátu.

Výraznú kvalitatívnu zmenu v bádani o slovanskom osídlení Slovenska znamenajú predovšetkým objavy pri výskume hradísk v hornatých častiach Slovenska. Na Orave, v Turci, Liptove, Spiši a Šariši, kde sa podľa buržoázných historikov rozkladal pred 13. stor. len hustý prales a kde sa stopy slovanského osídlenia aj dlho po roku 1953 považovali viac-menej iba za periférne vyžarovanie z mocenských centier v nížinných oblastiach, boli objavené vyspelé hradiská s mohutnou fortifikáciou a — rovnako ako na juhozápadnom Slovensku — aj s okolitým výrobným zázemím. Horské oblasti Slovenska prestali byť teda perifériou záujmu slovanskej archeológie.

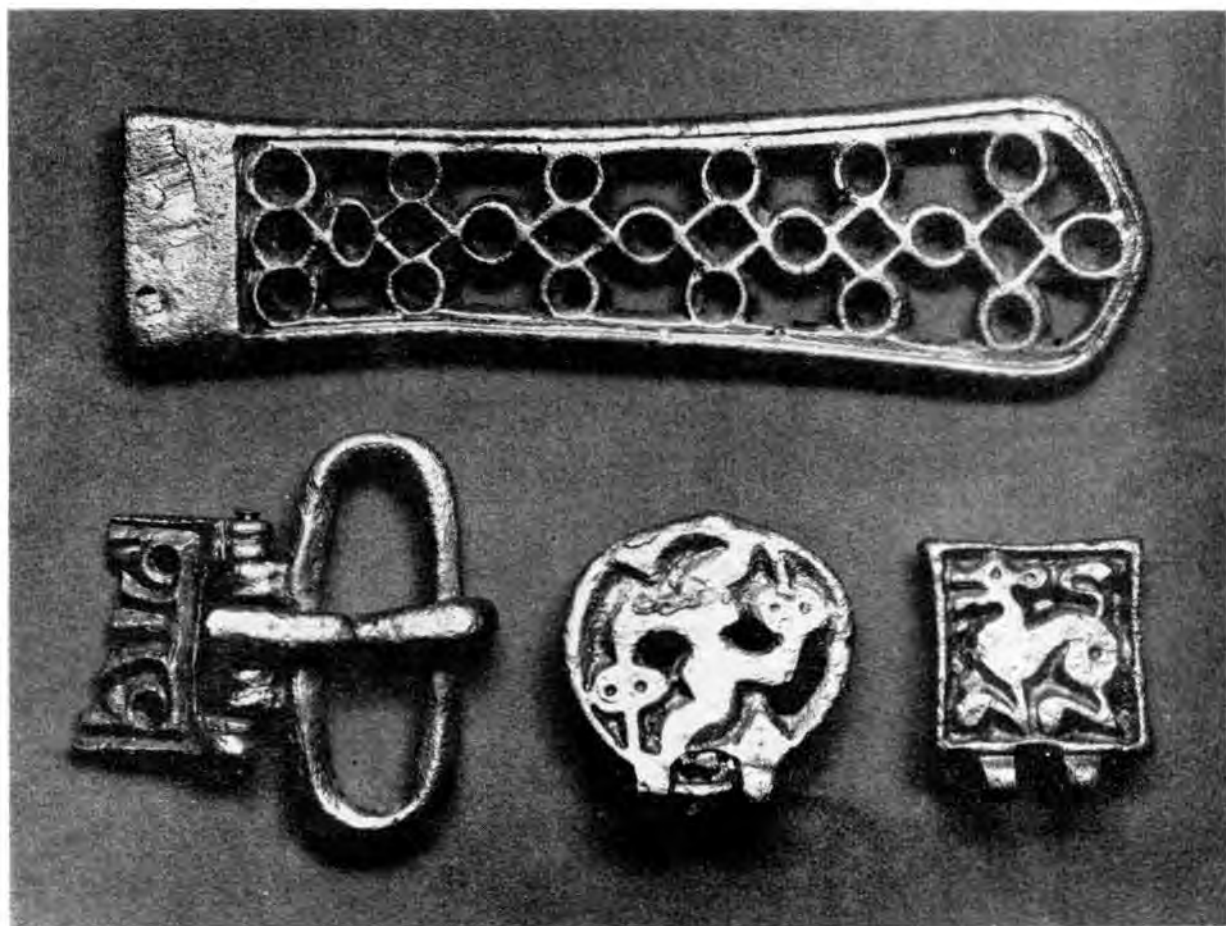
Ukazuje sa, že materiálna kultúra predveľkomoravského obdobia z celého územia Slovenska, vrátane jeho východnej časti, kde čakajú archeológovia vo výskume Slovanov ešte viaceré základné úlohy, má západoslovanský charakter (v celej hmotnej a duchovnej kultúre, najmä v jazykovej oblasti). Hospodárska a civilizačná báza, na základe ktorej vznikol veľkomoravský štát, bola aj na území Slovenska kvalitatívne i geograficky podstatne vyrovnannejšia a širšia než sa ešte prednedávnom predpokladalo. Odrazom jednotného procesu vývoja Slovenska a južnej Moravy v prvej štvrtine 9. stor. je vznik tzv. blatnicko-

Obr. 38. Sikenica-Veľký Pesek, okr. Levice. Strieborná spona z kostrového hrobu. Doba sťahovania národov, 5. stor. n. l.

mikulčického štýlu v spracúvaní umeleckoremeselných výrobkov. Na základe domácich tradícií, do ktorých sa implantovali najmä západoeurópske prvky, vznikol špecifický estetický prejav. Za úspech slovanskej archeológie treba považovať zistenie, že blatnicko-mikulčický horizont je v oblasti materiálnej kultúry ilustráciou výraznej spoločenskej diferenciácie a — podľa obsahu niektorých tzv. veľmožských hrobov — aj vzniku vedúcej vrstvy spoločnosti, zabezpečujúcej svoju moc pomocou vojenskej družiny. Tzv. centrálné hradiská sa stávajú súčasne aj sídlami menších územných celkov — kniežatstiev. Hospodársky rozvoj viedol k tomu, že už od začiatku 9. stor. sa v slovanskom prostredí objavili tzv. sekerovité hrivny ako svedectvo rozvíjajúcich sa obchodných vzťahov.

Slovenská archeológia teda vlastnými výskumnými metódami a s využitím moderných inter-

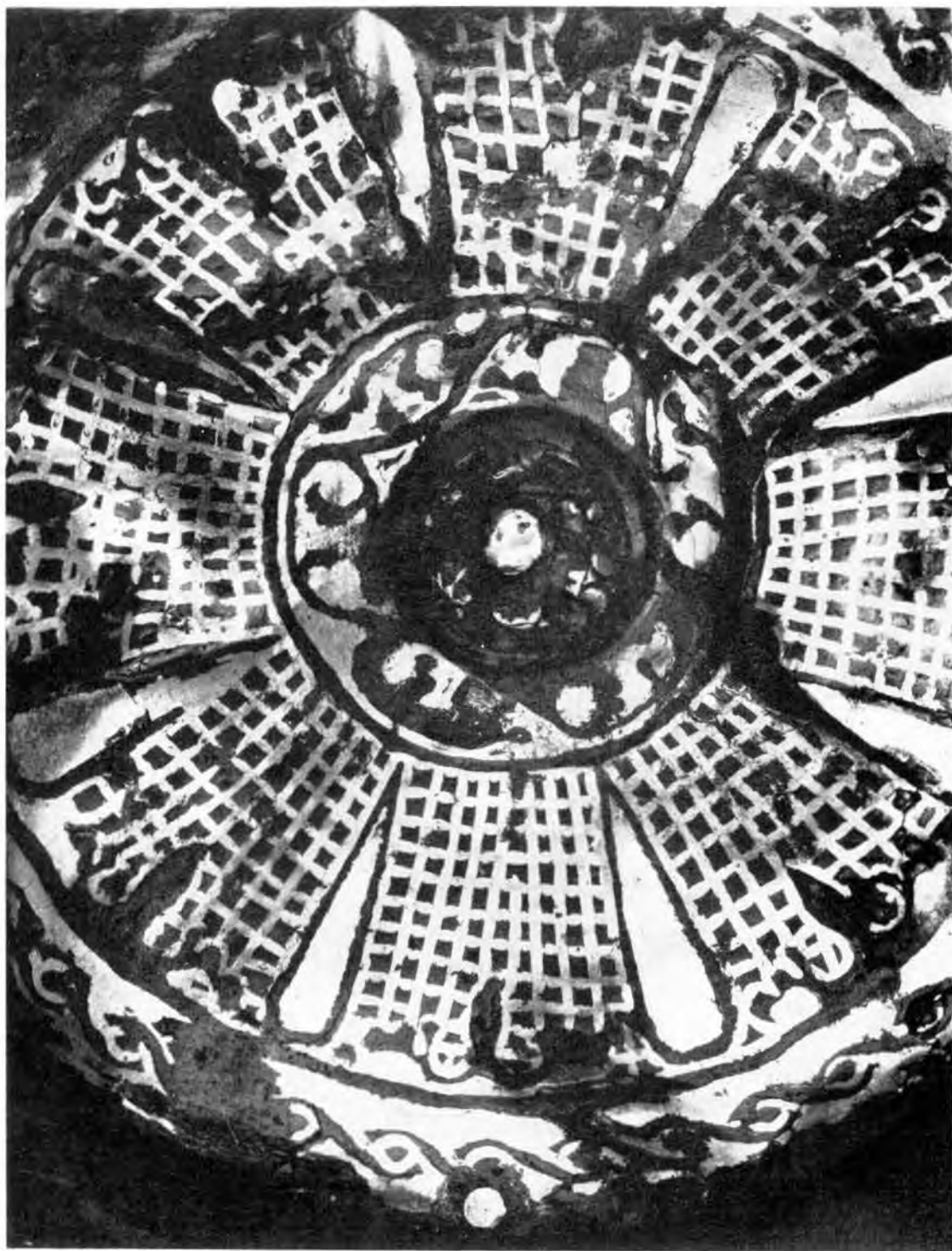
Obr. 39. Cataj, okr. Bratislava-vidiek. Bronzové liate súčasti kovaní opaskov zo slovansko-avarského pohrebiska, 8. stor.

pretačných metód dospela k marxistickému poznaniu o prvotnosti spoločenskej základne a o dialektickom vzťahu základne a nadstavby. V takomto svetle sa javí aj vznik veľkomoravského štátu ako zákonitý dôsledok predchádzajúcich procesov v rozvoji výroby a jej organizačnej koncentrácie v rukách vzráhajúcej sa vedúcej vrstvy v domácom prostredí. (Prehľad bádania: *Chropovský 1970, 1971*; z novších prác: *Pieta 1972, Chropovský 1974, Dekan 1975, Poulik 1975, Ruttkay 1975a, Štefanovičová 1975, Biľeková 1977*.)

Okrem základných komponentov, ktorými sú historicky známe moravské a nitrianske kniežatstvo, rodíaci sa veľkomoravský štát absorboval zrejme aj ďalšie menšie organizačné útvary predveľkomoravského slovanského obyvateľstva na Slovensku.

Archeologické výskumy osvetlili mnohorakosť vo vývoji hradísk v období Veľkej Moravy. Časť hradísk zanikla, ďalšie hradiská, zodpovedajúce

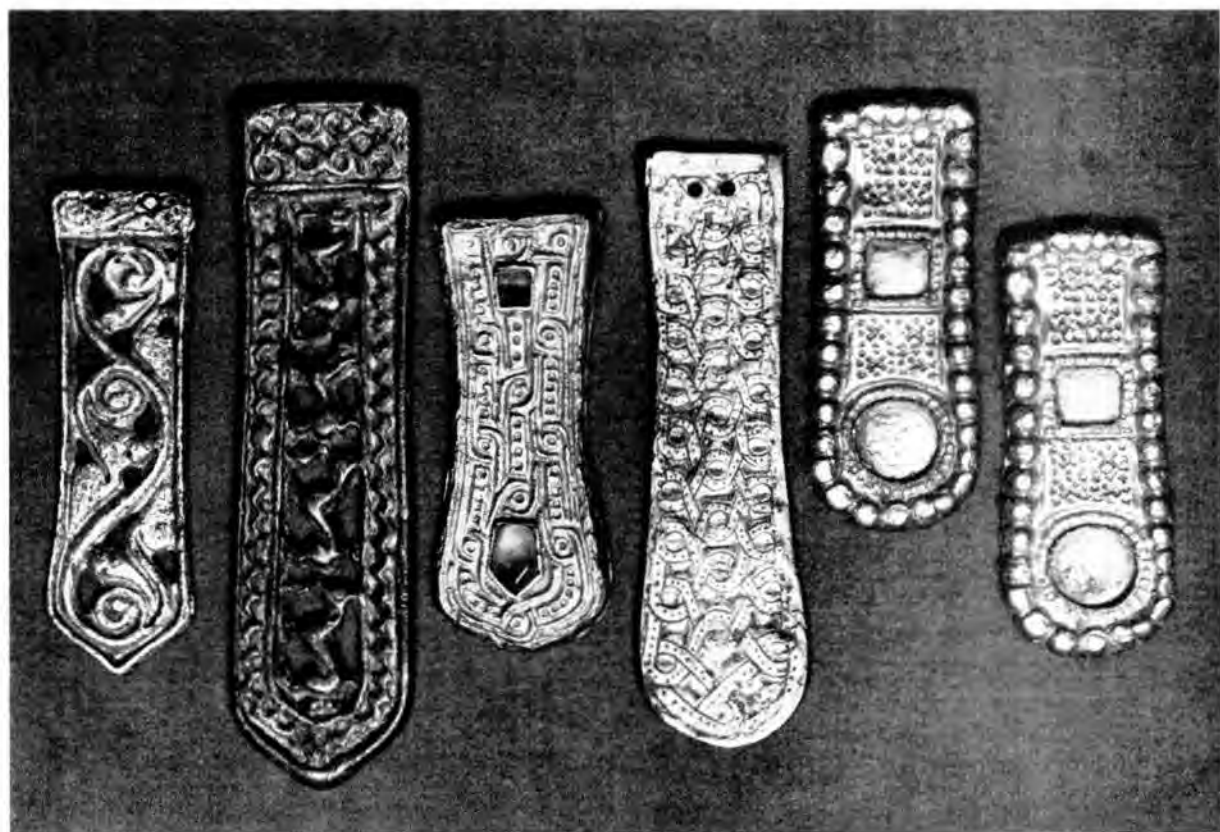
potrebám koncentrovanej moci mojmirovských kniežat, pretrvávali ďalej aj vo veľkomoravskom období. Je zrejme, že vznik mocnej Veľkej Moravy neprijímalo slovanské obyvateľstvo všade pokojne, veď išlo o vojenskú expanziu, tak ako vo všetkých štátotvorných procesoch včasnostredovekej Európy. Zánik slovanských hradísk v prvej polovici 9. stor. sa zisťuje nielen na západnom Slovensku, ale aj v jeho severných častiach. Ide o jasné svedectvo toho, že veľkomoravské kniežatá sa snažili čo najskôr ovládnuť aj oblasti s dávnejšie známym a exploatovaným nerastným bohatstvom. S prestavbou organizačnej štruktúry starších kmeňových kniežatstiev a po zlikvidovaní mnohých bývalých centier v súvisе s vytváraním Veľkej Moravy dožíva aj blatnicko-mikulčický štýl v umelecko-remeselnej produkcii. Na základe slovanských estetických tradícií a tvorivým absorbovaním vplyvov z byzantskej, talianskej, franskej i východoeurópskej (menej už nordickej) oblasti postupne sa vytvára

Obr. 40. Cífer-Pác, okr. Trnava. Faléra zdobená medeným, na povrchu pozláteným tauzovaním, 8. stor.

typická veľkomoravská hmotná kultúra. Vytvorenie objektívnych kritérií pre periodizáciu vývoja materiálnej kultúry veľkomoravských Slovanov v 9. stor., zatiaľ vo dvoch stupňoch (blatnicko-mikulčický a veľkomoravský horizont), považujeme za jeden z podstatných výsledkov

práce slovanskej archeológie na Slovensku. Osvetlili sa tým základy hospodárskej prosperity Veľkej Moravy ako dôsledku predchádzajúcich dlhodobých vývojových tendencií. Súčasne sa zistili aj vnútorné antagonizmy v lone rodiacej sa veľkomoravskej spoločnosti. Zatiaľ sa archeo-

Obr. 41. Holiare, okr. Komárno; Prša, okr. Lučenec; Želovce, okr. Veľký Krtíš; Šaľa, okr. Galanta. Bronzové lisované a liate nákončie opaskov.

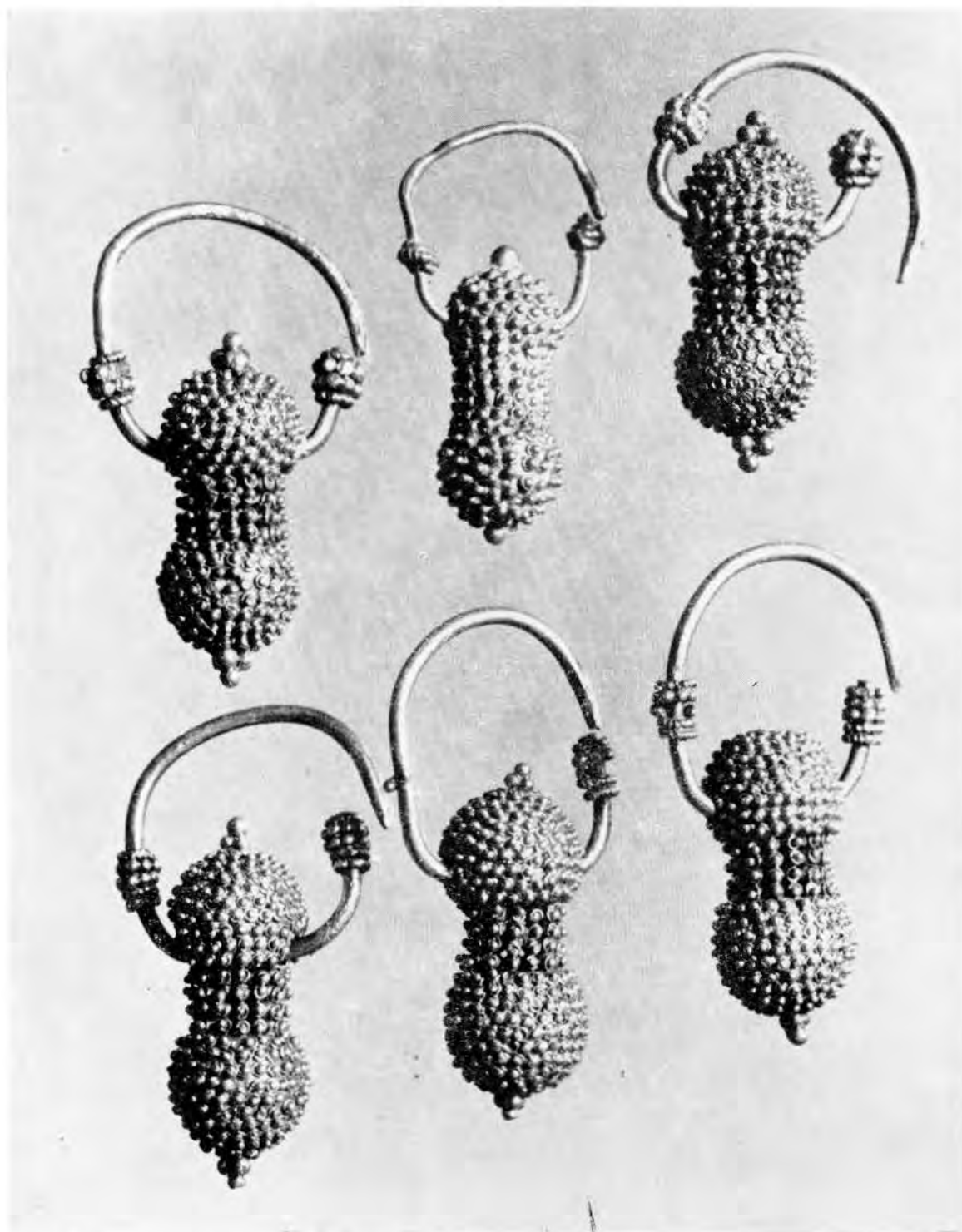
logicky podarilo doložiť likvidáciu rodovej aristokracie na čele jednotlivých menších mocenských útvarov a vytváranie novej včasofeudálnej vrstvy, zabezpečujúcej vojensky, hospodársky a ideologicky moc ústredného kniežata. Rozpoznanie dvoch fáz vo vývoji materiálnej kultúry v 9. stor. má značný metodologický význam aj z hľadiska skúmania vzťahu spoločenskej základne a nadstavby.

Zmeny v celkovej profilácii materiálnej kultúry sa nekryjú úplne s hranicami politickej periodizácie Veľkej Moravy, ale je tu zreteľný posun. Blatnicko-mikulčický horizont pretrváva istý čas aj v dobe Veľkej Moravy a najväčší rozkvet typickej veľkomoravskej kultúry (resp. jej prejavov v umeleckom remesle) badať v závere existencie Veľkej Moravy, pričom veľkomoravská materiálna kultúra pretrváva ešte niekoľko desaťročí aj po politickom rozpade štátu.

Podľa písomných správ súvekých cudzích autorov, ktorí si všímali len isté javy a isté oblasti Veľkej Moravy, v minulom bádani sa nahromadilo mnoho hypotéz a teórií — ba i legend — o charaktere prvého spoločného štátu predkov Čechov a Slovákov. Neraz sa prekročili

i hranice objektivity vypovedacej schopnosti prameňov. Nijako to neprekvapuje, pretože existencia veľkomoravského štátu a jeho historický odkaz mal — a doteraz má — mnoho odporcov i zlomyseľných kritikov. Proti ich útokom bolo potrebné postaviť obranu. Pramene však dlho chýbali. Problematika Veľkej Moravy sa vlastne už od konštituovania sa modernej archeológie v strednej Európe stala nielen odbornou, ale aj politickou otázkou.

Takmer voľnú hru interpretácií a politicko-ideových aktualizáčných snáh v súvisе s postavením Veľkej Moravy v kontexte európskych dejín usmernila do správnych súvislostí až archeológia vďaka rozsiahlym výskumom po roku 1953. Raz vidieť znamená viac, než desaťkrát čítať alebo počuť — a odkrývky hradísk, opevnených i neopevnených aglomerácií, architektúr, pohrebísk a iných objektov túto starú pravdu potvrdili. Slovenská archeológia ruka v ruku s českou archeológiou pomohli vytvoriť úplne nový komplexný obraz vývoja veľkomoravskej spoločnosti. Dôležité je však nielen prehĺbenie vedeckej bázy poznania, ale aj skutočnosť, že vďaka podpore štátneho zriadenia sa

Obr. 42. Ducové, okr. Trnava. Veľkomoravské strieborné stĺpčekové náušnice s aplikáciou technologicky náročnej minucióznej granulácie. Koniec 9. stor.

nové poznatky o veľkomoravskom štáte dostávali pohotovo do vedomia odbornej i laickej verejnosti širokou vedecko-popularizačnou a osvetovovýchovnou činnosťou.

Archeologický ústav SAV má vo výskume veľkomoravského vývoja na Slovensku domi-

nantné postavenie. Dlhotrvajúci výskum v Nitre objasnil štruktúru osídlenia tohto i z historických prameňov z 9. stor. známeho centra východnej časti Veľkej Moravy. Okolo niekoľkých hradísk s výraznou morfológickou a funkčnou diferenciáciou rozkladala sa hustá sieť remesel-

Obr. 43. Nitra-Lupka. Na kruhu točená veľkomoravská keramika 9. stor.

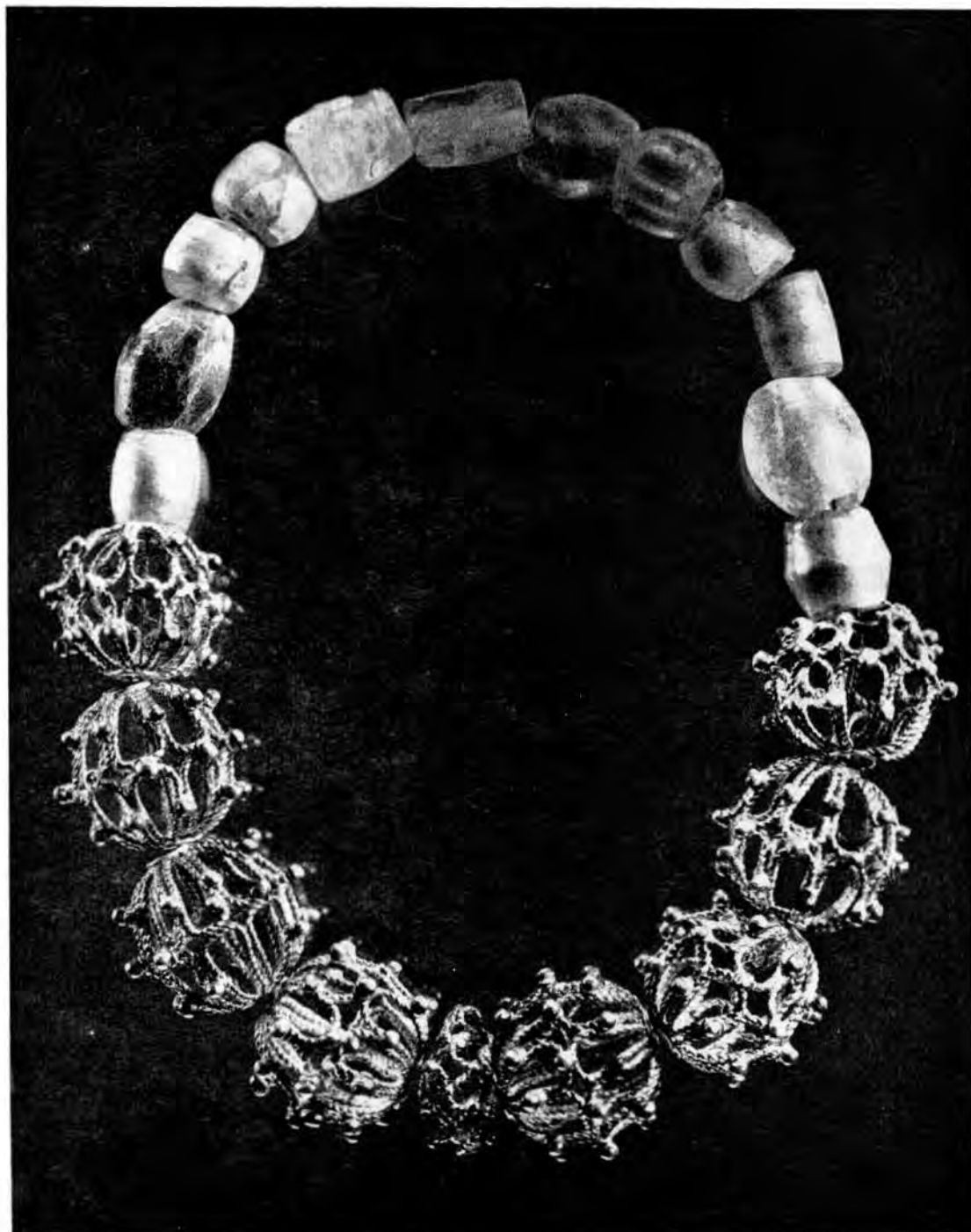
ných i poľnohospodárskych osád a vytvárali sa už i trhové osady. Charakter osídlenia zodpovedá etape formovania sa alebo kryštalizácie sídla mestského typu.

Remeselná špecializácia v dobe Veľkej Moravy dosiahla vysokú úroveň. Železiarstvu, kováčstvu, dechtárstvu, hrnčiarstvu, kovolejárstvu, sklárstvu, šperkárstvu a ďalším remeselným odvetviám, resp. objemu a technológii výroby sa venovala pozornosť pri výskume mnohých sídlisk na Slovensku. Vyspelosť remeselnej výroby a dôkazy o jej precíznej organizácii viedli aj k predpokladu, že počiatky včasnouhorskej služobno-remeselníckej organizácie, známej z 11. stor., treba hľadať už vo veľkomoravskom období. Poľnohospodárske nástroje a analýza zvyškov kostí domestikovaných zvierat umožnili hlbšie nahliadnuť aj do štruktúry a efektívnosti rastlinnej i živočíšnej výroby v dobe Veľkej Moravy. Objem, mnohorakosť a kvalita remeselnej výroby tohto obdobia je až prekvapujúca. Register výrobkov sa rozširuje výrazne i v porovnaní s predveľkomoravským obdobím. Je totiž doložená domáca výroba aj takých predmetov, ktoré sa prv tradične považovali za importy (technologicky náročné typy šperkov, zbraní a pod.).

Nebolo by však správne pod dojmom mnohých objavov zdôrazňovať akúsi prílišnú uzavretosť alebo sebestačnosť veľkomoravskej kultúry. Obchodné kontakty, ktoré z marxistického hľadiska museli byť jedným zo základov rozvoja, sú doložené jednak písomnými správami, jednak — a v podstatne širšom rozsahu — archeologickými nálezmi (importy, predmínové domáce platidlá, ale aj cudzie mince v prostredí Veľkej Moravy).

Najvýznamnejším predmetom výskumu je obdobie, v ktorom zreteľne vidieť, ako veľkomoravský štát na základe rozvoja vlastnej spoločenskej základne dospieva k celoeurópskej tendencii zmien v spoločenských vzťahoch; je to obdobie vzniku feudalizmu. Veľkomoravský štát možno charakterizovať ako včasnofeudálny útvar. Na základe výsledkov archeologického a historického bádania sa stanovilo päť určujúcich znakov zdôvodňujúcich takúto — dlho spochybňovanú — klasifikáciu (Ratkoš 1965a). Archeológia prinesla rozhodujúce dôkazy procesu feudalizácie, pretože nesporne zistila špecializáciu remesiel a počiatky sídliskových aglomerácií mestského typu.

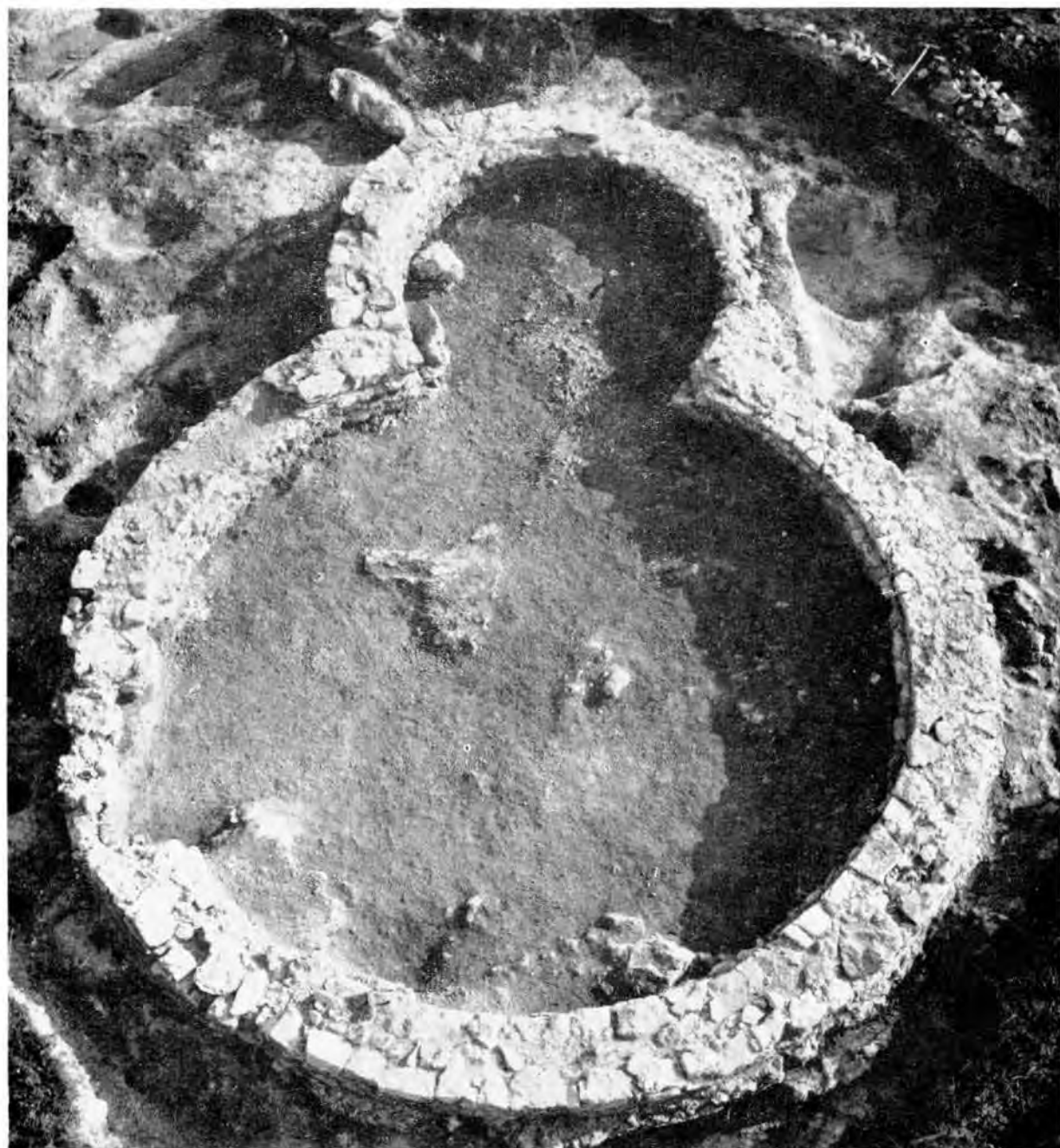
Z oblasti výskumu spoločenskej nadstavby treba uviesť významné objavy veľkomoravskej sak-

Obr. 44. Ducové, okr. Trnava. Náhrdelník zo strieborných filigránových perál, ametystových a sklenených, zlatými fóliami obkladaných korálikov (odráža silný vplyv veľkomoravského umeleckého remesla aj v povľkomoravskom období). 11. stor.

rálnej architektúry. Ukazuje sa, že kresťanstvo vo veľkomoravskom prostredí bolo integrálnou súčasťou ideológie rodiačeho sa feudalizmu a našlo hlavnú oporu v prostredí a najbližšom okolí vládnucej triedy. Preto sú aj najstaršie chrámy postavené na opevnených sídliskách ako symbol ústrednej moci kniežat. Christianizácia sa — po-

pri vysokom hodnotení jej kultúrneho významu v podmienkach 9. stor. — na základe výsledkov archeologických výskumov poníma aj v historickom bádani predovšetkým ako politický boj Byzancie, Franskej ríše a Ríma o vybudovanie úzkych kontaktov i sféry vplyvu v silnom veľkomoravskom štáte.

Obr. 45. Ducové, okr. Trnava. Odkryté zvyšky veľkomoravskej rotundy — vlastníckeho kostola na feudálnom dvorci. Druhá tretina 9. stor.

Slovenská archeológia v posledných rokoch osvetlila aj inú oblasť feudalizácie — vznik novej veľkomoravskej aristokracie. Ide tu o problematiku najstarších feudálnych sídel. Okrem mocenských centier pod priamou kniežacou správou vznikla totiž aj správna sieť, pomocou ktorej sa riadili alebo viedli menšie územné celky. Zrejme už vo veľkomoravskom období sa uplatnila typická feudálna forma zaväzovania členov vojenskej družiny vernosťou kniežatu — darova-

nie majetku do osobnej, prípadne i dedičnej správy.

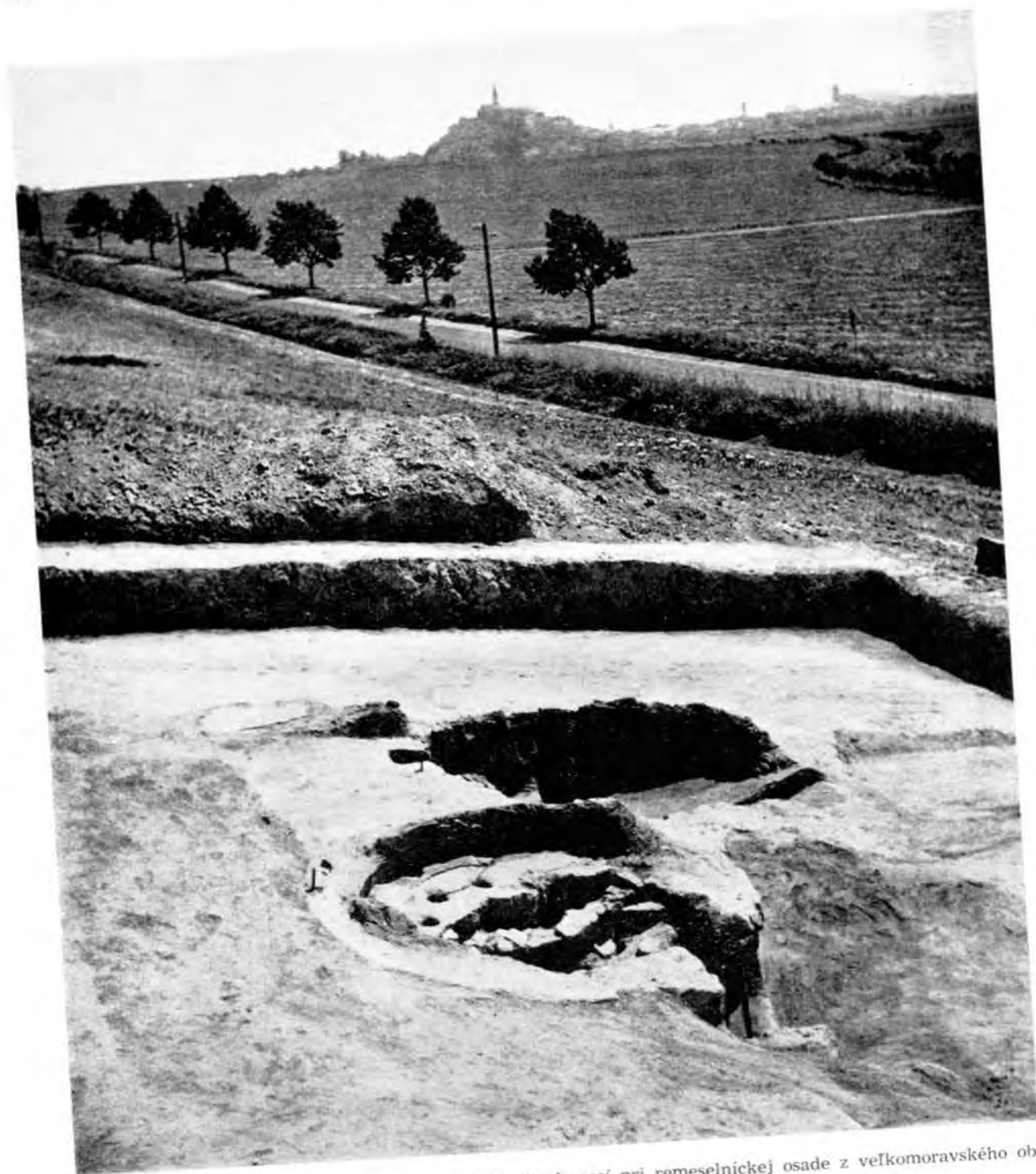
Významným prínosom k riešeniu problematiky typických feudálnych sídel je objavenie opevnených dvorcov, ako kvalitatívne novej, na predchádzajúci vývoj nenadväzujúcej sídliskovej formy. Počiatky ich budovania na Slovensku predpokladáme až vo vrcholných fázach rozvoja veľkomoravského štátu. O tom, že opevnené dvorce sú skutočne kvalitatívne novou formou

Obr. 46. Skalica, okr. Senica (vľavo hore), Ducové, okr. Trnava (tri exempláre v strede), Šaľa, okr. Galanta (vpravo uprostred). Strieborné pozlátené gombíky z veľkomoravských hrobov. Koniec 9. stor.

sídla, svedčí nielen nová geometrická pôdorysná dispozícia opevnených areálov, ale predovšetkým ich funkčné postavenie. Na dvorcoch bolo sídlo veľmoža, obydlia členov vojenskej družiny, kresťanská sakrálna stavba, príp. pomocné hospo-

dárske objekty. Výroba je však z opevneného areálu už vylúčená, dislokuje sa do okolitých osád. Vznik opevnených dvorcov zrejme viedol k posilneniu decentralizačných tendencií, bol teda súčasťou tej širokej spleti hospodárskych a

Obr. 47. Nitra-Lupka. Pohľad na výskum hrnčiarskych pecí pri remeselníckej osade z veľkomoravského obdobia, 9. stor.

politických príčin, ktoré viedli k vnútornému rozkladu veľkomoravského štátu a začiatkom 10. stor. k jeho rozpadu.

Dostávame sa k hodnoteniu výsledkov, ktoré dosiahla slovenská archeológia vo výskume po veľkomoravského obdobia (prehľad bádania: Chropovský 1971 z novších prác: Ratkoš 1965b; Budinský-Krička — Fettich 1973; Chropovský

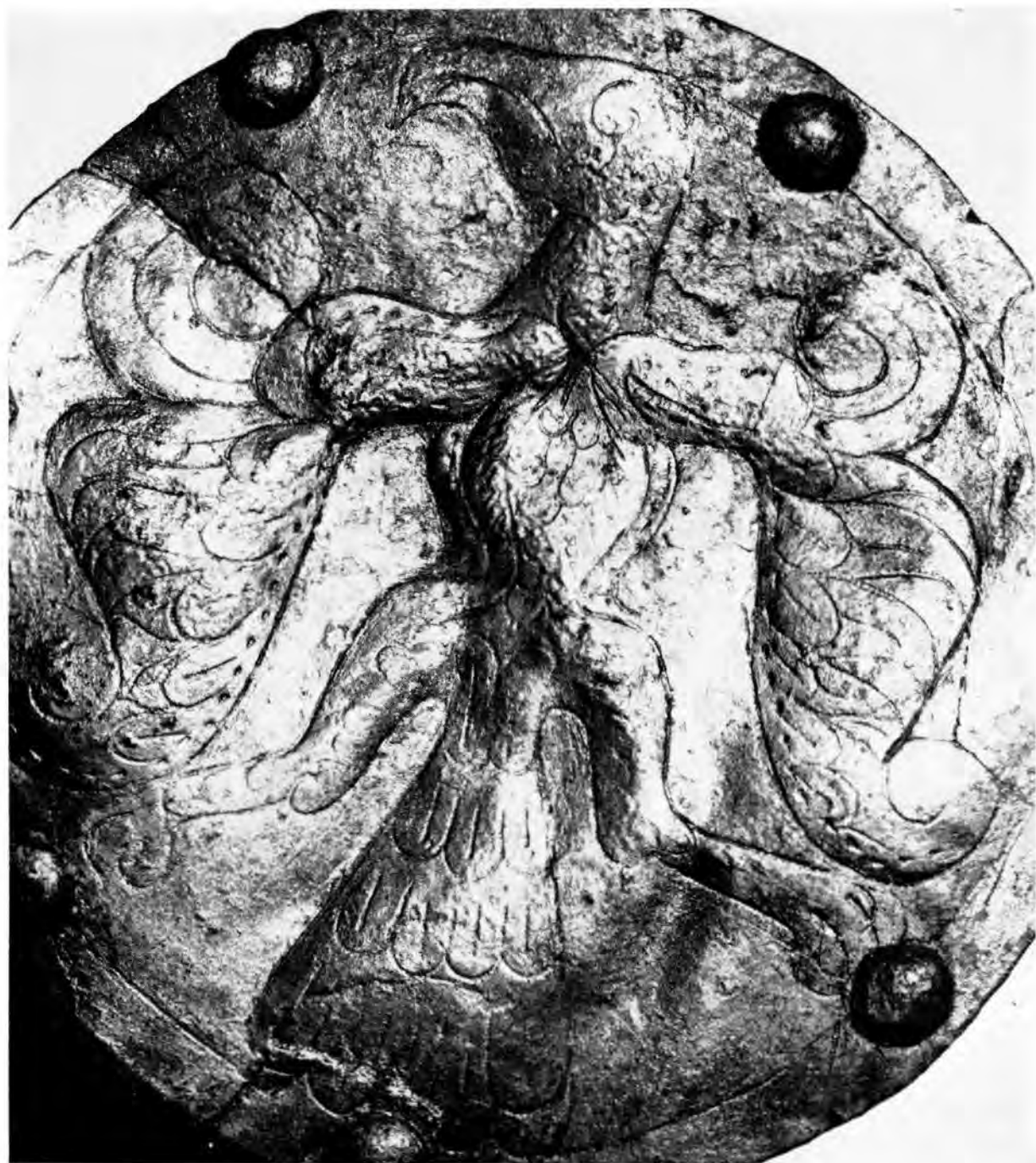
1974; Kučera 1974; Rejholcová 1976; 1977; Ruttkay 1975b, 1976; Štefanovičová 1975). Samotný názov tohto obdobia, ktoré trvalo od zániku veľkomoravského štátu až po koniec 11. stor., odráža marxistický prístup pri vypracúvaní novej periodizácie včasnostredovekého vývoja Slovenska. Ide tu o zdôraznenie kontinuity materiálnej kultúry, výrobných centier i nadväzbo-

Obr. 48. Holiare, okr. Komárno; Želovce, okr. Veľký Krtíš; Žitavská Tň, obec Radvaň nad Dunajom, okr. Komárno. Slovanské strieborné a zlaté náušnice zo 7.–9. stor.

vých javov z obdobia Veľkej Moravy, ktoré prispeli k tvorbe a celkovej spoločensko-ekonomickej profilácii včasnostredovekého uhorského štátu a v rámci toho aj k vzniku stredovekej slovenskej národnosti.

Hlavné slovo vo výskume má tu spolu so slovanskou archeológiou stredoveká archeológia, ktorá sa na Slovensku konštituovala iba koncom päťdesiatych rokov, je teda najmladšou vetvou slovenskej archeológie. Napriek tomu počtom

Obr. 49. Zemplín, okr. Trebišov. Detail striebornej pozlátenej faléry zo staromaďarského náčelnického hrobu. Začiatok 10. stor.

odborných kádrov patrí nateraz už k najsilnejšie obsadeným špecializáciám.

Pramenná báza historického poznania veľkomoravského obdobia sa už neobmedzuje len na hmotné pamiatky. Veď jestvujú — aj keď nepočetné — písomné pramene a veľa údajov poskytuje aj historická jazykoveda, historická geografia, národopis a iné vedné odbory. Zdanlivo sa tu postavenie a vypovedacie možnosti

archeológie o spoločensko-ekonomických procesoch zužujú.

Aj keď terajší stav spracovania výsledkov nových výskumov neumožňuje zatiaľ súhrnne zhodnotiť všetky stránky a nové črty problematiky spomenutého obdobia, predsa možno povedať, že zhutňujúca sa mozaika poznania vytvára neraz úplne prekvapujúce obrazce, značne odlišné od ustálených názorov. Azda najmarkantnejšie sa

Obr. 50. Zemplín, okr. Trebišov. Strieborná, zlatom plátovaná šálka zo staromaďarského náčelnického hrobu. Začiatok 10. stor.

táto doslova „prospektorská“ fáza v bĀdaní prejavuje vo výskume vývoja Slovenska v 10. až 12. storočí, kde sa „historická spisba... stretala v minulosti s ťažkými a zdanlivo neprekonateľnými prekážkami“ (Ratkoš 1965b) a po skoro úplnom vyčerpaní písomných prameňov sa očakáva mnoho práve od archeológie.

Dlhý čas ovplyvňovalo celú koncepciu dejín Slovenska po zániku veľkomoravského štátu tvrdenie o totálnej deštrukcii spôsobenej staromaďarským útokom, v dôsledku čoho vraj úplne zanikla staršia slovanská spoločenská štruktúra. Problém kontinuity tu teda nemohol vystúpiť, riešili sa skôr otázky tempa a spôsobu ústupu Slovanov do hôr. Územie Moravy i Slovenska sa posudzovalo z rovnakého hľadiska. Analýza postavenia Slovenska v 10. a 11. stor. z aspektu stretnutia mocenských záujmov nových vĕasnostredovekých štátov — Čiech, Poľska a Uhorska — priniesla viacero cenných postrehov a hypotézu, nemohla však podstatnejšie prispieť k riešeniu vnútornej problematiky osídlenia Slovenska. Len ojedinele sa objavili úvahy o vnútornom organizačnom členení slovanského obyvateľstva na Slovensku v 10. stor.; z hľadiska súčasného

stavu bĀdania je pozoruhodná dávnejšia hypotéza o rozdrobení veľkomoravskej kniežacej moci v 10. stor. na menšie kniežatstvá.

Rozvoj archeologického bĀdania po roku 1953 vytvoril podmienky pre nové a hlbšie prepracovanie naznačených problémov. Odráža sa to v marxistickej spisbe slovenských historikov, napr. v náčrte politických dejín Slovenska v 10. a 11. stor. (Ratkoš 1965b) alebo v prehľadnej práci o spoločensko-ekonomických pomeroch na Slovensku v 10. až 12. stor., ku ktorej dala azda najsilnejší impulz tvorivá diskusia o problematike vĕasnostredovekých služobných názvov (prehľad pozri Kučera 1974).

Písomné pramene až do 12. stor. vrhajú výraznejšie svetlo len na historický vývoj juhozápadného Slovenska. BĀdanie upriamené na obdobie 10. až 12. stor. je poznačené duplicitou; zaoberala sa ním slovanská i stredoveká archeológia. Sú tu značné rozdielnosti v metodológii i metodike bĀdania, nehovoriac o terminologických otázkach. Tradičné nezrovnalosti v periodizácii vývoja na Slovensku v 9. až 12. stor. snaží sa odstrániť a terminologické problémy riešiť nový návrh, ktorý spracúva kolektív odborníkov

Archeologického ústavu SAV a predkladá ho na diskusiu odbornej verejnosti. V návrhu sa ráta s odstránením spomenutej duplicity bádania; výskumnú problematiku už od veľkomoravského obdobia treba ponímať ako proces súvisiaci s otázkami počiatkov národných dejín, štátnosti a formovania ľudovej kultúry stredovekej slovenskej národnosti.

Archeologickým výskumom sa zistilo, že už dávno pred organizovanou — najmä nemeckou — kolonizáciou boli hornaté oblasti Slovenska osídlené slovanským obyvateľstvom. Ťažba tunajších nerastov má pradáвне korene. Kontinuita slovanského osídlenia je tu doložená zrejme už od 8. stor. a kolonisti v 13. stor. prichádzajú do kultúrnej krajiny.

Nové dôkazy o intenzite a význame slovanského osídlenia hornatých oblastí Slovenska nastrojú pre archeológiu ďalšie netradičné otázky. Vystupuje tu v novom rúchu problém kontinuity slovanského osídlenia, výrobných skúseností a estetických kritérií, ktoré by sa preniesli kontinuálne z 9. do 10. a 11. stor. a boli by jedným zo zdrojov vytvárania ľudovej kultúry stredovekej slovenskej národnosti. Ide tu však aj o možnosť prechodu niektorých prvkov spoločenskej štruktúry a nadstavbových javov do existenčného priestoru uhorského štátu.

Spomíname tu tieto prvky preto, lebo kontinuita veľkomoravských tradícií sa dlho ponímala jednotne a abstraktne — z hľadiska známych politických hraníc veľkomoravského štátu. Možnosti v 10. stor. boli však iné. Jednotlivé časti bývalého veľkomoravského štátu sa dostali do rozdielnych politických útvarov. Napr. územie Moravy sa stalo čoskoro periférnou časťou českého štátu. Bývalé veľkomoravské centrá sa v novej situácii ukázali nevhodnými a spustli. V 10. a 11. stor. vznikli nové strediská, zodpovedajúce strategickým a hospodárskym záujmom Přemyslovcov.

V archeologickej výskumnej činnosti a teoretickej práci pri skúmaní problematiky 10. a 11. stor. na Slovensku ostali pomerne dlho takmer jedinými známymi objektmi z tohto obdobia staromaďarské pohrebiská, tzv. belobrdské pohrebiská a radové pohrebiská.

Dlhoročný výskum v Nitre a na Bratislavskom hrade priniesol jednoznačné dôkazy o prežívaní a významnom funkčnom postavení týchto bývalých veľkomoravských centier aj v stredoveku, a to so znakmi istého úpadku — nie však funkčného hiátu — v 10. stor. K formulácii prob-

lému z hľadiska sídliskovej a hospodárskomocenskej kontinuity značne prispeli aj ďalšie výskumy.

Výsledky početných prieskumov a výskumov umožňujú čoraz jasnejšie vyznačiť hranice primárneho staromaďarského zaboru, ktorý nepresiahol nížinnú oblasť Slovenska a dokonca nesiahahal — zdá sa — pred polovicou 10. stor. severne od Trnavy, Nitry, Levíc, Krupiny, Lučenca a Rimavskej Soboty. Treba dodať, že pri výklade vývoja materiálnej kultúry na území Slovenska sa načrtávala takáto následnosť: slovanská veľkomoravská kultúra, staromaďarská kultúra a potom od polovice 10. stor. — najdiskutovanejšia — tzv. belobrdská kultúra. Nerátalo sa s možnosťou výraznej diferenciácie vývoja na takom malom území ako je Slovensko, ani s možným časovým prekryvaním sa uvedených troch horizontov v materiálnej kultúre. Teraz, po rozšírení poznatkov o včasnostredovekom osídlení jednotlivých častí Slovenska, je zrejme, že typická belobrdská kultúra (známa napokon len z pohrebísk) je zastúpená iba v južných častiach Slovenska; možno ju považovať čo do obsahu za nadetnický fenomén, typický najmä pre tie oblasti Slovenska, kde dochádzalo k stretnutiu a vzájomnému ovplyvňovaniu domáceho slovanského a novoprišlého staromaďarského obyvateľstva. Viaceré nové výskumy však dokazujú, že v priebehu 10. stor. treba rátať severne od územia primárne obsadeného starými Maďarmi s prežívaním sídliskovej štruktúry i zvyškov včasnofeudálnej mocensko-správnej, prípadne i nižších foriem kresťanskej cirkevnej organizácie z veľkomoravského obdobia.

Zrejme až v druhej polovici 10. stor., po ukončení vojenských výprav starých Maďarov do západnej a južnej Európy, dochádza k postupnému posúvaniu staromaďarského zaboru na sever. Ide už o proces súvisiaci s vytváraním uhorského štátu, teda s koncentráciou vojenskej i politickej moci v rukách jedného panovníka. Feudalizácia a christianizácia sa stali základom politickej doktríny prvých Arpádovcov, a preto nie div, že etnické zretele sa stali druhoradými v porovnaní s potrebami cieľavedomej feudalizácie staromaďarskej spoločnosti. Na vojenských výpravách starých Maďarov v prvej polovici 10. stor. sa zúčastňovali aj slovanskí veľmoži a ich družiny. Koncom 10. stor. sa stretávame s predstaviteľmi slovanskej aristokracie na čelných miestach po boku panovníka pri potlačovaní protifeudálnych „pohanských povstaní“ konzerva-

tívnych vrstiev starých Maďarov. Hospodárske základy uhorského kráľovstva boli účelne postavené aj na vyspelej výrobnej štruktúre a skúsenostiach slovanských remeselníkov, najmä na juhozápadnom Slovensku a v Zadunajsku.

Ináč sa však dívame na problematiku veľkomoravských tradícií v materiálnej kultúre severnejších častí Slovenska. Uhorsko rozširovalo svoje hranice na sever len postupne. Proces pripájania územia Slovenska sa skončil až v druhej polovici 11. stor. Z hľadiska vnútorných pomerov jestvovali priame predpoklady pre prežívanie veľkomoravských organizačných a výrobných prvkov až do prelomu 10. a 11. stor. Treba to uviesť aj preto, lebo tradície vo vývoji materiálnej kultúry v veľkomoravskom období sa niekedy spájajú so štátoprávnou kontinuitou Veľkej Moravy. Napr. pri náčrte optimálnych podmienok prežívania veľkomoravskej výroby sa značná úloha pripisuje bielohorvátskemu kniežatstvu v južnom Poľsku s možným spätným vplyvom na územie Slovenska už v priebehu 10. stor. Podobné úvahy by bolo možné nadhodiť aj v súvisi s problematikou expanzie českého Boleslava II. do západných častí Slovenska, a to najmä po posledných prekvapujúcich objavoch z 10. stor. na Pražskom hrade, svedčiacich o prežívaní veľkomoravskej kultúry v prostredí vládnucej vrstvy českého štátu.

Domnievame sa, že ťažisko rozvoja veľkomoravského Slovenska vo výrobnej sfére spočívalo zákonite v domácich historických a spoločensko-ekonomických podmienkach a že hlavnú líniu zmien v materiálnej kultúre nemožno odvodzovať od mocenských zápasov medzi rodinami sa okolitými stredovekými štátmi. Archeologický materiál zatiaľ neumožňuje zachytiť dôkazy o poľskej alebo českej politickej, resp. vojenskej prítomnosti na Slovensku v 10. až začiatkom 11. stor. Naopak, keď sa od konca 11. stor. začínajú vynárať zo zdanlivého neznáma obrysy historického Slovenska ako súčasť uhorského štátu, vidíme, že komitátny systém sa buduje na starých základoch veľkomoravskej hradskej sústavy. Slovanské strediská (Bratislava, Nitra, Tekov, Hont, Novohrad, Zemplín atď.) sa stali centrami uhorskej komitátnej sústavy. Nové sú však v tomto ohľade opäť objavy na severnom Slovensku. Napr. mohutná kamenná zástavba Spišského hradu vznikla zrejme už v prvej polovici 12. stor. (Fiala — Vallašek 1975). Rozbor sídliskovej štruktúry v okolí tohto hradu naznačuje, že tradične preferovaná vrstva

nemeckých kolonistov prišla už do plne osídlenej oblasti. Dokonca ani uhorská vojenská vrstva „kopijníkov“, ktorá sa usídlila v priebehu 12. stor., neprišla na neosídlený Spiš. Komitátny hrad je ešte starší a opieral sa o okolité slovanské výrobné a poľnohospodárske zázemie.

Súčasný stav poznatkov je taký, že pri náčrte problematiky kontinuity slovanského osídlenia na severnom Slovensku v 9. až 12. stor. možno v ucelenejšej podobe ilustrovať vývoj vlastne len na Spiši. No aj v iných geograficky uzavretých regiónoch (najmä v Liptove a Turci) sa ukazuje, že obraz štruktúry osídlenia (drobné osady v pomerne malej vzdialenosti od seba) a toponymiká súvisia v značnej miere s včasnostredovekou situáciou.

V súvisi so začleňovaním Slovenska do uhorského štátu sa natíska aj otázka vývoja majetkovej držby, predovšetkým problematika pôvodu majetkov svetskej šľachty, čomu sa popri podrobnej pertraktácii vzniku kráľovského domína a cirkevných majetkov v odbornej literatúre nevenovala takmer vôbec pozornosť. Z hľadiska možnej majetkovoprávnej kontinuity z preduhorského obdobia majú však zásadný význam aj mená slovanských svetských vlastníkov. Písomné správy svedčia o tom, že časť slovanských veľmožov získala koncom 10. a v 11. stor. značné vojenské i politické zásluhy pri upevňovaní ústrednej kráľovskej moci, dostala sa i k vysokým štátnym funkciám a zaradila sa ako organická časť stredovekej uhorskej feudálnej triedy.

Výsledky archeologických výskumov však naznačujú v tomto ohľade značne diferencovaný vývoj (Habovštiak — Holčík 1975). Napr. sieť slovanských hradísk z 9.—10. stor. v oblasti Slovenskej brány ako aj súpis majetkov kláštora v Hronskom Beňadiku z 11. stor. naznačujú absorbovanie staršej — zrejme už preduhorskej — štruktúry osídlenia a prvkov správnej organizácie, vrátane zvyškov nižšej cirkevnej organizácie. Ide tu o doklad neraz násilného procesu vytvárania kráľovských a cirkevných majetkov na úkor staršej, pôvodom slovanskej včasnofeudálnej vrstvy.

Nezastupiteľnou úlohou archeológie je sledovať problematiku feudálnych sídel spreď 13. stor. a charakterizovať ich vzťah k okolitému osídleniu. V posledných rokoch sa získali cenné údaje o vývoji feudálnych dvorcov v 9.—11. stor. a o ostrožných hrádkoch, ktoré sa nateraz javia v hornatejších častiach Slovenska ako jedna z morfológicky najvýraznejších foriem opevne-

ných sídel v 11. a 12. stor. Pokiaľ ide o skupinu vežovitých hrádok, ich funkcia ako sídel drobnej a strednej šľachty patrí predovšetkým do obdobia od 13. do 15. stor., bez priamej nadväznosti na prechádzajúci domáci vývoj. (*Fiala — Habovštiak — Štefanovičová 1975.*)

Tažiskom pôsobnosti stredovekej archeológie je objasnenie vývoja osídlenia, rozvoja jednotlivých zložiek remeselnej výroby a poľnohospodárstva, predovšetkým však výskum všetkých prejavov materiálnej kultúry (prehľad bádania: *Habovštiak 1971*; ďalej pozri: *Budinský-Krička 1971*; *Polla 1971, 1975*; *Habovštiak 1973*; *Fiala — Ullašek 1975*; *Točík 1975*; *Ruttkay 1975b, 1976*). Z hľadiska vývoja v neskorších fázach stredoveku (13.—16. stor.) sa tieto problémy javia už ako parciálne. Archeológia je však pri ich riešení aj v týchto nateraz najmladších obdobiach pôsobnosti nezastupiteľná, a to tým viac, že sa môže upriamiť na výskum autentických, triednymi tendenciami nedeformovaných hmotných prameňov. Z hľadiska stredovekého vývoja posudzuje archeológia hlavne kultúru jednotlivých ľudových vrstiev — objektov upevňujúceho sa feudálneho útlaku.

Najväčší kus práce sa urobil vo výskume stredovekých dedín. Objasnili sa väzby tvaru a konštrukcie obydli na konkrétne geografické a klimatické podmienky, zistili sa urbanistické princípy v situovaní výšinných a nížinných osád a problematika dynamických zmien v štruktúre a hustote dedinského osídlenia sa overila štatistickými analýzami v uzavretých stredovekých politickoorganizačných celkoch (*Habovštiak 1973*).

Súčasnou výskumu stredovekých dedín je i odkrývka zaniknutej sakrálnej architektúry. Sledovalo sa postavenie kostolov v pomere k osídleniu v širšom okolí. Výskum stredovekých kostolných cintorínov priniesol mnoho cenných poznatkov o nadstavbových predstavách ľudových vrstiev na Slovensku, o spôsobe ich odievania, ale aj o ich celkovej antropologickej charakteristike.

V spojitosti s osídlením stredovekých osád sa systematicky sleduje aj ich integrálna sociálno-ekonomická súčasť — rôzne typy opevnených sídel strednej a drobnej šľachty.

Stredoveká archeológia, ktorá sa istý čas po svojom konštituovaní upriamila najmä na výskum ľudovej kultúry, postupne rozšírila svoj záujem. Umožnil to veľkorysý prístup socialistickeho zriadenia ku kultúrnym pamiatkam a objektom. V súvisi s rozsiahlymi pamiatkovými

úpravami sa realizovali početné archeologické výskumy feudálnych hradov a kláštorňých komplexov. V niektorých mestách (najmä v Bratislave a Nitre) sa využívala aj prestavba mestských jadier na výskumy s cieľom oboznámiť sa dôkladnejšie aj s predstredovekým osídlením územia dnešných mestských aglomerácií i s urbanistickým a hospodárskym vývojom stredovekých miest.

Stredoveká archeológia má významný podiel na poznávaní a objasňovaní dejín, kultúry a spoločenskej štruktúry stredovekého Slovenska v kontexte celoeurópskeho vývoja. Výskum dejín stredovekej slovenskej národnosti je jej prioritnou úlohou, pretože v kultúrnom vývoji stredoveku treba nájsť aj ohniská spájajúce z hľadiska štátoprávnosti Veľkú Moravu — ako prvý spoločný štát predkov dnešných Čechov a Slovákov — so súčasnosťou.

Úlohy a perspektívy archeologického bádania na Slovensku

Bilancia práce a výsledkov Archeologického ústavu SAV je bez nadsádzky dobrá, osobitne ak berieme do úvahy, že práve so vznikom Slovenskej akadémie vied sa začala slovenská archeológia rozvíjať na širšej báze. No ak si pripomínáme, prípadne slávime štvrtstoročie vzniku najvyššej vedeckej ustanovizne na Slovensku, v ktorej zväzku môže pracovať kolektív pracovníkov Archeologického ústavu, to neznamená, že treba len bilancovať, aj keď sa žiada pripomenúť, že sa v tomto príspevku nedali uviesť všetky podujatia a výsledky vedeckovýskumnej, kultúrno-osvetovej, politicko-organizátorskej a inej činnosti ústavu. Ide nám skôr o to, aby sme si pri tejto slávnostnej príležitosti vytýčili niektoré hlavné úlohy a ciele na najbližšie obdobie, ako aj perspektívy a plány do ďalších rokov.

Vychádzajúc zo záverov XV. zjazdu KSČ, medzi najhlavnejšie úlohy slovenskej archeológie patrí dôkladné rozpracovanie teoretických tém zo širšieho metodologického, sociálno-ekonomického a historického aspektu. V tomto rámci sa treba upriamiť na komplexné úlohy, ktoré budú vychádzať predovšetkým zo spoločenských objednávok, a v celej šírke sledovať a plniť ideovopolitické ciele. Pri stanovení hlavných úloh a programu rozvoja Archeologického ústavu SAV vychádzame z postulátov marxistickej archeologickej vedy a z týchto základných stupňov práce: terénneho výskumu, zatriedenia pamiatok do

vedecky zdôvodnených chronologických, typologických a analytických systémov, interpretácie pamiatok a objektov s cieľom spoznať sociálnu i ekonomickú štruktúru a historickú dynamiku toho-ktorého rodu, kmeňa, kmeňového zväzu alebo národa.

V súčasnosti uskutočňujeme a aj v budúcnosti budeme robiť systematický prieskum Slovenska podľa mikroregiónov, čo nám umožní zachytiť v celej šírke osídlenie v jednotlivých vývojových fázach a na základe hustoty osídlenia robiť širšie závery a správnejšie vyberať lokality na systematický výskum. Ďalšie správne zameranie výskumu, jeho maximálne rozšírenie a využitie sa bude v čo najväčšej miere zabezpečovať komplexnou prácou a pracovnými kolektívmi pri plnení hlavných celospoločenských úloh, a to nielen v odbore archeológie, ale i vo vzťahu k ostatným príbuzným a pomocným vedným disciplínam. Pôjde predovšetkým o to, aby sme podstatne osvetlili základné črty charakterizujúce miesto výrobcov materiálnych statkov a ich postavenie v spoločnosti i analýzu výrobkov. V súčasnosti venujeme a aj v budúcnosti budeme okrem týchto hlavných, tematicky motivovaných úloh výskumu prvoradú a maximálnu pozornosť venovať rozsiahlemu výskumu na lokalitách dotknutých výstavbou vodných diel na Dunaji. Doterajšie výsledky výskumu ukazujú, že Dunaj v priebehu dejín ľudskej spoločnosti mal významnú úlohu nielen ako dopravná tepna, ale predovšetkým tým, že na jeho brehoch sa v jednotlivých historických obdobiach veľmi husto koncentrovalo osídlenie a prudko sa rozvíjal hospodársky a kultúrny život. Niekoľko desiatok významných archeologických lokalít bude zasiahnutých touto grandióznou stavbou socializmu a podľa uznesenia vlády Slovenskej socialistickej republiky ich výskum bude zabezpečovať Archeologický ústav SAV na báze archeologickej expedície. Aj naďalej sa však budú robiť rozsiahle výskumy na stavbe diaľnice a na ostatných veľkých stavbách na Slovensku.

Už teraz zavádzame a budeme zdokonaľovať najnovšie metódy a techniku v terénnom výskume i v dokumentácii a podstatne širšie budeme využívať pomocné vedné disciplíny. Ide tu osobitne o prospekčné metódy, röntgenológiu, spektrálnu i rádiokarbónovú analýzu, fotogrametriu a i. Pravda, nepôjde len o možnosti používania, resp. uplatňovania jednotlivých foriem a spôsobov v terénnom prieskume, výskume a dokumentácii, ale bude treba predovšetkým na zá-

klade analýzy rozpracovať teoretické problémy metodológie a metodiky a zvýšenú pozornosť venovať štúdiu životného prostredia v praveku a vo včasnej dobe dejinnej.

Spracúvaním bohatých fondov nálezov z minulých i súčasných výskumov a ich publikovaním chceme v čo najkratšom čase sprístupniť nálezový materiál širokej vedeckej verejnosti.

Ústav položil dobré základy informačného systému nielen pre vlastnú potrebu, ale aj v širšom meradle; budeme naďalej tento systém rozvíjať a skvalitňovať a účinnejšie využívať automatizáciu i matematizáciu.

V teoretickej oblasti sa práca ústavu upriami na tieto tematické okruhy: vývoj človeka po stránke fyzickej a kultúrnej so zreteľom na jeho vzťah k prírode; prechod od neproduktívneho k produktívnemu hospodárstvu a riešenie základných problémov vývoja v neolite a eneolite; historické korene vzniku triednych spoločenských formácií; formovanie najstarších indoeurópskych skupín (Slovania, Ilýri, Kelti, Germáni) a ich odraz v kultúre a spoločenskej štruktúre; vznik a rozvoj metalurgie na Slovensku a jej vplyv na ďalší hospodársky a kultúrny vývoj v Európe; význam antických kultúr pre vývoj spoločnosti a územia Slovenska; etnogenéza Slovanov a formovanie stredovekých slovanských štátov a miest; rozvoj remesiel a obchodu; genéza a vývoj slovanskej kultúry a jej vzťah k dejinám a kultúram kmeňov, národov a štátov Predného i Stredného východu a južného Stredomoria; špecifické črty národnej kultúry a národných dejín. Toto sa odrazí predovšetkým na stránkach časopisov a zvlášť v kolektívnych monografiách.

Pripravujú sa a vyjdú *Praveké a včasnostredoveké dejiny Slovenska* (v 5 zväzkoch), 15-zväzková *Archeologická topografia Slovenska, Klenoty dávnej minulosti Slovenska*. V roku 1978 začne vychádzať nová edícia *Ars Slovaca Antiqua*, v ktorej vyjde 20 titulov, ako prvé *Umenie dávneho Spiša, Keltské mince na Slovensku, Umenie kované v zbraních a Krása slovienskeho šperku*. V edícii *Pamätníky našej minulosti* sa ráta s publikovaním výsledkov výskumov významných slovanských lokalít, ako Smolenice, Spišský Štvrtok, Pobedim, Ducové, Nitra, Cífer-Pác, Liptovská Mara, Stupava a i. Perspektívne rátame s 2—3 príležitostne vydávanými zborníkmi, ktoré budú obsahovať štúdie upriamené na problematiku v širších európskych súvislostiach, predovšetkým na obdobie neolitu a eneolitu, dobu bronzovú, dobu rímsku, ako aj na slavistiku.

Súhrnný obraz celej problematiky a histórie československej archeológie poskytne pripravovaná *Encyklopédia československej archeológie*, ktorú spoločne spracúva Archeologický ústav ČSAV, Archeologický ústav SAV a Encyklopedický inštitút ČSAV.

Bolo by možné vyratúvať ešte ďalšie a ďalšie konkrétne úlohy a plány, pred ktorými stojí slovenská archeológia a predovšetkým Archeolo-

gický ústav SAV. Sú tu úlohy nemalé a plány smelé, veríme však, že pri takom dynamickom rozvoji a s takou pomocou a podporou, aká sa dostávala slovenskej archeológii a Archeologickému ústavu SAV vo zväzku Slovenskej akadémie vied počas jej 25-ročnej činnosti, tieto úlohy splníme čestne, na prospech rozvoja slovenskej vedy a vedy vôbec.

Literatúra

- AMBROS, C.: K niektorým problémom archeozoologie. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 187—192.
- BÁNESZ, L.: Prírodné prostredie, hospodárska základňa a materiálna kultúra aurignacienu strednej Európy. *Slov. Archeol.*, 24, 1976, s. 5—81.
- BÁRTA, J.: Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej. Bratislava 1965.
- BÁRTA, J.: K niektorým historicko-spoločenským otázkam paleolitu na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 22, 1974, s. 9—32.
- BÁRTA, J. — BÁNESZ, L.: Výskum staršej a strednej doby kamennej na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 290—317.
- BENADIK, B.: Obraz doby laténskej na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 465—498.
- BIALEKOVÁ, D.: Zltá keramika z pohrebísk obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline. *Slov. Archeol.*, 13, 1967, s. 5—76.
- BIALEKOVÁ, D.: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung). *Slov. Archeol.*, 23, 1977, s. 103—160.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.: Príspevok k výskumu stredovekej výšinnej dediny na východnom Slovensku. In: *Východoslovenský pravek*. 2. Košice 1971, s. 197—225.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.: Predkušanovické žiarové pohrebisko vo Vojnatine. *Slov. Archeol.*, 24, 1976, s. 119—150.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V. — FETTICH, N.: Das altungarische Fürstengrab von Zemplín. Bratislava 1973.
- CAPLOVIČ, P.: Dolný Kubín. Halštatské popolnicové pohrebisko. Martin 1977.
- ČILINSKÁ, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.
- ČILINSKÁ, Z.: Frauenschmuck aus dem 7.—8. Jahrhundert im Karpatenbecken. *Slov. Archeol.*, 23, 1975, s. 63—96.
- DEKAN, J.: Vývoj a stav archeologického výskumu doby predveľkomoravskej. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 559—580.
- DEKAN, J.: Herkunft und Ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie des VIII. Jahrhunderts. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, s. 317—452.
- DEKAN, J.: Veľká Morava. Bratislava 1975.
- DUSEK, M.: Slovensko v mladšej dobe halštatskej. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 423—464.
- DUSEK, M.: Die Thraker im Karpatenbecken. *Slov. Archeol.*, 22, 1974, s. 361—434.
- DUSEK, S.: K otázke vojenskej demokracie v pravekom vývoji Slovenska. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 409—422.
- DUSEK, S.: Zur chronologischen und soziologischen Auswertung der hallstattzeitlichen Gräberfelder von Chotín. *Slov. Archeol.*, 25, 1977, s. 13—46.
- EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- FIALA, A. — HABOVŠTIAK, A. — ŠTEFANOVICOVÁ, T.: Opevnené sídliská z 10.—13. storočia na Slovensku. *Archeol. Rozhl.*, 27, 1975, s. 429—444.
- FIALA, A. — VALLASEK, A.: Informácia o výskume Spišského hradu. *Archeol. Rozhl.*, 27, 1975, s. 444—446.
- FURMÁNEK, V.: K některým společenskoeconomickým problémům doby bronzové. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 401—408.
- FURMÁNEK, V.: Pilinyer Kultur. *Slov. Archeol.*, 23, 1977, s. 251—370.
- FURMÁNEK, V. — ILAVSKÁ, H.: Průhledová listkovnice ve společenských vědách. Ústředí vědecko-technických a ekonomických informací. Praha 1974.
- HABOVŠTIAK, A.: Archeologický výskum stredovekého obdobia na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 603—617.
- HABOVŠTIAK, A.: Stredoveké zaniknuté sídliská ako predmet historickoarcheologického výskumu. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 221—228.
- HABOVŠTIAK, A. — HOLČÍK, Š.: Archeologický výskum v Hronskom Beňadiku. *Vlastived. Čas.*, 22, 1975, s. 27—30.
- HAJNALOVÁ, E.: Príspevok k štúdiu, analýze a interpretácii nálezov kultúrnych rastlín na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 211—220.
- CHROPOVSKÝ, B.: Slovensko na úsvite dejín. Bratislava 1970.
- CHROPOVSKÝ, B.: Vývoj a stav archeologického výskumu doby veľkomoravskej. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 581—601.
- CHROPOVSKÝ, B.: Sympóziu k problematike moderných technických metód v terénnom výskume a v terénnej dokumentácii. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, s. 456—458.

- CHROPOVSKÝ, B.: K 20. výročiu založenia Slovenskej akadémie vied. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 9—14.
- CHROPOVSKÝ, B.: Konferencia slovenských archeológov na tému „Základné teoretické problémy slovenského praveku a včasnej doby dejinnej“. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 234—237.
- CHROPOVSKÝ, B.: Das frühmittelalterliche Nitrava in Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter. In: Symposium „Mittelalterliche Stadt“. Göttingen 1974, s. 159—169.
- CHROPOVSKÝ, B.: Slovenská archeológia v oslobodenej vlasti. *Slov. Archeol.*, 23, 1975a, s. 7—10.
- CHROPOVSKÝ, B.: III. medzinárodný kongres slovenskej archeológie v Bratislave. *Slov. Archeol.*, 23, 1975b, s. 449—456.
- JANŠÁK, Š.: Staré osídlenie Slovenska. Turčiansky Sv. Martin 1938.
- KOLEKTÍV AUTOROV: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Bratislava 1970.
- KOLNÍK, T.: Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sfahovaní národov. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 499—558.
- KOLNÍK, T.: Pohrebisko z doby sfahovania národov v Abraháme. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 359—399.
- KOLNÍK, T.: Rímsky nápis z Boldogu. *Slov. Archeol.*, 25, 1977a, s. 481—500.
- KOLNÍK, T.: Cifer-Pác — eine spätrömische Station im Quadenland? In: Limes. Akten des IX. Internationalen Limeskongresses. Budapest 1977b, s. 181—197.
- KOLNÍKOVÁ, E.: K interpretácii náleзов rímskych mincí na Slovensku. In: *Slov. Numizm.* 2. Bratislava 1972, s. 7—114.
- KOLNÍKOVÁ, E.: Ku konfrontácii náleзов mincí s výsledkami bádania o dobe rímskej na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 167—186.
- KOLNÍKOVÁ, E.: The Finds of Celtic Coins in Slovakia and the Main Problems of the East Celtic Coinage. In: *Proceedings of the 8th International Congress of Numismatics.* Paris-Pale 1976, s. 181—187.
- Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit — Nitra 1958. Bratislava 1961.
- KRASKOVSKÁ, L.: Gerulata-Rusovce. Rímske pohrebisko I. Bratislava 1974.
- KUČERA, M.: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Štúdie o hospodárskom vývine v 9.—13. storočí. Bratislava 1974.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Doba rímska. In: *Pravek východného Slovenska.* Košice 1966, s. 173—205.
- Limes Romanus Konferenz Nitra. Bratislava 1959.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Beitrag zum Kennen der Postholeraz-Entwicklung der Badener Kultur. *Slov. Archeol.*, 22, 1974, s. 237—360.
- NOVOTNÁ, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit. Bratislava 1970.
- NOVOTNÝ, B.: Šarovce. Bratislava 1976.
- O počiatkoch slovenských dejín. (Red. P. Ratkoš.) Sborník materiálov. Bratislava 1965.
- ONDROUCH, V.: Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku. Bratislava 1957.
- PAULÍK, J.: K významu mohýl z mladšej doby bronzovej v pravekom vývoji Slovenska. *Slov. Archeol.*, 22, 1974, s. 73—82.
- PAVŮK, J.: Neolithisches Gräberfeld in Nitra. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, s. 5—106.
- PAVŮK, J. — ŠISKA, S.: Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 319—364.
- PIETA, K.: Púchovská kultúra. Zprávy Čs. Společn. archeol., 8, 1966, s. 30—40.
- PIETA, K.: Slovanské osídlenie Liptova v 9.—12. stor. In: Liptov. (Vlastivedný zborník). 2. Martin 1972, s. 67—82.
- PIETA, K.: Liptovská Mara. Burganlage und Komplex frühhistorischer Siedlungen. III. Internationaler Kongress für slawische Archäologie, Bratislava. Nitra 1975.
- POLLA, B.: Kežmarok. Výsledky historickoarcheologického výskumu. Bratislava 1971.
- POLLA, B.: K problematike počiatkov miest z hľadiska historickej archeológie. *Archeol. Rozhl.*, 27, 1975, s. 259—261.
- POULÍK, J.: Mikulčice. Pevnosť knížat veľkomoravských. Praha 1975.
- RATKOŠ, P.: Problematika raného feudalizmu. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava 1965a, s. 7—19.
- RATKOŠ, P.: Podmanenie Slovenska Maďarmi. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava 1965b, s. 141—178.
- REJHOLCOVÁ, M.: Pohrebisko z 10. a 11. storočia v Hurbanove-Bohatej. *Slov. Archeol.*, 24, 1976, s. 191—234.
- REJHOLCOVÁ, M.: Ďalšie keltské pohrebisko v Hurbanove-Bohatej. *Slov. Archeol.*, 25, 1977, s. 47—67.
- RUTTKAY, A.: Ducové. Veľkomoravský veľmožský dvorec a včasnostredoveké pohrebisko. III. Medzinárodný kongres slovenskej archeológie, Bratislava. Nitra 1975a.
- RUTTKAY, A.: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I). *Slov. Archeol.*, 23, 1975b, s. 119—216.
- RUTTKAY, A.: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). *Slov. Archeol.*, 24, 1976, s. 245—395.
- Slovenské dejiny I. Bratislava 1947.
- Slovenské dejiny II. Bratislava 1951.
- Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet. Bratislava 1977.
- Symposium über die Besiedlung des Karpatenbeckens im VII.-VIII. Jahrhundert. Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 16. Nitra 1968.
- Symposium über den Lengyel-Komplex und die benachbarten Kulturen. Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 17. Nitra 1969.
- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava 1973.
- Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa. Bratislava 1974.
- ŠISKA, S.: Gräberfelder der Lažňany-Gruppe in der Slowakei. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, s. 107—176.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: Bratislavský hrad v 9.—12. storočí. Bratislava 1975.
- TOČÍK, A.: Slovenská archeológia v Akadémii vied. *Archeol. Rozhl.*, 6, 1954, s. 289—294.
- TOČÍK, A.: Výstava Veľká Morava v Nitre (18. IV.—30. V. 1964). *Slov. Archeol.*, 13, 1965, s. 453—465.
- TOČÍK, A.: Prieskum zaniknutých banských diel v Slovinkách. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1974. Nitra 1975, s. 105—106.

- TOČIK, A. — VLADÁR, J.: Prehľad bádania v problematike vývoja Slovenska v dobe bronzovej. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, s. 365—422.
- VELIAČIK, L.: Pohrebisko severopanónskej kultúry v Chľabe. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, s. 189—217.
- VISKUPOVÁ, E.: Priehľadová lístkovnica a vedecké informácie v spoločenských vedách. In: *Materiály z odborného seminára knižničných a informačných pracovníkov SAV* — Smolenice 1976. Bratislava 1976, s. 130—138.
- VIZDAL, J.: *Tiszapolgárske pohrebisko vo Veľkých Raškovciach*. Košice 1977.
- VLADÁR, J.: Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit. *Slov. Archeol.*, 21, 1973a, s. 253—357.
- VLADÁR, J.: *Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči*. Bratislava 1973b.
- VLADÁR, J.: Die Dolche in der Slowakei. *Prähistorische Bronzefunde VI*, Bd. 5. München 1974.
- VLADÁR, J. — BARTONEK, A.: Zu den Beziehungen des ägäischen, balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kulturelle Ausstrahlung der ägäischen Schriften in die Nachbarländer. *Slov. Archeol.*, 25, 1977, s. 371—432.

СЛОВАЦКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И 25 ЛЕТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В СЛОВАКИИ

БОГУСЛАВ ХРОПОВСКИ — ЙОЗЕФ ВЛАДАР — АЛЕКСАНДР РУТТКАЙ
(Археологический институт Словацкой академии наук, Нитра)

В знаменательный год, когда мы отмечаем тридцатую годовщину февральской победы — взятие в Чехословакии власти рабочим классом в свои руки и начало новой исторической эпохи строения социализма и свободного развития наших народов в рамках мирового социалистического содружества, мы вспоминаем также двадцатипятилетие основания верховного научного учреждения в Словакии — Словацкой академии наук. Ее основание было результатом целенаправленной политики Коммунистической партии Чехословакии и Коммунистической партии Словакии, которые заботились и заботятся о том, чтобы с экономической перестройкой нашей Родины осуществлялся также прогресс в науке и повышалось культурное развитие, чтобы идеи марксизма-ленинизма проникали в сознание всех трудящихся и создавали из них людей морально крепких и страстно преданных социализму. В этом отношении имела и имеет в политической практике партии чрезвычайное значение наука, оказавшаяся неотделимой составной частью развития нашего социалистического общества. Это точно выразил *Клемент Готвальд* словами: «Не наука для науки, не наука, плывущая высоко над землей, а наука связанная с жизнью и потребностями общества, наука, помогающая нам в овладении природой и открывающая перед нами новые горизонты в экономике и культуре — это наше желание, наша потребность, наше требование».

Благодаря систематической заботе Коммунистической партии Чехословакии и верховных государственных органов достигла Словацкая академия наук в союзе с Чехословацкой академией наук в своих научных дисциплинах много замечательных результатов, способствующих развитию и обогащению

науки также в мировом масштабе и представляющих значительный вклад в наше народное хозяйство, развитие культуры, воспитание и сознание трудящихся. На XV съезде КПЧ генеральный секретарь ЦК КПЧ *Г. Гусак* мог отметить: «... очень ответственную роль имеет также основное исследование, сосредоточенное в ЧСАН и САН и в высших учебных заведениях. После XIV съезда оно достигло некоторых хороших результатов, но также здесь ключевым требованием останется эффективность, более тесное соединение с потребностями практики».

Предназначением Словацкой академии наук, как гласит закон об ее установлении, является планированная работа в теоретических и аппликационных науках, обеспечение творческого участия словацкой науки в развитии чехословацкой исследовательской работы и творчества, чтобы более эффективно способствовать экономическому и культурному развитию Словакии, и таким образом ускорить строение социализма в Чехословакии. Академия выполняет задачи в целесобразной координации своей деятельности, а также работы других научных учреждений, с деятельностью ЧСАН — верховного научного учреждения Чехословацкой Республики. Словацкая академия наук в значительной мере способствовала консолидации научной жизни. Наука становилась организованной и ее задачи начали планироваться на высшем уровне. Особенно надо выдвинуть в конституировании Словацкой академии наук помощь чешской науки. Эта помощь становилась в зачатках существования САН условием быстрого развития науки в Словакии. Поэтому налаживание тесного сотрудничества САН и ЧСАН и использование помощи последнего общегосударственного научного учреждения,

стали основным принципом возникающей САН. Во всех выступлениях и докладах, на заседаниях Словацкого национального совета, а также на учредительных собраниях секций САН, категорически повторялось требование, что в академии должна иметь место лишь наука, принявшая метод диалектического и исторического материализма — наука социалистическая. Одновременно единозначно прокламировались требования сотрудничества словацкой науки с развитой и служащей ей примером советской наукой.

Членом делегации ЧСАН по случаю торжественного открытия Словацкой академии наук и главной делегации на учредительном собрании секции общественных наук САН был тогдашний вице-президент ЧСАН, выдающийся археолог — академик *Ярослав Бем*. Во своем выступлении он сказал: «Вы познакомились с проблематикой многих наук, с которыми вы во своей научной работе вообще не встретились, или лишь исключительно, и вы могли сравнивать степень подготовленности той или другой науки, задуматься над способом, как она формулирует и ставит свою проблематику и какие методы хочет она использовать для их решения. Мы все могли сравнивать и одновременно искать точки соприкосновения. Думаю, что это значит прование изоляции отдельных общественных наук и что их взаимоотношения и взаимоконтроль окажутся одной из главных положительных черт вашей общественной секции. Уход к слишком тонкой специальности, часто бесплодной и односторонней, именно это кажется подводным камнем, с которым наша наука часто сталкивалась и которого она должна в будущем избегать. Великий русский ученый Тимирязев сказал, что каждый научный работник должен знать что-нибудь о всем и все о чем-нибудь. Думаю, что этот девиз можно ставить и в нашей работе, так как он согласуется с основами философии, из которых мы сегодня исходим. Требование, чтобы каждый научный работник принял прочную теоретическую основу марксистской идеологии, кажется сегодня естественным. Но все же естественно также требование, чтобы каждый научный работник в совершенстве владел своей дисциплиной, поскольку иначе для своей науки в стремлении к познанию правды в борьбе за действительное развитие прогрессивной науки окажется мало полез-

ным. И к этому мы должны обратить особое внимание». И после 25 лет не надо на этих словах ничего изменять, ничего к ним добавлять, только подчеркнуть, что мы должны обратить к этому особое внимание.

Словацкая академия наук развивалась и развивается огромными темпами. Возникли новые научные институты, широкое развитие приобрели научно-исследовательская деятельность, сотрудничество с общественной практикой, научное воспитание. В настоящее время САН занимает значительное место в национальной жизни словаков, представляет постоянно повышающийся фонд знаний и специальностей, она является значительным представителем словацкого народа в международной жизни; она не только способствует повышающемуся уровню мировой научно-исследовательской деятельности, а также принимает ее результаты на благо нашего народного хозяйства и культуры.

В упомянутом выше выступлении *Я. Бем* еще сказал: «Почти во всех выступлениях дискуссии было подчеркнуто, что словацкая наука сознает более высокую степень развития чешской науки и что она хочет у нее учиться. Мы, представители чешской науки — как это ни было бы льстивым — в этом смысле отрицаем, что чешская наука стоит выше словацкой. Верно, у нас работает много выдающихся научных работников, которые опережают в некоторых дисциплинах словацких ученых. Но с другой стороны, в некоторых дисциплинах опередили Вы нас и здесь мы будем учиться у Вас так, как мы оба учимся у советской науки. Мы очень рады, что потребность словацкой и чешской наук отзывается прямо из мест работы, значит, снизу, и что в многих областях научной работы это сотрудничество уже широко распространилось и принесло хорошие результаты. Эта действительность свидетельствует о том, что потребность сотрудничества в науке необходима и значительно облегчит также в будущем работу руководству академий и обеспечит дальнейшее успешное и дружеское сотрудничество обеих наших научных учреждений по советскому примеру, без торжественных деклараций и договоров». Этими принципами руководствовались не только наши высшие научные учреждения, но следует отметить, что по этим принципам особенно успешно и почти в едином направлении раз-

вивалась вся работа в области археологии, а не только в рамках институтов академий, но в общегосударственном масштабе (*Chropovský 1973*). В самой значительной мере это проявилось в полевых работах. Благодаря выдающимся полевым исследователям (*Л. Гаек, Ф. Прошек, А. Кнор*) можно было осуществить крупные систематические исследования. Единое направление в примерах археологии в Чехии и Словакии отразилось также в координации плана исследований, в ставлении главных задач, в идеологическом направлении воспитания кадров, а также в регулярной организации общегосударственных конференций в Либлицах и Смоленицах, на которых оценивались достигнутые результаты и ставился план на следующий период. Большое значение имели общегосударственные съезды профессиональных археологов и сотрудников археологических институтов. Эти съезды состоялись в Чехии, другой раз в Моравии или в Словакии.

Многими этими встречами не только укреплялись дружба и единство чехословацких археологов, а также основы археологии как научной дисциплины. Современным результатом этого единства является существование Чехословацкого национального археологического комитета и координация государственного научно-исследовательского плана. В настоящее время решит чехословацкая археология эти две главные задачи: *Славяне и первые государственные образования на территории Чехословакии* (ее главным и координационным центром является Археологический институт ЧСАН), и *Первобытное и раннеисторическое развитие Чехословакии и его отношения к другим культурным областям* (главным координационным центром этой задачи в общегосударственном масштабе является Археологический институт САН). В эту задачу включены также следующие темы: *Социалистическое общество и традиции античной культуры и Исследование культур древнего Востока*. Конечно, современное широкое развитие археологического исследования постепенно требует искания новых форм, как можно, самого тесного сотрудничества словацких и чешских археологов, которое достигает по своему качеству все высших степеней. О том свидетельствует не только единый метод в научно-исследовательской деятельности, а также в координации всех

других мероприятий. Стало уже традицией, что чехословацкие археологи ежегодно встречаются на общегосударственном собрании в Брно, где они не только обмениваются опытом, но также ставят себе главные задачи так, чтобы выполнять важнейшие общественные требования и решить специфические проблемы той или другой страны или учреждения.

*Археологический институт САН —
координатор археологического исследования
в Словакии*

История археологических исследований в Словакии коротка и очень скромна. Несмотря на это — да возможно, именно потому — не осуществлялась до сих пор более серьезная попытка разработать периодизацию развития словацкой археологии как научной дисциплины, не говоря и об оценке ее уровня в более широкой европейской взаимосвязи. Ощутим также hiatus в оценке идеологических аспектов, которых придерживались отдельные исследователи или группы и вдохновляющие мотивы в соотношении с прогрессом интереса общества к археологии в Словакии в зависимости от актуальных политических событий и данного общественного климата.

В зачатках интереса к археологии в Словакии было много романтического восторга, много субъективистически подкрашенного стремления и этими «черепками» оживить самосознание старинной славы словацкой земли, прежде всего славы древних славян, которую «поглотили века». Возникновение интереса к материальным памятникам, оставленным древними жителями нашей Родины, связано у нас — также как и во всей Европе — с 19 веком, с периодом формирования самосознания словацкого народа. Этот процесс был жестокой борьбой, в которой участвовала тогда — хоть и скромно — также археология. В Словакии было в этом отношении много усилия, но также относительно долгое время мало опыта и особенно профессионально эрудированных лиц. Археология в Словакии до 1918 г. еще не сформировалась в настоящую, методически и профессионально обоснованную научную дисциплину. Только в ходе исторического развития первой ЧСР и прежде всего в освобожденной социалистической Чехословакии обрелись для археологии такие условия, в которых она смогла

продвигаться вперед гигантскими шагами и наравне с остальными общественными дисциплинами помогать образовывать историческое и общественное самосознание социалистического человека.

Мы попытаемся вкратце подвести итоги основных течений развития словацкой археологии до 1953 г., т. е. до возникновения Словацкой академии наук, и создать также первый набросок периодизации. Хотим подчеркнуть, что археология уже сначала — хоть лишь золушкой — служила и была связана со своим временем, жила его пульсом, в многих случаях была и оружием для защиты интересов народа. Условие творческого существования этой науки — не замыкаться в себе, а помогать освещать всему народу путь в будущее также открытием древних событий, традиций и опыта. В этом воззвание также для современных, буквально первых поколений словацких археологов, работающих в хороших условиях на разных рабочих местах, прежде всего в рамках Словацкой академии наук — как представителей современной, развитой, общественно высоко ценимой науки. Диалектическая взаимосвязь прошлого, настоящего и будущего обязательна также для археологии. Из этого вытекает для нее обязанность более подробно разработать историю словацкой археологии, но не как историю археологов и археологической науки в кабинетах или в полевых исследованиях, а как части истории словацкого народа, развития его национального и классового сознания и жизненного интереса к прошлому.

Пожалуй, ни в одном институте нельзя столь полно и выразительно преследовать двадцатипятилетний размах и развитие, как именно в Археологическом институте САН. В объединение Словацкой академии наук вошел бывший Государственный археологический институт с 19 работниками (из этого числа было 6 научных, 2 специальные, 7 технических, 3 административных и 1 подсобный работники), а сегодня имеет институт 123 работника, из этого числа 21 научный работник (из них 4 доктора наук, 2 профессора, 2 доцента и 17 кандидатов наук) и 26 научно-специальных работников, остальные из упомянутого числа — технические, административные и подсобные работники. Кроме того институт имеет 4 интерных аспиранта и 4 работника в научной командировке. В настоя-

щее время институт подразделяется на 8 отделений (из этого 5 научных) и каждое отделение включает больше работников чем 25 лет тому назад весь институт. Эта действительность выделяется тем ярче, что археологические исследования в Словакии начали резко развиваться только после победы рабочего класса в феврале 1948 г. Этот подъем реализовался благодаря поддержке партийных, государственных и академических органов, которые уже сначала приписывали дальнейшему развитию археологических исследований большое значение (Тоџик 1954). Нужно было выполнить ответственную задачу — создать в Словакии археологию по принципам марксизма-ленинизма, как исторически и общественно заинтересованную научную дисциплину (Хроповскý 1975а). Значение и положение археологии и Археологического института САН были особо подчеркнуты в законе № 7,58 Словацкого национального совета, по которому Археологический институт САН стал центром и координатором археологических исследований на территории Словакии.

После установления Словацкой академии наук был Археологический институт САН помещен в Нитранском замке, куда он был переселен из Быстрички у г. Мартин. В течение дальнейшего создания института постепенно не только заполнялись отведенные ему помещения замка, но институт приобрел также другие здания в окрестности замка, а также усадьбу в с. Нове Возоканы, где помещены депозиты института и где устраиваются симпозиумы и конференции небольшого размера. Но эти здания, помещения и оборудования не соответствуют ни по размеру, ни с точки зрения технической, требованиям, вытекающим из необходимости строить отдельные места работы института на современной базе, и поэтому мы приступили к подготовительным работам для постройки нового, современного, целесообразного и представительного здания для Археологического института САН.

Хорошее персональное, экономическое и техническое обеспечение позволило не только стремительный подъем института, а также охранные раскопки в местонахождениях затронутых стройкой, связанной с индустриализацией Словакии и коллективизацией сельского хозяйства. Уже в 1953 г. в сравнении

с предыдущим годом повысилось число раскопок вдвое и полевые работы осуществлялись в 31 местонахождении. Эти исследования принесли замечательный материал, свидетельствующий о большом значении территории Словакии в доисторический и протонисторический периоды в широкой европейской взаимосвязи. Из года в год были исследованы новые местонахождения; многие из них стали предметом систематических многолетних исследований. Это с одной стороны очень повлияло на значительное положение Словакии, но с другой стороны концентрация сил для охраны раскопок крупных археологических местонахождений не позволяла делать систематических региональных обследований местности и разведок, нужных для тематической разработки древнейшей истории Словакии. Кроме того, настоятельные задачи, вытекающие из необходимости спасения археологических материалов, не позволяли достаточно научно разработать многочисленные находки, что было не в пользу дела. Но этот период был необходим в стремительном росте словацкой археологии и нужно подчеркнуть, что без созидательного воодушевления не только штатных работников Археологического института САН, а также его внештатных сотрудников, работавших в Университете имени Я. А. Коменского в Братиславе и в музеях, мы не достигли бы таких замечательных результатов. Это было настоящее единство, созданное и укрепленное стремлением приобрести и спасти чем можно большое драгоценных памятников материальной культуры древних эпох. Именно в период постройки социалистического общества в Словакии были для достижения этой цели созданы наиболее широкие возможности и простор.

Сегодня уже можно сказать, что исследования на территории Словакии занимают не только отдельными периодами, а также макрорегионами, что позволяет представить синтетическую картину истории. Ключевая позиция Словакии в Центральной Европе предназначила ее к тому, чтобы в ее археологических местонахождениях решались основные вопросы хронологии и синхронизации древних культур. Что касается нашей национальной и славянской истории, с территории Словакии происходят богатые археологические материалы, позволяющие на более широкой базе решать проблематику материальной

и духовной культур славян, а также других неславянских племен и народов, и сложные вопросы междунациональных отношений на более широком европейском историческом фоне. Из этих данных вытекает также план научно-исследовательской работы, устремленный к решению основных вопросов первобытного и раннеисторического заселения и развития Словакии в европейских рамках.

Результаты полевых исследований в Гановцах, в Новом Месте над Вагом, Бойницах, Влчковцах, Тренчине, Радошине, Мсраванах над Вагом, Нитре, Кехнеце, Тибаве, Цейкове Кашове и в других местонахождениях, позволили решать проблематику палеолитического заселения, приобрести типологические и хронологические сведения о наличии многих групп фосильного человека, а также о времени его прихода на территорию Словакии. Была объяснена также ступень развития в рамках цивилизационного процесса и состояние непродуктивного хозяйства в отдельных областях Словакии. Исследования в г. Середь предоставили впервые значительные находки для решения проблематики мезолита в Центральной Европе.

Обширными полевыми исследованиями неолитических поселений и впервые в области Центральной Европы обнаруженных неолитических погребений в Вельком Гробе, Нитре, Дворах над Житавой, Шаровцах, Ардове, Михалозцах, Штурове и в других местонахождениях, словацкая археология внесла существенный вклад в решение важных вопросов перехода человеческого общества от непродуктивного к продуктивному хозяйству, специальных вопросов хронологии и синхронизации, изменений вида местности, образования областей деревенской земледельческой цивилизации, которые стали центрами дальнейшего исторического развития. Не меньшего значения исследования неолитических местонахождений в Тибаве, Нитранском Градке, Ивановцах, Шебастовцах, Свинде и др., которые позволили не только опознать богатство материальной культуры, а также правильно отличить ступени развития позднего каменного века, установить его начальные фазы, определить влияния предшествующих культур, а также установить новые культурные фазы и разработать их синхронизацию с средиземноморскими культурами. Эти исследования способствовали

понятию экономического развития и изменений в общественной жизни тогдашнего населения и показали, что Словакия в период неолита была важной составной частью подунайского центра.

Исследования крупных могильников и поселений в знаменательных местонахождениях Абрагам, Гурбаново, Вычапы-Опатовце, Вельки Гроб, Бранч, Нитра, Спишски Штврток, Барца, Нитрянски Градок, Шпанья Долина, Копчаны, Мале Косици, Долны Петер, Букова, Салка, Шафариково, Радзовце, Партизанске, Чака, Микушовце, Мартин, Вышны Кубин, Дивяки, Белуша и др. сделали возможным ответить на вопросы возникновения и хронологии культур периода бронзы, учитывая зачатки и развитие металлургии, формы поселений и производственные отношения. Они способствовали решению основных проблем доли ранней фазы энеолита в формировании культур раннего периода бронзы, а также проникновения племен и культурных элементов из юго-востока, Западной Украины и других областей. Анализ богатой материальной культуры в значительной мере помог объяснить важные общественные и экономические изменения и решить вопросы процесса цивилизации на Среднем Дунае, а также установить долю культур периода бронзы в развитии западных и северных областей Европы.

К наименее поясненным принадлежал гальштатский период. На основании исследований гальштатских городищ в Смоленицах, Вышном Кубине, Истебном, могильников в Хотине, Новых Замках, Реце и поселений в Середе, Сомоторе и других местах, было можно приступить не только к объяснению развития, места и значения территории Словакии в этот период, но также к решению вопросов возникновения и распространения культур железного века в Центральной Европе и в значительной мере способствовать пояснению сложного с социально-экономической и этнической точек зрения процесса развития.

Значительно углубилось изучение латенского периода в Словакии, чему коренным образом способствовали исследования крупных и богатых могильников в Мане, Небойсе, Трновце над Вагом, Гурбанове, Дворах над Житазой, Гольярах, Каменине, Байче, Паларикове и других местах, но главным образом

исследования крупных городищ на горе Девин, в Земплине, Нитрянском Градке, Дивинке, Криче, Липтовской Маре и многочисленных поселений в Нитре, Тврдошовцах, Липовой, Шаровцах и других местах. Результаты этих исследований не только исправили предшествующие взгляды на кельтское заселение в связи с территорией и временем его распространения, но также способствовали пополнению знаний о кельтской экспансии в Европе.

В рамках решения широкой исторической проблематики латенского периода несомненно ценным вкладом словацкой археологии являются археологические данные о пребывании даков в Словакии. Исследования в Словакии сделали возможным глубокий взгляд на материальную культуру, технику производства, территориальное распространение и историческое значение даков.

Большое значение имеют результаты исследований памятников римского времени в Словакии. Были прослежены римские памятники архитектуры в значительных местонахождениях — Девин, Ижа-Леаньвар, Шаровце, Русовце, Цифер-Пац, Ступава, а главным образом памятники домашнего варварского населения на богатых поселениях и могильниках I—V вв. н. э. в Очкове, Победиме, Костольной при Дунае, Сладковичове, Абрагаме, Сене, Прешове и в других местах. Эти крупные исследования подтвердили потребность и обоснование искания римских военных объектов не только на лимитной границе, а также в глубине страны, и дали много сведений о римско-варварских политических, экономических и социальных отношениях. Существенно пополнилась карта заселения Словакии и большое количество находок способствовало значительным успехам в решении проблематики богатых могил римского времени, и таким образом словацкая археология достигла уровня других европейских стран.

Необыкновенно важные находки дали археологические исследования местонахождений римского времени на территории Восточной Словакии. Здесь было обнаружено не только количество памятников материальной культуры, но также — а это можно считать чрезвычайно важным — они в широком масштабе способствовали пояснению проблематики исторического развития Словакии в первые века нашей эры.

К важным результатам принадлежит также значительный прогресс в изучении пуховской группы, благодаря полученным данным в результате исследований в Центральной и Восточной Словакии. Эти новые сведения представляют собой опережение в изучении и объяснении вопросов пуховской группы не только на территории Словакии, а также в смежных с ней областях; в этом деле словацкая археология занимает первое место.

Словакия играет чрезвычайно важную роль в решении проблематики истории древних славян, так как славянами заселенная на Дунае территория была в непосредственном контакте с римской культурой и цивилизацией. Эти славяне относительно рано перешли к хоронению труположением и на основе материальной культуры их могильников можно пояснить культурное и экономическое развитие в некоторых областях и датировать раннюю славянскую материальную культуру. Отмеченные исследованиями в Прешове, Матушкове, Силадицах, Сомоторе и в других местах данные стали основой, способствующей пояснению развития славянских племен, именно производителей и пользователей керамики т. наз. прешовского и пражского типов. Обследованные в Гольярах, Прше, Дворах над Житавой, Новых Замках, Штурове, Шале, Житавской Тоне, Желовцах, Шебастовцах и в других местах крупные могильники с труположением принесли большое количество памятников материальной культуры, способствующих решению не только проблематики хронологии, а также, главным образом, производства и степени развития производственных и общественных отношений и аварско-славянского сожительства.

В прошлом уделялось мало внимания исследованию великоморавского периода, поэтому оказалось необходимым существенно заняться систематическим исследованием исторически известных местонахождений, как Нитра, Девин и Братислава, которые принесли интересные сведения с точки зрения их исторического значения и вопросов возникновения славянских городов в более широких исторических отношениях. Значительно расширилось исследование других городищ, напр. Победим, Майшихов, Юр при Братиславе, Мале Козмаловце, Биня, Шаришске Соколовце, Дивинка, Дуцове, а также исследование нескольких десятков поселений и

могильников, как например, Трновец над Вагом, Тврдошовце, Михал над Житавой, Гурбаново, Липова, Нитра, Вельки Гроб, Блатне Реметы, Кралёвский Хлмец и другие местонахождения. Исследование славянского заселения способствовало определению не только его частоты, а также большого значения Словакии в экономическом, культурном и социальном развитии Великой Моравии и других, в великоморавский период славянами заселенных территорий.

В стороне не остались также исследования способствующие решению проблематики развития и места древнемадьярских племен на территории Словакии. В этом отношении принесли значительные результаты исследования древнемадьярских могильников — Середь, Червеник, Земплин, Кошуты, Галанта, Хотин, Прша, Липова и других мест.

В раннем средневековье уже встречаются письменные памятники, но они лишь неполно рисуют картину того времени, главным образом, в области истории политических событий. Поэтому в прошлом уделялось повышенное внимание значительным археологическим местонахождениям, которые могли дать конкретные сведения, объясняющие образ жизни феодалов и барщинников. Историческо-археологическое исследование имеет большое значение также в изучении возникновения и развития феодализма в Словакии. Эту цель преследовали исследования прекративших свое существование поселений в Залужанах, Богатой, Гурбанове, Будмерицах и Болеразе, могильников в Красне, Радоле, Модранах, Земном, Чакайовцах и в других местах, сакральной и светской архитектур или городских центров на горе Девин, в Банской Штьявнице, Левицах, Бине, Костолянах под Трибечем и т. д. Результаты полевых исследований в значительной мере помогли решить основную проблематику классификации и датировки материальной культуры средневековых поселений, их отношения к местам пребывания феодалов и отношения феодалов к барщинникам.

В кратком обзоре нельзя привести все исследования, число которых за 25 лет существования института в рамках Словацкой академии наук превысило тысячу, не учитывая несколько сто охраняемых и разведочных акций. Естественно, что также полевые работы за четверть века подверглись количественным,

и, главным образом, качественным изменениям. Чрезвычайное внимание — особенно в последнее время — уделялось комплексности исследований, чем не только повысилось качество собственно археологических исследовательских работ, а также способствовало в рамках института развитию научных дисциплин и специальностей, которые могут глубже пояснить исследованную проблематику. В значительной мере в этой работе принимают участие нумизматика, археозоология, археоботаника, палеоантропология, геофизика, и в последнее время рентгенология и лаборатория для осуществления радиоуглеродных анализов. Было бы возможным и, кажется, потребным, более подробно коснуться этой тематики, но из-за недостатка места мы ссылаемся на литературу, в которой опубликованы задачи, цели и результаты работы вышеупомянутых научных дисциплин и специальностей (Kolníková 1973, Ambros 1973, Hajnalová 1973).

Мы сознаем, что в рамках нашего института нельзя создавать и расширять все научные дисциплины, поэтому многие задачи и потребности, требующие деятельности специализированных технических и естественковедческих дисциплин, обеспечиваются формой постепенно развивающегося и шире составленного междисциплинарного сотрудничества в ЧССР, а также в международном масштабе.

Огромное количество памятников материальной культуры, приобретенных в результате крупных полевых исследований, нельзя было до сих пор разработать, но вопреки тому больше внимание уделяется тому, чтобы сделать его доступным специалистам и широкой общественности. Многие научные статьи были опубликованы в журнале Археологического института САН — *Slovenská archeológia*, который выходит с 1953 г. два раза в год в объеме 480 страниц. Не надо ближе представлять и разбирать содержание или формальную сторону этого журнала, который в рамках международного обмена получают почти все важные археологические учреждения за границей. Восемнадцать томов *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* (1956—1970) содержат не только важные материалы для познания культурного развития Словакии в первобытной истории и в раннеисторический период,

но свидетельствуют также о значении и возможностях словацкой археологии. Новая серия, заменившая *Študijné zvesti AÚ SAV — Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* — выходит с 1974 г. и приносит своевременные сведения о новейших направлениях и результатах исследовательских работ в отдельных годах. В серии *Archaeologica Slovaca — Fontes* вышло 12 томов, в которых были комплексно разработаны важные исследования и местонахождения первобытного и раннеисторического периода вместе с более широкой оценкой комплексов находок. В четырех томах серии *Archaeologica Slovaca — Catalogi* были опубликованы материалы из двух славянско-аварских могильников, из древнемагьярских могильников и могильников периода бронзы в Юго-Западной Словакии. Были изданы также два номера сборника *Východoslovenský pravek* (1970, 1971).

Очень важно, чтобы на основе результатов полевых исследований крупного масштаба и оценки обследованных местонахождений был сделан также синтез. Первый марксистский синтез был опубликован в журнале *Slovenská archeológia* (19, 1971, с. 287—617). Из него исходят очередные синтетические работы. Комплексную разработку развития в Восточной Словакии дает коллективная работа *Pravek východného Slovenska* (Кошице 1965). Из монографических разработок первобытного и раннеисторического времен, расписанных на 6 томов, были изданы публикации о времени палеолита (Bárta 1965), неолита (Kolektiv 1970) и славянском периоде (Chropovský 1970). Должное внимание уделяется также нумизматике. Статьи по этой специальности помещаются в сборнике *Slovenská numizmatika*; до сих пор были изданы следующие тома: I (1970), II (1972), III (1974), IV (1976), V (1978).

Задачей этой статьи не является перечислять всю богатую публицистическую деятельность института или отдельных его работников; нам хотелось бы отметить лишь, какого огромного подъема достигла словацкая археология и Археологический институт САН за двадцатипятилетие его деятельности в рамках Словацкой Академии наук, если возьмем во внимание, что в Словакии до 1953 г. не существовал ни один самостоятельный археологический журнал, и археологические работники были вынуждены публиковать в жур-

налах и сборниках родственных научных дисциплин.

Археологический институт САН с начала осознавал необходимость тесной координации своей работы не только в домашнем, а также в международном масштабах. Поэтому со времени своего возникновения обращал и постоянно уделяет исключительное внимание распространению и улучшению зарубежных контактов. Конечно, было бы очень интересно призвести конкретное число работников принятых из-за границы и работников института высланных за границу; но пусть говорят факты действительности: пока имеет Археологический институт САН прямые контакты с 900 учреждениями в 42 государствах мира и в институте находится Секретариат Международной унии славянской археологии. Но нельзя мерить значение международной кооперации лишь цифрами, а прежде всего ее содержанием. Международное сотрудничество осуществляется на основе двусторонних договоров с археологическими институтами в СССР, ГДР, ПНР, ВНР, НРБ, СРР, СФРЮ и прямыми контактами с археологическими учреждениями в других странах. Проявлением удачного развития этих контактов являются также состоявшиеся международные конференции и симпозиумы: о римском времени в 1957 г. (*Limes Romanus Konferenz 1959*), об энеолите и времени бронзы в 1958 г. (*Kommission 1961*), которое было первым этого рода и стало исходной точкой в решении этой проблематики в более широких взаимосвязях. Стремясь ускорить изучение славяно-аварских отношений в Карпатской котловине и в соседних областях, организовал институт в 1956 г. симпозиум о современном состоянии исследований этого периода и о задачах его дальнейшего исследования (*Symposium 1968*); симпозиумы с данной тематикой с тех пор организуются и в других государствах. На симпозиуме о лендзельском культурном комплексе и ему родственных культурах, состоявшемся в 1967 г. (*Symposium 1969*), решались с более широкого аспекта вопросы отношений и синхронизации культур на основе результатов изучения и исследований лендзельской культуры в Словакии. Вопросами энеолитического заселения в Европе занимался в 1969 г. симпозиум о возникновении и хронологии баденской культуры (*Symposium 1973*). На симпозиуме о проблематике

позднегалльштатского периода в Центральной Европе, который состоялся в 1970 г. (*Symposium 1974*), решались вопросы строительной техники и функции городищ в Центральной Европе и на Балканском полуострове, а также социально-экономическая, этническая и хронологическая проблематики. К удачным принадлежал международный симпозиум в 1972 г., посвященный вопросам кельтского и германского заселений средневропейской области приблизительно перелома летосчисления (*Symposium 1977*). Решалось там дело широкой конфронтации результатов исследований проблематики кельтского, дакийского, римского и германского заселений; выдвинуты были также вопросы основных направлений исследований в Европе.

В связи с развитием международных отношений и международной координации и кооперации в археологическом исследовании, надо подчеркнуть значение Словакии и долю Археологического института САН в этой работе участием в подготовке VII Конгресса Международной унии доисторических и протисторических наук, который состоялся в 1966 г. в Праге. Прежде всего нужно выдвинуть деятельность института в связи с подготовкой и реализацией III Международного конгресса славянской археологии в Братиславе в 1975 г. (*Chropovský 1975b*).

Заключения принятые на международных конференциях, симпозиумах и конгрессах в Чехословакии и за границей, на которых работники института принимают активное участие, свидетельствуют о значении славянской археологии в решении проблематики культур доисторического и раннеисторического времени в широких связях в рамках европейской и мировой науки. Это является, бесспорно, также результатом образовавшихся для словацкой археологии в рамках Словацкой академии наук замечательных условий для качественно высшего развития. Работники Археологического института САН вполне понимают значение международного сотрудничества и хотят своей деятельностью и в дальнейшем содействовать его распространению, развитию дружбы, мира и прогресса, по принципам заключений принятых на Конференции о безопасности и сотрудничестве в Европе, состоявшейся в Хельсинки.

В последнее время чрезвычайное внимание уделялось также более широкой передаче ре-

зультатов работы института широкой общественности не только на домашнем, а также на международном форумах. Значительным этапом в этом отношении являлась выставка «Великая Моравия» в Брно, Нитре (*Tožik 1965*), Праге и за границей (Греция, ФРГ, Швеция, Польша, Австрия, СССР), организована Археологическим институтом ЧСАН в Брно. Словацкая археология внесла в эту выставку определенный вклад. В Словакии в настоящее время нет ни одного краеведческого музея, в размещении коллекций или предоставлении экспонатов которого Археологический институт САН не принимал бы участия. Пожалуй, к самым большим успехам в этом отношении принадлежит выставка «Драгоценности далекого прошлого Словакии», помещенная в Археологическом институте САН, которая стала не только гордостью словацкого народа, а также достойным местом государственной репрезентации. Многочисленные статьи с археологической тематикой в газетах и журналах, репортажи и репортажи по радио, телевидению и в кино, свидетельствуют не только о живом интересе простого народа к далекому прошлому, а также о том, какое внимание наш социалистический строй уделяет археологии и как о ней заботится.

Особенно в последнее время мы осознаем, что численный и в многих отношениях ключевой археологический материал нужно не только документально обработать, а также соблюдать высокий уровень полевых исследований, документации и интерпретации. Этими вопросами занимался симпозиум по проблематике современных технических методов в полевых исследованиях и полевой документации (*Chropovský 1972*), конференция об основных теоретических проблемах доисторического и раннеисторического времен Словакии (*Chropovský 1973*), и с 1975 г. ежегодно состоявшиеся конференции словацких археологов. Чрезвычайное внимание уделялось и уделяется устройству документации института и информатики. Для информации приведем сначала несколько цифровых данных. При вступлении Государственного археологического института в Словацкую академию наук число отчетов находок было равно 1275, а под конец 1977 г. числилось их в документации 12 110. Число негативов полевых фотоснимков возросло с 5722 на 74 685. Институт

имеет 11 928 диапозитивов и 127 короткометражных и среднеметражных фильмов. Резко повышаются фонды библиотеки института; в 1953 г. имелось в библиотеке 4050 томов, под конец 1977 г. их в ней числилось уже 37 900. В настоящее время мы всю документацию, библиотеку и информатику перестраиваем на основе последней современной техники и по принципам научно-технической информации, чтобы целесообразно и хорошо использовать их в интересах не только наших, а также зарубежных исследователей. В институте таким образом возникает интегрированная информационная система и специальный археологический информационный центр (*Furmánek — Pavská 1974; Viskupová 1976*). Также в информатике стремимся к развитию широкой кооперации археологии с некоторыми другими научными дисциплинами в рамках ЧССР и хотим эту кооперацию распространить на базе широкого международного сотрудничества.

Периодизация развития словацкой археологии

В Очерке словацкого доисторического и протоисторического времен (*Slovenská archeológia, 19, 1971, с. 291—617*), который состоит из статей выдающихся словацких исследователей, занимающихся проблематикой доисторического и протоисторического времен, включена в синтетически сокращенном виде также история археологических исследований до 1970 г. и намечены задачи дальнейших исследований. Эти статьи наглядно поясняют не только пути направления исследований в прошлом, а также позволяют определить периодизационные вехи отдельных этапов развития в истории словацкой археологии. Правда, установление строгих критериев периодизации неизбежно сталкивается с затруднением, особенно потому, что исследованиям отдельных этапов развития в доисторическое и протоисторическое времена в Словакии не уделялось одинаковое внимание. Этот факт нельзя пояснять состоянием исследований, как иногда строго констатируется, а его причину нужно искать прежде всего в области экономической и социальной жизни общества. В случае Словакии резким размахом словацкой археологии, но и всех отраслей науки после 1948 г. наглядно подтвердилась закономерность качественных изменений в органи-

зации и результатах научного исследования при социалистическом строе, потому что размах исследований не требует лишь большого простора, а прежде всего экономической базы.

Если хотим установить основные вехи периодизации за период существования словацкой археологии, мы должны соблюдать доминирующие исторические вехи в истории Словакии. Такими вехами являются возникновение Чехословацкой Республики в 1918 г. и победа рабочего класса в феврале 1948 г. Но количественно и качественно новый этап в размахе научного исследования в Словакии начался с возникновения Словацкой академии наук. Этот факт однозначно подтверждает также размах словацкой археологии и итоги работы Археологического института САН за четверть столетия его деятельности в объединении институтов в высшем научном словацком учреждении — Словацкой академии наук.

В истории словацкой археологии можно наблюдать 3 основных этапа: 1. период до 1919 г.; 2. период 1919—1947 гг.; 3. период 1948 г. — включая начало новой организации и ориентировку исследования после 1953 г.

1. Первый этап истории словацкой археологии можно характеризовать как период «раскопок» реализовавшихся только случайно венгерскими исследователями, словацкими национальными деятелями и краеведческими энтузиастами, которые при разных случаях спасали археологические памятники. В этот начальный этап словацкой археологии осуществлялась лишь общая классификация более важных находок, которые потом скапливались и позже попадали в музейные коллекции бывшей Австро-Венгрии, а также в некоторые личные коллекции. В этот период — в отличие от других европейских стран — не проводилась классификация доисторических и протоисторических находок из Словакии по отдельным культурам, а следовательно, о включении упоминаемых материальных источников в рамки средневропейского или карпатского развития не могло быть и речи. При этом нельзя не упомянуть, что уже тогда были в распоряжении многие — и с точки зрения исторической проблематики репрезентативные — находки с территории Словакии.

2. После возникновения Чехословацкой

Республики в 1918 г. начинается и в истории словацкой археологии новый этап. Характерно прежде всего стремление первых профессиональных исследователей, а позже и других специально подготовленных археологов и их неумолимых помощников к первичным анализам фондов находок. Постепенно образовалась база позволяющая подвести периодизацию культур, культурных групп и типов в отдельных периодах доисторического и протоисторического времен в Словакии. Попытки к периодизации значительно затрудняла неравномерность в объеме знаний об культурноисторическом развитии отдельных областей Словакии, потому что исследования были устремлены прежде всего на познание южных — более плодородных — областей.

Вплоть до 1948 г. была проблематика палеолитического заселения Словакии почти абсолютно неизвестна. Намного благоприятнее была обстановка в познании основных признаков заселения Словакии в период позднего палеолита, в период бронзы и железного века. Постоянно прибывающее количество находок латенского и римского периодов, а прежде всего эпохи славянского заселения Словакии, вызвали потребность хронологического распределения обнаруженных находок и включение их в более широкий средне-европейский контекст.

Лишь некоторое время спустя возможно исторически объективно оценить прогрессивное самоотверженное отношение исследователей, которые в междувоенный период, или же до 1948 г. заложили на основе продуманной научной концепции фундамент хронологии доисторического и протоисторического развития Словакии. Связи с этим нужно подчеркнуть большую помощь чешских исследователей (*И. Л. Червинка, Я. Бем, И. Неуступны, Й. Скутил*), которые послужили побуждающими импульсами исследованиям и принимали также участие в формировании основной концепции древнейшей истории территории Словакии указанием возможностей более детальной классификации.

Руководящей личностью словацкой археологии в междувоенный период был *Я. Эйсер*, который своим основным произведением — «*Словакия в доисторическое время*» (Братислава 1933), но и другими не менее важными работами положил фундаменты словацкой археологии, которая фактически лишь в этот

период конституировалась как самостоятельная современная научная дисциплина. К самым выдающимся исследователям этого периода принадлежит также В. Будински-Кричка, не только как открыватель численных культур и культурных групп словацкого доисторического и протоисторического периодов, а также как реализатор первых систематических археологических исследований, устремленных к решению вопросов древнейшей истории Словакии. Результаты его открытий подведены в численных статьях и публикациях, поясняющих во всей широте проблематику доисторического и протоисторического развития Словакии (см. *Slovenské dejiny I*, 1947). К двум упоминаемым исследователям принадлежит еще Ш. Яншак (1938), Л. Красковска (*Slovenské dejiny I*, 1974) и В. Ондрух (1957), которые своими открытиями и теоретическими работами в решающей мере способствовали решению основных проблем древней истории Словакии.

Упомянутые исследователи в 1919—1947 гг. также благодаря помощи других специально подготовленных исследователей и любителей — доброжелателей археологии, могли разрабатывать в более широком историческом контексте проблематику развития в доисторическое и протоисторическое времена в Словакии — земле, которая неоднократно на отдельных этапах древнейшей истории европейского человечества была культурным перекрестком. Во многом, пожалуй, даже является символическим, что этот второй этап исследований включает работа *Slovenské dejiny I—II* (1957 и 1951), в которой видные исследователи тогдашнего периода наметили новую периодизацию доисторического и протоисторического развития Словакии. Эта периодизация обобщила все результаты исследований с издания упомянутого основного произведения Я. Эйслера «Словакия в доисторическое время» (1933). Это был уже период, когда словацкая археология начала нозый наиболее значительный этап ее развития. Интенсификация исследований после 1948 г. принесла открытия принципиального значения, которые важны и для ответа на многие вопросы, связанные с проблематикой древней истории других географических областей. Словацкая археология благодаря результатам больших систематических исследований перешагнула свою территориальную

границу и включилась в более широкий контекст европейской археологии.

3. Стремительный подъем археологических исследований в Словакии начался в 1948 г., когда постепенно приступилось к делу материального и персонального создания Государственного археологического института. С 1949 г. начали постепенно осуществляться обширные систематические исследования. В г. Нитра уже до возникновения Археологического института САН создавалась база для реализации крупных раскопок первобытных и раннеисторических поселений и погребений. Скоро после победы февраля образовались условия и основы для разработки важных вопросов хронологического и социально-экономического развития в более широком историческом европейском контексте.

С 1948 по 1952 гг. образовалась база, позволяющая реализовать обширные и экономически требовательные исследования с особым вниманием на полевые исследования. Следующий период, после 1953 г., уже характеризуется крупными работами и небольшими статьями, а позже и монографиями работников Археологического института САН, которые уже исходили из оценок более древних фондов находок и результатов новых более крупных археологических исследований. Значит, бесспорной вехой в истории словацкой археологии был 1953 г., в котором начались продуманные тематически установленные исследования отдельных местностей Словакии и образовались таким образом условия позволяющие разработать новую концепцию заселения Словакии в доисторический и протоисторический периоды. Подчеркивалась разработка основных вопросов славянского заселения Словакии, значительного этапа нашей национальной истории.

Теоретический вклад отдельных исследователей, участвующих в работах связанных с нозой концепцией доисторического и протоисторического развития Словакии, был достаточно оценен в Очерке словацкого доисторического и протоисторического периодов (*Slovenská archeológia*, 19, 1971). Поэтому здесь ограничимся лишь кратким очерком результатов исследований с 1953 г. и обратим внимание на задачи, стоявшие перед словацкой археологией в следующее время.

Археологический институт САН в Нитре — главный координационный центр археологи-

ческих исследований в Словакии, в сотрудничестве с Словацким национальным музеем в Братиславе, с Восточнословацким музеем в Кошицах, Оравским музеем в Оравском Подзамке, Земплинским музеем в Михаловцах, с Музеем в Бойницах и другими музеями и рабочими местами реализовал за 25 лет своей деятельности численные исследования, которые существенно изменили карту познания далекого прошлого Словакии и позволили на базе теоретических и методологических принципов исторического материализма разработать основные вопросы доисторического и протоисторического развития нашей территории в контексте с развитием в соседних землях. Благодаря этим исследованиям картина заселения Словакии получила стабильный вид, т. е. доказалась непрерывность заселения начиная с неолита, вплоть до раннего средневековья. В очерке истории исследования мы могли представить словацкую археологию еще сравнительно недавно в более или менее «предварительной» стадии, причем новые исследования были характеризованы открытием «новых» культур, культурных групп и типов; но настоящий период уже характеризован постепенным уточнением пестрой мозаики культурного развития и содержания известных культур, их детальной классификацией и включением в более широкие рамки европейского развития. Таким образом возникла исходная база для исторически правдивого пояснения социально-экономического развития Словакии в его полной динамической силе и его неповторимости.

Развитие в области методологии и методики археологических исследований в Словакии после возникновения Археологического института САН является отображением количественных и качественных изменений целей научно-исследовательской работы. Пятидесятые годы отмечались прежде всего крупными полевыми открытиями, сообразно которым были разработаны общие критерии полевых исследовательских методов и документации, соответствующие условиям отдельных частей Словакии. Отдельные специфики горизонтальной и вертикальной стратиграфий и теории профилей, навязывают на довольно хорошо разработанную геологию аллювия. Словацкая археология достигла по количеству полевых исследований высокого европейского уровня. Систематическая оценка нахо-

док, а также первые синтезы, к которым приступилось уже в конце пятидесятых лет, дают возможность заменить в позитивном и негативном смысле значение нового материала. Открытия, изменяющие прежние взгляды и открывающие непредвиденные возможности дальнейшей теоретической работы говорят достаточно ясной речью. В рамках общественного заказа одновременно возникла потребность реализовать все новые и новые исследования. Закономерно возникали также диспропорции между объективной потребностью реализации новых исследований и возможностью их подробной теоретической разработки. Значение материальных источников иногда даже слишком абсолютизировалось. Возникали также мнения, которые возможно было бы резюмировать формулой «материал вечен, теория временна». Таким образом, исследование пресыщенное новыми неожиданными источниками, доходило даже до дескриптивизма и позитивизма, хоть и в отличной документационной упаковке. К этому присоединилось обоснованное стремление образовать точные хронологические и типологические критерии классификации новых находок. Хронология и типология неоднократно стали альфой и омегой теоретических работ.

Это состояние было переходным явлением, но притом закономерной базой развития исследований. Уже в многих работах первой четверти 60-ых годов можно заметить углубление теоретического подхода и обращение к решению основных исторических, цивилизационных и социально-экономических вопросов отдельных периодов доисторического и протоисторического времен Словакии. Постепенно методологические постулаты, охваченные в категориях диалектического и исторического материализма, являлись толчком для нового качества теоретических работ, для поднятия и решения актуальных научных работ. Это течение — хотя и не было принято всеми работниками института, и не одинаково положительно — усиливалось и сделало возможным возникновение многих произведений исходящих из словацкого материала, решающих на основе широких обобщений проблемы общеевропейского значения. Применение марксистских форм работы означало, что словацкая археология освободилась от комплексов «малости», и «периферийности»

и решением основных теоретических вопросов проникла в сознание специалистов зарубежных кругов.

Произошла также борьба в сознании работников Археологического института САН в представлениях о «чистой науке» и о потребности передавать результаты науки обществу. Большой и продолжавшийся интерес общественности к результатам работы института и нашедшие отклик научно-популярная работа, просветительская и идейно-воспитательная деятельность, говорят о всем. Также в условиях Археологического института подтвердилось, что с точки зрения интересов социалистического общества не может быть и речи об абстрактной кабинетной науке для науки, и что реально существует лишь наука связанная с настоящим временем, с его актуальными проблемами и требованиями. А археология — как это ни кажется удивительным — была воспринята широким кругом интересующихся как актуальная и притом очень интересная и поучительная дисциплина творческого познания.

Огромный прирост новых находок и стремление к их быстрому и эффективному использованию привели к тому, что в археологии все чаще применяются многие методологические новости, как отражение общих черт научно-технической революции. Во-первых, можно говорить об усовершенствовании методов интерпретационных приемов использованием разных вариантов математическо-статистических количественных анализов (напр., *Dušek 1977*), во-вторых, об улучшении методов полевых разведок введением новых методов раскопок. В полевых исследованиях кроме усовершенствования техники раскопок было введено также больше рациональных методов документации. В разработке полиморфных первоисточников применяются в выразительно растущей мере многие природо-ведческие, общественные и технические дисциплины, помогающие распространить показательную способность материальных источников, уточнить критерии определяющие периодизацию или узнать даже более детальные экологические условия того или другого периода развития сообществ далекого прошлого (см. напр. *Ambros 1973, Hajnalová 1973, Kolníková 1976*). Распространение междисциплинарного сотрудничества является одним из черт современной стадии раз-

вития словацкой археологии, отражением углубления марксистской идейности в археологическом исследовании и в итоге отражением очень благоприятных условий и возможностей, которые имеют археологические исследования в САН благодаря поддержке социалистического строя.

Новейшие результаты исследований словацкой археологии

Вплоть до 1953 г. реализовались исследования палеолитического заселения Словакии несистематически. Выразительно об этом свидетельствует также тот факт, что число до тех пор 18 палеолитических местонахождений возросло к концу 1977 г. на больше чем 250 (обзор исследования: *Bárta — Bánész 1971*, из новых работ: *Bárta 1974, Bánész 1976*).

Предшествующие комплексные исследования палеолита и мезолита принесли довольно много новых находок и важных фактов, и что особенно важно, в Словакии удалось обнаружить скелетные остатки человека неандертальского типа. К отпечатку мозговой части черепа неандертальского человека из Гановец у г. Попрад присоединилась в 1961 г. находка в с. Шаля лобной кости человека, относящегося к развитому типу неандертальца (60 000—40 000 лет до н. э.)

Археологические исследования *Ф. Прошека* в 50-ые г. стали методической основой стратиграфической системы в Словакии, на которой позже основывалось новейшее словацкое исследование. Если до 1945 г. являлась культурная принадлежность палеолитических местонахождений в рамках плейстоценной хронологии сомнительной, то позже реализованные систематические исследования подтвердили наличие верхнепалеолитических культур (селетской, ориньякской, граветской). Особое значение имеет обнаруженное мезолитическое заселение Юго-Западной Словакии и прежде всего области Татр (швидерьен, Вельки Славков).

Значительные результаты принесли систематические исследования древнепалеолитических поселений. Подтвердилось наличие в Словакии не только первых жилищ, а также палеолитических мастерских по производству каменных орудий труда.

Хотя древнеквартерное заселение Словакии принадлежит преимущественно к верхне-

му палеолиту, представляемому упомянутыми уже культурами, новые исследования и полевые разведки достоверно докладывают существование также среднепалеолитического заселения. Это касается прежде всего некоторых местонахождений на травертинах, которые свидетельствуют о единичном в Средней Европе многослойном заселении с скелетными остатками неандертальского первобытного человека. Но некоторые характерные отдельные находки свидетельствуют также о нижнепалеолитическом заселении Словакии (*Bárta 1965; Bárta — Bánész 1971*).

Можно констатировать, что исследования палеолитического заселения Словакии принесли за последнее четверть века количественно и качественно значительные комплекты находок, которые по-новому осветили и проблематику нижнепалеолитического и среднепалеолитического заселений северокарпатской области и выразительно увеличили число верхнепалеолитических находок. Непрерывность заселения, в конце концов, доказывают также результаты новейших исследований периода эппалеолита. Обнаружением поселений времени мезолита окончательно доказалась необоснованность мнимого hiatus между палеолитом и неолитом в Словакии.

Результаты исследований палеолитического и мезолитического заселений Словакии опубликованы в многих работах основного характера и в работах касающихся проблематики европейского палеолита. Сюда относятся и статьи занимающиеся социально-экономической структурой палеолитических общностей в Европе и проблематикой возникновения первобытного общества с упором на проблемы ориньякской культуры. Благодаря результатам новых систематических исследований (особенно пещерных) поселений, удалось уточнить не только важные хронологические данные, но и пояснить некоторые важные проблемы историко-общественного характера. Результаты новых систематических исследований совершенно изменили картину заселения Словакии в эпохах палеолита и мезолита и северокарпатская область представилась не лишь как перекресток мигрирующих культур, а также как прародина некоторых местных культур.

Проблематике возникновения и развития древнейших земледельческих культур на тер-

ритории Словакии уделялось за последнюю четверть века особое внимание. В результате обширных полевых исследований было обнаружено много комплектов находок и серьезных фактов, позволяющих уточнить внутреннюю периодизацию развития отдельных культурных комплексов и культурных групп, а также их синхронизацию с культурным развитием близких и более отдаленных областей. В контексте с европейским развитием удалось пояснить многие кардинальные проблемы неолита. К успехам в исследовании можно отнести и статьи о реконструкции процесса общественно-экономического развития, возникшие благодаря результатам систематических исследований поселений (обзор исследований: *Slovensko v mladšej dobe kamennej, 1971; Pavúk — Šiška 1971*; другие работы: *Pavúk 1972; Šiška 1972; Vizdal 1977*).

Конечно, условием правильного понятия исторической и генетической связей неолитических сообществ является точная периодизация и территориальное установление отдельных культур и культурных групп.

К решению этих специфических проблем (не только неолита, но и других эпох первобытного и раннеисторического периода) устремился также тематический план полевых исследований. Благодаря их реализации удалось разработать детальную периодизацию культуры с линейной керамикой и желтезовской группы в Юго-Западной Словакии, а также культуры с альфельдской линейной керамикой и буковогорской культуры в Восточной Словакии. К значительным успехам словацкой археологии можно причислить именно новую классификацию и хронологическое отнесение группы Рашковце (Шаторальяуйхей) и уточнение относительной хронологии времени неолита на территории Восточной Словакии, а также во всем Верхнем Потисье.

Особенно важными — в более широком европейском контексте — можно считать результаты исследований лендьельской и полгарской культур. Новую классификацию и периодизацию обеих этих культур, которая стала исходным пунктом по синхронизации с культурами Центральной и Юго-Восточной Европы (культуры: Старчево, Винча, Дудешти, Боян, Ариушд-Кукутени-Триполье, Гумельница и др.), сделали возможной в шестидесятых годах результаты крупных система-

тических исследований поселений и могильников в Словакии.

Уточнению периодизации неолитических культур в Словакии способствовал функциональный анализ керамики и других находок (*Slovensko v mladšej dobe kamennej*, 1970). Таким образом основалась платформа также для решения проблематики генезиса и непрерывности развития неолитических культур Центральной Европы. Удивительно, что вышеупомянутое культурное развитие кажется относительно статическим, т. е. из древнейших следов заселения можно хорошо наблюдать домашнее имманентное развитие, в котором только в минимальной мере наблюдаются иностранные — восточные или другие — влияния. В культурах и культурных группах, представляющих переходные степени развития, преобладает местная культурная основа, из которой постепенно трансформируется новое выразительное качество развития — культура; ее внешний вид только в общих чертах отмечен культурными течениями из балканской области. Такой же характер имеет переходная фаза от более ранней к более поздней линейной керамике, переходная фаза от культуры с линейной керамикой к железной группе, а также от последней к лендельской культуре. Те же самые черты находим в буковогорской культуре, которую еще недавно считали новым явлением в развитии неолита в Восточной Словакии. Результаты исследований в Ардове и Домице способствовали, благодаря богатым находкам, появлению новых взглядов на проблематику буковогорской культуры. Вертикальная стратиграфия этих в Центральной Европе единичных пещерных поселений свидетельствует о том, что буковогорская культура в полной мере исходит из предшествующего местного развития и только в своей классической фазе достигает относительного своеобразия.

Развитие неолитических культур в Словакии непрерывно и не проявляются в нем выразительные элементы прерывности, которые способствовали бы обнаружению некоторых этнических перемещений и колонизации такого характера, как представляет экспансия центральноевропейских родов культуры с накольчатой керамикой в Восточную Словакию через Польшу (Вельке Рашковце; *Vizdal 1977*, с. 77).

С точки зрения европейской археологии особенно значительны результаты крупных исследований неолитических поселений в Словакии. Они помогли пояснить не только облик и характер поселений, а также интенсивность заселения в отдельных фазах неолита. Многочисленные планы домов больших семей делают возможной реконструкцию площади и развития поселения с поздней линейной керамикой и железной группы, и, главным образом, наблюдать динамику исторического развития. Большое количество и размещение ям для хранения продуктов, их принадлежность к отдельным домам и различия в находках, все это помогает относительно правильно вообразить себе объем урожая и площадь полей, позволяет интерпретировать способ производства, дистрибуцию урожая и продуктов. Фрагменты стен домов с выразительными крашенными образцами из Гурбанова, единственные своего рода в Центральной Европе, свидетельствуют об уровне и культуре быта. Также сведения, приобретенные исследованием других местонахождений, имеют большое значение для опознания жизни древних земледельцев. Этот период первобытного развития характеризуют поселения типа общины; преобладает земледелие, а охота имеет лишь вторичное значение.

Об уровне духовной культуры неолитических общностей можно судить по некоторым наблюдениям на поселениях того времени, но также на основе сведений, приобретенных во время исследования могильника в Нитре (Пръемисельна улица). Этот могильник, один из своего рода крупных могильников в Европе, принес важное свидетельство о физиологии общества и мировоззрения неолитических земледельцев. Можно говорить об обществе социально мало дифференцированном; главенствующее место мужчины в производстве документируют только относительно богатые приношения в мужских погребениях (предметы украшения, главным образом спондиловые бусины и подвески). Групповое хоронение на могильнике в Нитре и многочисленные суперпозиции могил в многом по планам напоминают обстановку в Штурове, принадлежавшую в тот же самый период.

Значительны также результаты исследований и изучения проблематики лендельской культуры и полгарского культурного ком-

плекса. Многочисленные систематические исследования поселений и могильников способствовали уточнению эволюции этих культурных комплексов в отношении к другим территориям их распространения. В шестидесятых годах на первый план интереса европейской археологии выступали исследования в Юго-Западной Словакии. Эта территория принадлежит к наилучше изученным северокарпатским областям, а именно здесь посредством лужанской группы и ее генетического соединения с поздней фазой железновской группы оказалось возможным соединить лендельскую культуру с более ранней культурной базой.

Исходя из современного состояния исследований, можно в лендельском культурном комплексе выделить два основных хронологических и цивилизационных периода: ранний, зачерпывающий развитие неолита, и поздний, входящий уже в период энеолита. Подобное развитие можно наблюдать также в полгарском культурном комплексе в Восточной Словакии. Результаты крупных археологических исследований свидетельствуют о том, что неолит органически навязывает на предшествующее культурное развитие; но новым явлением кажутся значительные изменения, главным образом в производственной сфере. Все больше значение приобретает скотоводство и, главным образом, возникновение и развитие ранней металлической (медной) индустрии. Коренные изменения наблюдаются также в социальной структуре общества того времени. Об этом свидетельствует социальная дифференциация на могильниках этого периода, а также новое явление — фортификация, убедительно сигнализирующая изменения в структуре поселений. В организации общества уже очевидно применяется патриархальная форма.

Новые исследования способствовали разработке периодизации лендельского и полгарского культурных комплексов, различению нескольких культурных групп и пояснению результатов воздействия юго-восточных культурных течений в процессе кристаллизации энеолитического развития (обзор исследований см.: Pavúk — Šiška 1971, из новейших работ см.: Němejcová-Pavúková 1974, Novotný 1976, Vizdal 1977). Включение нововыделенных культурных групп в более широкие рамки европейского развития показало зна-

чение территории Словакии в конце неолита и во время раннего энеолита — в период, характеризованный значительными прогрессивными изменениями в обществе и культуре.

Особенно важны результаты новых исследований в Восточной Словакии, именно что касается распространения металлической (медной и золотой) индустрии в Центральной Европе. Анализ комплексов находок лендельской и полгарской культур способствовал наблюдению их имманентного развития, в котором значительную роль играли новые культурные влияния из юго-восточных областей Европы. Отсюда пришло также знание обработки металлов и территория Словакии стала одним из центров металлургии меди в Центральной Европе. Новые находки золотых изделий тисаполгарской культуры в Восточной Словакии (Вельке Рашковце) сигнализируют, что здесь можно говорить об области игравшей, благодаря своим богатым запасам руды, в развитии того периода более значительную роль, чем ей была присуждена результатами предыдущих археологических исследований. Об этом свидетельствуют также новые наблюдения, главным образом, пояснение проблематики непрерывности развития от неолита к энеолиту (ранне-тисаполгарская фаза). С этой точки зрения представляют важный теоретический вклад находки в Юго-Западной Словакии (Комятице, район Нитра), также удалось доказать упомянутую выше непрерывность развития (фаза Топольчаны-Соб, представленная крашеной и некрашеной керамикой; неопубликованные исследования А. Точика).

После прекращения существования лендельского и полгарского культурных комплексов наблюдается на территории Словакии интенсивное заселение племенами культуры с каннелированной керамикой. Результаты новых исследований способствовали детальной внутренней периодизации, пояснили ее зачатки (болеразская группа) и связь с предыдущим заселением. Исчезновением культуры классической каннелированной керамики, сигнализирующей вопреки кажущемуся единству о существовании многочисленных локальных групп, завершается кратковременное соединение развития на территории Словакии и возникает позднеэнеолитический культурный комплекс. Осуществленные до сих пор исследования пока еще не способствуют

надежному пояснению связи этого комплекса с предшествующим заселением. Итоги исследований сделали возможной в шестидесятих годах теоретическую разработку также этой важной проблематики периода, завершившего эпоху неолита в Словакии.

Новые исследования периодов неолита и энеолита принесли большое количество важных теоретических сведений, выходящих своим значением за рамки Словакии. Крупные систематические исследования способствовали кроме специфических археологических проблем пояснению также некоторых вопросов социально-экономического развития в Словакии периода неолита и доказать непрерывность культурного развития от возникновения первых земледельческих общностей вплоть до периода бронзы. Можно здесь говорить о культурном развитии, вытекающем из местной социально-экономической базы. Контакты с другими, более отдаленными культурными центрами, взаимовлияние культур и обмен культурными ценностями, доказывают многие проявления материальной и духовной сфер этого периода, наполненного крупными динамическими изменениями, важнейшим из которых оказался переход от матриархата к патриархату. Переплетение культурных воздействий и многосторонние влияния на развитие территории Словакии можно наблюдать, главным образом, в энеолите, когда Словакия, благодаря своему географическому положению, становится перекрестком разных влияний из более близких и более отдаленных областей. Может быть, также благодаря этому, но именно богатым запасам минералов (силициды, обсидиан, медь, золото и др.), сыграла северокарпатская область значительную роль в эволюции культур неолита, поэтому также результаты исследований в Словакии приобретают большое европейское значение.

Качественный перелом в изучении проблематики бронзового века наступил после 1953 года, когда исследования начали ориентироваться на систематические раскопки могильников, поселений, а именно укрепленных селищ. Таким образом создались оптимальные предположения для решения ключевых вопросов хронологического и социально-экономического развития Словакии и обширных центральноевропейских областей. Результатом этих исследований является также

разработка новой концепции бронзового века в Словакии (обзор исследований; *Točík — Vladár 1971*, из новейших работ: *Novotná 1970; Veličák 1972; Vladár 1973a, 1973b, 1974; Furmánek 1973, 1977; Paulík 1974; Vladár — Bartoněk 1977*).

Двупринадлежность культурного развития Словакии заметно проявлялась именно в бронзовом веке. В некоторых периодах это наблюдается меньше, в других больше. Бронзовый век можно распределить на четыре неодинаково долгих периода: ранний, средний, поздний и заключительный. Новые исследования способствовали уточнению периодизации бронзового века, а именно гальштатского периода, устранению символического предела *Рейнке* между отмеченными периодами в конце степени BD и включению в бронзовый век также степени HB (прибл. 700 лет до н. э.). Таким образом, новая периодизация сделала возможным нарисовать полную картину культурно-исторического развития периодов бронзы и гальштата на всей территории Словакии и пополнить сведения о социально-экономическом развитии в этих этапах древней истории.

После экспансии племен культуры Хлопце-Веселе на территорию Словакии конституировались нитранская и позднее также коштыанская группы, которые стали неотъемлемой частью северокарпатского культурного комплекса раннего периода бронзы. Разработка с акцентом на зачатки металлургии меди в Словакии ознаменовала качественный перелом в пояснении вопросов возникновения культур периода бронзы в северной части Карпат, а также в других европейских областях. Значительным фактором, ускоряющим культурное развитие, была металлургия меди, связанная с использованием запасов руды (Словацкие Рудные горы, Шпанья Долина, Старе Горы, Малые Карпаты и др.). Спектральные анализы медных изделий нитранской и коштыанской групп подтвердили, что некоторые технологические приемы происходят из области Кавказа и проникли в северокарпатскую среду через Украину. На основании результатов крупных исследований могильников удалось разработать периодизацию нитранской и коштыанской групп и пояснить вопросы прекращения их существования (экспансия унетицкой и визельбургской культур в Юго-Западную Словакию, колони-

зация Восточной Словакии племенами отоманской культуры).

Значительных результатов достиглось в пояснении вопросов заселения Словакии племенами унетичкой и визельбургской культур. Обе эти культуры создали базу, из которой трансформировалась мадяровская культура. С точки зрения проблематики отношений этих культур к территории Венгрии свое историческое значение имеет разработка проблематики заселения южных областей Центральной Словакии племенами гатванской культуры, а также экспансии кишапоштагской культуры, способствовавшей в нитранско-унетичкой фазе возникновению гурбановского типа, представляющего собой юго-восточную периферийную часть моравско-австрийско-словацкой ветви унетичкой культуры.

Развитие культур раннего периода бронзы в Словакии характеризуется развитием медной, позднее и бронзовой индустрии, и можно отметить, что обильное наличие металлических изделий на могильниках нитранской и коштыанской групп не имеет равноценных параллелей в европейском развитии того времени.

Но наиболее значительные результаты в контексте европейского исследования принесли несомненно раскопки укрепленных селищ отоманской и мадяровской культур. Урбанистическая концепция поселений в Барце и Спишском Штвртке, каменная архитектура (Спишски Штврток, Ивановце), расцвет специализированного ремесленного производства и другие наблюдения привлекли внимание к контактам отмеченных культур с средиземноморскими центрами цивилизации. Можно здесь говорить о первых выраженных влияниях из среды формирующейся античной — древнегреческой — цивилизации и о принятии некоторых ее элементов (Vladár — Bartoněk 1977). О социальной стратификации в ремесленных поселениях свидетельствуют репрезентативные находки бронзовых изделий. К импортам принадлежат янтарные украшения, а также уникальный железный кинжал из колодца культового значения в Гановцах. На контакты с развитием в Венгрии и на Балканском полуострове указывает также инвентарь северопанионской культуры. Эта культура прекратила свое существование вследствие постепенной колонизации отоманской культуры, расширившей-

ся во время своего подъема даже на территорию Юго-Западной Словакии.

Результаты исследований укрепленных поселений конца ранней и начала средней бронзы способствовали решению большого количества ключевых вопросов европейской археологии, а именно проблематики проникновения древнейших античных — критско-микенских — влияний (около 1500 г. до н. э.) на север от Средиземноморья, и несомненно принадлежат к важнейшим открытиям в широком историческом контексте.

Прекращение существования укрепленных поселений отоманской и мадяровской культур до сих пор достаточно не пояснено. На базе отмеченных культур формируются в XV в. до н. э. новые культуры, в содержании которых неоспорима также доля более раннего культурного субстрата. Благодаря новым исследованиям, значительного прогресса было достигнуто в решении проблемы генезиса и развития карпатской курганной, а особенно пилинской культур. Распознавание карпатской курганной культуры и разработка ее внутренней периодизации, а также пояснение проблематики проникновения среднедунайской курганной культуры, создали платформу для изучения важных вопросов средневропейской археологии.

Особое внимание уделялось также изучению проблем пилинской культуры на основе результатов раскопок крупных могильников с трупосожжениями. Анализ находок пилинской культуры пояснил вопросы ее детальной периодизации и показал, что ключ к генезису киятицкой культуры надо искать в более поздних этапах развития.

В семидесятых годах с уверенностью было отмечено заселение культурой Сучу де Сус также в Восточной Словакии. Благодаря новым исследованиям пояснилась также проблематика гавской культуры и ее наиболее поздней стадии развития — сомоторского типа.

Доминантным явлением в Северной и Центральной Словакии периода бронзы является лужицкая культура. На основе результатов исследований могильников с трупосожжениями и открытий примечательных кладов могла быть разработана новая периодизация лужицкой культуры и пояснены некоторые вопросы социально-экономического характера.

В решении вопросов среднедунайских полей погребальных урн имели особое значение исследования, принесшие новые сведения о велатицкой и подольской культурах в Словакии и способствовавшие выделению нового культурного феномена — культуры Чака, представляющей выразительные изменения в социальной структуре того времени (начальствующий слой). Благодаря теоретической разработке результатов исследований крупных курганов с погребениями лиц принадлежавших к верхушке общества периода поздней бронзы, оказалась реальной возможность участия этого заселения — культуры Чака — в этнических передвижениях во время великого переселения народов в поздний период бронзы.

Значительным фактором, ускорившим социально-экономическое развитие периода бронзы в Словакии, была добыча меди и с ней связанная металлургия, литейное дело и обработка бронзы. Хотя до сих пор не удалось систематически проследить никаких древних шахт, существуют неопровержимые доказательства о добыче медного сырья в Шпаньей долине. В древних отвалах были обнаружены многочисленные орудия для дробления медной руды (каменные молоты), а также остатки керамики раннеэнеолитического характера (группа Бродзаны—Нитра). Наконец, также анализ медных и бронзовых изделий подтверждает местную добычу и обработку руды. В настоящее время уделяется повышенное внимание отдельным видам медной и бронзой индустрии, имеющим свое значение в общем контексте истории древнейшего европейского ремесла. Пояснение этих вопросов, а именно проблематики наличия многочисленных бронзовых депонов, различных золотых изделий и постепенно применения железных орудий труда и оружия, имеет основное значение в пояснении социально-экономического развития Словакии периода бронзы, а именно периода гальштата, когда выразительно изменилась структура ее отдельных областей.

Систематические исследования после 1953 г. способствовали пояснению представления о развитии Словакии в период гальштата — в 700—400 гг. до н. э. (обзор исследований: *Dušek 1971*; из новейших работ: *Dušek S. 1973, 1977*; *Dušek 1974*; *Budinský-Krička 1976*; *Čaplovič 1977*) и о структуре об-

щества этого периода, уже отмеченного сильным влиянием античных городских культур. Посредством северонитальнской области (этруски) проникают на территорию Юго-Западной Словакии также достижения цивилизации греческого культурного мира. На местную культурную базу в поздний период гальштата постепенно наслаивается календербергская культура, или ее словацкий вариант — середская группа. К ней можно отнести также крупное укрепленное городище в Смоленцах. Крупная фортификация этого городища, его урбанистического устройства, а именно большое количество различных находок, поясняют вместе с результатами исследований курганов того времени состояние основы и надстройки гальштатского общества. Репрезентативные фонды находок указывают также на вопросы этнической принадлежности населения того времени в Словакии. В материальной и духовной культурах тогдашнего общества очевидны, кроме отмеченных влияний античных городских культур (этруски, иллиры), также сильные скифские, а именно фракийские культурные влияния. Только новые исследования могут окончательно ответить на вопросы этнического состава тогдашнего населения Словакии, представляющей в заключительный период первобытной истории пеструю мозаику местных и чужих этнических групп на различном уровне материальной и духовной культур. Иной кажется ситуация в южных областях Словакии, или в Восточной Словакии (куштановицкая культура), а своеобразную картину представляет также культурное развитие северных горных областей (Орава, Липтоз, Спиш), где проживали племена лужицкой культуры также во время господства кельтов на Среднем Дунае.

Заселением Словакии кельтами в III в. до н. э. наступает новый этап истории. В северных областях Словакии постепенно прекращает свое существование культура местной этнической группы, живущей здесь без больших изменений в течение всего латенского периода и кельтской оккупации Южной, а частично также Восточной Словакии. На базе культуры и других культурных влияний трансформировалась также пуховская группа, выступившая, благодаря новым исследованиям, на передний план внимания европейской археологии. (Обзор исследований латен-

ского периода: *Benadik 1971*; из новейших работ: *Pieta 1966, Kolníková 1976*).

По исследованиям древнейших грунтовых кельтских могильников с трупосожжениями, а также поселений, была отмечена цельная, по стилю латенская материальная культура с элементами духцовского характера. Наиболее интенсивным явилось заселение в среднелатенском и позднелатенском периодах. Из позднелатенского периода не было с определенностью отмечено никаких этнически проверенных кельтских могил. В позднелатенской культуре проявляются также дакийские влияния. Результаты исследований позднелатенских местонахождений подтвердили, что после разгрома кельтов даками (в половине I в. до н. э.) поселились в Юго-Западной и Восточной Словакии на некоторое время также даки. Но новые исследования указали, что дакийское влияние в культурном развитии Словакии было в прошлом слишком переоценено.

Археологические исследования римского периода имеют в Словакии относительно самую большую традицию. Но при недостатке более крупных полевых исследований на «варзарской» территории на север от Дуная исследование долгое время опиралось именно на толкования письменных сообщений античных авторов и из этого вытекали более или менее спекулятивные гипотезы. Это касается именно решения этнических проблем или становления узловых моментов политического развития территории Словакии в римский период.

На основе количественного повышения базы источников и полевых исследований могла быть проблематика римского периода в Словакии вполне обсуждена только в шестидесятых годах. Была разработана тщательная периодизация развития материальной культуры в ранний и поздний римские периоды в следующем географическом расчленении: а) дунайский лимес как прямая политическая сфера Римской империи б) Западная Словакия, заселенная германскими квадами, в) Северная и Центральная Словакия с пуховской культурной группой, г) Восточная Словакия со своим сложным развитием, в котором автохтонные элементы встречались с импульсами и прямой экспансией из области липицкой, пшеворской и черняховской культур.

Отмеченные области выразительно отличаются друг от друга своим политическим развитием и этнической принадлежностью населения, но связывает их общее влияние римской цивилизации, интенсивное во всех областях Словакии.

На фоне этой общей характеристики расчленения территории Словакии в римский период выступают отдельные теоретические вопросы, выдвинутые и решение которых способствовало лучшему пониманию влияния Римской империи на культурное и социально-экономическое развитие других частей Европы (обзор исследований: *Kolník 1971*; новейшие работы: *Lamiová-Schmiedlová 1966; Kolníková 1972, 1976; Kraskovská 1974; Pieta 1975; Kolník 1977a, 1977b*).

Непосредственная смежность античного гиганта способствовала именно в среде квадов в Западной Словакии проявлению элементов выразительной общественной и имущественной дифференциации намного ранее, чем в других европейских областях, заселенных германцами. Об этом свидетельствует также теоретическая разработка горизонта т. наз. княжеских могил в квадской ко, также — что является удивительным — в вандальской среде в Восточной Словакии.

Живые торговые контакты на римско-варварской границе часто сменяли военные конфронтации. Такова была обстановка в западной части Словакии в I—IV вв. В мирные и военные времена рисуется усилие римлян вмешиваться на отмеченной территории в политическое развитие и повлиять на него. Значительным вкладом исследований словацкой археологии является с этой точки зрения решение давней проблемы локализации т. наз. королевства Ванния (первая половина I века н. э.); нет сомнений в том, что оно находилось на территории Западной Словакии.

Важные сведения о некоторых элементах в германско-римских отношениях принесли также исследования античных архитектурных памятников в Словакии — в провинции Паннония, в бассейне Дуная, а также в центральных районах германского заселения. Для германской аристократии римская цивилизация казалась примером и она ей всесторонне подражала. Новые исследования свидетельствуют о том, что в строении резиденций верхушки германского общества могли служить примером также римские со-

оружия. Новым вкладом в исследование памятников архитектуры римского периода в Словакии является также хорошо разработанная теория о выдвинутых в глубь варварской территории военных пунктах — т. наз. *praesidiaria castra*, об которых говорят также античные источники.

Периодизационным фактором в развитии Словакии римского периода долгое время считались лишь т. наз. маркоманские войны, которые разграничивали ранний и поздний римские периоды. За последние годы выразительно углубились сведения об упомянутом периоде, а также о других этапах развития германско-римских отношений. Важны именно сведения о военных стремлениях римлян расширить свое господство на север от Дуная при цезаре Валентиниане во второй половине IV века.

О марксистской ориентации исследований словацкой археологии свидетельствует тот факт, что в процессе пояснения истории Словакии не были переоценены отдельные — хотя важные — военные сражения, а значительное внимание уделялось вопросам внутреннего экономического и социального развития. Эта ориентация применяется также в многочисленных статьях по методологическим вопросам развития римского периода Словакии, в анализе могильников, в разработке римских импортов с точки зрения их широкой показательной способности, или римских монет, которые способствовали пояснению интересных и значительно дифференцированных процессов в экономике и торговых контактах «варварского» общества. О периодах мирного сосуществования германских племен и римлян свидетельствуют результаты крупных полевых исследований, а также новые открытия эпиграфических памятников.

В Западной Словакии отметились отдельные характеристические типы поселений и формы жилищ квадов, в общих чертах были пояснены также вопросы их передвижения. Квадское население вероятно после маркоманских войн пришло также в южные области Словакии на восток от Грона и по долинам рек продвигалось также к северу. Развитию заселения соответствуют также изменения в размещении главных аггломераций поселений с центрами власти. Невыясненным остается вопрос автохтонного слоя догерманского

населения, существование которого в Юго-Западной Словакии — также на основе некоторых индий в археологическом материале — можно по праву предполагать.

Новые сведения о непрерывности заселения, о переживании населения еще из периода гальштата и приливе новых цивилизационных и этнических элементов из кельтской, а особенно римской сфер — это главный вклад словацкой археологии в решение проблематики до недавнего времени почти неизвестной пуховской культурной группы. Северная и Центральная Словакия вышли из анонимности, причиной которой было молчание античных авторов об этих территориях.

Открытие значительного количества местонахождений и крупные исследования способствовали составлению карты распространения пуховской группы, которое оказалось относительно густым и по своему характеру вообще не периферным. Главными объектами исследований можно считать укрепленные поселения на возвышенностях (также с каменной фортификацией высокого уровня), но на передний план внимания исследований постепенно выступает также густая сеть неукрепленных поселений. В материальной культуре кроме автохтонного развития очевидны в отдельных областях распространения пуховской группы в Словакии неодинаково интенсивные влияния кельтской, дакийской, германской и римской сред, способствующие в общих чертах периодизации упомянутой группы. Очевидно, что в экономической базе сыграла значительную роль добыча руд и минералов в горных областях Словакии. В этом можно искать ответ на вопрос продолжительного существования пуховской группы. На ее территории были уже отмечены наименее два центра чеканки монет (типа Бистерец и Липтовска Мара), продолжавшие традиции кельтского монетного дела. В такой развитой экономической системе потом не удивляют импортные предметы римского периода — в том числе культурные растения — из отдаленных территорий, обнаруженные в Северной Словакии. Более детальное понятие экономической базы, а также лучшее проследжение поздних фаз пуховской группы и ее возможной связи с дальнейшим развитием заселения горных областей Словакии в следующий период — это важная задача словацкой археологии.

В области квадского и пуховского заселения было отмечено также качественно дифференцированное сильное влияние римской цивилизации на жизнь и политические судьбы германцев в римский период. Одновременно была доказана также непрерывность заселения догерманским населением. Оказалось, что культурное влияние т. наз. дакийской части населения, связанное с ослаблением и прекращением существования латенской цивилизации в I веке до н. э., было в обеих упомянутых выше областях заселения более слабым, чем первоначально предполагалось.

Иной явится обстановка в Восточной Словакии. Римские влияния здесь проявились в среде липицкой культуры, в которой продолжали развиваться кельтские и дакийские традиции производства. На отмеченную территорию проникают выразительные германские элементы, связанные с экспансией вандалов из центральной области пшеворской культуры в надкарпатской области в конце II века н. э.

С вероятностью можно предполагать, что также в Восточной Словакии под германским покровом пребывало более раннее население, развивающее ремесла на подобном уровне, с каким в этот период встречаемся в развитых римских провинциальных — именно дакийских — областях. Об этом свидетельствует, например, в III веке в массовом количестве изготавливаемая гончарная керамика типа Блажице, украшенная чеканной орнаментацией.

В позднеримский период углубляются контакты Восточной Словакии с Северным Причерноморьем посредством черняховской культуры. Эта тенденция вела постепенно в конце римского периода к таким выразительным качественным изменениям в материальной культуре, что выделялась специфическая область т. наз. прешовского типа.

Значительно более выразительное течение материальной культуры из Северного Причерноморья проявилось в Центральной Европе в период переселения народов в V веке. Можно здесь говорить не только о влиянии, а также о прибытии новых этнических элементов из восточноевропейской степной области. В Словакии, где от периода переселения народов до сих пор было обнаружено относительно мало материалов, этот т. наз. гун-

ско-готский горизонт находок восточного происхождения считается единственным прямым археологическим свидетельством о заселении Словакии в период между предполагаемым уходом квадов из территории Словакии на запад (406 г.) и прибытием славян и аваров в VI веке. Тщательное обсуждение более ранних материальных источников, а именно результаты исследований осуществленных после 1953 г., принесли положительный поворот в понятии истории Словакии в период переселения народов, когда одновременно с распадом Римской империи создавался первичный прообраз этнической и политической карты раннесредневековой Европы (обзор исследований: *Kolník 1971*, из новейших работ: *Kolník 1973*).

В развитии Словакии в этот период выразительны три фазы заселения. Наиболее раннюю представляет автохтонное население римского периода — часть квадов и догерманские этнические элементы. Только в конце первой половины V в. в это развитие включилось — кажется, лишь на короткое время, и не слишком сильно — течение из Восточной Европы, которое можно считать этнически полиморфным, хотя восточнотетский и гуннский элементы играли в нем значительную роль. Третью фазу характеризуют следы влияния северогерманских герулов и лангобардов или же восточноевропейских гепидов в первой половине VI в.

Видимо, что период переселения народов не был в заселении Словакии каким-то hiatus — периодом, в котором по старым представлениям можно предполагать только временные нашествия военных дружин отдельных этнических групп, ищущих новых мест поселения. Преемственность здесь представляет более раннее население. Его развитие в прямой преемственности доказывают результаты исследований позднеримского периода не менее чем до половины V в. Приведенные чужие влияния касались только южных областей Словакии. Развитие ее более северных частей, и в VI в. также всей территории Словакии, до сих пор достаточно не прослежено. Потребность углубления знаний в этой области исследования настоятельна, так как в период переселения народов в середине этнических передвижений наступает также экспансия славян.

Проблематика прибытия первых славян на

территорию Словакии является для Археологического института САН важной задачей, включенной также в программу сотрудничества социалистических стран в теме *Этногенез славян*. Метод решения этой проблемы сложен и результатов можно достигнуть только очень кропотливой эвристической и аналитической работой, кажущейся в некоторых случаях лишь исканием или поворотом к исходным пунктам. Например, дальнейшие исследования до сих пор не поддерживали усилия связать прибытие отдельных славянских групп в Восточную Словакию с материальной культурой т. н. прешовского типа уже в поздний римский период. Следует напомнить, что еще вполне не исчерпаны методологические возможности выделения славянских элементов в другой волне заселения периода переселения народов. Применяется традиция связывать могилы воинов периода переселения народов исключительно с гуннами и отдельными германскими племенами. Но также движение славян было военной экспансией. Эта действительность должна выразительно отразиться также в материальном наследстве.

Вопреки этим методологическим противоречиям в направлении исследования принесла археология ценные сведения также в вопрос первых славян на нашей территории. Наличие славянских поселений в Словакии явно уже в V в., т. е. до прибытия аваров, «колонизационная» роль которых в отношении к славянам — как известно — в прошлых исследованиях часто подчеркивалась на основании шовинистических антиславянских и антисловацких позиций (обзор исследований: *Chropovský 1970, Dekan 1971*).

Кажется, что первые волны славян прибывших в Восточную Словакию были из течения, занявшего в VI в. Балканский полуостров. Западные части Словакии были заселены через Моравские ворота, подобно как остальные части Чехословакии, славянами передвигающимися территорией Польши и Силезии в Полабье. Славяне, вероятно, не поселились в пустой области, а они здесь встретились с автохтонным населением. Одновременно они здесь входили в контакты с производственными традициями античного Рима; даже на территории Паннонии работали еще тогда некоторые античные мастерские. В Словакии производили монументальное и с технической точки зрения также поучительное впечатле-

ние остатки сооружений, которые — по доказательствам археологических исследований — славяне в VI—VII вв. в некоторых случаях также временно использовали.

Анализ видов и техники производства некоторых керамических сосудов доказал контакт переживающих форм римского периода с первой известной славянской керамикой т. наз. пражского типа. Эта керамическая форма считалась у более ранних славянских сосудов единственной. Морфологическая однородность керамики и значительная бедность могильников с трупосожжениями, или могил с урной — сосудов пражского типа — стали основой мнения о культурной отсталости древних славян. Хотя в малом количестве, но известны также поселения этого периода. Сосуды пражского типа создают здесь лишь небольшую часть керамического инвентаря. Разнообразие керамики, а также другие свидетельства о богатстве материальной культуры на древних славянских поселениях доказывают, что кажущаяся однородность и бедность материальной культуры на могильниках с керамикой пражского типа — результат традиции в погребальном обряде древних славян в Словакии, а не отражение реальной социально-экономической обстановки.

Важным и удивительным кажется замечание, что древние славянские поселения встречаются не только в низменностях, но горизонт с керамикой пражского типа появляется также в долинах горных областей. Это прямо свидетельствует о преимуществовании заселения этой территории в римский период, и главным образом о том, что общественная основа древних славян не заключается только в земледельческо-скотоводческой продукции, но что правдоподобной кажется уже тогда разведочная деятельность в связи с поисками запасов руды. Эта действительность вместе с другими выразительно проявилась в следующем этапе развития, который с точки зрения периодизации долгое время назывался славянско-аварским периодом.

Прибытие аваров в Карпатскую котловину в 568 г. несомненно способствовало также появлению новых групп славянского населения. Против утверждения, что славяне на эту территорию прибыли лишь в приведенный выше год вместе с аварами, которое буржуазно-националистически ориентированные иностранные исследователи не один раз ис-

пользовали в усилиях опровергнуть культурное развитие и значение древних славян в образовании раннесредневекового населения Карпатской котловины, могла славянская археология занимать лишь защитительную позицию, так как в столкновении гипотез отсутствовали точные научные аргументы. После 1953 г. уделяли словацкие археологи много энергии тому, чтобы выделить славянский элемент из на первый взгляд однородной славянско-аварской культуры VII—VIII вв. Крупные исследования, которые, может быть, слишком долгое время устремлялись именно к раскопкам могильников, создали для этого метода хорошие предположения. (Обзор исследований: *Chropovský 1970, Dekan 1971*; другие работы: *Bialeková 1967, Dekan 1972, Čilinská 1973, 1975*.)

В исследовании этнического характера славянско-аварских могильников в Словакии исходилось методологически из факта, что здесь было отмечено славянское заселение уже до прибытия аваров и что распространение этого заселения в VII—VIII вв. в полной мере не совпадало с известной и бесспорно значительной сферой власти аварской державы. Развитие этой державы в рамках первого и после 670 г. второго каганата является критерием периодизации также в оценке изменений в материальной культуре славян. Создание прочных критериев датировки в определении происхождения и в исследовании развития отдельных предметов материальной культуры на могильниках VII—VIII вв., детальный статистический анализ наличия некоторых предметов в могилах и на демографической основе также стремление к реальной социально-экономической и этнической интерпретации раскопками могильников обнаруженного образа — это вкратце важные выполненные задачи славянской археологии в связи с исследованием славянско-аварской проблематики. Главным результатом является установление, что хотя территория Словакии — именно ее южные части — была сравнительно долгое время под влиянием аваров, не можно с вероятностью говорить о долговременной аварской оккупации или заселении. Могила с наиболее ранними аварскими культурными элементами в VI в. в Словакии отсутствуют и относительно немногочисленны также погребения периода первого каганата в VII в. Из письменных ис-

точников явно, что в этот период возник на территории Словакии славянский племенный союз, который под руководством Само избавился от аварского гнета. Но к сожалению, до сих пор остается нерешенной локализация т. н. государства Само. Славянские памятники VII в., свидетельствующие о концентрации близ укрепленных городищ военных дружин с вооружением отличающимся от известного аварского вооружения, археологически и исторически указывают, что центр правления этого первого славянского государственного образования на территории Чехословакии находился скорее всего в моравской и словацкой частях Нижнего Поморья. В VII и VIII вв. можно наблюдать явный хозяйственный подъем также в дальнейших заселенных областях Словакии, прежде всего в Нитре. Результаты археологических исследований свидетельствуют о том, что приблизительно с периода государства Само происходит ослабление тесных связей аваров с славянами и нужно — хотя на территории со смешанным населением — считаться с мирным сосуществованием, с культурным взаимовлиянием и с постепенной ассимиляцией аварского населения с славянским.

Анализ погребений уточнил критерии показательных способностей т. н. аварских комплектов поясных накладок об этнической принадлежности погребенных. В то время как верхний горизонт чеканных накладок можно связать с приходом аварской этнической группы с Востока, литые накладки представляют развитие после 670 г. и являются сверхэтническим и прежде всего модным явлением материальной культуры, особенно социально более видных слоев общества в Карпатской котловине. Хотя комплект поясных накладок как символ общественного положения видных лиц имеет восточное происхождение, анализ мотивов на наконечниках показал, что почти во всех случаях можно говорить об орнаментальных, эпических или мифологических мотивах, которые имеют свои корни в античной греческо-римско-византийской сферах. В сильном единообразии одежды и многих элементах погребального ритуала (погребение с трупоположением, конные погребения), которые усвоили со второй половины VII в. почти все этнические группы в Карпатской котловине, теряется также сильное направление с Востока с появившейся с ним т. н.

желтой керамикой, связываемой в последнее время даже с среднеазиатскими областями. Неудивительно, что в рамках единообразия в могильниках с труположением VII и VIII вв. скрыты также важные факты о характере и плотности славянского заселения в Словакии. Но даже об этом периоде, считаемом до недавнего времени почти неисследуемым, были обнаружены ценные данные, особенно сравнением словацких т. н. славянско-аварских могильников с могильниками в очевидно аварской среде на территории Венгрии и обращением внимания не только к оптически эффектным находкам, а прежде всего к плотности наличия незаметных атрибутов погребального ритуала (керамика, небольшие ведра, погребальная пища и т. п.). Именно в этом случае образовались репрезентативные статистические параметры, отражающие определенное различие преимущественной части могильников в Словакии от их параллелей в Венгрии. Отражаются здесь основные специфические надстроечные представления славянского населения, выразительно отличавшиеся от похожих явлений в аварской среде.

Уже в VII в. в самой западной части Словакии наблюдается явный, например в вооружении, приклон к западноевропейским обычаям. В отношении к аварским соседям это можно считать доказательством военного суверенитета, а также сохранения власти славян в упомянутой части Словакии. Но и в других ее областях были обнаружены следы дальних контактов Словакии с Восточной Европой и — что является важным с точки зрения дальнейшего развития — торговых контактов с Византией. Для оживления античных традиций имеют эти контакты бесспорное значение. Интерес византийских торговцев к территории Словакии свидетельствует о хозяйственном преуспевании, которого славянско-аварское, или же славянское общество достигло. В связи с этим нужно опять указать на среднесловацкие залежи руды, значение которых для хозяйства далекого прошлого начинает лишь теперь оцениваться. То же самое можно сказать о добыче соли в Потисье. Различение основных направлений развития на территории Словакии в VIII в., бесспорное установление развития заселения и всестороннего размаха производства и хозяйства, привели к замене на-

звания «славянско-аварский период» понятием «довеликоморавский период», передающим постепенные изменения в экономической и общественной области, которые за несколько десятилетий сделали возможным возникновение Великоморавской державы. С половины VIII в. будто произошел в развитии славянского общества качественный перелом.

Изменения вызванные развитием производства у славян в VIII в. можно пока лучше всего иллюстрировать на развитии городищ, функция которых была связана с производством, торговлей, обороной, но прежде всего с организацией управления и исполнением политической и военной власти на территории входящей в компетенцию городищ. Кажется, что здесь нельзя говорить о племенных городищах в подлинном смысле слова, потому что важную роль в возникновении центров правления играла уже возникающая верхушка разлагающегося и общественно уже дифференцированного родового общества. Городища возникают в VIII в. в центре древних славянских поселенческих и производственных аггломераций. Но одновременно возникают также новые центральные городища и вокруг них начинает группироваться развивающееся производство.

Словацкая археология достигла в исследовании городищ замечательных результатов. Были опровергнуты тезисы переоценивающие или абсолютизирующие чисто рефугиальную функцию славянских городищ как проявление оборонительного положения славян против аваров или древних мадьяр. Одновременно удалось в общих чертах хронологически дифференцировать отдельные типы городищ и обнаруженные отличия привести в взаимосвязь с периодом образования, существования и гибели великоморавской державы.

Выразительные качественные изменения в исследовании славянского заселения Словакии внесли прежде всего открытия раскопок городищ в гористых областях Словакии. В областях Оравы, Турца, Липтова, Спиша и Шариша, в которых по мнению буржуазных источников простирался лишь густой первобытный лес, и в которых следы славянского заселения еще долго после 1953 г. считались более или менее лишь окраинным излучением из державных центров низменных областей, были обнаружены развитые городища с мощной фортификацией и также — как и в Юго-

Западной Словакии — с производственной базой в окрестности. Итак, горные области уже не являются окраиной интереса славянской археологии.

Оказывается, что материальная культура довеликоморавского периода со всей территории Словакии, включительно ее восточной части, где ожидают археологию в исследовании проблематики славян еще многие основные задачи, носит характер западнославянский (во всей материальной и духовной культурах, особенно в области языка). Экономическая и цивилизационная базы, на основе которых возникла Великоморавская держава, были также на территории Словакии качественно и географически существенно уравнившееся и шире чем предполагалось еще до недавнего времени. Отражением однолитного процесса развития Словакии и Южной Моравии в первой четверти IX в. является возникновение т. н. блатнишко-микульчицкого стиля в обработке художественно-ремесленных изделий. На основе домашних традиций, в которые попадали прежде всего западноевропейские элементы, возникло специфическое эстетическое выражение. Успехом словацкой археологии можно считать установление того факта, что блатнишко-микульчицкий горизонт в области материальной культуры является иллюстрацией выразительной общественной дифференциации и — исходя из содержания некоторых т. н. вельможеских могил — также возникновения верхушки общества, обеспечивающей свою власть посредством военной дружины. Т. н. центральные городища становятся одновременно также центрами небольших территориальных единиц — княжеств. В результате экономического развития уже с IX в. в славянской среде появились топорovidные гривны — свидетельство развивающихся торговых сношений.

Итак, словацкая археология собственными исследовательскими методами и использованием современных интерпретационных методов пришла к марксистскому познанию первобытности общественного базиса и о диалектической взаимосвязи базиса и надстройки. В свете этих фактов является и возникновение Великоморавской державы закономерным следствием предшествующих процессов в развитии производства и его организационной концентрации в руках богатеейшей верхушки в домашней среде. (Обзор исследо-

ваний: *Chropovský 1970, 1971*; из новых работ: *Pieta 1972, Chropovský 1974, Dekan 1975, Poulik 1975, Ruttkay 1975a, Stefanovičová 1975, Bialeková 1977*.)

Кроме основных компонентов, которыми являются исторически известные Моравское и Нитранское княжества, возникающая великоморавская держава очевидно поглощала также другие меньшие организационные образования довеликоморавского славянского населения в Словакии.

Археологические исследования осветили многообразие в развитии городищ в великоморавский период. Некоторые городища погибли, другие городища, ответствующие потребностям концентрированной власти моймировских князей, продолжали существовать также в великоморавский период. Можно лишь предполагать, что возникновение могучей Великой Моравии славянское население не принимало повсюду спокойно, потому что и в данном случае можно говорить о военной экспансии, также как и при возникновении других государств раннесредневековой Европы. Гибель славянских городищ в первой половине IX в. можно наблюдать не только в Западной, а также в Северной Словакии. Здесь можно говорить о явном свидетельстве того, что великоморавские князья стремились в первую очередь овладеть также областями с давно известным эксплуатируемым минеральным богатством. С перестройкой организационной структуры более ранних племенных княжеств и после ликвидации многих бывших центров в связи с образованием Великой Моравии постепенно гибнет также блатнишко-микульчицкий стиль в художественно-ремесленной продукции. На основе славянских эстетических традиций и творческим абсорбированием влияний из византийской, итальянской, франкской и восточноевропейской (менее скандинавской) областей постепенно образуется характерная великоморавская материальная культура. Создание объективных критериев для периодизации развития материальной культуры великоморавских славян в IX в., пока в двух ступенях (блатнишко-микульчицкий и великоморавский горизонты), считаем одним из существенных результатов работы славянской археологии в Словакии. Таким образом были освещены основы экономического процветания Великой Моравии как следствия

предшествующих долговременных тенденций развития. Одновременно были обнаружены внутренние антагонизмы внутри формирующегося великоморавского общества. Пока удалось археологически подтвердить ликвидацию родовой аристократии во главе отдельных меньших державных формаций и формирование нового раннефеодального слоя, обеспечивающего власть центрального князя военно, экономически и идеологически. Оpozнание двух фаз в развитии материальной культуры IX в. имеет важное методологическое значение также с точки зрения исследования отношения общественного базиса и надстройки.

Изменения в общей профиляции материальной культуры не совпадают вполне с границей политической периодизации Великой Моравии, а явно здесь четкое перемещение. Блатнишко-микульчицкий горизонт переживает некоторое время также в великоморавский период а самый большой расцвет характерной великоморавской культуры (или же ее выражение в художественном деле) можно наблюдать под конец существования Великой Моравии, причем великоморавская материальная культура переживала также еще несколько десятилетий после распада державы.

Согласно письменным источником тогдашних чужих авторов, которые обращали внимание на некоторые явления и некоторые области Великой Моравии, в реализованных в прошлом исследованиях накопилось много гипотез и теорий — даже легенд — о характере первого общего государства предков чехов и словаков. Неоднократно перешагнули и границу объективности показательной способности источников. Это никак неудивительно, так как существование Великоморавской державы и ее исторического наследия имело и до сих пор имеет много противников и злорадных критиков. Нужно было отбить эти нападения. Но источников долго не хватало. Проблематика Великой Моравии фактически уже с установления современной археологии в Центральной Европе стала не только специальным, а также политическим вопросом.

Почти свободную игру интерпретаций и политическо-идейных актуализационных стремлений в связи с положением Великой Моравии в контексте европейской истории верно направила только археология, благодаря об-

ширным исследованиям после 1953 г. Один раз увидеть значит больше, чем десять раз читать или слышать — и открытия городищ, укрепленных и неукрепленных аггломераций, архитектуры, погребений и других объектов эту древнюю правду подтвердили. Словацкая археология плечом к плечу с чешской археологией помогли создать совсем новую комплексную картину развития великоморавского общества. Но важно не только углубление научной базы познания, а также факт, что благодаря поддержке государственного строя новые сведения о Великоморавской державе попадали быстро в сознание специалистов и широкой общественности посредством научно-популяризационной и просветительно-воспитательной деятельности.

Археологический институт САН имеет в исследовании великоморавского развития в Словакии господствующее положение. Длительные исследования в г. Нитра пояснили структуру заселения этого и по историческим данным IX в. известного центра восточной части Великой Моравии. Вокруг нескольких городищ с выразительной морфологической и функциональной дифференциацией распростиралась густая сеть ремесленных и крестьянских поселений и образовались уже также торгозные поселения. Характер заселения соответствует этапу формирования или кристаллизации центров городского характера.

Специализация ремесел в период Великой Моравии достигла высокого уровня. Черной металлургии, кузнечному, дегтярному, гончарному, литейному, стекольному, ювелирному делам и другим ремесленным отраслям, или же объему и технологии производства уделялось внимание в исследовании многих поселений в Словакии. Урожен ремесленного производства и доказательства о его точной организации вели к предположению, что зачатки ранневенгерской, известной с IX в. служебно-ремесленной организации, надо искать уже в великоморавском периоде. Сельскохозяйственные орудия и анализ остатков костей домашних животных способствовали более глубокому познанию структуры и эффективности растениеводства и животноводства в период Великой Моравии. Объем, многогранность, а также качество ремесленного производства того времени даже удивительны. Ассортимент изделий выразительно увеличивается

также в сравнении с довеликоморавским периодом. Наблюдается также домашняя продукция таких предметов, которые раньше традиционно считались импортными (технологически трудно производимые украшения, оружие и т. д.).

Не было бы правильным под впечатлением многих открытий подчеркивать какую-то чрезмерную замкнутость или самостоятельность великоморавской культуры. О торговых контактах, которые с марксистской точки зрения должны считаться одной из основ развития, свидетельствуют как письменные документы, так и — в значительно большей мере — археологические находки (импорты, домонетные домашние платежные средства, а также иностранные монеты в среде Великой Моравии).

Наиболее значительным предметом исследований является период, ясно свидетельствующий о том, как великоморавское государство на основе развития собственной общественной базы доходит к общеевропейской тенденции изменений в общественных отношениях; это период возникновения феодализма. Великоморавское государство можно считать раннефеодальным образованием. На основе результатов археологического и исторического исследований было назначено пять определяющих признаков, обосновавших эту, долгое время вызывавшую сомнения классификацию (Ratkoš 1965a). Археология принесла решающие доказательства о процессе феодализации, поскольку неоспоримо отметила специализацию ремесел и зачатки аггломераций поселений городского типа.

В области исследований общественной надстройки надо применить значительные открытия великоморавской сакральной архитектуры. Явно, что христианство в великоморавской среде было интегральной составной частью идеологии зарождающегося феодализма и оно нашло главную опору в среде господствующего класса. Поэтому также древнейшие храмы построены на укрепленных поселениях как символ центральной власти князей. Христианизация — рядом с высокой оценкой ее культурного значения в условиях IX в. — считается на основе результатов археологических, а также исторических исследований политической борьбой Византии, Франкского государства и Рима за завязание узких контактов и создание сферы влияния

в мощном великоморавском государстве.

Словацкая археология за последние годы пояснила также другую область феодализации — зарождение новой великоморавской аристократии. Это связано с проблематикой раннефеодальных резиденций. Дело в том, что кроме прямо управляемых князьями центров власти возникла также сеть управления меньшими частями государства. Очевидно, уже в великоморавский период применялась типичная феодальная форма обязанности членов военной дружины князья — дарение хозяйства в собственное или наследственное управление.

Значительным вкладом в решение проблематики типичных резиденций феодалов является открытие укрепленных усадеб, как качественно новой, из предыдущего развития исходящей формы поселений. Зачатки их строения в Словакии предполагаются только в завершающих фазах развития великоморавского государства. О том, что укрепленные дворцы действительно являлись новой по качеству формой резиденции, свидетельствует не только новая геометрическая основа укрепленных усадеб, но главным образом, их функциональность. В ареале усадьбы находилась резиденция вельможи, жилища членов военной дружины, христианское сакральное сооружение, а также вспомогательные хозяйственные объекты. Но производство было из укрепленного ареала исключено, оно сосредотачивалось в окружающих поселениях. Возникновение укрепленных усадеб очевидно способствовало усилению децентрализационных тенденций, и оно являлось одним из элементов широкой сети экономических и политических причин, ведущих к внутреннему разложению великоморавского государства, и в начале X в. к его распаду.

Нам теперь следует оценить результаты, которые достигла словацкая археология в исследованиях послевеликоморавского периода (обзор исследований см.: Chropčvský 1971; из новейших работ: Ratkoš 1965b; Budinský-Krička — Fettich 1973; Chropčvský 1974; Kučera 1974, Rejholcová 1975, 1976; Ruttkay 1975b, 1976; Štefanovičová 1975). Уже название этого периода, длившегося с распада великоморавского государства вплоть до XI в., отражает марксистский подход к разработке новой периодизации раннесредневекового развития Словакии. Здесь следует подчеркнуть конти-

нуальность материальной культуры, центров производства и надстроечных явлений великоморавского периода, внесших вклад в формирование и общую общественно-экономическую профилировку раннесредневекового венгерского государства и в его рамках также в складывание средневековой словацкой национальности.

Главное слово в исследовании имеет вместе с славянской археологией средневековая археология, возникшая только в конце пятидесятых годов, и, по всей вероятности, можно ее считать ветвью словацкой археологии. Вопреки тому по числу специалистов она принадлежит теперь уже к наиболее сильным специализациям.

Источники исторического познания после великоморавского периода не ограничиваются лишь памятниками материальной культуры. Ведь существуют — хотя лишь в малом количестве — письменные источники и много данных можно найти также в историческом языкознании, исторической географии, этнографии и других научных специальностях. Казалось бы, что место и возможности археологии в толковании общественно-экономических процессов суживаются.

Хотя теперешнее состояние разработки результатов новых исследований пока не способствует общей оценке всех сторон и новых черт проблематики отмеченного периода, все-таки можно сказать, что постоянно пополняющаяся мозаика познания создает неоднократно совсем удивительную картину, значительно отличающуюся от установившихся взглядов. Пожалуй, наиболее выразительно эта буквально «проспекторская» фаза проявляется в исследовании развития Словакии X—XII вв., где «историческая литература... встречалась в прошлом с трудными и, казалось бы, непреодолимыми препятствиями» (Ratkoš 1965b) и после полного исчерпания письменных источников много ожидается именно со стороны археологии.

Долгое время на всю концепцию истории Словакии после распада великоморавского государства оказывало влияние утверждение о полном разрушении, причиной которого было нашествие древних мадьяр и вследствие чего, пожалуй, совсем прекратила свое существование славянская общественная структура. Итак, проблема преемственности не могла выступить на передний план, а скорее

решились вопросы темпов и способов переселения славян в горы. Территории Моравии и Словакии обсуждались с одной и той же точки зрения. Анализ места Словакии в X—XI вв. с точки зрения столкновения великодержавных интересов новых раннесредневековых государств — Чехии, Польши и Венгрии — принес несколько ценных наблюдений и гипотез, но не мог более значительно способствовать решению внутренней проблематики заселения Словакии. Только единично появились рассуждения по внутреннему организационному расчленению славянского населения Словакии в X в.; с точки зрения современного состояния исследований примечательной является гипотеза о раздроблении великоморавской княжеской власти в X в. в несколько меньших княжеств.

Развитие археологических исследований после 1953 г. создало условия для новой и более глубокой разработки отмеченных проблем. Это отражается в марксистской литературе словацких историков, напр. в очерке политической истории Словакии в X—XI вв. (Ratkoš 1965b), или в работе об общественно-экономической обстановке в Словакии X—XII в., важнейшим импульсом к которой была, пожалуй, активная дискуссия по проблематике раннесредневековых названий должностей (Kučera 1974).

Письменные источники вплоть до XII в. более выразительно освещают только историческое развитие Юго-Западной Словакии. Исследования периода X—XII вв. отличаются удвоением: ими занимается славянская, а также средневековая археологии. Здесь выступают значительные различия в методологии и методике исследования, не говоря о вопросах терминологии. Традиционные различия в периодизации развития Словакии в IX—XII вв. стремится устранить и терминологические проблемы решить новое предложение, над которым работает коллектив специалистов Археологического института САН и выносит его на обсуждение специалистов. В проекте предлагается устранить удвоение исследований, проблематику исследования уже с великоморавского периода надо понимать как процесс, связанный с вопросами зачатков истории народа, государственности и формирования народной культуры средневековой словацкой национальности.

По результатам археологических исследо-

ваний было установлено, что уже давно до организационной — именно немецкой — колонизации были горные области Словакии заселены славянским населением. Добыча местных минералов имеет корни в древней истории. Преемственность славянского заселения здесь очевидно отмечена уже в VIII в. и колонисты в XIII в. пришли уже в культурную страну.

Новые свидетельства о плотности и значении славянского заселения горных областей Словакии ставят перед археологией новые нетрадиционные вопросы. По новому здесь выделяется проблема преемственности славянского заселения, производственного опыта и эстетических критериев, которые могли перенести из IX в X и XI вв. и могли служить одним из источников в формировании народной культуры средневековой словацкой национальности. Также можно говорить о возможности преемственности некоторых элементов общественной структуры и надстроечных явлений на территории венгерского государства.

Следует вспомнить об этих элементах, так как преемственность великоморавских традиций долгое время понималась однозначно и абстрактно — с точки зрения известной политической границы Великой Моравии. Но возможности в X в. оказались другими. Отдельные части бывшего великоморавского государства попали в различные политические единицы. Например, территория Моравии вскоре становилась периферной областью чешского государства. Бывшие великоморавские центры в новой обстановке оказались неподходящими и опустели. В X и XI вв. возникли новые центры, соответствующие стратегическим и экономическим интересам Пржемысловичей.

В археологической исследовательской деятельности и теоретической разработке исследования проблематики X—XI вв. в Словакии остались относительно долгое время почти единственными известными объектами этого периода древнемадьярские и т. наз. белобрдские могильники, а также могильники с могилами в рядах.

Многолетние исследования в Нитре и в Братиславском кремле принесли однозначные свидетельства о переживании и значительной функциональной роли этих бывших центров также в средневековье, с признаками опре-

деленного упадка — но не функционального hiatus — в X в. В постановку этой проблемы с точки зрения жилищно-бытовой и экономическо-государственной преемственности внесли значительный вклад также другие исследования.

Результаты многочисленных разведок и раскопок все яснее способствуют определению границы перзичной, древними мадьярами занятой территории, не выходящей за пределы низменной области Словакии; эта граница, кажется, до половины X. в. не распространялась на север от Трнавы, Нитры, Левиц, Крупины, Лученца и Римавакской Соботы. Следует добавить, что в рассмотрении развития материальной культуры на территории Словакии возникает следующая последовательность: славянская великоморавская культура, древнемадьярская культура, а потом с половины X в., подвергавшаяся наиболее широким дискуссиям — т. наз. белобрдская культура. Исключилась возможность выразительной дифференциации развития на такой малой территории, какой является Словакия, а также возможность временного слияния приведенных трех горизонтов в материальной культуре. Теперь, после увеличения сведений о раннесредневековом заселении отдельных частей Словакии, вероятно, что типическая белобрдская культура (известная лишь по могильникам) представлена лишь в южных частях Словакии; ее можно считать, что касается содержания, сверхъестественным явлением, типичным прежде всего для тех областей Словакии, в которых доходило к встрече и взаимодействию местного славянского и пришедшего древнемадьярского населения. Но многочисленные новые исследования свидетельствуют о том, что в течение X в. на север от территории перзичной заселенной древними мадьярами продолжала свое существование структура поселений и остатки раннефеодальной державно-правительственной, или также низших форм христианской церковной организации от великоморавского периода.

Вероятно, только во второй половине X в., после окончания военных походов древних мадьяр в Западную и Южную Европу, доходит к постепенному расширению древними мадьярами занятой территории в северном направлении. Здесь можно говорить о процессе связанном с формированием венгерско-

го государства, с концентрацией военной и политической власти в руках одного правителя. Феодализация и христианизация стали основой политической доктрины первых королей Арпадовской династии, поэтому неудивительно, что этническая точка зрения оказалась второстепенной в сравнении с потребностями целенаправленной феодализации дрезнемадьярского общества. В военных походах древних мадьяр в первой половине X в. принимали участие также славянские вельможи со своими дружинами. В конце X в. встречаемся с представителями славянской знати, стоящей бок о бок с правителем в подавлении «языческих восстаний» консервативных слоев древних мадьяр. Экономическая база венгерского королевства была целесообразно построена на развитой производственной структуре и опыте славянских ремесленников, именно в Юго-Западной Словакии и в Задунавье.

По другому выделяется проблематика великоморавских традиций в материальной культуре более северных частей Словакии. Венгрия расширяла свою границу на север только постепенно. Процесс присоединения территории Словакии закончился только в другой половине XI в. С точки зрения внутренней обстановки существовали прямые предположения для переживания великоморавских организационных и производственных элементов вплоть до рубежа X—XI вв. Это следует привести также потому, что традиции в развитии материальной культуры послевеликоморавского периода в некоторых случаях связываются с государственно-правовой преемственностью Великой Моравии. Например, в очерке оптимальных условий переживания великоморавского производства, кажется, значительную роль сыграло Белохорватское княжество в Южной Польше с возможным обратным влиянием на территорию Словакии уже в течение X в. Подобные размышления можно было бы привести также в связи с проблематикой экспансии чешского короля Болеслава II в западную часть Словакии, именно на основе последних замечательных открытий времени X в. в Пражском кремле, свидетельствующих о переживании великоморавской культуры в среде господствующего слоя чешского государства.

Мы предполагаем, что основа развития послевеликоморавской Словакии в сфере про-

изводства заключается закономерно в местных исторических и общественно-экономических условиях и что главную линию изменений в материальной культуре нельзя выводить из борьбы за власть между возникающими смежными средневековыми государствами. Археологический материал пока не способствует приобретению свидетельств о польском или чешском политическом или военном присутствии в Словакии в X или в начале XI вв., наоборот, когда в конце XI в. начинают выступать из кажущейся неизвестности очертания исторической Словакии как составной части венгерского государства, видно, что комитатная система строилась на древних основах великоморавской системы городищ. Славянские центры (Братислава, Нитра, Теков, Гонт, Новоград, Земплин и т. д.) стали центрами венгерской комитатной системы. Новое в этом отношении принесли открытия в Северной Словакии. Например, крупная каменная застройка Спишского замка очевидно уже в первой половине XII в. (*Fiala — Vallašek 1975*). Анализ структуры поселений в окрестностях замка свидетельствуют о том, что по традиции предпочитаемый слой немецких колонистов пришел уже в вполне заселенную область. Кажется, что также венгерский военный слой «копьеносцев», который поселился здесь в течение XII в., не нашел Спиш не заселенным. Комитатский замок датируется еще ранним периодом и он опирался на местную славянскую производственную базу.

Состояние сведений в настоящее время таково, что в очерке проблематики славянского заселения Северной Словакии IX—XII вв. можно полностью иллюстрировать лишь развитие в области Спиша. Но также в других географически замкнутых областях (именно в Липтове и Турце) оказывается, что образ структуры заселения (малые поселения на относительно небольшом расстоянии друг от друга) и топонимы связаны в значительной мере с раннесредневековой обстановкой.

В связи с включением Словакии в венгерское государство возникает также вопрос развития владения имуществом, именно проблематика происхождения имущества светской знати, чему рядом с подробным обсуждением возникновения королевского владения и церковного имущества в научной литературе почти вообще не уделяется внимания. Но с точки зрения возможной имущественно-пра-

возой преэминентности довенгерского периода имеют основное значение также фамилии славянских светских собственников. Письменные источники свидетельствуют о том, что часть славянских вельмож приобрела в конце X и в XI вв. значительные военные и политические заслуги в укреплении центральной королевской власти, получила также высокие государственные должности и включилась в средневековый венгерский феодальный класс.

Результаты археологических исследований указывают на с этой точки зрения значительно дифференцированное развитие (*Habovštiak — Holčík 1975*). Например, сеть славянских городищ IX—X вв. в области Словацких ворот, а также список имущества монастыря в Гронском Бенядике из IX в. указывают на абсорбцию более ранней — очевидно довенгерской — структуры заселения и элементов низшей церковной организации. В этом случае можно говорить о насильственном процессе создания королевского и церковного имущества за счет древнейшего по происхождению, славянского раннефеодального слоя.

Незаместимой задачей археологии является исследование проблематики феодальных укрепленных усадеб времени до XIII в. и характеристика их отношения к окружающему заселению. В последние годы были обнаружены ценные данные о развитии феодальных усадеб IX—XI вв. и о небольших городищах на отрогах, которые теперь являются в более гористых областях Словакии одной из морфологически наиболее выразительных форм укрепленных усадеб XI и XII вв. Что касается группы высотных небольших городищ, выполнявших роль усадеб мелкой и средней знати, то они относятся прежде всего к периоду XIII—XV вв., без прямой связи с предшествующими домашними традициями и развитием (*Fiala — Habovštiak — Štefanovičová 1975*).

Центром деятельности средневековой археологии является пояснение развития заселения, отдельных компонентов ремесленного производства и земледелия, но прежде всего исследование всех проявлений материальной культуры (обзор исследований: *Habovštiak 1971*; далее см.: *Budinský-Krička 1971*; *Polla 1971, 1975*; *Habovštiak 1973*; *Fiala — Valášek 1975*; *Točík 1975*; *Ruttkay 1975b, 1976*).

С точки зрения развития в более поздних фазах средневековья (XIII—XVI вв.) эти проблемы сказываются уже частичными. Археология в решении этих проблем даже в наиболее ранних периодах деятельности незаменима, тем более, что она может сосредоточиться на исследовании подлинных, классовыми тенденциями недеформированных материальных источников. С точки зрения средневекового развития обсуждает археология особенно культуру отдельных народных слоев — объектов укрепляющегося феодального гнета.

Наиболее работы было сделано в исследовании средневековых деревень. Были пояснены связи форм и конструкций жилищ в конкретных географических и климатических условиях, были установлены урбанистические принципы в размещении возвышенных и низменных селений и проблематика динамических изменений в структуре и плотности деревенского заселения была проверена статистическими анализами в замкнутых средневековых политико-организационных объединениях (*Habovštiak 1973*).

Составной частью исследования средневековых деревень является открытие прекратившей свое существование сакральной архитектуры. Исследовалось отношение костелов к заселению широких окрестностей. Исследование средневековых прикостельных кладбищ принесло много ценных данных о надстроечных представлениях народных слоев в Словакии, о способе их одевания, а также об их общей антропологической характеристике.

В связи с заселением средневековых селений систематически исследуется также их интегральная социально-экономическая часть — разные типы укрепленных усадеб средней и мелкой знати.

Средневековая археология, устремившаяся некоторое время после своего возникновения к исследованию народной культуры, постепенно расширила сферу своих интересов. Этому способствовал грандиозный подход социалистического строя к культурным памятникам и объектам. В связи с крупными реконструкциями исторических памятников осуществились также многочисленные археологические исследования феодальных замков и комплексов монастырей. В некоторых городах (именно в Братиславе и Нитре) в целях исследований использовалась также перестройка городских центров, чтобы более тщательно

познакомиться также с досредневековым заселением территории сегодняшних городских аггломераций, а также с урбанистическим и экономистическим развитием средневековых городов.

Средневековая археология имеет большие заслуги в познании и пояснении истории, культуры и структуры общества средневековой Словакии в связи с общеевропейским развитием. Исследование истории средневековой словацкой национальности является ее важнейшей задачей, поскольку в культурном развитии средневековья надо найти также звенья, соединяющие с точки зрения государственно-правовой Великую Моравию — первое общее государство предков сегодняшних чехов и словаков — с действительностью.

Задачи и перспективы археологического исследования в Словакии

Итоги и результаты работы Археологического института САН действительно значительны, особенно, если возьмем во внимание, что именно с возникновением Словацкой академии наук начала словацкая археология развиваться на более широкой базе. Но если мы отмечаем 25 лет с возникновения верховного научного учреждения в Словакии, в рамках которой работает также коллектив работников Археологического института, это не значит, что надо лишь подводить итоги, хотя следует отметить, что в этой статье не было возможным привести все начинания и результаты научно-исследовательской, культурно-просветительной, политическо-организационной и других деятельности института. Мы хотели бы при этом торжественном случае скорее поставить себе некоторые главные задачи и цели на следующий этап, а также перспективы и планы на дальнейшие годы работы.

Исходя из заключений XV съезда КПЧ, к главнейшим задачам словацкой археологии принадлежит тщательная разработка теоретических тем с более широкой методологической, социально-экономической и исторической точек зрения. В рамках этого надо устремиться к решению комплексных задач, исходящих, главным образом, из общественных требований, и в крупном масштабе выполнять идейно-политические цели. В ставлении главных

задач и программы развития Археологического института САН мы исходим из основных постулатов марксистской археологической науки и из следующих основных этапов работы: полевых исследований, классификация отдельных памятников в научно обоснованные хронологические, типологические и аналитические системы, интерпретации памятников и объектов с целью узнать социальную и экономическую структуру и историческую динамику того или другого рода, племени, племенного союза или народа.

В настоящее время осуществляем, а также в будущем будем осуществлять систематическое исследование Словакии по микрорегионам, что нам в полной мере поможет собрать данные о заселении в отдельных фазах развития и на основе плотности заселения сделать более широкие заключения и лучше избирать местонахождения для систематических раскопок. Дальнейшее правильное направление исследования, его максимальное расширение и использование, будет в полной мере обеспечено комплексной работой и рабочими коллективами в выполнении общественных задач, не только в археологии, а также в отношении к другим близким и вспомогательным наукам. Мы будем стремиться, главным образом, к коренному пояснению основных черт, характеризующих производителей предметов потребления и их место в обществе, а также к анализу изделий. В настоящее время и в будущем будем уделять кроме этих главных, тематически мотивированных задач главное и максимальное внимание крупному исследованию в местонахождениях затронутых стройкой гидросооружений на Дунае. Предыдущие результаты исследований указывают, что Дунай играл в истории европейского человечества значительную роль не только как главная водная магистраль, а также в том, что по его берегам в отдельных периодах истории густо концентрировалось заселение и резко развивалась экономическая и культурная жизнь. Эта великолепная стройка коснется нескольких десятков значительных археологических местонахождений и по постановлениям правительства Словацкой Социалистической Республики их исследование будет обеспечено Археологическим институтом САН формой археологической экспедиции. Также в будущем будут продолжаться крупные исследова-

ния на стройке автомагистрали и на других крупных стройках Словакии.

Уже теперь начинаем использовать и будем совершенствовать новейшие методы и технику полевых исследований и документации и в значительно большей мере будут использоваться вспомогательные научные дисциплины. Можно здесь говорить о методах поисков, рентгенологии, спектральном и радиоуглеродном анализе, фотограмметрии и др. Разумеется, нельзя говорить только о возможностях использования или применения отдельных форм и способов археологической разведки, раскопок и документации, но надо на основе анализа разработать теоретические проблемы методологии и методики и уделять повышенное внимание изучению жизненной среды в первобытной истории, а также в раннеисторический период.

Разработкой сбилых фондов находок, приобретенных прошлыми и настоящими исследованиями, и их опубликованием мы хотим в кратчайший срок сделать нами обнаруженный материал доступным широкой научной общественности.

Институт положил хорошие фундаменты системе информации не только для собственного употребления, но также в более широком масштабе. Также в будущем мы будем продолжать развитие этой системы, совершенствовать и более эффективно использовать автоматизацию и математизацию.

В теоретической области работа института устремится к следующим темам: развитие человека с физической у культурной точек зрения, учитывая его отношение к природе; переход от непродуктивного к продуктивному хозяйству и решение основных проблем развития в периоды неолита и энеолита: исторические корни возникновения классовых общественных формаций; формирование древнейших индоевропейских групп (славяне, иллирийцы, кельты, гермацы) и их отражение в культуре и общественной структуре; возникновение и процесс развития металлургии в Словакии и ее влияние на дальнейшее экономическое и культурное развитие Европы; значение античных культур для развития общества и территории Словакии; этногенез славян и формирование средневековых славянских государств и городов; развитие ре-

месел и торговли; возникновение и развитие славянской культуры и ее отношение к истории и культурам племен, народов и государств Переднего и Среднего Востока и Южного Средиземноморья; специфические черты народной культуры и истории. Все это отразится в публикационной деятельности, именно на страницах журналов и особенно в коллективных монографиях.

Подготавливаются к опубликованию *Первобытная и раннесредневековая история Словакии* (в 5 томах), *Археологическая топография Словакии* (в 15 томах), *Драгоценности давнего прошлого Словакии*. В 1978 г. начинает выходить новая серия *Ars Slovaca Antiqua*, в которой выйдет 20 работ, первые четыре: *Искусство древнего Спиша*, *Кельтские монеты в Словакии*, *Искусство кованное в оружии*, *Красота славянских украшений*. В серии *Памятники нашей древности* предполагается опубликование результатов исследований значительных местонахождений в Словакии, как напр.: Смоленице, Спишски Штврток, Победим, Душозе, Нитра, Цифер-Пац, Липтозска Мара, Ступава и др. Предполагается также издание 2—3 посвященных какому-то случаю сборников статей, устремленных к проблематике широкого европейского значения, главным образом, к периоду неолита и энеолита, бронзы, к римскому периоду, а также к славяноведению.

Общую картину всей проблематики и истории чехословацкой археологии дает подготавливаемая *Энциклопедия чехословацкой археологии*, разработанная Археологическим институтом ЧСАН. Археологическим институтом САН и Энциклопедическим институтом ЧСАН.

Можно было бы перечислить еще много конкретных задач и планов, перед которыми стоит словацкая археология, главным образом Археологический институт САН. Эти задачи не малы и планы смелы, но мы верим, что в таком динамическом развитии и с такой помощью и поддержкой, какую получила словацкая археология и Археологический институт САН в рамках Словацкой академии наук в течение 25 лет его деятельности, эти задачи честно выполним, на благо развития словацкой науки и науки вообще.

Подписи под иллюстрациями
(см. стр. 249—299)

Рис. 1. Выставка «Великая Моравия» в городе Нитра в 1964 г. Вправо Нитранский замок — место пребывания Археологического института Словацкой академии наук.

Рис. 2. Генеральный секретарь ЦК КПС Я. Ленарт в сокровищнице Археологического института САН.

Рис. 3. Председатель правительства ССР П. Цолотка, председатель СНС В. Шальгович и заведующий отделом ЦК КПС Р. Ванчо при осмотре новейших экспонатов приобретенных в результате исследований Археологического института САН.

Рис. 4. Открытие сокровищницы Археологического института САН. Слева: председатель САН академик В. Гайко, заместитель председателя СНС Ф. Гсгара, секретарь ЦК КПС Л. Пезлар, министр культуры ССР М. Валеж, заместитель председателя правительства ССР Ю. Ганус и директор Археологического института САН Б. Хроповски.

Рис. 5. III Международный конгресс славянской археологии, который организовал Археологический институт САН, Торжественное открытие конгресса в Словацком национальном театре в Братиславе.

Рис. 6. Набор древнеславянских художественно-ремесленных изделий в сокровищнице Археологического института САН.

Рис. 7. Документальный отдел Археологического института САН.

Рис. 8. Нове Место над Вагом-Мнешеце, район Тренчин. Раскопки лессовых профилей с выразительной стратиграфией палеолитических культур.

Рис. 9. Мораваны над Вагом, район Трнава. Статуэтка женщины, изготовленная из бивней мамонта. Палеолит. Век статуэтки по определению распада изотопов С 14 — 22 800 лет.

Рис. 10. Милановце, район Нове Замки. Сосуд ранней фазы поздней волюттовой керамики. Неолит.

Рис. 11. Штурово, район Нове Замки. Планы домов на поселении культуры с поздней волюттовой и железной керамикой. Неолит.

Рис. 12. Сводни, район Нове Замки. Антропоморфный сосуд ленидельской культуры. Неолит.

Рис. 13. Бранч, район Нитра. Глиняная модель жилища из поселения группы Бродзаны-Нитра. Энеолит.

Рис. 14. Тибава, район Михаловце. Выбор сосудов из могильника тисаполгарской группы. Энеолит.

Рис. 15. Чака, район Нове Замки. Миска т. н. вучедолского типа, встречаемая в многих культурных группах раннеэнеолитического культурного комплекса. Энеолит.

Рис. 16. Веселе, район Трнава. Сосуд с шнуровым украшением из могильника типа Хлопице-Веселе. Ранний период бронзы.

Рис. 17. Бранч, район Нитра. Могила с семи одновременно похороненными индивидуумами на могильнике нитранской группы. Ранний период бронзы.

Рис. 18. Нитрянски Градок, район Нове Замки. Псални удил из рогов из укрепленного селища мадярской культуры. Орнаментация микенского происхождения. Конец раннего периода бронзы.

Рис. 19. Нитрянски Градок, район Нове Замки. Систематические раскопки многослойного поселения и могильников доисторического и протонисторического периодов.

Рис. 20. Нитрянски Градок, район Нове Замки. Топоромолоты из укрепленного селения мадярской культуры. Конец раннего периода бронзы.

Рис. 21. Кошице-Барца. Пышный кинжал с микенской орнаментацией на лезвии из поселения отоманской культуры. Конец раннего периода бронзы.

Рис. 22. Спишски Штврток, район Спишска Нова Вес. Каменная стена укрепленного поселения отоманской культуры. Конец раннего периода бронзы.

Рис. 23. Букова, район Трнава. Каменный венчик по окружности и центральная конструкция могилы среднедунайской могильной культуры. Средний период бронзы.

Рис. 24. Микушовце, район Тренчин. Выбор изделий из бронзы из могильника лужицкой культуры. Поздний период бронзы.

Рис. 25. Сомотор — Сомоторска гора, район Требишов. Клад чеканных чашек из бронзы и топориков сомоторского типа. Поздний период бронзы.

Рис. 26. Смоленце, городище Молпир, район Трнава. Глиняные ткацкие гирьки с стилизованным фигуральным украшением. Поздний гальштатский период.

Рис. 27. Велька Маня, район Нове Замки. Гончарный сосуд из кельтского могильника. II в. до н. э.

Рис. 28. Вельки Бистерец, район Долины Кубин. Клад серебряных и золотых кельтских монет и золотых украшений. Вторая половина I в. до н. э.

Рис. 29. Птичье, район Гуменне. Клад серебряных кельтских монет.

Рис. 30. Липтовская Сельница—Липтовска Мара, район Липтовски Микулаш. Подготовка фотограмметрического замера раскопок поселения пуховской группы.

Рис. 31. Липтовска Сельница-Липтовска Мара, гора Гавранок, район Липтовски Микулаш. Вид на раскопки каменной крепостной стены городища пуховской группы. Конец позднего гальштатского периода и раннеримский период.

Рис. 32. Костольна при Дунае, район Галанта. Глиняный, первоначально в зеленый цвет глазированный скифос из германской урной могилы. Раннеримский период. I в. н. э.

Рис. 33. Русовце-Герулата, район Братислава-околица. Вид на открытые римские сооружения. Римский период. II—IV вв. н. э.

Рис. 34. Болдог, район Галанта. Римская могильная стела с надписью из I в. н. э.

Рис. 35. Очков, район Тренчин. Алебастровая ваза, использованная в качестве урны. Позднеримский период. III в. н. э.

Рис. 36. Цифер-Пац, район Трнава. Вид на часть систематических раскопок комплекса сооружений римского периода, IV в. н. э.

Рис. 37. Биня, район Нове Замки. Клад 108 золотых западноримских и восточноримских монет, уложенных

в сосуде. Период переселения народов, половина V в. н. э.

Рис. 38. Сикеница-Вельки Песек, район Левине. Серебряная фибула из могилы с труположением. Период переселения народов, V в. н. э.

Рис. 39. Чатай, район Братислава-околица. Части литых бронзовых накладок из славянско-аварского могильника, VIII в.

Рис. 40. Цифер-Пац, район Трнава. Бляшка украшенная медной, на поверхности позолоченной таешировкой, VIII в.

Рис. 41. Гольяре, район Комарно; Прша, район Лученец; Желовце, район Вельки Кртиш; Шаля, район Галанта. Бронзовые штампованные и литые наконечники ремней.

Рис. 42. Дуцове, район Трнава. Великоморавские серебряные колонкообразные серьги с аппликацией техникологически трудоемкой детальной грануляции. Конец IX в.

Рис. 43. Нитра-Лупка. Гончарная великоморавская керамика. Вторая половина IX в.

Рис. 44. Дуцове, район Трнава. Ожерелье из серебряных филигранных жемчужин из аметистовых и стеклянных, золотыми фольгами облицованных бугин (отражает сильное влияние великоморавского худо-

жественного ремесла также в послевеликоморавский период). XI в.

Рис. 45. Дуцове, район Трнава. Открытые остатки великоморавской ротонды — владельческого костела феодальной укрепленной усадьбы. Вторая треть IX в.

Рис. 46. Скалица, район Сеница (слева наверху), Дуцове, район Трнава (три экземпляра посреди), Шаля, район Галанта (налево посреди). Серебряные позолоченные пуговицы из великоморавских могил. Конец IX в.

Рис. 47. Нитра-Лупка. Вид на раскопки гончарных печей у ремесленного поселения великоморавского периода. Вторая половина IX в.

Рис. 48. Гольяре, район Комарно; Желовце, район Вельки Кртиш; Житавска Твошь, с. Радвань над Дунаем, район Комарно. Славянские серебряные и золотые серьги VII—IX вв.

Рис. 49. Земплин, район Требишов. Деталь серебряной позолоченной бляшки из древнемagyarской могилы вождя. Начало X в.

Рис. 50. Земплин, район Требишов. Серебряная, золотом обложенная чашка из древнемagyarской могилы вождя. Начало X в.

Перевод Э. Громовой и Е. Голой

DIE SLOWAKISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND 25 JAHRE DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNG IN DER SLOWAKEI

BOHUSLAV CHROPOVSKÝ – JOZEF VLADÁR – ALEXANDER RUTTKAY

(Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra)

Zum dreißigsten Jahrestag des Siegreichen Februars, bei der Erinnerung an die Machtübernahme durch die Arbeiterklasse in unserer Heimat und an den Beginn der neuen historischen Epoche des sozialistischen Aufbaues und der freien Entwicklung unserer Völker im Rahmen der gesamtweltlichen sozialistischen Gemeinschaft, gedenken wir auch des 25. Gründungsjubiläums der wissenschaftlichen Gipfelinstitution in der Slowakei — der Slowakischen Akademie der Wissenschaften. Ihre Gründung war das Ergebnis der zielbewußten Politik der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und der Kommunistischen Partei der Slowakei, die sich darum kümmerte und kümmert, daß sich mit dem ökonomischen Umbau unserer Heimat der wissenschaftliche Fortschritt entfalte und das Kultur-niveau erhöhe, damit sich die Idee des Marxismus-Leninismus in das Bewußtsein aller Arbeitenden einprägen und aus ihnen moralisch feste und dem Sozialismus begeistert ergebene Menschen würden. In dieser Hinsicht kam und kommt in der politischen Praxis der Partei ungeheure Bedeutung der Wissenschaft zu, die zu einem untrennbaren Bestandteil der Entwicklung unserer sozialistischen Gesellschaft wurde. Treffend hat dies *Klement Gottwald* ausgedrückt: „Keine Wissenschaft nur um der Wissenschaft willen, keine Wissenschaft, die über der Erde schwebt, sondern eine mit dem Leben und den Anforderungen der Gesellschaft verknüpfte Wissenschaft, die uns bei der Beherrschung der Natur hilft und neue Horizonte für unsere Wirtschaft und Kultur eröffnet, — das ist unser Wunsch, unser Bedürfnis, unsere Forderung“.

Dank der unaufhörlichen Obsorge der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und der höchsten staatlichen Organe erlangte die Slowakische Akademie der Wissenschaften im Ver-

band mit der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften auf ihren wissenschaftlichen Fachgebieten zahlreiche beachtliche Ergebnisse, die zur Entfaltung und Bereicherung der Wissenschaft auch im Weltmaßstab beitrugen und ebenfalls für unsere nationale Wirtschaft, die Entfaltung der Kultur, Erziehung und das Selbstbewußtsein der Arbeitenden von Bedeutung sind. Auf dem XV. Parteitag der KPČ konnte der Generalsekretär des Zentralkomitees der KPČ *G. Husák* konstatieren: „... Eine recht verantwortungsvolle Aufgabe hat auch die in der ČSAW und SAW und auf den Hochschulen konzentrierte grundlegende Forschung. Nach dem XIV. Parteitag zeitigte sie mehrere gute Ergebnisse, jedoch eine Schlüsselforderung bleibt auch hier die effektive Leistung, eine engere Bindung mit den Forderungen der Praxis“.

Die Aufgabe der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, wie es in ihrem Gründungsgesetz gesagt wird, soll eine planmäßige und organisierte Arbeit in den theoretischen und applizierten Wissenschaften sein, eine Sicherung des tätigen Anteiles der slowakischen Wissenschaft an der Entfaltung und am Schaffen der tschechoslowakischen Forschung, damit sie am wirksamsten zum wirtschaftlichen und kulturellen Auftrieb der Slowakei beiträge und auf diese Weise den Aufbau des Sozialismus in der Tschechoslowakischen Republik beschleunige. Die Akademie erfüllt die Aufgaben in zweckmäßiger Koordinierung ihrer wie auch der Tätigkeit anderer wissenschaftlichen Institutionen mit der Tätigkeit und den Aufgaben der ČSAW — der höchsten wissenschaftlichen Einrichtung der Tschechoslowakischen Republik. Die Slowakische Akademie der Wissenschaften trug erheblich zur Konsolidierung des wissenschaftlichen Lebens bei. Man begann die Wissenschaft zu organisieren und ihre Aufgaben auf höherem Niveau zu

planen. Ganz besonders ist die Hilfe der tschechischen Wissenschaft bei der Konstituierung der Slowakischen Akademie der Wissenschaften hervorzuheben. Diese Hilfe war in den Bestehungsanfängen der SAW eine Bedingung für die rasche Entfaltung der Wissenschaft in der Slowakei. Deswegen wurde die Anknüpfung einer engen Zusammenarbeit der SAW und ČSAW, die Anlehnung an die Hilfe der höchsten ganzstaatlichen wissenschaftlichen Institution zu einem Hauptgrundsatz der im Werden begriffenen SAW. In allen Äußerungen und Referaten auf den Sitzungen des Slowakischen Nationalrates wie auch auf den Gründungsversammlungen der Sektion der SAW wurde kategorisch die Forderung wiederholt, daß in der Akademie nur eine Wissenschaft gepflegt werden könne, die sich die Methode des dialektischen und historischen Materialismus angeeignet habe — die sozialistische Wissenschaft. Gleichzeitig wurden sehr eindeutig die Forderungen eines Kontaktes der slowakischen Wissenschaft mit der hochstehenden sowjetischen Wissenschaft als ihrem Vorbild proklamiert.

Mitglied der Delegation der ČSAW an der feierlichen Eröffnung der Slowakischen Akademie der Wissenschaften und Führer der Delegation auf der Gründungsversammlung der Sektion der Sozialwissenschaften der SAW war der damalige Vizepräsident der ČSAW, der hervorragende Archäologe — Akademiker *Jaroslav Böhm*. In seiner Ansprache sagte er: „Sie hörten von der Problematik vieler Wissenschaften, mit denen Sie in Ihrer Facharbeit entweder überhaupt nicht oder nur ausnahmsweise in Berührung kommen und Sie konnten den Vorbereitungsgrad dieser oder jener Wissenschaft vergleichen, über die Art nachdenken, wie sie ihre Problematik formuliert und stellt und mit welchen Methoden sie diese zu lösen versucht. Wir alle konnten Berührungspunkte vergleichen und sie zugleich suchen. Ich glaube, daß dies eine Sprengung der Isolation der einzelnen Sozialwissenschaften ist, und ihr gegenseitiger Kontakt und ihre Kontrolle werden eine der positiven Seiten Ihrer sozialen Sektion sein. Fachlichkeit geht sehr leicht in allzu große, unfruchtbare und einseitige Spezialisierung über und dies ist eine Klippe, an welche unsere frühere Wissenschaft oft und leicht stieß und wir müssen es lernen, sie zu umgehen. Der große russische Gelehrte Timirjazev pflegte zu sagen, daß jeder Gelehrte etwas über alles und alles über etwas wissen

müsse. Ich glaubte, daß wir uns diese Devise auch in unserer eigenen Arbeit stellen können, weil sie mit der philosophischen Grundlage, von der wir heute ausgehen, harmoniert. Die Forderung, daß sich jeder wissenschaftliche Arbeiter eine feste theoretische Basis der marxistischen Ideologie aneigne, ist heute selbstverständlich, doch gleichermaßen selbstverständlich ist auch die Forderung, daß jeder wissenschaftliche Arbeiter gründlich seine Disziplin kenne, denn sonst nützt er seiner Wissenschaft nur wenig im Streben nach Wahrheit im Kampf für die wahrhaftige Entfaltung der fortschrittlichen Wissenschaft — und uns muß daran gelegen sein“. Nicht einmal nach dem Abstand der Zeit braucht an diesen Worten etwas geändert und etwas hinzugefügt zu werden, es ist bloß hervorzuheben, daß wir Wert darauf legen müssen.

Die Slowakische Akademie der Wissenschaften entfaltete und entfaltet sich mit Riesenschritten. Es entstanden neue wissenschaftliche Institute, breit entfalteten sich die wissenschaftliche Grabungstätigkeit, die Zusammenarbeit mit der gesellschaftlichen Praxis und die wissenschaftliche Erziehung. Die SAW nimmt heute im nationalen Leben der Slowaken eine bedeutende Stelle ein, sie repräsentiert den unaufhörlich wachsenden Fond des Wissens und der Sachkundigkeit und ist ein bedeutender Vertreter des slowakischen Volkes im internationalen Leben; sie trägt nicht nur zum steigenden Niveau der ganzweltlichen wissenschaftlichen Forschung bei, sondern sie empfängt auch deren Ergebnisse zugunsten des Auftriebs unserer Wirtschaft und Kultur. In der bereits zitierten Ansprache hat Akademiker *J. Böhm* weiters angeführt: „Beinahe in allen Diskussionsbeiträgen wurde betont, daß sich die slowakische Wissenschaft des höheren Niveaus der tschechischen Wissenschaft bewußt sei und daß sie von ihr lernen wolle. Wir Vertreter der tschechischen Wissenschaft — obwohl es uns auch schmeicheln sollte — bestreiten in diesem Sinne die Überlegenheit der tschechischen Wissenschaft über die slowakische. Ja, wir haben viele hervorragende wissenschaftliche Arbeiter, die in einigen Disziplinen die slowakischen Wissenschaftler übertreffen. Andererseits jedoch haben Sie uns in einigen wissenschaftlichen Bereichen überholt, und hier können wir von Ihnen lernen, so wie wir beide von der sowjetischen Wissenschaft lernen. Was uns jedoch tatsächlich erfreut hat, ist die Tatsache, daß die Notwendigkeit einer Zusammenarbeit zwischen der slowa-

kischen und tschechischen Wissenschaft direkt von den Arbeitsplätzen geheischt wird, also von unten, und daß sich diese Zusammenarbeit auf vielen Arbeitsabschnitten schon spontan entfaltet und schöne Ergebnisse gebracht hat. Diese Tatsache, die ein Beleg dessen ist, wie die Notwendigkeit der wissenschaftlichen Zusammenarbeit brennend empfunden wird, erleichtert wesentlich die Arbeit der Leitung der Akademie und sichert für die Zukunft eine erfolgreiche und brüderliche Zusammenarbeit unserer beiden wissenschaftlichen Institutionen nach sowjetischem Muster, ohne feierliche Deklarationen und Vereinbarungen“. Nach diesen Grundsätzen richteten sich nicht nur unsere Gipfelinstitutionen, sondern es muß gesagt werden, daß sich nach ihnen besonders erfolgreich und beinahe einheitlich die ganze Arbeit auf dem Fachgebiet der Archäologie entwickelte, und zwar nicht nur im Rahmen der Institute der Akademien, sondern in ganzstaatlichem Maßstab (*Chropovský 1973*). Am markantesten äußerte sich dies in der Geländeforschung. Dank der hervorragenden Geländeforscher (*L. Hájek, F. Prošek, A. Knor*) konnte zur Realisierung großer systematischer Grabungen herangetreten werden. Der einheitliche Arbeitsvorgang der Archäologie in Böhmen und der Slowakei widerspiegelte sich auch in der Koordinierung des Grabungsplanes, in der Zielsetzung der Hauptaufgaben und in der ideologischen Erziehungslenkung von Kadern wie auch in der systematischen Organisation ganzstaatlicher Konferenzen in Liblice und Smolenice, auf denen die erreichten Ergebnisse gewertet und der Plan für die künftige Zeit gestellt wurde. Eine große Bedeutung hatten ganzstaatliche Tagungen professioneller Archäologen und Mitarbeiter der archäologischen Institute. Diese Tagungen wurden einmal in Böhmen, ein andermal in Mähren oder in der Slowakei abgehalten.

Durch diese vielen Unternehmungen wurde sowohl die brüderliche Einigkeit der tschechoslowakischen Archäologen gestärkt als auch die Fundamente der Archäologie als wissenschaftliche Disziplin gefestigt. Das gegenwärtige Endergebnis dieser Einigkeit ist die Existenz des Tschechoslowakischen archäologischen Nationalkomitees und die Koordinierung des Staatsplanes der Forschungsgrabung. Heute arbeitet die tschechoslowakische Archäologie an der Lösung zweier Hauptaufgaben: *Die Slawen und die ersten Staatsbildungen auf dem Gebiet der*

Tschechoslowakei (ihre Haupt- und Koordinationsarbeitsstelle ist das Archäologische Institut der ČSAW) und *Die vor- und frühgeschichtliche Entwicklung der Slowakei und ihre Beziehungen zu den übrigen Kulturgebieten* (die ganzstaatliche Haupt- und Koordinationsarbeitsstelle dieser Aufgabe ist das Archäologische Institut der SAW). In diese Aufgabe sind auch Themen eingereiht: *Die sozialistische Gesellschaft und die Traditionen der antiken Kultur* und *Die Erforschung der Kulturen des alten Orients*. Freilich erforderte die gegenwärtige große Entfaltung der archäologischen Forschung nach und nach auch ein Suchen neuer Formen der engsten Zusammenarbeit zwischen den slowakischen und tschechischen Archäologen, die qualitativ immer höhere Stufen erreicht. Ein Beleg dessen ist nicht nur das einheitliche Vorgehen in der wissenschaftlichen Grabungstätigkeit, sondern auch in der Koordinierung aller weiteren Unternehmen. Es wurde schon zu einer Tradition, daß die tschechoslowakischen Archäologen alljährlich auf ganzstaatlichen Tagungen in Brno zusammenkommen, wo nicht nur die Erfahrungen gegenseitig ausgetauscht, sondern auch die Hauptaufgaben so gestellt werden, um die wichtigsten Forderungen des gesellschaftlichen Auftrages zu erfüllen und spezifische Probleme eines betreffenden Landes oder einer Institution zu lösen.

*Archäologisches Institut der SAW —
der Koordinator der archäologischen Forschung
in der Slowakei*

Die Geschichte der archäologischen Forschung in der Slowakei ist kurz und scheinbar recht bescheiden. Ungeachtet dessen — ja vielleicht gerade deswegen — erfolgte bislang kein seriöserer Versuch einer Periodisierung der Entwicklung der slowakischen Archäologie als wissenschaftliche Disziplin, schon gar nicht zu sprechen von der Wertung ihres Niveaus in breiteren europäischen Zusammenhängen. Spürbar ist auch ein Hiatus in der Wertung ideologischer Aspekte, nach welchen sich die einzelnen Forscher oder Gruppen richteten, der Inspirationsmotive im Zusammenhang mit dem Progreß und Regreß des Interesses der Gesellschaft an der Archäologie in der Slowakei und die Abhängigkeit dieser Schwankungen von den aktuellen politischen Ereignissen und dem allgemeinen gesellschaftlichen Klima.

In den Anfängen des Interesses an der Archäologie in der Slowakei war viel romantische Begeisterung, starke subjektivistisch gefärbte Bestrebungen, auch mit diesen „Scherbchen“ das Bewußtsein des einstigen Ruhmes des slowakischen Landes zu beleben, namentlich den Ruhm der alten Slawen, den angeblich „die Jahrhunderte verschlungen hätten“. Das Aufkommen des Interesses an den materiellen Hinterlassenschaften der einstigen Bewohner unserer Heimat knüpft sich bei uns — ähnlich wie in ganz Europa — an das 19. Jh., an die Zeit des aufkeimenden Nationalbewußtseins der Slowaken. Dieser Prozeß war ein harter Kampf, an welchem sich schon damals — wenn auch nur bescheiden — auch die Archäologie beteiligte. In der Slowakei herrschte in dieser Hinsicht großer Wille, doch relativ lange fehlten Erfahrungen und namentlich fachlich erudierte Personen. Die Archäologie kristallisierte sich in der Slowakei vor dem J. 1918 zu keiner tatsächlichen, methodisch und fachlich fundierten wissenschaftlichen Disziplin. Erst die Entwicklung während der ersten ČSR und vor allem in der befreiten sozialistischen Tschechoslowakei schuf für die Archäologie solche Bedingungen, daß sie mit Meilenschritten vorankam und zusammen mit den übrigen sozialwissenschaftlichen Disziplinen bei der Schaffung des historischen und sozialen Bewußtseins des sozialistischen Menschen mit-helfen konnte.

Wir wollen versuchen, kurz die Hauptentwicklungsströme der slowakischen Archäologie bis zum J. 1953, d. h. bis zur Entstehung der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zusammenzufassen und auch eine erste Periodisierungsskizze zu bieten. Es sei betont, daß die Archäologie gleich von Anfang an — wenn auch nur als Aschenbrödel — mit ihrer Zeit verbunden war, ihr diente, mit ihr pulsierte und in nicht wenigen Fällen auch eine Waffe zur Verteidigung der nationalen Interessen war. Eine Bedingung für die schöpferische Existenz dieser Wissenschaft ist, daß sie sich nicht verkapselt, sondern ihrem Volke eine Leuchte auf dem Weg in die Zukunft auch durch Enthüllung der frühen Geschichte, der Traditionen und Erfahrungen sei. Darin liegt die Aufgabe für die gegenwärtigen, im wahren Sinne des Wortes eigentlich die ersten Generationen der slowakischen Archäologen, die unter guten Bedingungen auf verschiedenen Arbeitsplätzen, vor allem im Rahmen der Slowakischen Akademie der Wissen-

schaften als Repräsentanten der modernen, entwickelten, gesellschaftlich hoch gewerteten Wissenschaft arbeiten. Die dialektische Verknüpfung der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft ist auch für die Archäologie verpflichtend. Daraus ergibt sich für sie die Pflicht, die Geschichte der slowakischen Archäologie eingehender aufzuarbeiten, doch nicht als Geschichte der Archäologen und der archäologischen Wissenschaft in den Kabinetten oder bei den Geländegrabungen, sondern als Bestandteil der Geschichte des slowakischen Volkes, der Entwicklung seines National- und Klassenbewußtseins und des Interesses an der Vergangenheit.

Vielleicht läßt sich in keinem anderen Institut so vollkommen und plastisch die 25-jährige Entwicklung und Entfaltung verfolgen wie gerade im Archäologischen Institut der SAW. Dies ersieht man schon allein aus der Tatsache, daß in die Slowakische Akademie der Wissenschaften das ehemalige Staatliche Institut mit 19 Mitarbeitern eingegliedert wurde (dies waren sechs wissenschaftliche, zwei fachliche, sieben technische, drei administrative Mitarbeiter und eine Hilfskraft), und heute das Institut 123 Mitarbeiter hat, davon 21 wissenschaftliche (darunter vier Doktoren der Wissenschaft, zwei Professoren, zwei Dozenten und 17 Kandidaten der Wissenschaften) und 26 wissenschaftliche Facharbeiter, den Rest bilden technische, administrative und Hilfsarbeiter. Außerdem hat das Institut vier interne Aspiranten und vier Mitarbeiter auf Studien im Ausland. Heute ist das Institut in acht Abteilungen eingeteilt (davon fünf wissenschaftliche) und jede Abteilung hat mehr Mitarbeiter als vor 25 Jahren das ganze Institut. Diese Tatsache tritt umso markanter hervor, daß sich die archäologische Forschung in der Slowakei erst nach dem Sieg der Arbeiterklasse im Februar 1948 jäh zu entfalten begann. Diesen Aufschwung ermögliche die große Unterstützung von seiten der Partei-, Staats- und akademischen Organe, die von Anfang an der weiteren Entfaltung der archäologischen Forschung große Bedeutung zuschrieben (*Točík 1954*). Es mußte eine verantwortungsvolle Aufgabe erfüllt werden — die Archäologie in der Slowakei im Sinne der Grundsätze des Marxismus-Leninismus aufzubauen — als eine historische und gesellschaftlich engagierte wissenschaftliche Disziplin (*Chropovský 1975a*). Die Bedeutung und Stellung der Archäologie und des Archäologischen Institutes der SAW wurde besonders im Gesetz des Slowa-

kischen Nationalrates Nr. 7/58 betont, nach welchem das Archäologische Institut der SAW zur Hauptarbeitsstelle und zum Koordinator der archäologischen Forschung auf dem Gebiet der Slowakei wurde.

Mit der Entstehung der Slowakischen Akademie der Wissenschaften erhielt das Archäologische Institut der SAW auch eine würdige Unterbringung auf der Nitraer Burg, wohin es aus Bystrica bei Martin übersiedelt wurde. Im Verlauf des weiteren Ausbaues des Institutes füllten sich nicht nur die zugeteilten Burgräume allmählich auf, sondern es dehnte sich ebenfalls in die Vorburg aus und auch das Kastell in Nové Vozokany wurde gewonnen, wo die Depositare des Institutes untergebracht sind und wo Symposien und kleinere Konferenzen abgehalten werden. Doch auch diese Gebäude, Räumlichkeiten und Einrichtungen erwiesen sich bereits als zu eng und entsprechen auch nicht mehr den technischen Anforderungen, die sich aus der Notwendigkeit ergeben, die einzelnen Abteilungen des Institutes auf moderner Basis aufzubauen. Deswegen schritt man zu Vorbereitungsarbeiten für die Errichtung eines neuen, modernen, zweckmäßigen wie auch repräsentativen Gebäudes für das Archäologische Institut der SAW.

Die gute personelle, finanzielle und technische Sicherung ermöglichte sowohl eine rasche Entfaltung des Institutes als auch eine Realisierung größerer Rettungsgrabungen auf Fundstellen, die von dem großen Aufbau im Zusammenhang mit der Industrialisierung der Slowakei und der Kollektivisierung der Landwirtschaft berührt wurden. Schon im J. 1953 erhöhte sich im Vergleich zum vorangehenden Jahr die Zahl der Ausgrabungen um 100 % und Geländegrabungen wurden in 31 Fundorten gemacht. Diese Grabungen lieferten direkt überraschendes Material, das von der großen Bedeutung des slowakischen Gebietes in vor- und frühgeschichtlicher Zeit in breiten europäischen Zusammenhängen zeugt. Von Jahr zu Jahr wurden neue Fundstellen untersucht, viele von ihnen wurden zum Gegenstand mehrjähriger systematischer Grabungen. Diese Tatsache beeinflusste einerseits recht positiv die bedeutende Stellung der Slowakei, andererseits jedoch verhinderte die Konzentrierung der Kräfte zur Rettung ausgedehnter archäologischer Fundstellen systematische regionale Grabungen und Geländebegehungen, die für die thematische Bearbeitung der ältesten Geschichte der

Slowakei erforderlich waren. Außerdem erlaubten die aus der Notwendigkeit der Rettung des archäologischen Materials hervorgehenden dringlichen Aufgaben keine ausreichende und gebührende wissenschaftliche Bearbeitung recht zahlreicher Funde, was zum Schaden der Sache war. Doch auch diese Zeit war in der raschen Entwicklung der slowakischen Archäologie notwendig und es muß betont werden, daß ohne den Aufbau sowohl der internen Mitarbeiter des Archäologischen Institutes der SAW als auch seiner externen Mitarbeiter auf der Komenský-Universität in Bratislava und in den einzelnen Museen nicht so hervorragende Ergebnisse erreicht worden wären. Es war eine wahrhaftige Einigkeit, die durch das Streben entstanden und gefestigt war, je mehr wertvolle Denkmäler der materiellen Kultur der einstigen Zeit zu gewinnen. Gerade die Zeit des Aufbaues der sozialistischen Gesellschaft in der Slowakei schuf für die Erreichung dieses Zieles den breitesten Raum und die größten Möglichkeiten.

Heute kann gesagt werden, daß mit den Grabungen im Gebiet der Slowakei nicht nur die einzelnen Epochen, sondern auch die Makroregionen erfaßt werden, was ein synthetisches historisches Bild darzubieten ermöglicht. Die Schlüsselstellung der Slowakei in Mitteleuropa hat sie dazu bestimmt, auf ihren archäologischen Lokalitäten grundlegende Fragen der Chronologie und Synchronisierung der urzeitlichen Kulturen zu lösen. Was die nationale und slawische Geschichte betrifft, stammt von hier so reiches Fundmaterial, daß es auf breiter Basis die Klärung der Problematik der materiellen und geistigen Kultur der Slawen und anderer nichtslawischer Stämme und Völker wie auch die komplizierte Problematik der internationalen Beziehungen in breitem europäischen historischen Kontext ermöglicht. Auf diesen Gegebenheiten fußt auch der Plan der wissenschaftlichen Grabungstätigkeit, der auf die Aufschlüsselung grundlegender Fragen der vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung und Entwicklung der Slowakei im Rahmen der europäischen Entwicklung gerichtet ist.

Die Ergebnisse der Geländegrabungen in Gánovce, Nové Mesto nad Váhom, Bojnice, Vlčkovce, Trenčín, Radošina, Moravany nad Váhom, Nitra, Kechnec, Tibava, Cejkov, Kašov u. a. Fundorten ermöglichten die Lösung der Problematik der paläolithischen Besiedlung, lieferten typologische und chronologische Erkenntnisse

über das Vorhandensein mehrerer Gruppen des fossilen Menschen wie auch über die Zeit seiner Ankunft in das Gebiet der Slowakei. Beleuchtung erhielt auch die Entwicklungsstufe im Rahmen des Zivilisationsprozesses und ebenfalls der Stand der unproduktiven Wirtschaft in den einzelnen Gebieten der Slowakei. Die Grabung in Sereď ergab zum erstenmal bedeutendes Fundmaterial für die Lösung des Fragenkreises über das Mesolithikum in Mitteleuropa.

Mit den ausgedehnten Grabungen auf neolithischen Siedlungen und auf den im mitteleuropäischen Gebiet zum erstenmal festgestellten neolithischen Gräberfeldern in Veľký Grob, Nitra, Dvory nad Žitavou, Šarovce, Ardovo, Michalovce, Štúrovo u. a. Fundorten trug die slowakische Archäologie wesentlich zur Entwirrung der komplizierten Fragen des Überganges der menschlichen Gesellschaft von der unproduktiven zur produktiven Wirtschaftsweise bei, weiters spezieller Fragen der Chronologie und Synchronisierung, der Veränderung der Landschaft, der Bildung von bäuerlichen Dorfzivilisationsbereichen, die zum Kern der weiteren historischen Entwicklung wurden. Von nicht geringerer Bedeutung sind die Abdeckungen neolithischer Lokalitäten in Tibava, Nitriansky Hrádok, Ivanovce, Šebastovce, Svodín u. a., die nicht nur ein Kennen des Reichtums der materiellen Kultur ermöglichten, sondern auch eine richtige Erarbeitung der Entwicklungsstufen der jüngeren Steinzeit, eine Bestimmung ihrer Anfangsphasen, eine Feststellung von Einflüssen der vorangehenden Kulturen wie auch eine Umgrenzung neuer Kulturphasen und deren Synchronisierung mit den mediterranen Kulturen. Diese Grabungen leisteten einen Beitrag zum Erkennen der ökonomischen Entwicklung und der Wandlungen im gesellschaftlichen Leben der damaligen Bevölkerung und zeigten, daß die Slowakei in der jüngeren Steinzeit eine sehr wichtige Einheit des donauländischen Zentrums war.

Die Grabungen auf ausgedehnten Gräberfeldern und Siedlungen in bedeutenden Fundorten, wie Abrahám, Hurbanovo, Výčapy-Opatovce, Veľký Grob, Branč, Nitra, Spišský Štvrtok, Barca, Nitriansky Hrádok, Špania Dolina, Kopčany, Malé Kosihy, Dolný Peter, Buková, Salka, Šafárikovo, Radzovce, Partizánske, Čaka, Mikušovce, Martin, Vyšný Kubín, Diviaky, Beluša u. a., beantworteten die Frage der Entstehung und Chronologie der bronzezeitlichen Kulturen im Hinblick auf die Entstehung und Entfaltung der

Metallurgie, der Siedlungsformen und Produktionsbeziehungen. Sie verhalfen zur Lösung der grundlegenden Probleme des Anteiles der jüngeren Phase des Äneolithikums an der Gestaltung der älterbronzezeitlichen Kulturen wie auch des Einsickerns von Stämmen und Kulturelementen aus dem Südosten, der Westukraine und anderen Räumen. Die Analyse der reichen materiellen Kultur bedeutete einen wesentlichen Beitrag zur Beleuchtung der großen gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Wandlungen und zur Lösung von Fragen des Zivilisationsprozesses im mittleren Donauraum wie auch einen Anteil der bronzezeitlichen Kulturen an der Entwicklung in West- und Nordeuropa.

Zu den ungeklärtesten Epochen gehörte die Hallstattzeit. Aufgrund der Abdeckungen bedeutender Burganlagen in Smolenice, Vyšný Kubín, Istebné, der Gräberfelder in Chotín, Nové Zámky, Reka und der Siedlungen in Sereď, Somotor u. a. konnte nicht nur zur Beleuchtung der Entwicklung, Stellung und Bedeutung des Gebietes der Slowakei in dieser Epoche herangetreten werden, sondern auch zur Lösung von Fragen der Entstehung und Verbreitung der eisenzeitlichen Kulturen in Mitteleuropa und in wesentlichem Maße zur Beleuchtung der komplizierten Entwicklung von sozialökonomischem und ethnischem Gesichtspunkt beigetragen werden.

Erheblich erweiterte sich das Studium der Latènezeit in der Slowakei. Dies ermöglichten in wesentlichem Maße vor allem die Abdeckungen ausgedehnter und reicher Gräberfelder in Maňa, Nebojsa, Trnovec nad Váhom, Hurbanovo, Dvory nad Žitavou, Holiare, Kamenín, Bajč, Palárikovo u. a., vor allem jedoch die Untersuchungen gewaltiger Burgwälle in Devín, Zemplín, Nitriansky Hrádok, Divinka, Krnáč, Liptovská Mara und zahlreicher Siedlungen in Nitra, Tvrdošovce, Lipová, Šarovce u. a. Die Ergebnisse dieser Grabungen haben nicht nur die älteren Ansichten über die keltische Besiedlung hinsichtlich des geographischen und zeitlichen Ausmaßes geändert, sondern auch die Erkenntnisse über die keltische Expansion in Europa ergänzt.

Im Rahmen der Lösung der breiteren historischen Problematik der Latènezeit stellen zweifellos die archäologischen Belege über das Vorhandensein der Daker in der Slowakei einen wertvollen Beitrag der slowakischen Archäologie dar. Die Grabungen in der Slowakei boten einen tieferen Einblick in den Inhalt der materiellen Kultur, in die Produktionstechnik, die

territoriale Verbreitung und historische Bedeutung der Daker.

Große Bedeutung haben die Grabungsergebnisse bezüglich der römischen Denkmäler in der Slowakei. Untersucht wurden römische Baudenkmäler in den Fundorten Devín, Iža-Leányvár, Milanovce, Šarovce, Rusovce, Čífer-Pác, Stupava und vor allem Denkmäler der heimischen barbarischen Bevölkerung in reichen Siedlungen und Gräberfeldern aus dem 1.—5. Jh. u. Z. in Očkov, Pobedim, Kostolná pri Dunaji, Sládkovičovo, Abrahám, Seňa, Prešov u. a. Diese großangelegten Grabungen bestätigten die Notwendigkeit und Berechtigung des Suchens römischer militärischer Einrichtungen nicht nur an der Limes-Grenze, sondern auch im Binnenland und boten viel Wissen über die römisch-barbarischen politischen, wirtschaftlichen und sozialen Beziehungen. Die Besiedlungskarte der Slowakei wurde merklich ergänzt, und an Hand der Fundmenge konnten große Erfolge in der Lösung der Problematik der reichen römischen Gräber erlangt werden, womit die slowakische Archäologie das Niveau der übrigen europäischen Staaten erreichte.

Ungewöhnlich bedeutungsvolle Funde lieferte die archäologische Grabung in römischen Fundorten der Ostslowakei. Es wurde nicht nur eine Menge von Denkmälern der materiellen Kultur gewonnen, sondern — was besonders wichtig ist — es konnte in ganzer Breite die Problematik der historischen Entwicklung der Slowakei in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung beleuchtet werden.

Zu bemerkenswerten Ergebnissen gehört der große Fortschritt im Studium der Púchov-Gruppe aufgrund der Erkenntnisse bei den Ausgrabungen in der Mittel- und Ostslowakei. Diese neuen Erkenntnisse bedeuten einen Vorsprung im Studium und in der Beleuchtung der Fragen der Púchov-Gruppe sowohl im Gebiet der Slowakei als auch in den Nachbarländern, worin die slowakische Archäologie heutzutage das Primat hat.

Eine außergewöhnliche Stellung nimmt die Slowakei bei der Lösung der Problematik der Geschichte der ältesten Slawen ein, weil das von Slawen bewohnte Gebiet an der Donau mit der römischen Kultur und Zivilisation in unmittelbarer Berührung lag. Diese Slawen gingen verhältnismäßig früh zur Körperbestattungsweise über und aufgrund der materiellen Kultur aus ihren Gräberfeldern kann die kulturelle und ökonomische

Entwicklung in den betreffenden Gebieten beleuchtet und die älteste slawische materielle Kultur datiert werden. Die gewonnenen Grabungsergebnisse von Prešov, Matúškovo, Siladice, Somotor u. a. Fundorten wurden zur Grundlage für die Beleuchtung der Entwicklung der slawischen Stämme, namentlich der Produzenten und Konsumenten der Keramik des sog. Prešover und Prager Typus. Die Grabungen auf den ausgedehnten Skelettgräberfeldern in Holiare, Prša, Dvory nad Žitavou, Nové Zámky, Štúrovo, Šaľa, Žitavská Tôň, Želovce, Šebastovce u. a. ergaben Riesenmengen von Denkmälern der materiellen Kultur, auf deren Grundlage nicht nur die Problematik der Chronologie, sondern vor allem der Produktion und des Niveaus der Produktions- und gesellschaftlichen Beziehungen wie auch der awaro-slawischen Symbiose gelöst werden kann.

Früher hatte man die Erforschung der großmährischen Zeit vernachlässigt. Deswegen war es unumgänglich notwendig, die Aufmerksamkeit auf die systematische Untersuchung der historisch bekannten Lokalitäten, wie Nitra, Devín und Bratislava zu konzentrieren, die überraschende Erkenntnisse vom Gesichtspunkt der historischen Bedeutung und Entstehung der slawischen Städte in breiteren historischen Zusammenhängen lieferten. Wesentlich erweiterte sich die Erforschung weiterer Burgwälle — in Pobedim, Majcichov, Jur pri Bratislave, Malé Kozmálovce, Biňa, Šarišské Sokolovce, Divinka und Ducové — wie auch die Abdeckung Dutzender von Gräberfeldern und Siedlungen, wie z. B. in Trnovec nad Váhom, Tvrdošovce, Michal nad Žitavou, Hurbanovo, Lipová, Nitra, Veľký Grob, Blatné Remety, Kráľovský Chlmec und anderen Lokalitäten. Die slawische Siedlungsforschung ermöglichte die Feststellung nicht nur der Besiedlungsdichte, sondern auch der großen Bedeutung der Slowakei in der ökonomischen, kulturellen und sozialen Entwicklung Großmährens und der übrigen in großmährischer Zeit von Slawen besiedelten Gebiete.

Abseits blieben auch nicht die Forschungen liegen, die zur Beleuchtung des Fragenkreises über die Entwicklung und Stellung der altmagyarischen Stämme auf dem Territorium der Slowakei beitrugen. In dieser Hinsicht gewann man bedeutende Ergebnisse durch die Abdeckungen der altmagyarischen Gräberfelder in Sereď, Červeník, Zemplín, Košúty, Galanta, Chotín, Prša, Lipová u. a.

Aus dem Frühmittelalter existieren zwar bereits schriftliche Berichte, die jedoch bloß ein lückenhaftes Bild der Zeit bieten, und auch dies nur auf dem Gebiet der politischen Geschichte. Deswegen widmete man in vergangener Zeit solchen bedeutungsvollen archäologischen Lokalitäten erhöhte Aufmerksamkeit, die konkrete historische Erkenntnisse über die Lebensweise der Feudalen und des untergegebenen Volkes bieten können. Die historisch-archäologischen Grabungen sind auch für das Studium der Entstehung und Entfaltung des Feudalismus in der Slowakei von großer Wichtigkeit. Auf dieses Ziel ausgerichtet waren die Grabungen der mittelalterlichen Dorfwüstungen in Zalužany, Bohatá, Hurbanovo, Budmerice und Boleráz, der Gräberfelder in Krásno, Radola, Modrany, Zemné, Čakajovce und anderen Lokalitäten, der sakralen und profanen Architektur bzw. Siedlungen in Devín, Banská Štiavnica, Levice, Biňa, Kostolany pod Trábečom usw. Die Ergebnisse der Bodenforschung ermöglichten eine wesentliche Lösung grundlegender Probleme der Klassifizierung und Datierung der materiellen Kultur aus mittelalterlichen Siedlungen, ihr Verhältnis zu den Herrnsitzen wie auch das Verhältnis des Edelmannes zu den Untertanen.

In einer kurzen Übersicht können nicht weitere Dutzende von Grabungen angeführt werden, deren Zahl in den 25 Jahren der Bestehungszeit des Institutes im Rahmen der Slowakischen Akademie der Wissenschaften 1000 überstieg, abgesehen von weiteren Hunderten von Rettungs- und Geländebegehungsaktionen. Es ist ganz natürlich, daß auch die Geländegrabung innerhalb des Vierteljahrhunderts quantitative und vor allem qualitative Wandlungen durchgemacht hat. Besondere Aufmerksamkeit — vor allem in letzter Zeit — begann man der komplexen Grabung zu widmen, wodurch nicht nur die eigentliche Arbeit der archäologischen Forschung verbessert, sondern im Rahmen des Institutes auch die Entfaltung jener wissenschaftlichen und Arbeitsfächer ermöglicht wurde, welche die untersuchte Problematik tiefer zu beleuchten vermögen. In bedeutendem Maße beteiligt sich an dieser Arbeit die Numismatik, Archäozoologie, Archäobotanik, Paläoanthropologie, Geophysik und neuestens auch die Röntgenologie, und das Laboratorium macht Radiokarbonanalysen. Es wäre möglich und vielleicht auch notwendig, diese Thematik näher zu erörtern, doch aus Platzmangel verweisen wir auf die Literatur,

in welcher die Aufgaben, Ziele und Ergebnisse der Arbeit der erwähnten wissenschaftlichen und Arbeitsfächer publiziert sind (Kolníková 1973, Ambros 1973, Hajnalová 1973).

Freilich können die Arbeitsplätze aller Disziplinen nicht im Institut errichtet werden, deswegen werden viele Aufgaben und Erfordernisse, die eine Facharbeit spezialisierter technischer und naturwissenschaftlicher Fachgebiete benötigen, in Form einer allmählich sich entfaltenden und breiter konzipierten interdisziplinären Zusammenarbeit in der ČSSR und auch in internationalem Maßstab gesichert.

Die Riesenzahl von Denkmälern der materiellen Kultur, die bei den ausgedehnten Geländegrabungen gewonnen wurde, konnte bisher nicht komplex aufgearbeitet werden, doch ungeachtet dessen achtet man sehr darauf, sie der fachlichen und breiten Öffentlichkeit zugänglich zu machen. Viele Studien und Aufsätze veröffentlichte man in der Institutszeitschrift *Slovenská archeológia*, die seit 1953 zweimal jährlich im Umfang von 480 Seiten erscheint. Es kann davon abgesehen werden, die inhaltliche bzw. formale Seite dieser Zeitschrift näher vorzuführen oder zu analysieren, die durch einen umfangreichen Austausch auf beinahe alle wichtige archäologische Arbeitsplätze im Ausland gelangt. Achtzehn Bände der *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* (1956—1970) enthalten nicht nur wichtige Materialien über die Kulturentwicklung des Gebietes der Slowakei in ur- und frühgeschichtlicher Zeit, sondern sind auch Zeugen der Bedeutung und Möglichkeiten der slowakischen Archäologie. Eine neue Serie als Ersatz der *Študijné zvesti AÚ SAV — Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* — erscheint seit 1974 und ist eine griffbereite Informationsquelle über die neuesten Richtungen und Ergebnisse der Forschung für die einzelnen Jahre. In der Edition *Archaeologica Slovaca — Fontes* erschienen zwölf Bände, in denen bedeutende große Grabungen und Lokalitäten aus der ganzen Vor- und Frühgeschichte mit breiterer Wertung des Fundmaterials komplex aufgearbeitet werden. In vier Bänden der Serie *Archaeologica Slovaca — Catalogi* wurden Materialien aus zwei slawo-awarischen Gräberfeldern, aus altmagyarischen und bronzzeitlichen Gräberfeldern in der Südwestslowakei publiziert. Es erschienen auch zwei Nummern des Sammelbandes *Uýchodoslovenský pravek* (Košice 1970, 1971).

Sehr wichtig ist es, daß auf Grundlage der Ergebnisse der ausgedehnten Geländeforschung und der Auswertung der untersuchten Lokaltäten auch eine Synthese gemacht werde. Die erste marxistische Synthese wurde in der Zeitschrift *Slovenská archeológia* (19, 1971, S. 287—617) veröffentlicht; auf ihr fußen weitere synthetische Arbeiten. Eine geschlossene Bearbeitung der Entwicklung in der Ostslowakei bietet die Kollektivarbeit *Pravek východného Slovenska* (Košice 1965). Von der monographischen, sechsbändig entworfenen Bearbeitung der Ur- und Frühgeschichte erschien die Publikation über die ältere Steinzeit (*Bárta 1965*), über die jüngere Steinzeit (*Kollektiv 1970*) und über die slawische Zeit (*Chropovský 1970*). Gebührend beachtet wird auch die Numismatik. Die Arbeiten dieses Fachgebietes werden in dem Sammelband *Slovenská numizmatika* veröffentlicht; bisher erschienen die Bände I (1970), II (1972), III (1974), IV (1976), V (1978).

Es ist nicht die Aufgabe dieses Beitrages, die reiche Publikationstätigkeit des Institutes bzw. der einzelnen Mitarbeiter aufzuzählen, wir wollen nur darauf hinweisen, was für einen Riesenaufschwung die slowakische Archäologie und das Archäologische Institut der SAW in dem Vierteljahrhundert ihrer Existenz im Verband der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zu verzeichnen haben, wenn wir erwägen, daß vor 1953 in der Slowakei weder eine selbständige archäologische Zeitschrift noch eine andere Edition existiert hat und die archäologischen Mitarbeiter auf die Publizierung in den Zeitschriften und Sammelbänden verwandter Disziplinen angewiesen waren.

Das Archäologische Institut der SAW war sich von Anfang an der Unumgänglichkeit der engen Koordinierung seiner Arbeit nicht nur im heimischen, sondern auch internationalen Maßstab bewußt. Deswegen legte und legt es seit seiner Entstehung unaufhörlich großes Gewicht auf die Erweiterung und Verbesserung ausländischer Kontakte. Sicherlich wären die konkreten Zahlen aufgenommener ausländischer Mitarbeiter und in das Ausland geschickter Institutsangehöriger recht interessant, doch lassen wir die Tatsache sprechen: Derzeit steht das Archäologische Institut der SAW in unmittelbarem Kontakt mit 900 Institutionen in 42 Staaten der Welt, und im Institut ist ein Sekretariat der Internationalen Union für slawische Archäologie. Allerdings kann die Bedeutung der internationalen Koope-

ration nicht bloß ziffernmäßig bemessen werden, sondern vor allem inhaltlich. Die internationale Zusammenarbeit wird nach bilateralen Übereinkünften mit archäologischen Instituten in der UdSSR, DDR, PVR, UVR, BVR, RSR, SFRJ und durch unmittelbare Kontakte mit archäologischen Arbeitsstellen in weiteren Ländern verwirklicht. Ein Ausdruck dieser erfolgreich sich entwickelnden Kontakte sind auch die realisierten internationalen Konferenzen und Symposien — über die römische Zeit im J. 1957 (*Limes Romanus-Konferenz 1959*), über das Äneolithikum und die Bronzezeit im J. 1958 (*Kommission 1961*), die als erste dieser Art abgehalten wurden und zu einem Ausgangspunkt für die Lösung dieser Problematik in breiteren Zusammenhängen wurden. Im Streben, das Studium der slawo-awarischen Beziehungen im Karpatenbecken und den anschließenden Gebieten zu beschleunigen, veranstaltete das Institut im J. 1966 ein Symposium über den gegenwärtigen Forschungsstand dieser Epoche und über die Aufgaben ihrer weiteren Erforschung (*Symposium 1968*); Symposien mit dieser Thematik werden seit damals auch in anderen Staaten organisiert. Auf dem Symposium über den Lengyel-Kulturkomplex und verwandte Kulturen im J. 1967 (*Symposium 1969*) löste man vom breiteren Aspekt Fragen der Beziehungen und Synchronisierung der Kulturen aufgrund der Ergebnisse von Studien und Grabungen auf Fundstellen der Lengyel-Kultur in der Slowakei. Mit Fragen der äneolithischen Besiedlung in Europa befaßte sich 1969 das Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur (*Symposium 1973*). Auf dem Symposium über die Problematik der Junghallstattzeit in Mitteleuropa, das 1970 abgehalten wurde (*Symposium 1974*), erörterte man Fragen der Bautechnik und Funktion der Burganlagen in Mitteleuropa und auf der Balkanhalbinsel, doch auch sozialökonomische, ethnische und chronologische Fragen. Zu erfolgreichen Unternehmungen gehörte das internationale Symposium im J. 1972, das Fragen der keltischen und germanischen Besiedlung im mitteleuropäischen Raum um die Zeitwende gewidmet war (*Symposium 1977*). Hier handelte es sich um eine breite Konfrontation der Forschungsergebnisse in der Problematik der keltischen, dakischen, römischen und germanischen Besiedlung und um die Skizzierung der Hauptforschungsrichtungen in Europa.

Im Zusammenhang mit der Entfaltung internationaler Kontakte und der internationalen

Koordination und Kooperation in der archäologischen Forschung ist die Bedeutung des Gebietes der Slowakei und des Anteiles des Archäologischen Institutes der SAW an dieser Arbeit durch die Teilnahme an den Vorbereitungen des VII. Kongresses der Internationalen Union der Prä- und protohistorischen Wissenschaften hervorzuheben, der im J. 1966 in Prag verwirklicht wurde. Und vor allem ist die Tätigkeit des Institutes im Zusammenhang mit der Vorbereitung und Realisierung des III. Internationalen Kongresses für slawische Archäologie in Bratislava im J. 1975 hervorzuheben (*Chropovský 1975b*).

Die auf internationalen Konferenzen, Symposien und Kongressen in der Tschechoslowakei und im Ausland genehmigten Schlußfolgerungen, an denen die Mitarbeiter des Institutes aktiv teilnehmen, sprechen für die große Bedeutung der slowakischen Archäologie bei der Lösung der Problematik der ur- und frühgeschichtlichen Kulturen bzw. Epochen in breiteren Zusammenhängen im Rahmen der europäischen und ganzweltlichen Wissenschaft. Dies ist zweifellos auch ein Ergebnis der Tatsache, daß der slowakischen Archäologie im Rahmen der Slowakischen Akademie der Wissenschaften hervorragende Bedingungen für eine qualitativ höhere Entfaltung geschaffen wurden. Die Mitarbeiter des Archäologischen Institutes der SAW sind sich voll und ganz der Bedeutung der internationalen Zusammenarbeit bewußt und mit ihrer Tätigkeit wollen sie weiterhin zur Vertiefung, zur Entfaltung der wissenschaftlichen Erkenntnisse, doch auch zur Entfaltung von Freundschaft, zum Frieden und Fortschritt im Geiste der in Helsinki auf der Konferenz über die Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa gefaßten Grundsätze beitragen.

In letzter Zeit achtete man auch darauf, die Arbeitsergebnisse des Archäologischen Institutes der SAW in die Praxis umzusetzen, und zwar nicht nur auf heimischem, sondern auch internationalem Forum. Eine zweifellos wichtige Etappe bedeutete in dieser Hinsicht die Ausstellung „Großmähren“ in Brno, Nitra (*Točík 1965*), Prag und im Ausland (Griechenland, Bundesrepublik Deutschland, Schweden, Polen, Österreich, UdSSR), deren Veranstalter das Archäologische Institut der ČSAW in Brno war. An dieser Ausstellung beteiligte sich die slowakische Archäologie mit gebührendem Anteil. In der Slowakei existiert heute kein einziges heimatkundliches Museum, in welchem das Archäologische

Institut der SAW nicht seinen Anteil an der Installierung oder Bereitstellung von Exponaten hätte. Zu den größten Erfolgen in dieser Hinsicht gehört etwa wohl die Exposition *Klenoty dávnej minulosti Slovenska* (Kleinode der frühen Vergangenheit der Slowakei), die im Archäologischen Institut der SAW untergebracht ist und nicht nur ein Stolz des slowakischen Volkes ist, sondern auch eine würdige Stätte der staatlichen Repräsentation. Zahlreiche Aufsätze mit archäologischer Thematik in Presse und Zeitschriften, Reportagen und Relationen in Presse, Rundfunk, Fernsehen und Film sind nicht nur ein Zeugnis des lebendigen Interesses der breiten Öffentlichkeit an der frühen Vergangenheit, sondern auch dessen, was für eine Bedeutung unser sozialistisches Verfassungssystem der Archäologie beimißt und welche Obsorge sie ihr widmet.

Besonders in letzter Zeit achtet man darauf, daß das zahlreiche archäologische Material, das in vieler Hinsicht eine Schlüsselbedeutung hat, nicht nur dokumentationsmäßig aufgearbeitet werde, sondern daß auch in der Geländegrabung, Dokumentation und Interpretation das hohe Niveau beibehalten werde. Mit diesen Fragen befaßte sich auch das Symposium über die Problematik moderner technischer Methoden in der Geländegrabung und Geländedokumentation (*Chropovský 1972*), die Konferenz über grundlegende theoretische Probleme der slawischen Ur- und Frühgeschichte (*Chropovský 1973*) wie auch die seit 1975 alljährlich organisierten Konferenzen slowakischer Archäologen. Außergewöhnliche Aufmerksamkeit schenkte und schenkt man dem Aufbau der Dokumentation des Institutes und der Informatik. Zur Information zuerst einige Ziffern: In die Slowakische Akademie der Wissenschaften ging das Staatliche Archäologische Institut mit 1275 Fundberichten ein und Ende des J. 1977 existieren in der Dokumentation 12 110; die Zahl der Negative von Geländeaufnahmen stieg von 5722 auf 66 418 an und der Photonegative von Gegenständen von 5613 auf 74 685; das Institut besitzt 11 928 Diapositive und 127 Kurz- und Mittellangfilme. Rasch vermehren sich auch die Buchbestände des Institutes; seine Bibliothek besaß im J. 1953 nur 4050 Bände, Ende des J. 1977 bereits 37 900. Heute wird die ganze Dokumentation, Bibliothek und Informatik aufgrund modernster Technik und nach Grundsätzen der wissenschaftlich-technischen Informationen umgebaut, um zweckmäßig

und gut sowohl heimischen als auch ausländischen Forschern zu dienen. Es wird auf diese Weise im Institut ein integriertes Informationssystem und ein fachliches archäologisches Informationszentrum geschaffen (*Furmánek — Ilavská 1974; Viskupová 1976*). Auch in der Informatik streben wir nach Entfaltung einer breiteren Kooperation in der archäologischen Disziplin wie auch in einigen anderen wissenschaftlichen Fachgebieten im Rahmen der ČSSR, und wir möchten diese Kooperation auf der Basis einer breiteren internationalen Zusammenarbeit erweitern.

Periodisierung und Entwicklung der slowakischen Archäologie

In die Arbeit *Náčrt slovenského praveku a včasnej doby dejinnej* (*Slovenská archeológia*, 19, 1971, S. 291—617), die aus Beiträgen der vordersten slowakischen Forscher besteht, die sich mit der Problematik der Ur- und Frühgeschichte befassen, ist in synthetischer Kürze auch die Geschichte der archäologischen Forschung bis zum J. 1970 einbezogen und es sind darin Aufgaben für die weitere Forschung gesteckt. Diese Beiträge beleuchteten anschaulich nicht nur die von der Forschung eingeschlagenen Wege, sondern ermöglichen es auch, die Periodisierungsmeilensteine zu bestimmen, welche die einzelnen Entwicklungsetappen in der Geschichte der slowakischen Archäologie abgrenzen. Freilich stößt die Bestimmung fester Periodisierungskriterien unausweichlich auf Probleme, vor allem deshalb, weil der Erforschung der einzelnen Entwicklungsetappen der Ur- und Frühgeschichte der Slowakei nicht gleiche Aufmerksamkeit geschenkt wurde. Diese Tatsache kann nicht mit dem Forschungsstand erklärt werden, wie manchmal schroff konstatiert wird, sondern ihre Ursache muß vor allem auf dem Gebiet des ökonomischen und sozialen Lebens der Gesellschaft gesucht werden. Am Beispiel der Slowakei und am raschen Aufschwung der slowakischen Archäologie, doch auch aller Wissensbereiche nach dem J. 1948, hat sich anschaulich die Gesetzmäßigkeit der qualitativen Wandlungen in der Organisation und in den Ergebnissen der wissenschaftlichen Forschung im sozialistischen Verfassungssystem bestätigt, weil die Entfaltung der Forschung einen großen Raum, doch vor allem einen ökonomischen Hintergrund erfordert.

Wenn wir die grundlegenden Periodisierungsmeilensteine in der bisherigen Existenz der slowakischen Archäologie bestimmen wollen, müssen wir dominante Wendepunkte in der Geschichte der Slowakei respektieren. Solche sind die Entstehung der tschechoslowakischen Republik im J. 1918 und der Siegreiche Februar 1948. Für die Entfaltung der wissenschaftlichen Forschung in der Slowakei bedeutet jedoch die Entstehung der Slowakischen Akademie der Wissenschaften eine quantitative, aber auch qualitative neue Etappe. Diese Tatsache ist eindeutig auch durch den Aufschwung der slowakischen Archäologie und die Arbeitsergebnisse des Archäologischen Institutes der SAW in den 25 Jahren seiner Tätigkeit im Verein mit den Instituten der slowakischen wissenschaftlichen Gipfelinstitution — der Slowakischen Akademie der Wissenschaften — bestätigt.

In der Geschichte der slowakischen Archäologie können drei grundlegende Etappen unterschieden werden: 1. die Zeit bis 1919; 2. die Zeit von 1919—1947; 3. die Zeit von 1948 — mit dem Beginn der neuen Organisation und Orientierung der Forschung nach dem J. 1953.

1. Die erste Etappe der Geschichte der slowakischen Archäologie kann kurz als Zeit charakterisiert werden, in der die „Grabung“ von Fall zu Fall von ungarischen Forschern, slowakischen nationalbewußten Persönlichkeiten und heimatkundlichen Begeisterten verwirklicht wurde, die bei verschiedenen Gelegenheiten archäologische Denkmäler retteten. In dieser Anfangsetappe der slowakischen Archäologie wurde lediglich eine rahmenhafte Klassifizierung bedeutenderer Funde durchgeführt, die dann gesammelt und später in die Bestände verschiedener Museen im ehemaligen Österreich-Ungarn und auch in einige Privatsammlungen gelangten. In dieser Zeit — zum Unterschied von anderen europäischen Ländern — erfolgte keine Klassifizierung der urzeitlichen und frühgeschichtlichen Funde aus der Slowakei nach Epochen und einzelnen Kulturen, folglich konnte auch von der Einstufung genannter Materialquellen in den Rahmen der mitteleuropäischen bzw. karpatischen Entwicklung keine Rede sein. Dabei darf nicht unerwähnt bleiben, daß bereits damals mehrere — auch hinsichtlich der historischen Problematik — repräsentative Funde aus dem Gebiet der Slowakei zur Verfügung standen.

2. Nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik im J. 1918 begann auch in der

Geschichte der slowakischen Archäologie eine neue Etappe. Charakteristisch ist vor allem das Streben der ersten professionellen Forscher und später auch weiterer fachlich geschulter Archäologen und ihrer unermüdlichen Mitarbeiter nach der ersten Analyse der Fundbestände. Nach und nach bildete sich auf diese Weise eine Basis für die Periodisierung von Kulturen, Kulturgruppen und Typen der einzelnen Epochen der Urzeit und Frühgeschichte in der Slowakei. Die Periodisierungsversuche waren erheblich durch die Ungleichmäßigkeit des Wissens über die kulturhistorische Entwicklung der einzelnen Landschaften der Slowakei erschwert, weil die Forschung vor allem auf das Erkennen ihrer südlichen — fruchtbareren — Gebiete gerichtet war.

Bis 1948 war die Problematik der paläolithischen Besiedlung der Slowakei beinahe völlig unbekannt. Viel günstiger war die Situation im Kennen der Hauptmerkmale der Besiedlung der Slowakei in der jüngeren Steinzeit, in der Bronze- und Eisenzeit. Die unaufhörlich hinzukommenden Fundverbände aus der Latène-, der römischen Zeit und vor allem aus der slawischen Besiedlungsepoche der Slowakei riefen die Notwendigkeit hervor, die bei den Grabungen gewonnenen Funde chronologisch aufzugliedern und sie in den breiteren mitteleuropäischen Kontext einzureihen.

Erst nach dem Abstand der Zeit kann die progressive, aufopferungsvolle Haltung der Forscher historisch objektiv gewertet werden, die in der Zeit zwischen den Weltkriegen bzw. bis 1948 die Grundlagen für die Archäologie der ur- und frühgeschichtlichen Entwicklung der Slowakei aufgrund einer durchdachten wissenschaftlichen Konzeption gelegt haben. Im Zusammenhang damit sei die große Hilfe der tschechischen Forscher hervorgehoben (*I. L. Červinka, J. Böhm, J. Neustupný, J. Skutil*), die der Forschung Impulse gaben und sich auch an der Schaffung einer grundlegenden Konzeption der ältesten Geschichte der Slowakei mit angedeuteten Möglichkeiten einer detaillierteren Klassifikation beteiligten.

Die führende Persönlichkeit der slowakischen Archäologie in der Zwischenkriegszeit war *J. Eisner*, der mit seinem Hauptwerk — *Slovensko v pravěku* (Bratislava 1933), aber auch mit weiteren, nicht weniger schwerwiegenden Arbeiten die Fundamente der slowakischen Archäologie gelegt hat, die sich eigentlich erst in dieser Zeit als selbständige, moderne wissenschaftliche Dis-

ziplin konstituiert hat. Zu den bedeutendsten Forschern dieser Epoche gehört ebenfalls *U. Budinský-Krička*, nicht nur als Entdecker zahlreicher neuer Kulturen und Kulturgruppen der slowakischen Ur- und Frühgeschichte, sondern auch als Realisator der ersten systematischen archäologischen Grabungen, die auf die Lösung von Fragen der ältesten Geschichte der Slowakei gerichtet waren. Die Ergebnisse seiner Entdeckungen sind in zahlreichen Studien und Publikationen zusammengefaßt, die in ganzer Breite die Problematik der ur- und frühgeschichtlichen Entwicklung der Slowakei beleuchten (siehe *Slovenské dejiny I*, 1947). Zu beiden erwähnten Forschern kommen auch *Š. Janšák* (1938), *L. Kraskovská* (*Slovenské dejiny I*, 1947) und *V. Ondrouch* (1957) hinzu, die mit ihren Entdeckungen und theoretischen Arbeiten entscheidend zur Lösung der Hauptprobleme der frühen Geschichte der Slowakei beitrugen.

Die erwähnten Forscher konnten in der Zeit von 1919—1947, auch dank der Hilfe weiterer fachlich geschulter Forscher und Laien-Gönner der Archäologie, in breiterem historischen Kontext die Problematik der ur- und frühgeschichtlichen Entwicklung in der Slowakei aufarbeiten — in einem Land, das in einzelnen Etappen der ältesten Geschichte der europäischen Menschheit oftmals ein kultureller Schnittpunkt war. Es ist in vieler Hinsicht etwa auch symbolisch, daß diese zweite Forschungsetappe mit der Arbeit *Slovenské dejiny I, II* (1947 und 1951) abgeschlossen wurde, in welcher die vordersten Forscher der damaligen Zeit eine neue Periodisierung der ur- und frühgeschichtlichen Entwicklung der Slowakei skizziert haben. Diese Periodisierung verallgemeinerte alle Forschungsergebnisse seit Herausgabe des erwähnten Hauptwerks *J. Eisners Slovensko v pravěku* (1933). Es war schon eine Zeit, als die slowakische Archäologie die Schwelle einer neuen, ihrer bedeutendsten Entwicklungsetappe betrat. Die Intensivierung der Forschung nach 1948 brachte grundsätzliche Entdeckungen, die auch für die Beantwortung vieler, mit der Problematik der Ur- und Frühgeschichte anderer geographischer Gebiete zusammenhängender Fragen wichtig sind. Die slowakische Archäologie hat dank der Ergebnisse großer systematischer Grabungen ihre territorialen Grenzen überschritten und sich in den breiteren Kontext der europäischen Archäologie eingegliedert.

3. Die rasche Entfaltung der archäologischen

Forschung in der Slowakei begann mit dem J. 1948, als nach und nach zum materiellen und personellen Aufbau des Staatlichen archäologischen Institutes herantreten wurde. Seit 1949 wurden allmählich große systematische Grabungen realisiert. In Nitra bildete sich bereits vor der Entstehung des Archäologischen Institutes der SAW eine Basis für die Verwirklichung umfangreicher Abdeckungen ur- und frühgeschichtlicher Siedlungen und Gräberfelder. Nach dem Siegreichen Februar schufen sich bald Bedingungen und Grundlagen für die Bearbeitung wichtiger Fragen der chronologischen und sozialökonomischen Entwicklung in der Slowakei in breiterem historischen europäischen Kontext.

In den J. 1948—1952 entstand eine Grundlage für die Realisierung großer und ökonomisch anspruchsvoller Grabungen. Die nachfolgende Epoche nach 1953 ist bereits durch Studien, Beiträge und später auch Monographien der Mitarbeiter des Archäologischen Institutes der SAW charakterisiert, die von der Auswertung älterer Fundfonds und von Ergebnissen der neuen umfangreichen archäologischen Grabungen ausgingen. Ein zweifelloser Meilenstein in der Geschichte der slowakischen Archäologie ist also das J. 1953, als man mit einer durchdachten, thematisch umrissenen Erforschung der einzelnen Landschaftsgebiete der Slowakei begann und somit Bedingungen für die Erarbeitung einer neuen Konzeption der Besiedlung der Slowakei in ur- und frühgeschichtlicher Zeit geschaffen wurden. Große Betonung legte man auf die Bearbeitung grundlegender Fragen der slawischen Besiedlung der Slowakei als einer bedeutungsvollen Etappe unserer nationalen Geschichte.

Der theoretische Beitrag der einzelnen, mit einer neuen Konzeption der ur- und frühgeschichtlichen Entwicklung der Slowakei sich befassenden Forscher wurde gebührend in der Arbeit *Náčrt slovenského praveku a včasnej doby dejinnej* (Skizze der slowakischen ur- und frühgeschichtlichen Zeit — Slovenská archeológia, 19, 1971) gewertet. Hier beschränken wir uns deswegen nur auf eine kurze Skizze der Forschungsergebnisse seit dem J. 1953 und den Hinweis auf die Aufgaben, die die slowakische Archäologie in allernächster Zeit erfüllen soll.

Das Archäologische Institut der SAW zu Nitra als das Hauptkoordinationszentrum der Bodenforschung in der Slowakei in Zusammenarbeit mit dem Slowakischen Nationalmuseum Bratislava, dem Ostslowakischen Museum Košice,

dem Orava-Museum Oravský Podzámok, dem Zempliner Museum Michalovce, dem Heimatkundlichen Museum Bojnice und weiteren Museen und Arbeitsstellen führte in den 25 Jahren seiner Tätigkeit zahlreiche Ausgrabungen durch, die wesentlich die Besiedlungskarte der einstigen Slowakei änderten und es ermöglichten, auf der Basis der theoretischen und methodologischen Prinzipien des historischen Materialismus grundlegende Fragen der ur- und frühgeschichtlichen Entwicklung unseres Landes im Kontext mit der Entwicklung in den Nachbarländern aufzuarbeiten. Dank dieser Grabungen erhielt das Besiedlungsbild der Slowakei neue feste Gestalt, denn es konnte die Besiedlungskontinuität beginnend von der jüngeren Steinzeit bis zum Frühmittelalter nachgewiesen werden. In der Skizze der Forschungsgeschichte trat uns die slowakische Archäologie noch vor relativ kurzer Zeit in einem mehr oder weniger „prospektorischen“ Stadium entgegen, wobei die neuen Grabungen durch die Entdeckung „neuer“ Kulturen, Kulturgruppen und Typen charakterisiert waren, jedoch die gegenwärtige Epoche trägt bereits das Gepräge einer allmählichen Präzisierung des bunten Mosaiks der Kulturentwicklung und des Inhaltes bekannter Kulturen, ihrer detaillierten Gliederung und Einstufung in den breiteren europäischen Entwicklungsrahmen. Es bildet sich auf diese Weise ein Ausgangspunkt für die historische wahrheitsgemäße Aufklärung der sozialökonomischen Entwicklung der Slowakei in ihrer vollen dynamischen Kraft und in sich nicht wiederholender Einzigartigkeit.

Die Entwicklung auf dem Gebiet der Methodologie und Methodik der archäologischen Forschung in der Slowakei nach der Entstehung des Archäologischen Institutes der SAW ist ein Niederschlag quantitativer und qualitativer Wandlungen der Zielstellung der wissenschaftlichen Grabungstätigkeit. Die 50er Jahre zeichneten sich vor allem durch ausgedehnte Geländeabdeckungen aus, nach welchen allgemeine Kriterien der Grabungsmethode und Dokumentation ausgearbeitet wurden, die den Bedingungen der einzelnen Landschaftsgebiete der Slowakei entsprachen. Man umgrenzte die Spezifika der horizontalen und vertikalen Stratigraphie und Theorien der Profile in Anknüpfung an die relativ gut ausgearbeitete Geologie des Holozäns. Die slowakische Archäologie erreichte hinsichtlich der Quantität und Qualität der Gelände-

grabungen ein hohes europäisches Niveau. Die laufenden Wertungen der Funde wie auch die ersten Synthesen, die man bereits Ende der 50er Jahre machte, geben das Gewicht des neuen Materials im positiven und negativen Sinn zu spüren. Die Entdeckungen, welche die alten Vorstellungen „zum Einsturz brachten“ und niegeahnte Möglichkeiten für die weitere theoretische Arbeit erschlossen, sprechen allein für sich. Im Rahmen des gesellschaftlichen Auftrags entstand zugleich die Notwendigkeit, immer wieder neue Grabungen zu realisieren. Gesetzmäßig entstanden freilich auch Disproportionen zwischen der objektiven Notwendigkeit, neue Grabungen durchzuführen, und den Möglichkeiten, ihre Ergebnisse eingehend theoretisch aufzuarbeiten. Die Bedeutung der Materialquellen wurde manchmal sogar allzusehr absolutisiert. Es machten sich auch Ansichten geltend, die man zu der Formel resümieren könnte: „Das Material ist ewig, die Theorie ist vorübergehend“. Auf diese Weise gelangte die mit neuen überraschenden Quellen übersättigte Forschung gar oft bis zum Deskriptivismus und Positivismus, wenn auch in hervorragender Dokumentationspackung. Hinzu kam ein berechtigtes Streben, genaue chronologische und typologische Kriterien für die Klassifizierung der neuen Funde zu erarbeiten. Die Chronologie und Typologie wurde dabei nicht selten zum Alpha und Omega der theoretischen Arbeiten.

Dieser Stand war eine vorübergehende, aber gesetzmäßige Entwicklungsphase der Forschung. Man spürt bereits in mehreren Arbeiten vom Beginn der 60er Jahre eine Vertiefung des theoretischen Herantretens und eine Neigung zur Lösung grundlegender historischer, zivilisatorischer und sozialökonomischer Fragen der einzelnen ur- und frühgeschichtlichen Epochen in der Slowakei. Nach und nach wurden die in den Kategorien des dialektischen und historischen Materialismus enthaltenen methodologischen Postulate zur Anregung für eine neue Qualität der theoretischen Arbeiten, zur Aufrollung und Lösung aktueller wissenschaftlicher Probleme. Diese Strömung — wenn sie auch in den Reihen der Mitarbeiter des Institutes nicht von allen und nicht gleichermaßen positiv akzeptiert wurde — schwoll an und ermöglichte die Entstehung mehrerer vom slowakischen Material ausgehender Werke, die auf Grundlage breiter Verallgemeinerungen Probleme von ganzeuropäischer Bedeutung lösen. Die Anwendung marxistischer

Arbeitsformen bedeutete, daß die slowakische Archäologie die Komplexe der „Kleinheit“ und „Peripherität“ abgestreift hat, und daß sie durch die Lösung grundlegender theoretischer Fragen von ausländischen Fachkreisen akzeptiert wird.

Es spielte sich auch in der Auffassung der Mitarbeiter des Archäologischen Institutes der SAW ein Kampf ab in den Vorstellungen über die „reine Wissenschaft“ und über die Notwendigkeit, die Ergebnisse der Wissenschaft der Gesellschaft zu übergeben. Das große und nicht erlahmende Interesse der Öffentlichkeit an den Arbeitsergebnissen des Institutes und der starke Widerhall, welchen das Institut mit seiner wissenschaftlich-populären Arbeit, der aufklärerischen und ideologisch-erzieherischen Tätigkeit hervorgerufen hat, spricht für alles. Auch in den Bedingungen des Archäologischen Institutes hat es sich bestätigt, daß hinsichtlich der Interessen der sozialistischen Gesellschaft von einer abstrakten Kabinettwissenschaft der Wissenschaft halber keine Rede sein kann und daß real nur eine mit der Gegenwart verknüpfte Wissenschaft mit ihren aktuellen Problemen und Forderungen existiert. Und die Archäologie — wie immer es auch überraschend scheint — wird von einem breiten Interessentenkreis als ein aktuelles und dabei sehr interessantes und lehrreiches Fachgebiet des menschlichen schöpferischen Erkennens anerkannt.

Das rapide Anwachsen des Quellenmaterials und das Streben nach seiner raschen und effektiven Nutzung führten dazu, daß in der Archäologie immer häufiger mehrere methodische Neuheiten als Spiegelung allgemeiner Züge der wissenschaftlich-technischen Revolution geltend gemacht werden. Es ist teils eine Vervollkommenung von Interpretationsmethoden durch Anwendung verschiedener Varianten mathematisch-statistischer quantitativer Analysen (z. B. Dušek 1977), teils eine Verbesserung der Methoden der Geländeüberprüfung durch Einführung neuer prospektorischer Methoden. Bei den Grabungen wurden außer der Vervollkommenung der Grabungstechnik auch mehrere rationelle Dokumentationsverfahren eingeführt. Bei der Verarbeitung des polymorphen Quellenmaterials waren in merklich zunehmendem Maße auch einige naturwissenschaftliche, sozialwissenschaftliche und technische Disziplinen beteiligt, welche dazu verhelfen, die Aussagefähigkeit der Materialquellen zu erweitern, die zeitbestimmenden Kriterien zu präzisieren oder auch detailliertere öko-

logische Bedingungen in irgendeiner Entwicklungsepoche der einstigen Gesellschaften zu erkennen (siehe z. B. Ambros 1973, Hajnalová 1973, Kolníková 1976). Die Vertiefung der interdisziplinären Zusammenarbeit ist eines der hervorsteckendsten Merkmale im gegenwärtigen Entwicklungsstadium der slowakischen Archäologie, ein Beweis der Vertiefung der marxistischen Ideologie in der archäologischen Forschung und resümiert eine Spiegelung der überaus günstigen Bedingungen und Möglichkeiten, welche die archäologische Forschung in der Slowakischen Akademie der Wissenschaften dank der Unterstützung des sozialistischen Verfassungssystems hat.

Die neuesten Forschungsergebnisse der slowakischen Archäologie

Bis 1953 wurde die Erforschung der paläolithischen Besiedlung der Slowakei unsystematisch durchgeführt. Markant ersieht man dies auch aus der Tatsache, daß z. B. die Zahl der bis dahin bekannten 18 paläolithischen Fundorte bis zum Ende des J. 1977 auf über 250 gestiegen ist (Übersicht der Forschung: Bárta — Bánesz 1971; von neueren Arbeiten: Bárta 1974, Bánesz 1976).

Die bisherige komplexe Paläolith- und Mesolithforschung lieferte bereits ausreichend neue Fundfonds wie auch bedeutende Feststellungen, und was besonders wichtig ist, es konnte auch in der Slowakei die Existenz von Skelettresten des Neandertalers festgestellt werden. Zu dem Ausguß des Gehirnschädels eines Neandertalers aus Gánovce bei Poprad kam im J. 1961 der weitere Fund eines menschlichen Stirnknochens aus Šafa hinzu, der entwicklungsmäßig zum fortgeschrittenen Typus des Neandertalers gehört (60 000—40 000 Jahre v. d. Gegenwart).

Die archäologischen Grabungen *F. Prošeks* in den 50er Jahren legten die methodische Grundlage für ein stratigraphisches System in der Slowakei, an welches später auch die neueste slowakische Forschung anknüpfte. Während bis 1955 die kulturelle Zugehörigkeit der paläolithischen Fundstellen im Rahmen der pleistozänen Chronologie unsicher war, bestätigten die später verwirklichten systematischen Grabungen das Vorhandensein jungpaläolithischer Kulturen (Szeletien, Aurignacien und Gravettien). Besondere Bedeutung hat die Feststellung mesolithischer Besiedlung in der Südwestslowakei und namentlich im Tatra-Gebiet (Šwiderien).

Beachtliche Erfolge brachte vor allem die systematische Abdeckung jungpaläolithischer Siedlungen. Es wurde die Existenz der ersten Siedlungsobjekte und auch paläolithischer Werkstätten zur Herstellung von Steinwerkzeugen bestätigt.

Obwohl die frühquartäre Besiedlung der Slowakei vorwiegend erst in das durch die erwähnten Kulturen vertretene jüngere Paläolithikum entfällt, bestätigten neuere Geländegrabungen und -begehungen verlässlich auch die Existenz von mittelpaläolithischer Besiedlung. Es handelt sich vor allem um einige Travertinlokalitäten, die eine in Mitteleuropa völlig vereinzelter mehrschichtige Besiedlung mit Skelettresten des Neandertalers belegen. Manche charakteristischen Einzelfunde haben jedoch auch frühpaläolithische Besiedlung der Slowakei belegt (Bárta 1965; Bárta — Bánesz 1971).

Man kann konstatieren, daß die Erforschung der paläolithischen Besiedlung in der Slowakei im letzten Vierteljahrhundert quantitativ und qualitativ bedeutende Fundverbände ergeben hat, welche auch die Problematik der frühpaläolithischen und mittelpaläolithischen Besiedlung des nördlichen Karpatenraumes in neues Licht rückten und die jungpaläolithischen Funde stark vermehrten. Die Besiedlungskontinuität ist letzten Endes durch neuere Abdeckungen auch aus dem Epipaläolithikum dokumentiert. Mit der Feststellung von Siedlungen aus der mittleren Steinzeit wurde definitiv die Unbegründetheit des vermutlichen Hiatus zwischen der älteren und jüngeren Steinzeit in der Slowakei nachgewiesen.

Die Ergebnisse der paläolithischen und mesolithischen Siedlungsforschung in der Slowakei sind in mehreren grundlegenden Werken und auch in Arbeiten publiziert, die die Problematik des europäischen Paläolithikums berühren. Hierher gehören ebenfalls Studien, die sich mit der sozialökonomischen Struktur der paläolithischen Gemeinschaften in Europa und mit der Problematik der Entstehung der Gentilgesellschaft mit der Betonung von Problemen der Aurignacien-Kultur befassen. Dank der Ergebnisse neuer systematischer Grabungen auf paläolithischen (namentlich Höhlen-) Siedlungen konnten teils wichtige chronologische Angaben präzisiert, teils auch manche schwerwiegende Probleme sozialhistorischen Charakters geklärt werden. Die Ergebnisse der neuen systematischen Grabungen änderten vollkommen das Besiedlungsbild der

Slowakei im Paläolithikum und Mesolithikum und präsentierten das nordkarpatische Gebiet nicht nur als einen wichtigen Kreuzungspunkt migrierender Kulturen, sondern auch als Urheimat einiger lokaler Kulturen.

Auch der Problematik der Entstehung und Entwicklung der ältesten bäuerlichen Kulturen auf dem Gebiet der Slowakei wurde im letzten Vierteljahrhundert erhöhte Aufmerksamkeit zugewandt. Großangelegte Grabungen lieferten eine Menge von Fundverbänden und schwerwiegenden Feststellungen zur Präzisierung der inneren zeitlichen Staffelung einzelner Kulturkomplexe, Kulturen und Kulturgruppen wie auch zu deren Synchronisierung mit der Kulturentwicklung in näheren und entfernteren Gebieten. Im Kontext der europäischen Entwicklung konnten auch mehrere Kardinalfragen des Neolithikums beleuchtet werden. Als Forschungserfolg können auch die Beiträge zur Rekonstruktion des sozialökonomischen Entwicklungsprozesses betrachtet werden, die durch die Ergebnisse großer systematischer Abdeckungen von Siedlungen ermöglicht wurden (Übersicht der Forschung: *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, 1971, Pavúk — Šiška 1971; von neueren Arbeiten: Pavúk 1972, Šiška 1972, Vizdal 1977).

Eine Bedingung für das richtige Verstehen der historischen und genetischen Zusammenhänge der neolithischen Gesellschaften ist freilich eine präzise Periodisierung und territoriale Umgrenzung der einzelnen Kulturen und Kulturgruppen und eine Aufhellung der Probleme ihrer Wechselbeziehungen. Auf die Lösung dieser speziellen Probleme (nicht nur des Neolithikums, sondern auch anderer Epochen der Ur- und Frühgeschichte) richtete sich auch der thematische Grabungsplan. Dank seiner Realisierung ließ sich eine detaillierte Periodisierung der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe in der Südwestslowakei wie auch der Kultur mit Alföld-Linearkeramik und der Bükker Kultur in der Ostslowakei durchführen. Zu bedeutenden Erfolgen der slowakischen Archäologie zählt namentlich auch die neue Klassifizierung und chronologische Einstufung der Raškovce-(Šátoraljaújhely-)Gruppe und die Präzisierung der relativen Chronologie des Neolithikums der Ostslowakei und des ganzen oberen Theißgebietes.

Besonders bedeutungsvoll sind — in breiterem europäischen Kontext — die Forschungsergebnisse bezüglich der Lengyel- und Polgár-Kul-

tur. Die neue Klassifizierung und Periodisierung dieser beiden Kulturen, die zum Ausgangspunkt für die Synchronisierung mit den Kulturen Mittel- und Südosteuropas wurde (die Kulturen: Starčevo, Vinča, Dudești, Boian, Ariușd-Cucuteni-Tripol'je, Gumelnița u. a.), war in den 60er Jahren durch die Ergebnisse großer systematischer Abdeckungen von Siedlungen und Gräberfeldern in der Slowakei ermöglicht.

Die Verfeinerung der Periodisierung der neolithischen Kulturen in der Slowakei konnte aufgrund funktioneller Analysen von Keramik und anderen Funden durchgeführt werden (*Slovensko v mladšej dobe kamennej*, 1970). Damit schuf man auch eine Unterlage zur Lösung der Problematik der Genese und Kontinuität der Entwicklung der mitteleuropäischen Neolithkulturen. Überraschend ist die Feststellung, daß die erwähnte Kulturentwicklung als relativ statisch erscheint, d. h. von den ältesten Besiedlungsspuren läßt sich sehr gut eine heimische immanente Entwicklung verfolgen, in welcher lediglich in minimalem Maße fremde — südöstliche bzw. andere — Impulse zur Geltung gekommen sind. In den Kulturen und Kulturgruppen, die Übergangsstufen repräsentieren, dominiert die heimische Kulturunterlage, aus der sich nach und nach eine neue ausgeprägte Entwicklungsqualität transformierte — eine Kultur; ihr Habitus ist nur in allgemeinen Zügen durch Kulturtriften aus dem Balkanraum geprägt. Gesagtes gilt für die Übergangsphase von der älteren zur jüngeren Linearkeramik, die Übergangsphase von der Kultur mit Linearkeramik zur Želiezovce-Gruppe, aber auch von der Želiezovce-Gruppe zur Lengyel-Kultur. Solche Züge trägt auch die Bükker Kultur, die noch bis vor kurzem als Novum in der Entwicklung des ostslowakischen Neolithikums betrachtet wurde. Die Grabungsergebnisse in Ardovo und Domica boten dank des Fundreichtums eine neue Sicht auf die Problematik der Bükker Kultur. Die vertikale Stratigraphie dieser in ganz Mitteleuropa vereinzelt Höhlensiedlungen bestätigte, daß auch die Bükker Kultur in vollem Ausmaß aus der vorangehenden heimischen Entwicklung ausging und bloß in ihrer klassischen Phase ein relatives Eigenpräge erhielt.

Die Entwicklung der neolithischen Kulturen in der Slowakei war kontinuierlich und weist keine ausgeprägten Anzeichen einer Diskontinuität auf, an Hand welcher gewisse ethnische Verschiebungen bzw. eine Kolonisierung solcher

Art fixiert werden könnte, wie es das Eindringen — die Expansion — mitteleuropäischer Stämme der Kultur mit Stichbandkeramik durch Polen in die Ostslowakei darstellt (Veľké Raškovce; *Uizdal* 1977, S. 77).

Vom Blickwinkel der europäischen Archäologie sind die Ergebnisse großangelegter Abdeckungen neolithischer Siedlungen in der Slowakei besonders bedeutungsvoll. Sie beleuchteten nicht nur das Aussehen und den Charakter der Siedlungen, sondern auch die Besiedlungsintensität in den einzelnen Phasen des Neolithikums. Zahlreiche Hausgrundrisse von Großfamilien erlauben eine Rekonstruktion der Größe und Entwicklung der Siedlungen der Kultur mit jüngerer Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe, und vor allem eine Verfolgung der Dynamik der historischen Entwicklung. Die große Zahl und Dislokation von Vorratsgruben, ihre Zugehörigkeit zu einzelnen Häusern wie auch die Unterschiedlichkeit der Funde, dies alles verhilft zur Bildung relativ richtiger Vorstellungen über das Ausmaß der Ernte und Felder und zur Interpretierung der Produktionsweise, Distribution der Ernte und Erzeugnisse. Fragmente von Hauswänden mit gemalten Mustern aus Hurbanovo (Bacherov majer), die einzigen dieser Art in Mitteleuropa, sind wieder ein Zeugnis über das Niveau der Wohnkultur. Ähnlich haben Grabungsergebnisse auf weiteren Fundstellen recht viel zum Wissen über das Leben der ältesten Bauern beigetragen. Diesen Abschnitt der urzeitlichen Entwicklung charakterisieren Siedlungen vom Gemeindetypus; die Feldwirtschaft dominierte, Jagd hatte bloß sekundäre Bedeutung.

Das Niveau der geistigen Kultur der neolithischen Gesellschaften ersieht man teils aus einigen Feststellungen auf zeitgleichen Siedlungen, teils auch aus Grabungsergebnissen auf einem Gräberfeld in Nitra (Priemyselná-Gasse). Dieses Gräberfeld, eines der großen dieser Art in Europa, ergab schwerwiegende Belege über die Physiologie der Gesellschaft und Weltanschauung der neolithischen Bauern. Es handelt sich um eine sozial noch wenig differenzierte Gesellschaft, die führende Stellung des Mannes in der Produktion ist bloß durch den verhältnismäßig großen Beigabenreichtum in Männergräbern dokumentiert (Zierat, namentlich Spondylusperlen und Anhänger). Die Gruppenbestattung auf dem Gräberfeld in Nitra wie auch zahlreiche Superpositionen von Gräbern erinnern in vieler Hinsicht an die Grundrissdisposition der Lokalität

in Stúrovo, die rahmenhaft in dieselbe Epoche gehört.

Bedeutungsvoll sind auch die Grabungsergebnisse und Studium der Problematik des Lengyel- und Polgár-Kulturkomplexes. Zahlreiche systematische Grabungen auf Siedlungen und Gräberfeldern ergänzen und präzisieren die Evolution genannter Kulturkomplexe im Vergleich zu ihren übrigen Verbreitungsgebieten. In den 60er Jahren wurde die Aufmerksamkeit der europäischen Archäologie vor allem auf die Grabungen in der Südwestslowakei gelenkt. Dieses Gebiet gehört zu den archäologisch am besten erforschten des nordkarpatischen Raumes, und gerade hier war es durch Vermittlung der Lužianky-Gruppe und deren genetische Verknüpfung mit der Spätstufe der Želiezovce-Gruppe möglich, die Lengyel-Kultur mit der älteren heimischen Kulturunterlage zu verbinden.

Vom gegenwärtigen Forschungsstand ausgehend, lassen sich im Lengyel-Kulturkomplex zwei grundlegende chronologische und zivilisatorische Epochen herausgliedern: eine ältere, die die Entwicklung des Neolithikums abschließt, und eine jüngere, die bereits in das Äneolithikum gehört. Ähnliche Entwicklung ist auch im Polgár-Kulturkomplex in der Ostslowakei verfolgbar. Die Ergebnisse großer systematischer Grabungen bestätigten, daß das Äneolithikum organisch an die vorangehende Kulturentwicklung anknüpft; eine Neuerscheinung sind wesentliche Wandlungen, namentlich in der Produktionssphäre. Die Viehzucht erlangte immer größere Bedeutung, doch vor allem die Entstehung und Entfaltung der ältesten Metall-(Kupfer-) Industrie. Deutliche Veränderungen spiegeln sich auch in der sozialen Struktur der damaligen Gesellschaft. Ein Zeugnis dessen ist die soziale Differenzierung auf den Gräberfeldern dieser Epoche und eine Neuerscheinung — die Umwehrung der Siedlungen, die überzeugend auf Wandlungen in der Siedlungsstruktur deutet. In der Organisation der Gesellschaft macht sich schon zusehends das Patriarchat geltend.

Neue Grabungen ermöglichten eine Erarbeitung der Periodisierung des Lengyel- und Polgár-Kulturkomplexes, ein Erkennen mehrerer Kulturgruppen und eine Aufhellung der Einwirkungsergebnisse südöstlicher Kulturströmungen im Kristallisationsprozeß der äneolithischen Entwicklung (Forschungsübersicht: Pavúk — Šiška 1971, von neueren Arbeiten: Němejcová-Pavúková 1974, Novotný 1976, Uizdal 1977).

Die Eingliederung der neu erarbeiteten Kulturgruppen in den breiteren europäischen Entwicklungsrahmen zeigte die Bedeutung des slowakischen Gebietes an der Neige des Neolithikums und im Frühäneolithikum — einer Epoche, die durch bedeutungsvolle progressive Wandlungen in der Entwicklung der Gesellschaft und deren Kultur gekennzeichnet ist.

Besonders ergiebig waren die neuen Grabungen in der Ostslowakei, vor allem was die Entstehung und Verbreitung der ältesten Metall-(Kupfer- und Gold-)Industrie in Mitteleuropa betrifft. Aufgrund der Analyse von Fundverbänden des Lengyel- und Polgár-Kulturkomplexes konnte deren immanente Entwicklung verfolgt werden, in welcher die neue südosteuropäische Kulturtrift eine bedeutende Rolle spielte. Von dort kam auch die Kenntnis der Metallverarbeitung, und die Slowakei wurde zu einem der Zentren der beginnenden Kupfermetallurgie in Mitteleuropa. Die Entdeckung von Golderzeugnissen in der Tiszapolgár-Kultur in der Ostslowakei (Veľké Raškovce) läßt mutmaßen, daß dieser Raum dank seines Erzreichtums in der zeitgenössischen Entwicklung eine viel bedeutendere Rolle spielte als ihm die älteren Ergebnisse der Bodenforschung beigemessen hatten. Das ist letzten Endes auch durch neue Feststellungen bestätigt, namentlich durch die Aufhellung der Problematik der Entwicklungskontinuität vom Neolithikum zum Äneolithikum (Prototiszapolgár-Phase). Einen schwerwiegenden theoretischen Beitrag bedeuten von dieser Sicht auch die neuen Entdeckungen in der Südwestslowakei (Komjatice, Bez. Nitra), wo ebenfalls die erwähnte Entwicklungskontinuität nachgewiesen werden konnte (Phase Topoľčany-Szob, die durch bemalte und unbemalte Keramik repräsentiert ist; unveröffentlichte Grabung *A. Točíks*).

Nach dem Untergang des Lengyel- und Polgár-Kulturkomplexes konstatieren wir in der Slowakei eine intensive Besiedlung mit Trägern der Kultur mit kannellierter Keramik. Die Ergebnisse neuer Grabungen ermöglichten ihre detaillierte innere Periodisierung und eine Beleuchtung ihrer Anfänge (Boleráz-Gruppe) wie auch ihre Verknüpfung mit der vorangehenden Besiedlung. Mit dem Untergang der Kultur mit klassischer kannellierter Keramik, die trotz der scheinbaren Uniformität auf die Existenz mehrerer Lokalgruppen deutet, endete die kurzfristige Einheitlichkeit der Entwicklung des slowakischen

Gebietes und es formte sich der spätäneolithische Kulturkomplex. Die bisherigen Grabungen ermöglichten noch keine verlässliche Beleuchtung seiner Anknüpfung an die vorangehende Besiedlung. Die Grabungsergebnisse aus den 60er Jahren schufen Voraussetzungen zur theoretischen Erarbeitung der Problematik dieser Epoche, mit welcher die Besiedlung der Slowakei in der jüngeren Steinzeit abschloß. Um 1900 v. u. Z. kam es zur Expansion fremder außerkarpatischer Ethnika (Glockenbecherkultur, Kultur Chľopice-Veselé) und es bildete sich eine neue historische Situation — das Gebiet der Slowakei betrat die Schwelle der Bronzezeit.

Die neuen Neolith- und Äneolithforschungen in der Slowakei ergaben eine Menge schwerwiegender theoretischer Erkenntnisse von überregionaler Bedeutung. Die ausgedehnten systematischen Grabungen ermöglichten außer spezifischer archäologischer Probleme auch eine Klärung mehrerer Fragen der sozialökonomischen Entwicklung der Slowakei in der jüngeren Steinzeit und bewiesen die Kontinuität der Kulturentwicklung von der Entstehung der ältesten bäuerlichen Gesellschaften bis zur Bronzezeit. Diese Kontinuität der Kulturentwicklung nahm aus der heimischen sozialökonomischen Basis ihren Ausgangspunkt. Kontakte mit anderen, entfernteren Kulturzentren, gegenseitige kulturelle Einflüsse und Austausch von Kulturwerten ist durch mehrere Äußerungen der materiellen und geistigen Kultur dieser Epoche nachgewiesen, die voller großer dynamischer Wandlungen war, von denen die bedeutendste der Übergang vom Matriarchat zum Patriarchat war. Eine Überschneidung von Kultureinflüssen und eine vielseitige Beeinflussung der Entwicklung im Gebiet der Slowakei kann vor allem im Äneolithikum beobachtet werden, als die Slowakei dank ihrer geographischen Lage zu einem Schnittpunkt von Kulturströmungen aus näheren und entfernteren Gebieten wurde. Vielleicht spielte der nordkarpatische Raum aufgrund seines Mineralreichtums (Silizite, Obsidian, Kupfer, Gold u. a.) gar oft eine bedeutende Rolle in der Evolution der jüngerbronzezeitlichen Kulturen, und deswegen haben auch die Grabungsergebnisse in der Slowakei breitere europäische Bedeutung.

Zu einer qualitativen Wende im Studium der Problematik der Bronzezeit kam es nach 1953, als sich die Forschung auf systematische Untersuchungen von Gräberfeldern, Siedlungen und besonders befestigten Siedlungen zu orientieren

begann. Es bildeten sich somit optimale Voraussetzungen für die Lösung von Schlüsselfragen der chronologischen und sozialökonomischen Entwicklung der Slowakei und auch breiterer mitteleuropäischer Gebiete. Das Resultat dessen ist auch die Ausarbeitung einer neuen Konzeption der Bronzezeit in der Slowakei (Forschungsübersicht: *Točík — Uladár 1971*; von anderen Arbeiten: *Novotná 1970*; *Ueliačik 1972*; *Uladár 1973a, 1973b, 1974*; *Furmánek 1973, 1977*; *Paulík 1974*; *Uladár — Bartoněk 1977*).

Die Zweiteilung der Kulturentwicklung in der Slowakei äußerte sich markant insbesondere in der Bronzezeit. In manchen Abschnitten ist sie weniger, in anderen mehr zu beobachten. Rahmenhaft kann die Bronzezeit in vier ungleich lange Abschnitte eingeteilt werden: in die ältere, mittlere, jüngere und späte Bronzezeit. Die neuen Grabungen ermöglichten eine Präzisierung der Periodisierung der Bronzezeit und insbesondere der Hallstattzeit, eine symbolische Entfernung von *Reineckes* Grenzscheide zwischen den erwähnten Zeitabschnitten am Ende der Stufe BD und eine Einbeziehung auch der Stufe HB (ca. 700 Jahre v. u. Z.) in den Begriff Bronzezeit. Die neue Periodisierung bietet auf diese Weise ein geschlossenes kulturhistorisches Entwicklungsbild der Bronze- und Hallstattzeit im gesamten Gebiet der Slowakei, und damit eine Präzisierung und Ergänzung auch des Wissens über die sozialökonomische Entwicklung dieser Abschnitte der urzeitlichen Geschichte.

Nach der Expansion der Träger der Kultur Chłopice-Veselé in das Gebiet der Slowakei konstituierte sich die Nitra- und später die Košťany-Gruppe, die ein integraler Bestandteil des nordkarpatischen Kulturkomplexes der Frühbronzezeit sind. Die Bearbeitung dieser Probleme mit der Betonung der Anfänge der Kupfermetallurgie in der Slowakei bedeutete eine qualitative Wende in der Aufhellung von Fragen der Entstehung der Bronzezeitkulturen im Norden des Karpatenbogens und ebenfalls in breiteren europäischen Gebieten. Ein wesentlicher Faktor für die Beschleunigung der Kulturentwicklung war die Kupfermetallurgie, die mit der Nutzung des Erzreichtums zusammenhing (Slowakisches Erzgebirge, Špania Dolina — Staré Hory, Kleine Karpaten u. a.). Spektralanalysen von Kupfererzeugnissen der Nitra- und Košťany-Gruppe bestätigten, daß manche technologischen Arbeitsverfahren ihren Ursprung im Kaukasusgebiet hatten und durch die Ukraine

in den Nordkarpatenraum einsickerten. Aufgrund der Ergebnisse ausgedehnter Grabungen auf Gräberfeldern konnte die Periodisierung der Nitra- und Košťany-Gruppe ausgearbeitet und Fragen ihres Unterganges erhellt werden (Expansion der Aunjetitzer und Wieselburger Kultur in die Südwestslowakei, Kolonisierung der Ostslowakei mit Trägern der Otomani-Kultur).

Große Fortschritte erzielte man in der Klärung des Fragenkreises über die Besiedlung der Slowakei mit Trägern der Aunjetitzer und Wieselburger Kultur. Sie beide bildeten die Unterlage, aus welcher sich die Maďarovce-Kultur transformierte. Historische Bedeutung bezüglich der Problematik der Beziehungen zum Gebiet Ungarns hat die Bearbeitung von Fragen der Besiedlung der südlichen Mittelslowakei mit Trägern der Hatvan-Kultur wie auch der Expansion der Kisapostag-Kultur, die in der Nitra-Aunjetitzer Phase die Entstehung des Hurbanovo-Typus ermöglichte, der eigentlich den südöstlichen peripheren Verband des mährisch-österreichisch-slowakischen Zweiges der Aunjetitzer Kultur darstellt.

Die Entwicklung der älterbronzezeitlichen Kulturen in der Slowakei ist durch den Aufschwung der Kupfer- und später auch Bronzeindustrie charakterisiert, und es kann konstatiert werden, daß das ungewöhnlich reiche Vorkommen von Metallerzeugnissen auf den Gräberfeldern der Nitra- und Košťany-Gruppe in der zeitgenössischen europäischen Entwicklung keine gleichwertigen Parallelen aufweist.

Die bedeutendsten Ergebnisse im Kontext der europäischen Forschung brachte jedoch zweifellos die Abdeckung befestigter Siedlungen der Otomani- und Maďarovce-Kultur. Die urbanistische Konzeption der Siedlungen in Barca und Spišský Štvrtok, die Existenz von Steinarchitektur (Spišský Štvrtok, Ivanovce), die Entfaltung spezialisierter handwerklicher Produktion und andere Feststellungen verweisen auf Kontakte genannter Kulturen mit mediterranen Zivilisationszentren. Es handelt sich hier um die ersten ausgeprägten Kultureinflüsse aus dem Milieu der sich gestaltenden antiken — altgriechischen — Zivilisation und eine Übernahme einiger ihrer Elemente (*Uladár — Bartoněk, 1977*). Die soziale Stratifizierung in den befestigten Handwerkersiedlungen ist in repräsentativen Funden von Bronze- und Golderzeugnissen zum Niederschlag gekommen. Zu Importen gehören Steinzierat, aber auch ein unikater Eisendolch

aus einem Kultbrunnen in Gánovce. Auf Kontakte mit der Entwicklung in Ungarn und auf der Balkanhalbinsel verweist auch das Inventar der Nordpannonischen Kultur. Diese Kultur ging infolge der allmählichen Kolonisierung der Träger der Otomani-Kultur unter, die in ihrer Blütezeit bis in die Südwestslowakei reichte.

Die Grabungsergebnisse in den befestigten Siedlungen von der ausgehenden älteren und beginnenden mittleren Bronzezeit ermöglichten es, mehrere Schlüsselfragen der europäischen Archäologie zu lösen, vor allem die Problematik der Ausstrahlung der ältesten antiken kretisch-mykenischen Einflüsse (um 1500 v. u. Z.) vom Mittelmeergebiet nach Norden; zweifellos gehören sie zu den bedeutendsten Entdeckungen der slowakischen Archäologie im breiteren historischen Kontext.

Der Untergang der befestigten Siedlungen der Otomani- und Maďarovce-Kultur ist bislang noch nicht ausreichend aufgeklärt. Auf der Unterlage genannter Kulturen entstanden im 15. Jh. v. u. Z. neue, in deren Inhalt auch ein Anteil des älteren Kultursubstrats evident ist. Die neuen Grabungen brachten auch einen beachtlichen Fortschritt in der Lösung von Problemen der Genese und Entwicklung der karpatischen Hügelgräber- und insbesondere der Pilinyer Kultur. Das Erkennen der karpatischen Hügelgräberkultur und die Erarbeitung ihrer inneren Periodisierung wie auch die Beleuchtung der Problematik des Einschlages der mitteldonauländischen Hügelgräberkultur schufen eine Plattform für das Studium wichtiger Fragen der mittlereuropäischen Archäologie.

Besondere Aufmerksamkeit wurde dem Studium der Probleme der Pilinyer Kultur aufgrund der Grabungsergebnisse großer Brandgräberfelder zugewandt. Die Analyse der Funde der Pilinyer Kultur beleuchtete Fragen ihrer detaillierten Periodisierung und bewies, daß der Schlüssel zur Genese der Kyjatice-Kultur in jüngeren Entwicklungsstadien gesucht werden muß.

In den 70er Jahren wurde verlässlich auch in der Ostslowakei Besiedlung mit Trägern der Suciú-de-Sus-Kultur nachgewiesen. Durch neue Grabungen konnte ebenfalls die Problematik der Gáva-Kultur und ihres jüngsten Entwicklungsstadiums — des Somotor-Typus — beleuchtet werden.

Eine dominante Äußerung in der Nord- und Mittelslowakei während der Bronzezeit stellt die Lausitzer Kultur dar. Aufgrund von Grabungs-

ergebnissen aus Brandgräberfeldern und Entdeckungen beachtenswerter Depots ließ sich eine neue Periodisierung der Lausitzer Kultur ausarbeiten und manche Fragen sozialökonomischen Charakters konnten aufgeklärt werden.

Für die Lösung des Fragenkreises der mitteldonauländischen Urnenfelder waren Grabungen aufschlußreich, die neue Erkenntnisse über die Velatice- und Podol-Kultur in der Slowakei boten und eine Herausgliederung eines neuen Kulturphänomens — der Čaka-Kultur — ermöglichten, die starke Wandlungen in der sozialen Struktur der damaligen Gesellschaft dokumentiert (Häuptlingsschicht). Dank der theoretischen Aufarbeitung der Grabungsergebnisse aus den großen Häuptlingshügelgräbern der jüngeren Bronzezeit erwies sich der Anteil dieser Besiedlung (Čaka-Kultur) an den ethnischen Verschiebungen der großen jüngerbronzezeitlichen Völkerwanderung als reale Möglichkeit.

Ein bedeutender Faktor, der die sozialökonomische bronzezeitliche Entwicklung in der Slowakei beschleunigte, war die Förderung des Kupfers und die damit zusammenhängende Metallurgie, Metallgießerei und Bronzeverarbeitung. Obwohl bislang keine urzeitlichen Gruben systematisch untersucht werden konnten, bestehen unwiderlegbare Beweise über die Förderung von Kupfererz in Špania Dolina. In alten Schutthalen fanden wir dort zahlreiche Steinwerkzeuge zum Zerkleinern des Kupfererzes und sogar Keramikfragmente frühneolithischen Gepräges (Brodzany-Nitra-Gruppe). Schließlich bestätigen auch die Analysen von Kupfer- und Bronzeerzeugnissen die heimische Förderung und Verarbeitung des Erzes. Erhöhte Aufmerksamkeit widmet man derzeit den einzelnen Kupfer- und Bronzeindustriegattungen, die im gesamten Kontext der Geschichte des ältesten europäischen Handwerks von Bedeutung sind. Die Aufklärung dieser Fragen, namentlich der Problematik des Vorkommens zahlreicher Bronzede pots, verschiedener Golderzeugnisse und des allmählichen Geltendwerdens von Eisenwerkzeugen und -waffen, hat eine Schlüsselbedeutung für die Beleuchtung komplizierter Fragen der sozialökonomischen Entwicklung der Slowakei in der Bronze- und namentlich in der Hallstattzeit, als sich die kulturelle Struktur der einzelnen Landschaftsgebiete deutlich wandelte.

Die systematischen Grabungen nach dem J. 1953 klärten auch das Entwicklungsbild der Slowakei während der Hallstattzeit — in der Zeit

von 700—400 J. v. u. Z. (Forschungsübersicht: *Dušek 1971*; von neueren Arbeiten: *Dušek S. 1973, 1977; Dušek 1974; Budinský-Krička 1976; Čaplovič 1977*) — und der Gesellschaftsstruktur, die bereits von den starken Einflüssen der antiken Stadtkultur geprägt war. Durch Vermittlung des norditalischen Raumes (Etrusker) drangen in die Südwestslowakei auch zivilisatorische Errungenschaften der griechischen Kulturwelt ein. Die heimische Kulturunterlage wurde in der jüngeren Hallstattzeit allmählich von der Kallenderberg-Kultur bzw. ihrer slowakischen Variante — der *Sereď-Gruppe* — überschichtet. Ihr kann man auch die Burg *Molpír* in *Smolenice* zusprechen, deren gewaltige Befestigung, ihre urbanistische Lösung und besonders die Menge verschiedenartiger Funde zusammen mit den Grabungsergebnissen aus zeitgleichen Hügelgräbern den Stand der Basis und des Überbaues der hallstattzeitlichen Gesellschaft erhellen. Repräsentative Fundfonds verweisen jedoch auch auf Fragen der Ethnizität der Bewohner jener Zeit in der Slowakei. In der materiellen und geistigen Kultur der damaligen Gesellschaft sind außer den bereits erwähnten Einflüssen antiker Stadtkulturen (Etrusker, Illyrer) auch starke skythische und vor allem thrakische Kultureinschläge evident. Erst neue Grabungen können eine definitive Antwort auf Fragen der ethnischen Zusammensetzung der damaligen Slowakei geben, die an der Neige der Urzeit ein buntes Mosaik heimischer und fremder Ethnika mit unterschiedlichem Niveau der materiellen und geistigen Kultur repräsentiert. Anders ist die Situation in den südlichen Landschaften der Slowakei und auch in der Ostslowakei (*Kušanovice-Kultur*), ebenso in den nördlichen, gebirgigen Gebieten (*Orava, Liptov, Zips*), wo die Träger der Lausitzer Kultur auch während der keltischen Vorherrschaft an der mittleren Donau weiterlebten.

Die keltische Besiedlung der Slowakei im 3. Jh. v. u. Z. erschließt einen neuen Geschichtsabschnitt. Im gebirgigen Norden der Slowakei klingt die Kultur des heimischen Ethnikums aus, das hier im wesentlichen ohne größere Veränderungen während der ganzen Latènezeit und der keltischen Okkupation der Süd- und teilweise auch der Ostslowakei lebte. Aus der Unterlage der Lausitzer Kultur gestaltete sich hier mit dem Zutun weiterer Kultureinflüsse die *Púchov-Gruppe*, die dank der neuen Grabungen in den Vordergrund der Aufmerksamkeit der europäi-

schen Archäologie gelangte. (Forschungsübersicht der Latènezeit: *Benadik 1971*; von weiteren Arbeiten: *Pieta 1966, Kolníková 1976*.)

Bei den Grabungen auf den ältesten keltischen flachen Brandgräberfeldern und Siedlungen erfaßte man eine stilistisch geschlossene latènezeitliche materielle Kultur mit Elementen von *Duchcov-Gepräge*. Am intensivsten war die Besiedlung in der Mittel- und Spätlatènezeit. Aus der Spätlatène-Kultur äußern sich intensiv auch dakische Einflüsse. Es kann konstatiert werden, daß die Grabungsergebnisse auf den spätlatènezeitlichen Lokalitäten bestätigt haben, daß sich die Daker nach dem Sieg über die Kelten (Mitte des 1. Jh. v. u. Z.) für eine gewisse Zeit in der Südwest- und Ostslowakei angesiedelt hatten. Die neuen Grabungen haben jedoch bewiesen, daß der dakische Einfluß auf die Kulturentwicklung in der Slowakei, besonders auf die *Púchov-Gruppe*, früher erheblich überschätzt worden ist.

Die archäologische Erforschung der römischen Zeit hat in der Slowakei verhältnismäßig die längste Tradition. Bei dem Mangel großzügiger Geländegrabungen auf „barbarischem“ Gebiet nördlich der Donau stützte sich jedoch die Forschung lange vorzugsweise auf die Interpretierungen von Schriftquellen antiker Autoren, und daraus ergaben sich mehr oder weniger spekulative Hypothesen. Das bezieht sich vor allem auf die Versuche, ethnische Probleme zu lösen oder Knotenpunkte der politischen Entwicklung der Slowakei im Verlauf der römischen Zeit festzulegen.

Infolge der angewachsenen Quellenbasis und der enormen Menge von Geländebeobachtungen konnte die Problematik der römischen Zeit in der Slowakei eigentlich erst in den 60er Jahren komplex beurteilt werden. Es wurde eine präzise chronologische Periodisierung der Entwicklung der materiellen Kultur der älteren und jüngeren römischen Zeit in nachfolgender geographischer Gliederung ausgearbeitet: a) *Donaulimes* als direkte politische und kulturelle Sphäre des römischen Imperiums, b) die Westslowakei, von germanischen Quaden besiedelt, c) die Nord- und Mittelslowakei mit der Entwicklung der eigenständigen *Púchov-Kulturgruppe*, d) die Ostslowakei mit einer komplizierten Entwicklung, in welcher sich autochthone Elemente mit Impulsen und der direkten Expansion aus dem Bereich der *Lipica-, Przeworsk- und Černjachov-Kultur* berührten.

Die angeführten Bereiche unterscheiden sich deutlich durch die politische Entwicklung und Ethnizität der Bevölkerung, es verbindet sie jedoch der Einfluß der römischen Zivilisation, der in allen Siedlungskammern der Slowakei intensiv war.

Im Hintergrund dieser globalen Charakteristik der Gliederung des slowakischen Gebietes in römischer Zeit treten einzelne theoretische Fragen plastisch vor, mit deren Aufrollung bzw. Lösung die slowakische Archäologie zum besseren Verstehen des Einflusses des römischen Imperiums auf die kulturelle und sozialökonomische Entwicklung des übrigen Europa beitrug (Forschungsübersicht: *Kolník 1971*; weitere Arbeiten: *Lamiová-Schmiedlová 1966*; *Kolníková 1972, 1976*; *Kraskovská 1974*; *Pieta 1975*; *Kolník 1977a, 1977b*).

Die unmittelbare Nachbarschaft des antiken Giganten führte dazu, daß sich insbesondere im Milieu der westslowakischen Quaden Elemente einer markanten sozialen und Vermögensdifferenzierung viel früher äußerten als in anderen europäischen germanischen Siedlungskammern. Davon zeugt die theoretische Aufarbeitung des Horizontes der sog. Fürstengräber im quadischen, aber — und was überraschend ist — auch im vandalischen Milieu in der Ostslowakei.

Rege Handelskontakte an der römisch-barbarischen Grenze, die oftmals von einer militärischen Konfrontation abgelöst waren — das war die Situation in der Westhälfte der Slowakei im 1.—4. Jh. Im Frieden wie auch im Krieg zeichnete sich jedoch das Streben der Römer ab, in die hiesige politische Entwicklung einzugreifen und sie zu beeinflussen. Ein bemerkenswerter Beitrag ist von diesem Gesichtspunkt die Lösung des lange erörterten Problems der Lokalisierung des sog. Vannianischen Königreiches (erste Hälfte des 1. Jh. u. Z.); es bestehen keine Zweifel darüber, daß es sich in der Westslowakei befand.

Wichtige Erkenntnisse über manche Elemente in den germanisch-römischen Beziehungen boten auch die Untersuchungen antiker architektonischer Denkmäler in der Slowakei — in der Provinz Pannonien, im Donautal und im germanischen Binnenland. Die germanische Aristokratie erblickte in der römischen Zivilisation ein Vorbild und ahmte sie allseitig nach. Die neuen Grabungen bezeugen, daß bei der Errichtung der Sitze der führenden Repräsentanten der germanischen Gesellschaft auch die römische Architektur als Vorbild gedient haben konnte. Ein

neuer Forschungsbeitrag über die römischen Baudenkmäler in der Slowakei ist auch die gut ausgearbeitete Theorie über vorgeschobene römische Stationen, die sog. *Praesidiaria castra*, die auch in antiken Quellen erwähnt sind.

Als Periodisierungsfaktor der römischen Entwicklung der Slowakei wurden lange Zeit nur die Markomannenkriege hervorgehoben, die eine Grenzscheide zwischen der älteren und jüngeren römischen Zeit darstellen. In letzter Zeit erweiterten sich weitgehend die Erkenntnisse über die genannte Epoche wie auch über weitere Entwicklungsabschnitte in den germanisch-römischen Beziehungen. Bedeutungsvoll sind insbesondere Erkenntnisse über das kriegerische Streben der Römer, ihre Herrschaft unter Kaiser Valentinianus in der zweiten Hälfte des 4. Jh. von der Donau nordwärts zu erweitern.

Eine Äußerung der marxistischen Orientierung der slowakischen archäologischen Forschung ist die Tatsache, daß bei der Aufhellung der Geschichte der Slowakei nicht einmalige — wenn auch bedeutungsvolle — militärische Begegnungen überschätzt wurden, sondern Gewicht auf Fragen der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung gelegt wurde. Geltend machte sich eine derartige Orientierung auch in zahlreichen Studien über methodologische Fragen der römischen Entwicklung in der Slowakei, bei Analysen der Gräberfelder, bei der Bearbeitung römischer Importe vom Gesichtspunkt ihrer vielfachen historischen Aussagefähigkeit, oder römischer Münzen, die es ermöglichten, interessante und hinsichtlich der angeführten geographischen Gliederung der Slowakei in römischer Zeit auch ziemlich differenzierte Prozesse in Wirtschaft und in Handelskontakten der „barbarischen“ Gesellschaft zu beleuchten. Von langen Epochen einer friedlichen Koexistenz zwischen Germanen und Römern sprechen auch die großen Geländegrabungen und neuen Entdeckungen epigraphischer Denkmäler.

In der Westslowakei unterschied man einzelne charakteristische Siedlungstypen und Hausformen der Quaden und rahmenhaft konnten auch Fragen ihres Besiedlungsvorganges beantwortet werden. Die quadische Bevölkerung gelangte nach den Markomannenkriegen offenbar auch in die südlichen Gebiete der Slowakei östlich der Gran und schob sich aufwärts der Flußtäler auch nach Norden vor. Der Besiedlungsentwicklung entsprechen auch Veränderungen in der Situie-

rung der wichtigsten festgestellten Siedlungsglomerationen mit wahrscheinlich machtpolitischen Zentren.

Unbeantwortet bleibt die Frage der autochthonen vorgermanischen Bevölkerungsschicht, deren Existenz in der Südwestslowakei — auch aufgrund bestimmter Indizien im archäologischen Material — mit Recht vorausgesetzt werden kann.

Neue Erkenntnisse über die Besiedlungskontinuität, über das Fortleben der Bevölkerung noch aus der Hallstattzeit und einen Zustrom neuer zivilisatorischer und ethnischer Elemente aus der keltischen, germanischen und insbesondere römischen Sphäre — das ist der Hauptbeitrag der slowakischen Archäologie zur Lösung der bis in die jüngste Zeit beinahe unbekannten Problematik der Púchov-Kulturgruppe. Die Nord- und Mittelslowakei trat somit aus der durch das Schweigen antiker Autoren verursachten Anonymität hervor.

Die Entdeckung einer beachtlichen Fundstellenzahl und die großen Ausgrabungen ermöglichten eine Kartierung der Verbreitung der Púchov-Gruppe, die relativ dicht und mit ihrem Gepräge überhaupt nicht peripher war. Ein dominanter Gegenstand des Forschungsinteresses sind die befestigten Höhensiedlungen (sogar mit hochstehenden Steinfortifikationen), doch rückt allmählich auch das dichte Netz unbefestigter Siedlungen in den Vordergrund des Forschungsinteresses. In der materiellen Kultur sind außer der autochthonen Entwicklung in den einzelnen Verbreitungsregionen der Púchov-Gruppe in der Slowakei verschieden starke Einflüsse aus dem keltischen, dakischen, germanischen und römischen Milieu evident, aufgrund welcher sich eine rahmenhafte Periodisierung dieser Kultur ausarbeiten läßt. Es erwies sich, daß in der ökonomischen Basis der Abbau von Erzen und Mineralien in den Gebirgsgegenden der Slowakei eine bedeutende Rolle gespielt hat. Darin kann die Antwort auf das Problem der langen Existenz und Blütezeit der Púchov-Gruppe gesucht werden. In ihrem Verbreitungsgebiet konstatierte man bereits mindestens zwei Zentren der Münzprägung (die Typen Bysterec und Liptovská Mara), die in den Traditionen des keltischen Münzwesens fortsetzten. Bei einem derart hochstehenden wirtschaftlichen System wirken dann die Importe — samt landwirtschaftlichen Früchten — aus entfernten Gebieten während der römischen Zeit in der Nordslowakei nicht über-

raschend. Ein näheres Kennen der wirtschaftlichen Basis wie auch eine bessere Erforschung jüngerer Phasen der Púchov-Gruppe und ihres möglichen Zusammenhanges mit der weiteren Besiedlungsevolution im Norden des Landes in nachfolgender Zeit ist eine ernste Aufgabe der slowakischen Archäologie. Im Bereich der quadi-schen und Púchover Besiedlung konnte also der starke Einfluß der römischen Zivilisation auf das Leben und die politischen Schicksale der Germanen in römischer Zeit festgestellt und qualitativ differenziert werden. Gleichzeitig wurde auch die Besiedlungskontinuität der vorgermanischen Bevölkerung nachgewiesen. Es zeigte sich jedoch, daß der Kultureinfluß des sog. dakischen Verbandes, der mit der Schwächung und dem Untergang der Latène-Zivilisation im 1. Jh. v. u. Z. verknüpft wird, in beiden skizzierten Kulturbereichen den ursprünglichen Voraussetzungen gegenüber verhältnismäßig schwach war.

Anders war die Situation in der Ostslowakei. Römische Einflüsse machten sich hier im Milieu der Lipica-Kultur geltend, in welcher sich weiterhin keltische und dakische Produktionstraditionen entfalteten. In genanntes Gebiet sickerten germanische Elemente ein, die mit der Expansion der Wandalen aus dem Zentrum der Przeworsk-Kultur im nordkarpatischen Raum erst Ende des 2. Jh. u. Z. zusammenhingen.

Mit größter Wahrscheinlichkeit ist anzunehmen, daß auch in der Ostslowakei unter germanischer Überdeckung die ältere Bevölkerung fortlebte, welche die handwerkliche Produktion auf ähnlichem Niveau fortbetrieb, welches in dieser Epoche in den hochstehenden provinzial-römischen — besonders dakischen Gebieten — angetroffen wird. Davon zeugt z. B. die im 3. Jh. massenhaft hergestellte scheibengedrehte Stempelkeramik vom Typus Blažice.

In der jüngeren Bronzezeit vertieften sich die Beziehungen der Ostslowakei zum nördlichen Schwarzmeergebiet durch Vermittlung der Černjachov-Kultur und dies führte allmählich Ende der römischen Zeit zu derart markanten qualitativen Wandlungen in der materiellen Kultur, daß sich ein spezifischer Kulturbereich formte, der als Prešover Typus herausgegliedert werden konnte.

Eine wesentlich stärkere Strömung der materiellen Kultur aus dem nördlichen Schwarzmeergebiet berührte Mitteleuropa während der Völkerwanderungszeit im 5. Jh. Es war dies nicht

nur ein Einfluß, sondern auch eine Ankunft neuer ethnischer Einheiten aus dem osteuropäischen Steppengebiet. In der Slowakei, wo aus der Völkerwanderungszeit bislang noch relativ wenig Material erfaßt wurde, hält man diesen sog. hunnisch-gotischen Fundhorizont von östlicher Provenienz für den einzigen direkten archäologischen Beleg über die Besiedlung der Slowakei in der Zeit zwischen dem vermutlichen völligen Abzug der Quaden von hier nach Westen (im J. 406) und der Ankunft von Slawen und Awaren im 6. Jh. Die eingehende Umwertung älterer Materialquellen, doch insbesondere die Forschungsergebnisse nach dem J. 1953 brachten eine positive Wende im Kennen der Geschichte der Slowakei in der Völkerwanderungszeit, als sich gleichzeitig mit dem Verfall des römischen Imperiums ein Urbild der ethnischen politischen Karte des frühmittelalterlichen Europa formte (Forschungsübersicht: *Kolník 1971*; von neuen Arbeiten: *Kolník 1973*).

In der Besiedlung der Slowakei erkennt man in dieser Epoche deutlich drei Phasen. Die älteste ist durch die autochthone Bevölkerung aus römischer Zeit repräsentiert — ein Teil sind Quaden und vorgermanische ethnische Einheiten. Erst Ende der ersten Hälfte des 5. Jh. griff in diese Entwicklung — anscheinend lediglich kurz und nicht allzu stark — eine Welle aus Südosteuropa ein, die ethnisch als polymorph betrachtet werden kann, wenn auch der ostgotische und hunnische Verband darin einen markanten Anteil aufwies. Die dritte Besiedlungsphase kennzeichnen Spuren eines Einschlages der nordgermanischen Heruler und Langobarden bzw. der osteuropäischen Gepiden in der ersten Hälfte des 6. Jh.

Die Völkerwanderungszeit bedeutete also nicht einmal in der Besiedlung der Slowakei einen gewissen Hiatus — eine Zeit, in welcher nach den ältesten Vorstellungen nur zeitweilige militärische Einfälle landsuchender Gruppen einzelner Ethnika voraussetzbar waren. Die Kontinuität ist hier durch die ältere Bevölkerung repräsentiert, deren Entwicklung bei der Erforschung der jüngeren römischen Zeit in direkter Anknüpfung mindestens bis Mitte des 5. Jh. erfaßt wurde. Die angeführten fremden Einschläge berührten eigentlich bloß den Süden der Slowakei. Die Entwicklung ihrer nördlicheren Teile und im 6. Jh. auch des ganzen slowakischen Gebietes ist zur Zeit nicht ausreichend erforscht. Die Notwendigkeit einer Vertiefung des Kennens auf diesem Forschungsabschnitt ist dring-

lich, weil es in der Völkerwanderungszeit inmitten der ethnischen Verschiebungen auch zur Expansion der Slawen kam.

Die Problematik der Ankunft der ersten Slawen in die Slowakei ist für das Archäologische Institut der SAW eine wichtige Aufgabe und wurde auch in das Programm der Zusammenarbeit der sozialistischen Länder im Thema *Ethnogenese der Slawen* aufgenommen. Das Vorgehen bei der Lösung dieser Problematik ist recht anspruchsvoll und Ergebnisse können nur durch recht langwierige heuristische und analytische Arbeit erlangt werden, die manchmal bloß ein Tappen oder sogar eine Rückkehr zu den Ausgangspunkten bedeutet. So haben z. B. die weiteren Forschungen überhaupt nicht dem Versuch Anhaltspunkte gegeben, die Ankunft einzelner slawischer Gruppen in die Ostslowakei schon in der jüngeren römischen Zeit mit der materiellen Kultur des sog. Prešover Typus in Zusammenhang zu bringen. Es sei jedoch bemerkt, daß man noch nicht erschöpfend die methodischen Möglichkeiten zu einem eventuellen Erkennen slawischer Einheiten in der zweiten Besiedlungswelle der Völkerwanderungszeit ausgenutzt hat. Hier macht sich die Tradition geltend, die völkerwanderungszeitlichen Kriegergräber ausschließlich mit den Hunnen und einzelnen germanischen Stämmen zu verbinden. Der Vorstoß der Slawen war jedoch ebenfalls eine militärische Expansion. In der materiellen Hinterslassenschaft müßte sich diese Tatsache ebenfalls deutlich widerspiegeln.

Trotz dieses methodologischen Widerspruches in den Forschungszielen brachte die Archäologie wertvolle Erkenntnisse auch in der Frage der ältesten Slawen in unserem Gebiet. Ein festes slawisches Siedlungshinterland in der Slowakei ist bereits Ende des 5. Jh. belegt, d. h. vor der Ankunft der Awaren, deren vermutliche „kolonisationsrolle“ auf Kosten der Slawen bekannterweise in der älteren Forschung oft aus chauvinistischen gegenslawischen und gegenslowakischen Positionen betont wurde (Forschungsübersicht: *Chropovský 1970, Dekan 1971*).

Vermutlich gelangten die ersten Wellen der Slawen in die Ostslowakei aus dem Strom, der im 6. Jh. die Balkanhalbinsel besetzt hat. Die westlichen Teile der Slowakei wurden ähnlich wie die übrigen Teile der Tschechoslowakei durch die mährische Pforte von Slawen besiedelt, die durch Polen und Schlesien in das Elbtal drangen. Die Slawen kamen offenbar nicht in ein

menschenleeres Land, sondern stießen hier auf autochthone Bevölkerung. Gleichzeitig kamen sie auch mit den antiken Produktionstraditionen Roms in Berührung, ja auf dem Gebiet Pannoniens arbeiteten damals sogar noch einige antike Werkstätten. In der Slowakei erweckten die monumentalen und technisch belehrenden Reste römischer Bauten Eindruck, die — wie die archäologischen Grabungen nachgewiesen haben — im 6.—7. Jh. von den Slawen manchmal auch provisorisch ausgenützt wurden.

Die Analyse der Gattungen und Produktionstechnik mancher Keramikformen bewies einen Kontakt zwischen verharrenden Formen aus der römischen Zeit und der ältesten bekannten slawischen Keramik des sog. Prager Typus. Diesen Keramiktypus hielt man für die einzige Form der ältesten slawischen Gefäße. Die morphologische Einförmigkeit der Keramik und die ziemliche Armut der Brandgräberfelder bzw. Gräber mit einer Urne — einem Gefäß des Prager Typus — bildeten eine Unterlage für die Verbreitung der Ansichten über die kulturelle Rückständigkeit der ältesten Slawen. Es sind, vorderhand in geringer Zahl, auch schon Siedlungen aus dieser Epoche vorhanden. Die Gefäße des Prager Typus bilden nur einen kleinen Teil des Keramikinventars. Die formale Verschiedenartigkeit der Tonware und weitere Nachweise über den Reichtum der materiellen Kultur in den ältesten slawischen Siedlungen deuten darauf, daß die scheinbare Einförmigkeit und Armut der materiellen Kultur auf den Gräberfeldern mit Keramik des Prager Typus ein Ergebnis der Bestattungstradition der ältesten Slawen in der Slowakei ist und keine Spiegelung des realen sozialökonomischen Verhaltes.

Bedeutungsvoll und überraschend ist auch die Feststellung, daß die ältesten slawischen Siedlungen nicht nur in Niederungen liegen, sondern der Keramikhorizont des Prager Typus auch in Gebirgstälern auftaucht. Auch dies ist ein unmittelbarer Beleg über die Besiedlungskontinuität des Landes seit der römischen Zeit, vor allem jedoch ein Nachweis dessen, daß die soziale Basis der ältesten Slawen nicht bloß auf bäuerlicher Gemischtwirtschaft (Ackerbau, Viehzucht) beruhte, sondern schon in jener Zeit ihre prospektorische Tätigkeit im Zusammenhang mit dem Suchen von Erzlagern wahrscheinlich ist. Diese Tatsache, zusammen mit anderen, äußerte sich dann ausgeprägter in der nachfolgenden Entwicklungsetappe, die hinsichtlich der Perio-

disierung lange slawo-awarische Zeit genannt wurde.

Die Ankunft der Awaren in das Karpatenbecken im J. 568 bedeutete zweifellos auch ein Erscheinen neuer slawischer Bevölkerungsgruppen. Gegen die Behauptung, daß die Slawen in dieses Gebiet erst in genannter Zeit und zusammen mit den Awaren gekommen wären, welche den bourgeois-nationalistisch orientierten ausländischen Forschern gar oft in dem Bestreben diente, die kulturelle Reife der alten Slawen und deren Bedeutung bei der frühmittelalterlichen Besiedlung des Karpatenbeckens zu leugnen, konnte die slawische Archäologie lange Zeit nur eine apologetische Stellung einnehmen, weil in der Begegnung der Hypothesen genaue wissenschaftliche Argumente fehlten. Nach dem J. 1953 wandten die slowakischen Archäologen viel Energie darauf, den slawischen Verband in der scheinbar homogenen slawo-awarischen Kultur des 7.—8. Jh. herauszugliedern. Die großen Grabungen, die jedoch wohl allzulange vorwiegend auf die Abdeckung von Gräberfeldern gerichtet waren, schufen für diese Arbeit gute Voraussetzungen. (Forschungsübersicht: *Chropovský 1970; Dekan 1971*; weitere Arbeiten: *Bialeková 1967; Dekan 1972; Čilinská 1973, 1975.*)

Der methodische Ausgangspunkt für die Erforschung des ethnischen Charakters der sog. slawo-awarischen Gräberfelder in der Slowakei war die Tatsache, daß hier slawische Besiedlung schon vor der Ankunft der Awaren festgestellt wurde und daß sich das Ausmaß dieser Besiedlung im 7. und 8. Jh. nicht vollauf mit der bekannten und zweifellos bedeutenden machtpolitischen Sphäre des Awarenreiches deckte. Die Entwicklung dieses Reiches im Rahmen des ersten und nach dem J. 670 zweiten Kaganates ist ein Periodisierungskriterium auch bei der Wertung der Wandlungen in der materiellen Kultur der Slawen. Die Schaffung fester Datierungskriterien bei der Feststellung der Genese und bei der Verfolgung der Entwicklung einzelner Gegenstände der materiellen Kultur auf den Gräberfeldern des 7. und 8. Jh., eine genaue statistische Analyse des Vorkommens bestimmter Gegenstände in den Gräbern und auf demographischer Basis auch das Streben nach realer sozialökonomischer und ethnischer Interpretierung des bei den Gräberfeldabdeckungen festgestellten Bildes — das sind in Kürze schwerwiegende erfüllte Aufgaben der slowakischen Archäologie

im Zusammenhang mit der Erforschung der slawo-awarischen Problematik. Das Hauptresultat ist die Feststellung, daß es sich — obwohl das Gebiet der Slowakei, insbesondere ihr südlicher Teil, relativ lange unter awarischem Einfluß stand — offenbar um keine langdauernde awarische Okkupation oder Besiedlung gehandelt hat. Gräber mit dem Inhalt des ältesten awarischen Kulturverbandes fehlen im 6. Jh. in der Slowakei und verhältnismäßig schwach vertreten sind auch Gräberfelder aus der Zeit des ersten Kaganates im 7. Jh. Aus schriftlichen Quellen ist bekannt, daß in dieser Zeit auf dem Gebiet der Slowakei ein slawischer Stämmebund entstand, der unter der Führung Samos die awarische Vorherrschaft abgeschüttelt hat, doch bleibt leider die Lokalisierung des sog. Samo-Reiches auch weiterhin ungelöst. Die slawischen Denkmäler aus dem 7. Jh., welche für eine Konzentrierung der militärischen Gefolgschaft mit einer Bewaffnung, die von der bekannten awarischen abweicht, in der Nähe befestigter Burgwälle sprechen, stützen archäologisch und historisch die Situierung des machtpolitischen Kerns dieser ersten slawischen Staatsformation auf dem Gebiet der Tschechoslowakei, am ehesten im mährischen und slowakischen Teil des unteren Marchtales. Im 7. und 8. Jh. ist eine wirtschaftliche Entfaltung auch in weiteren slawischen Siedlungskammern der Slowakei, vor allem in Nitra, evident. Die Ergebnisse der archäologischen Forschung deuten darauf, daß es ungefähr seit der Epoche des Samo-Reiches zur Lockerung der engen Bindung zwischen den Awaren und Slawen kam, und es muß — zumindest in den Gebieten mit gemischter Bevölkerung — mit einer friedlichen Koexistenz, einer wechselseitigen kulturellen Einflußnahme und Assimilierung der awarischen Bevölkerung durch die Slawen gerechnet werden.

Die Analyse der Gräberfelder präziserte die Kriterien der Aussagefähigkeit der sog. awarischen Gürtelgarnituren über die Ethnizität der Bestatteten. Während der ältere Horizont der getriebenen Beschläge mit der Ankunft des awarischen Ethnikums aus dem Osten verknüpft wird, präsentieren die gegossenen Beschläge die Entwicklung nach dem J. 670 und sind bereits ein überethnisches und vor allem modisches Phänomen in der materiellen Kultur, vor allem der sozial bedeutenderen Gesellschaftsschichten im Karpatenbecken. Obwohl die Gürtelgarnituren als Zeichen der gesellschaftlichen Stellung bedeutender Männer auf östlichen Ursprung deu-

ten, erwies die Analyse der Motive auf den Riemenzungen, daß es sich beinahe in allen Fällen um ornamentale, epische oder mythologische Motive handelt, deren Wurzeln in der antiken griechisch-römisch-byzantinischen Sphäre liegen. In der starken Uniformität der Tracht und mehrerer Elemente im Bestattungsritus (Körperbestattung, Reitergräber), die seit der zweiten Hälfte des 7. Jh. auf beinahe alle ethnische Verbände im Karpatenbecken übergriff, verlor sich auch der starke Strom aus dem Osten, mit welchem die sog. gelbe Keramik auftauchte, die in letzter Zeit sogar mit mittelasiatischen Gebieten genetisch verknüpft wird. Kein Wunder, daß sich im Rahmen der Uniformität auf den Skelettgräberfeldern aus dem 7. und 8. Jh. auch bedeutende Tatsachen über den Charakter und die Dichte der slawischen Besiedlung in der Slowakei verbergen. Doch auch über diesen Zeitabschnitt, der bis jüngsthin für beinahe unerforschbar gehalten wurde, gewann man wertvolle Erkenntnisse, insbesondere durch Vergleiche der slowakischen sog. slawo-awarischen Gräberfelder mit Gräberfeldern in evident awarischem Milieu auf dem Gebiet Ungarns und durch Beachtung nicht nur optisch effektvoller Funde, sondern insbesondere der Streuungsdichte unauffälliger Attribute des Bestattungsritus (Keramik, Eimer, Wegzehrung für Tote u. ä.). Gerade in diesem Falle bildeten sich repräsentative statistische Parameter, die eine erhebliche Abweichung der meisten Gräberfelder in der Slowakei von ihren Pendants in Ungarn widerspiegeln. Es äußern sich hier grundlegende spezifische Überbauvorstellungen der slawischen Bevölkerung, die sich deutlich von ähnlichen Erscheinungen in awarischem Milieu unterscheiden.

Schon seit dem 7. Jh. sieht man im westlichsten Teil der Slowakei, z. B. in der Bewaffnung, eine Neigung zu westeuropäischen Sitten. In bezug auf die awarische Nachbarschaft ist darin ein Beweis der militärisch-machtpolitischen Souveränität der Slawen im genannten Teil der Slowakei zu erblicken. Jedoch auch in ihren weiteren Gebieten konstatierte man Spuren von Fernkontakten der Slowakei mit Osteuropa und — was hinsichtlich der weiteren Entwicklung wichtig ist — Handelskontakte mit Byzanz. Für die Belebung antiker Traditionen hatten diese Kontakte unleugbare Bedeutung. Das Interesse byzantinischer Kaufleute am Gebiet der Slowakei spricht für wirtschaftliche Prosperität, welche die slawo-awarische bzw. slawische Gesellschaft

erreicht hat. In diesem Zusammenhang muß abermals auf die mittelslowakischen Erzlager verwiesen werden, deren Bedeutung man für die damalige Wirtschaft erst jetzt einzuschätzen beginnt. Dasselbe gilt auch von dem Salzabbau im Theißgebiet. Das Erkennen der wichtigsten Entwicklungsrichtungen im Gebiet der Slowakei während des 8. Jh., die unbestreitbare Feststellung der Besiedlungsentwicklung und des allseitigen Aufschwungs der Produktion und Landwirtschaft führten zur Umbenennung „slawo-awarische Zeit“ in „vorgroßmährische Zeit“, welche die allmählichen Wandlungen auf ökonomischem und gesellschaftlichem Gebiet treffend erfaßt, die einige Jahrzehnte später die Entstehung des großmährischen Staates ermöglichten. Seit Mitte des 8. Jh. scheint in der Entwicklung der slawischen Gesellschaft gewissermaßen ein qualitativer Bruch erfolgt zu sein.

Die durch die Entfaltung der Produktion hervorgerufenen Wandlungen bei den Slawen im 8. Jh. können am besten an der Entwicklung der Burgwälle illustriert werden, die zahlreiche Funktionen im Zusammenhang mit der Produktion, dem Handel, der Verteidigung, doch vor allem mit der Organisierung der Verwaltung und mit der Ausführung der politischen und militärischen Macht in dem zum Wirkungsbereich der Burgwälle gehörenden Gebiet innehatten. Vermutlich handelte es sich hier nicht mehr um Stammesburgen im wahren Sinne, denn eine wichtige Rolle bei der Entstehung der Machtzentren spielte bereits die aufkeimende Oberschicht der im Zerfall begriffenen und sozial bereits differenzierten Gentilgesellschaft. Zum Aufbau von Burgen kam es im 8. Jh. inmitten älterer slawischer Siedlungs- und Produktionsagglomerationen. Zugleich entstanden aber auch neue zentrale Burgen und um sie herum begann sich die aufschwingende Produktion zu konzentrieren.

Die slowakische Archäologie erlangte in der Burgwallforschung beachtenswerte Ergebnisse. Es wurden die Behauptungen widerlegt, welche die rein refugiale Funktion der slawischen Burgen als Äußerung der defensiven Stellung der Slawen den Awaren bzw. Altmagyaren gegenüber überschätzt oder absolutisiert hatten. Gleichzeitig konnten einzelne Typen von Burgwällen rahmenhaft chronologisch differenziert und die festgestellten Unterschiede mit der Entstehungszeit, der Existenz und dem Untergang des großmährischen Staates in Zusammenhang gebracht werden.

Einen markanten qualitativen Wandel in der slawischen Siedlungsforschung der Slowakei bedeuten vor allem die Entdeckungen bei der Untersuchung der Burgwälle im gebirgen Norden des Landes. In den Landschaftsgebieten Orava, Turiec, Liptov, Zips und Šariš, wo sich nach den Historikern der Bourgeoisie vor dem 13. Jh. nur ein dichter Urwald erstreckte und wo die slawischen Besiedlungsspuren auch lange Zeit nach dem J. 1953 mehr oder weniger nur als periphere Ausstrahlung aus den machtpolitischen Zentren in den Tiefländern betrachtet wurden, entdeckte man hervorragende Burgwälle mit gewaltigen Fortifikationen und ebenso wie in der Südwestslowakei — auch mit umliegenden Produktionshinterland. Die Gebirgsgegenden der Slowakei hörten also auf, ein peripheres Objekt der slawischen Archäologie zu sein.

Es skizziert sich, daß die materielle Kultur der vorgroßmährischen Zeit aus dem ganzen Gebiet der Slowakei, samt ihrem östlichen Teil, wo auf die Archäologie in der Slawenforschung noch mehrere grundlegende Aufgaben warten, westslawischen Charakter hat (in der ganzen materiellen und geistigen Kultur, insbesondere auf linguistischem Gebiet). Die wirtschaftliche und zivilisatorische Basis, auf welcher der großmährische Staat entstand, war auch in der Slowakei qualitativ und geographisch wesentlich ausgeglichener und breiter als noch vor kurzem vorausgesetzt wurde. Eine Spiegelung des einheitlichen Entwicklungsprozesses der Slowakei und Süd-mährens im ersten Viertel des 9. Jh. ist die Entstehung des sog. Blatnica-Mikulčice-Stils in der Herstellung von Kunsthandwerkserzeugnissen. Auf Grundlage heimischer Traditionen, in welche vor allem westeuropäische Elemente implantiert wurden, entstand eine spezifische ästhetische Äußerung. Als Erfolg der slowakischen Archäologie muß die Feststellung betrachtet werden, daß der Blatnica-Mikulčice-Horizont im Bereich der materiellen Kultur eine Illustrierung ausgeprägter sozialer Differenzierung ist und — nach dem Inhalt einiger sog. Fürstengräber — auch der Entstehung einer führenden Gesellschaftsschicht, die sich ihre Macht durch eine militärische Gefolgschaft sicherte. Die sog. zentralen Burgwälle wurden zugleich auch Sitze kleinerer territorialer Einheiten — von Fürstentümern. Die wirtschaftliche Entfaltung führte dazu, daß bereits seit Beginn des 9. Jh. im slawischen Milieu sog. Axtbarren als Zeugnis der sich entfaltenden Handelsbeziehungen auftauchten.

Die slowakische Archäologie gelangte also durch eigene Forschungsmethoden und Nutzung moderner Interpretationsmethoden zur marxistischen Erkenntnis über die urgesellschaftliche Basis und über die dialektische Beziehung von Basis und Überbau. In solcher Beleuchtung erscheint auch die Entstehung des großmährischen Staates als gesetzmäßige Folge vorangehender Prozesse in der Entwicklung der Produktion und ihrer organisatorischen Konzentration in den Händen der im heimischen Milieu sich emporarbeitenden Führungsschicht. (Forschungsübersicht: *Chropovský 1970, 1971*; von neueren Arbeiten: *Pieta 1972, Chropovský 1974, Dekan 1975, Poulik 1975, Ruttkay 1975a, Štefanovičová 1975, Bialeková 1977*.)

Außer den grundlegenden Komponenten, welche die beiden historisch bekannten mährischen und Nitraer Fürstentümer sind, absorbierte der sich formierende großmährische Staat offenbar auch weitere kleinere Organisationseinheiten der vorgroßmährischen slawischen Bevölkerung in der Slowakei.

Die archäologischen Grabungen erhellten die Vielfalt in der Entwicklung der Burgwälle in der Zeit Großmährens. Ein Teil der Burgen ging unter, weitere, die den Bedürfnissen der konzentrierten Macht der Mojmir-Fürsten entsprachen, bestanden auch in großmährischer Zeit fort. Es ist klar, daß die Entstehung des mächtigen Großmährens nicht überall von der slawischen Bevölkerung friedlich aufgenommen wurde, denn es handelte sich um eine militärische Expansion, so wie in allen Staatsbildungsprozessen des frühmittelalterlichen Europa. Der Untergang slawischer Burgen in der ersten Hälfte des 9. Jh. wird nicht nur im Westen der Slowakei, sondern auch in ihren nördlichen Teilen festgestellt. Es ist dies ein klares Zeugnis dessen, daß die großmährischen Fürsten trachteten, so rasch wie möglich auch die Gebiete mit dem schon länger bekannten und exploitierten Mineralreichtum in ihre Hand zu bekommen. Mit dem Umbau der organisatorischen Struktur der älteren Stammesfürstentümer und nach der Liquidierung vieler ehemaliger Zentren im Zusammenhang mit dem sich formierenden Großmähren ebte auch der Blatnica-Mikulčice-Stil in der kunstgewerblichen Produktion ab.

Auf Grundlage der slawischen ästhetischen Traditionen und der schöpferischen Absorbierung von Einflüssen aus dem byzantinischen, italienischen, fränkischen und osteuropäischen (we-

niger schon nordischen) Bereich formte sich allmählich die typische großmährische materielle Kultur. Die Schaffung objektiver Kriterien für die Periodisierung der Entwicklung der materiellen Kultur der großmährischen Slawen im 9. Jh., vorderhand in zwei Stufen (Blatnica-Mikulčice- und großmährischer Horizont), halten wir für eines der wesentlichen Arbeitsergebnisse der slowakischen Archäologie in der Slowakei. Damit beleuchtete man die Grundlagen der wirtschaftlichen Prosperität Großmährens als Folge vorangehender langdauernder Entwicklungstendenzen. Zugleich wurden auch innere Antagonismen im Schoße der sich gestaltenden großmährischen Gesellschaft festgestellt. Bisher konnte die Liquidierung der Gentil aristokratie an der Spitze einzelner kleiner machtpolitischer Formationen und die Schaffung einer neuen frühfeudalen Schicht archäologisch nachgewiesen werden, welche die Macht des zentralen Fürsten militärisch, wirtschaftlich und ideologisch sicherte. Die Unterscheidung der beiden Entwicklungsphasen in der materiellen Kultur des 9. Jh. hat auch hinsichtlich der Untersuchung der Beziehung der sozialen Basis und des Überbaues eine beachtliche methodologische Bedeutung.

Die Wandlungen in der Gesamtprofilation der materiellen Kultur decken sich nicht vollkommen mit den Grenzen der politischen Periodisierung Großmährens, denn es besteht hier eine deutliche Verschiebung. Der Blatnica-Mikulčice-Horizont entfällt teilweise noch in die großmährische Epoche und die größte Blütezeit der typischen großmährischen Kultur (bzw. ihrer Äußerungen im Kunsthandwerk) ist in der Endphase Großmährens zu beobachten, wobei die großmährische materielle Kultur auch noch mehrere Jahrzehnte nach dem politischen Zerfall des Staates fortbestand.

Aufgrund schriftlicher Berichte zeitgenössischer fremder Autoren, die nur bestimmte Erscheinungen und bestimmte Gebiete Großmährens beachteten, haben sich in der früheren Forschung viele Hypothesen und Theorien — ja sogar Legenden — über den Charakter des ersten gemeinsamen Staates der Vorfahren der Tschechen und Slowaken angehäuft. Oftmals wurden auch die Grenzen der Objektivität der Quellaussagen überschritten. Dies ist keinesfalls überraschend, weil die Existenz des großmährischen Staates und dessen historischer Nachlaß viele Gegner und feindselige Kritiker hatte und bis

jetzt hat. Gegen ihre Angriffe mußte eine Abwehr geschaffen werden. Quellen fehlten jedoch lange Zeit. Die Problematik Großmährens war eigentlich schon seit der Konstituierung der modernen Archäologie in Mitteleuropa nicht nur eine fachliche, sondern auch politische Frage.

Das beinahe freie Spiel der Interpretationen und politisch-ideologischer Aktualitätsbestrebungen im Zusammenhang mit der Stellung Großmährens im europäischen Geschichtskontext hat erst die Archäologie dank der großen Ausgrabungen nach dem J. 1953 in richtige Zusammenhänge gewiesen. Einmal zu sehen bedeutet mehr als zehnmal zu lesen oder zu hören — und die Abdeckungen von Burgwällen, befestigten und unbefestigten Agglomerationen, Architekturen, Gräberfeldern und anderen Objekten haben diese alte Wahrheit bestätigt. Die slowakische Archäologie Hand in Hand mit der tschechischen verhalfen zur Schaffung eines vollkommen neuen komplexen Entwicklungsbildes der großmährischen Gesellschaft. Wichtig ist jedoch nicht nur eine Vertiefung der wissenschaftlichen Erkenntnisbasis, sondern auch die Tatsache, daß dank der Unterstützung des Staatssystems die neuen Erkenntnisse über den großmährischen Staat schnellstens den Fachkreisen und der Laienöffentlichkeit durch die breite wissenschaftlich-populäre und Aufklärungstätigkeit vermittelt wurden.

Das Archäologische Institut der SAW nimmt in der Erforschung der großmährischen Entwicklung der Slowakei eine dominante Stellung ein. Die langfristige Grabung in Nitra klärte die Besiedlungsstruktur dieses auch aus historischen Quellen des 9. Jh. bekannten Zentrums des östlichen Teils Großmährens. Im Umkreis mehrerer Burgen mit markanter morphologischer und funktioneller Differenzierung erstreckte sich ein dichtes Netz von handwerklichen und bäuerlichen Siedlungen und es entstanden auch bereits Markflecken. Der Besiedlungscharakter entspricht der Etappe der sich formenden oder kristallisierenden Siedlungen vom Stadttypus.

Die Spezialisierung des Handwerks erlangte in der Zeit Großmährens ein hohes Niveau. Der Eisenverhüttung, dem Schmiedehandwerk, der Pechsiederei, Töpferei, Metallgießerei, Glas- und Schmuckwarenproduktion wie auch weiteren Handwerkszweigen bzw. dem Umfang und der Technologie der Produktion wurde bei der Abdeckung vieler Siedlungen in der Slowakei Beachtung geschenkt. Die hohe Stufe der hand-

werklichen Produktion und die Beweise über ihre präzise Organisation führten auch zur Voraussetzung, daß die Anfänge der frühungarischen Dienst-Handwerksorganisation, die aus dem 11. Jh. bekannt ist, schon in großmährischer Zeit zu suchen sind. Die landwirtschaftlichen Geräte und die Analyse der Knochenreste domestizierter Tiere boten einen tieferen Einblick auch in die Struktur und effektive Leistung der bäuerlichen Gemischtwirtschaft in der Zeit Großmährens. Der Umfang, die Vielfalt und Qualität der Handwerksproduktion dieser Epoche wirkt sogar überraschend. Das Register der Erzeugnisse vermehrte sich spürbar auch im Vergleich zur vorgroßmährischen Zeit. Es ist nämlich die heimische Produktion auch solcher Gegenstände belegt, die früher traditionell für Importe gehalten wurden (technologisch anspruchsvolle Typen von Schmuck, Waffen u. ä.).

Es wäre jedoch nicht richtig, unter dem Eindruck der vielen Entdeckungen eine allzugroße Abgeschlossenheit oder Selbstgenügsamkeit der großmährischen Kultur zu betonen. Die Handelskontakte, die vom marxistischen Gesichtspunkt eine der Grundlagen der Entfaltung gewesen sein mußten, sind teils durch schriftliche Berichte belegt, teils — und in wesentlich breiterem Ausmaß — durch archäologische Funde (Importe, heimisches Vormünzgold, doch auch fremde Münzen im Milieu Großmährens).

Der bedeutendste Gegenstand der Forschung ist die Epoche, in welcher deutlich zu sehen ist, wie der großmährische Staat aufgrund der Entfaltung der eigenen gesellschaftlichen Basis zu der ganzeuropäischen Tendenz der Wandlungen in den gesellschaftlichen Beziehungen gelangte; es ist die Entstehungszeit des Feudalismus. Der großmährische Staat kann als frühfeudale Formation charakterisiert werden. Aufgrund der Ergebnisse der archäologischen und historischen Forschung bestimmte man fünf bestimmende Merkmale, welche eine derartige — lange bezweifelte — Klassifizierung begründen (*Ratkoš 1965a*). Die Archäologie brachte entscheidende Beweise über den Feudalisierungsprozeß, weil sie unbestreitbar die Spezialisierung des Handwerks und die Anfänge von Siedlungsagglomerationen des städtischen Typus festgestellt hat.

Aus dem Forschungsbereich des sozialen Überbaues sind die bedeutenden Entdeckungen der großmährischen sakralen Architektur anzuführen. Es skizziert sich, daß das Christentum im großmährischen Milieu ein integraler Bestand-

teil der Ideologie des sich anbahnenden Feudalismus war und die Hauptstütze im Milieu und in der nächsten Umgebung der herrschenden Klasse fand. Deswegen standen auch die ältesten Kirchen in den befestigten Siedlungen als Symbol der zentralen fürstlichen Macht. Die Christianisierung — neben der hohen Wertung ihrer kulturellen Bedeutung in den Bedingungen des 9. Jh. — wird aufgrund der archäologischen Grabungsergebnisse auch in der historischen Forschung vor allem als politischer Kampf von Byzanz, des Frankenreiches und Roms um die Erzielung enger Kontakte und einer Einflußsphäre im starken großmährischen Staat aufgefaßt.

Die slowakische Archäologie hat in den letzten Jahren auch einen anderen Bereich der Feudalisierung beleuchtet — die Entstehung der neuen großmährischen Aristokratie. Es handelt sich hier um die Problematik der ältesten Feudalsitze. Außer den machtpolitischen Zentren unter der unmittelbaren fürstlichen Verwaltung entstand nämlich auch ein anderes Verwaltungsnetz, mit dessen Hilfe kleinere territoriale Einheiten geleitet wurden. Offenbar hat sich schon in großmährischer Zeit die typische feudale Form der Verpflichtung und Bindung der Mitglieder der großmährischen Gefolgschaft zu Treue dem Fürsten gegenüber durch Schenkung von Vermögen zu persönlicher evtl. auch erblicher Verwaltung geltend gemacht.

Ein bedeutender Beitrag zur Lösung der Problematik der typischen Feudalsitze ist die Entdeckung befestigter Herrenhöfe als eine qualitativ neue, an die vorangehende Entwicklung nicht anknüpfende Siedlungsform. Die Anfänge ihrer Errichtung in der Slowakei setzen wir erst in den Gipfelphasen der Entwicklung des großmährischen Staates voraus. Daß die befestigten Herrenhöfe eine tatsächlich qualitative neue Siedlungsform darstellen, ist nicht nur durch die neue geometrische Grundrißdisposition des befestigten Areals bezeugt, sondern vor allem durch ihre funktionelle Stellung. Auf dem Herrenhof war der Sitz des Edelmanns, die Wohnungen der militärischen Gefolgschaftsmitglieder, ein christlicher Kirchenbau evtl. Objekte mit wirtschaftlicher Nutzung. Die Produktion war jedoch bereits aus dem befestigten Areal ausgeschlossen, sie wurde in die umliegenden Siedlungen verlegt. Die Entstehung der befestigten Herrenhöfe führte offenbar zur Stärkung von Dezentralisationstendenzen, sie war also ein Bestandteil jener

breiten Wirrnis wirtschaftlicher und politischer Ursachen, die zur inneren Zersetzung des großmährischen Staates und Anfang des 10. Jh. zu seinem Zerfall führten.

Wir gelangen zur Wertung der Ergebnisse, welche die slowakische Archäologie in der Erforschung der nachgroßmährischen Zeit erlangt hat (Forschungsübersicht: *Chropovský 1971*; von weiteren Arbeiten: *Ratkoš 1965b*; *Budinský-Krička — Fettich 1973*; *Chropovský 1974*; *Kučera 1974*; *Rejholcová 1975, 1976*; *Ruttkay 1975b, 1976*; *Štefanovičová 1975*). Schon allein die Benennung dieser Epoche, die die Zeit vom Untergang des großmährischen Staates bis zum Ende des 11. Jh. umfaßt, widerspiegelt das marxistische Herantreten an die Erarbeitung der neuen Periodisierung der frühmittelalterlichen Entwicklung der Slowakei. Es geht hier um die Betonung der Kontinuität der materiellen Kultur, Produktionszentren und Überbauerscheinungen aus der Epoche Großmährens, die zur Schaffung und allgemeinen sozialökonomischen Profilierung des frühmittelalterlichen ungarischen Staates und in dessen Rahmen auch zur Entstehung des mittelalterlichen slowakischen Volkes beitrugen.

Das entscheidende Wort in der Forschung hat hier zusammen mit der slawischen Archäologie die mittelalterliche Archäologie, die sich in der Slowakei nur Ende der 50er Jahre konstituierte; sie ist also der jüngste Zweig der slowakischen Archäologie. Ungeachtet dessen gehört sie mit der Zahl fachlicher Kader bis jetzt zu den am stärksten besetzten Fachgebieten.

Die Quellenbasis für das historische Kennen der nachgroßmährischen Zeit beschränkt sich nicht mehr nur auf materielle Denkmäler. Es existieren doch — wenn auch nicht in großer Zahl — schriftliche Quellen, und viele Angaben bieten auch die historische Sprachwissenschaft, historische Geographie, Ethnologie und andere wissenschaftliche Fachgebiete. Scheinbar verengen sich hier die Aussagemöglichkeiten und Position der Archäologie über die sozialökonomischen Prozesse.

Obwohl der gegenwärtige Bearbeitungsstand der neuen Grabungsergebnisse vorderhand keine geschlossene Wertung aller Seiten und neuen Züge der Problematik genannter Zeit ermöglicht, kann doch gesagt werden, daß das sich verdichtende Wissensmosaik oftmals völlig überraschende Bilder bietet, die ziemlich von den eingebürgerten Ansichten abweichen. Diese wortwört-

lich „prospektorische“ Phase in der Erforschung der Entwicklung der Slowakei äußert sich etwa am markantesten im 10.—12. Jh., wo das „historische“ Schrifttum „...früher an große und scheinbar nicht zu überwindende Hindernisse stieß“ (Ratkoš 1965b), und nach der beinahe völligen Erschöpfung der Schriftquellen erwartete man eben von der Archäologie recht viel.

Langhin war die ganze Geschichtskonzeption der Slowakei nach dem Untergang des großmährischen Staates von der Behauptung über eine totale, durch die altmagyarischen Angriffe verursachte Destruktion beeinflusst, infolge welcher angeblich die ältere slawische Gesellschaftsstruktur völlig untergegangen war. Das Problem der Kontinuität konnte hier also nicht hervortreten, man löste eher Fragen über Tempo und Art des Sichzurückziehens der Slawen in die Gebirge. Das Gebiet Mährens und auch der Slowakei wurde von gleichem Gesichtspunkt beurteilt. Die Analyse der Stellung der Slowakei im 10. und 11. Jh. vom Aspekt der Begegnung machtpolitischer Interessen neuer frühmittelalterlicher Staaten — Böhmen, Polen und Ungarn — brachte mehrere wertvolle Beobachtungen und Hypothesen, doch konnte sie zur Lösung der inneren Besiedlungsproblematik der Slowakei nicht wesentlich beitragen. Nur vereinzelt tauchten Erwägungen über eine innere organisatorische Gliederung der slowakischen Bevölkerung in der Slowakei im 10. Jh. auf; von der Sicht des gegenwärtigen Forschungsstandes ist eine vor längerem vertretene Hypothese über die Aufspaltung der großmährischen fürstlichen Macht im 10. Jh. in kleinere Fürstentümer beachtenswert.

Die Entfaltung der archäologischen Forschung nach 1953 schuf Bedingungen für eine neue und tiefere Bearbeitung der angedeuteten Probleme. Dies widerspiegelt sich im marxistischen Schrifttum slowakischer Historiker, z. B. in einer Skizze der politischen Geschichte der Slowakei im 10. und 11. Jh. (Ratkoš 1965b) oder in einer übersichtlichen Arbeit über die sozialökonomischen Verhältnisse in der Slowakei im 10.—12. Jh., zu welcher etwa den stärksten Impuls die schöpferische Diskussion über die Problematik der frühmittelalterlichen Dienstnamen gegeben hat (Übersicht siehe Kučera 1974).

Die Schriftquellen berührten bis zum 12. Jh. markanter nur die historische Entwicklung der Südwestslowakei. Die auf die Zeit des 10.—12. Jh. gerichtete Forschung ist durch Duplizität gekennzeichnet; es befaßte sich mit ihr sowohl die

slawische als auch die mittelalterliche Archäologie. Es herrschen hier erhebliche Unterschiede in der Methodologie und Methodik der Forschung, und gar nicht zu sprechen von terminologischen Fragen. Die traditionellen Differenzen in der Periodisierung der Entwicklung in der Slowakei während des 9.—12. Jh. zu entfernen und die terminologischen Probleme zu lösen, versucht das neue Projekt, das vom Mitarbeiterkollektiv im Archäologischen Institut der SAW bearbeitet und der fachlichen Öffentlichkeit zur Diskussion vorgelegt wird. In dem Projekt rechnet man mit der Entfernung der erwähnten Duplizität der Forschung, die Problematik der Forschung ist bereits seit der großmährischen Epoche als Prozeß aufzufassen, der mit Fragen der Anfänge der nationalen Geschichte, Staatlichkeit und Formierung der Volkskultur des mittelalterlichen slowakischen Volkes zusammenhängt.

Bei den archäologischen Grabungen wurde festgestellt, daß schon lange vor der organisierten — vor allem deutschen — Kolonisation die Gebirgsgegenden der Slowakei von slawischer Bevölkerung besiedelt waren. Der Abbau der dortigen Minerale hat uralte Wurzeln. Die Kontinuität der slawischen Besiedlung ist hier offenbar bereits seit dem 8. Jh. belegt und die Kolonisten kamen im 13. Jh. in ein Kulturland.

Die neuen Nachweise über die Intensität und Bedeutung der slawischen Besiedlung der slowakischen Gebirgsgegenden rollen für die Archäologie weitere untraditionelle Fragen auf. In neuem Gewand taucht hier das Problem der Kontinuität der slawischen Besiedlung, der Produktionserfahrungen und ästhetischen Kriterien auf, welche man fließend vom 9. in das 10. und 11. Jh. übertrüge und welche eine der Quellen der Sichgestaltung der nationalen Kultur der mittelalterlichen slowakischen Nation wären. Es handelt sich hier jedoch auch um die Möglichkeit eines Überganges mancher Elemente der sozialen Struktur und Überbauerscheinungen in den Existenzraum des ungarischen Staates.

Wir erwähnen diese Elemente deswegen, weil die Kontinuität der großmährischen Tradition lange Zeit einheitlich und abstrakt vom Gesichtspunkt der bekannten politischen Grenzen des großmährischen Staates aufgefaßt wurde. Möglichkeiten im 10. Jh. waren jedoch andere da. Einzelne Teile des ehemaligen großmährischen Staates gelangten in unterschiedliche politische Formationen. So wurde z. B. das Gebiet Mährens bald danach zu einem peripheren Teil des böh-

mischen Staates. Die ehemaligen großmährischen Zentren erwiesen sich in der neuen Situation als ungünstig und verfielen. Im 10. und 11. Jh. entstanden neue Zentren, die strategisch und wirtschaftlich den Interessen der Přemysliden entsprachen.

In der archäologischen Grabungstätigkeit und theoretischen Arbeit bildeten bei der Untersuchung der Problematik des 10. und 11. Jh. in der Slowakei die altmagyarischen Gräberfelder, die sog. Belo-Brdo-Gräberfelder und Reihengräberfriedhöfe verhältnismäßig lange Zeit die beinahe einzigen bekannten Objekte aus dieser Epoche.

Die langjährigen Grabungen in Nitra und auf der Burg Bratislava brachten eindeutige Belege über das Fortleben und die bedeutende funktionelle Stellung dieser ehemaligen großmährischen Zentren auch im Mittelalter, und zwar mit Merkmalen eines gewissen Verfalls — nicht jedoch eines funktionellen Hiatus — im 10. Jh. Zur Formulierung dieses Problems von der Sicht der Siedlungs- und wirtschaftlich-machtpolitischen Kontinuität trugen erheblich auch weitere Grabungen bei.

Die Ergebnisse zahlreicher Geländebegehungen und Ausgrabungen ermöglichten eine immer klarere Umgrenzung der primären altmagyarischen Landnahme, die nicht die Tiefebene der Slowakei überschritt und letzten Endes — wie es scheint — vor der Mitte des 10. Jh. nicht nordwärts von Trnava, Nitra, Levice, Krupina, Lučenec und Rimavská Sobota reichte. Es muß hinzugefügt werden, daß bei der Interpretierung der Entwicklung der materiellen Kultur in der Slowakei folgende Aufeinanderfolge skizziert wurde: slawische großmährische Kultur, altmagyarische Kultur und dann seit Mitte des 10. Jh. die diskutierteste sog. Belo-Brdo-Kultur. Man rechnete nicht mit der Möglichkeit einer deutlichen Differenzierung der Entwicklung auf so kleinem Gebiet, wie es die Slowakei ist, nicht einmal mit einer möglichen zeitlichen Überdeckung der drei angeführten Horizonte in der materiellen Kultur. Jetzt, nach den erweiterten Erkenntnissen über die frühmittelalterliche Besiedlung der einzelnen Landesteile, ist es klar, daß die typische Belo-Brdo-Kultur (die letzten Endes nur aus Gräberfeldern bekannt ist) lediglich in den südlichen Teilen der Slowakei vertreten ist; man kann sie hinsichtlich ihres Inhaltes als ein überethnisches Phänomen betrachten, das vor allem für jene Gebiete der Slowakei typisch ist, wo es zur Berührung und wechselseitigen

Einflußnahme der heimischen slawischen und der neuangekommenen altmagyarischen Bevölkerung gekommen ist. Mehrere neue Grabungen beweisen jedoch, daß im Verlauf des 10. Jh. nördlich des primär von den Altmagyaren besetzten Gebietes mit einem Fortleben der Siedlungsstruktur und Resten der frühfeudalen politisch-administrativen evtl. auch tieferen Formen der christlichen kirchlichen Organisation aus großmährischer Zeit gerechnet werden muß.

Offenbar kam es erst in der zweiten Hälfte des 10. Jh., nach dem Aufhören der militärischen altmagyarischen Raubzüge nach West- und Südeuropa, zu einer allmählichen Verschiebung des altmagyarischen Okkupationsgebietes nach Norden. Es handelt sich bereits um einen mit der Formierung des ungarischen Staates zusammenhängenden Prozeß, also um eine Konzentrierung der militärischen und politischen Macht in den Händen eines einzigen Herrschers. Die Feudalisierung und Christianisierung wurden zur Grundlage der politischen Doktrine der ersten Arpaden. Deswegen ist es kein Wunder, daß ethnische Momente im Vergleich zu den Notwendigkeiten der zielbewußten Feudalisierung der altmagyarischen Gesellschaft zweitrangig wurden. An den militärischen Aktionen der alten Magyaren beteiligten sich in der ersten Hälfte des 10. Jh. auch slawische Fürsten samt deren Gefolgschaften. Ende des 10. Jh. begegnen wir Vertretern der slawischen Aristokratie an vordersten Stellen an der Seite des Herrschers bei der Unterdrückung der gegenfeudalen „heidnischen Aufstände“ konservativer Schichten der Altmagyaren. Die wirtschaftliche Basis des ungarischen Königstums war zweckmäßig auch auf der hochstehenden Produktionsstruktur und den Erfahrungen slawischer Handwerker aufgebaut, insbesondere in der Südwestslowakei und in Transdanubien.

Anders blicken wir jedoch auf die Problematik der großmährischen Traditionen in der materiellen Kultur der nördlicheren Teile der Slowakei. Ungarn erweiterte seine Grenzen nordwärts nur allmählich. Der Prozeß des territorialen Anschlusses der Slowakei war erst in der zweiten Hälfte des 11. Jh. abgeschlossen. Hinsichtlich der inneren Verhältnisse existierten direkte Voraussetzungen für ein Verharren großmährischer Organisations- und Produktionselemente bis zur Wende des 10./11. Jh. Dies sei auch deswegen angeführt, weil die Traditionen in der Entwicklung der materiellen Kultur in nachgroßmäh-

rischer Zeit manchmal mit der staatsrechtlichen Kontinuität Großmährens verknüpft werden. So wird z. B. bei der Skizzierung optimaler Bedingungen für das Fortleben der großmährischen Produktion eine ziemlich Rolle dem weißkroatischen Fürstentum in Südpolen mit einem möglichen rückwirkenden Einfluß auf das Gebiet der Slowakei schon im Verlauf des 10. Jh. zugeschrieben. Ähnliche Erwägungen könnten auch im Zusammenhang mit der Expansion des böhmischen Boleslav II. in die westlichen Teile der Slowakei in Betracht gezogen werden, und zwar insbesondere nach den letzten überraschenden Entdeckungen aus dem 10. Jh. auf der Prager Burg, die von einem Fortleben der großmährischen Kultur im Milieu der herrschenden Schicht des böhmischen Staates überzeugend und eindeutig zeugen.

Wir nehmen an, daß der Schwerpunkt der Entfaltung der nachgroßmährischen Slowakei in der Produktionssphäre gesetzmäßig auf heimischen historischen und sozialökonomischen Bedingungen beruhte und daß die Hauptrichtung der Wandlungen in der materiellen Kultur nicht von dem machtpolitischen Ringen zwischen den emporsprießenden umliegenden mittelalterlichen Staaten abgeleitet werden kann. Das archäologische Material ermöglicht bislang keine Erfassung von Belegen über eine polnische oder böhmische politische bzw. militärische Anwesenheit in der Slowakei im 10. bis Anfang des 11. Jh. Im Gegenteil, als Ende des 11. Jh. aus dem scheinbar Unbekannten die Umrisse der historischen Slowakei als Bestandteil des ungarischen Staates aufzutauchen begannen, sehen wir, daß das Komitatssystem auf den alten Fundamenten des großmährischen Burgsystems aufgebaut wurde. Die slawischen Zentren (Bratislava, Nitra, Tekov, Hont, Novohrad, Zemplín usw.) wurden zu Zentren des ungarischen Komitatssystems. Neu sind jedoch in dieser Hinsicht abermals die Entdeckungen in der Nordslowakei. So entstand z. B. die monumentale Steinüberbauung der Zipser Burg offenbar bereits in der ersten Hälfte des 12. Jh. — (Fiala — Vallašek 1975). Die Analyse der Siedlungsstruktur in der Umgebung dieser Burg deutet darauf, daß die traditionell präferierte deutsche Kolonistenschicht schon in ein völlig besiedeltes Gebiet kam. Nicht einmal die ungarische militärische Schicht der „Lanzeaten“, die sich hier im Verlauf des 12. Jh. niederließ, kam nicht in eine unbesiedelte Zips. Die Komitatsburg ist noch älter und sie stützte

sich auf das umliegende slawische Produktions- und landwirtschaftliche Hinterland.

Der gegenwärtige Wissensstand ist ein derartiger, daß bei der Skizzierung der Problematik der slawischen Besiedlungskontinuität in der Nordslowakei im 9.—12. Jh. die Entwicklung in geschlossenerer Form eigentlich nur in der Zips illustriert werden kann. Doch auch in anderen geographisch geschlossenen Landschaftsgebieten (namentlich Liptov und Turiec) zeigt es sich, daß das Bild der Besiedlungsstruktur (kleine Siedlungen in relativ geringer Entfernung voneinander) und die Toponymik in erheblichem Maße mit der frühmittelalterlichen Situation zusammenhängen.

Im Zusammenhang mit der Eingliederung der Slowakei in den ungarischen Staat drängt sich auch die Frage über die Entwicklung der Güterhaltung auf, vor allem die Problematik des Ursprungs der Weltadelgüter, die neben der eingehenden Pertraktion der Entstehung des königlichen Dominiums und der Kirchengüter in der Fachliteratur beinahe überhaupt nicht beachtet wurde. Vom Gesichtspunkt einer möglichen vermögensrechtlichen Kontinuität aus vorungarischer Zeit kommt jedoch auch den Namen slawischer weltlicher Eigentümer grundsätzliche Bedeutung zu. Schriftquellen bezeugen, daß ein Teil slawischer Edelleute Ende des 10. und im 11. Jh. beachtliche militärische und politische Verdienste bei der Festigung der zentralen königlichen Macht erwarb, auch hohe staatliche Funktionen erlangte und sich als organischer Teil in die mittelalterliche ungarische Feudalklasse eingliederte.

Die archäologischen Grabungsergebnisse deuten jedoch in dieser Hinsicht auf eine ziemlich differenzierte Entwicklung (*Habovštiak — Holčík 1975*). So verweist z. B. das Netz slawischer Burgen aus dem 9.—10. Jh. im Gebiet der Slowakischen Tores wie auch das Verzeichnis der Klostersgüter von Hronský Beňadik aus dem 11. Jh. auf eine Absorbierung der älteren — offenbar schon vorungarischen — Besiedlungsstruktur und der Elemente der Verwaltungsorganisation, miteinbezogen die Reste der niederen kirchlichen Organisation. Es handelt sich hier um den Beleg eines oftmals gewaltsamen Gestaltungsprozesses der königlichen und kirchlichen Güter auf Kosten der älteren, ursprünglich slawischen frühfeudalen Schicht.

Eine der Archäologie obliegende Aufgabe ist die Verfolgung der Problematik der feudalen

Herrensitze aus der Zeit vor dem 13. Jh. und eine Charakterisierung ihrer Beziehung zur umliegenden Besiedlung. In den letzten Jahren gewann man wertvolle Angaben über die Entwicklung der feudalen Herrenhöfe im 9.—11. Jh. und über die Spornburgen, die zur Zeit in den gebirgeren Teilen der Slowakei als eine der morphologisch markantesten Formen befestigter Sitze im 11. und 12. Jh. erscheinen. Sofern es sich um die Gruppe von Wohntürmen handelt, entfällt ihre Funktion als Sitze des Klein- und Mitteladels vor allem in die Zeit vom 13. bis zum 15. Jh., ohne eine direkte Anknüpfung an die vorangehende heimische Entwicklung. (*Fiala — Habovštiak — Štefanovičová 1975.*)

Der Tätigkeitsschwerpunkt der mittelalterlichen Archäologie ist die Aufhellung der Entwicklung der Besiedlung, Entfaltung der einzelnen Verbände der handwerklichen Produktion und der Landwirtschaft, vor allem jedoch die Untersuchung aller Äußerungen der materiellen Kultur (Forschungsübersicht: *Habovštiak 1971*; weiters siehe: *Budinský-Krička 1971*; *Polla 1971, 1975*; *Habovštiak 1973*; *Fiala — Uallásek 1975*; *Točík 1975*; *Ruttkay 1975b, 1976*). Vom Gesichtspunkt der Entwicklung in der späteren Phase des Mittelalters (13.—16. Jh.) äußern sich diese Probleme schon partiell. Die Archäologie ist jedoch bei ihrer Lösung auch in diesen zur Zeit jüngsten Epochen ihrer Tätigkeit nicht ersetzbar, und zwar umso mehr, weil sie sich auf die Erforschung authentischer, von Klassentendenzen nicht deformierten Materialquellen orientieren kann. Von der mittelalterlichen Entwicklung aus gesehen, beurteilt die Archäologie hauptsächlich die Kultur der einzelnen Volksschichten — der Objekte der sich festigenden feudalen Unterdrückung.

Das größte Stück Arbeit wurde in der mittelalterlichen Dorfforschung geleistet. Erhellte wurden die Bindungen von Form und Konstruktion der Wohnungen an konkrete geographische und klimatische Bedingungen, festgestellt wurden urbanistische Prinzipien in der Situierung der Höhen- und Talsiedlungen und beglaubigt wurde die Problematik der dynamischen Wandlungen in Struktur und Dichte der Dorfsiedlungen durch statistische Analysen in geschlossenen mittelalterlichen politisch-organisatorischen Einheiten (*Habovštiak 1973*).

Ein Bestandteil der mittelalterlichen Dorfforschung ist auch die Abdeckung wüster sakraler Architekturen. Man verfolgte die Errich-

tung von Kirchen im Verhältnis zur Besiedlung in breiterem Umkreis. Die Erforschung der mittelalterlichen kirchlichen Friedhöfe brachte viele wertvolle Erkenntnisse über die Überbauvorstellungen der Volksschichten in der Slowakei, über ihre Bekleidungsart, doch auch über ihre allgemeine anthropologische Charakteristik.

Im Zusammenhang mit der Besiedlung mittelalterlicher Dörfer wird systematisch auch ihr integraler sozialökonomischer Bestandteil verfolgt — verschiedene Typen befestigter Siedlungen des Mittel- und Kleinadels.

Die mittelalterliche Archäologie, deren Zielsetzung eine gewisse Zeit nach ihrer Konstituierung insbesondere die Erforschung der Volkskultur war, erweiterte allmählich ihr Interessengebiet. Dies war durch das großzügige Herantreten des sozialistischen Verfassungssystems zu den Kulturdenkmälern und -objekten ermöglicht. Im Zusammenhang mit umfangreichen denkmalpflegerischen Gestaltungen wurden zahlreiche archäologische Untersuchungen feudaler Burgen und Klosterkomplexe realisiert. In manchen Städten (namentlich in Bratislava und Nitra) wurde auch der Umbau der Stadtkerne für Grabungen mit dem Ziel ausgenützt, sich auch gründlicher mit der vormittelalterlichen Besiedlung des Areals der heutigen Stadttagglomerationen wie auch mit der urbanistischen und ökonomischen Entwicklung der mittelalterlichen Städte bekannt zu machen.

Die mittelalterliche Archäologie hat einen bedeutenden Anteil am Kennen und Erhellen der Geschichte, Kultur und Gesellschaftsstruktur der mittelalterlichen Slowakei im ganzeuropäischen Entwicklungskontext. Die Erforschung der Geschichte des mittelalterlichen slowakischen Volkes ist ihre vorrangige Aufgabe, weil in der Kulturentwicklung des Mittelalters auch Glieder gefunden werden müssen, die hinsichtlich der Staatsrechtlichkeit Großmähren — als den ersten gemeinsamen Staat der Vorfahren der heutigen Tschechen und Slowaken — mit der Gegenwart verknüpfen.

Aufgaben und Perspektiven der archäologischen Forschung in der Slowakei

Die Bilanz der Arbeit und Ergebnisse des Archäologischen Institutes der SAW ist ohne Übertreibung gut, besonders wenn wir erwägen, daß gerade mit der Entstehung der slowakischen Akademie der Wissenschaften die Entwicklung

der slowakischen Archäologie auf breiterer Basis einsetzte. Ja, wenn wir gedenken evtl. das Vierteljahrhundert der Entstehung der höchsten wissenschaftlichen Institution in der Slowakei feiern, in deren Rahmen das Mitarbeiterkollektiv des Archäologischen Institutes arbeiten kann, bedeutet das, daß man bilanzieren muß, auch wenn zu bemerken ist, daß man in diesem Beitrag nicht alle Unternehmungen und Ergebnisse der wissenschaftlichen Grabungstätigkeit, der kulturell-aufklärerischen, politisch-organisatorischen und anderen Tätigkeit des Institutes anführen konnte. Es geht uns eher darum, daß wir uns bei diesem feierlichen Anlaß einige Hauptaufgaben und Ziele für die allernächste Zeit wie auch Perspektiven und Pläne für die weiteren Jahre stellen.

Von den Beschlüssen des XV. Parteitages der KPČ ausgehend, gehört zu den Hauptaufgaben der slowakischen Archäologie eine gründliche Bearbeitung theoretischer Themen vom breiteren methodologischen, sozialökonomischen und historischen Aspekt. In diesem Rahmen muß man sich auf komplexe Aufgaben richten, die sich vor allem aus den gesellschaftlichen Anforderungen ergeben und in ganzer Breite die ideologisch-politischen Ziele verfolgen werden. Bei der Bestimmung der Hauptaufgaben und des Programms der Entfaltung des Archäologischen Instituts der SAW nehmen wir die Postulate der marxistischen archäologischen Wissenschaft und folgende grundlegende Arbeitsstufen zum Ausgangspunkt: Geländegrabung, Einstufung der Denkmäler in die wissenschaftlich begründeten chronologischen, typologischen und analytischen Systeme, Interpretierung von Denkmälern und Objekten mit dem Ziel, die soziale und ökonomische Struktur wie auch die historische Dynamik einer jeweiligen Sippe, eines Stammes, Stämmebundes oder Volkes zu erkennen.

Gegenwärtig realisieren wir und werden in Zukunft auch eine systematische Geländeüberprüfung der Slowakei nach Mikroregionen durchführen, wodurch es ermöglicht wird, in ganzer Breite die Besiedlung in den einzelnen Entwicklungsphasen zu erfassen und auf Grundlage der Besiedlungsdichte breitere Schlußfolgerungen zu machen und auch eine planmäßige Auswahl der Fundstellen für eine systematische Grabung zu treffen. Die weitere richtige Zielstellung der Forschung, ihre maximale Erweiterung und Nutzung wird in größtem Maße durch eine komplexe Arbeit und Arbeitskollektive bei

der Erfüllung der wichtigsten ganzgesellschaftlichen Aufgaben gesichert werden, und zwar nicht nur auf dem Gebiet der Archäologie, sondern auch in bezug auf die übrigen verwandten und wissenschaftlichen Hilfsdisziplinen. Es wird vor allem darum gehen, daß wir im wesentlichen die grundlegenden Züge beleuchten, welche die Stätte der Produzenten der materiellen Güter und deren Stellung in der Gesellschaft und die Analyse der Produkte charakterisieren. Gegenwärtig widmen wir und werden in Zukunft auch außer diesen wichtigsten, thematisch motivierten Forschungsaufgaben erstrangige und maximale Aufmerksamkeit den großangelegten Grabungen auf Lokalitäten widmen, die vom Aufbau der Wasserstauanlagen an der Donau berührt werden. Die bisherigen Grabungsergebnisse zeigen, daß die Donau im Verlauf der Geschichte der menschlichen Gesellschaft eine bedeutende Rolle nicht nur als Verkehrsader erfüllte, sondern vor allem dadurch, daß sich an ihren Ufern in den einzelnen historischen Epochen sehr dicht Besiedlung konzentrierte und das wirtschaftliche und kulturelle Leben rasch entfaltete. Dutzende bedeutender archäologischer Fundstellen werden von diesem grandiosen sozialistischen Aufbau betroffen werden und nach den Regierungsbeschlüssen der Slowakischen sozialistischen Republik wird ihre Untersuchung durch das Archäologische Institut der SAW auf der Basis einer archäologischen Expedition gesichert werden. Weiterhin werden jedoch auch große Grabungen auf dem Bau der Fernstraße und auf den übrigen großen Bauten in der Slowakei gemacht werden.

Schon jetzt führen wir in der Geländeforschung wie auch in der Dokumentation die neuesten Methoden und Techniken ein und werden sie vervollkommen und werden auch im wesentlichen die wissenschaftlichen Hilfsdisziplinen, besonders prospektorische Methoden, die Röntgenologie, die Spektral- und Radiokarbonanalyse, die Photogrammetrie u. a. breiter ausnützen. Freilich wird es sich nicht nur um Möglichkeiten der Anwendung einzelner Formen und Arten in der Geländeüberprüfung, in der Grabung und in der Dokumentation handeln, sondern wir werden vor allem auf Grundlage von Analysen theoretische Probleme der Methodologie und Methodik ausarbeiten müssen und erhöhte Aufmerksamkeit dem Studium des Lebensmilieus in ur- und frühgeschichtlicher Zeit widmen müssen.

Durch Aufarbeitung der reichen Fundfonds aus früheren und gegenwärtigen Grabungen und ihre Publizierung wollen wir in möglichst kurzer Zeit das Fundmaterial der breiteren wissenschaftlichen Öffentlichkeit zugänglich machen.

Das Institut legte gute Grundlagen für ein Informationssystem nicht nur für den eigenen Bedarf, sondern auch in breiterem Maßstab, wir werden dieses System weiterhin entfalten und verbessern und wirksamer die Automatisierung wie auch Mathematisierung ausnützen.

Auf theoretischem Gebiet wird sich die Arbeit des Instituts auf folgende Bereiche richten: Entwicklung des Menschen in physischer und kultureller Hinsicht mit Berücksichtigung seiner Beziehung zur Natur; Übergang von der unproduktiven zur produktiven Wirtschaft und Lösung grundlegender Probleme der Entwicklung im Neolithikum und Äneolithikum; historische Wurzeln der Entstehung der Klassen- und sozialen Formationen; Formierung der ältesten indoeuropäischen Gruppen (Slawen, Illyrer, Kelten, Germanen) und deren Spiegelung in Kultur und Gesellschaftsstruktur; Entstehung und Entfaltung der Metallurgie in der Slowakei und ihr Einfluß auf die weitere wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung in Europa; Bedeutung der antiken Kulturen für die Entwicklung der Gesellschaft und das Gebiet der Slowakei; Ethnogenese der Slawen und Formierung mittelalterlicher slawischer Staaten und Städte; Entfaltung von Handwerk und Handel; Genese und Entwicklung der slawischen Kultur und ihre Beziehung zur Geschichte und den Kulturen von Stämmen, Völkern und Staaten des Vorderen und Mittleren Ostens und des südlichen Mittelmeergebietes; spezifische Züge der nationalen Kultur und nationalen Geschichte. Dies wird sich in der Publikationstätigkeit, vor allem in Zeitschriften und besonders in kollektiven Monographien widerspiegeln.

In Vorbereitung stehen und erscheinen werden *Praveké a včasnostredoveké dejiny Slovenska* (Urzeitliche und frühmittelalterliche Geschichte der Slowakei — in fünf Bänden), *Archeologická topografia Slovenska* (Archäologische Topografie der Slowakei — in 15 Bän-

den), *Klenoty dávnej minulosti Slovenska* (Kleinode der frühen Vergangenheit der Slowakei). Zu erscheinen beginnt im J. 1978 die neue Edition *Ars Slovaca Antiqua*, die 20 Titel enthalten wird, als erster *Umenie dávnovovekého Spiša* (Kunst der einstigen Zips), *Keltské mince na Slovensku* (Keltische Münzen in der Slowakei), *Umenie kované v zbraniach* (In Waffen geschmiedete Kunst) und *Krásy slovienskeho šperku* (Schönheit des slawischen Schmuckes). In der Edition *Pamätníky našej minulosti* (Denkmäler unserer Vergangenheit) rechnet man mit der Publizierung von Grabungsergebnissen auf bedeutenden slowakischen Fundorten, wie Smolenice, Spišský Štvrtok, Pobedim, Ducové, Nitra, Čífer-Pác, Liptovská Mara, Stupava u. a. Perspektiv rechnen wir mit zwei bis drei gelegentlich herausgegebenen Sammelbänden, welche Studien enthalten werden, die die Problematik in breiteren europäischen Zusammenhängen, vor allem die Zeit des Neolithikums und Äneolithikums, die Bronzezeit, römische Zeit wie auch die Slawistik zum Thema haben werden.

Ein geschlossenes Bild der ganzen Problematik und Geschichte der tschechoslowakischen Archäologie wird die vorbereitete Enzyklopädie der tschechoslowakischen Archäologie bieten, welche gemeinsam das Archäologische Institut der ČSAW, das Archäologische Institut der SAW und das Enzyklopädische Institut der ČSAW bearbeitet.

Man könnte noch weitere und weitere konkrete Aufgaben und Projekte aufzählen, die die slowakische Archäologie, vor allem das Archäologische Institut der SAW zu erfüllen hat. Es sind beachtliche Aufgaben und gewagte Pläne, wir sind jedoch überzeugt, daß wir bei einer derartigen dynamischen Entwicklung und mit solcher Hilfe und Unterstützung, welche der slowakischen Archäologie und dem Archäologischen Institut der SAW im Verband mit der Slowakischen Akademie der Wissenschaften während ihrer 25-jährigen Tätigkeit zugekommen ist, diese Aufgaben ehrlich, zugunsten der Entfaltung der slowakischen Wissenschaft und der Wissenschaft überhaupt erfüllen werden.

Unterschriften zu den Abbildungen
(siehe Seiten 249–299)

Abb. 1. Ausstellung „Großmähren“ in Nitra im J. 1964. Im Hintergrund die Burg Nitra — der Sitz des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.

Abb. 2. Der erste Sekretär des ZK der KPS J. Lenárt in der Schatzkammer des Archäologischen Institutes der SAW.

Abb. 3. Der Regierungsvorsitzende der SSR P. Colotka, der Vorsitzende des SNR Ů. Šalgovič und der Abteilungsleiter des ZK der KPS R. Vančo bei der Besichtigung der neuesten Exponate aus den Grabungen des Archäologischen Institutes der SAW.

Abb. 4. Eröffnung der Schatzkammer des Archäologischen Institutes der SAW. Von links: der Vorsitzende der SAW Akademiker Ů. Hajko, der stellvertretende Vorsitzende des SNR F. Hagara, der Sekretär des ZK der KPS E. Pezlár, der Kulturminister der SSR M. Uálek, der stellvertretende Vorsitzende der Regierung der SSR J. Hanus und der Direktor des Archäologischen Institutes der SAW B. Chropovský.

Abb. 5. Der III. Internationale Kongreß für slawische Archäologie, der vom Archäologischen Institut der SAW organisiert wurde. Feierliche Eröffnung des Kongresses im Slowakischen Nationaltheater zu Bratislava.

Abb. 6. Blick auf die Kollektion altslawischer Kunstgewerbezeugnisse in der Schatzkammer des Archäologischen Institutes der SAW.

Abb. 7. Dokumentation des Archäologischen Institutes der SAW.

Abb. 8. Nové Mesto nad Váhom-Mnešice, Bez. Trenčín. Abdeckung von Lößprofilen mit ausgeprägter Stratigraphie paläolithischer Kulturen.

Abb. 9. Moravany nad Váhom, Bez. Trnava. Frauenstatuette aus einem Mammutstoßzahn. Ältere Steinzeit. Das Alter der Statuette, festgestellt auf Grundlage des Zerfalls des Isotops C 14 ca. 22 800 Jahre.

Abb. 10. Milanovce, Bez. Nové Zámky. Gefäß aus der älteren Phase der jüngeren Spiralbandkeramik. Jüngere Steinzeit.

Abb. 11. Stúrovo, Bez. Nové Zámky. Hausgrundrisse in einer Siedlung mit jüngerer Spiralbandkeramik und Zelenovce-Keramik. Jüngere Steinzeit.

Abb. 12. Svodín, Bez. Nové Zámky. Anthropomorphes Gefäß der Lengyel-Kultur. Jüngere Steinzeit.

Abb. 13. Branč, Bez. Nitra. Tönernes Hüttenmodell aus einer Siedlung der Brodzany-Nitra-Gruppe. Spätsteinzeit.

Abb. 14. Tibava, Bez. Michalovce. Auswahl von Gefäßen von einem Gräberfeld der Tiszapolgár-Gruppe. Spätsteinzeit.

Abb. 15. Čaka, Bez. Nové Zámky. Schüssel des sog. Vučedol-Typus, die in mehreren Kulturgruppen des spätneolithischen Kulturkomplexes vorkommt. Spätsteinzeit.

Abb. 16. Veselé, Bez. Trnava. Gefäß mit Schnurverzierung aus einem Gräberfeld des Chlopice-Veselé-Typus. Ältere Bronzezeit.

Abb. 17. Branč, Bez. Nitra. Grab mit sieben gleichzeitig bestatteten Individuen auf einem Gräberfeld der Nitra-Gruppe. Ältere Bronzezeit.

Abb. 18. Nitriansky Hrádok, Bez. Nové Zámky. Trensenquerstange aus Geweih aus einer befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur. Ornamentik mykenischen Ursprungs. Ende der älteren Bronzezeit.

Abb. 19. Nitriansky Hrádok, Bez. Nové Zámky. Systematische Abdeckung einer vielphasigen Siedlung und von Gräberfeldern aus vor- und frühgeschichtlicher Zeit.

Abb. 20. Nitriansky Hrádok, Bez. Nové Zámky. Hammeräxte aus der befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur. Ende der älteren Bronzezeit.

Abb. 21. Košice-Barca. Prunkdolch mit mykenischer Ornamentik auf der Klinge aus einer Siedlung der Otomani-Kultur. Ende der älteren Bronzezeit.

Abb. 22. Spišský Štvrtok, Bez. Spišská Nová Ves. Steinschanze der befestigten Siedlung der Otomani-Kultur. Ende der älteren Bronzezeit.

Abb. 23. Buková, Bez. Trnava. Steinkranz und zentrale Konstruktion eines Hügelgrabes der mitteldanubischen Hügelgräberkultur. Mittlere Bronzezeit.

Abb. 24. Mikušovce, Bez. Trenčín. Auswahl von Bronzeerzeugnissen aus einem Hügelgräberfeld der Lausitzer Kultur. Jüngere Bronzezeit.

Abb. 25. Somotor-Somotorská hora, Bez. Trebišov. Ein Depot getriebener Bronzetassen und Äxte des Somotor-Typus. Jüngere Bronzezeit.

Abb. 26. Smolenice, Burg Molpír, Bez. Trnava. Tönerne Webgewichte mit stilisierter figuraler Verzierung. Jüngere Hallstattzeit.

Abb. 27. Vefká Maňa, Bez. Nové Zámky. Scheibengedrehtes Gefäß aus einem keltischen Gräberfeld. 2. Jh. v. u. Z.

Abb. 28. Veľký Bysterec, Bez. Dolný Kubín. Depotfund keltischer Gold- und Silbermünzen und von Goldschmuck. Zweite Hälfte des 1. Jh. v. u. Z.

Abb. 29. Ptičie, Bez. Humenné. Depotfund keltischer Silbermünzen.

Abb. 30. Liptovská Sielnica-Liptovská Mara, Bez. Liptovský Mikuláš. Vorbereitung einer photogrammetrischen Vermessung der Grabungsfläche einer Siedlung der Púchov-Gruppe.

Abb. 31. Liptovská Sielnica-Liptovská Mara, Berg Havránok, Bez. Liptovský Mikuláš. Blick auf die Abdeckung von Steinschanzen einer Burg der Púchov-Gruppe. Ende der jüngeren Eisenzeit und ältere römische Zeit.

Abb. 32. Kostolná pri Dunaji, Bez. Galanta. Tönerner, ursprünglich grünglasierter Skyphos aus einem germanischen Urnengrab. Ältere römische Zeit, 1. Jh. u. Z.

Abb. 33. Rusovce-Gerulata, Bez. Bratislava-Land. Blick auf abgedeckte römische Bauten. Römische Zeit, 2.—4. Jh. u. Z.

Abb. 34. Boldog, Bez. Galanta. Römische Grabstele mit Inschrift aus dem 1. Jh. u. Z.

Abb. 35. Očkov, Bez. Trenčín. Alabastervase, als Urne verwendet. Jüngere römische Zeit, 3. Jh. u. Z.

Abb. 36. Čífer-Pác, Bez. Trnava. Blick auf den Teil einer systematischen Abdeckung eines Gebäudekomplexes aus römischer Zeit. 4. Jh. u. Z.

Abb. 37. Bňa, Bez. Nové Zámky. Hort von 108 west-

und oströmischen Goldmünzen in einem Gefäß. Völkerwanderungszeit, Mitte des 5. Jh. u. Z.

Abb. 38. Sikenica-Veľký Pesek, Bez. Levice. Silberfibel aus einem Skelettgrab. Völkerwanderungszeit, 5. Jh. u. Z.

Abb. 39. Čataj, Bez. Bratislava-Land. Bronzene gegossene Bestandteile von Gürtelbeschlägen aus einem slawo-awarischen Gräberfeld, 8. Jh.

Abb. 40. Čífer-Pác, Bez. Trnava. Phalere mit kupferner, an der Oberfläche vergoldeter Tauschierung. 8. Jh.

Abb. 41. Holiare, Bez. Komárno; Prša, Bez. Lučenec; Zelovce, Bez. Veľký Krtíš; Šafa, Bez. Galanta. Bronzene gepreßte und gegossene Gürtelriemenzungen aus slawo-awarischen Gräberfeldern.

Abb. 42. Ducové, Bez. Trnava. Großmährische silberne Stäbchenohrringe mit technologisch anspruchsvoller minutiöser Granulierung. Ende des 9. Jh.

Abb. 43. Nitra-Lupka. Scheibengedrehte großmährische Keramik. 9. Jh.

Abb. 44. Ducové, Bez. Trnava. Halsband aus silbernen filigranverzierten Perlen, Amethyst- und Glasperlen, mit Goldfolien ausgelegten Perlen (es widerspiegelt einen

starken Einfluß des großmährischen Kunsthandwerks auch in nachgroßmährischer Zeit). 11. Jh.

Abb. 45. Ducové, Bez. Trnava. Abgedeckte Reste einer großmährischen Rotunde — einer Eigentumskirche auf einem feudalen Herrenhof. Zweites Drittel des 9. Jh.

Abb. 46. Skalica, Bez. Senica (links oben), Ducové, Bez. Trnava (drei Exemplare in der Mitte), Šafa, Bez. Galanta (rechts in der Mitte). Vergoldete Silberknöpfe aus großmährischen Gräbern. Ende des 9. Jh.

Abb. 47. Nitra-Lupka. Blick auf die Abdeckung von Töpferöfen bei einer Handwerkersiedlung aus großmährischer Zeit. Zweite Hälfte des 9. Jh.

Abb. 48. Holiare, Bez. Komárno; Zelovce, Bez. Veľký Krtíš; Žitavská Tóň, Gemeinde Radvaň nad Dunajom, Bez. Komárno. Slawische Silber- und Goldohrringe aus dem 7. bis 9. Jh.

Abb. 49. Zemplín, Bez. Trebišov. Detail einer vergoldeten Silberphalere aus dem altmagyarischen Häuptlingsgrab. Anfang des 10. Jh.

Abb. 50. Zemplín, Bez. Trebišov. Mit Gold plattierte Silbertasse aus dem altmagyarischen Häuptlingsgrab. Anfang des 10. Jh.

Übersetzt von B. Nieburová

KELTISCHES GRÄBERFELD IN MAŇA

BLAŽEJ BENADIK

(Archäologisches Institut der SAW, Nitra)

Die Gemeinde Maňa, Bez. Nové Zámky (vorher Veľká Maňa, Bez. Vráble), liegt am Žitava-Flüßchen im Nordostzipfel der südslowakischen Tiefebene, etwa 20 km nordöstlich von Nové Zámky und 24 km südöstlich von Nitra. Der Gemeindekataster gehört zur dicht besiedelten keltischen Siedlungskammer in der Südwestslowakei. Unweit von Maňa, in der Richtung nach Norden, erstrecken sich weitere keltische Gräberfelder — Žitavce, Michal nad Žitavou, Šurany, Nitriansky Hrádok und weitere, ungefähr westwärts von Maňa liegen die Gräberfelder Černík, Ondrochov, Komjatice; ostwärts befindet sich Trávnica (Benadik 1971). Das Gräberfeld nimmt also den nördlichen Ausläufer des dichten Netzes von Siedlungen und Gräberfeldern ein, die sich längs des Unterlaufes der Nitra und ihres Zuflusses Žitava bis zum linken Donauufer an der slowakisch-ungarischen Grenze ziehen (Abb. 1; Benadik 1971, S. 487, Abb. 15).

Die Fundstelle nimmt einen sanften Hang beim Nordostrand der Gemeinde mit der Neigung zum linken Žitava-Ufer ein und ist ungefähr 400 m vom Fluß entfernt. Das Areal des Gräberfeldes (ehemalige Parzelle Nr. 1858/7—10) ist Ackerland und ist Besitz der Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaft in Maňa (Abb. 2). Die 25—30 cm mächtige Ackerkrume liegt auf einer mächtigen, gelblich verfärbten Lössschicht, die nur stellenweise mit dunklen Humusanschwemmungen durchschichtet ist. Die Lößlehmschicht hat man schon vor mehreren Jahrzehnten zu verschiedenen Bauzwecken in der dortigen Gemeinde abzubauen begonnen, wodurch die sog. Gemeindelehmgrube entstand. Mit der Vergrößerung der exploitierten Fläche kam es zugleich zur Störung urzeitlicher Objekte, vor allem keltischer Gräber. Einen Teil der Funde aus derart gestörten Gräbern gewann das damalige Slowakische Museum zu Bratislava und

das Slowakische Nationalmuseum zu Martin von der Dorfbevölkerung. Gegenwärtig wird die ehemalige Lehmgrube abermals für landwirtschaftliche Zwecke genutzt.

Der älteste Vermerk über Grabfunde in Maňa stammt aus dem J. 1935, als der örtliche Bewohner U. J. Gajdoš dem Slowakischen Museum zu Bratislava eine scheibengedrehte Schüssel schenkte (Inv. Nr. 8968). Im nächsten Jahr erhielt dieses Museum vom Gendarmeriewachmeister Špaček eine Vase und von J. Krajmer ein weiteres Gefäß aus Maňa; das keltische Skelettgrab, aus welchem letztgenannte Schüssel und Vase stammen, haben beide noch im gleichen Jahr ergraben.

Im J. 1937 untersuchte der Lehrer P. Gajdoš aus Maňa in der erwähnten Gemeindelehmgrube vier Skelettgräber, von denen zwei beigabenlos (Gräber 3 und 4) in 100 cm Tiefe lagen und wahrscheinlich zu frühmittelalterlichen Gräbern gehörten, die im Verlauf der Grabung zwischen den keltischen Gräbern zutage traten. Das Grab 1 in 200 cm Tiefe mit NW-SO-Orientierung enthielt ein Eisenarmband und zwei Gefäße, von denen eine S-förmig profilierte scheibengedrehte Schüssel existiert (H. 8,5 cm, Mdm. 19,4 cm). Im Grab 2, ebenfalls in 200 cm Tiefe, fand man ein Eisenschwert in der Scheide (L. 64,5 cm), eine Eisenlanze, einen Schild, eine Eisenfibel und zwei kleine Gefäße, von denen sich eine S-förmig profilierte Schüssel erhielt (H. 8,5 cm, Mdm. 15,5 cm). Die Gegenstände aus diesen Gräbern befinden sich im heutigen Slowakischen Nationalmuseum zu Bratislava (Inv. Nr. 8968, 9660—62, 9757—8).

Im J. 1938 gewann das Slowakische Museum zu Bratislava weitere Gegenstände aus gestörten Maňaer Gräbern: eine Schüssel (Inv. Nr. 10147, H. 7,5 cm), eine tonnenförmige Vase mit vertikalem Kammstrich (Inv. Nr. 10146, H. 9,7 cm),

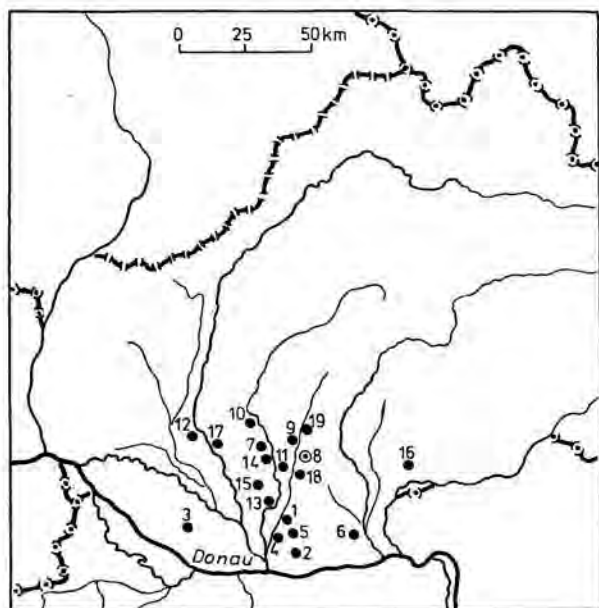

Abb. 1. Bedeutendere keltische Gräberfelder in der Südwestslowakei. 1 — Bajč, Bez. Komárno; 2 — Bohatá, Bez. Komárno; 3 — Holiare, Bez. Komárno; 4 — Hurbanovo, Bez. Komárno; 5 — Chotín, Bez. Komárno; 6 — Kamenín, Bez. Nové Zámky; 7 — Komjatice, Bez. Nové Zámky; 8 — Maňa, Bez. Nové Zámky; 9 — Michal nad Žitavou, Bez. Nové Zámky; 10 — Nitra, Bez. Nitra; 11 — Nitriansky Hrádok, Bez. Nové Zámky; 12 — Nebojsa, Bez. Galanta; 13 — Nové Zámky, Bez. Nové Zámky; 14 — Lipová-Ondrochov, Bez. Nové Zámky; 15 — Palárikovo, Bez. Nové Zámky; 16 — Šahy, Bez. Levice; 17 — Trnovec nad Váhom, Bez. Galanta; 18 — Úľany nad Žitavou, Bez. Nové Zámky; 19 — Žitavce, Bez. Nitra.

Bruchstücke hohler Bronzeringe mit Warzenverzierung am Umfang (Inv. Nr. 10155–56), Bruchstücke eines eisernen Schildbuckels und eines Eisenarmrings (Inv. Nr. 9761). Weitere Gegenstände aus gestörten Gräbern sind im Slowakischen Nationalmuseum zu Martin untergebracht: ein bronzener Fußring mit drei Buckeln (Inv. Nr. 8087, Dm. 13–14 cm), ein kobaltblauer Glasarmring mit drei Knubben am Umfang (Inv. Nr. 2090, Dm. 9 cm) und ein Lignitarmring (Inv. Nr. 2639; *Kraskovská 1942–1943, 1947; Eisner 1937*).

Zur Störung von Gräbern kam es zweifellos auch später, doch gelangten nicht alle Funde in die Museumssammlungen. Viele wurden von den Dorfbewohnern erst im Verlauf der systematischen Abdeckung des Gräberfeldes abgegeben. Die Anregung zur Erschließung des Gräberfeldes gaben abermals gestörte Gräber, die 1952 bei einer Begehung der Lehmgrube festgestellt wurden. Noch im selben Jahre leitete das dama-

lige Staatliche Archäologische Institut zu Martin durch Vermittlung der Nitraer Expedition eine Rettungsgrabung am Westrand der Lehmgrube unter der Führung des Autors ein. Die Grabung bezweckte eine Untersuchung der unmittelbar durch die Lehmabgrabungen bedrohten Fläche. In dieser ersten Grabungsetappe wurden 18 Gräber freigelegt, davon 12 keltische, 5 hallstattzeitliche und 1 Grab mit unbestimmter Kulturzugehörigkeit (*Benadik 1953a; 1953b*). In den weiteren Jahren 1953–1955 setzte die Grabung bereits als systematische Abdeckung des ganzen Umkreises der Lehmgrube fort. Versuchsschnitte in den J. 1952 und 1953 zeigten, daß das Gräberfeld nicht den Ost- und Südrand der exploitierten Fläche überschritt und daß die größte Gräberdichte bei ihrem Westrand herrschte, der sich allmählich zum linken Žitava-Ufer senkte, wo die heutige Gemeinde liegt und wo wahrscheinlich auch die latènezeitliche Siedlung situiert war.

Im Verlauf der vier Grabungsjahre wurde eine Fläche von mehr als 100×100 m Ausmaß mit ungefähr 100 m langen und 2 m breiten, N-S orientierten Schnitten untersucht. Insgesamt erfaßte man 145 Gräber, davon 109 keltische, 8 junghallstattzeitliche, 23 frühmittelalterliche und 5 Gräber mit unbestimmter Kulturzugehörigkeit. Abgesehen von dem durch die Lehmabgrabung gestörten Gräberfeldabschnitt stellt auch die untersuchte Fläche wahrscheinlich nicht den vollständigen Rand des Gräberfeldes dar. Besonders am Westrand der Grabungsfläche, am Fuße der Anhöhe, war eine lockere und unzusammenhängende Gräberstreuung; eine weitere Fortsetzung der Grabung wäre langatmig, kostspielig und unsicher gewesen, deswegen wurde keine weitere Grabungskampagne begonnen. In diesem Zusammenhang muß allerdings gesagt werden, daß gerade am Westrand des Gräberfeldes mit den sporadisch vorkommenden Gräbern mehrere recht interessante reichere Gräber erschlossen wurden, z. B. die Frauengräber 127 und 133 mit Funden von Glasschmuck und das Kriegergrab 122 mit einem Glasarmring und einer auf dem Gräberfeld vereinzelt Doppelhenkelvase.

Über die Abdeckung des Gräberfeldes in Maňa und deren Ergebnisse wurde in der Fachliteratur mehrmals berichtet, wichtige Funde wurden in die Analyse der keltischen Gräberfelder in der Slowakei miteinbezogen und viele Gegenstände aus den Gräbern wurden abgebildet (*Benadik 1962, 1963*). Aus diesen Gründen habe

ich in die bisherige, ziemlich verspätete Aufarbeitung des ganzen Gräberfeldes nur die wichtigsten Angaben und Fakta über den Charakter des Gräberfeldes und lediglich die grundlegende Literatur aufgenommen (Benadik 1954, 1962, 1971; Filip 1956). Aus Platzmangel veröffentlichen wir jetzt von der gesamten Text- und Bilddokumentation des Gräberfeldes nur einen Teil; der zweite wird später herausgegeben werden.

Außer dem Autor beteiligten sich an der Grabung Dr. M. Rejholcová, und das Hauptverdienst an der Grabung hatte Doz. Dr. A. Točík, Dr. Sc. Beiden gebührt der persönliche Dank des Autors.

Nichtkeltische Funde auf der Gräberfeldfläche

Die Lößanhöhe am linken Žitava-Ufer mit dem keltischen Gräberfeld ist auch in älteren und jüngeren Besiedlungsepochen der Südwestslowakei nicht unbeachtet geblieben. So wie das ganze Nitra-Tal, zu welchem der Žitava-Zufluß gehört, waren auch die Ufergebiete der Žitava vom Neolithikum an bis zum Mittelalter dicht besiedelt. Bei der Abdeckung des Gräberfeldes und in den Schnitten in seiner unmittelbaren Umgebung traten Scherben von Želiezovce-Keramik, Bronze- und Keramikfunde aus der Bronzezeit, jung-hallstattzeitliche Brand- und Körpergräber und Gräber eines Reihenfriedhofes aus dem 11. Jh. zutage (Abb. 3). Am Nordrand der Gemeinde, in der Flur des ehemaligen Weilers Gedra, etwa 450 m nordwestlich des Gräberfeldes, wurden mehrere Kulturgruben der Maďarovce-Kultur ergraben (unpubliziert).

Die Situation zu Beginn der keltischen Besiedlung in Maňa kennzeichnen zwei jung-hallstattzeitliche Brand- und sieben Körpergräber, die sich unregelmäßig auf einer breiteren Fläche des Gräberfeldes zwischen den keltischen Gräbern erstrecken und die meines Erachtens zu erwähnen sind (Abb. 3). Mit Ausnahme des hallstattzeitlichen Körpergrabes 34, das von dem keltischen Körpergrab 35 teilweise überschichtet war, wurden die übrigen jung-hallstattzeitlichen Gräber nicht von der keltischen Bestattung gestört. Die jung-hallstattzeitlichen Körpergräber (Nr. 1, 2, 5, 22, 34, 48) tragen ungefähr gleiches Gepräge. Die rechteckigen steilwandigen Grabgruben unterscheiden sich nicht von den keltischen. Abweichend ist jedoch die Orientierung: bei den jung-hallstattzeitlichen Gräbern war sie W-O mit dem Kopf im Westen, während die Toten in den

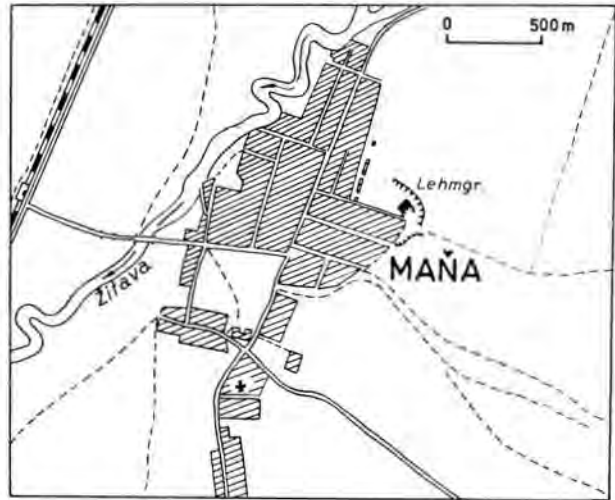

Abb. 2. Maňa. Situationsskizze mit eingetragenem Gräberfeld (schwarzes Viereck).

keltischen Gräbern den Kopf überwiegend nach Süden gebettet hatten. Die Skelettreste aus den hallstattzeitlichen Gräbern waren meist schlecht erhalten, der Inhalt war ärmlich und bestand gewöhnlich aus einer oder zwei Keramikbeigaben, einer zylindrischen Eisenspitze und einem Sandsteinwetzstein; in einem Grab waren Bronzeknöpfe, die am Handgelenk gefunden wurden. Sie stammen höchstwahrscheinlich von einem verzierten Lederarmband. Die Keramik gehört rahmenhaft in den Bereich der Kalenderberg-Kultur, wie sie aus der Südwestslowakei bekannt ist. Formenkundlich repräsentiert sie keine ausgeprägten Typen, sondern eher langlebigere, zeitlich nicht näher umgrenzte Gattungen. Lediglich eine Vase aus dem Grab 34 mit markanten Spitzbuckeln über dem Umbruch und mit abgesetztem Fuß meldet sich zu älteren Formen. Doch auch in diesem Falle kann von keiner stilistisch ausgeprägten Form gesprochen werden. Das Grab 22 lieferte auch Tierknochen. (Benadik 1962, S. 347; Abb. 2: 1–12.)

Zu dieser Gruppe von Körpergräbern gehört auch das Brandgrubengrab 12, das zum Unterschied von den erstgenannten reicher ausgestattet war. Die Funde bestanden aus Scherben einer Kegelhalbvase mit ausladendem Rand, drei Eisenmessern, einer eisernen Tüllenlanzenspitze, knöchernen Griffschalen eines Messers, einem doppelkonischen hohlen Eisenring und einem Wetzstein mit durchlochtetem Ende. Das Grab enthielt auch Tierknochen. Außer der Vase von gebräuchlicher hallstattzeitlicher Form (nicht rekonstruiert), die der Vase aus Grab 22 ähnelt,

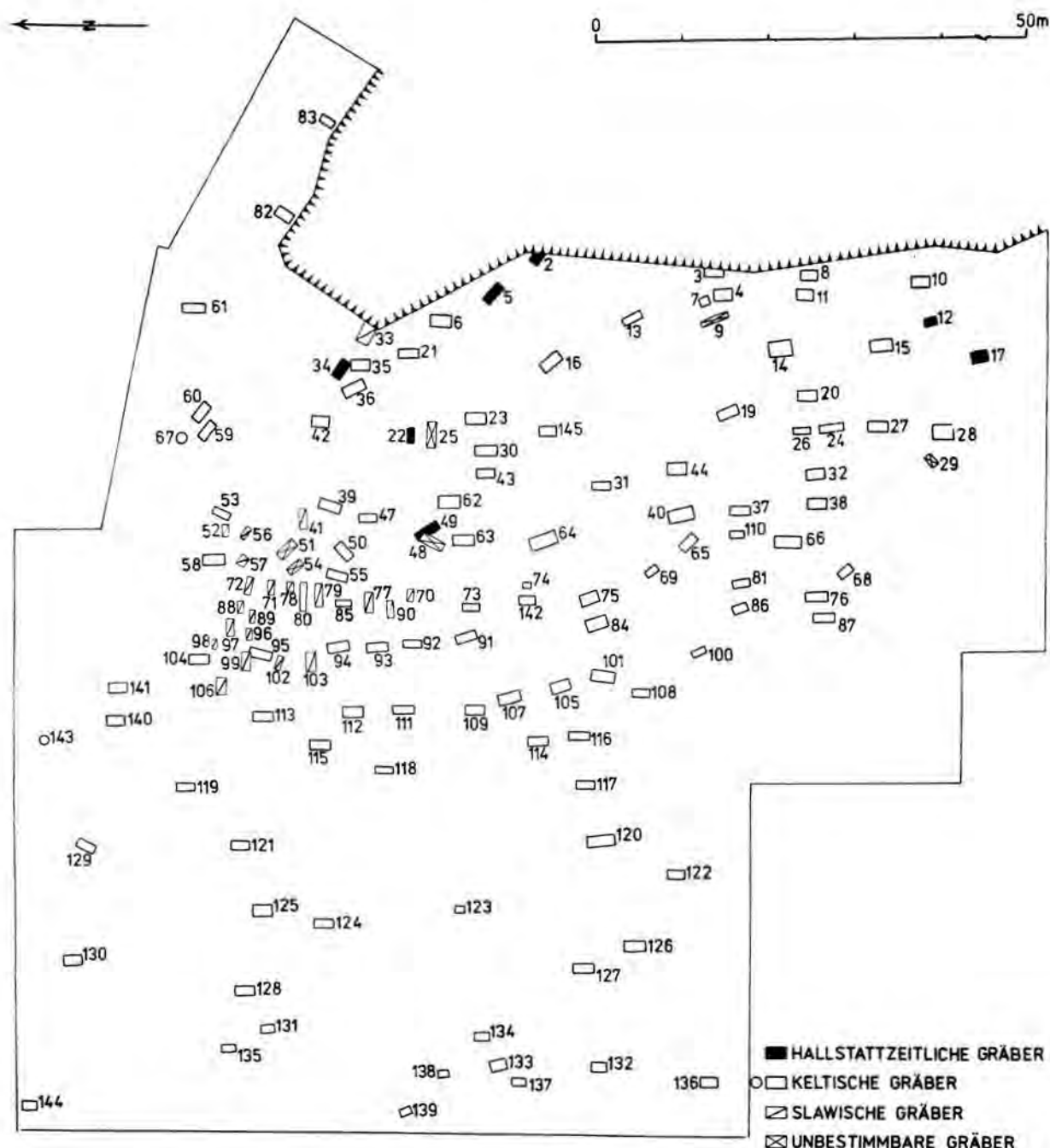

Abb. 3. Maña. Gesamtplan des Gräberfeldes.

tragen die übrigen Metallgegenstände einige gemeinsame Merkmale mit latènezeitlichen Denkmälern. Das zweite Brandgrab (17) gehört in eine abweichende junghallstattzeitliche Denkmälergruppe und wurde als sog. skythisches Grab interpretiert. In der rechteckigen, seicht unter die Ackerkrume eingetieften Grabgrube befanden sich außer Leichenbrand auch Ziegenknochen, zwei doppelkonische Vasen, eine Tasse, ein bronzenener kreuzförmiger Köcherbeschlag, fünf dreikantige Bronzepfeilspitzen und ein Eisenmes-

ser (Benadik 1971, S. 473; Abb. 2 :1—12). Beide junghallstattzeitliche, inhaltlich abweichende Brandgräber (12 und 17) lagen unweit voneinander.

Bei den Erwägungen über die Aufeinanderfolge oder zumindest teilweise Parallelität der kleinen junghallstattzeitlichen Gräbergruppe auf dem Mañaer Gräberfeld mit den keltischen Gräbern kamen wir zur Schlußfolgerung, daß die junghallstattzeitlichen Gräber zweifellos eine Art Vorstufe der keltischen Besiedlung bilden,

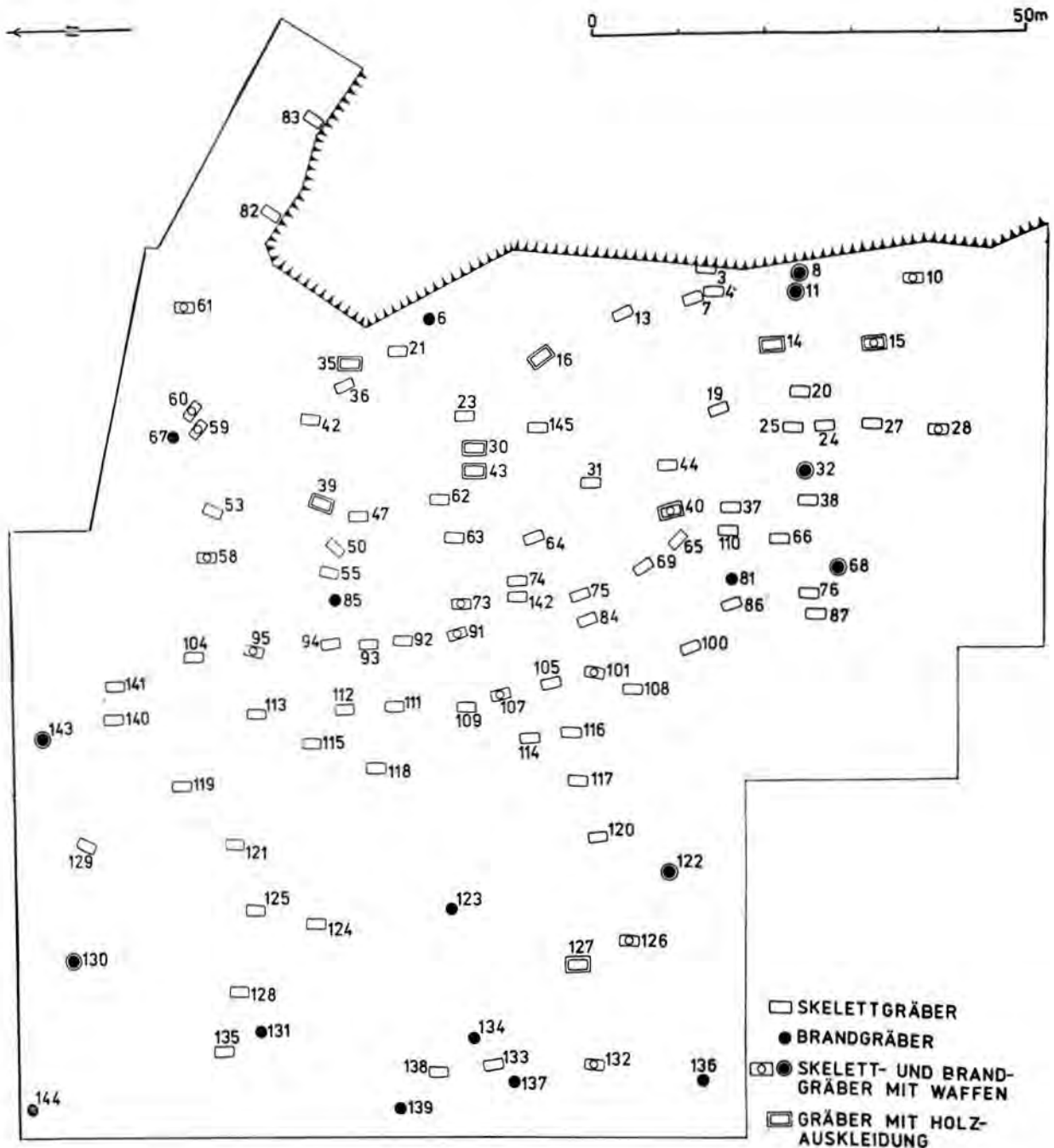

Abb. 4. Maňa. Plan des Gräberfeldes mit Bezeichnung nur der keltischen Gräber.

und es ist nicht ausgeschlossen, daß einige von ihnen mit den keltischen Gräbern der ältesten Gruppe zeitgleich sind. Ohne Zweifel war hier der junghallstattzeitliche ostalpine Bereich der Kalenderberg-Kultur noch im 5. evtl. im 4. Jh. v. u. Z. im Ausklingen begriffen. Gegen Ende der Hallstattzeit wurde dieser Bereich teilweise mit dem südöstlichen Keil der sog. skythischen, neucstens als thrakisch bezeichneten Kultur überschichtet. Auf das Überleben der Kalenderberg-Kultur in die Anfänge der keltischen Besiedlung

der Südwestslowakei deuten auch einige Siedlungsfunde. Es kann gesagt werden, daß die sieben Körper- und zwei Brandgräber der junghallstattzeitlichen Kultur, die sich zwischen den keltischen Gräbern auf dem Maňaer Gräberfeld befinden, die materielle Kultur des ursprünglichen heimischen Substrates, in welches die ersten keltischen Siedler ankamen, repräsentieren. Das Suchen eines jedweden Zwischengliedes zwischen den Anfängen der keltischen Besiedlung in der Südwestslowakei und dem

Ende der vorangehenden Hallstattstufe, eventuell irgendeiner hallstatt-latènezeitlichen Besiedlung scheint gegenstandslos zu sein (Benadik 1953b, S. 663; 1962, S. 342—348).

Keltisches Gräberfeld

Verteilung der Gräber

Die Gräber des Gräberfeldes befinden sich auf dem Gipfel der Anhöhe und sind dann zu ihrem Fuß gerichtet (Abb. 6: 1, 2). Es handelt sich dabei weder um eine regelmäßige Gruppierung noch um ein gleichmäßiges Anwachsen in einer bestimmten Richtung (Abb. 4). Die Gräber mit dem relativ ältesten Inhalt (mit der Duchcov-Fibel) füllen größtenteils den Gipfel der Anhöhe aus. Auf dem Gräberfeld streuen sie sich über eine größere Fläche, die später mit jüngeren Gräbern ausgefüllt wurde. Zu dieser ältesten Gräbergruppe gehören die Gräber 13, 36, 39, 100, 113 und einige weitere. Nur in vereinzelten Fällen waren Gräber mit der Duchcov-Fibel am Rand des Gräberfeldes situiert (Gräber 83 und 44 — Abb. 4). Nicht einmal die Funde aus den vor Grabungsbeginn gestörten Gräbern deuten darauf, daß sich der älteste Teil des Gräberfeldes tiefer im gestörten Teil in der Richtung nach Osten befunden hätte. Diese Funde (bronzenener Fußring mit drei Buckeln, Lignit- und Glasarmring u. ä.) sind überwiegend jüngeren Charakters (Filip 1956, Taf. XCVII). Innerhalb der ältesten Gräbergruppe (Gräber 13, 36, 39 usw.) setzte die Belegung beinahe in allen Richtungen fort, wobei der Raum in der Umgebung dieser Gräber auch von Gräbern mit typologisch jüngeren Funden ausgefüllt war, z. B. Fibel mit großem kugeligem Fuß. Andererseits skizzierte es sich, daß die Gräber mit der entwickelten Fibel vom Mittellatèneschema eine sichtlich größere Gruppe erst beim Westrand des Gräberfeldes am Fuß der Anhöhe bildeten und zugleich an die Gruppe entsprechender jüngerer Gräber beim Südrand des Gräberfeldes anknüpften (Gräber 8, 10, 11, 14, 15, 20, 28, 32, 48).

Die Gräberdichte war ebenfalls ziemlich ungleichmäßig. Eine größere Konzentration bestand am Gipfel der Anhöhe, also im Teil der ältesten Gräber; am Fuß der Anhöhe, wo Gräber mit dem jüngsten Gepräge überwogen, war die Streuung der Gräber lockerer. Neben der zufallsbedingten Unterbringung der Gräber, die bis zu einem gewissen Grad zuzulassen ist, handelt

es sich in den meisten Fällen zweifellos um eine bewußte Gräberverteilung, die sich aus der gegenseitigen Beziehung der Toten ergab und das Gepräge einer Familien- oder Sippenbestattung oder einer gesellschaftlichen Sonderstellung hatte. Engere Sippenbande sind besonders im Teil mit den ältesten Gräbern vorzusetzen. Eine kleine Gruppe bilden z. B. die Gräber von nichterwachsenen Individuen (3, 4 und 7), auf gleichem Niveau nebeneinander liegen zwei Kriegerbrandgräber (8 und 11), die inhaltlich ähnlich sind; ein Paar bilden ferner die beiden Körpergräber 59 und 60 von Kriegern, weiters zwei Frauengräber (84 und 75), das Grab einer erwachsenen Person (142), ein Kindergrab (74) u. a.

Beabsichtigt ist ebenfalls die Gruppierung von Männer- und Frauengräbern (132—134, 137 und 138) und die deutliche Häufung weiterer Körper- und Brandgräber (120, 122, 123, 126, 127) mit Männer- und Frauenbestattungen; zwischen den Männergräbern fehlen nicht solche von Kriegern (122, 132). Auffallend ist in ihrem Inventar das Vorkommen von Glasschmuck, wobei die Armringe und Perlen aus den Gräbern 127 und 133 gewissermaßen aus einer Werkstatt zu stammen scheinen (Abb. 16). Ein Glasarmring befand sich auch im Kriegerbrandgrab 122 mit Schwert, Lanzenspitze, Schild und weiteren Gegenständen, darunter eine Doppelhenkelvase (Abb. 18: 3). Der Armring wurde nachträglich in das Grab gelegt und blieb unbeschädigt. Die nähere Beurteilung der angeführten Gräbergruppen ist durch die fehlende anthropologische Analyse der Körper- und Brandgräber erschwert.

In Kürze kann zusammengefaßt werden, daß der Belegungsvorgang hauptsächlich durch Familien-, Sippen- und in großem Maße durch gesellschaftliche Beziehungen der Bestatteten bedingt war, wobei zweifellos eine bewaffnete Oberschicht der Bewohner eine wichtige Rolle gespielt hat, worauf wir noch zu sprechen kommen.

Doppelgräber

Zum Unterschied von den Gruppen oder zwei Gräbern nebeneinander, bei denen keine Belege da sind, in was für einer zeitlichen Folge sie angelegt wurden, waren auf dem Gräberfeld zwei Individuen in einer Grabgrube neben- oder übereinander bestattet. Für die gleichzeitige Unterbringung zweier Toten in das Grab halten

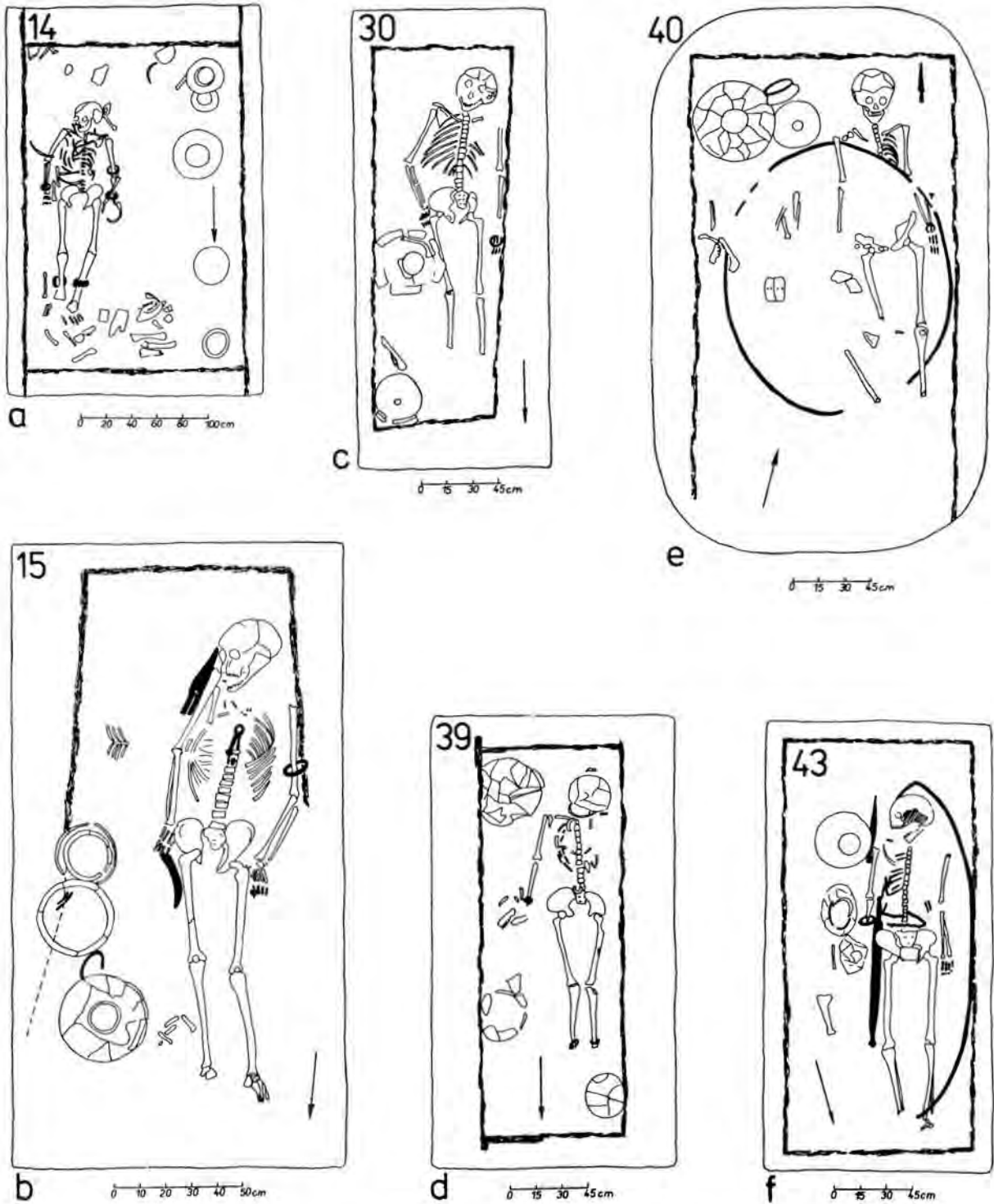

Abb. 5. Maña. a — Grab 14; b — Grab 15; c — Grab 30; d — Grab 32; e — Grab 40; f — Grab 43.

wir das Körperdoppelgrab 28, in welchem ein Mann-Krieger und an seiner linken Seite, ein wenig zu ihm geneigt, eine Frau bestattet waren (Abb. 8: 1). Von einer gleichzeitigen und pietätvollen Unterbringung beider zeugen Beigaben, vor allem Keramik zu Füßen, aber auch die übrigen Metallgegenstände — Armringe, Gürtel, Fi-

beln und beim Mann eine Lanzenspitze, die mit einem Schild überdeckt war. Oberhalb der Verschüttung des Grabes, seicht unter der Ackerkrume, befand sich ein drittes, jedoch durch Überpflügung gestörtes Skelett. Beigaben wurden bei diesem nicht gefunden und seine Zugehörigkeit zu der Doppelbestattung ist unsicher;

Abb. 6. Maňa. 1 — Blick auf die Lage des Gräberfeldes von Westen; 2 — Blick auf die Grabung im J. 1954 von Südwesten.

es wurde weder das Alter noch Geschlecht dieses dritten Individuums bestimmt.

Eine andere Art Doppelgrab ist das bereits erwähnte Kammergrab 14 (Abb. 7: 1). In einer ungewöhnlich großen Grabgrube — 3×2 m und 2 m Tiefe von der Oberfläche — lag auf der Grubensohle eine Frau; an den Armen waren ein Eisen-, Lignit- und Bronzearmring, an den Beinen bronzene Buckelringe, in der Taille eine eiserne Gürtelkette und Bronzefibel; rechts von ihr waren fünf scheibengedrehte Gefäße. Die Tote befand sich in einer 50 cm hohen Holzkammer. Über ihr, auf dem Holzdeckel, lag eine männliche Bestattung mit einem Lignit- und Eisenarmring am linken Arm, die den Armringen der Frau ähnlich, jedoch größer waren. Der Mann wies keine Keramikbeigaben auf. Sein Skelett war gestört, wahrscheinlich durch einen sekundären Eingriff — eine Ausraubung oder Devastation; auf die vertikale Grubenachse bezogen, befand es sich in schräger Lage, gewissermaßen wie nach oben gezerrt. Die Unterbringung beider Toten in einer Grabgrube und die formenkundlich recht übereinstimmenden Gattungen der Eisen- und Lignitarmsringe an den linken Armen sprechen nicht nur für eine enge gegenseitige Beziehung der Toten, sondern auch für eine gleichzeitig erfolgte Bestattung. Mit gewissem Vorbehalt kann wohl ein kurzer Zeitabstand bei der Bestattung zugelassen werden, weil die Umrisse der Grabgrube an der Oberfläche gut kenntlich waren und die Holzkammer, in welcher die Frau bestattet war, gute Erhaltung aufwies (Abb. 7: 2). Da die anthropologische Analyse fehlt, sind jedoch jedwede Schlußfolgerungen über das Doppelgrab unsicher. Tatsache bleibt,

daß die Ausmaße der Grabgrube, ihr Holzeinbau und die Bestattungsart der Frau mit pietätvoll verteilten Beigaben dieses Grab zu den außergewöhnlichen im Rahmen des Gräberfeldes reihen, und zwar umso mehr, weil es sich nicht um die Bestattung eines Angehörigen der bewaffneten Schicht handelt.

Ein drittes Doppelgrab auf dem Maňaer Gräberfeld ist das Grab 93 mit zwei Körperbestattungen übereinander. Auf der Grubensohle in 90 cm Tiefe war eine männliche Bestattung (nach den Grabbeigaben zu schließen) und über ihr, in 50 cm Tiefe von der Oberfläche, eine weibliche. Beide Toten waren durch eine 35—40 cm mächtige Lehmzwichenschicht getrennt. Die Unterbringung beider Toten war rituell, mit den üblichen Beigaben. Auf der Grubensohle befanden sich bei dem männlichen Skelett ein eiserner Stabarmring, eine Vase und Tierknochen, bei dem weiblichen eine Eisenfibel, Bronze-armringe, bronzene Fußringe und eine Vase. In diesem Falle ist es nicht sicher, ob beide Toten gleichzeitig oder nach einem kürzeren Zeitabstand in das Grab untergebracht worden sind. Jedenfalls mußten bei der zweiten Bestattung die Umrisse der Grabgrube noch gut kenntlich und die Verschüttung des ersten Grabes ausreichend fest gewesen sein. Auch bei der Beurteilung dieses Grabes (bzw. Skelettes) fehlt die anthropologische Analyse.

Ein eigenartiges Doppelgrab (falls überhaupt von einem solchen gesprochen werden kann) ist das Grab 129, in welchem eine Frau mit einem Kind auf der Brust bestattet war. Die Bestattung entspricht dem Bestattungsritus und der Inhalt des Grabes ist mehr als durchschnittlich — Bron-

1

2

3

4

Abb. 7. Maña. 1 — Grab 14; 2 — Reste der Holzverkleidung vom Grab 14; 3 — Grab 16; 4 — Grab 40;

zearmringe, Fußringe, eine feine Bronzehalskette mit einem Bernsteinring, eine Eisenfibel, zwei Gefäße und einige weitere Kleingegenstände.

Von den angeführten Doppelgräbern auf dem Maňaer Gräberfeld kann gesagt werden, daß bei ihnen zweifellos eine familiäre und etwa auch eine verwandtschaftliche Beziehung geltend gemacht worden ist. Nicht ganz klar ist jedoch der Fall beim Doppelgrab 93, in welchem eine Lehmzwichenschicht beide Bestatteten voneinander trennte. Beim Doppelgrab 14 drängt sich ebenfalls die Frage auf, warum beide Toten nicht zusammen in der Holzkammer bestattet waren, wenn es sich um gleichzeitige Bestattungen und noch dazu um ihre familiäre Beziehung gehandelt hat. Zweifellos werden im Hintergrund der Doppelgräber auch noch andere Zusammenhänge als familiäre bestehen, die jedoch bei der gegebenen Situation auf diesem Gräberfeld nicht verlässlich lösbar sind.

Gestaltung der Grabgruben

Auf dem Gräberfeld wurde größtenteils in einfache, in die Erde eingetiefte Grabgruben bestattet. Sie haben rechteckigen Grundriß mit steilen oder leicht zur Sohle sich verjüngenden Wänden. Die Sohlen der Grabgruben waren bis auf Ausnahmen gerade. Besondere Aufmerksamkeit gebührt deshalb den Gräbern mit einem Holzeinbau. Solche erscheinen auf den keltischen Gräberfeldern in der Slowakei nicht selten und hängen zweifellos mit der sozialen Differenzierung der keltischen Bevölkerung zusammen. Insgesamt wurden in Maňa neun Gräber mit hölzerner Grubengestaltung festgestellt, was ungefähr 8% der gesamten Gräberzahl ausmacht. Die Zahl solcher Gräber war wahrscheinlich größer. Die Holzverkleidung der Grube konnte z. B. nicht in den gestörten oder ausgeraubten Gräbern verfolgt werden, von denen auf dem Gräberfeld ungefähr 20% vorhanden waren. Außerdem lassen die vermoderten Holzreste in der Verschüttung der Grube nur schwach verfärbte braune Spuren zurück und konnten deswegen der Aufmerksamkeit entgangen sein.

Es sind zwei Hauptarten des Holzeinbaues der Grabgruben zu unterscheiden: einfache Umstellung der Grubensohle auf die Art einer Umrahmung des Raumes für den Toten, und ein Holzeinbau, der aus einem geschlossenen Holzschrein bestand. Zur ersten Gruppe gehören die Gräber 15, 16, 30, 40 und 127, in die zweite die Gräber

14, 35, 39 und 43 (Abb. 5). Den Holzeinbau bei der ersten Gräbergruppe bilden 4–8 cm dicke Balken, die der Länge nach bei der Grubenwand hingelegt sind; zwischen den Balken waren kürzere Querhölzer eingefügt. Zwischen Grubenwand und Holzumrahmung blieb ein 10–15 cm breiter freier Raum, wobei die Langhölzer zwischen die Schmalseiten der Grabgrube eingekeilt waren. Im Grab 15 fanden wir in der Mitte der Kurzseite der Holzverkleidung hinter dem Kopf des Toten einen Eisennagel mit breitem Kegelkopf (Abb. 5: b; 8: 3). Beim Holzeinbau im Grab 40 fehlte an der Nordseite der Grabgrube, bei den Füßen des Toten, das kürzere Querholz (Abb. 5: e; 7: 4). Beim letzten Grab (127) dieser ersten Gruppe mit Holzverkleidung, das relativ reich war, wurden Holzreste festgestellt, deren Konstruktionselemente jedoch nicht unterscheidbar waren.

Bei der zweiten Gräbergruppe, mit geschlossenem Holzschrein, wurden ähnliche Elemente des Holzeinbaues festgestellt wie bei der vorangehenden Gruppe. Längs der Seitenwände der Grabgrube waren Holzbretter so untergebracht, daß sie die Kurzwände der Grabgrube bei Kopf und Füßen des Toten erreichten und zwischen sie waren kürzere Querbretter eingepaßt. Zwischen dem Holzeinbau und den Grabgrubenwänden blieb ein Raum von 10–15 cm (evtl. auch mehr), ähnlich wie bei der ersten Gräbergruppe. Zum näheren Kennen der Kammerkonstruktionsart diente vor allem das Grab 14, in welchem die gut erhaltenen Holzreste auch detaillierte Konstruktionselemente verfolgen ließen (Abb. 5: a; 7: 2). Der Holzeinbau in diesem Grab war von der Grubensohle 50 cm hoch. In der geräumigen Grabgrube mit den Ausmaßen von 2 × 3 m und 2 m Tiefe war in der schachtartig eingetieften Grubensohle eine Holzkammer mit den Ausmaßen von 170 × 250 cm eingebaut. Der Abstand von den Grubenwänden betrug 15–25 cm.

Ähnlich wie im Grab 14 ließ sich ein Holzschrein ganz deutlich im Grab 39 verfolgen (Frauengrab mit verhältnismäßig reichen Beigaben). In der Grabgrube von 240 × 125 cm Ausmaß und 140 cm Tiefe war in die schachtartig eingetiefte Grubensohle ein 190 × 78 cm großer und 40 cm hoher Schrein eingebaut (Abb. 5: d). Im Grab 43 war die Holzkammer nicht mehr so deutlich erkennbar (Abb. 5: f; 8: 2); es war das Grab eines Mannes-Kriegers mit Schwert, Schild und Lanze in einer 230 × 115 cm großen und 130 cm tiefen Grabgrube; der Holz-

1

2

3

Abb. 8. Maña. 1 — Grab 28; 2 — Grab 43; 3 — Grab 15.

1

2

3

4

Abb. 9. Maña. 1 — Grab 73; 2 — Grab 82; 3 — Grab 95; 4 — Grab 101.

1

2

3

4

Abb. 10. Maña. 1 — Grab 64; 2 — Grab 127; 3 — Grab 122; 4 — Grab 130.

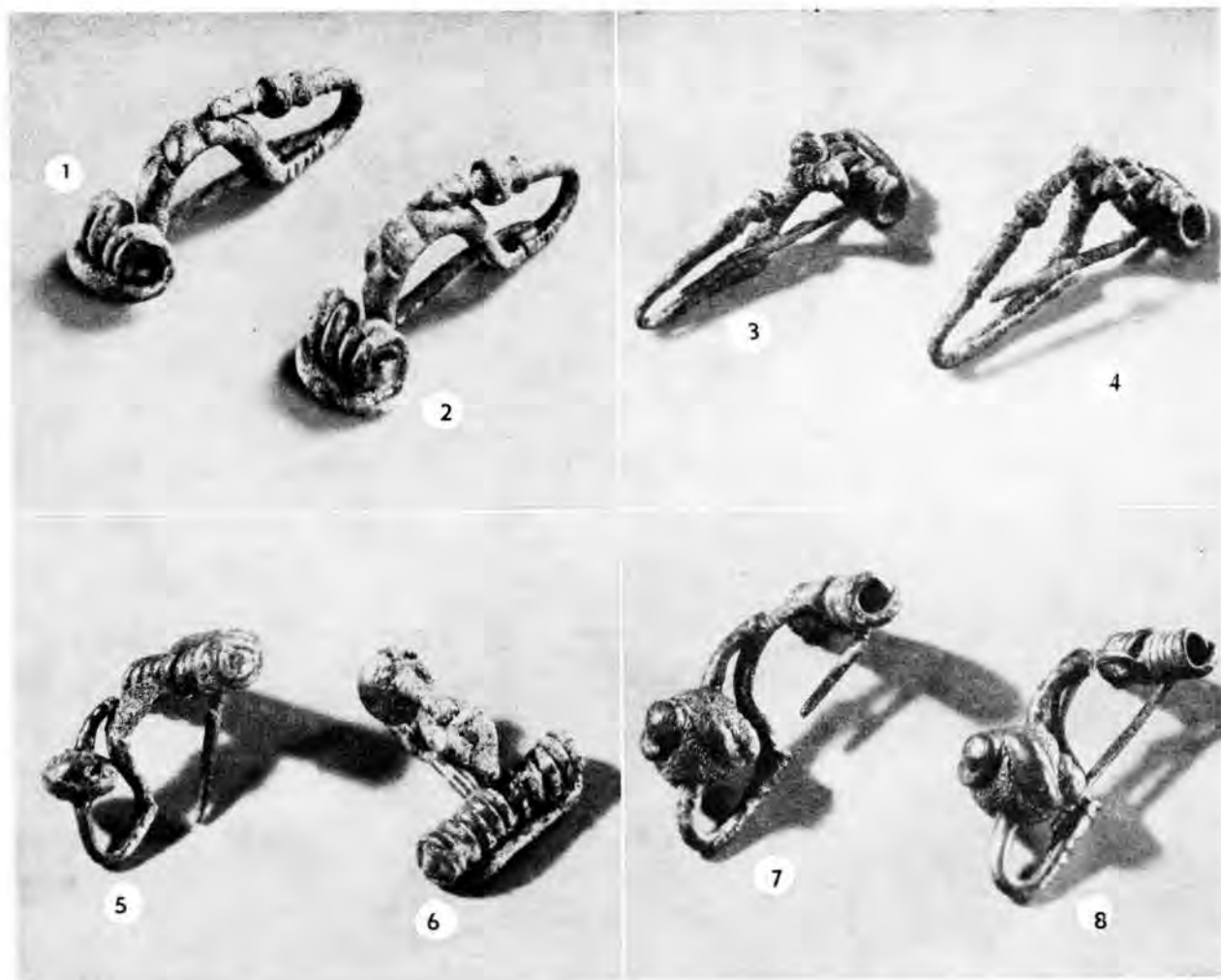

Abb. 11. Maňa. 1, 2 – Grab 62; 3, 4 – Grab 64; 5, 6 – Grab 47; 7, 8 – Grab 113.

schrein maß 210×100 cm, die Lücken zwischen Wänden und Einbau 10–15 cm. Der Holzdeckel wurde erst auf dem Skelett in 20 cm Höhe von der Grubensohle festgestellt. Da der Holzeinbau in diesem Grab nur schwer verfolgbar war, ist es möglich, daß wir im Falle des Holzdeckels seine Reste nach der Destruktion festgestellt haben und nicht in ursprünglicher Höhe.

Im letzten der angeführten Kammergräber des Gräberfeldes, im Grab 35, war der Holzeinbau noch gut verfolgbar. In der 270×135 cm großen und 165 cm tiefen Grabgrube befand sich ein geschlossener Holzschrein mit ungewöhnlich kleinen Ausmaßen (125×70 cm), beim Kopf 60 cm breit und bei den Füßen 70 cm, und nur mit einer Höhe von 25–30 cm. Die Höhe des Holzeinbaues konnte bei den Grubenwänden beglaubigt werden, weil er im mittleren Teil destruiert war und unmittelbar auf dem Skelett

lag. Die Ausmaße des Holzschreins umgrenzten nur den notwendigsten Raum für den Toten und bildeten somit eigentlich einen Holzschrein auf die Art eines Sarges. Obwohl Holzeinbauten der Grabgruben im keltischen Bestattungsritus keine außergewöhnliche Erscheinung sind, hat das Maňaer Gräberfeld im Rahmen der Slowakei bisher kein gleichwertiges Gegenstück. Eine ungewöhnliche Vierpfostenkonstruktion erfaßten wir in einer Grabgrube bei der Abdeckung des keltischen Gräberfeldes in Bajč-Vlkanovo (Benadik 1960, S. 409, Abb. 4) und mehrere interessante Gräber mit Holzeinbau auf dem Gräberfeld Palárikovo I und II, Bez. Nové Zámky (Paulík — Zachar 1975; Benadik 1975, S. 102–106). Wir schließen jedoch die Verwendung von Holz in Gräbern auch auf anderen keltischen Gräberfeldern der Südwestslowakei nicht aus. Das Holz hinterließ wegen der schlechten Bodenbedingun-

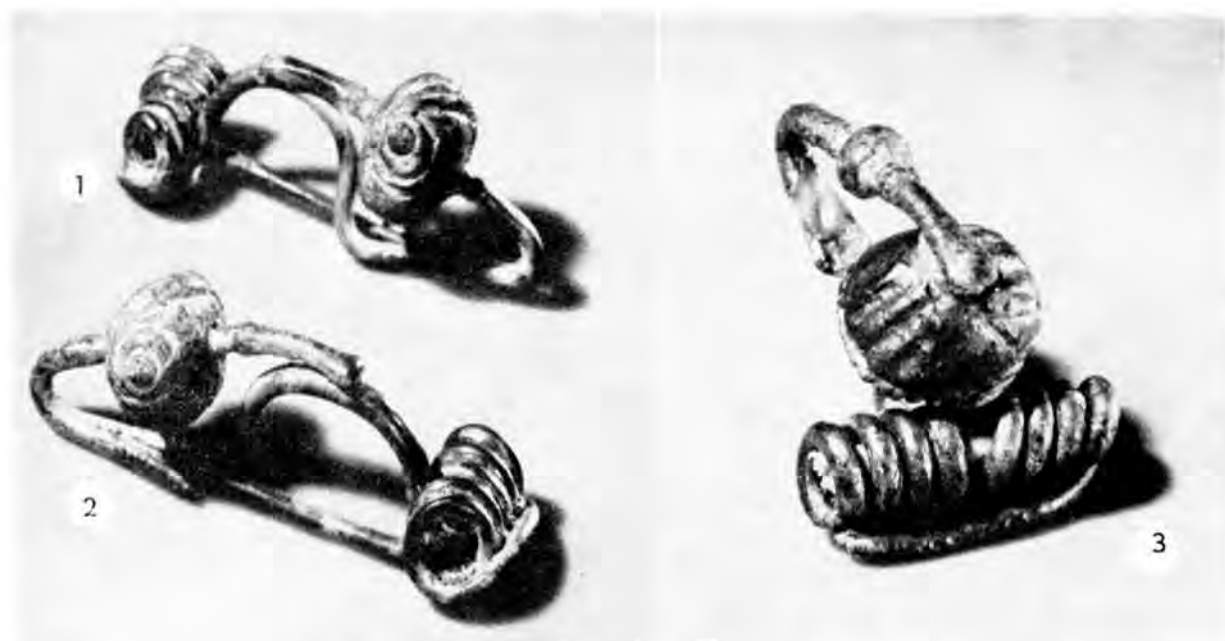

Abb. 12. Maña. 1, 2 — Grab 140; 3 — Grab 104.

gen keine ausgeprägtere Spur und konnte bei der Grabung der Aufmerksamkeit entgangen sein.

Charakter und Inhalt der einzelnen Gräber mit Holzeinbau auf dem Mañaer Gräberfeld sind hinsichtlich des Fundinventars, des Geschlechtes der Toten und zweifellos auch ihrer gesellschaftlichen Zugehörigkeit verschiedenartig. Überwiegend handelt es sich jedoch um reichere Frauen- oder um Kriegergräber. Nach den Beigaben und äußeren Beobachtungen bei der Grabung zu urteilen, war im Doppelgrab 14 Frau und Mann (ohne Waffen) begraben, im Grab 15 ein Mann-Krieger, in den Gräbern 16, 30, 39 und 127 eine Frau, in den Gräbern 40 und 43 Männer mit Schwert, Lanze und Schild.

In chronologischer Sicht vertreten die Gräber mit Holzeinbauten auf dem Gräberfeld einen längeren Zeitabschnitt und waren also eine dauernde Begleiterscheinung nicht nur des keltischen Bestattungsritus, sondern vor allem eine Spiegelung der keltischen sozialen Verhältnisse. Z. B. enthielt das Grab 39 Bronzegegenstände des Duchcover Typus, das Grab 16 einen Lignitring und eine Fibel mit großem kugeligem Fuß, die Gräber 14 und 15 Fibeln vom Mittellatèneschema, Lignitringe und weitere Gegenstände, das Grab 127 eine Fibel vom Mittellatèneschema und Glasschmuck.

Auf dem Gräberfeldareal nehmen die Gräber mit Holzeinbauten keine Sonderstellung ein, sie streuen sich zwischen den übrigen Gräbern. Nur bei einigen von ihnen ist zu beobachten, als ob

ihnen auf dem Gräberfeld ein größerer Raum im Vergleich zu den übrigen Gräbern zugewiesen worden wäre (Gräber 14, 16, 39 und 43; Abb. 4). Eine aufmerksame Verfolgung der Gräber mit besonderer Grabgestaltung ist kein Selbstzweck, sondern unbedingt für das tiefere Verstehen der Struktur der keltischen Bevölkerung und sozialen Verhältnisse notwendig.

Körpergräber

Auf dem Gräberfeld von Maña repräsentieren Skelettgräber den Großteil. Von der Gesamtzahl der 109 systematisch untersuchten Gräber (ohne die gestörten und die von Amateuren vor der Grabung abgedeckten) waren 91 Körpergräber. Die Körperbestattung in Maña, aber auch auf weiteren keltischen birituellen Gräberfeldern in der Slowakei, repräsentiert nicht nur den Besiedlungsbeginn der Kelten, sondern auch eine lange Entwicklungsetappe im Verlauf der ganzen Mittellatènezeit. Der Brandbestattungsritus setzte sich auf dem Mañaer Gräberfeld neben der Körperbestattung nur allmählich durch, eine größere Geltung erlangte er erst am Belegungsende dieses Gräberfeldes.

Die Bettung des Toten in die Grabgrube erfolgte in der Regel in Rückenlage, mit den Armen längs des Körpers. Nur in Ausnahmefällen begegnete Hocklage oder eine Neigung an die rechte oder linke Seite. Die Sitte, in das Grab mehrere Keramikbeigaben, einen Teil vom

Abb. 13. Maña. 1 — Lesefunde; 2, 3 — Grab 16; 4 — Grab 118; 5, 6 — Grab 125; 7 — Grab 47; 8 — Grab 124.

Abb. 14. Maña. 1 — Grab 104; 2 — Grab 47.

Schwein und weitere Gegenstände abzustellen, regte etwa dazu an, den Toten in die eine Grubenhälfte unterzubringen (am häufigsten mit der linken Seite zur Grubenwand). An seine rechte Seite kamen dann genannte Gegenstände. Keramik war auf dem Mañaer Gräberfeld eine übliche Grabbeigabe, und zwar in der Zahl von 3—7 Stück in einem Grab. In 98 Gräbern (von sämtlichen 109 Gräbern) wurden 257 Stück Keramik gefunden. Die Unterbringung des Toten in einer Grubenhälfte (mit der linken Seite längs der Grubenwand und Keramik an der rechten Seite) erfaßte man in 30 Gräbern. Bei den übrigen herrscht eine gewisse Variabilität: die Keramik entweder zu beiden Seiten, oder bei den Füßen, oder an der linken Seite des Toten (Gräber 14, 27, 53 und 66). Zu Füßen des Toten war sie in den Gräbern 20, 28, 35, 93, 116, 117 und 121; ein Gefäß hinter dem Kopf erfaßte man im Grab 69.

Andere Besonderheiten in der Bettung des Toten: über die Brust gekreuzte Arme in den Gräbern 21 und 93, der linke Arm beim Hüftgelenk im Grab 118, rechte Hocklage im Grab 100, über den Knöcheln gekreuzte Beine in den Gräbern 10, 38, 101, 105 und 128. Nach dem Inhalt der Grabfunde handelt es sich bei letztgenannten Gräbern um männliche Bestattungen, zwei von ihnen (10 und 101) enthielten Waffen.

Brandgräber

Auf dem Gräberfeld waren 17 Brandgräber vertreten. Sie bildeten keine selbständige Gruppe, sondern streuten sich beinahe über die ganze Gräberfeldfläche (Gräber 6, 8, 11, 32, 67, 68, 85, 122, 123, 130, 131, 134, 136, 137, 139, 143 und 144). Eine größere Gruppierung von ihnen herrschte am Westrand des Gräberfeldes am Fuß der Anhöhe, wo sich die jüngsten Gräber

befanden und wo die Bestattung auf dem Gräberfeld endete. Diese Gruppe von Brandgräbern lieferte die typologisch jüngsten Funde.

Die Bestattungsweise war bei den Brandgräbern ebenfalls nicht einheitlich. Die vorherrschende Form war Grubenbestattung, und zwar größtenteils in rechteckige oder quadratische (Gräber 6, 9, 11, 68, 85, 122, 130, 134, 136, 137, 139 und 144). In den Gräbern 8 und 11 waren die Kremationsreste in der Längsachse der Grabgrube verstreut, vielleicht als Reminiszenz an die Körperbestattungsweise. Im Grab 68 hatte man die Leichenbrandreste auf ein Häufchen in eine geräumige rechteckige Grabgrube untergebracht, Schwert und Lanze lagen in der Längsachse der Grabgrube auf die Art wie bei der Körperbestattung. Nicht einmal bei den Urnengräbern hatte man eine einheitliche Bestattungsweise eingehalten. In den Gräbern 32 und 131 waren die kalzinierten Knochen in einem kleinen Gefäß mit einer Schüssel überdeckt, im Grab 123 lagen sie in einer kleinen Grube mit einer Schüssel überdeckt und im Grab 67 war das Gefäß mit dem Leichenbrand nur in einer kleinen kesselartigen Grube abgestellt. Einem verbogenen Schwert begegneten wir nur im Grab 122 (Abb. 10: 3); die Grabgrube hatte rechteckigen Grundriß mit den Ausmaßen von 190×150 cm und 160 cm Tiefe, die Orientierung war N-S. Der Leichenbrand war im südlichen Teil der Grabgrube, die Beigaben ungefähr in der Mitte. Aus dem Inhalt seien angeführt: ein zweifach verbogenes Schwert, ein einteiliger bandförmiger Schildbuckel, Eisenfibeln, Keramik, darunter eine eigenartige Doppelhenkelamphore (Abb. 18: 3). Bei dem Leichenbrandhäufchen befand sich ein vom Scheiterhaufen unberührter Glasarmring (Abb. 16: 9).

Mit Ausnahme einiger Gräber (6, 68, 85) gehören die Brandgräber des Mañaer Gräberfel-

Abb. 15. Maňa. 1 — Grab 133; 2 — Grab 124.

des in seine jüngere Phase, d. h. in die Stufe LTC_I, mehr oder weniger an ihr Ende. Die Abstellung von Keramik ist entsprechend wie bei den Körpergräbern — 4—6 Stück. In den Gräbern begegneten auch Tierknochen. Ein Drittel der Brandgräber enthielt Waffen — gehörte also zweifellos Männern-Kriegern an. Nur vereinzelt erschienen Brandgrubengräber mit dem Leichenbrand in einem Gefäß oder einfach in der Erde; man kann sie zu jener Brandbestattungsweise reihen, die bis in die Spätlatènezeit fortbestand (Gräber 67, 131, 136 und 143). Ein Gräberfeld mit einer größeren Zahl solcher Gräber ist uns nicht bekannt.

Ausgeraubte Gräber

Die Gräberstörung ist auf keltischen Gräberfeldern in der Latènezeit keine vereinzelte Erscheinung. In der Slowakei waren mehrere Gräberfelder derart gestört. Z. B. waren auf dem Gräberfeld von Bajč-Vlkanovo von 68 Gräbern 18 ausgeraubt (Benadik 1960), ähnlich in Hurbanovo, Trnovec nad Váhom und anderswo (Benadik — Ulček — Ambros 1957).

Auf dem Gräberfeld von Maňa wurden noch in der Latènezeit oder später 18 Gräber (14, 31, 42, 44, 55, 58, 63, 75, 86, 94, 95, 109, 111, 112, 114, 119, 120 und 140) gestört. Nicht intakt waren auch weitere, seicht unter der Ackerkrume untergebrachte Gräber. In diesen Fällen besteht keine Sicherheit, ob es sich um eine Störung durch Ausrauben oder beabsichtigte Devastierung, oder durch neuzeitliche Tiefpflügungen bzw. andere landwirtschaftliche Arbeiten handelt.

Die Störung der Gräber wies mehrere Arten auf, die nicht immer eindeutig bestätigen, daß es sich um eine beabsichtigte Ausraubung der Gräber handelt, also um das Trachten, sich des vorausgesetzten reichen Inhaltes zu bemächtigen. Die Formen der Störung deuten in den meisten Fällen eher auf die Absicht, das Grab zu enteignen, zu vernichten, als es auszurauben. Im Doppelgrab 14 war das obere, über dem Holzschrein mit der Frauenbestattung sich befindende männliche Skelett gestört und ziemlich destruiert, wobei es den Eindruck erweckte, als ob es noch in der ursprünglichen anatomischen Zusammen-

Abb. 16. Maña. 1–7 — Grab 133; 8 — Grab 127; 9 — Grab 122.

setzung nach oben gezerrt worden wäre. Am gelockerten linken Unterarm, der an ursprünglicher Stelle geblieben war, befand sich ein ungestörter Eisen- und Lignitarmring. Das Frauenskelett auf der Grubensohle in dem Holzschrein war unversehrt.

In der muldenartig ausgeschachteten Sohle der Grabgrube 31 fanden wir lediglich einige menschliche Knochen, Keramikscherben und Tierknochen. Im Grab 42 waren auf der Grubensohle nur kleine menschliche Knochen zusammen mit tierischen, ferner Reste einer eisernen Gürtelkette, zweier Eisenfibeln und Scherben einer scheibengedrehten Vase. Die Störungsart des Grabes 44 war deutlich — der Störer schachtete bei der Ostwand der Grabgrube ein trichterartiges Loch aus, das bis zur Grubensohle reichte. Auf der Grubensohle erhielten sich breitgeworfene menschliche Knochen, Keramikscherben, Bruchstücke eiserner Fibeln und Tierknochen. Aus dem weiteren gestörten Grab 55 erhielten sich lediglich Scherben zweier Gefäße und ein Tierknochen. Vom Grab 58 kann nicht mit Sicherheit gesagt werden, ob es ausgeraubt oder durch einen neuzeitlichen Eingriff in den Boden betroffen war. Die geräumige Grabgrube von 240×130 cm Ausmaß war nur 65 cm tief. Die menschlichen Knochen waren ziemlich breitgeworfen; der lange Knochen eines Beines in der Südostecke der Grabgrube war nach oben gerichtet, doch befand sich die Keramik in ursprünglicher Unterbringung. Bei dem weiteren gestörten Grab 86 kann beinahe mit Sicherheit gesagt werden, daß es sich um eine Störung in prähistorischer Zeit handelt. Die geräumige Grabgrube von 190×120 cm Ausmaß und 80 cm Tiefe war bei der Südwand schachtartig vertieft und

an den Stellen dieses sekundären Eingriffes lagen die breitgeworfenen menschlichen Knochen. In der Verschüttungsschicht des Grabes traten Vasenscherben, Bruchstücke eiserner Fibeln, eines hohlen Bronzearmrings und Tierknochen zutage.

In Kürze sei die Charakteristik weiterer ausgeraubter Gräber dieses Gräberfeldes angeführt. In dem gestörten Grab 94 (240×130 cm) erhielten sich auf der Grubensohle in 75 cm Tiefe nur Vasenscherben und einige menschliche Knochen. Beim Grab 95 skizzierte sich absichtliche Devastierung recht deutlich: die geräumige Grabgrube von 240×140 cm Ausmaß war ungewöhnlich tief — 180 cm. In ihrer Südwestecke war eine auffallende Anhäufung menschlicher Knochen, einige von ihnen waren nach oben gerichtet. Reste des Grabinhaltes traten 40 cm von der Oberfläche zutage, z. B. Bruchstücke eines Schwertes, eines eisernen Schildbuckels, Keramikscherben und Tierknochen (Abb. 9: 3).

Auf eine vorgeschichtliche Devastierung der Gräber deuten die Fundumstände bei einer Gruppe relativ geräumiger und tiefer Gräber (109, 111, 112, 114 und 119). Die Länge der Grabgruben überschritt 200 cm, die Breite schwankte zwischen 120–160 cm, die Tiefe zwischen 80–175 cm. Reste des Grabinhaltes sprechen dafür, daß es reichere Gräber waren. Außer Eisen- und Bronzegegenständen befanden sich in zwei Gräbern Lignitringe, im Grab 119 ein goldener Fingerring, Bruchstücke bronzener Armringe und Keramikscherben. Ein schachtartiger Eingriff in die Nordostecke war in dem geräumigen Grab 120 (320×200 cm, Tiefe 200 cm) zu beobachten. In verschiedenen Tiefen über der Sohle befanden sich menschliche Kno-

Abb. 17. Maňa, 1 — Grab 39; 2 — Grab 118; 3 — Grab 111; 4 — Grab 75; 5 — Grab 62; 6 — Grab 85; 7 — Grab 144.

chen, manche von ihnen direkt im sekundär eingetieften Schacht. Im Grab fanden sich vier Bronze- und zwei Eisefibeln, Keramikscherben und weitere kleinere Reste.

Unsicher ist die Störung des geräumigen Grabes 140 (210 × 180 cm) mit nur 60 cm Tiefe, so daß es zur Störung auch durch einen neuzeitlichen Eingriff bei Bodenarbeiten gekommen sein konnte. Auf der Grubensohle befanden sich Reste menschlicher Knochen, zwei Bronzefibeln (Abb. 12: 1, 2). Bruchstücke eines Eisengürtels, Keramikscherben und Tierknochen.

Wie zu sehen ist, war die Art der Ausraubung der Gräber auf diesem Gräberfeld nicht einheitlich. In einigen Fällen gelangte der Störer direkt in die Mitte der Grabgrube, ein anderes Mal begann er den Schacht am Rande der Grabgrube und führte ihn in schräger Richtung zur Mitte. Diese Tatsache bezeugt, daß die Umrisse der Grabgruben nicht immer an der Oberfläche gut kenntlich waren. Der Störungsgrad der Gräber war verschieden. In manchen verblieben nur

kleine Reste von seinem ursprünglichen Inhalt, in anderen erhielt sich beinahe der ganze, jedoch gestörte Inhalt. Die breitgeworfenen menschlichen Knochen bestätigen, daß es zu diesen Eingriffen erst nach der Lockerung der Muskeln gekommen war, also nach ziemlich langer Zeit nach der Bestattung. Diese Voraussetzung bestätigen auch die bruchstückhaft erhaltenen und breitgeworfenen Teile der Eisengegenstände, z. B. Gürtelketten, Teile von Schildbeschlägen, Schwertern, Fibeln, Armringen u. ä.

Abschließend kann also zusammengefaßt werden, daß es zum Ausrauben der Gräber auf dem Maňaer Gräberfeld wie auch auf weiteren in der Slowakei erst nach einem erheblichen Zeitabstand nach dem Begräbnis gekommen war, wahrscheinlich erst nach dem Auflassen des Gräberfeldes. In einem solchen Falle waren die Störer keine Kelten, sondern Angehörige eines anderen Ethnikums. Aus den angeführten Beispielen der Gräberstörung geht weiter hervor, daß es nicht darum ging, Beute zu gewinnen, sondern eher

Abb. 18. Maňa. 1 — Grab 137; 2 — Grab 127; 3 — Grab 122; 4 — Grab 134; 5 — Grab 59; 6 — Grab 128; 7 — Grab 58.

um eine Devastierung, Verunehrung evtl. um eine andere Erscheinung rituellen Charakters. Dieser Frage widmete der Autor schon an anderer Stelle gebührende Aufmerksamkeit, wo auch die wichtigste Literatur zu diesem Thema angeführt ist (Benadik 1963, S. 355—357).

Tierknochen in den Gräbern

In der Fachliteratur wurde oftmals berichtet, daß es im keltischen Bestattungsritus allgemein Sitte war, in das Grab außer anderen Beigaben auch den Teil eines Schweines evtl. ein ganzes Stück oder Teile von anderen, am häufigsten Haustieren abzustellen. Die Ansichten stimmen darin überein, daß es sich hier wohl eher um die Symbolik von Fleischspeisen für den Toten als um den Teil des Leichenschmauses gehandelt hatte. Nach der osteologischen Analyse der Tierknochen aus einigen keltischen Gräberfeldern in der Südwestslowakei waren am häufigsten Schenkelteile vom Schwein, Teile des Schädels, Kiefers, der vorderen Extremitäten und nur in kleinerem Maße die übrigen Partien des Tieres

vertreten. Nur vereinzelt war in das Grab ein ganzes Schwein gelegt worden. Das Alter des Tieres war verschieden; häufig erschienen einjährige Stücke, doch sind auch dreimonatige wie auch zweijährige Tiere vorgekommen (Benadik — Ulček — Ambros 1957, S. 293—306).

Die Tierknochenfunde auf dem Maňaer Gräberfeld unterscheiden sich in nichts von den angeführten Feststellungen auf anderen südwestslowakischen Gräberfeldern, wenn wir uns auch nicht unmittelbar auf eine osteologische Analyse stützen, die bisher zum Abschluß der Handschrift dieser Arbeit noch nicht fertig ist. Aus diesen Gründen können wir den Tierknochen aus den einzelnen Gräbern keine besondere Aufmerksamkeit widmen, sondern uns nur auf eine allgemeine Charakteristik beschränken.

Tierknochen waren in 50 Gräbern, was beinahe 50 % der Gesamtzahl der Gräber ausmacht. Die angeführte Zahl der Gräber mit Tierknochen ist nicht vollständig. Es fehlen die Feststellungen aus Gräbern, die in der Neuzeit oder in vorgeschichtlicher Zeit gestört wurden, aus deren Inhalt lediglich einige Gegenstände oder näher

unbestimmbare Knochenbruchstücke erhalten blieben. Die Tierknochenfunde nahmen im Rahmen des Gräberfeldes das ganze Areal ein und befanden sich in Männer- wie auch Frauengräbern ohne Rücksicht darauf, ob es Körper- oder Brandgräber waren. Von den insgesamt 17 Brandgräbern enthielten 11 auch Tierknochen, fünf davon waren Kriegergräber (11, 32, 68, 122 und 130); von den Skelettgräbern gehört der Großteil Kriegern und reicheren Frauen an.

Vom Gesichtspunkt der chronologischen Gliederung der Gräber auf dem Gräberfeld erscheinen Tierknochen in den ältesten wie auch jüngsten Gräbern. In zwei reicheren Frauengräbern (13 und 36), die wir in die Bestattungsanfänge datieren, fanden sich keine Tierknochen. Auf dem Mañauer Gräberfeld wurden also Fleischspeisen in das Grab während der ganzen Belegungszeit abgestellt.

Chronologische Fragen des Gräberfeldes

In der kurzen Wertung des Gräberfeldes von Maña kehren wir abermals zu chronologischen Fragen zurück, vor allem zu seiner relativen Chronologie. Unser Streben geht darauf hinaus, einen näheren Einblick in die gegenseitigen Beziehungen der Gräber und Grabfunde auf diesem einen Gräberfeld zu gewinnen und die typologische Entwicklung der ausgeprägtesten und am häufigsten sich wiederholenden Gegenstände zu erarbeiten. Da das Mañauer Gräberfeld mit den 109 Grabverbänden beinahe die ganze Epoche der keltischen Flachgräberfelder in der Slowakei repräsentiert, kann die knappe Skizzierung seiner relativen Chronologie einen Einblick in die Entwicklung der materiellen Kultur der Gräber im gesamten südwestslowakischen Gebiet bieten.

Dieses Ziel zu erreichen, wird viel schwieriger sein als z. B. beim Gräberfeld von Münsingen in der Schweiz (Hodson 1968). Teils weil uns eine kleinere Gräberzahl zur Verfügung steht, teils deswegen, weil der Großteil der datierbaren Gegenstände aus Eisen, also in schlechtem Erhaltungszustand ist, und schließlich deswegen, weil ein beträchtlicher Teil der Gräber gestört und ihr Inhalt unvollständig war. Schlecht erhalten ist auch das anthropologische Material, dessen Analyse bisher nicht durchgeführt ist. Auch der Charakter des Mañauer Gräberfeldes ist abweichend — der Belegungsvorgang war ziemlich unregelmäßig. Trotz der angeführten Mängel ist das Ergebnis der Analyse nicht

uninteressant und man wird es auch auf weitere Gräberfelder applizieren können. Es ergänzt auch das Allgemeinbild der keltischen historischen Expansion in dieses Gebiet (Abb. 20).

Bei der Bestimmung der relativen Chronologie umgrenzen wir die Aufeinanderfolge der einzelnen datierbaren Denkmälertypen nach geschlossenen aussagefähigen Fundverbänden und präzisieren sie durch Funde, die selten, in zwei oder drei unweit voneinander auf dem Gräberfeld vorkommenden Gräbern erschienen. Für die Aufstellung der chronologischen Reihe zogen wir in keinem größeren Maße Waffen heran, die auf dem Gräberfeld verhältnismäßig schwach vertreten waren, und ähnlich auch nicht Keramik, wenn sie auch in den Gräbern ganz gebräuchlich war. Im Rahmen des Bestehens des Gräberfeldes widerspiegelt die Keramik keine ausgeprägtere Entwicklungslinie, die eine feinere chronologische Gliederung ermöglichen würde. Der Entwurf der relativen Chronologie fußt also auf Fibeln und Armringen und nur bei der Einstufung der einzelnen Gräber in die chronologische Reihe berücksichtigten wir die übrigen Grabgegenstände, also auch Keramik und Waffen. Die Aufeinanderfolge mancher Gräber und ihre zeitliche Verwandtschaft war oft durch Gegenstände mit spezifischen Elementen bedingt, die nur in diesen Gräbern ohne Analogien in weiteren Gräberfeldabschnitten vorhanden waren; es sind z. B. die gleichen Gattungen zweier Paare von Stabarmringen aus den Gräbern 125 (Abb. 13: 5, 6) und 129, Sonderformen flaschenförmiger Vasen aus dem weiblichen Kammergrab 39 und aus dem männlichen Kammergrab 43 (Mann-Krieger mit Schwert und Schild), in einem anderen Falle handelte es sich z. B. um eine Gruppe von Frauengräbern mit feinen bronzenen Halsketten (Gräber 124—126), die auf dem Gräberfeld nicht allzuweit voneinander lagen und auch im übrigen Inventar einige gemeinsame Elemente aufweisen (Abb. 15: 2). Wenn wir auch mehrere zugängliche Kriterien berücksichtigt haben, halten wir das Ergebnis nicht für fehlerlos. Es erwies sich, daß die Beleuchtung der komplizierten sozial-ökonomischen Erscheinungen, welche die Unterbringung der Gräber auf dem Gräberfeld und die Beigaben in ihnen bedingt hatten, eine recht anspruchsvolle und so komplizierte Arbeit ist, daß eine vollkommene Aufklärung dieser Probleme kaum möglich ist. Ohne eine innere Analyse größerer Gräberfelder und Siedlungen wird das Bild über

Abb. 19. Maña. Grab 19.

die Besiedlung und ihren Charakter ziemlich unsicher sein. Die üblichen typologischen Wertungen breiterer Fundhorizonte bringen viele Ungenauigkeiten über die Geschichte der keltischen Besiedlung in den einzelnen Siedlungskammern mit sich.

Die Ansicht über reiche und arme Gräber, mit Berücksichtigung des Charakters der gegebenen Gesellschaft, der Bestattungssitten und Tracht, ist recht relativ. Es skizziert sich, daß auf dem Mañaer Gräberfeld nur eine kleine Bevölkerungsschicht der Träger von prunkvollerem Schmuck und Trachtbestandteilen war, die typologisch gut datierbar sind — gewisse „Modeerscheinungen“ waren. Als ob diese Bevölkerungsschicht gewissermaßen die Mode angegeben hätte und zugleich der Initiator neuer Entwicklungstendenzen, vor allem des Frauenschmuckes war. Andererseits wirkt das lange Bestehen beliebter Trachtbestandteile und Ziergegenstände störend bei der chronologischen Einstufung der einzelnen Gräber.

Bei der relativen Chronologie des Mañaer Gräberfeldes können drei deutlichere Entwicklungsetappen der zu ihm gehörenden Siedlung unterschieden werden:

1. Besiedlungsanfänge unter neuen Bedingungen, die ungefähr Filip's Stufe 2 entsprechen.
2. Längere ungestörte Entwicklung nach dem Einleben im neuen Milieu (Filip 3).
3. Entwicklungshöhepunkt und das sich nähernde Ende der Gräberfeldbelegung nach unserer Ansicht infolge äußerer machtpolitischer Einwirkungen (Filip, Ende der Stufe 3 und Beginn der Stufe 4; Filip 1956, S. 274—333). Vom Gesichtspunkt der typologischen Gliederung der

Grabfunde kann das Gräberfeld in Reineckes Stufe LTB und LTC verwiesen werden (Reinecke 1902), nach der neueren Gliederung der latènezeitlichen Funde entfällt der Beginn des Gräberfeldes an die Grenze von LTB₁/LTB₂ und seine Bestehungszeit in die Stufen LTB₂ und LTC₁ (Trümpler 1957, Krämer 1962, Polenz 1971).

Gräber der Stufe LTB₂

Abgesehen von den junghallstattzeitlichen Gräbern, die wir bereits kurz gestreift haben, sind die Anfänge der keltischen Bestattung auf dem Mañaer Gräberfeld durch eine nicht große Gruppe von Skelettgräbern repräsentiert (13, 35, 36, 39 und 63), die noch in die Stufe LTB₁/LTB₂ verwiesen werden könnten; auf der chronologischen Tabelle (Abb. 20) habe ich jedoch diese Übergangsstufe nicht herausgegliedert. Zu den angeführten Gräbern verweise ich auch die Gräber von Männern-Kriegern (40, 43, 60 und 101), die wegen der ungenügenden Zahl datierbarer Gegenstände nicht in die chronologische Tabelle eingegliedert wurden. Diese älteste Gräbergruppe auf dem Gräberfeld besteht größtenteils aus reicheren Gräbern, und zwar nicht nur mit dem Inhalt der Grabbeigaben, sondern auch mit eigenständigen Elementen des Bestattungsritus. So hatten z. B. die Frauengräber 13, 36 und 39 eine holzverkleidete Grabgrube, ähnlich wie die Kriegergräber mit Schwert, Lanzenspitze und Schild (40 und 43). Auf dem Gräberfeld nimmt diese Gräbergruppe eine größere Fläche ein, vorwiegend auf dem Gipfel der Anhöhe, wo die Belegungsanfänge angesetzt werden. Die Erweiterung des Gräberfeldes erfolgte hangabwärts in

der Richtung zum linken Žitava-Ufer, wo sich gegenwärtig die Gemeinde Maňa befindet und wo in der Latènezeit wahrscheinlich auch die zum Gräberfeld gehörende keltische Siedlung lag.

Ein markanter Vertreter dieser ältesten Gräbergruppe ist auf dem Maňaer Gräberfeld das Frauengrab 13 mit nicht gebräuchlichem Inhalt, bestehend aus zwei Bronzefibeln mit ausgelegtem scheibenförmigem Fuß und Bügeloberteil, aus sechs Bronzefibeln des Duchcover Typus (zwei mit ausgelegter Fußplatte), aus einem Bronzehalsring mit Achterschleifen, aus vier bronzenen Stabringen mit Petschaftenden und aus einem bandförmigen, am Umfang verzierten Fingerring. Außer den Bronzefibeln enthielt das Grab auch eine Eisenfibel mit gewölbtem Bügel und ausgeprägtem kugeligem Fuß, von Keramikbeigaben nur eine unvollständige, S-förmig profilierte scheibengedrehte Schüssel. Ein Teil des bronzenen Grabinhaltes befand sich bei der rechten Hand auf einem Häufchen und war ursprünglich in einer Hülle aus organischem Material untergebracht (Holz, Leder oder Textilien — Benadik 1962, S. 351, Abb. 4). Aus dem Inhalt der übrigen Gräber dieser Gruppe sei der Halsring mit Achterschleifen aus dem Frauengrab 36 erwähnt, weiters verbogene Stabringe mit Petschaftenden aus Grab 39 wie auch eine Bronzefibel mit ausgelegter Fußplatte (Münsinger Typus) und ein Bronzearmring aus zwei zusammengedrehten Drähten aus demselben Grab (Abb. 21).

In den angeführten Gräbern handelt es sich zweifellos nur noch um ein gewisses Ausklingen dieser Duchcover Kollektion von Gegenständen und Schmuck, die von den Kelten aus der ursprünglichen Heimat mitgebracht worden war. In dieser typologisch geschlossenen Zusammenstellung ist diese Gattung von Funden und Trachtbestandteilen in den späteren Gräbern nicht vorgekommen. Namentlich wiederholte sich nicht der Inhalt des Grabes 13 mit den Bronzefibeln, die gewissermaßen aus ein und demselben Produktionszentrum stammten, wenn nicht gar aus der gleichen Werkstatt mit nahen Analogien im westkeltischen nordalpinen Milieu, von wo auch die Ankunft der ersten keltischen Siedler in die Südwestslowakei vorausgesetzt wird. Es ist ganz natürlich, daß manche Typen von Gegenständen aus dieser, in die Anfänge der Stufe LTB₂ gereihten Gräbergruppe auch in Gräbern aus der späteren Belegungszeit ange-

troffen werden, jedoch in Begleitung von typologisch jüngeren Funden. In den Kriegergräbern begegnen außer dem Verband genannter Metallgegenstände Schwerter mit ovalem Scheidenortband, zweiteilige Schildbuckel, ein Eisengürtel von untypischer Ausführung aus massiven stäbchenartigen Bestandteilen und einige weitere Gegenstände (Grab 43 — Abb. 5: f).

Außer den Metallgegenständen in der kleinen Gräbergruppe, die wir in die Anfänge von LTB₂ einstufen, sind die Keramikbeigaben zu erwähnen. Bis auf das Grab 13, in dem lediglich Scherben einer S-förmig profilierten Schüssel gefunden wurden, enthielten die weiteren Gräber ein bis drei Stück Keramik. Eine eigenständige Gestaltung hat die S-förmig profilierte Schüssel aus Grab 39 mit markant modelliertem Halswulst und mit Omphalosboden (Abb. 17: 1). In den weiteren Gräbern waren überwiegend flaschenförmige Gefäße mit höherem Kegelhals, bauchigem Körper und Trichtermündung. Eigenständig wirken von ihnen, ohne weitere Analogien auf dem Gräberfeld zu haben, zwei formenkundlich nahestehende Vasen aus dem Frauengrab 39 und dem männlichen Kriegergrab 43 mit schmalem Hals und mit plastischem Wulst im Oberteil. Beide Gräber wiesen einen Holzeinbau auf. Die Keramik aus dieser Gräbergruppe ist verschiedenartig und außer den Flaschenformen kommen auch S-förmig profilierte Schüsseln vor. Manche flaschenförmige Vasen besitzen eine für das Gräberfeld nicht gebräuchliche Form mit Beziehungen zu Westungarn und zum österreichischen Burgenland (Grab 62 — Abb. 17: 5, Grab 64 u. a.). (Márton 1933—1934, Taf. XL.)

Natürlich ist die angeführte Gräberzahl dieser Gruppe nicht vollständig. Es handelt sich um weitere Gräber, die wegen ihres schlecht datierbaren Inhaltes nicht hierher gereiht werden konnten. Ihre Zahl ist jedoch so gering, daß sie keinen breiteren Abschnitt der z. B. von H. Polenz umgrenzten Stufe LTB₁ ausfüllen konnten, sondern lediglich ihr Ende, und deswegen haben wir sie auf der chronologischen Tabelle (Abb. 20) nicht gesondert herausgegliedert (Polenz 1971, S. 41). In der kurzen Charakteristik haben wir versucht, auf die ältesten Gräber dieses Gräberfeldes und ihren Inhalt hinzuweisen. In der weiteren Entwicklung nahmen die Funde in den Gräbern ab, und zwar nicht nur auf diesem, sondern auch auf weiteren keltischen Gräberfeldern des Karpatenbeckens.

Die weitere Belegung des Gräberfeldes knüpf-

GRAB N ^o .	ZEITSTUFE	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
13																														
36																														
35																														
62																														
39																														
63																														
64																														
118																														
145																														
100																														
93																														
113																														
37																														
141																														
116																														
104																														
16																														
75																														
27																														
45																														
91																														
112																														
28																														
119																														
53																														
111																														
47																														
143																														
30																														
131																														
15																														
14																														
138																														
137																														
92																														
129																														
130																														
124																														
125																														
127																														
125																														
123																														
120																														
133																														
11																														
122																														
32																														

Abb. 20. Maña. Chronologische Tabelle mit Bezeichnung der Funde aus dem Gräberfeld. 1-4, 6-11, 13-16, 19-23, 26, 27 - Bronze; 5 - Eisen; 12, 18, 25 - Bronze-Eisen; 17 - Lignit; 24 - Bronze-Silber; 28 - Glas; 29 - Eisen-Glas.

te unmittelbar an die vorangehende Anfangsstufe an und repräsentiert einen längeren ungestörten Entwicklungsabschnitt der keltischen Siedlung in Maňa. Abgesehen von den Gräbern ohne und mit Funden, die nicht in die chronologische Reihe aufgenommen werden konnten, umfaßt dieser Zeitabschnitt ungefähr 40 % aller Gräber. Ein charakteristischer Zug dieser Entwicklungstufe ist die Abnahme von Funden des Duchcover Horizontes und der Antritt neuer Denkmälerarten, die sich auf dem Gräberfeld noch in der nachfolgenden Stufe LTC₁ aufrecht erhielten. So schwand die junge Duchcover Fibel (Gräber 64, 93 und 113 — Abb. 22) und es erschienen Paukenfibeln, Bronzefibeln mit kugeligem, plastisch gegliedertem Fuß und Fibeln mit großem glattem kugeligem Fuß aus Eisen (Abb. 11: 5—8; 12: 1—3).

Von den übrigen Metallgegenständen erwähnen wir als den ausgeprägtesten und auf dem Gräberfeld häufigsten hohlen bronzenen Fußring mit Warzenverzierung am Umfang, der innen mit Lehm oder einer Hanfschnur ausgefüllt ist. Entwicklungsgeschichtlich knüpft er an ähnliche Gattungen mit Querwülsten an, die im westlichen keltischen Bereich häufig vorkommen. Zum Unterschied von ihnen ist die Gattung der Maňaer Arm- und Fußringe mit feinen getriebenen Buckeln verziert, die in Dreiergruppen quer auf dem Ring seinen ganzen Umfang ausfüllen (Abb. 13: 3). Dieser Arm- und Fußring kommt vor allem im karpatischen Gebiet mit keltischer Besiedlung vor; auf dem Maňaer Gräberfeld erschien er in 27 Gräbern. Am häufigsten kommt er in Frauengräbern als Fußring vor. Ihr Aufkommen auf dem Maňaer Gräberfeld knüpft sich an einige Gräber (64, 93 und 100), in denen noch die jüngere Variante der Duchcover Fibel, die Stabringe mit Petschaftenden und ähnliche Funde vorkommen.

Die Endphase des Vorkommens dieser Ringe auf dem Gräberfeld reicht beinahe in die Mitte der Stufe LTC₁, doch noch in Begleitung der mittellatènezeitlichen Drahtfibel mit dem kennzeichnenden, leicht gewölbten Bügel und einer zweiwindigen Spiralrolle mit unterer Sehne (Gräber 124 und 125).

Das häufige Vorkommen dieser Art von Bronzeringen auch auf weiteren keltischen Gräberfeldern der Südwestslowakei spricht indirekt für ihre große Beliebtheit, für die Massenproduktion in den neu besetzten Gebieten, sei es direkt im Gebiet der Slowakei oder in ihrer Nachbarschaft,

und in nicht letzter Linie bezeugen sie auch eine ungestörte Entwicklung, die eine regelmäßige Belieferung der keltischen Bevölkerung mit diesen Erzeugnissen ermöglichte.

Parallel mit den hohlen bronzenen Arm- und Fußringen tauchten auf dem Gräberfeld im Verlauf der Stufe LTB₂ Lignitringe auf. Diese sind jedoch bei weitem nicht so zahlreich vorhanden. Man fand sie in acht Gräbern; sie wurden von Männern und Frauen getragen. Ob sie in der Slowakei angefertigt wurden, kann vorderhand nicht gesagt werden. Die Analyse mancher Exemplare aus den keltischen Gräberfeldern der Südwestslowakei hat gezeigt, daß es sich um keinen tertiären Lignitrohstoff handelt, der in der Slowakei gefördert wird, sondern um mesozoischen Sapropelrohstoff, der außerhalb der Slowakei angetroffen wird, z. B. in Mähren, in Österreich u. a. Beginn und Ende des Auftretens der Lignitarmsringe auf dem Maňaer Gräberfeld sind ähnlich wie bei den vorangehenden hohlen bronzenen Warzenringen.

Auf eine beachtenswerte chronologische Einstufung deuten im Rahmen des Maňaer Gräberfeldes die mehrbuckeligen Arm- und Fußringe. Gemeint sind vor allem die Arten mit sechs evtl. bis acht Buckeln. Auf dem Gräberfeld erhielten sie sich nicht so eine lange Zeit wie die vorangehenden Lignit- und hohlen bronzenen Warzenfußringe. Sie kamen erst Ende der Stufe LTB₂ auf. Man fand sie nur in fünf Gräbern (Abb. 13: 7). Ihre jüngeren Varianten (mit vier bis drei Buckeln) entfallen typologisch schon in die jüngere Stufe LTC₁ und erhielten sich bis zum Ende der keltischen Flachgräberfelder (Abb. 23). Sie begegnen zusammen mit den Glasarmringen (Grab 127 — Abb. 16: 8).

Interessant ist die typologische Entwicklung der Fibeln in dieser Bestattungsetappe. Unmittelbar an die Duchcover Bronzefibel knüpft die Paukenfibel an (eine verzierte aus Bronze im Grab 103, eine eiserne mit gewölbtem Bügel im Grab 93 und zwei bronzene, unechte im Grab 64 — Abb. 11: 3, 4), weiters die Fibel mit großem kugeligem Fuß (aus Bronze und Eisen mit hochgewölbtem Bügel) und parallel mit ihnen lebte noch die eiserne Duchcover Fibel fort. Gemeint sind die Fibeln mit massivem gewölbtem Bügel, kurzem kugeligem Fuß mit sechswindiger Spiralrolle und oberer Sehne. Auf dem Gräberfeld sind sie in mehr als zehn Gräbern vorgekommen. Der schlechte Erhaltungszustand erlaubt nicht immer ihre nähere Bestimmung. Aus diesem Ty-

pus gestaltete sich höchstwahrscheinlich die eiserne und bronzene Drahtfibel mit großem kugeligem Fuß, die im Rahmen des Gräberfeldes den langen Abschnitt von LTB₂ bis LTC₁ einnimmt. Auf dem Gräberfeld tauchte die Drahtfibel mit freiem kugeligem Fuß in über 20 Gräbern auf. Zusammen mit den erwähnten hohlen bronzenen Warzen- und Lignitartringen und den mehrbuckeligen Fußringen bildet sie den Hauptkern des Grabinventars der Stufe LTB₂.

Im Keramikinhalt der Stufe LTB₂ dominieren mehrere Hauptformen, wie die S-förmig profilierte Schüssel mit Omphalosboden (Abb. 17: 1) und die bauchige flaschenförmige Vase mit der größten Weite in der unteren Hälfte, mit konischem Hals und Trichtermündung. Sie wurden in mehreren Varianten hergestellt, beginnend von den strengen Flaschenformen mit hohem Kegelhals bis zu den niederen bauchigen Formen der schüsselförmigen Vasen mit breiterem niederem Hals (Abb. 17: 4), die in eigenständiger doppelkonischer Ausführung in die Stufe LTC₁ übergingen. Die Flaschenformen sind in der Regel glatt, längs des Umfanges durch plastische Wülste auf Hals und Schulter gegliedert, nur selten mit einem Stempelmuster aus konzentrischen Kreisen oder S-förmigen Mustern verziert (Abb. 17: 5; 19: 1, 2). Vereinzelt erscheint eine Verzierung aus eingeglätteten, gitterartig angeordneten Schrägrillen zwischen zwei Umlauffurchen.

Beachtenswert sind Paare bzw. kleine Gruppen eigenständiger Keramikformen, die nur in einigen, zeitlich nahestehenden und im Rahmen des ganzen Gräberfeldes im allgemeinen vereinzelt Gräbern vorkommen. In fünf anderen Gräbern waren wieder glatte Tonnenformen, die sich in der weiteren Entwicklung des Gräberfeldes nicht mehr wiederholten. Solche Gräbergruppen tragen auch in anderer Hinsicht einige gemeinsame Zeitmerkmale, die ihre Einstufung in die Kette der relativen Chronologie erleichtern. In vier weiteren Gräbern (30, 35, 58 und 59) befand sich eine für die Slowakei ungebräuchliche Situlaform mit breiterem Hals und der größten Weite in der oberen Hälfte. Die Ausführung von zwei dieser situlaartigen Vasen in den Gräbern 58 und 59 deutet auf eine sehr nahe zeitliche Abfolge ihrer Produktion (Abb. 18: 5).

Ähnlich erschienen nur in drei Gräbern kleine Vasen mit niederem linsenartigem Körper auf die Art der „Linsenflasche“ (Gräber 109, 85 und 111), jedoch in abweichender Gestaltung als

in der Frühlatènezeit (Abb. 17: 3, 6). In Kürze kann gesagt werden, daß die älteren Formen strengere Modellierung als die jüngeren aufweisen. Bei den Schüsseln ist schärfere S-Profilierung zu beobachten, bei den Flaschenformen ein strengerer Kegelhals mit Trichtermündung und der größten Weite in der unteren Hälfte, während die jüngeren Formen der S-förmig profilierten Schüsseln eine höhere konische Form und häufig eine gerade Standfläche haben, die Flaschenformen wieder einen breiteren Hals, die größte Weite schwankt erheblich in der unteren oder oberen Hälfte des Gefäßes und der Hals ist breiter.

Gräber der Stufe LTC₁

Sie bilden ungefähr die Hälfte der Gräber auf dem Gräberfeld. Ein Kriterium für die Gliederung ist das Aufkommen der Fibel mit befestigtem Fuß. Der Entstehung der kennzeichnenden Drahtfibel mit befestigtem Fuß ging eine längere Zeitspanne mit dem Vorkommen mehrerer Fibelvarianten mit angeheftetem Fuß voran. Es ist vor allem die Fibel des sog. Übergangstypus zum befestigten Fuß mit kugeligem, klammerartig die Bügeloberfläche umfassenden Fuß, die eine relativ lange Zeit in der Entwicklung der sog. Fibel vom Mittellatène-Schema einnimmt, ferner ist es eine Fibel von der Art der Duchcover Fibeln mit vierwindiger Spiralrolle und oberer Sehne, eine Fibel mit kurzem hochgewölbtem Bügel und längerem, klammerartig befestigtem Fuß, eine Fibel von entsprechender Art, nur mit großem Windungsdurchmesser (sogar 3 cm), eine Fibel mit imitiertter Windung am Fußende, die sog. illyrische Fibel, und einige weitere Varianten.

Erst an die angeführten Typen bindet sich das Aufkommen der typischen Gattung der Drahtfibel mit befestigtem Fuß mit geradem oder leicht gewölbtem Bügel, längerem, knoten- oder kugeligartig verdicktem Fuß, mit zweiwindiger Spiralrolle und unterer Sehne und ist teilweise auch mit ihnen zeitgleich. Diese Fibelgattung bildet den Hauptinhalt im Verlauf von LTC₁ und erhielt sich bis zum Abbruch des Gräberfeldes. Auf dem MaŃaer Gräberfeld wurde sie verlässlich in 16 Gräbern festgestellt. Nur vereinzelt erschien (Grab 137) eine Fibel mit scheibenförmigem Fuß, die wir in vereinzelt Exemplaren aus den jüngsten Gräbern der keltischen Flachgräberfelder in der Südwestslowakei, aber auch von anderswo kennen.

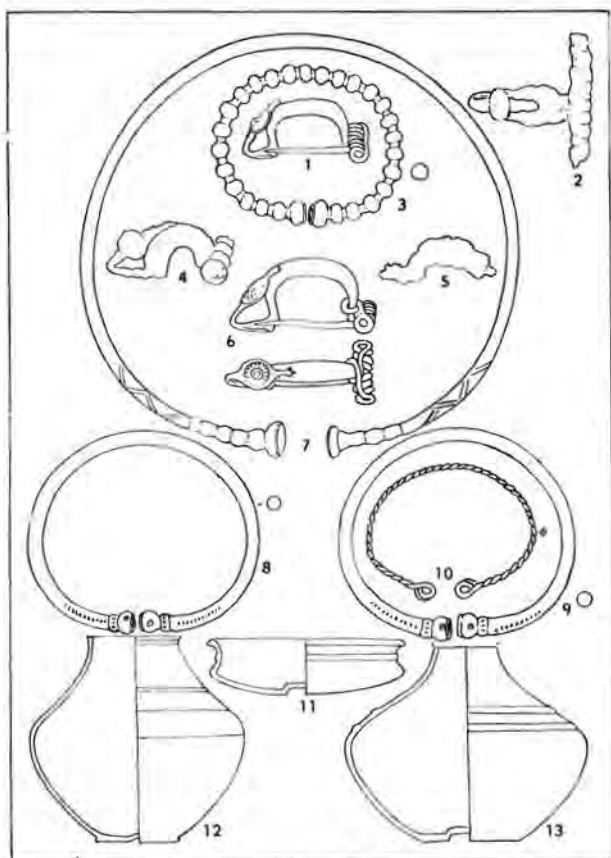

Abb. 21. Mañá. Grab 39.

Ein eigenständiger Fibeltypus mit befestigtem Fuß ist auf dem Mañáer Gräberfeld die Fibel aus Grab 133 mit scharf geknicktem Bügel bei Windung und Fuß und mit zwei glasartigen Kügelchen im Fuß (Abb. 20: 29). Die Kügelchen tragen ein Kreuzmotiv mit Punkten zwischen seinen Balken. Die Fibel besitzt Analogien im nordkeltischen Randgebiet und ist in die vorrömische Zeit datiert, also an das Ende der Stufe LTC₁. Das Mañáer Grab mit dieser Fibel reißen wir zur Gruppe der jüngsten Gräber, mit denen die Gräberfeldbelegung endet.

Von den übrigen Grabfunden der Stufe LTC₁ erhielten sich auf dem Mañáer Gräberfeld einige Armringgattungen aus der vorangehenden Stufe LTB₂, wie die hohlen Warzen- und Lignitringe, die glatten stabförmigen und die Buckelringe (mit sechs bis acht Buckeln) und die vereinzelt vorkommenden bronzenen offenen Stabarmreife, die mit tiefen Kerben auf die Art des Holzschnittes verziert sind (Abb. 13: 5, 6). Mit diesem aus der Stufe LTB₂ fortlebenden Inventar nimmt die Verwendung der erwähnten älteren Fibeltypen des Übergangstypus zum befestigten Fuß und mit befestigtem Fuß ab. Ungefähr Mitte der

Stufe LTC₁ tauchen mehrere Gräber mit bronzenen Halsketten auf (Abb. 15: 2) und gegen Ende dieser Stufe erschienen in mehreren Gräbern Glasarmringe (Gräber 32, 122, 127 und 133 — Abb. 16: 1—9; 24: 6), Vierbuckelringe (Abb. 23: 1, 2) und einige weitere, weniger ausragende Gewandbestandteile und Schmuckgegenstände.

Die Waffenfunde in den Kriegergräbern bieten keine ausreichenden typologischen Elemente für die Erarbeitung einer feineren und zusammenhängenden Linie der relativen Chronologie. Die schlechte Erhaltung der Schwerter und Details auf ihren Scheiden erschwert ihre chronologische Einstufung. Auf dem Mañáer Gräberfeld enthielten 20 Gräber Waffen, was ungefähr einem Fünftel der Gesamtzahl entspricht. Die Standardausrüstung — Schwert, Lanze und Schild — wiesen acht Gräber auf (28, 43, 58, 60, 61, 68, 101 und 107), nur eine Lanze fünf Gräber (11, 15, 59, 73 und 130); zwei eiserne Lanzenspitzen befanden sich im Grab 15, Schwert und Lanze nur im Grab 8 (ein Brandgrab), Schwert und Schild in den Gräbern 95 und 122, Lanze und Schild in den Gräbern 32 und 40.

Der ältere Gräberfeldabschnitt, also aus der Stufe LTB₂, wie auch der jüngere aus der Stufe LTC₁ wiesen ungefähr die gleiche Zahl waffenführender Gräber auf, jedoch die erwähnte Standardausrüstung Schwert, Lanze und Schild wurde nur im älteren Teil beobachtet. Eine Ausnahme bildet das Doppelgrab 28, das an die Grenze dieser beiden Stufen gereiht wird (LTB₂ — LTC₁) und das die genannte Standardausrüstung enthielt. Von den schlecht erhaltenen Scheidenortbändern der Schwerter können für die Stufe LTB₂ ovale bis herzförmige unterschieden werden (Gräber 43, 101, 58 und 60), für die Stufe LTC₁ herzförmige und spitzige (Gräber 10, 28 und 122).

Die Schildbuckel erhielten sich überwiegend in Bruchstücken, so daß ihre nähere formenkundliche Einteilung in vielen Fällen sehr schwierig und unsicher ist. Die meisten Gräber mit einem Schild hatten einen zweiteiligen Schildbuckel, der sich nicht nur während der Stufe LTB₂ aufrecht erhielt, sondern noch zu Beginn der Stufe LTC₁. Einteilige bandförmige Schildbuckel waren erst in den Gräbern aus der jüngsten Gräbergruppe vertreten, in den Gräbern 32 (Abb. 24: 1) und 122. Natürlich schließen wir die Verwendung dieser Art des Schildbuckels schon in früherer Zeit nicht aus.

In der Keramik erhielten sich in der Stufe LTC₁ Flaschenformen, die einen schärferen Umbruch und oft eine stärkere Betonung der Wülste und Rillen auf Hals und Schulter erlangten. Neben ihnen kamen niedere doppelkonische, sog. schüsselförmige Vasen mit breiterem niederem Hals vor, die sich dann bis zum Belegungsende der keltischen Flachgräberfelder erhielten (Abb. 18: 4, 6). Die S-förmig profilierten Schüsseln haben zum Unterschied von älteren Formen einen höheren konischen Unterteil und einen niederen einschwingenden Hals. Gängig waren in der Stufe LTC₁ bereits die tonnenförmigen Graphittongefäße mit vertikalem Kammstrich (Gräber 8, 11, 14 und 127 — Abb. 23).

Stempelverzierte Keramik lieferten nur sieben Gräber. Das S-Motiv und weitere Verzierungselemente waren auf der Keramik in den Gräbern 19 und 62 angewandt. Im Grab 19 handelt es sich um den vereinzelt Fall von reich verteilter Verzierung auf einem bauchigen flaschenförmigen Gefäß: das liegende S-Motiv in zwei horizontalen Bändern über dem Umbruch ist mit einer Zickzacklinie und konzentrischen Kreisen kombiniert (Abb. 19: 1, 2). Auf einer kelchförmigen Schüssel aus diesem Grab ist der liegende Stempel mit dem S-Motiv mit einem Tannenzweigornament und horizontalen Gruppen konzentrischer Kreise kombiniert.

Im Grab 62 erschien das S-Motiv in vertikaler Ausführung als horizontales Band über dem Umbruch (Abb. 17: 5). Das Leiermotiv ist vereinzelt auf dem Gefäß aus Grab 81 angewandt worden, von dem nur eine Scherbe erhalten blieb. In den angeführten Fällen handelt es sich um den älteren Gräberfeldabschnitt — aus der Stufe LTB₂.

In weiteren vier Gräbern aus dem jüngeren Teil des Gräberfeldes (LTC₁) hatten sich in der Verzierung Elemente konzentrischer Kreise, das Sternmotiv und in einem Falle ein eingeglättetes Gitterband geltend gemacht. Auf dem Gefäß aus Grab 124 waren über dem Umbruch Gruppen dreieckartig zusammengestellter konzentrischer Kreise und darunter ein horizontales eingeglättetes Gitterband. Im Grab 134 befand sich auf dem Hals einer schüsselförmigen Vase eine Verzierung mit eingestempeltem Sternmuster (Abb. 18: 4), auf einem Gefäß aus Grab 137 wieder eine Verzierung aus vier Gruppen trauhenartig angeordneter konzentrischer Kreise auf dem Hals (Abb. 18: 1) und im Grab 144 eine

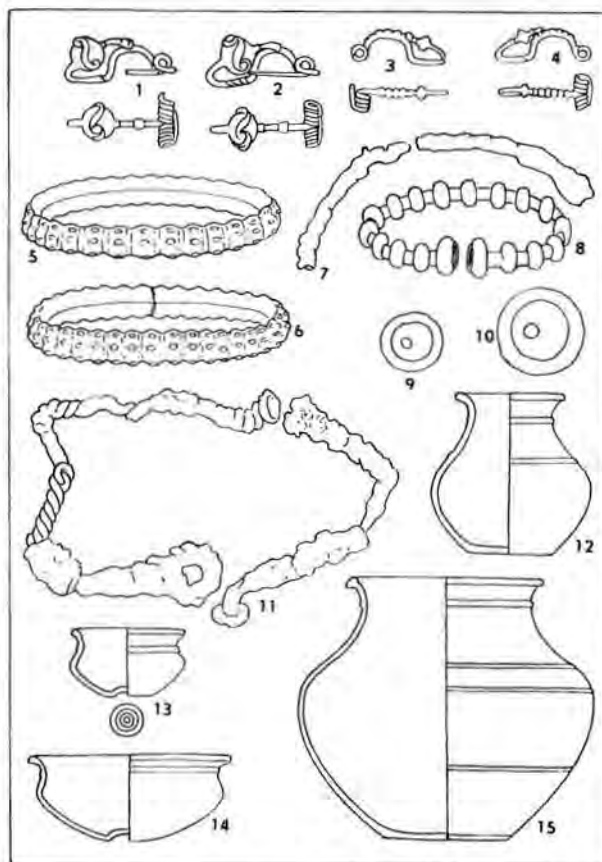

Abb. 22. Maňa. Grab 113.

entsprechende Verzierung aus dreieckartig angeordneten konzentrischen Kreisen (Abb. 17: 7). Eine dreieckartig angeordnete Gruppe konzentrischer Kreise wies auch die Standfläche einer Schüssel aus diesem Grab auf.

Datierung des Gräberfeldes

Die junghallstattzeitlichen Gräber auf dem Maňaer Gräberfeld sind der Beleg zweier vorkeltischer historischer Besiedlungsströme in die Südwestslowakei: der ostalpinen junghallstattzeitlichen Besiedlung mit Trägern der Kalenderberg-Kultur und des südöstlichen Stromes mit Trägern der sog. skythischen oder thrakischen Kultur. In das Milieu dieses junghallstattzeitlichen Substrats kam die Besiedlung mit den historischen Kelten, zu der auch die Siedler gehörten, die auf dem Maňaer Gräberfeld ihre Toten bestatteten.

Schon vor der Ankunft der Kelten berührte den Südwestrand der Slowakei und das Gebiet Westungarns am rechten Donauufer eine schwächere Welle frühlatènezeitlicher, mit der Junghallstattkultur vermischter Denkmäler. Bis-

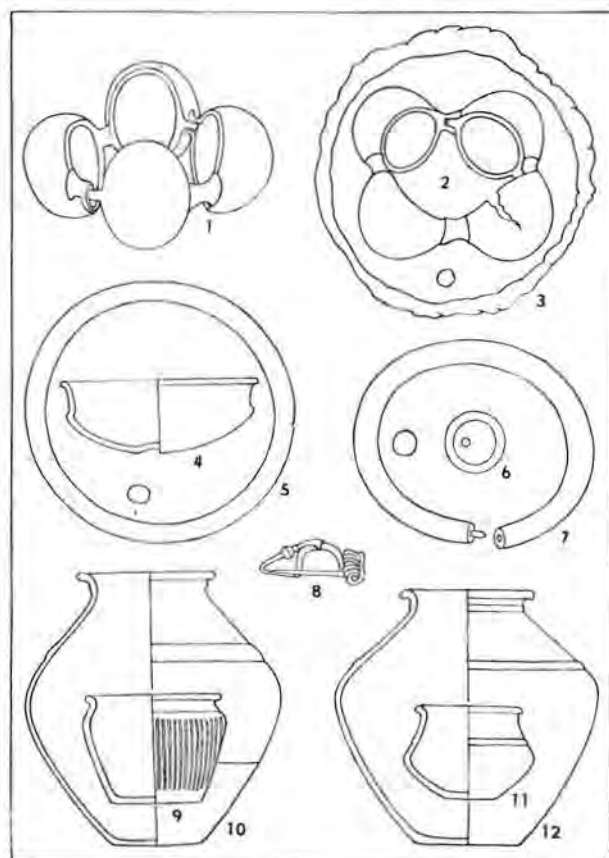

Abb. 23. Maňa, Grab 14.

her kennen wir nur einige Fundorte aus diesem frühlatènezeitlichen Denkmälerkreis (Benadik 1962, S. 342). Funde ähnlichen Charakters sind auch aus Ungarn aus dem rechtsseitigen Donaugebiet, aus dem österreichischen Burgenland, aber auch aus weiteren Fundorten im Karpatenbecken bekannt.

Wir sind der Ansicht, daß es sich nicht nur um eine kulturelle Ausstrahlung des westlichen frühlatènezeitlichen Bereiches handelt, sondern um die erste Welle der keltischen Einsickerung längs des rechten Donauufers in das Karpatenbecken, die nach einigen Analogien auf dem Gräberfeld von Dürrnberg in die zweite Hälfte des 5. Jh. v. u. Z. datiert ist (Bognár-Kutzián 1974). Dieser erste keltische Einschlag beeinflusste nicht wesentlich die existierende Besiedlung der Südwestslowakei. Erst der weitere Zustrom im Rahmen der historischen Expansion der Kelten, deren Bestandteil auch das Maňaer Gräberfeld ist, bedeutete eine totale Besetzung einiger ebener und zugleich fruchtbarer Landschaftsgebiete in der Südwest- und Ostslowakei.

Zu den Anfängen der historischen Expansion der Kelten in die Südwestslowakei, und damit

zugleich zur Anlegung der keltischen Flachgräberfelder gehört auch die älteste Gräbergruppe auf der Maňaer Nekropole. Die Bronzefibeln des Duchcover Typus und die mit ihnen vorkommenden Fibeln mit ausgelegtem Bügel und Fuß (sog. Münsinger) aus den Gräbern 13 und 39 (Abb. 21) gehören zu Typen, die hauptsächlich auf den keltischen Flachgräberfeldern der Schweiz verbreitet sind. Die Produktion dieses Schmuckes entwickelte sich in den dortigen Bedingungen im Verlauf des 4. und 3. Jh. v. u. Z. Aus diesen ursprünglichen westlichen Werkstätten verbreitete sich diese Fibelgattung zusammen mit weiteren begleitenden Grabfunden in die übrigen von Kelten besetzten Gebiete. Meiner Ansicht nach gelangte dieser Fibeltypus samt seinen Trägern in die Slowakei.

Im Rahmen breiterer keltischer Okkupationsgebiete in Mitteleuropa betonen mehrere Forscher den verhältnismäßig kurzen Umlauf des Duchcover Schmucktypus und seinen jähen Schwund am Ende von Reineckes Stufe LTB und zu Beginn der Stufe LTC. Diese Feststellung gilt bis zu einem gewissen Maße für das Maňaer, aber auch für die übrigen südwestslowakischen Gräberfelder.

Die ältesten Denkmäler des Duchcov-Horizontes auf dem Gräberfeld von Maňa (Gräber 13, 36, 39 u. a.) reihten wir schon seinerzeit in die Gruppe von Funden, die auf dem Münsinger Gräberfeld von D. Viollier in seine Stufe LIc (325—250) datiert sind (Viollier 1916; Benadik 1962, S. 353), was mit dem Beginn der Stufe LTB₂ evtl. mit der Wende der Stufe LTB₁/B₂ in Übereinklang steht (Krämer 1962, S. 306, Abb. 1; Polenz 1971, S. 41). In der absoluten Datierung können wir den Belegungsbeginn auf dem Maňaer Gräberfeld kurz vor das J. 300 ansetzen, was mit dem historischen Auftauchen der Kelten im Karpatenbecken und auf der Balkanhalbinsel übereinstimmt. Nicht einmal der Fund eines Eisenfibelfbruchstückes vom Certosa-Typus in der Oberflächenschicht des Gräberfeldes kann diese Datierung der Gräberfeldanfänge in Maňa beeinflussen (Filip 1956, S. 79, Abb. 21: 8).

Nach der zahlenmäßig schwach vertretenen Gruppe der ältesten Gräber auf dem Maňaer Gräberfeld ist ein deutlicher, sogar jäher Rückgang der „Duchcover Bronzen“ und eine Orientierung auf andere, überwiegend bereits örtliche Erzeugnisquellen zu beobachten. Im Verlauf der Stufe LTB₂ und zum großen Teil von LTC₁

stabilisiert sich die Zusammensetzung der Grabbeigaben, was indirekt von einer regelmäßigen Produktion, einer gleichmäßigen Versorgung der Bevölkerung mit diesen Erzeugnissen und zugleich von einer ungestörten Entwicklung der zum Gräberfeld gehörenden Siedlung und der keltischen Besiedlung der Südwestslowakei überhaupt zeugt. Deutlich nehmen auch waffenführende Gräber ab, die in größerer Konzentration abermals gegen Bestehensende des Gräberfeldes aufscheinen.

Am Ende der Stufe LTC₁ äußert sich ein Rückgang mancher, eine längere Zeit hindurch verwendeter Bestandteile des Grabinventars, vor allem sind es der recht beliebte hohle bronzene Warzenfußring und die Lignitringe, zwischen den Fibeln der Typus mit gewölbtem Bügel und kugeligem befestigtem Fuß und einige weitere.

Das Bestattungsende in Maňa umgrenzen wir nach den erwähnten chronologischen Kriterien, die sich hauptsächlich auf die Typologie der Fibel stützen, mit dem Ende der Stufe LTC₁, was in absoluter Datierung ungefähr die Jahre 150—120 v. u. Z. bedeutet (Polenz 1971, S. 41). Für dieses absolute Datum existieren auf dem Mañaer Gräberfeld keine festeren Kriterien. In der Typologie der Gegenstände beobachtet man einen deutlicheren Bruch, der den Abschluß der zusammenhängenden vorangehenden Entwicklung während der Stufe LTC₁ von der Übergangszeit zum Spätlatène der Stufe LTC₂ trennt. Es liegt hier nicht nur ein Wandel des Bestattungsritus vor, sondern auch ein schwerwiegenderer Umbau in der keltischen Gesellschaft. In diese Übergangsphase von LTC₁ und LTC₂ entfällt nicht zufällig der Baubeginn der Oppida, und zwar sowohl im Zentrum der vorangehenden keltischen Besiedlung als auch an ihrer Peripherie.

Das Ende der Stufe LTC₁ charakterisieren in Maňa reichere Frauengräber (124, 125, 127, 133, 138 u. a.) und männliche Kriegergräber (122, 126). Außer dem verhältnismäßig homogenen Inhalt ist das Übergewicht der Brandbestattungsweise kennzeichnend. Von Gegenständen aus diesen Gräbern ist die längere eiserne Drahtfibel mit beinahe geradem Bügel, mit zweiwindiger Spiralrolle, unterer Sehne, mit knotenartig gegliedertem Fuß, in geringerem Maße mit glattem Fuß am frequentiertesten. Vereinzelt erschien eine Fibel mit scheibenförmigem Fuß und schließlich eine Fibel von fremder Provenienz mit zwei glasartigen Perlen auf dem Bügel

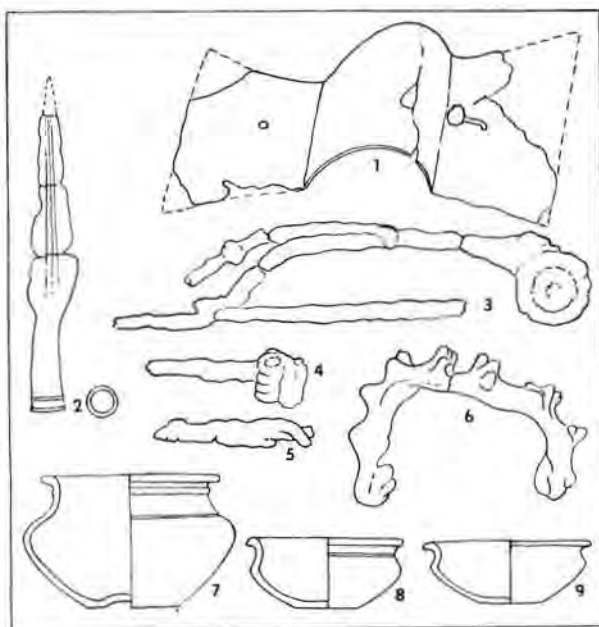

Abb. 24. Maňa. Grab 32.

(Frauengrab 133), die von R. Hachmann (1960) in die vorrömische Zeit (120—100) datiert wurde. Ein ausgeprägter Grabfund ist in diesen jüngsten Mañaer Gräbern ein Glasarmring und Glasperlen in zwei Frauengräbern (127 und 133) wie auch in drei Männer-Kriegergräbern (11, 32 und 122; Benadik 1959; 1962, S. 371).

Während die Glasarmringe eine typische Äußerung der Funde vom Belegungsende der keltischen Flachgräberfelder sind, ist die erwähnte Fibel mit zwei glasartigen Perlen auf dem Bügel dem keltischen Milieu fremd. Ähnliche Typen wurden z. B. aus Schleswig und Haithabu, aus dem Gräberfeld von Ronsden und einigen weiteren Fundorten veröffentlicht (Hachmann 1950—1951, Geisslinger 1968, S. 129). In den meisten Fällen handelt es sich um nichtkeltisches Milieu und zugleich um die Spätlatènezeit. Nach der Datierung R. Hachmanns entfiel das Mañaer Grab 133 und die aus ihm stammende Fibel in die Zeit des Kimberneinfalls ins keltische Gebiet, auf den abermals auch J. Filip (1976, S. 46) hinwies und der zweifellos die machtpolitische Stabilität der Kelten in Mitteleuropa erschütterte.

Der Einfluß dieses Einschlages auch in das Keltengebiet an der mittleren Donau ist bisher nicht ausreichend hervorgehoben worden. Jedenfalls äußert sich die Störung der vorangehenden Entwicklung auf dem Mañaer Gräberfeld im

Gesamtcharakter der jüngsten Gräbergruppe, samt dem erwähnten Grab 133, durch den jähen Rückgang einiger, schon höher erwähnter häufiger Funde der Lignit-, der bronzenen Warzenarmringe und der verschiedenartigsten Fibelgattungen mit befestigtem Fuß, was nicht nur mit einer Änderung des Modegeschmackes erklärbar ist, sondern auch mit einem Wandel der Orientierung auf andere Produktionskreise, andere Werkstätten.

Aus der Sicht der historischen Entwicklung der keltischen Besiedlung in der Slowakei wäre es unbedacht, wenn wir das Bestattungsende auf dem Mañauer Gräberfeld eindeutig aufgrund der Fundtypologie an das Ende der Stufe LTC₁ (Polenz 1971, S. 32–34) und in der absoluten Datierung zum J. 150–125 v. u. Z. evtl. nach J. Filip (1956, S. 315) in die Anfänge der Oppida zum J. 120 v. u. Z. ansetzen würden.

Abgesehen vom Gräberfeld in Maña, äußert sich auch auf anderen Nekropolen der Slowakei vom Ende des Mittellatène (nach Reinecke) eine gewisse Fundverwandtschaft z. B. mit dem Gebiet rechts von der Donau bis nach Nordjugoslawien, andererseits verstärkten sich auch die Beziehungen zum rumänischen Siebenbürgen (Fibeln mit scheibenförmigem Fußabschluß, zweikugelige Fibeln, Buckelringe, bronzene Gürtelketten, Glasarmringe, einige Keramikformen und gemeinsame Züge im Bestattungsritus). Diese Tatsache widerspiegelt zweifellos einen tieferen Hintergrund als nur gegenseitige Handelskontakte.

Gegen Ende des Mittellatène muß mit bestimmten Verschiebungen der Kelten im Karpatenbecken gerechnet werden, und zwar nach Norden und Nordwesten donauaufwärts. Einige rumänische Forscher sind der Ansicht, daß sich der Druck der Daker auf die keltischen Siedlungsgebiete im Karpatenbecken in der zweiten Hälfte des 2. Jh. v. u. Z. insoweit verstärkte, daß die Kelten einige ihrer Siedlungen verließen, was sich auch im Charakter der jüngsten Gräberschicht auf den keltischen Flachgräberfeldern der Slowakei niedergeschlagen hat (Zirra 1971, S. 208).

Vergleichen wir das Ende des Mañauer Gräberfeldes und weiterer slowakischer in der Südwestslowakei mit einigen Gräberfeldern im westkeltischen Bereich, vor allem mit jenem von Münsingen, stellen wir außer anderem fest, daß die jüngsten Fibeltypen von J. Wiedmers Stufe LTIIb (Hodson Variante V), die sog. Motschwil-

Fibeln, in den slowakischen Gräbern fehlen; verstreut kommen sie in spätlatènezeitlichen Siedlungen auch außerhalb des keltischen Gebietes vor (Hodson 1968, S. 38, 163). Beachtenswert ist in diesem Zusammenhang, daß ein großer Teil dieser Siedlungen bereits an der Peripherie der vorangehenden Besiedlung mit den keltischen Flachgräberfeldern liegt, z. B. beginnend mit dem unteren und endend mit dem oberen Waagtal, ebenso im mittleren bis oberen Nitra-tal. Diese Erscheinung kann nicht einzig allein mit einer Ausstrahlung der Latène-Kultur in die nichtkeltischen Randgebiete erklärt werden. In den Funden kommt kammstrichverzierte Graphittonkeramik, glatte scheibengedrehte Keramik mit eingeläutetem Ornament, Krausengefäße, bemalte spätlatènezeitliche Keramik u. a. vor. Es fehlen nicht Funde, die vorher zum Inventar der jüngsten Gräberschicht auf den Flachgräberfeldern gehörten, wie die Drahtfibeln mit befestigtem Fuß, die gläsernen Armringe und Perlen u. ä.

Alles spricht dafür, daß es hier zu einem schwerwiegenden äußeren Einschlag in die keltische Sphäre kam, und zwar sowohl in der Slowakei, als auch im breiteren Raum des Karpatenbeckens. Außer dem Kimberneinfall im J. 113 v. u. Z., der zweifellos die keltische Besiedlung an der mittleren Donau störte, muß mit dem erwähnten Dakereinfall von Südosten her gerechnet werden. Wann die Daker bis in die Südwestslowakei gelangten, ist nicht ausreichend bekannt. A. Točík (1959, S. 869) erwägt über zwei Wellen, von denen die erste mit den slowakischen Kelten ungefähr zu Beginn des 1. Jh. v. u. Z. in Berührung gekommen sein soll, die zweite in der Zeit des Zusammenstoßes der Kelten mit den Dakern unter der Führung Burebistas, ungefähr Mitte des 1. Jh. v. u. Z. Nach A. Točík bedeutet erst die zweite Welle eine zeitweilige dakische Okkupation eines Teiles der von Kelten besiedelten Slowakei.

Die Funde von dakischer handgefertigter Keramik aus der Slowakei lassen eine breite Datierung zu — vom 2. Jh. v. u. Z. bis zum 1. Jh. u. Z. Ähnlich ist die feine, die sog. graue scheibengedrehte dakische Keramik von rumänischen Forschern in die Zeit vom Beginn des 1. Jh. v. u. Z. bis in das 1. Jh. u. Z. angesetzt. Nach U. Ondrouch (1958, S. 137 ff.) kam es zur Niederlage der Kelten durch die Daker erst um das J. 58 v. u. Z., wann die Prägungen der jüngsten Typen der Biatic-Münzen endeten. In diese Zeit sind

auch die Hortfunde dieser Münzgattungen im Gebiet von Bratislava datiert.

Ein charakteristisches Beispiel für die Bestätigung der Ansicht, daß das Ende der keltischen Flachgräberfelder nicht nur durch eine Änderung des Bestattungsritus verursacht war, ist die kleine, mit einer Palisade befestigte spätlattènezeitliche Siedlung in Nitriansky Hrádok, Bez. Nové Zámky, die im Zentrum der keltischen Besiedlung der Südwestslowakei situiert war (*Točík* 1959, S. 848). Auf dem Innenareal der frühbronzezeitlichen (Maďarovce-Kultur) befestigten Siedlung erstreckte sich zuerst ein kleines keltisches Gräberfeld mit acht birituellen keltischen Gräbern, die später nach der Errichtung der keltischen Befestigung auf der alten ehemaligen Wallkrone von einer spätlattènezeitlichen Siedlung überschichtet wurden. Eines der keltischen Skelettgräber mit einem Glasarmring, einer zweikugeligen Fibel mit befestigtem Fuß und weiteren Gegenständen war von einem Siedlungsobjekt des Zweipfostentypus mit gemischten Funden kelto-dakischen Gepräges überlagert.

Der Inhalt der Gräber von Nitriansky Hrádok meldet sich typologisch in die Stufe LTC₁, der Inhalt der kelto-dakischen Siedlungsobjekte in die Stufe LTD₁. Jedoch die zweikugelige Fibel aus Grab 1/58 dieses Gräberfeldes bestand gebräuchlich bis in die Stufe LTD fort und begegnet auch in den Oppida; ähnlich hat die flaschenförmige Vase aus diesem Grab mit schrägen eingeglätteten Bändern auf dem Halse Analogien in den Oppida (*Točík* 1959, Abb. 322: 12). Ebenso reiht *T. Haevernick* (1960, S. 56, 85) den Glasarmring aus dem weiteren Grab 2/58, das von einem Siedlungsobjekt kelto-dakischen Charakters überschichtet war, in die Gruppe 8d, die in Grabverbänden in die Anfänge der Stufe LTD fortlebte.

Mit Berücksichtigung der angeführten Tatsachen skizziert sich in der typologischen Wertung des Endes des Gräberfeldes und Beginns der befestigten Siedlung in Nitriansky Hrádok kein zeitlicher Hiatus, welcher der ganzen Stufe LTC₂ in der Chronologie von *H. Polenz* (1971, S. 34–36) entspräche. Zum Wandel des Bestattungsritus und zweifellos auch zu einem bestimmten Umbau im Inneren der keltischen Gesellschaft mußte es also im Verlauf der Stufe LTC₂ gekommen sein, die nach den erwähnten typologischen Kriterien im Grabinventar fehlt, und zwar sowohl in der Slowakei als auch in Mähren (*Collis* 1972, S. 313–316; *Čizmar* 1975, S. 432).

Die Datierung der befestigten Siedlungen in der Slowakei (Nitriansky Hrádok, Zemplín), in denen dakische Funde evident sind, entfällt erst in den Verlauf des 1. Jh. v. u. Z., was auch mit dem historischen Zusammenstoß der Kelten und Daker in Übereinklang steht. Meiner Ansicht nach überschreitet das Belegungsende der keltischen Gräberfelder in der Slowakei das Ende von LTC₁, wenn auch ein typologisch beurteiltes Fundmaterial aus der jüngsten Gräberschicht für die Stufe LTC₂ nicht belegt ist. Nach einigen Beobachtungen existieren auf ein und derselben Lokalität gegen Ende der Mittellattènezeit Siedlungen und Gräberfelder, die ungefähr in der gleichen Zeit untergingen, während an einer anderen Stelle neue Siedlungen entstanden, jedoch bereits von kelto-dakischem Gepräge. Eine derartige Situation erfaßte man z. B. in Nitriansky Hrádok und in Nitra.

Die Datierung des Maňaer Gräberfeldes in die ausklingende Stufe LTC₁ und der kelto-dakischen Besiedlung in der Südwestslowakei in die Stufe LTD₁ setzt schon hypothetisch voraus, daß das Ende dieses Gräberfeldes mindestens an die Wende des 2./1. Jh. v. u. Z. reichte und daß einige Funde, die typologisch in die Schlußphase von LTC₁ angesetzt werden, bis in die Stufe LTC₂ fortlebten.

Soziale Verhältnisse

und ihr Niederschlag auf dem Gräberfeld

Den Mittelpunkt der Aufmerksamkeit bilden für den Archäologen vor allem Gräber mit reichem Grabinhalt, besonderer Grabgrubengestaltung und nicht alltäglicher pietätvoller Betung des Toten, ferner Kriegergräber und Doppelgräber evtl. andere nicht alltägliche und untypische Funde. Von angeführtem Aspekt beurteilt, ist die Tatsache auffallend, daß die reichen Frauengräber größtenteils dort situiert waren, wo auch die Kriegergräber. Diese Beziehung ist freilich nicht allgemeingültig; in unserem Falle ist sie jedoch für die Beurteilung der sozialen und zweifellos auch machtpolitischen Verhältnisse bei den slowakischen Kelten typisch.

In der ältesten Gräberschicht sind es die bereits erwähnten reicheren Frauengräber 13, 36, 39, 62 und die waffenführenden Männergräber 40, 43, 60 und 64. Viele von ihnen wiesen eine besondere Gestaltung der Grabgrube auf, sei es mit einer Holzverkleidung oder mit einer Holzkammer. Aus der Gruppe der jüngeren Gräber

(LTC₁) tritt die Gruppe der reicheren Frauengräber 124, 125, 127 und 133, genauso wie die reicheren waffenführenden Männergräber 32, 122 und 126, in den Vordergrund. Kriegergräber fehlten nicht während der ganzen Bestattungszeit. Größer scheint die Zahl am Anfang und gegen Ende der Bestattung gewesen zu sein.

Diese Erwägungen, gestützt auf die Erkenntnisse aus der Erschließung des Mañauer Gräberfeldes, führen uns zur Überzeugung, daß eine militärische, oder etwa besser gesagt eine gewisse Ritterschicht der Bevölkerung, eine der führenden Aufgaben in der Gesellschaftsorganisation übernommen hatte, und zwar bereits seit Besiedlungsbeginn neuer Gebiete, wie es außer anderen auch die Slowakei war. Diese Aufgabe hat sie zweifellos beibehalten, ja, sie hat ihre Stellung darin bis zum Belegungsende der sog. keltischen Flachgräberfelder noch gefestigt. In diesem Zusammenhang ist die aufgeworfene Frage bezüglich der Existenz einer militärischen Demokratie bei den slowakischen Kelten, so wie sie bereits U. Ondrouch (1958, S. 135) geäußert hat, nicht unreal.

Auf manchen weiteren südwestslowakischen Gräberfeldern ist die Vorzugsstellung der Kriegerschicht und der reicheren Frauengräber noch stärker betont (Palárikovo, Trnovec nad Váhom, Holiare). In Palárikovo bildete das Grab eines Mannes-Kriegers, einer Frau und eines Kindes eine kleinere selbständige Gruppe, in welcher das Grab des Mannes und der Frau durch einen quadratischen und das Kindergrab durch einen kreisförmigen Graben von ungefähr 7 m Durchmesser umgrenzt war. Auch weitere zwei Kriegergräber waren auf diesem Gräberfeld von kreisförmigen Gräben mit ungefähr 6–7 m Durchmesser umgeben. Diese Gräber hat der Autor eingehender an anderer Stelle besprochen (Benadik 1975).

Abgesehen von den reicheren Frauen- und Kriegergräbern erschloß man auf dem Mañauer Gräberfeld das beachtenswerte reichere, bereits besprochene Doppelgrab 14 mit einer Holzkammer, in der eine Frau und über ihr ein Mann bestattet lagen (Abb. 5: a; 7: 1). Die geräumige, 3 × 2 m messende Grabgrube, die eigenartige Verteilung der Beigaben im Frauengrab sprechen dafür, daß es sich auch hier um gesellschaftlich bedeutende Personen gehandelt hat, von abweichendem Charakter wie die Kriegergräber und zweifellos auch von abweichender sozialer Stellung. Hypothetisch können wir auf-

grund der bekannten historischen Angaben über die keltische Gesellschaft auch weitere Einheiten voraussetzen, die sich an der Führung der Gesellschaft beteiligt haben. Eine nähere Erklärung können wir jedoch weder aus dem Grabinhalt, noch aus der Vereinzeltheit dieses Falles auf dem Gräberfeld ableiten.

Als Kern des Mañauer Gräberfeldes verbleiben Gräber mit einer gewissen durchschnittlichen oder Standard-„Ausstattung“, bestehend aus ein bis zwei Fibeln, meistens eiserner, einer gleichen Zahl von Armringen und ein bis drei Stück Keramik. Außerdem befanden sich in diesen Gräbern weitere Bestandteile von Tracht und Schmuck, Fingerringe, Gürtelbestandteile (Gürtelschließen und Ringe) und weitere, selten vorkommende Gegenstände. Vollkommen beigabenlos waren nur acht Gräber. Die Angaben über die Fundzahl in den einzelnen Gräbern ist durch die vielen sog. ausgeraubten oder anders gestörten Gräber verzerrt. Aus angeführten Gründen wie auch wegen der fehlenden anthropologischen Analyse ist die Frage der familiären und evtl. anderen gesellschaftlichen Beziehungen auf diesem Gräberfeld nur schwer löslich. Die Anlegung des Gräberfeldes an mehreren Stellen und sein weiteres Anwachsen spräche diesbezüglich etwa dafür, daß es sich nicht nur um eine Äußerung von Familienbeziehungen, sondern auch um fortbestehende Sippenbande handelt.

Schl u ß f o l g e r u n g e n

Das Gräberfeld von Maña gehörte in Anbetracht der Gräberzahl und der Belegungsdauer zu keiner großen Siedlung. Falls wir die Zahl der 109 systematisch untersuchten keltischen Gräber auch samt den vorausgesetzten, vor der Grabung gestörten und vernichteten Gräbern auf 120–130 aufrunden würden und eine Belegungszeit von ungefähr 200 Jahren annehmen, dann ergibt sich bei 4 ‰ Sterblichkeit (nach der paläodemographischen Formel von G. Acsádi — J. Nemeskéri [1957] für das Frühmittelalter) eine schätzungsweise Größe der Siedlung von ungefähr 15 Personen. Auch die Allgemeincharakteristik der Besiedlung in der Umgebung von Maña spricht eher dafür, daß sich im Žitava-Tal mehrere, dicht nebeneinander liegende kleinere Siedlungen befanden.

Ungefähr 4 km östlich von Maña wurden keltische Gräber in Trávnica, Bez. Nové Zámky, gestört, in gleicher Entfernung nach Norden be-

findet sich ein Gräberfeld in Michal nad Žitavou, 2 km nördlicher ein Gräberfeld in Žitavce, Bez. Nitra, in ca. 5 km Entfernung südwärts erstreckt sich ein Gräberfeld in Úľany nad Žitavou und weitere. Diese Aufzählung ist unvollständig und ihre Anführung ist hier auch nicht bezweckt. Wir vermuten also, daß sich im Žitava-, aber auch Nitra-Tal ein dichtes Netz keltischer Siedlungen befand, die den fruchtbaren Ebenen, für die landwirtschaftliche Nutzung günstigen Boden einnahmen. Die bruchstückhafte Erhaltung dieser Gräberfelder, ihre ungenügende Erforschung wie auch die ausstehenden Abdeckungen von Siedlungen erlauben vorderhand nicht ihre eingehendere gegenseitige Auswertung.

Im Žitava- und im unteren Nitra-Tal ist das MaŇaer Gräberfeld mit der Gräberzahl das größte. Das zweitgrößte in der Slowakei ist im Waagtal wieder Palárikovo, Bez. Nové Zámky, mit 95 systematisch abgedeckten Gräbern. Jedes von ihnen hat seine eigenständigen Elemente sowohl im Bestattungsritus als auch im Inhalt der Grabbeigaben. Das MaŇaer Gräberfeld und einige weitere im Žitava-Tal inklinieren mit ihrem Charakter mehr nach Südosten, zum Gräberfeld in Kamenín, Bez. Štúrovo, und weiter zum Donauknie bei Vác mit dem bekannten Gräberfeld Kósd auf ungarischer Seite. Z. B. manche Metallgegenstände aus den ältesten MaŇaer Gräbern, vor allem die Scheibenfibeln des Münsinger Typus, die am ehesten mit ihren Trägern in die Slowakei mitgebracht wurden, haben ihre Analogien gerade auf dem Gräberfeld von Kamenín.

Über das Donauknie bei Vác führte zweifellos eine der keltischen Einwanderungsströme in die Südwestslowakei. Das Gräberfeld von Palárikovo inkliniert mit seinem Allgeingepräge stärker zu den Gräberfeldern im Unterlauf von Waag und Nitra, wie in Trnovec nad Váhom, Hurbanovo, Bajč u. a. (Benadik — Ulček — Ambros 1957; Benadik 1960). Diese Beobachtungen lassen folgern, daß die Kelten durch einige Donaufurten von Süden her in die Südwestslowakei gelangt sind. Später kam es im Verlauf des Bestehens dieser Besiedlung zur Herausgliederung mehrerer kleinerer territorialer Einheiten. Gewisse Andeutungen darüber erkennt man im Inhalt der Funde auf den einzelnen Gräberfeldern, aber auch im Bestattungsritus. So erfaßte man z. B. in Palárikovo, Trnovec nad Váhom und Holiare Gräber, die auf der Gräberfeldfläche mit einem quadratischen oder kreisförmigen Graben

umgrenzt waren; in Palárikovo, Bajč und Trnovec nad Váhom fanden wir Fußvasen vom sog. Marne-Typus, die auf dem MaŇaer Gräberfeld nicht vorgekommen sind; ähnlich begegneten auf dem Gräberfeld in Trnovec nad Váhom und Bajč sog. bronzene Schneckenringe, die ebenfalls auf dem MaŇaer Gräberfeld fehlen.

Auf die Zersplitterung des keltischen Gebietes in der Südwestslowakei gegen Ende der Latènezeit (1. Jh. v. u. Z.) verweisen manche Forscher aufgrund numismatischer Funde. Gemeint ist vor allem die große Zahl von Namen auf den Münzen der südslovakischen Kelten, auf den sog. Biateken, die in einem kurzen Zeitabschnitt in der ersten Hälfte des 1. Jh. vor u. Z. geprägt wurden. U. Ondrouch (1958, S. 132) erwägt über die Organisation sog. fürstlicher partialer Stammesgebiete. Es ist fraglich, inwieweit wir die endlatènezeitlichen Verhältnisse im Rahmen dieses einen Gräberfeldes mit der Situation im älteren Abschnitt vergleichen können, wann die Besiedlungskonzentration den Höhepunkt erreichte. Jedoch nach der ungestörten und im allgemeinen kontinuierlichen Entwicklung im Verlauf der Stufen LTB₂ und LTC₁ bestanden in der Südwestslowakei — wie wir im Grabinventar und im Bestattungsritus beobachten —, keine wesentlich anderen Verhältnisse.

— — —

Das keltische birituelle Gräberfeld von Maňa (vorher Veľká Maňa), Bez. Nové Zámky, wurde in den J. 1952—1955 untersucht. Die Gesamtzahl der systematisch untersuchten Gräber beträgt 109, davon sind 17 Brandgräber. Die letzteren sind überwiegend Brandgrubengräber, nur einige von ihnen sind Urnengräber. Einige Gräber wurden vor Grabungsbeginn durch Lehmagrabungen gestört. Zwischen den systematisch abgedeckten Gräbern waren 18 durch sog. Ausrauben oder durch vorgeschichtliche Devastierung gestört. Mit der Gesamtzahl der Gräber gehört das Gräberfeld zu den größten keltischen in der Slowakei.

Die Verteilung der Gräber auf dem Gräberfeld war ziemlich unregelmäßig. Der Belegungsvorgang erfolgte nicht in einer, sondern in mehreren Richtungen. Die Orientierung der Gräber war vorwiegend mit dem Schädel nach Süden oder mit einer Abweichung nach Südosten und Südwesten. Nur vereinzelt war der Kopf nach Norden gerichtet. Außer den einfachen Gräbern mit durchschnittlichen Grabbeigaben befanden sich auf dem Gräberfeld mehrere reichere

Frauengräber. Einige Frauengräber, nach ihrem Inhalt zu urteilen (die anthropologische Analyse wurde nicht durchgeführt), und Gräber von Männern-Kriegern hatten die schachtartig eingetiefte Grubensohle mit Holz verkleidet oder wiesen sie einen geschlossenen Holzeinbau (eine Kammer) auf. Eine derartige Gestaltung erfaßten wir bei neun Gräbern (14—16, 30, 35, 39, 40, 43 und 127). Diese Gräber reihen wir zur gesellschaftlichen Oberschicht der Bevölkerung. Auf dem Gräberfeld waren 20 waffenführende Gräber, was ein Fünftel der gesamten Gräberzahl ausmacht.

Außer Trachtbestandteilen, Zierat und Schmuck befand sich in den Gräbern gebräuchliche Keramik in der Zahl von 1—7 Stück, durchschnittlich mehr als zwei Gefäße auf ein Grab. Gleich häufig kamen in den Gräbern Tierknochen vor, vor allem vom Schwein (die Analyse ist nicht veröffentlicht).

Zeitlich nimmt das Gräberfeld die Stufen LTB₂-LTC₁ ein, d. h. den ganzen Abschnitt der ungefähr 200-jährigen Belegungszeit der keltischen Flachgräberfelder in der Slowakei.

Übersetzt von B. Nieburová

Literatur

- ACSÁDI, Gy. — NEMESKÉRI, J.: Paläodemographische Probleme am Beispiel des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Halimba-Cseres, Kom. Veszprém/Ungarn. *Homo*, 8, 1957, S. 133—148.
- BENADIK, B.: Laténské pohřebiště ve Velké Maňi na Slovensku. *Archeol. Rozhl.*, 5, 1953a, S. 157—167, 185—189.
- BENADIK, B.: Skýthský problém ve světle nových archeologických nálezů na Slovensku. *Archeol. Rozhl.*, 5, 1953b, S. 663, 672—683.
- BENADIK, B.: Další rok výskumu na laténskom pohrebišti vo Veľkej Maňi, okres Vrátke. *Archeol. Rozhl.*, 6, 1954, S. 319—320, 333—334, 337—338.
- BENADIK, B.: Sklo v keltskom hrobovom inventári na Slovensku. In: *Filipův sborník. Acta Universitatis Carolinae — Philosophica et Historica*. 3. Praha 1959, S. 217—224, Taf. IX.
- BENADIK, B.: Keltské pohrebisko v Bajči-Vlkanove. *Slov. Archeol.*, 8, 1960, S. 393—456.
- BENADIK, B.: Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 10, 1962, S. 311—395.
- BENADIK, B.: Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei. *Slov. Archeol.*, 11, 1963, S. 339—390.
- BENADIK, B.: Obraz doby laténskej na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 19, 1971, S. 465—498.
- BENADIK, B.: Besonders angelegte Gräber auf keltischen Gräberfeldern der Slowakei und ihre gesellschaftliche Bedeutung. In: *Alba Regia*. 14. Székesfehérvár 1975, S. 97—106.
- BENADIK, B. — VLČEK, E. — AMBROS, C.: Keľtské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku — Keltische Gräberfelder der Südwestslowakei. *Archaeologica Slovaca — Fontes I*. Bratislava 1957.
- BOGNÁR-KUTZIÁN, I.: Some new early La Tène finds in the Northern Danube Basin. In: *The Celts in Central Europe*. Székesfehérvár 1974, S. 35—39.
- COLLIS, J. R.: The Dacian Horizon — Settlements and Chronology. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, S. 313—316.
- ČIZMÁR, M.: Reaktivní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. *Památ. archeol.*, 66, 1975, S. 417—437.
- EISNER, J.: Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi r. 1936. *Sbor. Muz. slov. Spoločn.* 31. Turčiansky Sv. Martin 1937, S. 102.
- FILIP, J.: Keltové ve střední Evropě. Praha 1956.
- FILIP, J.: Keltische Bewegungen und Verschiebungen in Mitteleuropa im Lichte der archäologischen Funde (HZ-LTZ). In: *IXe Congrès d'Union Internat. des Sci. Préhistor. et Protohistor. Colloque XXIX*. Nice 1976, S. 40—58.
- GEISSLINGER, H.: Die Vor- und Frühgeschichte Schleswig-Holsteins im Spiegel bedeutender Funde im Landesmuseum Schleswig. Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern Schleswig—Haithabu—Sylt. Bd. 9. Mainz 1968, S. 112—147.
- HAEVERNICK, T. E.: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland. Bonn 1960, S. 56, 85.
- HACHMANN, R.: Das Gräberfeld von Rondsden (Rądz), Kreis Graudenz (Grudziądz) und die Chronologie der Spätlatènezeit im östlichen Mitteleuropa. In: *Archaeologia Geographica*. Bd. 1. Hamburg 1950—1951, S. 71 ff.
- HACHMANN, R.: Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. In: 41. Ber. d. Röm.-germ. Komm. Berlin 1960, Taf. III: 11.
- HODSON, F. R.: The La Tène cemetery at Münsingen-Rain. Bern 1968.
- KRAMER, W.: Manching II. Zu den Ausgrabungen in den Jahren 1957 bis 1961. *Germania*, 40, 1962, S. 293—317.
- KRASKOVSKÁ, L.: Novozískané laténske pamiatky v Slovenskom múzeu. In: *Sbor. Muz. slov. Spoločn.* 36/37. Turčiansky Sv. Martin 1942—1943, S. 227—235.
- KRASKOVSKÁ, L.: Kultúra laténska. In: *Slovenské dejiny*. I. Bratislava 1947, S. 104—119.
- MÁRTON, L.: Das Fundinventar der Frühlatènegräber. Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem *Archaeol. Intézetből*, 9/10, 1933—1934, S. 128—165.
- ONDROUCH, V.: Keľtské mince typu Biatic z Bratislavy. Bratislava 1958.
- PAULÍK, J. — ZACHAR, L.: Kultový objekt a hroby z doby laténskej v Palárikove. *Slov. Archeol.*, 23, 1975, S. 283—340.
- POLENZ, H.: Mittel- und spätlatènezeitliche Brandgräber aus Dietzenbach, Landkreis Offenbach am Main. Stadt und Kreis Offenbach a. M. Studien und Forschungen. N. F., H. 4, 1971.
- REINECKE, P.: Zur Kenntnis der La Tène-Denkmäler der Zone nordwärts der Alpen. *Festschrift Mainz 1902*, S. 53—109.
- TOČÍK, A.: K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu. *Archeol. Rozhl.*, 11, 1959, S. 841—848, 854—874.
- TRÜMLER, D.: Die frühe La Tènezeit im Mittelland und Jura. In: *Die Eisenzeit der Schweiz*. H. 3. Zürich 1957, S. 15—20, Taf. 6—8.
- VIOLLIER, D.: Les sépultures de second âge du fer sur le plateau Suisse. Genève 1916.
- ZIRRA, V.: Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien. In: *Dacia*. 15. București 1971, S. 171—238.

Кельтский могильник в с. Маня

Блажей Бенадик

В 1952—1955 гг. был в с. Маня (раньше Велька Маня), район Нове Замки, исследован кельтский биритуальный могильник. В 1952 году проводил раскопки бывший Государственный археологический институт и с 1953 г. Археологический институт Словацкой академии наук под руководством автора настоящей статьи.

В течение четырехлетнего исследовательского сезона была исследована площадь приблизительно 100×100 м и было открыто 109 кельтских, 8 позднегалльских, 23 раннесредневековых и 5 культурно неопределенных могил. Кроме того на площади могильника были обнаружены находки времен неолита и бронзы. Ввиду того, что позднегалльское хоронение предшествовало непосредственно кельтскому, в работе дана краткая характеристика этих могил. Остальным некельтским находкам из этого местонахождения автор не уделяет внимание (но раннесредневековые могилы XI в. входят в план — рис. 3).

Статья содержит лишь короткое извлечение из первоначально подготовленной общей документации всего могильника. Документация текстов и рисунков будет опубликована позже и в другом месте. О раскопках могильника в с. Маня в специальной литературе уже докладывалось (Benadik 1953a, 1954, 1962, 1963, 1971; Filip 1956).

Позднегалльские могилы

Небольшую группу составляют погребения 6 могил с трупоположением (погр. №№ 1, 2, 5, 22, 34, 48) и 2 могилы с трупосожжением (№№ 12 и 17). За исключением могилы 17, принадлежащей к т. н. скифским погребениям (Benadik 1953b), автор относит остальные могилы в округ календербергской культуры, распространенной в поздний галльский период, прежде всего в Юго-Западной Словакии.

Погребения с трупоположением носят характер грунтовых погребений, погребения с трупосожжением (т. н. скифские погребения включительно) — ямные. В могилах с трупоположением были покойники в вытянутом положении на спине, головой на запад, в ямах погребений с трупосожжением уложили

остатки кремации на дно погребальной ямы вместе с соответствующими погребальными дарами. Датируются эти позднегалльские погребения приблизительно V—IV вв. до н. э., причем автор не исключает возможность, что некоторые позднегалльские погребения были однокровными с зачатками кельтского хоронения на этом могильнике (Benadik 1953b, с. 633; 1962, с. 342—348).

Кельтские погребения

Кельтский могильник до начала систематических раскопок в 1952 году полностью не сохранился. Уже с 30-х лет были отдельные, прежде всего кельтские погребения нарушены эксплуатацией грунта. Некоторые находки из них получили Словацкий музей в Братиславе и Словацкий национальный музей в Мартине. Большинство находок было опубликовано (Krasková 1942—1943; Filip 1956, табл. XCVII). Размещение погребений на площади могильника было неправильным и тянулось главным образом вершиной а потом подножием лессовой возвышенности на левом берегу реки Житавы (рис. 4, рис. 6: 1, 2). Погребения с относительно самыми древними находками помещены на вершине (погр. №№ 13, 36, 39, 100, 113), самые поздние у подножья возвышенности (погр. №№ 32, 122, 125, 127, 133 и др.; рис. 4).

Из общего количества 109 систематически исследованных кельтских погребений 17 было с трупосожжением. Кроме отдельных индивидуумов были на могильнике открыты также погребения двух индивидуумов рядом (погр. № 28, рис. 8: 1) или над собой (погр. №№ 14 /рис. 5: а; 7: 1/ и 93). Покойники были уложены в большинстве случаев в простые погребальные ямы без особого, сегодня определимого оформления. Деревянное крепление днища и стен погребальной ямы (погр. №№ 15, 16, 30, 40, 127) было обнаружено в 5 случаях, закрытый деревянный ящик наподобие гроба — в 4 случаях, (погр. №№ 14, 35, 39, 43; рис. 5: а—f, 7: 1—4).

При хоронении с трупосожжением лежал покойник как правило в вытянутом положении на спине, с руками протянутыми вдоль тела, в единичных случаях в согнутом или

также в скорченном положении (погр. №№ 24 и 100). Ориентация головы в большинстве погребений на юг с отклонением на юго-запад или юго-восток. В погребениях №№ 24 и 100 была ориентация головы на север и северо-запад. Погребальные дары укладывали, как правило, с правой стороны покойника, в меньшем числе погребений также с левой стороны, у ног или у головы.

Среди находок кроме драгоценностей, частей одежды и оружия, обычной была керамика (1—7 сосудов) и кости животных. 17 погребений с трупосожжением (погр. №№ 6, 8, 11, 32, 67, 68, 81, 85, 122, 123, 130, 131, 134, 137, 139, 143, 144) не составляли на могильнике отдельную группу, а были рассеяны среди погребений с трупоположением. К кельтским погребениям принадлежит правдоподобно также погр. № 136 без могильного инвентаря, уложенное мелко в ямке под пахотной землей. Более выразительная группировка погребений с трупосожжением была у подножья возвышенности, где находились самые поздние погребения. Преобладал ямный способ хоронения. Могильные ямы имели квадратный прямоугольный план, в единичных случаях план котлообразной ямы, углубленной мелко под поверхность.

Обугленные остатки кремации были уложены в кучке или разбросаны вдоль продольной оси днища могильной ямы. Лишь в погр. №№ 32, 67, 123 и 131 был применен сосуд в качестве урны.

В два раза изогнутый меч (рис. 10: 3) был обнаружен лишь в погр. с трупосожжением № 122. За исключением погр. №№ 6, 68 и 85 принадлежат погребения с трупосожжением на этом могильнике в его позднюю фазу, т. е. в ступень LTC₁.

Из общего числа 109 кельтских погребений было оружие в 21 погребении с трупоположением и с трупосожжением, что соответствует приблизительно 1/5 из общего числа погребений. Стандартное вооружение — меч, копье и щит — содержало 8 погребений (28, 43, 58, 60, 61, 68, 101, 107), меч и копье 1 погребение (№ 8), меч и щит 2 погребения (№№ 95, 122), лишь меч 2 погребения (10, 126), лишь копье 5 погребений (№№ 11, 15, 59, 73, 130) и лишь части щита были в погребении № 91. Из плохо сохранившихся наконечников ножен мечей можно отличить в более древней части могильника (ступень LTB₂) овальные даже

сердцевидные типы (погр. №№ 43, 58, 60, 101), в более поздней части (ступень LTC₁) сердцевидные и остроконечные наконечники ножен (погр. №№ 10, 28, 122). Обивки щитов были в преобладающем большинстве двусоставные умбоны (ступень LTB₂ — начало ступени LTC₁), односоставные щитовые умбоны были в погребениях поздней части могильника (ступень LTC₁, погр. №№ 32, 68, 122).

Кости животных, как части в погребении уложенной символической мясной пищи, были в 50 погребениях, т. е. приблизительно в одной половине из общего числа погребений. Кости животных были как в погребениях с трупоположением, так и с трупосожжением. В преобладающем большинстве кости животных принадлежали свинье и лишь в небольшом количестве случаев другим домашним животным или пернатым (гусь и др.).

Ограбленных и уничтоженных могил было обнаружено 18 (погр. №№ 14, 31, 42, 44, 55, 58, 63, 75, 86, 94, 95, 109, 111, 112, 114, 119, 120, 140). По характеру опустошения лишь некоторые были разрушены во время хоронения на могильнике. В большинстве случаев это было разрушение погребений после окончания хоронения на могильнике без грабительских целей.

Керамические погребальные дары принадлежали к наиболее частым могильным находкам. Из общего числа 109 погребений, керамика была в 98 погребениях, общим числом 257 сосудов, что представляет в среднем 2,6 сосудов на одно погребение с керамикой. В 30 погребениях с трупосожжением была керамика с правой стороны покойника, в остальных с левой и правой сторон, у ног или у головы. В древнейшей части могильника (ступень LTB₂) преобладает несколько основных форм, как эсвидно профилированные мисы, бутылкообразные вазы с коническим горлом и воронкообразно раскрытым венчиком (рис. 17: 1, 4), бутылкообразные сосуды с узким линзовидным телом наподобие „*Linsenflasche*“ (рис. 17: 3, 6), гладкие бочонкообразные формы или ситиловидные вазы с более широким низким горлом.

Украшение керамики состоит главным образом из окружных полос и бороздок и лишь единично из чеканных мотивов, концентрических кружков, эсвидных образцов (рис. 17: 5) или вглаженного решетчатого орнамента (погр. № 124).

В поздней части могильника (ступень LTC₁) бытуют дальше бутылкообразные формы, часто с более острым изломом на выпуклости и более выразительным пластическим кольцом на горле. Своеобразной поздней формой, бытующей вплоть до конца хоронения на кельтских могильниках, является низкая двуконическая мискообразная ваза с широким горлом (рис. 18: 4, 6). Эсвидно профилированные миски в этот период с более высокой нижней частью и с низким изгибом горла. Часты бочонкообразные сосуды из графитного теста, с вертикально нанесенными гребенчатыми линиями (рис. 23). В украшении продолжает бытовать мотив „S“ (рис. 19: 1, 21, рис. 17: 5), в некоторых случаях в лировидном упорядочении, дальше мотив концентрических кружков (рис. 18: 1) и звездообразный мотив (рис. 18: 4).

Датировка могильника

Самую древнюю группу представляют погребения с духовскими видами драгоценностей и частей одежды. Это преимущественно находки из женских погребений, принесенные в новую среду их носителями (рис. 20). Вещи этого типа были скоро заменены типологически более поздними и более измен-

чивыми изделиями, как, например, бубенчатыми фибулами с большой шарообразной пяткой. Среди браслетов и ножников широкое распространение приобрели лигнитовые и бронзовые пустотелые полушария. Значительно распространились изделия из железа. Окончательный период хоронения на могильнике характеризуют предметы из нескольких богатых могил с выразительным длинным типом проволоочной фибулы соединенной конструкции, стеклянные браслеты, четырех и трехшашечковые ножные круги.

На основе релятивной хронологии находок прежде всего фибул, представленных на могильнике ступени LTB₂ и LTC₁ современной хронологической системы (Kramer 1962, с. 306, рис. 1; Polenz 1971, с. 41), причем начало хоронения можно отнести еще к концу ступени LTB₁. В абсолютной датировке начало могильника хронологически ограничивается пределами г. 300 до н. э. — концом 2 и началом 1 вв. до н. э.

Число обитателей поселения, судя по количеству могил и продолжительности хоронения на могильнике, вероятно, не превышало 15 человек.

Перевод Е. Голы

FRÜHMITTELALTERLICHE BRANDBESTATTUNG MIT FEINWAAGE IN PÓKASZEPETK

AGNES CS. SÓS

(Ungarisches Nationalmuseum, Budapest)

In Transdanubien (Komitat Zala) im Tal des Flusses Zala, liegt das Dorf Pókaszepetk. In seinem inneren Gebiet wurden im J. 1951 während der Rettungsgrabungen jene Gräber freigelegt, aufgrund derer auf einen der wichtigen frühmittelalterlichen slawischen archäologischen Fundorte geschlossen werden konnte.

Der Leiter der Ausgrabungen des J. 1951 war J. Csalog, zu jener Zeit Direktor des Museums von Keszthely. Seinen Beobachtungen nach wurde auf diesem Gebiet ein frühawarisches Gräberfeld und slawische Urnengräber freigelegt. In seiner archäologischen Mitteilung meinte er: *...mehrere slawische Urnengräber weisen ganz deutlich darauf hin, daß diese in oder über die awarischen Gräber bestattet wurden.*¹ Zugleich blieb die Frage zu beantworten, in welcher Periode die Etagebestattung erfolgte: in der Periode der awarenzeitlichen Bestattungen oder nach der Awarzeit (nach der Auflösung des Gräberfeldes).

Die planmäßige Freilegung in Pókaszepetk begann 1956 und wurde nach einer Unterbrechung von 6 Jahren 1971 beendet. Es wurden ca. 7000 m² Boden durchsucht, insgesamt 248 Gräber der frühawarischen und 169 slawische Brandbestattungen abgedeckt. Unsere Ergebnisse unterstreichen die Beobachtungen von J. Csalog betreffs des gegenseitigen Verhältnisses der Skelett- und der Urnengräber. Das Fundgut und die neueren Beobachtungen ermöglichten sogar die genauere Festlegung der Zeitfolge.

Unsere erste Feststellung ist, daß es sich um zwei Gräberfelder handelt, d. h. das Urnengräberfeld gehört nicht in die Periode der frühawarischen Gräberfelder, sondern folgt ihr.¹ Da uns die völlige Freilegung in keinem der beiden Gräberfelder ermöglicht war, kann sich die nähere Datierung nur auf die freigelegten Flächen beziehen. Die nicht freigelegten, bzw. vernichteten

Gräber bilden etwa wohl ein Viertel des gesamten Gräberfeldes. Dieses Viertel wird durch die Freilegung des übrigen Dreiviertelteiles bezeugt.² Betreffs der genaueren Datierung des frühawarischen Gräberfeldes kann festgestellt werden, daß seine Belegung bereits in der ersten Hälfte des 7. Jh. unbedingt begonnen hatte. Doch besteht auch die Möglichkeit, daß die ersten Gräber bereits in den letzten Jahrzehnten des 6. Jh. angelegt wurden. Ein wichtiger Umstand für die obige Zeitbestimmung der Benützung des Gräberfeldes ist, daß spätawarisches Fundgut in den Gräbern nicht vorhanden war. Gleichzeitig wurden in einer slawischen Urne Melonenkernperlen gefunden, die für die Spätawarenzeit charakteristisch sind und in der Nähe einiger überpflügter Urnengräber fand man als Beigabe in diesem Urnengrab der Spätawarenzeit ein stark abgenütztes, gegossenes spätawarenzeitliches Riemende.

Das Grab 360 in Pókaszepetk — über das ich in dieser Abhandlung noch ausführlicher schreiben werde — ist eines der Gräber des frühawarenzeitlichen Gräberfeldes.³ Seinem Ritus nach ist es kein Skelett-, sondern ein Brandgrab und als solches im frühawarenzeitlichen Material Ungarns alleinstehend. Doch schon hier muß erwähnt werden, daß dieses Grab innerhalb des frühawarischen Gräberfeldes von Pókaszepetk zu jener Gräbergruppe gehört, auf deren Grundlage das Gräberfeld im wesentlichen als ein birituelles angesehen werden kann. Die Gruppe der Gräber, die nicht auf einem geschlossenen Gebiet zu finden sind, können bezüglich des Ritus in drei Typen eingereiht werden: a) birituelle Bestattungen, bei denen außer dem Männerskelett Leichenbrand einer Person, wahrscheinlich einer Frau, gefunden wurden; b) Gräber, die zum Teil verbrannte Überreste enthalten; c) zur dritten Gruppe gehört das Grab 360.⁴

Das Grab 360 kam im nordwestlichen Teil des frühawarischen Gräberfeldes zum Vorschein. Die Länge der rechteckigen Grube mit trogförmiger Sohle betrug 125 cm, die Breite 50–60 cm und die Tiefe nur 20–30 cm; ihre annähernde Orientierung glich jener der Skelettgräber — W-O (Abb. 1). Die ganze Grube war mit einem Gemenge von Asche, Holzkohlenresten und kalzinierten Knochen ausgefüllt, das eine ungleichmäßig mächtige Schicht bildete. Die durchschnittliche Tiefe der Schicht maß 8–10 cm, in der Mitte der Grabgrube erreichte sie 15–20 cm. Die Angaben beziehen sich auf die samt dem Sachgut gemessene Schicht. Schädelreste mit Brandspuren konnten im westlichen Drittel der Grabgrube beobachtet werden. An den Gegenständen im Grab waren keine Brandspuren feststellbar. Die bei der Grabung gewonnenen Beobachtungen weisen darauf hin, daß man die Gegenstände nach der Beisetzung eines Teiles

des Leichenbrandes auf die kalzinierten Knochen gelegt hatte. Nachher wurden wiederholt gebrannte Knochenreste und Brandreste über die Gegenstände geschüttet. Letztere Schicht beträgt im östlichen Teil der Grabgrube durchschnittlich 1 cm, in den übrigen Teilen 3–4 cm. Beigaben (Abb. 2) wurden etwa in der Mitte der Grabgrube und in deren nordwestlichem Teil gefunden. 30 cm vom östlichen Grubenrand entfernt, ca. in der Mittelachse, lag eine ovale Eisenschnalle (Abb. 2: 16), mit dem Dorn in N-S-Richtung. 8–10 cm nördlich der Schnalle, in gleicher Reihe mit ihr, lagen dicht nebeneinander folgende Gegenstände: gegossene Beutelschnalle aus Bronze (Abb. 2: 10) in etwas schräger Stellung, mit dem Kopf gegen den Mittelpunkt des Grabes; neben der Riemenschnalle ein gelblicher Feuerstein (Abb. 2: 8); unter der Schnalle zwei durchlochte Bronzemünzen aus dem 4. Jh. (Abb. 2: 14, 15); in der Nähe der Grubenachse, in O-W-Richtung, eine Feinwaage aus Bronze (Abb. 2: 1); die Waagschalen lagen mit der gewölbten Fläche nach unten und bedeckten die dicht übereinander gelegten Gegenstände; unter der östlichen Waagschale befand sich ein dunkelgrünes „Glasgewicht“ (Abb. 2: 6), darunter eine römische Mittelbronze aus dem 1. Jh. (Domitianus, BMC 268; Abb. 2: 5); unter der westlichen Waagschale lagen ein Glasexagium (Abb. 2: 3), darunter zwei Bronzegewichte (Abb. 2: 2, 4); 2 cm westlich von der westlichen Waagschale wurden Silberblechbruchstücke gefunden, einige mit Eisennieten und Holzresten (diese könnten einer kleinen Holzdose mit Silberbeschlag angehört haben — Abb. 2: 9); von der westlichen Waagschale 12 cm nördlich, in gleicher Reihe mit der Waagschale, waren folgende, auf die Kante gestellte Gegenstände: römische Kleinbronze aus dem 4. Jh. (Valens, RIC 5b, Prägung Siscia 364–367; Abb. 2: 7), hellgrüne römische Glasscherbe (Abb. 2: 13), bernsteingelber ovaler Halbedelstein, der als Einlage eines Ringes gedient haben konnte (Abb. 2: 12); an derselben Stelle waren noch zwei dünne Bronzedrahtreste (Abb. 2: 11); eine andere Beigabengruppe erschien in der Nähe der westsüdwestlichen Grubenecke: zwei übereinander liegende, zusammengerostete eiserne Lanzen spitzen (Abb. 3) in Bruchstücken (die Länge des meßbaren Bruchstückes mißt 28,5 cm, davon die Länge der Spitze 18 cm); unter den Tüllenlanzen lag ein Eisenmesser und südwestlich von den Lanzen das Bruchstück einer

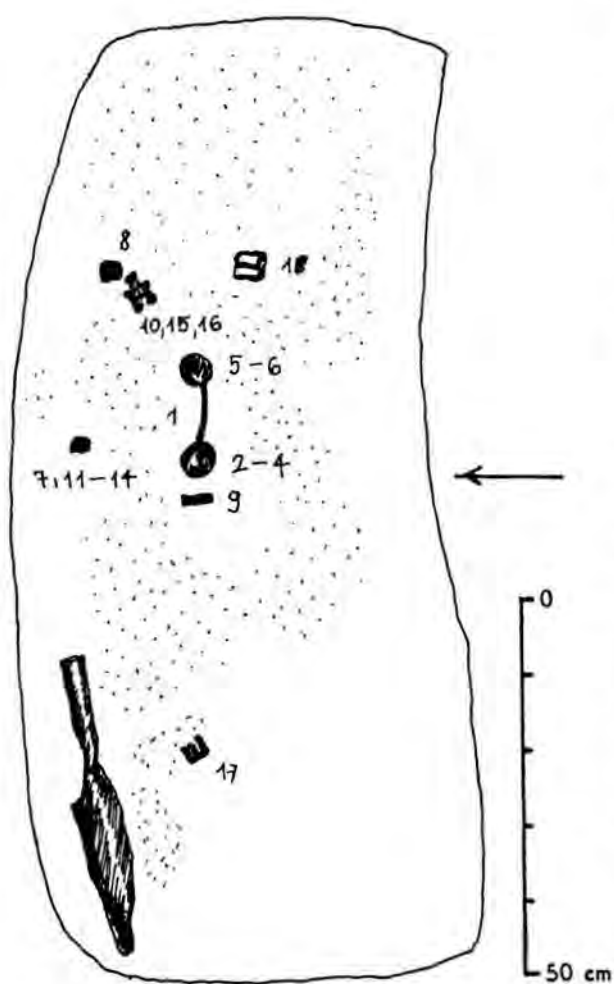

Abb. 1. Pókaszeptk. Grab aus der Frühawarenzeit.

Abb. 2. Pókaszepetk. Grab 360. 1 — Feinwaage aus Bronze; 2, 4 — Bronzegewicht; 3 — Glasexagium; 5 — römische Mittelbronze aus dem 1. Jh. (Domitianus, BMC 268); 6 — dunkelgrünes „Glasgewicht“; 7 — römische Kleinbronze, 4. Jh.; 8 — gelblicher Feuerstein; 9 — kleine Holzdose mit Silberbeschlag; 10 — gegossene Beutelschnalle aus Bronze; 11 — zwei Bronzedrahtstücke; 12 — bernsteingelber ovaler Halbedelstein; 13 — hellgrüne römische Glasscherbe; 14, 15 — durchlochte römische Bronzemünzen aus dem 4. Jh.; 16 — Bruchstück einer ovalen Eisenschnalle; 17 — Bruchstück einer viereckigen Eisenschnalle.

viereckigen Eisenschnalle (Abb. 2: 17). Es konnten sowohl auf der Eisenschnalle als auch auf den Lanzenspitzen teilweise Textilreste beobachtet werden. Man nimmt an, daß diese Gegenstände, in Textilien eingehüllt, in das Grab gelegt worden waren.

Bei der Analyse der obengenannten Gegenstände kann als erster die Beutelschnalle (Abb. 2: 10) erwähnt werden. Gemäß der Abhandlung von S. Uenze gehört die erwähnte Schnalle in

die Gruppe der sog. „Schnallen mit Riemen-schlaufe“, die durch einander gegenüberstehende Tierfiguren (Vogel, Hund, Pferd) gekennzeichnet ist. Das Fundstück von Pókaszeptk weist am Kopf zwei plastische gesattelte Pferdefiguren auf und kann stilistisch zwischen die von S. Uenze beschriebene Schnalle von Alattyán und jene von Dracevica, Jugoslawien) gestellt werden. Die aus dem awarenzeitlichen Gräberfeld von Alattyán stammende Schnalle wird aufgrund der im Grabe abgedeckten Beigaben in das 7. Jh. datiert. Die Fundverhältnisse der anderen Stücke dieser Typengruppe in Betracht ziehend, meint, S. Uenze: „Diese Gruppe kann weder vor das letzte Drittel des 6. Jh. noch nach Mitte des 7. Jh. datiert werden.“⁵ Die Entstehung des Grabes von Pókaszeptk kann in diese Periode gestellt werden; dieser Feststellung widerspricht auch das übrige Sachgut des Grabes nicht. Nun handelt es sich in erster Linie um die Datierung der Feinwaage und der byzantinischen Geldgewichte.

Bei der gleicharmigen Waage (Abb. 2: 1) mißt im gegenwärtigen Zustand die Länge des Waagebalkens 10,7 cm, die stark beschädigte Waagschale hat einen Durchmesser von 3 cm; sie kann als nahestehendste Analogie Typ Jutas genannt werden. Die Datierung des Grabes von Jutas deutet auf das letzte Drittel des 6. Jh.⁶ oder das erste Drittel des 7. Jh.⁷ Eines der Bronze-gewichte aus dem Fundinventar des Grabes in Pókaszeptk (Abb. 2: 4 und Abb. 4: 3) hat die Form einer Scheibe mit dem Durchmesser von 18 mm; seine Stärke beträgt 3 mm. An einer Seite, in einem geflochtenen Kranz, steht die Inschrift NB. Es wiegt 8,43 g, also zwei Solidi. Das andere Bronze-gewicht (Abb. 2: 2 und Abb. 4: 1) ist ebenfalls scheibenförmig, mit erhöhtem gegliedertem Rand. Auf der einen Seite ist innerhalb einer Girlande (in einem Kranz) die Inschrift ⁺A; der Durchmesser beträgt 26 mm, die Dicke 7 mm, das Gewicht 26,12 g, also eine Unze. Das dritte Gewicht aus Pókaszeptk gehört in die Gruppe der Glasexagien (Abb. 2: 3 und Abb. 4: 2); es ist hellgrün, scheibenförmig, der Durchmesser 26 mm, Gewicht 4,42 g, also ein Solidus.⁸ Auf der einen Seite sieht man in erhöhter Fassung auf einem Stock in der Form eines griechischen Kreuzes das Monogramm, dessen wahrscheinliche Lösung „KYPRIANO“ lautet.⁹ An Hand des Gewicht- und Monogrammtyps weist das Exagium auf die zweite Hälfte des 6. bzw. erste Hälfte des 7. Jh. hin.¹⁰

Abb. 3. Pókaszeptk. Grab 360. Zwei eiserne Lanzenspitzen.

Im Zusammenhang der zur Feinwaage gehörenden Funde wird auf einige andere Umstände aufmerksam gemacht. Der eine Umstand ist, daß alle drei obengenannten Gewichte unter der einen Waagschale lagen, also nicht gesondert zwischen den beiden Schalen. Bei der Bestattung wurden also diese Gewichte gesondert von den anderen unter der zweiten Waagschale vorgefundenen Gegenständen abgestellt, so wie ein an der einen Seite konkaver dunkelgrüner Glasgegenstand und die Mittelbronze aus der römischen Kaiserzeit. Es kann die Frage gestellt werden, ob diese Gegenstände als selbst „zu wägende“ ins Grab gelegt wurden oder als Gewichte zur Waage gehören. Im letzteren Fall wurden die Gewichte dermaßen sortiert, daß die offiziellen Gewichte unter die eine Schale gelegt wurden, jene Gegenstände, die sich dem offiziellen Gewicht näherten und die man als Gewichte gebrauchte, unter die andere Schale. Die Daten lassen letzteren Fall für wahrscheinlich erscheinen. Das Gewicht der Domitianus-Münze (Abb. 2: 5) von 8,73 g nähert sich dem Gewichtswert für zwei Solidi,¹¹ der grüne rechteckige, auf einer Seite konkave Glasgegenstand (23 × 24 mm und 6,83 g; Abb. 2: 6) entspricht dem Gewicht für 1 1/2 Solidus.¹² Zur Anwendung der Münzen der römischen Kaiserzeit als Gewichte können wir eine Analogie aus der Zeit des Grabes von Pókaszepetk und ähnlicher Zeit erwähnen: *J. Werner* hat jene in den Kulturkreis der Merowinger gehörenden Feinwaage-Fundkomplexe zusammengestellt, in denen die Münzen der römischen Kaiserzeit als Gewichte dienten.¹³

Als ein zur Feinwaage gehörender Gegenstand kann auch der Dosenrest gewertet werden. Leider ist die Rekonstruktion aufgrund der gefundenen Bruchstücke nicht möglich. Der besterhaltene Rest ist eine Silberplatte (Länge 3,2 cm, Breite 2 cm; Abb. 2: 9), deren Verzierung eingravierte konzentrische Kreise bilden. Man findet eine nähere Analogie für den Kastenbeschlag zwischen den Funden von Vranje. *U. Bachran* vergleicht die Dose aus Vranje mit dem Kasten aus dem Grab einer reichen Frau in St. Severin, Köln (zweite Hälfte des 6. Jh.).¹⁴ Der Funktion nach kann der Fund von Pókaszepetk als Dose für die Gewichte in Betracht kommen, soweit man die anderen eine Waage und Gewichte enthaltenden Fundkomplexe in Betracht zieht.¹⁵

Bezüglich der Waage-Fundkomplexe des merowingischen Kulturkreises sind die Meinun-

gen sowohl hinsichtlich des sozialen Standes des Bestatteten als auch der Rolle der Waage nicht eindeutig. Am wichtigsten sind vom obigen Standpunkt aus unter den Funden des Grabes 360 in Pókaszepetk die Waage- bzw. Gewichtsfunde und jene Funde, aufgrund welcher die Frage gestellt werden kann, inwiefern das Grab 360 in Pókaszepetk zu jenen frühawarischen Goldschmiedegräbern von Ungarn zu zählen ist, welche durch das Grab 166 aus Jutas und das Grab von Kunszentmárton vertreten sind.¹⁶ Die engere Verknüpfung zwischen dem Fundmaterial der drei Gräber bilden die gleicharmige Goldwechsler-Waage und die Waage- bzw. Geldgewichte als Beigaben. Zugleich fehlen aber aus dem Grabe von Pókaszepetk jene Goldschmiede-Werkzeuge, die sowohl für das Grab von Jutas als auch für jenes von Kunszentmárton charakteristisch sind. In seiner Abhandlung betont *J. Werner* unter anderem auch solche Umstände, auf die wir im Fall des Grabes von Pókaszepetk achten müssen. Von diesen steht der eine eben mit dem Waage-Fundkomplex ohne Goldschmiedewerkzeuge in Zusammenhang. Kein Grab mit Waage-Beigaben enthielt Werkzeuge, ausgenommen die bis jetzt bekannten zwei frühawarenzeitlichen Funde sowie der langobardische Fund von Brno. Dieser Umstand macht die frühere Behauptung fraglich, laut welcher ein jedes Grab, das eine Waage enthält, mit dem Grab eines Goldschmiedemeisters zu identifizieren sei.¹⁷ Weiterhin bilden die Gräber Ausnahmen, in denen eine Waage neben einer Frau

Abb. 4. Pókaszepetk, Grab 360. 1 — Bronzegewicht für eine Unze; 2 — Glasexagium für einen Solidus; 3 — Bronzegewicht für zwei Solidi.

abgestellt wurde, und die meisten Männergräber mit Waagebeigaben enthielten auch Waffen. Unter den letzteren hingegen gibt es wenige solcher Waffenkomplexe oder andere Funde, aufgrund welcher man auf den sozialen Stand des Verstorbenen eindeutig schließen könnte. An Hand des Fundgutes aus dem Gebiet des Mero-wingerreiches ist es als sicher anzunehmen, daß die Geldwechslerwaage nicht unbedingt das Requisit der sog. „adeligen Beigaben“ ist.¹⁸

Ziehen wir nun eine Parallele zwischen den Goldschmiedegräbern von Ungarn und den obengenannten: Alle drei Gräber sind Waffen-gräber. Im Grab 166 von Jutas gab es sechs dreikantige Pfeilspitzen neben dem Oberarm-knochen und dem Schultergelenk. Diese zahlen-mäßigen Angaben sind evtl. mit dem Umstand zu vergleichen, daß der Gürtel des Toten mit Silberblechbeschlägen verziert war.¹⁹

Das Grab von Kunszentmárton bildet einen reichen Waffenkomplex, einen reicheren als der oben erwähnte: eine Lanze mit Eisenschaft, ein Eisenschwert, ein Eisenspeer, Pfeilspitzen und ein aus Eisenplatten verfertigter Brustpanzer. Aufgrund der im aufgewühlten Grab vorgefun-denen Bronzebruchstücke zu schließen, wurde der Tote ebenfalls mit beschlagenem Gürtel bestat-tet. Im Gegensatz zu den Gräbern von Jutas und Pókaszeptk stammen die Funde in Kunszent-márton aus einem Reitergrab.²⁰

Im Grab 360 von Pókaszeptk gab es keine Reste, nach denen man auf einen beschlagenen Gürtel schließen konnte, obwohl auch in diesem Grab Waffen nicht fehlten: zwei aufeinander-

gelegte Lanzen.²¹ Man bemerkt, das es an Hand der Größe der Grabgrube und der Stellung der Lanzenspitzen sicher ist, daß entweder bloß die Lanzenspitzen oder zwei Lanzen mit gebroche-nem Schaft ins Grab gelegt wurden.

Das oben erwähnte zusammenfassend, muß man behaupten, daß das Grab von Pókaszeptk nicht eindeutig als Goldschmiedegrab angesehen werden kann. Also ändert der neue Grabfund mit Waage-Beigabe die Hypothese bezüglich des Fundmaterials des awarischen Reiches, laut wel-cher die byzantinische Waage und Gewichte als Werkzeuge der lokalen Goldschmiedemeister ge-deutet werden können.²² Hinsichtlich des Gra-bes von Pókaszeptk können wir eher auf einen Kaufmann schließen, dessen sozialer Stand in-nerhalb der lokalen Gemeinschaft dem des Krie-gers entsprach. Ethnisch gesehen, kann in Hin-sicht auf den Brandbestattungsritus von einem awarischen Kriegerkaufmann nicht die Rede sein. An Hand der zusammenfassenden, noch im Laufe stehenden Wertung des Materials vom Gräberfeld von Pókaszeptk kann man kaum annehmen, daß wir das Grab eines in der Ge-meinschaft von Pókaszeptk lebenden fremden Kaufmanns abgedeckt haben. Wir lernten hier auch das Gräberfeld einer der gemischten Bevöl-kerung kennen, die im Rahmen der politischen Organisation des ersten awarischen Kaganates lebten. Im Ethnikum dieser Gemeinschaft sind slawische Komponenten zu finden.²³ Der soziale Stand des Toten aus dem Grab 360 kann auch in diesem Rahmen gewertet werden.²⁴

Anmerkungen

¹ Leiter der Ausgrabungen von Pókaszeptk ist seit 1956 Agnes Cs. Sós. Über die Ergebnisse der Ausgrabun-gen erschien ein einleitender Grabungsbericht: SÓS, A. Cs.: Bericht über die Ausgrabungen von Pókaszeptk. Ar-chaecol. Ért., 100, 1973, S. 66—77. Im Laufe der Grabun-gen, beim Abschließen der einzelnen Grabungsperioden, erschienen mehrfache Bewertungen: SÓS, A. Cs.: Das sla-wische Urnengräberfeld von Pókaszeptk, Pannonien. Stu-

dien zur europäischen Vor- und Frühgeschichte. Neumün-ster 1968, S. 282. SÓS, A. Cs.: Archäologische Angaben zur Frage der Frühperiode des awarisch-slawischen Zu-sammenlebens. In: Stud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 16. Nitra 1968, S. 221. SÓS, A. Cs.: Vorläufige Mitteilungen über die Ausgrabungen von Pókaszeptk. In: Folia Ar-chaecol. 14. Budapest 1962, S. 68. SÓS, A. Cs.: Die slawi-sche Bevölkerung Westungarns im IX. Jahrhundert.

München 1973 (Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Bd. 22, S. 84–91). Die monographische Bearbeitung des frühawarischen Gräberfeldes und des slawischen Brandgräberfeldes in Pókaszeptek steht vor der Vollendung. Die weitere Auswertung vom Fundgut des Grabes 360 ist die Aufgabe der monographischen Bearbeitung. Ziel dieser kurzen Publikation ist, den bedeutenden Fundkomplex noch vor dem Erscheinen der Monographie der Forschung bzw. den Forschern zugänglich zu machen.

² Auf einem Viertel der Fundstelle liegt einer der gegenwärtigen Friedhöfe des Dorfes.

³ Das Grab 360 kam im letzten Grabungsjahr zum Vorschein; es wurde in *Archaeol. Ért.*, 100, 1973, S. 69–70, veröffentlicht.

⁴ Die Zahl der Gräber, auf deren Grundlage das frühawarische Gräberfeld von Pókaszeptek in die Reihe der birtuellen Gräberfelder gestellt werden kann, ist gering – insgesamt acht Gräber.

⁵ UENZE, S.: Die Schnallen mit Riemenschnalle aus dem 6. und 7. Jh. *Bayer. Vorgesch.-Bl.*, 31, 1966, S. 154–156. Die durch S. Uenze bekanntgemachten Funde, welche zur Typengruppe der einander entgegengesetzten Tierfiguren gehören, können ergänzt werden. Veliki Mlun, Jugoslawien (Istrien): MARUŠIĆ, B.: Nekropole VII. i VIII. stoljeka u Istri. *Zgodnji srednji vek v Sloveniji*. Ljubljana 1967, S. 25–40, S. 39 h. + 8 (zwei schematische Hundefiguren). Es ist zu bemerken, daß nach Feststellung von B. Marušić, das Gräberfeld in eine solche Gruppe gehört, die ethnisch mit dem Völkergemisch der byzantinischen Grenzgebiete in Verbindung steht.

⁶ BÓNA, I.: Germanisches Gräberfeld in Hegykő aus dem 6. Jh. *Soproni Szemle*, 15, 1961, S. 136.

⁷ Über die Bedeutung der Datierung des Grabes mit einer Phokas-Münze, das im Umkreis des Grabes 166 mit der Beigabe einer Waage in Jutas abgedeckt wurde, siehe RHÉ, Gy. — FETTICH, N.: Jutas und Őskü. *Prag* 1931, S. 58.

⁸ Bezüglich der Normen soll man unter anderem DÜRR, N.: *Catalogue de la collection Naville au Cabinet de Numismatique de Musée d'Art et d'Histoire de Genève*. Geneva, NS 12. Genève 1964, S. 87, in Vergleich ziehen. (Das Normalgewicht eines Solidus beträgt 4,55 g = 1/6 Unze.) Allgemein ist zu beobachten, daß die Gewichte immer leichter sind als die Norm.

⁹ Die Lösung des Monogramms rührt von Prof. J. Kovalević (Beograd) her. Hiemit sage ich ihm für seine liebenswürdige Hilfe Dank. Die Lösung ist, wie im allgemeinen, auch hier selbstverständlich hypothetisch: hinsichtlich der Schwierigkeiten siehe unter anderen SCHLUMBERGER, G.: *Mélanges d'Archéologie Byzantine*. Paris 1895, S. 317.

¹⁰ Bezüglich der Datierung des kreuzförmigen Monogramms der Byzantiner vgl. GARTHAUSEN, N.: *Das alte Monogramm*. Leipzig 1924, S. 120.

¹¹ Die mit Bezeichnung versehenen Gewichte für einen Solidus bewegen sich im allgemeinen zwischen 2–9 g (vgl. GOHL, U.: Die byzantinischen Gewichte des ungarischen Nationalmuseums. *Archaeol. Ért.*, 21, 1901, S. 195).

¹² Vergleiche DÜRR, N., a. a. O., S. 87. Für die Bestimmung und Messung der Münzen sage ich Frau K. Biró-Sely wiederholten Dank.

¹³ WERNER, J.: Waage und Geld in der Merowingerzeit. München 1954 (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Klasse, 1954, H. 1, S. 16–17).

¹⁴ PETRU, P. — ULBERT, Th.: *Vranje pri Sevnici. Starokrscanske cerkve na Ajdovskem gradu* (Vranje bei Sevnica. Frühchristliche Kirchenanlagen auf dem Ajdovski gradec). Ljubljana 1975, S. 83–84, Abb. 23. Das Reliquiar stammt aus dem Baptisterium (S. 59). Der altchristliche Gebäudekomplex ist in die zweite Hälfte des 5. Jh. datiert. Die Zeit seiner Zerstörung entfällt etwa in das Ende des 6. Jh. (S. 67).

¹⁵ Siehe u. a. CSALLÁNY, D.: Goldschmiedegrab von Kunszentmárton aus der Awarenzeit. *Szentes* 1933, S. 12, Nr. 87, S. 15, Nr. 121.

¹⁶ Im Katalog von J. WERNER, a. a. O., S. 39.

¹⁷ WERNER, J., a. a. O., S. 11. Vgl. noch WERNER, J.: Fernhandel und Naturwirtschaft im östlichen Merowingerreich nach archäologischen und numismatischen Zeugnissen. In: 42. Ber. Röm.-germ. Komm. 1961. Berlin 1962, S. 307.

¹⁸ WERNER, J., a. a. O., S. 14.

¹⁹ RHÉ, Gy. — FETTICH, N., a. a. O., S. 57.

²⁰ CSALLÁNY, D., a. a. O., S. 2.

²¹ Die Geldwechsler-Waagefunde, die aus frühmittelalterlichen Männergräbern mit Waffenbeigabe in Ungarn stammen, können mit dem Fundkomplex des Grabes 34 des langobardischen Gräberfeldes von Hegykő ergänzt werden; zu diesem Fundkomplex gehört auch eine Streitaxt (BÓNA, I., a. a. O., S. 135–136). Obwohl man derzeit die möglichen Zusammenhänge nicht auswerten kann, ist zu bemerken, daß man in den Goldschmiede- bzw. Schmiedegräbern mit Werkzeugbeigaben (Gräber 218, 323, 369) keine Waage vorgefunden hat. Der Fund von Csákbereény (István király-Museum zu Székesfehérvár) wurde noch nicht publiziert. Dem Leiter der Ausgrabung Gy. László sage ich Dank, daß er mir das Studium der Gräber mit Werkzeugfunden im J. 1952 ermöglichte.

²² WERNER, J., a. a. O., S. 26.

²³ Vergleiche Literatur in Anm. 1. An Hand des Brandbestattungsbrauches lohnt es sich, einen Fundkomplex aus dem J. 1975 zu erwähnen. Bei den seit 1969 in Vác geführten Ausgrabungen des awarenzeitlichen Gräberfeldes wurde im J. 1975 eine frühawarenzeitliche Brandbestattung (eine Urne aus dem 7. Jh.) freigelegt. Ausgrabung von S. *Tettamanti* (siehe *Archaeol. Ért.*, 102, 1975, S. 305). Über die Auswertung des anthropologischen Materials der Frühawarenzeit von Pókaszeptek: BOTTYÁN, L. O.: Anthropologische Auswertung des Pókaszepteker Friedhofes aus der frühawarenzeitlichen Periode. *Anthropol. hung.*, 14, 1975, S. 5–56.

²⁴ Nach Ansicht von I. Bóna (a. a. O., S. 135) ist das Grab 34 in Hegykő aufgrund der Waffenbeigabe „das eines Krieger-Kaufmanns, eines Mitgliedes der Aristokratie.“ Obwohl im Fundkomplex dieses Grabes und jenes von Pókaszeptek (Grab 360) wesentliche Zusammenhänge zu finden sind (Waffen, Waage), ist der soziale Stand des Bestatteten von Pókaszeptek von jenem Standpunkt aus zu untersuchen, ob die Siedlung selbst als zu einer Gruppe der bewaffneten Hilfsbevölkerung aus der frühawarischen Periode gehörend, ausgewertet werden kann (siehe Anm. 1).

Раннесредневековое погребение с трупосожжением с весами в с. Покасепетк

Агнеш Ч. Шош

В 1951 году были в с. Покасепетк (Задунавье, комитат Зала, Венгрия), в ходе охран-ных раскопок обнаружены погребения, на основе которых можно заключать, что это одно из важных раннесредневековых архсо-логических местонахождений. Планомерные раскопки начались в 1956 г. и после шести-летнего перерыва были окончены в 1971 г.

Была исследована площадь приблизительно-но 7000 квадратных метров — 248 раннеавар-ских и 169 славянских погребений. В ходе раскопок выяснилось, что были открыты 2 мо-гильника. О раннеаварском могильнике мож-но констатировать, что на нем начали хоро-нить с первой половины 7 века, но возможно также, что первые погребения в могильнике восходят к последним десятилетиям 6 в.

Позднеаварских находок в этом могильни-ке не было; одновременно в славянскй урне «второго могильника» были обнаружены ар-бузовидные бусины и вблизи нескольких па-хотой разрушенных урновых погребений был обнаружен литой позднеаварский наконечник ремня в качестве погребального дара.

Погребение 360 является одним из поgre-бений раннеаварского могильника и принад-лежит к группе могил, по которым можно этот могильник в сущности считать бири-туальным. Погребения этой группы можно отнести к трем типам: 1. биритуальные поgre-бения, в которых кроме мужского скелета на-ходились остатки трупосожжения одного ин-дивидуума, вероятно женщины; 2. погребения содержащие частично сожженные остатки; 3. погребение 360 — прямоугольная яма (120 × 50—60 см), заполненная смесью пеп-ла, остатками древесного угля и кальциниро-ванных костей; смесь образовала неравно-мерно толстый слой. (Рис. 1.) На предметах не было следов обжига.

Погребальные дары (рис. 2—4) и поgre-бальные обряды показывают, что погребение

360 нельзя однозначно считать погребением ювелира, скорее всего это погребение тор-говца, социальное положение которого в мест-ном обществе соответствовало положению воина. С этнической точки зрения нельзя го-ворить — ввиду ритуала трупосожжения — об аварском воине-торговце. На основе ком-плексной — еще продолжающейся — окон-чательной оценки находок из с. Покасепетк можно полагать, что здесь было открыто по-гребение чужеземного торговца, живущего в обществе в с. Покасепетк. Это могильник жи-телей разных этнических групп, прсживаю-щих в рамках политической организации аварского каганата. Что касается этнической принадлежности этого общества, можно в нем найти славянские компоненты и социаль-ное положение индивидуума в могиле 360 можно оценить в этих рамках.

Самые значительные находки из могилы 360 — равноплечие весы (длина коромысла 10,7 см, очень повреждена чашка весов диа-метром в 3 см; рис. 2 : 1) и гирьки. Три гирь-ки (рис. 4) лежали под западной чашкой ве-сов: две гирьки (вес первой 8,43 грамма, т. е. 2 солида, вес второй 26,12 граммов, т. е. одна унция) и стеклянное exagium (вес 4,42 грам-ма, т. е. один солид) с крестиком и монограм-мой (вероятно „KYPRIANO“⁹). Под восточ-ной чашкой весов лежали два предмета (рис. 2 : 5, 6), которые, хотя они не являются сфи-циальными гирьками, применялись в качестве гирек и принадлежали к весам. Первый из этих предметов — монета Домициана, своим весом (8,73 грамма) приближается весовой величине двух солидов. Второй — зеленый прямоугольный, с одной стороны вогнутый — стеклянный предмет (вес 6,83 грамма) соот-ветствует величине 1½ солида. В погребении, кажется, были «официальные гирьки» уло-жены отдельно от остальных.

Перевод Е. Голой

SPRÁVY

PhDr. Mikuláš Kliský sedemdesiatročný

Pracovníci Archeologického ústavu SAV v Nitre i celá slovenská archeologická obec prichádza s kyticou gratulácií k sedemdesiatym narodeninám PhDr. Mikuláša Kliského vedeckotechnického pracovníka ústavu.

Jubilant sa narodil 18. decembra 1908 v Budapešti, v rodine robotníka. Napriek ťažkým životným podmienkam chceli jeho rodičia s vynaložením maximálnych obetí dať svojim štyrom synom vzdelanie. Najstarší Mikuláš po úspešnej maturite na Štátnom gymnáziu v Nových Zámkoch sa zapísal na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe, kde začal študovať latinčinu a francúzštinu. No nebolo mu dopriate, aby sa mohol plne venovať štúdiu a potom vedeckej práci v odbore filológie. Po predčasnej otcovej smrti musel zanechať štúdium v Prahe, ktorú si zamiloval, a vrátiť sa domov, aby sa stal živiteľom matky a troch malých bratov. Bolo to v neľahkých rokoch krízy, a preto sa musel uspokojiť s miestom výpomocného učiteľa na viacerých školách na južnom Slovensku, popritom však pilne študoval, aby získal kvalifikáciu odborného učiteľa. Až po štyroch rokoch začína pôsobiť ako odborný učiteľ na bývalej Štátnej meštianskej škole v Novom Meste nad Váhom. Tu sa začína nové obdobie nielen v činnosti ale i v živote Mikuláša Kliského. Gniavený ťažkými životnými skúškami, znásobovanými nedostatkom a ťažkosťami pri zabezpečovaní výživy rodiny, spoznáva novú správnu filozofiu — marxizmus. To ho už v roku 1935 vedie do radov Komunistickej strany Československa.

Popri svojej hlavnej úlohe — pokrokovej pedagogickej činnosti v škole, vykonával jubilant veľmi širokú a plodnú politickovýchovnú a organizátorskú prácu vo Zväze priateľov ZSSR a vo Všeobecnom výrobnom a konzumnom družstve. Stal sa prvým predsedom Miestnej organizácie vtedajšieho Sväzu priateľov Sovietskych socialistických republík v Novom Meste nad Váhom. Pilný, starostlivý, bojovný, no aj v správnom

smere ambiciózny a vysoko vzdelaný mladý odborný učiteľ hľadal stále nové a nové formy práce, ktoré úspešne zavádzal nielen v rámci školy vo vyučovacom procese, ale aj v pedagogickom zbore i v širšom meradle, zvlášť medzi pospolitým robotníckym a roľníckym ľudom. Svojou širokou rozhľadenosťou, jemnocitom, vrozenými vlastnosťami vychovávateľa a agitátora stal sa veľmi obľúbeným v širokom proletárskom okruhu. Pravda, to nemohlo byť po vôli vtedajším predstaviteľom štátnej správy, a preto si začali všímať „buričskú“ činnosť M. Kliského. Po mníchovskej zrade za klérofašistického tzv. slovenského štátu sa stal terčom šikanovania. Z Nového Mesta nad Váhom musel sa ako „nespolahlivý“ sťahovať do nového pôsobiska na

východné Slovensko, najprv do Pruského a odtiaľ do Sečoviec. Avšak fašisti ani tu ani na chvíľu nespúšťali *M. Kliského* z očí, a tak sa musel sťahovať po tretí raz, tentoraz však sám, iba s batôžkom najpotrebnejších osobných vecí a v sprievode agentov smutne slávnej Ústrednej štátnej bezpečnosti, no nie do novej školy, ale do väzenia. Bol väznený na ÚŠB v Prešove, Bratislave, na Krajskom súde v Bratislave a znova na ÚŠB. Týranie, ktoré podstúpil, zanechalo síce značné stopy na jeho zdraví, nezmenilo však jeho pokrokové zmýšľanie. Aj pod policajným dozom v podmienkach hlbokkej konšpirácie naďalej burcuje do boja za zvrhnutie fašistického otroctva, za novú Československú republiku, za socialistický spoločenský poriadok. Znovu musí unikáť pred zatknutím a sťahovať sa do Hlohovca, kde na tamjšej meštianskej škole nachádza útluk a ochranu.

Napriek nepriaznivému zdravotnému stavu od prvého dňa oslobodenia sa *Mikuláš Kliský* zapája do organizovania a výstavby nového života, najprv ako okresný školský inšpektor a od roku 1947 ako predseda Okresného výboru KSS v Hlohovci a člen Oblastného výboru KSS v Bratislave. V roku 1949 odchádza jubilant do Nitry, kde zakotvil natrvalo. Stáva sa najprv vedúcim referentom školstva, kultúry a telesnej výchovy KNV a neskôr vedúcim oddelenia propagandy a agitácie KV KSS. Práve v týchto vedúcich funkciách sa pričiňuje *Mikuláš Kliský* o rozvoj archeologického výskumu Nitry. Požiadavku uskutočniť tento výskum staval ako mimoriadne naliehavú nielen vzhľadom na využitie výsledkov výskumu na osvetlenie našich národných dejín, ale aj pre význam a využitie archeológie v ideologickej práci. Nemalú zásluhu má jubilant aj o vybudovanie dôstojného stánku pre Archeologický ústav a jeho premiestnenie do Nitry. Potom pôsobí *M. Kliský* ako vedúci tajomník Krajského výboru Československej spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov; v tejto funkcii rozvíja veľmi širokú prednáškovú činnosť, v ktorej dostáva archeologická tematika popredné miesto.

V priebehu celej svojej predchádzajúcej učiteľskej a neskôr politickej činnosti kládol jubilant mimoriadny dôraz na štúdium a rozvoj histórie ako zdroja politického uvedomenia, národného a internacionálneho povedomia. Pretože mu úlohy, ktoré mu dávala strana boli zákonom, plnil ich vždy čestne a dôsledne. Stále však túžil venovať sa vedeckovýskumnej práci. Toto želanie

sa mu splnilo až v roku 1960, keď prechádza do Archeologického ústavu SAV. Napriek námahe a času potrebnému na oboznamovanie sa s novými problémami a plnenie zodpovedných úloh, dáva sa *M. Kliský* s plnou vervou do štúdia, ktoré popri zamestnaní úspešne završil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave doktorátom filozofie. S rovnakým zápalom sa púšťa do terénneho výskumu na Orave, v Nitre a Novej Bani.

Vedecká a odborná práca PhDr. *M. Kliského* bola determinovaná jednak jeho predchádzajúcim pôsobením, jednak kultúrno-osvetovým zameraním. Spracoval a publikoval prácu o územnom rozšírení a chronológii karolínskych mečov (Študijné zvesti AÚ SAV, 14, 1964, s. 105—122), v ktorej poukázal na dôležitosť a zložitnosť tejto problematiky v širších súvislostiach, najmä vo vývoji slovanského osídlenia na území ČSSR. Prácou Vývoj voza v praveku so zreteľom na nálezy v Československu (Agrikultúra, 6, 1967, s. 7—52) sa pokúsil zasa riešiť význam voza v praveku z hľadiska jeho vzniku, vývoja a významu. Výsledkami výskumu na slovanskom výšinnom hradisku na Zámčisku pri Novej Bani (Slov. archeológia, 24, 1976, s. 453—462) prispel k poznaniu nielen problematiky výšinných sídlisk, ale aj kontinuálneho vývoja fortifikácií na dôležitých horských prechodoch a strategických bodoch.

Bohatá je publikačná činnosť jubilanta v oblasti kultúrno-osvetového využívania archeologických pamiatok a pamiatkovej starostlivosti. Pútavou formou sprístupnil širokej verejnosti výsledky výskumov v Nitrianskom Hrádku, na Molpíre pri Smoleniciach, v Očkove, Ducovom, Nitre, Novej Bani, ako aj poznatky o pravekom a včasnohistorickom osídlení Západného Slovenska i menových a obchodných pomeroch na Veľkej Morave. Pomerne bohatá je aj memoárová publicistická činnosť *M. Kliského* a teoretické práce z odboru vedeckého ateizmu. Nateraz jubilant úspešne pracuje na archeologickej topografii Slovenska a zaoberá sa aj problematikou obchodných vzťahov Veľkej Moravy. Má ešte ďalekosiahle plány, aby mnohé zo svojich vedomostí a skúseností zanechal mladej generácii, s ktorou si veľmi dobre rozumie.

Vysoko treba hodnotiť prácu jubilanta v súvisi s bojom za pokrok a rozvoj socialistickej vedy a kultúry; túto prácu vykonával vždy z principiálnych pozícií zanieťeného komunistu. Treba oceniť nielen odbornú, ale aj organizátorskú prácu *M.*

Kliského, ktorú vykonal v období kladenia základov socialistického školstva a kultúry, socialistickej výstavby, vôbec, ako aj v období konsolidácie po krízových rokoch. Treba vyzdvihnúť jeho dôstojné, čestné a nanajvýš humánne konanie so zanietením pre pokrok i spravodlivosť.

Všetci pracovníci ústavu, kolegovia a priatelia želajú nášmu milému jubilantovi veľa dobrého

zdravia, ďalšie úspechy v tvorivej vedeckej a politicko-organizátorskej práci, ďalšie úspešné a bohaté roky života na prospech rozvoja slovenskej archeológie, socialistickej vedy a spoločnosti.

Z úprimného srdca mu všetci privolávame
Mnoga ljeta živio!

Bohuslav Chropovský

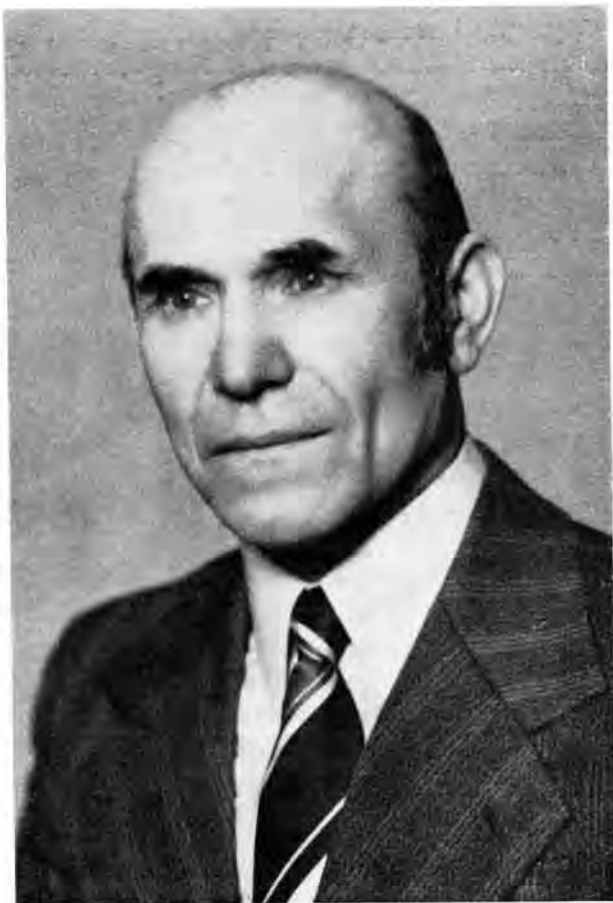
PhDr. Blažej Benadik, CSc., šesťdesiatročný

V terajšom období búrlivého rozmachu slovenskej archeologickej vedy a množstva terénnych výskumov i vedeckých objavov s akousi samozrejmosťou nadväzujeme na základy, ktoré v predchádzajúcich desaťročiach vybudovala staršia generácia našich bádateľov. Ani uprostred dnešných úloh a problémov však nezabúdame, v akých podmienkach pracovala a akými cestami musela prejsť, kým vytvorila to jadro poznatkov, ktoré dnes ona sama spolu s mladšími spolupracovníkmi tvorivo rozvíja. Dobré si to uvedomujeme najmä pri životných jubileách príslušníkov staršej generácie, teda aj keď sa v plnej sviežosti a sile dožíva šesťdesiatky bádateľ doby laténskej na Slovensku — *PhDr. Blažej Benadik, CSc.*

Jubilant sa narodil 2. februára 1919 v Snežnici (okr. Čadca). Podobne ako veľa jeho krajanov za predmníchovskej republiky odchádza z chudobných Kysúc za prácou. V Čechách sa učí za kováča-zámočníka a pracuje v továrni. Vážnivo ho však priťahuje iný svet — knihy. Po večeroch si dopĺňa vedomosti a po vojne začína študovať strednú školu. Po jej ukončení ho záujem o humanitné vedy, hlavne o históriu a starovek, vedú na Karlovu univerzitu v Prahe, kde u profesora J. Filipa v roku 1955 končí štúdium prehistórie úspešným obhájením diplomovej práce o keltskom osídlení Slovenska. Tomuto dovtedy len málo známemu úseku našich najstarších dejín zostal verný dodnes.

Blažej Benadik si hneď spočiatku uvedomoval akútnu potrebu vtedajšej slovenskej archeológie — rozšírenie a kritické zhodnotenie pramennej bázy. Preto už počas štúdií začína so svojimi spolupracovníkmi terénny výskum, v ktorom intenzívne pokračuje ako pracovník Archeologic-

kého ústavu SAV v Nitre (od roku 1954). V nasledujúcich rokoch odkrýva viaceré nové keltské lokality, predovšetkým veľkú nekropolu v Mani, pohrebiská v Michale nad Žitavou, Úľanoch nad Žitavou a Bajči (*Laténske pohrebisko ve Velké Mani na Slovensku*, *Archeol. rozhledy*, 5, 1953, s. 157—167, 185—189, 272—273, 281—282; *Ďalší rok výskumu na laténskom pohrebšti vo Velké Mani o. Úráble*, *Archeol. rozhledy*, 6,

1954, s. 319—320, 333—334, 337—338, 417—418; 426; *Keltské pohrebisko v Bajči-Uľkanove*, Slov. archeológia, 8, 1960, s. 393—451). Popri výskumoch v teréne usilovne spracúva staršie nálezové fondy, ktoré vydáva ako samostatný korpus v práci *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku* (Bratislava 1957).

Svoje poznatky z výskumu pohrebísk zhrnul jubilant v štúdiách *Grafitová keramika v la'én-skych hroboch na Slovensku* (Slov. archeológia, 9, 1961, s. 175—208), *Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku* (Slov. archeológia, 10, 1962, s. 341—366) a *Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei* (Slov. archeológia, 11, 1963, s. 339—390). Tieto štúdie tvoria dodnes základ výskumu keltského osídlenia Slovenska.

Súčasne s výskumom pohrebísk rieši B. Benadik ďalší dôležitý okruh problémov, spojený s neskorolátenským osídlením Slovenska. Východiskovým bodom sa stal výskum významného strediska z tohto obdobia v Zemplíne v rokoch 1955—1957 a 1962—1963, ktorý riešil viacero nových problémov spojených s dáckym zásahom a vznikom veľkých výrobných centier pred prelomom letopočtu (*Úzrodné prvky na neskorolátenskej maľovanej keramike v Zemplíne*, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, 2, 1957, s. 83—86; *Z prehistórie Zemplína*, Nové obzory, 7, 1965, s. 169—178; *Die spätlatènezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei*, Germania, 43, 1965, s. 63—91; *New Finds of Zemplín, East Slovakia*, Recent Archaeological Finds in Czechoslovakia, Praha 1966, s. 58—63. *Dakische Elemente in der spätlatènezeitlichen Kultur der Slowakei*, Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, 2, Praha 1971, s. 907—912).

Začiatkom šesťdesiatych rokov predkladá B. Benadik i svoje prvé syntetické hodnotenie mladšej doby železnej na Slovensku, v ktorých sa úspešne pokúša zakomponovať získané poznatky do celkového historického obrazu doby (*Rozklad prvotnopospolnej spoločnosti na Slovensku*, Slovenská vlastiveda, I, Bratislava 1961, s. 51—57; *Na prahu histórie*, v práci Paulík, J. — Novotná, M. — Benadik, B.: *Život a umenie doby železnej na Slovensku*, Bratislava 1962, s. 155—217). Výsledky svojej činnosti na východnom Slovensku zhrnul v stati *Mladšia doba železná* (Pravek východného Slovenska, Košice 1966, s. 147—172).

V rokoch 1965—1967 uskutočňuje jubilant výskum hradiska pri Krnči na Ponitří, kde zis-

tuje charakter neskorolátenského osídlenia v periférnej zóne keltského osídlenia (*Neskorolátenske opevnené sídlisko v Krnči*, Archeol. rozhledy, 19, 1967, s. 612—618, 622).

Začiatkom sedemdesiatych rokov vychádzajú z jubilantovho pera práce, ktoré uzatvárajú ďalšiu etapu výskumu vývoja keltskej civilizácie na Slovensku a prinášajú syntetizujúci pohľad na túto problematiku (*Zemplín und die Frage der keltischen Besiedlung im nordöstlichen Teile des Karpatenbeckens*, Archeol. rozhledy, 23, 1971, s. 322—325; *Obraz doby laténskej na Slovensku*, Slov. archeológia, 19, 1971, s. 465—498; *Doba laténska*, Slovenské dejiny, Slovenská vlastiveda, Bratislava 1971, s. 103—122).

Potreba zachrany výstavbou a kultiváciou ničených keltských pohrebísk priviedla B. Benadika opäť na roviny juhozápadného Slovenska. V roku 1968 zachraňuje pohrebisko v Hurbanove. V zápätí objavuje najväčšie a najbohatšie dosiaľ zistené keltské pohrebisko na Slovensku v Palárikove, ktoré systematicky preskúmal v rokoch 1970—1974. Obrovský a vedecky mimoriadne závažný materiál z tejto lokality i ďalších nekropolí je i v súčasnosti stredobodom záujmu tohto bádateľa (*Besonders angelegte Gräber auf keltischen Gräberfeldern der Slowakei und ihre gesellschaftliche Bedeutung*, Alba Regia, 16, 1975, s. 97—106; *Zur Datierung des jüngsten Horizontes der keltischen Flachgräberfelder im mittleren Donaugebiet*, Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet, Bratislava 1977, s. 15—31; *Keltisches Gräberfeld in Maňa* (v tomto čísle Slov. archeologie).

Nie je potrebné uvádzať celú publikačnú činnosť jubilanta, ktorá presahuje 60 bibliografických jednotiek. Takisto nám neprislúcha hodnotiť jubilantovo vedecké dielo, ktoré ešte nie je uzavreté a nepochybne prinesie našej vede mnohé cenné plody jeho skúseností, rozhľadu a odbornej erudície.

Na záver chcem dodať niekoľko slov o ľudskom profile B. Benadika, ako ho poznáme v kruhu jeho spolupracovníkov. Tu ho charakterizuje vitálna činnosť, ktorá sa v spojení so zmyslom pre techniku často osvedčila v každodennej praxi. Jubilantov skutočne mladistvý životný elán, originálny filozofický prístup k životu s jeho drobnými radosťami i starosťami a predovšetkým vskutku spontánne očarenie krásou, s ktorou sa stretáme, ale často ju v každodennom živote nevidíme, je vzácnym príkladom jeho sviežich du-

ševných síl a zdrojom poučenia i zamyslenia pre nás mladších. Preto mu jeho priatelia a spolupracovníci želajú, aby i budúce roky boli preňho

prameňom optimizmu, duševnej pohody a chuti do ďalšej práce.

Karol Pieta

Štvrté zasadanie riaditeľov archeologických ústavov akadémií vied socialistických krajín

Na základe dohôd o koordinácii vedeckovyskumnej činnosti, kooperácii a rozvíjaní úzkej súčinnosti nielen v rámci bilaterálnych dohôd, ale aj na širšej báze medzinárodnej spolupráce uskutočnilo sa na pozvanie Archeologického ústavu Bulharskej akadémie vied 3.—6. októbra 1977 v Plovdive štvrté zasadanie riaditeľov Archeologických ústavov akadémií vied socialistických krajín. Na zasadaní sa prerokovali základné otázky úzkej koordinácie a kooperácie.

Program:

1. Referáty o činnosti ústavov v rokoch 1976—1977.

2. Hlavné smery činnosti ústavov do roku 1980.

3. Stav a možnosti širšieho rozvoja bilaterálnej a multilaterálnej spolupráce.

4. Návrh na rozvoj systému organizácie vedecko-technických informácií, na organizáciu užšej spolupráce a konkretizácie úloh a na konanie budúceho zasadania.

Všetci riaditelia vystúpili s referátmi o činnosti ústavov; vyzdvihli hlavné výsledky terénneho archeologického výskumu a publikačnú činnosť. Účastníci zasadania mohli konštatovať, že sa v rámci krajín socialistického spoločenstva veľmi úspešne rozvíja široký terénny výskum, spojený predovšetkým so súčasnými veľkými stavbami socializmu. Vďaka podpore straníckych a štátnych orgánov archeologické inštitúcie získavajú stále nové doklady nielen o vývoji ľudskej spoločnosti ako celku, ale aj podklady a údaje umožňujúce riešiť problematiku vzniku jednotlivých národov a národností, ich zástoja v súvekom historickom, kultúrnom a ekonomickom vývoji, ako aj otázky interetnických vzťahov.

Po obsiahlej diskusii sa prijali závery, že tieto referáty treba publikovať v Slovenskej archeológii. Ďalej sa dohodlo, že podľa vzoru Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie Akadémie vied NDR by sa mala pre každý štát spracovať príručka o organizácii vedeckého archeologického bádania. Články o najdôležitej-

ších archeologických lokalitách a nálezoch publikovať v časopise *Altertum*.

Konferencia riaditeľov sa podrobne zaoberala informáciami o hlavných úlohách vedeckovyskumnej činnosti archeologických ústavov do roku 1980. Osobitný dôraz sa položil na veľké výskumy, ktoré sa uskutočnia formou expedícií, aby sa mohli na nich zúčastňovať obzvlášť mladší pracovníci. Posúdili sa aj plánované konferencie a sympóziá, ktoré treba organizovať tak, aby bola možnosť širšej účasti z jednotlivých socialistických krajín. Konferencia prijala záver, že do päťročných plánov bude treba zaraďovať predovšetkým širšie témy, na ktorých riešení by sa umožnila účasť vedcov aj z ostatných krajín. V menšej miere by sa mali do štátnych plánov zaraďovať témy užšieho teritoriálneho a vlastivedného charakteru.

Detailne sa posúdil stav a perspektíva dvojsstranných a mnohostranných dohôd. Doterajšie skúsenosti jednoznačne potvrdzujú, že treba účinne na širokej báze rozvíjať medzinárodnú spoluprácu a využívať na to všetky možnosti. Preto bolo dohodnuté, že sa v omnoho širšom rozsahu než doteraz budú vytvárať podmienky na výmenu mladých vedeckých pracovníkov, ktorí by tak mali možnosť hlbšie sa zoznámiť s nálezovým materiálom i metodikou a metodológiou archeologického výskumu v tom-ktorom štáte. Konferencia riaditeľov veľmi podrobne prekonzultovala a zhodnotila stav a úlohy dvojsstranných dohôd. Po výmene skúseností sa konštatovalo, že najlepšou zárukou rozvoja spolupráce je forma bilaterálnych komisií. Preto bolo dohodnuté, že postupne sa tieto komisie konštituuju medzi všetkými krajinami RVHP. V budúcnosti sa majú častejšie organizovať medzi jednotlivými štátmi menšie diskusie a sympóziá o dôležitých konkrétnych teoretických, metodologických i organizačných otázkach a problémoch.

Na zasadaní bol široko prediskutovaný návrh Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäolo-

gie AV NDR a Institutu histórii kultúry materialnej PAN na spracovanie a vydanie Encyklopédie včasných dejín národov Európy; osobitne starostlivo sa posudzovala jej tematická a obsahová náplň. Bolo dohodnuté, že toto dielo bude spracované na báze širokej medzinárodnej spolupráce socialistických štátov. Encyklopédia bude zahrňovať materiálnu a duchovnú kultúru všetkých národov v období včasného stredoveku (6.—14. stor.), pričom sa v širšej miere budú brať do úvahy aj historické zvláštnosti vzniku a rozvoja každého štátu. Konferencia riaditeľov nielen posúdila predložený návrh, ale prijala aj konkrétne závery o organizácii práce na tomto významnom diele, zvlášť pokiaľ ide o ustanovenie národných komitétov interdisciplinárneho charakteru a medzinárodnej vedeckej redakcie, prípravu vzorových hesiel a spracovanie návrhu úplného heslára.

Na konferencii sa prediskutoval aj systém organizácie vedeckotechnických informácií v Archeologickom ústave SAV, ako aj potreba zavádzania ich jednotného systému v medzinárodnom meradle. Bolo dohodnuté, že hlavné zásady a kód budú predložené všetkým inštitúciám a uskutočnia sa stretnutia s cieľom detailne prediskutovať hlavné smery a ciele jednotného informačného systému v medzinárodnom meradle.

Riaditelia ústavov sa dohodli, že sa budú pravidelne stretávať dvojročne, na príprave týchto stretnutí sa budú podieľať zástupcovia riaditeľov, prípadne vedeckí tajomníci ústavov.

Riaditeľ Archeologického ústavu Maďarskej akadémie vied akademik *L. Gerevich* preložil návrh, aby sa piata konferencia konala v Maďarskej ľudovej republike. Návrh bol jednohlasne s poďakovaním prijatý.

Bohuslav Chropovský

Hlavné výsledky vedeckovýskumnej činnosti československej archeológie v rokoch 1976—1977 a jej úlohy do roku 1980

Vedeckovýskumná činnosť Archeologického ústavu ČSAV a Archeologického ústavu SAV v 6. päťročnici sa dostala na novú obsahovú a organizačnú úroveň. V zmysle záverov XV. zjazdu KSČ sa pristúpilo v celoštátnom meradle ku koncentrácii vedeckovýskumnej činnosti stanovaním dvoch hlavných úloh štátneho plánu bádateľského výskumu. Úloha „*Praveký vývoj Československa a jeho vzťahy k ostatným kultúrnym oblastiam*“ (koordinátor člen korešp. SAV *B. Chropovský*) sa člení na 8 čiastkových úloh a úloha „*Slovania a prvé štátne útvary na území Československa*“ (koordinátor akademik *J. Poulík*) na 6 čiastkových úloh. Na ich plnení sa však podieľajú nielen archeologické ústavy, ale aj vysoké školy a múzeá.

V rámci čiastkovej úlohy „*Uznik a rozvoj metalurgie a jej vplyv na ďalší hospodársky vývoj Európy v praveku a včasnej dobe dejinnej*“ bol vyhotovený katalóg pre monografiu zaoberajúcu sa hromadnými nálezmi zo staršej doby bronzovej z hľadiska ich vypovedacej schopnosti o výrobe a spracúvaní kovov. Na základe doterajších výsledkov terénnych výskumov boli zhodnotené doklady o ťažbe zlata od praveku do neskorého stredoveku v Čechách (*Kudrnáč, J.*:

Urzeitliche und mittelalterliche Goldgewinnung in Böhmen). Po ukončení výskumu opevnenej osady z prelomu staršej a strednej doby bronzovej v Spišskom Štvrtku a rozsiahleho žiarového pohrebiska v Radzovciach sa spracovalo teoretické hodnotenie výsledkov oboch týchto významných výskumov. Závery sa použili v závažných štúdiách o mediteránnych vplyvoch v Karpatskej kotline (*Uladár, J. — Bartoněk, A.*: *Zu den Beziehungen des ägäischen, balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kulturelle Ausstrahlung der ägäischen Schriften in die Nachbarländer*). Pre poznanie hospodársko-spoločenského vývoja na Morave majú značný význam výsledky terénnych výskumov v Bořitove a Holešove. Pozornosť sa venovala aj dejinám železiarskej produkcie. Vývojom hutníckej techniky v dobe laténskej a rímskej sa zaoberá práca *R. Pleinera* *Les débuts du fer en Europe*.

V súvisi s riešením čiastkovej úlohy „*Zásah cudzích etnických skupín a antických kultúr a ich význam pre vývoj spoločnosti a rozvoj nášho územia*“ sa riešilo niekoľko teoretických otázok. Bola publikovaná práca o pilinskej kultúre (*Furmáněk, U.*: *Pilinyer Kultur*) a vyhotovená práca

Počiatky a vývoj staršej doby železnej v Podunajskej oblasti.

V rámci úlohy „*Genéza keltských oppíd a ich hospodársky, politický a kultúrny význam vo vzťahu k dedinskému zázemiu*“ sa pokračovalo v systematickom výskume na hradisku Závist (Motyková, K. — Rybová, A. — Drda, P.: Závist — keltské hradišče ve středních Čechách; Čížmář, M. — Drda, P. — Motyková, K. — Rybová A.: Závist. Übersichtliche Darstellung der archäologischen Forschung). Bola spracovaná monografia o laténských sídliskách na Morave (Meduna, J.: Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren). Veľká pozornosť sa venovala aj otázkam keltského mincovníctva (Kolníková, E.: Keltské mince na Slovensku). Pokračoval terénny výskum keltského oppida v Hostýne (dokončil sa tu rez valom); výskum v Českých Lhoticiach osvetlil konštrukciu vchodu do oppida; pokračoval aj výskum oppida v Třisove.

V rámci súhrnnej témy „*História a kultúra germánskych kmeňov v dobe rímskej a sťahovania národov a ich vzťah k cudzím etnikám*“ sa skúmali sídliskové objekty zo staršej doby rímskej v Mlékojedoch, pokračoval rozsiahly systematický výskum komplexu rímskych stavieb v Cíferi-Páci. Hradisko a sídlisko púchovskej skupiny boli prebádané v Liptovskej Mare. K poznaniu hospodárskeho vývoja germánskej spoločnosti ovplyvnenej rímskou civilizáciou prispeli výsledky výskumu v Hluku. Preskúmali sa aj výrobné objekty z doby rímskej v Rusovciach a pokračoval výskum rímskeho tábora v Stupave. K osvetleniu problematiky rímskeho osídlenia prispelo objavenie zatiaľ najstaršieho rímskeho nápisu na Slovensku (Kolník, T.: Rímsky nápis z Boldogu).

Bol spracovaný súhrn všetkých dosiaľ známych hrobových nálezov a pohrebísk z 1.—4. stor. n. l. na Slovensku. Všestranný rozbor hmotných prameňov v konfrontácii s písomnými správmi dovoľuje lokalizovať Tacitovo „kráľovstvo“ Vanniovo na juhozápadné Slovensko. Významnou mierou sa dopĺňajú doterajšie poznatky o vzťahoch medzi germánskymi kmeňmi a rímskym impériom v strednom Podunajsku (Kolník, T.: Pohrebiská z doby rímskej na Slovensku).

Najrozsiahlejšia čiastková úloha je „*Úznik a vývoj poľnohospodárskych civilizácií a kultúr od praveku do stredoveku v strednej Európe*“. K ďalšiemu objasneniu vývoja v paleolite prispeli výskumy v Bečove, Přezleticiach, Hostime, Dolných Věstoniciach a Předmostí. Nové po-

znatky priniesol výskum epipaleolitickej lokality pri Veľkom Slavkove v oblasti Vysokých Tatier.

Pri riešení úlohovej etapy „*Charakter neolitických sídlisk vo vzťahu k prírodnému prostrediu a ich postavenie v rámci ekonómie začínajúcej produkcie potravín*“ boli dosiahnuté dobré výsledky v terénnom výskume a prieskume mikroregiónov v Bylanoch a Křimiciach s využitím interdisciplinárnej spolupráce. Problematika vzniku a rozvoja poľnohospodárstva sa riešila výskumami rozsiahlych neolitických osád v Blatnom, Cíferi-Páci, Mohelnici a Vedroviciach. Výsledky týchto výskumov dosahujú kvalitatívne vyššiu úroveň aj v dôsledku spolupráce s biologickými vednými disciplínami, ktoré riešia problematiku chovu dobytka, výskytu poľnohospodárskych plodín a charakteru poľnohospodárskych systémov v súvisi s bioklimatickými podmienkami v pravekom a včasnodedajnom vývoji. Veľmi pozoruhodné výsledky sa dosiahli terénnym výskumom opevnených eneolitických sídlisk vo Svodíne, Těšeticiach, Kramolíne a Mšene. Bol spracovaný náčrt vývoja v strednej Európe v priebehu eneolitu so zreteľom na hlavnú kultúrnu orientáciu jednotlivých kultúrnych komplexov, ich synchronizáciu a genézu nových kultúr Pleslová-Štiková, E.: Die Beziehungen des mitteleuropäischen mittleren und jüngeren Äneolithikums zur Schnurkeramik und zur Glockenbecherkultur). Zistila sa — v Európe unikátna — štvorcová „fortifikácia“ z obdobia kultúry lievikovitých pohárov (Horský, Z. — Marek, F. — Pleslová-Štiková, E.: Makotřasy. A Square Palaeoastronomic Structure on the Funnel Beaker Culture Locality). V etape, v ktorej je jednou z úloh spracovanie problematiky podmienok vývoja kultúrnej integrácie od strednej po neskorú dobu bronzovú z hľadiska foriem diferencovanej rodovej spoločnosti, spracovala sa štúdia o kultúrnych a spoločenských vzťahoch v strednej a mladšej dobe bronzovej, o rozvoji česko-falckej mohylovej kultúry — na základe výskumu v Podražniciach a v Chodounoch. Sústavne spracúvanie antropologického materiálu z uskutočňovaných výskumov je súčasťou riešenia problematiky antropologických vzťahov pravekého obyvateľstva.

Úloha „*Úvoj ideológie pravekého a včasnohistorického ľudstva v ČSSR vo svetle archeologických nálezov*“ spočíva nielen v riešení základných problémov nadstavbových javov pravekej a včasnohistorickej spoločnosti z úzko vedeckého hľadiska, ale najmä v aplikácii záverov

vo svetonázorovej výchove spoločnosti. Z toho dôvodu je významná kolektívna práca — zborník Historické korene vzniku náboženstva a jeho prejavy v jednotlivých obdobiach praveku a včasnej dobe dejinnej. Spracúvajú sa materiály získané z jaskynných kultových miest v Karpatskej kotline, z kultového objektu na otomanskom sídlisku v Spišskom Štvrtku a z obetiska ľudu púchovskej skupiny v Liptovskej Mare.

Súčasný svetový trend vyvoláva potrebu aplikácie moderných metód exaktných vedných disciplín, ako prostriedku kvalitatívnejšej heuristickej činnosti a na získavanie čo najobjektívnejšej charakteristiky skúmaných javov. Táto problematika sa rieši a spracúva v rámci čiastkovej úlohy „Aplikácia prírodných a matematických vied a vedecko-technické informácie v archeológii“. Pri riešení témy „Porovnanie štruktúr pravekých nálezov s použitím prírodovedných a matematických metód“ bol spracovaný program FANSC 4 pre samočinný počítač v jazyku FORTRAN; bol aplikovaný na terénnych výskumoch. Rozvíja sa aj využívanie geofyzikálnych metód v archeologickej prospekcii. V rámci tejto úlohy bolo mimoriadne úspešné celoštátne sympóziu o využívaní výsledkov geofyziky. Širšie sa rozvinula práca na archeologickej informatike s využívaním knižných a dokumentačných fondov.

Rozsiahla investičná výstavba, najmä stavby takého druhu, ako diaľnica, vodné diela, plynovod, ropovod a i., vytvárajú predpoklady na objavovanie, zároveň však aj značné ničenie významných archeologických lokalít. Záchrana týchto objektov sa stala v súčasnosti prvoradou úlohou archeológie. Medzi najvýznamnejšie z nich patria neolitické sídliská, laténske výrobné objekty, sídliská z doby rímskej a pohrebiská z predveľkomoravského, veľkomoravského a po veľkomoravského obdobia z lokalít Čataj, Pác, Slovenská Nová Ves, Zeleneč, Modranka (všetky zistené pri výstavbe diaľnice), knovízske sídlisko v Trískolupoch, rímske sídlisko v Tuchomyšli a polykultúrne sídlisko v Tušimiciach. Mimoriadna pozornosť sa venuje výskumu historického jadra mesta Most, ktorý priniesol doklady o prvotnom urbanistickom usporiadaní mestského sídliska. Na Morave sa začal výskum rozsiahleho areálu sídlisk, pohrebísk a hradísk zo všetkých období praveku a včasnej doby dejinnej v okolí rieky Dyje. Na Slovensku sa začalo s prípravou komplexného výskumu budúceho areálu vodného diela na Dunaji.

Do hlavnej úlohy „*Praveký vývoj Československa a jeho vzťahy k ostatným kultúrnym oblastiam*“ je zaradená aj čiastková úloha „*Sociálna spoločnosť a tradícia antickej kultúry*“, na jej riešení sa podieľa Kabinet pro studia latinská, řecká a římská ČSAV; úlohu „*Účesť kultúr starého Orientu*“ rieši Egyptologický ústav Univerzity Karlovy v Prahe.

V rámci druhej hlavnej úlohy štátneho plánu bádateľského výskumu „*Slovania a prvé štátne útvary na území Československa*“ venovala sa prvoradá pozornosť štúdiu a osvetleniu počiatkov českých i slovenských národných dejín a československej štátnosti, ako aj otázkam vzniku a rozvoja Slovanov vôbec.

Prvá čiastková úloha má názov „*Etnogenéza Slovanov. Posledné neslovanské etniká na území Československa pred vystúpením Slovanov. Počiatky slovanského osídlenia. Najstaršia slovanská materiálna kultúra a antropologický vývoj*“. V rámci nej napísal J. Tejral monografiu Morava na sklonku antiky a bola vypracovaná aj štúdia o včasných slovanských nálezoch z Čiech, ktoré boli zaradené do širších stredoeurópskych súvislostí. Riešenie tejto závažnej úlohy sa upriamilo na rozpracovanie štyroch základných tém, súvisiacich s rozborom sídliskových pomerov i foriem a ich vývoja od 6. až do 12. stor., ako aj pohrebísk z tohto obdobia v celej Karpatskej kotline. Nový materiál k riešeniu týchto tém poskytl výskum sídlisk s keramikou pražského typu v Mutěnicích, Komjaticích, Březne a Dřetovicích, a slovansko-avarských pohrebísk v Kómárne, Čataji a Šebastovciach.

Druhá čiastková úloha má za cieľ riešiť tieto témy: „*Účesť a rozvoj Veľkej Moravy*“, „*Formovanie prvých slovanských štátov*“, „*Účesť veľkomoravských centier a ich územia*“. V Mikulčiciach pokračoval výskum sídliska mestského charakteru, ktoré sa na západnej strane lokality primkávajú ku kniežaciemu hradu; bolo tu preskúmané aj ďalšie kostrové pohrebisko. Významným prínosom sú nové poznatky o XII. sakrálnnej stavbe, pri ktorej sa po prvý raz zistila technika kombinácie dreva a muriva, objasnili sa tu i ďalšie detaily konštrukcie opevnenia a obydlí z 8.—9. stor. S cieľom zistiť význam a postavenie Nitry v dobe veľkomoravskej a v ďalšom stredoveku uskutočnil sa v Nitre terénny výskum remeselníckej osady z 9. stor. na Šindolke a novoobjavennej veľkomoravskej osady so zvláštnymi typmi príbytkov na Mikovom dvore. Neočakávané a závažné výsledky priniesol výskum slovanského

hradiska v Spišských Tomášovciach; dokázal nielen existenciu slovanskej kamennej architektúry na severovýchodnom Slovensku, ale aj to, že toto územie bolo integrálnou súčasťou Veľkej Moravy. Bola tiež ukončená práca Významné slovanské náleziská na Slovensku, ktorá podáva súpis, charakteristiku, chronologické zaradenie a opis najdôležitejších slovanských nálezísk na Slovensku, datovaných do 5.—12. storočia.

Čiastková úloha „*Úznik a rozvoj priemyslovského štátu*“ je tematicky i pracovne rozsiahla. Pri riešení úlohovej etapy „*Výskum priemyslovských centier*“ sa spracúvali výsledky doterajších výskumov; pri výskume v Budči sa zistili dôležité poznatky o opevnení dvorca na akropole, boli odkryté kamenné dvorce z mladšej doby hradištnej, pod ktorými sa zistila staršia vrstva s drevenými stavbami. Výskumom na Vyšehrade sa zistili objekty z 10.—11. stor. a na hradisku Libice objekty s keramikou pražského typu a intenzívne osídlenie v 8.—11. stor. s dokladmi kovárskej výroby. Na Sázave boli odkryté základy zatiaľ najstaršieho románskeho kostola. Na riešenie problematiky zázemia centier a poľnohospodárskych sídlisk sa upriamili záchranné výskumy v Dřetoviciach a Stehelčevsi. Boli publikované súborné štúdie o výsledkoch výskumu v Hradsku pri Mšene, Bíline a Starom Měste a spracovaná materiálová a analytická práca o kostrových pozostatkoch zo slovanského pohrebiska v Radomyšli. V rámci tejto úlohy bola pripravená monografia M. Beranovej *Zemědělství starých Slovanů a spracúva sa téma „Rozvoj remesiel vo včasnofeudálnej spoločnosti“*.

Na úlohu „*Materiálna kultúra za feudalizmu — špecifické črty slovenskej kultúry v stredoveku*“ sa upriamril výskum včasnostredovekého pohrebiska a sakrálnej stavby v Nitrianskej Blatnici, kde sa riešili architektonické problémy v súvisi s predrománskou rotundou, ako aj problematika hospodárskeho zázemia osady. Zistili sa tu ďalšie sídliská, plužiny i stopy zaniknutých banských zariadení. Pokračoval aj výskum pohrebiska z 9.—11. stor. v Čakajovciach.

V rámci čiastkovej úlohy „*Úznik stredovekých miest ako dôsledok zmeny ekonomických a spoločenských vzťahov včasnopriemyslovského štátu*“ sa riešila problematika zmien v ekonomike poľnohospodárskych sídlisk v súvisi so vznikom mestských centier a uskutočnil sa širší povrchový prieskum v oblasti Čáslavi, Prahy a Mostu (tu sa skúmalo aj zaniknuté sídlo pri románskom tribúnovom kostole). V úlohovej etape „*Sídliskové*

aglomerácie pri správnych hradoch a tržné miesta ako predstupeň mestských útvarov“ sa dokončila práca o počiatkoch mesta Hradec Králové a uskutočnil sa terénny výskum v Tisovej a Sezimovom Ústí. Významné výsledky priniesol výskum pražskej sídliskovej aglomerácie. Uskutočnil sa aj výskum včasnogotickej architektúry vo Vízburku.

Čiastková úloha „*Pražský hrad*“ bola riešená záchrannými výskumami v súvisi s generálnymi rekonštrukciami areálu hradu. V Lumbeho záhrade sa uskutočnil výskum rozsiahleho pohrebiska z 9.—10. stor. a záchranný výskum sa robil aj na severnom parkane a v Lobkovickom parku.

V roku 1976 sa konal v Mikulove VIII. celostátny seminár archeológov stredoveku ČSSR s hlavným zameraním na odraz feudalizmu v hmotnej kultúre dediny 13.—15. storočia (*Archaeologia historica* 2, 1977) a v roku 1977 v Nových Vozokanoch IX. seminár s hlavným dôrazom na typy sídlisk v 10.—13. storočí na území Československa a ich vzájomné vzťahy.

Vedeckovýskumná činnosť československej archeológie je omnoho bohatšia než mohlo byť uvedené v tomto príspevku. Terénne výskumy prinášajú stále nové druhy predmetov materiálnej kultúry, na základe ktorých možno širšie riešiť nielen problematiku pravekého a včasnohistorického vývoja v Československu, ale aj európskych dejín.

Hlavné smery vedeckovýskumnej činnosti do roku 1980 sú dané päťročným plánom podľa uvedených tém. Prvoradé miesto medzi nimi zaujímajú teoretické práce upriamené na sociálno-ekonomické otázky vývoja ľudskej spoločnosti. Úspechy, ktoré dosiahla československá archeológia v období budovania socialistickej spoločnosti, vytvorili podmienky na spracovanie Encyklopédie československej archeológie, ktorá sa pripravuje. Spracúva sa aj Archeologická topografia Slovenska, ktorá má byť vydaná v 15 zväzkoch. V terénnom výskume okrem tematických úloh zaradených do štátneho plánu sa bude venovať prvoradá pozornosť predovšetkým rozsiahlym záchranným výskumom na stavbách socializmu, osobitne v oblasti Mostu, v priestore vodného diela na rieke Dyji na Morave a vodných diel na Dunaji, kde je komplexný archeologický výskum rozplánovaný na viac ako 10 rokov.

V roku 1979 sa pripravuje medzinárodná konferencia k problematike vzniku feudalizmu, me-

dzinárrodné sympóziu na tému „*Naddunajské barbarikum a Rímnia*“ v súvisi s 1800. výročím nápisu na Trenčianskom hrade (Laugaritio) a sympóziu o základnej problematike doby bronzovej. Na rok 1980 sa plánuje v spolupráci s Poľskou akadémiou vied medzinárodná konferencia o mladšom paleolite.

Plnenie týchto úloh si vyžaduje široké rozvinutie medzinárodnej spolupráce, najmä úzkej koordinácie a kooperácie s ústavmi krajín socialistického spoločenstva a širokú interdisciplinárnu spoluprácu.

Bohuslav Chropovský

Zum Projekt der wissenschaftlich-technischen Information

Das Informationssystem für das Fachgebiet der Archäologie ist methodisch und organisatorisch an das Archäologische Institut der SAW Nitra gebunden. Es handelt sich hierbei um eine wahre Kollektivarbeit, an der vor allem alle wissenschaftlichen Mitarbeiter des Leitinstituts in Nitra beteiligt sind sowie die der Archäologischen Institute der ČSAW in Prag und Brno, außerdem wissenschaftliche Einrichtungen anderer Ressorts, wie Universitätsinstitute und Nationalmuseen.

Dieses Informationssystem umfaßt den Sekundarfond von Informationsquellen, nämlich die archäologische Fachliteratur mit dem Hauptgewicht auf den über den Autorenkatalog schwer zugänglichen Zeitschriften. Diese Quellengruppe ist unter den partizipierenden Institutionen aufgeteilt, jede hat dabei die Analyse bestimmter Zeitschriftenreihen übernommen. Im Archäologischen Institut Nitra wird nach dem gleichen System auch der gesamte Monographien-Fond aufbereitet.

Die Analyse erfolgt nach einem einheitlichen Deskriptoren-Verzeichnis, das alle wesentlichen Merkmale archäologischer Fachliteratur umfaßt. Die für die Annotation benutzten Stichworte sind in neun Hauptgruppen gegliedert; sie umfassen geographische und zeitlich-kulturelle resp. ethnische Einordnung, Art der Objekte, Fundorte, Material, Erscheinungen der Basis und des Überbaues, Methodologie, Nachbarwissenschaften sowie verschiedene nicht fachspezifische Begriffe.

Die annotierten bibliographischen Titel sind in einer nach numerus currens geordneten Kartei erfaßt. Informationsträger sind bei unserem System Sichtlochkarten, wobei jede Karte ein Stichwort enthält. Dieses System hat sich als vorteilhaft erwiesen, da es durch seinen offenen Thesaurus jederzeit Erweiterungen ermöglicht, also im Hinblick auf die Entwicklung des Wissen-

schaftsgebietes sehr adaptierfähig ist. Das Archäologische Institut in Nitra hat in jüngster Zeit seine schon existierende Kartei — aufgebaut mit Hilfe einheimischer Prototypen — auf das französische System Dequeker umgestellt. Sowohl die aus PVC hergestellten Karten mit einer Kapazität von 10 000 Positionen als auch die Manipulation (Lochung und Lesung) sind sehr vorteilhaft gelöst.

Die Weitergabe von Informationen erfolgt im Archäologischen Institut Nitra an die Mitarbeiter direkt durch die Sichtlochkarten, an die partizipierenden Institutionen durch die Reproduktion der annotierten bibliographischen Titel, d. h. der Kartothek. Der Vervielfältigung dient ein Organisationsautomat CONSUL, dessen IBM-Cod bei der in Zukunft geplanten Aufbereitung durch elektronische Datenverarbeitung (DTV) voll adaptierfähig ist.

Die durchgearbeitete Organisation und die gesamtstaatliche Funktion des Informationssystems im Archäologischen Institut Nitra ermöglicht es, daß das Institut die Funktion eines Zentralen Informationszentrums für Archäologie in der ČSSR übernehmen wird.

Es wäre empfehlenswert, wenn es auf dem Bereich der wissenschaftlich-technischen Information zu einer Vereinheitlichung im Rahmen der RGWH-Staaten auf der Grundlage des hier gültigen Informationssystems für Gesellschaftswissenschaften MISON käme. Unter der Voraussetzung, daß die nationalen Systeme untereinander kompatibel sind, könnte eine internationale Absprache über den Thesaurus, die Informationsträger und die Formen der Weitergabe von Informationen den Austausch zwischen den einzelnen Staaten ermöglichen und so durch eine Arbeitsteilung für den Fachbereich der Archäologie ein allgemeingültiges Informationssystem schaffen.

Bohuslav Chropovský

Kurzbericht über den Arbeitsstand am Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie der Akademie der Wissenschaften der DDR für den Zeitraum 1976–1977 und über geplante Arbeitsvorhaben bis 1980

Ein ausführlicher Bericht über die Tätigkeit des Instituts wird jährlich in den „Mitteilungen zur Alten Geschichte und Archäologie in der Deutschen Demokratischen Republik“ gegeben. Dort finden sich auch die entsprechenden bibliographischen Nachweise. Weiterhin ist 1976 ein Gesamtüberblick über die archäologischen Forschungen der DDR in der Zeitschrift „Ausgrabungen und Funde“ gegeben worden. Dort werden die wesentlichen Arbeitsergebnisse dargestellt.

Der folgende Bericht kann sich daher auf die Hervorhebung von Haupttrichtungen beschränken.

1. „Archäologische Denkmäler und Umweltgestaltung“.

Auf Grund eines internationalen Symposiums im November 1975 in Weimar wurde im Herbst 1976 ein Band unter dem gleichen Titel zum Druck gegeben. An dem Band haben Wissenschaftler aus 9 Ländern mitgearbeitet. Im Anhang werden die einschlägigen UNESCO-Beschlüsse zur Thematik abgedruckt. Symposium und Publikation fanden die Unterstützung der UISPP und der CIPSH. Das Erscheinen des Bandes ist für 1978 vom Akademie-Verlag als Band 9 der „Veröffentlichungen des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie“ angekündigt.

Zur Methode archäologischer Forschung will der Band „Archäologie als Geschichtswissenschaft“ (Hrsg. von J. Herrmann unter Mitwirkung von B. Gramsch, H. Gericke und B. Krüger), der 1977 erschienen ist, beitragen. An dem Band haben Autoren aus 7 Ländern (Bulgarien, ČSSR, Frankreich, Polen, Rumänien, Sowjetunion, Ungarn) mitgearbeitet.

2. Die Ergebnisse der gemeinsamen Forschungen der AdW der DDR und der BAN in Krivina, Bezirk Russe, VR Bulgarien, werden in mehreren Bänden veröffentlicht werden. Der erste Band, der die Ausgrabungsergebnisse bis 1975 aufarbeitete, ist 1976 in Druck gegeben worden. Der zweite Band wurde auf einem Kolloquium von Mitarbeitern des DDR-Kollektivs und des bulgarischen Forscherkollektivs im März 1977 in Bad Saarow diskutiert. Nach Einarbeitung der Ergebnisse dieser Diskussion wird der

Band Anfang 1978 dem Akademie-Verlag in Berlin zur Drucklegung übergeben. Die frühmittelalterlichen Funde und die Fundstratigraphie sind in einer Dissertation von M. Wendel im wesentlichen aufgearbeitet worden. Mit dem Abschluß dieser Arbeit ist 1978 zu rechnen. Im Verlauf des Jahres 1978 wird auch im wesentlichen die Untersuchung der frühmittelalterlichen Siedlungsschichten im Sektor der DDR-Grabung abgeschlossen werden.

Im Zusammenhang mit dem Gründungsjubiläum des bulgarischen Staates und dem 4. Kongreß der UIAS 1980 in Sofia werden die ersten Krivina-Veröffentlichungen vorliegen. Ferner wird in deutscher Sprache in der Veröffentlichungsreihe des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie eine Arbeit von D. Angelov über die Entstehung des bulgarischen Staates und des bulgarischen Volkes herausgegeben. Das Manuskript geht Anfang 1978 in Druck.

3. Auf Grund langjähriger Arbeiten im Sudan ist von F. Hinkel eine Archäologische Karte des Sudan erarbeitet worden. Der erste Faszikel von 12–14 Faszikeln ist 1977 unter dem Titel: „Archaeological Map of the Sudan“ erschienen. Faszikel II befindet sich in Druck. Das Unternehmen steht in Verbindung mit dem Archäologischen Atlas von Afrika, der unter Patronat der UISPP herausgegeben wird. Ein entsprechender Beschluß wurde auf der Sitzung des Conceil Permanent der UISPP im September 1976 in Nizza gefaßt.

Die weiteren Arbeiten im Sudan erstrecken sich auf Untersuchung und Rekonstruktion der Pyramiden in Meroe/Bagrawiya sowie auf denkmalpflegerische Arbeiten in Suakin am Roten Meer im Rahmen des UNESCO-Projekts „Suakin“.

4. Die Arbeiten am Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte der DDR vom 6.–12. Jh. sind weiter vorangeschritten. Bis 1980 wird im wesentlichen die Erfassung der Quellen entsprechend dem in der ersten Lieferung veröffentlichten Schema abgeschlossen sein. Die II. und III. Lieferung (Bezirk Rostock, Neubrandenburg, Potsdam und Frankfurt) sind im Druck.

5. Die Arbeiten am Handbuch „Die Germanen in Mitteleuropa“ sind gut vorangegangen. Band

I ist 1976 erschienen (Anfänge bis 3. Jh.). Band II wird 1981 abgeschlossen.

In Verbindung mit den Arbeiten am Handbuch stehen Ausgrabungen in Zehdau/Altmark (frühe Eisenzeit), Mühlberg Kr. Gotha, Waltersdorf bei Berlin sowie mehrere Monographien.

6. Die Forschungen zur frühmittelalterlichen und slawischen Archäologie und Frühgeschichte haben ihren Niederschlag in vergleichenden Untersuchungen wie der Arbeit von *P. Donat*, Haus und Siedlung im frühen Mittelalter. In: Schriften zur Ur- und Frühgeschichte Bd. 33, die 1977 in Druck gegeben wurde, in dem soeben erwähnten „Corpus zur Frühgeschichte“, in der Monographie von *H. Brachmann*, Slawische Stämme an Elbe und Saale. Zu ihrer Geschichte und Kultur im 6.—10. Jahrhundert auf Grund archäologischer Quellen. In: Schriften zur Ur- und Frühgeschichte Bd. 32, von *D. Warnke*, Wicken an der südlichen Ostsee. Zur wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Rolle der Wicken im mittelalterlichen Feudalstaat. In: Schriften zur Ur- und Frühgeschichte Bd. 31 sowie in zahlreichen Aufsätzen in den Zeitschriften und Jahrbüchern der Akademie der Wissenschaften der DDR und der Museen für Ur- und Frühgeschichte gefunden.

Ausgrabungen in Ralswiek auf Rügen brachten Ergebnisse zur Struktur eines Seehandelsplatzes des 8.—9. Jh., die u. a. während der internationalen Konferenz „Der Handel zwischen den Ländern an der Ostsee, den arabischen Ländern und Byzanz als Urbanisierungsfaktor“ vom 26.—29. 9. 1977 in Stralsund diskutiert wurden. Bedeutsame Ergebnisse erbrachten die vom Museum für Ur- und Frühgeschichte Schwerin (*E. Schuldt*) und dem Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie durchgeführten Ausgrabungen in Groß Raden, Bez. Schwerin. Eine Vorbürgsiedlung des 9.—10. Jh. einschließlich Tempel, Brücken sowie der Aufbau der zugehörigen Burg wurden untersucht. Die Ausgrabungen werden bis 1980 beendet. Die Veröffentlichung der Ergebnisse in den Schriften des Zentralinstituts wird von *E. Schuldt* vorbereitet.

Von *P. Grimm* konnten 1977 im wesentlichen die Untersuchungen in der Vorbürgsiedlung von Tilleda abgeschlossen werden. Damit ist im wesentlichen ein Pfalzkomplex des frühen Mittelalters erstmals annähernd geschlossen untersucht worden. Die Vorbereitung zur geschlossenen Veröffentlichung der Grabungsergebnisse durch *P. Grimm* sind gut vorangekommen.

Weitere Sondagen und Grabungen geringen Umfanges wurden in Helfta, Kr. Eisleben, auf dem Rugard in Bergen/Rügen sowie an anderen Orten durchgeführt.

7. Die C 14-Datierungen durch das Labor des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie (Leiter *G. Kohl*) wurden dank der Erweiterung der Meßkapazität weiter ausgedehnt. Entsprechend den Vereinbarungen mit den Akademien der sozialistischen Länder und weiteren Instituten sowie mit Facheinrichtungen anderer Länder wurden 1976 150 Proben und bis zum 1. 10. 1977 weitere 147 Proben bestimmt. Die Proben stammen aus Forschungsvorhaben in 13 Ländern Europas, Asiens, Amerikas und Afrikas. Eine Konzentration erfolgte auf neolithisches und bronzezeitliches Probenmaterial.

8. Weit vorangeschritten sind die Arbeiten an einem zweibändigen interdisziplinär ausgearbeiteten „Lexikon früher Kulturen“. Der Abschluß des Manuskripts, an dem etwa 140 Autoren mitgearbeitet haben, ist Ende 1977 vorgesehen. Der Druck des Werkes erfolgt im „Verlag Enzyklopädie“ in Leipzig. Unter etwa 8000 Stichwörtern finden sich die wesentlichsten Fakten und Zusammenhänge zur Ur- und Frühgeschichte und zur Geschichte der frühen Klassengesellschaften behandelt. Die Artikel enthalten jeweils bibliographische Nachweise und zum großen Teil Abbildungen. Der Ausdruck des Werkes wird nicht vor 1980 erfolgt sein.

9. 1977 wurde ein Arbeitskreis „Probleme der Menschwerdung“ gebildet, an dem u. a. Anthropologen, Archäologen, Paläobotaniker, Paläozoologen, Historiker, Philosophen, Ethnologen, Geologen mitarbeiten. Es ist vorgesehen, für 1980 oder 1981 eine internationale Tagung zum Problem der Menschwerdung vorzubereiten. Kolloquien des Arbeitskreises finden jährlich zweimal statt. Sekretär des Arbeitskreises ist der Anthropologe Dr. *H. Ullrich*.

10. Für November 1978 wird eine internationale Tagung „Entwicklung der Produktivkräfte und die gesetzmäßige Abfolge der Gesellschaftsformationen“ vorbereitet. Entsprechende Vorabsprachen über die Mitwirkung an der Tagung sind mit den Direktoren und Mitarbeitern der Institute unserer Akademie sowie mit Persönlichkeiten anderer Einrichtungen und Länder getroffen worden.

11. Die Arbeiten zur Vorbereitung der „Enzyklopädie zur Frühgeschichte europäischer Völker“ Abt. I Osteuropa, Nordeuropa, Mittel-

europa, Südosteuropa sind vorangegangen. Bei der AdW der DDR und der PAN sind jeweils miteinander kooperierende Redaktionen gebildet worden. Die Arbeitsweise dieser Redaktionen ist auf gemeinsamen Beratungen abgestimmt und in einer von *W. Hensel*, *J. Siatkowski* und *J. Herrmann* namens ihrer Akademien unterzeichneten Vereinbarung fixiert worden. Danach wird die Redaktion in Poznań unter Leitung von *A. Wędzki* die Manuskripte der slawisch-sprachigen Länder betreuen, die Redaktion in Berlin unter Leitung von *H. Brachmann* die Manuskripte aus den übrigen Ländern. Ihre Mitarbeit am Probeheft haben unter anderen zugesagt:

Dr. *Blaga Aleksova*, Arheološki Muzej, Skopje,

Prof. Dr. *Dimităr Angelov*, Archeologičeski Institut i Muzej BAN, Sofia,

Prof. Dr. *Bohuslav Chropovský*, Archeologický ústav SAV, Nitra,

Dr. *Maria Comşa*, Institut de Arheologie al Academiei RPR, Bucureşti,

Doz. Dr. *Herwig Friesinger*, Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien,

Prof. Dr. *László Gerevich*, Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, Budapest,

Prof. Dr. *Hermann Hinz*, Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Kiel,

Prof. Dr. sc. *Johannes Irmscher*, Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie der AdW, Berlin,

Dr. *Paola Korošec*, Ljubljana,

Prof. Dr. *Jovan Kovačević*, Universitet u Beogradu,

Prof. Dr. *Olaf Olsen*, Aarhus Universität Moesgård,

Prof. Dr. *Josef Poulik*, Archeologický ústav ČSAV, Praha,

Prof. Dr. *Borislav Primov*, Institut na istorija BAN, Sofia,

Dr. *Tatiana Štefanovičová*, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava,

Prof. Dr. *Dušan Třeštík*, Historický ústav ČSAV, Praha,

Prof. Dr. *Rudolf Turek*, Národní Muzeum, Praha,

Dr. *Živka Vážarova*, Archeologičeski Institut i Muzej BAN, Sofia,

Prof. Dr. *Hermann Vetters*, Österreichisches Archäologisches Institut, Universität Wien,

Dr. *Andrzej Zbierski*, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Gdańsk.

Die Konzeption für die zu schaffende Enzyklo-

pädie wird in Ergänzung dieses Berichtes abgedruckt.

Ende 1977 soll das Probeheft im Manuskript fertiggestellt werden. Für Mai 1978 ist eine Tagung des internationalen wissenschaftlichen Beirates vorgesehen.

12. Umfangreiche Arbeiten wurden auf philologischer Basis sowie von Althistorikern und Kulturgeschichtlern am Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie durchgeführt. Hervorgehoben seien folgende Projekte:

Das Rohmanuskript zu den „mitteliranischen Versionen der manichäischen Kirchengeschichte“ wurde 1977 fertiggestellt sowie die Arbeiten an den Lexika: Mittellateinisches Wörterbuch, Polybios-Lexikon und Wörterbuch der ägyptischen Sprache planmäßig fortgesetzt.

Die Untersuchungen zur sozialökonomischen und ideologischen Entwicklung in den Ländern des Alten Orients konnten 1976 durch eine Arbeit „Zum Haus- und Grundeigentum im ptolemäischen Ägypten“, 1977 durch das Verlagsmanuskript „Handel und Händler im Alten Orient“ und durch die Verlagsmanuskripte der „Altorientalischen Forschungen“ Heft 6 und 7 bereichert werden.

Zum Thema „Die griechische Tragödie und ihre gesellschaftliche Funktion“ wird Ende des Jahres 1977 eine Disposition vorgelegt werden. Für 1980 ist eine Monographie geplant.

In Vorbereitung ist eine Quellenpublikation „Lateinische und griechische Quellen zur Geschichte Mitteleuropas in der ersten Hälfte des 1. Jt.“. Die Publikation wird originalsprachig mit deutscher Übersetzung erfolgen. Philologische, historische und archäologische Kommentare sind vorgesehen. Die Publikation wird 2–3 Bände umfassen. Bisher liegen Teilmanuskripte vor. Der Abschluß des Projektes erfolgt gegen 1980.

Weitere Projekte betreffen Forschungen zur römischen Gesellschaft beim Übergang zum Feudalismus. Es konnte Anfang 1977 eine Untersuchung zur Rechtsstellung der italischen Kolonen abgeschlossen werden.

Ende des Jahres 1977 wird ein Verteidigungsmanuskript „Zur Entwicklung des Kolonats bis zu den Severern“ vorliegen. Am historischen Kommentar zu „Ammianus Marcellinus“ wird gearbeitet. Zur Herausbildung des Feudalismus in Byzanz (7.–10. Jh.) konnten 1976 ein Verlagsmanuskript „Byzanz im 7. Jh.“ fertiggestellt sowie die „Studien zur Herausbildung des Feu-

dalismus“ ediert werden. An einem Kommentar zu „Theophanes“ wird gearbeitet.

Im Rahmen der Bearbeitung theoretischer und methodologischer Probleme der Geschichtswissenschaft konnte im Jahre 1976, nach 5jähriger Vorarbeit, der Band IV/1 der MEGA ediert werden. Von seiten des Zentralinstituts wurde dieses wichtige Vorhaben zur Entstehung des Marxismus planmäßig abgesichert. Zur Zeit laufen Arbeiten an weiteren Bänden.

Im Rahmen des Zentralen Planes der gesellschaftswissenschaftlichen Forschung 1976–1980 wurde zum Thema „Grundfragen der Entwicklung des wissenschaftlich-technischen Fortschritts — Probleme der Geschichte der Wissenschaft und ihrer Disziplinen“ im Zentralinstitut am Projekt „Zur Geschichte des wissenschaftlichen Denkens“ (Buch bis 1979) gearbeitet. Es konnte eine kritische Auswertung der Quellen und eine Analyse des Forschungsstandes vorgenommen sowie ein Probekapitel fertiggestellt werden. Daneben laufen Forschungen zur materialistischen Philosophie der Antike (Buch bis 1981). Ende des Jahres 1977 werden Teile des Rohmanuskripts „Zur Geschichte der antiken Medizin“ vorliegen. Die Buchveröffentlichung ist für 1980 geplant.

Der erste Band der „Kulturgeschichte der Antike“ — Griechenland — ist 1977 in erster und zweiter Auflage erschienen. Band II, Rom, befindet sich in Druck.

13. Die Zusammenarbeit zwischen den verschiedenen Instituten der Akademien sozialistischer Länder, mit weiteren Instituten dieser Länder, darunter besonders mit dem in Prilep (Jugoslawien), entwickelt sich gut. Die Zusammenarbeit umfaßt verschiedene Bereiche und Projekte. Zwischen der PAN und der AdW der DDR sowie zwischen ČSAV, SAV und AdW der DDR erfolgt die Zusammenarbeit u. a. im Rahmen von bilateralen Kommissionen der Archäologen der jeweiligen Länder. Während die Kommission der Archäologen der DDR und der VR Polen bereits 1970 ihre Arbeit aufnahm, wurde die Kommission der Archäologen der ČSSR und der DDR erst 1977 gegründet. Vorsitzende dieser Kommissionen sind J. Uladár und B. Krüger.

Wissenschaftliche Sessionen im Rahmen fester Vereinbarungen wurden weiterhin regelmäßig von Wissenschaftlern Bulgariens und der DDR zu Fragen der Antike und des frühen Mittelalters sowie von Wissenschaftlern der ČSSR, der DDR und der UdSSR zu Fragen der byzanti-

schen Geschichte durchgeführt. In den folgenden Jahren sind weitere derartige wissenschaftliche Arbeitsberatungen zu gemeinsam bearbeiteten oder von den Partnern im Rahmen ihrer Arbeitsplanung bearbeiteten Themen vorgesehen.

Auszug aus der Grundkonzeption und Ordnung für die Arbeit an der Enzyklopädie zur Frühgeschichte der europäischen Völker

Die Epoche des frühen Mittelalters gehört zu den grundlegenden formativen Perioden europäischer Geschichte. In ihnen wurde ein neuer Geschichtsabschnitt eingeleitet. Die Feudalgesellschaft bildete sich heraus und mit und in ihr die heute geschichtswirksamen europäischen Völker bzw. ethnischen Gruppen. Die Tradition europäischer Geschichte erhielt eine neue, wesentliche Bereicherung.

Die große Bedeutung dieser Epoche für das Geschichtsbild unserer Zeit hat dazu geführt, daß in den sozialistischen Ländern Europas seit mehreren Jahrzehnten interdisziplinäre Forschungen in großem Maßstab durchgeführt werden. Die Kenntnis der Geschichte mittel-, ost- und südosteuropäischer Völker ist dadurch grundlegend ergänzt und vertieft worden. Umfangreiche Forschungsarbeiten zur Geschichte fanden und finden auch in den west- und nordeuropäischen Ländern statt. Sie werden getragen vor allem von der Archäologie, Mediävistik und Onomastik, vielfach unterstützt durch naturwissenschaftliche Methoden.

Das Spektrum der Quellenerschließung und der Publikation der Forschungsergebnisse ist so aufgefächert, daß es selbst vom Historiker, der die frühmittelalterliche Geschichte zum Spezialgebiet gewählt hat, nicht mehr zu überblicken ist. Es besteht daher die dringende Notwendigkeit, den großen Schatz des Wissens für die frühe Geschichte Europas in einer „Enzyklopädie der Frühgeschichte der europäischen Völker“ übersichtlich darzustellen.

Darüber hinaus ist durch die Forschung der letzten Jahrzehnte immer offenkundiger die enge Verbindung der frühmittelalterlichen europäischen Kulturen mit den mittel- und vorderasiatischen sowie den nordafrikanischen Kulturen herausgearbeitet worden. Der Geschichte dieser Beziehungen wird wegen ihrer großen stimulierenden Bedeutung für die europäische Kulturentwicklung in der Enzyklopädie ebenfalls ein entsprechender Raum zukommen.

Ein Unternehmen wie die geplante Enzyklopädie kann nur durch die Mitarbeit einer großen Zahl kompetenter Forscher verwirklicht werden. Seine Leitung müßte durch ein internationales Gremium erfolgen. Das Projekt sollte als langfristiges intereuropäisches Projekt von der UNESCO in ihr Programm aufgenommen werden. Es wird maßgeblich getragen von den Akademien der sozialistischen Länder.

Um den unterschiedlichen regionalen Geschichtsprozessen und der unterschiedlichen Forschungsorganisation Rechnung zu tragen, wird die Enzyklopädie in zwei Abteilungen gegliedert:

Abteilung I: Mittel-, Ost-, Südost- und Nordeuropa;

Abteilung II: West-, Nordwest- und Südeuropa.

Für jede Abteilung sind etwa 10–12 Bände vorgesehen.

Die wissenschaftlich-redaktionelle Arbeit wird von den Akademien der Wissenschaften der DDR und der VR Polen übernommen.

Den Druck der deutschsprachigen Enzyklopädie führt der Akademie-Verlag Berlin aus.

1. Zielstellung

Die Enzyklopädie wird die Ergebnisse jener Disziplinen zusammenfassen, deren Gegenstand Geschichte und Kultur der europäischen Völker und Staaten im Prozeß ihrer Genese bilden bzw. die in irgendeiner Weise Anteil an deren Erforschung haben. Sie wird folglich neben den Ergebnissen der sie tragenden Gesellschaftswissenschaften, wie vor allem der Archäologie, Mediävistik und Sprachwissenschaft, auch solche der Naturwissenschaften, wie Anthropologie, Zoologie und Botanik, erfassen. Sie setzt sich zum Ziel, die von diesen Wissenschaften erschlossenen Quellen und erzielten Ergebnisse zu sammeln und zu systematisieren und sie damit einer umfassenden Nutzung zu erschließen. Das konzeptionelle Schwergewicht soll dabei den historischen Prozessen beigemessen werden, in denen sich die Völker und Staaten herausbildeten, d. h. den komplizierten Zusammenhängen zwischen den sozial-ökonomischen Prozessen des Übergangs zur Klassengesellschaft und der Staatsbildung sowie der Formierung neuer ethnisch-kultureller Gruppen. Gewicht wird auf das Entstehen der Klassen, des Klassenkampfes und die sich daraus ergebenden kulturellen Differenzierungen gelegt. Besonders sorgfältig muß die Beziehungsgeschichte zwischen den verschiedenen historischen Gruppen mit den sich daraus ergebenden Entwicklungsantrieben herausgearbeitet werden. Das gilt auch für das Verhältnis der frühmittelalterlichen Stämme, Völker und Kulturen zu den Staaten der antiken Sklavenhaltergesellschaft bzw. zu den von diesen ausgehenden Traditionslinien.

Mit dieser Zielstellung will die Enzyklopädie der der Geschichte immanenten Dialektik von Nationalem und Internationalem, von spezifisch nationalen Leistungen und den allgemein wirkenden gesellschaftlichen Gesetzmäßigkeiten gerecht werden. Sie trägt auf diese Weise dazu bei, das komplizierte Problem europäischer Beziehungsgeschichte darzustellen. Gleichzeitig leistet sie damit einen Beitrag zur Abweisung chauvinistischer und nationalistischer Geschichtskonzeptionen.

1. Inhalt

Aus der Absicht, die Genese der im wesentlichen heute noch geschichtswirksamen Völker und Staaten herauszuarbeiten, ergibt sich für die Darstellung ein Zeitraum von 5./6. bis annähernd zur Mitte des 12. Jh. für West-, Mittel- und Nordeuropa, bis zur Mitte des 13. Jh. für Ostmittel- und Osteuropa und bis zum Ende des 14. Jh. für die Balkanländer. Eine solche zeitliche Staffelung berücksichtigt die sich zunächst vollziehenden umfangreichen Migrationen der Völker, ihre Kontakte zur verfallenden antiken Klassengesellschaft und die sich parallel dazu im Innern der Gemeinschaften anbahnenden gesellschaftlichen Wandlungen, verfolgt dann den Prozeß der Überwindung der urgesellschaftlichen und der Durchsetzung der feudalen Produktionsverhältnisse, ihrer Konsolidierung und die sich dabei vollziehende Herausbildung neuer Völker und Staaten. Es ist selbstverständlich, daß bei

der Darstellung die historische Kontinuität zu den vorhergehenden Zivilisationen des Mittelmeergebietes gebührend berücksichtigt wird.

Der zunächst in Angriff genommene 1. Teil der Enzyklopädie umfaßt ein Territorium, das im Norden Skandinavien und Dänemark einbezieht, etwa an Ems und Rhein seine West- und in den Alpen seine Südgrenze findet und das sich im Südosten und Osten über die gesamte Balkanhalbinsel und das Siedlungsgebiet der Ostslawen sowie ihrer unmittelbaren nomadischen Nachbarn erstreckt. Es handelt sich dabei vor allem um die Frühgeschichte der slawisch- und germanisch-sprachigen Völker, die Geschichte der Albaner, der baltischen Völker, der Finnen, Rumänen und Ungarn sowie der Chasaren, Petschenegen, der Wolgabulgaren und weiterer Stämme des Nordostens. Die byzantinische Geschichte wird im Rahmen ihrer unmittelbaren Beziehungen zu den genannten Völkern und Staaten behandelt.

Aus dieser Inhaltsbestimmung ergeben sich für die Darstellung folgende Hauptgebiete:

Gesamtgesellschaftliche Verhältnisse

Zusammenhängende Darstellung der Geschichte von Stämmen, Stammesverbänden und Ländern, historisch-geographischen Gebieten (Balkan) und ethnisch-sozialen Gruppen und deren wechselseitigen Verbindungen (Slawen, Araber, Franken):

Sozialökonomische Verhältnisse und deren Entwicklung und Ausgestaltung bei den verschiedenen Völkern und in den verschiedenen Staaten (Eigentum, Ware, Geld, Arbeitsteilung, Klasse, Staat, Stadt, Produktivkräfte, Feudalismus):

Wirtschaftsentwicklung und Technik

Darstellung einzelner Handwerke, handwerklicher Techniken und Werkzeuge (Böttcherei, Töpferscheibe, Glasgewinnung, Haus- und Burgenbau), des Handels und Verkehrs sowie konkreter Fakten und Erscheinungen der Landwirtschaft (Pflug, Roggen, 3-Felder-Wirtschaft, Joch, Kummet, Bienenzucht):

politische und militärische Geschichte, Klassenkämpfe

Darstellung konkreter Ereignisse (Staatsbildungen, Volksbewegungen), kriegerische Auseinandersetzungen (Wendenkreuzzug), Geschichte der politischen Exponenten (Karolinger, Přemysliden, Boleslaw Chrobry), historische Quellen (Annalen, Urkunden):

Ideologie, Religion, Philosophie, Wissenschaft

Darstellung von bedeutenden historischen Erscheinungen (Christentum, Zisterzienser), Sachverhalten (Kultgerät, Kirchen, Bestattungsriten) und wichtigen Persönlichkeiten des Kultur- und Geisteslebens (Thietmar von Merseburg):

Kunst und Kultur

Darstellung archäologisch- und historisch-kultureller Komplexe (Wikingerkultur, Bjelo-Brdo-Kultur), künstlerischer Erscheinungen (Musik, Romantik) und Techniken:

historisch bedeutende Orte und wichtige geographische Erscheinungen

Darstellung von Orten und Sachverhalten aus archäologischen Ausgrabungen von historischer und kultureller Relevanz.

2. Nutzerkreis

Die Enzyklopädie ist e.a. wissenschaftliches Werk. Sie empfiehlt sich Wissenschaftlern verschiedener Disziplinen als grundlegendes Nachschlagewerk, darüber hinaus jedoch allen historisch und kulturell interessierten Menschen.

Sie kann Nachschlagewerk und Arbeitsmittel für Forschung, Lehre und Geschichtspropaganda sein und als Grundlage für die Verbreitung des modernen Geschichtsbildes von den europäischen Völkern und Kulturen des frühen und hohen Mittelalters dienen. Die Enzyklopädie erscheint zunächst in deutscher Sprache.

II. Umfangskonzeption

Der Umfang der Enzyklopädie ergibt sich aus ihrer Zielstellung, dem vorgesehenen Schlagwortgut und der Art seiner Darstellung. Dabei wird das Prinzip der Vollständigkeit nur so weit befolgt, wie es die Forderung nach wissenschaftlicher Notwendigkeit verlangt.

Unter Beachtung dieser Voraussetzung und des aus der Disposition der Kategorien-Verteilung (s. III/4) ersichtlichen Umfangs ergibt sich für Abteilung I der Enzyklopädie z. B. ein Schlagwortvolumen von annähernd 7500 Druckseiten, das auf 12 Bände à 800 Seiten aufzuteilen ist. Für die Abteilung II wird ein ähnlicher Umfang vorausgesetzt.

III. Textkonzeption

Die Enzyklopädie kann ihren Zweck nur erfüllen, wenn sie bequem und zuverlässig handhabbar ist. Das setzt, neben der angestrebten Vollständigkeit des Schlagwortgutes im Rahmen der fixierten Zielstellung, in der Ausführung der Texte wissenschaftliche Zuverlässigkeit und Übersichtlichkeit in der Gestaltung sowohl des einzelnen Stichwortes als auch des gesamten Unternehmens voraus.

1. Vollständigkeit

Das Schlagwortgut ist in einem solchen Umfang aufzunehmen, daß es den Erkenntnisstand der Wissenschaft umfassend wiedergibt und den Bedürfnissen der potentiellen Benutzer entspricht.

2. Punktuelle oder integrierende Information

Von großer Bedeutung ist die Frage nach dem Verhältnis zwischen engem und weitem Schlagwort. Die geplante Enzyklopädie sollte dem international eindeutigen Trend zur integrierenden Information, d. h. zum weiten Schlagwort, Rechnung tragen. Dafür sprechen verschiedene Gesichtspunkte. Das weite oder integrierte Schlagwort sichert, daß der Geschichtsprozeß als Einheit erfaßt und dargestellt wird, die sozialökonomischen Grundlagen und die Triebkräfte des Geschichtsprozesses in großen Zusammenhängen behandelt werden und die politisch-staatliche Geschichte sowie die Grundzusammenhänge der ideologisch-kulturellen Entwicklung den ihnen gebührenden Platz einnehmen.

Nur so kann die Enzyklopädie ihrem Anliegen, ein modernes Geschichtsbild zu vermitteln, gerecht werden. Gleichzeitig hilft der verstärkte Gebrauch des integrierenden Schlagwortes, bei gleichzeitiger sicherer Handhabung des Verweisungssystems und dem Aufbau eines detaillierten alphabetisch-analytischen Registers, das Problem der Vollständigkeit zu lösen.

3. Schlagwortgut

Die Schlagwortauswahl beruht auf der Systematik und der gebräuchlichen Terminologie der in der Enzyklopädie vertretenen Fachgebiete. Das Schlagwortgut umfaßt folglich neben den Nomina und Loca nur solche Begriffe, die im bisherigen Schrifttum eingeführt und dem angesprochenen Leserkreis geläufig sind.

Für alle gesellschaftlich relevanten Erscheinungen und

Prozesse gilt die in der marxistisch-leninistischen Geschichtswissenschaft gebrauchte Terminologie. Wortneuschöpfungen sind zu vermeiden, Doppel- oder Mehrfachnamigkeit ist durch Verweisung aufzulösen. Für Nomina und Loca gilt prinzipiell die Form als verbindlich, die sie in dem ihr zugehörigen Sprachbereich trägt (also Bratislava statt Preßburg u. dgl.) bzw. die sich aus der schriftlichen Überlieferung als ursprüngliche und sprachlich gesicherte Form erweisen läßt. Alle Begriffe aus nichtlateinischen Alphabeten sind entsprechend der gebräuchlichen Transkription zu übertragen und in dieser Form in die alphabetische Ordnung einzufügen. Ihre ursprüngliche Form ist dem Schlagwort in Klammern nachzustellen.

Das Schlagwortgut sollte vorwiegend aus Substantiven in der Singularform bestehen. Dabei hat das Einzelwort vor der Wortgruppe den Vorzug. Wortreihen sind als Schlagwort generell nicht zu verwenden. Für Synonyme sind Verweisungen notwendig. Das Schlagwort ist im Interesse seiner Verständlichkeit und exakten Anwendung gegebenenfalls durch Aussprachehilfen (z. B. Betonungshinweise), Etymologien, Angabe von Abkürzungen, Synonymen und dgl. zu ergänzen.

Für die geplante Enzyklopädie gilt die alphabetische Reihung. Diese folgt entsprechend internationalem Brauch und den verbindlichen Regeln in der DDR (Ordnung für die alphabetische Ordnung von Namen, Leipzig 1962; Methodische Rahmenregelung zur Erarbeitung von Thesauri, Berlin 1973) dem Prinzip der Wortfolge. Bei Identität der Schlagwörter ist gemäß den Ordnungsregeln für die bibliothekarische Arbeit die Folge Nomina-Loca-Sachbegriffe einzuhalten.

4. Artikel

Die ausgearbeiteten Artikeltexte stellen gesichertes Wissen verständlich dar. Die Autoren stützen sich daher nur auf anerkannte, zuverlässige Quellen. Entsprechend der Zielstellung umfaßt die Enzyklopädie bei möglicher Vollständigkeit jenes Schlagwortgut, das in direkter Beziehung zu Geschichte und Kultur der historischen europäischen Völker und Staaten im Prozeß ihrer Genese steht.

1. Kategorie I umfaßt Schlagwörter von hohem theoretischem Gehalt, die Grundbegriffe und Grundlagen der Geschichte sowie der vom Gegenstand her beteiligten Disziplinen darstellen (Beispiele: Stamm, Staat, Klasse, Gesellschaftsformation, Warenproduktion, Pollenanalyse), ferner Schlagwörter, die die politische Geschichte bestimmter geographischer Räume sowie geschichtsentscheidende revolutionäre Umwälzungen und große kulturelle Entwicklungslinien betreffen (Beispiele: Großmährisches Reich, Polen, revolutionäre Kämpfe, Christentum, Annalen).
2. Kategorie II ist der Darstellung von bedeutenden historischen und kulturhistorischen Ereignissen und Fakten und ihrer Behandlung im Entwicklungszusammenhang vorbehalten.
3. Kategorie III faßt alle Schlagwörter zusammen, die über bedeutende Quellenangaben, Ausgrabungsergebnisse und forschungsgeschichtliche Fakten informieren.

Joachim Herrmann

Отчет Института истории материальной культуры Польской академии наук по результатам исследований в 1976—1977 гг.

Институт истории материальной культуры ПАН представляет общий отчет по своей научно-исследовательской деятельности за последние два года. По организационному объему в состав Института входят 4 основных отделения: археология Польши, всеобщая археология (в частности античная), этнография и средневековая и новая история материальной культуры. Настоящее сообщение охватывает только результаты научно-исследовательских работ по археологии Польши и всеобщей археологии, главным образом античной.

В начале следует подчеркнуть, что весь объем деятельности Института, включенный в пятилетний научный план в рамках ведомственных и межведомственных проблем ПАН, мы начали реализовывать в 1976 году. Однако, многочисленные исследовательские темы являются продолжением работ начатых еще в более ранний период. Это касается, между прочим, приготовляемых в Институте больших многотомных синтетических работ, о чем будет речь дальше, а также распознавание археологических объектов на местах, особенно в пределах поселений и раннесредневековых городов. Окончание реализации большинства этих задач планируется на 1980 год в виде обработок отдельных объектов или микрорегионов, монографий, как и обработок синтетического характера. Поэтому ряд вопросов тесно связан с перспективным планом исследований нашего Института до 1980 г., о котором будет речь в сообщении об основных направлениях исследований Института истории материальной культуры.

В области полевых работ, в отличие от предыдущих периодов, наступило заметное заинтересование проблематикой связанной с более ранними периодами прαιстории, вместо принятых до сих пор в широком масштабе заинтересований проблематикой и исследованиями касающимися раннего средневековья. Продолжались многолетние исследования в пределах выбранных микрорегионов Польши, особенно Мазовша и Центральной Польши, Малой Польши, в течении реки Одры, районы Калиша и Крушицы, некоторых районов Нижней Силезии и т. п. Однако не являлось

возможным распространить изыскания и исследования, проводимые группами нашего Института, на всю территорию нашей страны. Наметилась тенденция концентрации раскопок и организация больших исследовательских экспедиций. Основной предпосылкой явилось стремление к возможно подробному познанию процесса формирования и характера поселенческих комплексов в контексте натуральной среды, перемен структуры поселений в исследуемых отрезках времени, а также в контексте естественной хозяйственной базы.

Работы Института реализовывались были в виде полевых раскопок и обработок материалов и ряда тем общего характера, проводимых в нескольких тематических группах. Они будут подробно обсуждены при информировании об основных направлениях исследований ИИМК до 1980 года. Здесь следует подчеркнуть, что большинство реализуемых тем будет закончено монографическими обработками материалов отдельных объектов, а также обработками общего характера, в том числе синтетического. Следует прибавить, что в рамках сотрудничества с другими государственными учреждениями Институт предпринимает спасательные исследования. Это особенно касается реликтов поселений и средневековых городов Польши, напр., Ополя, Щецина, Волина, а также каменной оборонительной архитектуры, примерно, замков в Черске или Болеславце. В области местных исследований Институт истории материальной культуры сотрудничает в широком масштабе с другими археологическими учреждениями страны, а особенно с университетами, музеями, консерваторами и государственными предприятиями Охраны памятников. Многочисленные кадры археологов Института исполняют также обязанности научных консультантов в территориальных исследованиях, производимых преимущественно этим последним учреждением.

Однако, было невозможно предпринять в широком масштабе обширные работы с участием всех археологических учреждений. Мы имеем в виду т. наз. археологические снимки страны для возможно равномерного распо-

жения подробных поверхностных исследований, как и раскопных работ на территории Польши, а также разработки полного реестра археологических объектов и находок для будущей публикации типа «корпуса находок» и картографических изданий. Это связано с необходимостью усовершенствовать между-учрежденческие организационные рамки, включая особенно работу консерваторов в воеводствах. С этим начинанием связаны не только проблемы кадров, но тоже научно-исследовательский план Института, осуществляемый в настоящее время.

Большое значение приписывает Институт развитию вспомогательных наук археологии и их практическому внедрению в собственные исследования. В этой области Институт располагает собственными, хотя еще не очень многочисленными кадрами. Это особенно касается археологической вычислительной техники, геофизических методов, все шире применяемых в местных исследованиях, палеоботанических и металлографических анализов (медь, сплавы бронза, железо), а также анализов стекла.

Особое и важное место в работе Института занимает научное сотрудничество с зарубежными археологическими учреждениями, принятое в рамках многолетних научных договоров, особенно с академиями наук социалистических стран: Институтом археологии АН СССР, Историческим факультетом Московского государственного университета, Институтом археологии Болгарской АН, Центральным Институтом древней истории и археологии АН ГДР, Кубинской АН, а также с Археологическим музеем в Прилепе (Югославия), университетами в Салерно (Италия), Барселоне (Испания), в Даллас и Буффало (США) и *Ecole Pratique* в Париже (Франция). В рамках упомянутого международного сотрудничества с американскими университетами в течение многих лет ведутся совместные раскопки и исследования в южной Польше, в пределах неолитических поселенческих комплексов, а с 1977 года такие же работы начались тоже в Крушвице.

Важным дополнением исследований в Польше являются широко рассчитанные, многолетние раскопки польских археологических групп за границей, проводимые главным образом в трех районах: на Балканах, в Италии и во Франции, а также в северо-восточной

Африке — в рамках сотрудничества с зарубежными археологическими учреждениями. Здесь следует перечислить: исследования по культуре раннего средневековья южных славян в Одерцы (Болгария), Маркове Куле и Дебреште (Югославия), исследования в *Sappacio Vecchia*, провинция Салерно (Италия) в пределах раннесредневекового города, а также в *Dracy* (Франция) в бургундской деревне того же периода; исследования в Египте на стоянках эппалеолита и неолита.

Здесь следует добавить, что уже опубликованы результаты некоторых исследований в Северо-Восточной Африке и передачи в печать обработанные материалы из Стырмен (Болгария) за 1961—1967 годы, а кроме того подготавливается обработка, касающаяся исчезнувших деревень этого периода во Франции, уже исследованных группами ИИМК в предыдущих сезонах. Надо также подчеркнуть, что польские исследования в провинции Салерно осуществляются не только для познания культуры этого района, но служат также обучению итальянских специалистов этим методам раскопок. Таким образом, после Франции, Италия является западной страной, в которой действует школа польской археологии в области исследований по средневековью.

Среди зарубежных исследований, проводимых группами ИИМК, следует перечислить следующие местонахождения и находки:

1. Одерцы (Болгария) — открытие дальнейшей части ранневизантийского укрепления и поселения славянского периода;

2. Маркове Куле (Югославия) — фрагменты оборонительных элементов, огромный каменный объект XII—XIII вв., а также остатки славянского поселения VIII—X вв.;

3. Дебреште (Югославия) — продолжение открытия трехнефной базилики с фресками конца VI в. и современного ей раннесредневекового могильника, а также стен X—XII вв. и епископского дворца начала XI в.;

4. *Sappacio Vecchia*, пров. Салерно (Италия) — открыты дальнейшие элементы раннесредневекового епископского дворца, пред-романской трехнефной базилики, раннесредневекового могильника и остатки поселения времен греческой колонизации;

5. В Египте — на территории Западной пустыни поселение позднего палеолита и неолита.

Среди археологических находок, найденных на территории Польши Институтом и другими археологическими учреждениями, следует вкратце обратить внимание на некоторые наиболее отличающиеся по своему научному значению объекты.

К самым древним доисторическим периодам следует причислить рудник гематита в Старом Млыне в Свентокшиских Горах, эксплуатируемый уже на склоне палеолита, и сопутствующее ему мезолитическое поселение с контурами строений в виде шалашов.

В Крузе Замковой найден могильник лендзельской культуры перелома III и II тысячелетий до нашей эры, с чрезвычайно богато снабженными женской и детской могилами, содержащими многочисленные костяные украшения.

Важное место занимает познание оборонного поселения культуры воронкообразных кубков в Бронюцах около Кельц, в пределах которого нашлись остатки домов с пристройками, производственные объекты, а также могилы людей и животных. Здесь проводятся польско-американской экспедицией многолетние исследования. Не менее значительными являются находки в Ивановицах, в пределах поселения ранней бронзы.

С лужицкой культурой связаны открытия в Гжибных около Легницы, в пределах открытого поселения VII—V вв. до н. э., где, кроме хорошо сохранных деревянных конструкций помоста, обнаружена бронзолитская мастерская с большим количеством литейных форм и орудий, свидетельствующих о длительном их использовании.

Значительными открытиями времени перелома нашей эры были обнаруженные на Куявах около Иновроцлава остатки вероятно кельтского святилища, размерами 18×10 м, а также в его соседстве многочисленные могилы, содержащие, между прочим, остатки животных и птиц. Итак, все отчетливее вырисовывается наличие кельтского элемента на Куявах в виде поселенческого энклава.

В районе Варшавы, в Бискупичах, был обнаружен при строительстве автомагистрали крупный металлургический центр римского периода с несколькими тысячами печей (горнов). Этот центр определяет второй, кроме Лазов в Свентокшиских горах, металлургический центр в бассейнах рек Одры и Вислы. Из Свиличи, район Жешова, происходит клад с серебря-

ными украшениями (между прочим фибулы) и монетами IV—V вв. н. э.

Для раннего средневековья, кроме исследований, продолжающихся в Черске, Крушвице, Ополе, Щецине и Волине, следует назвать открытие городка крестоносцев начала XV в. в местности Племена около Грудзёндза. Не менее эффектными являются работы, связанные с реконструкцией других средневековых замков, между прочим в Болеславце (Центральная Польша) или в Венеции около Бискупина (Восточная Великопольша).

В Варшаве, в связи с реконструкцией королевского замка, на Замковой Площади открылись реликты архитектуры XVI—XVIII вв., а в предыдущие годы велись обширные раскопки в пределах самого замка, перед его восстановлением.

Вышеуказанные примеры были выбраны среди сотни находок, открытых в течение последних двух сезонов на территории Польши. О находках польских археологов за рубежом мы упоминали выше. Предварительные сведения о всех находках опубликованы в кратких отчетах, выходящих ежегодно из печати в междуведомственном издательстве — „Informator archeologiczny. Badania”.

Не менее важное место занимают тоже издательские достижения Института, причем они вмещают монографии и другие уже напечатанные труды, так и работы сданные в печать в последнее время, являющиеся результатом исследований последних лет, а также выходящие в Польше регулярно археологические журналы. Первое место занимают большие синтетические обработки, приготовленные большей частью сотрудниками ИИМК в сотрудничестве с специалистами других польских археологических учреждений. К ним принадлежат следующие работы:

1. «Пранстория польских земель» в 5-ти томах, общий объем 300 учетно-издательских листов. Том I — «Палеолит и мезолит» был опубликован в 1975 г., том II — «Неолит», том III — «Ранняя эпоха бронзы», том IV — «От средней эпохи бронзы по среднелатенский период» — будут опубликованы в 1978 г., а том V — «Позднелатенский период и римское время» с указателем, выйдет из печати вероятно в 1979 г. Следует отметить, что этот огромный труд был окончен раньше планированного срока.

2. «Очерк истории материальной культуры

Польши», посвященный вопросам средневековья и новых времен, в 6-ти томах, в объеме 166 учетно-издательских листов. Пять томов находится уже в печати, 6-ой же подготавливается к печати. Все издание будет опубликовано периодически до 1980 года.

3. «Материальная культура древней Греции» в 3 томах, в объеме 137 учетно-издательских листов, причем том I-ый вышел из печати уже в 1976 г., том II-ой выйдет вероятно в конце 1977 года, том III-ий передан в печать.

Не менее важное место занимает серия в 12-ти томах под заглавием «Европейская культура раннего средневековья». В ней помещены следующие монографии: В. Шиманский: «Восточные славяне» (1973); коллективная работа «Европейские гунны, протобелгары, хазары» (1975); А. Лецевич: «Западные славяне» (1976). Находятся в печати или уже к ней подготовлены: коллективные работы «Италия», «Авары и мадьяры»; З. Курнатовская: «Южные славяне»; Л. Лецевич: «Скандинавия», а также коллективная работа — «Византия».

Кроме того вышел из печати ряд монографий, посвященных wybranым вопросам пражистории и раннего средневековья польских земель, обсуждаемым на обширном сравнительном среднеевропейском фоне, а также монографии объектов, исследованных в последнее время. Они были м. пр. посвящены: злотской культуре (З. Кшак), доскифским находкам (З. Буковски), вопросам района средней Одры в латенский период (Г. Домански), Плоцку (В. Шсфрански), Черску (И. Раухута), а также средневековым городищам Мазовша и Подляся (каталог в обработке коллектива) и другие. В США была издана совместная обработка результатов исследований по палеолиту долины Нила (соавтор — Р. Шильд).

Наконец следует упомянуть, что сотрудники ИИМК участвовали в многих конференциях и заграничных симпозиумах. На IX-ом Конгрессе доисторических и протодисторических наук в Нице (Франция) — 25-личная группа польских археологов из разных польских учреждений представила ряд докладов и сообщений.

Витольд Хенсель — Збигнев Буковски

Основные направления исследований Института истории материальной культуры Польской академии наук до 1980 г.

В представленном предварительном отчете ИИМК ПАН обращено внимание на то, что совокупность научно-исследовательских работ Института на 1978—1980 гг. является продолжением 5-летнего плана, начатого в 1976 г. В области польской и всеобщей археологии (особенно античной) план реализуется вдвойне: в виде плевых раскопок в стране и за рубежом, а также путем подготовки материалов, синтетических и монографических разработок. Большинство планируемых тем предусматривается закончить до 1980 года в виде готовых разработок, причем часть их будет включена в группу публикаций.

Совокупность работ Института ведется в нескольких группах и в области польской археологии охватывает следующие исследовательские проблемы, реализуемые, как правило, многочисленными коллективами.

1. Исследования по самому древнему горному делу минерального сырья в Сзентокшиских Горах каменной эпохи (30—2 тысячелетий до н. э.), а особенно кремневого дела и гематита; их эксплуатация, переработка и распределение;

2. Исследования по неолитическому кремневному делу и основам хронологии шнуровой культуры;

3. Макрорегиональные исследования поселенческих комплексов неолита и ранней бронзы на территории Малой Польши, особенно в Броновицах и Изановицах, а также в долине реки Ниды и на Силезийско-Малопольской Возвышенности;

4. Сравнительные исследования заселения лужицкой культуры в выбранных микрорегионах Великой Польши, Нижней Силезии и Гор Розточи при особом учетывании распознавания открытых поселков и оборонных по-

селений на фоне поселенческо-хозяйственной базы; исследования по познанию урбанизационных процессов в эпохе раннего железа, а также по общей проблематике поселенческих и демографических отношений этой культуры;

5. Исследования перемен поселенческих структур в районе Калиша и Мазозша в римский период (поселенческие зоны, поселения, могильники), а также относительно раннего средневековья, на основе исследований в Блоне, Черске, Плоцке и в других городах, как и с ними связанных поселений и погребений VII—XII вв.

6. Исследования по формированию и характеру заселения раннего средневековья (VI—X вв.) у реки Одры, особенно в Нижней Силезии, Западном Поморье и на острове Волин, при особенном обращении внимания на познание оснoз и процесса развития этого заселения, изменений в его структуре, а также оснoз и характера тогдашнего хозяйства;

7. Исследования поселенческого комплекса в районе Крушвицы с неолита по средневековью, при особенном учитывании познания процесса формирования комплекса раннего средневековья и центра власти в самей Крушвице;

8. Познание культурных отношений на балто-славянском рубеже в древности (северо-восточная Польша), а также в начале средневековья на примере выбранных микро-регионов и поселенческих комплексов;

9. Исследования средневековых крепостей, охватывающие раскопки, помощь при архитектурной реконструкции, а также подготовка монографических разработок;

10. В области исследований по античной культуре подготавливаются работы, касающиеся античных оснoз формирования европейской культуры, а также посвященные римским придунайским провинциям (выбранные вопросы) и янтарному тракту.

Ряд реализуемых монографических разработок общего характера относится тоже к хозяйственным оснoзам и верованиям доисторического общества на польских землях, к вопросам материальной культуры, верований и искусства в раннем средневековье, а также социотопографии и материальной культуре средневековых городов в Польше.

Следует подчеркнуть, что заинтересование польских исследователей всеобщей археоло-

гией истекает не только в силу заключенных международных научных договоров или участия в заграничных экспедициях. Это заинтересование осуществляется из-за необходимости выяснить и углубить знания ряда вопросов археологии польских земель на обширном сравнительном культурном и этническом фоне Европы. Здесь следует назвать предприятие темы о связях земель в бассейне Одры и Вислы с Анатолией, Кавказом и Пиренейским полуостровом в эпохе ранней бронзы, значении восточно-альпийского культурообразовательного центра в гальштатское время, связи с балтийскими территориями в железном веке, значение янтарного тракта в римское время, стекла в Европе в раннем средневековье.

В области публикаций предусматривается полное окончание издания ранее упомянутых трех синтезов, а именно: «Праистория польских земель» (5 томов), «Очерк истории материальной культуры польских земель» (6 томов), «Материальная культура древней Греции» (3 тома), а также серийное издание «Культура Европы раннего средневековья» (12 тетрадей). Кроме того, как это уже подчеркивалось, конечным этапом реализации многих исследовательских задач в настоящем пятилетии Института будет подготовка к печати монографических разработок, являющихся итогом многолетних полевых и исследовательских работ. Здесь придется вспомнить о полном издании материалов из Ополя.

В связи с полевыми исследованиями крупных пространственных комплексов планируется окончание как раскопок, так и монографических разработок в совокупности полученных материалов.

В рамках сотрудничества с Институтом археологии АН СССР по реализации темы, касающейся археологических культур Центральной и Восточной Европы, предусматриваются раскопки в крупнейшем масштабе в районе Любелящины и Северо-Восточной Польши.

Далее следует подчеркнуть, что в связи с быстро поступающей индустриализацией страны, а также развитием городов и сети дорог, предусматриваются археологические исследования спасательного характера в более широком масштабе. Они требуют теснейшего сотрудничества между разными учреж-

дениями, в том числе тоже значительного участия научных кадров Института в формировании больших исследовательских групп и сосредоточения оборудования, а также исполнения этих работ быстрее темпами. Все это требует более рациональных методов полевых исследований, которые обусловлены инвестиционными планами.

Говоря о сотрудничестве Института с другими польскими археологическими учреждениями, нельзя не обратить внимание на факт, что многочисленные кадры активно участвуют тоже в дидактических занятиях в университетах и других польских высших учебных заведениях как преподаватели в своих специальностях, а также в подготовке студентов археологии по вопросам раскопок, особенно по их методам и технике.

Предусмотрено тоже участие Института в более широких масштабах в проведении, вместе с другими археологическими учреждениями, археологического распознавания Польши, т. е. в подготовке проекта образования в стране равномерной сети раскопок и стационарных исследований, а также полкой разработки археологических находок с территории Польши.

Международное сотрудничество с зарубежными учреждениями определено многолетними договорами. В 1978—1980 гг. будет не только продолжаться исследование уже намеченной проблематики, но предусматривается также его значительное расширение. Объем и темы сотрудничества с Центральным институтом древней истории и археологии в ГДР будут подробно определены на совещании в 1978 году. Предусматривается также сотрудничество со Шведской Академией Наук в области совместной разработки тематики скандинавско-европейских связей в доисторическое время, а вероятно в области

исследований и раскопок с Кубинской Академией Наук.

Особое значение придает ИИМК своему участию в совместной разработке с Центральным институтом древней истории и археологии „Enzyklopädie zur Frühgeschichte der europäischen Völker“, часть I, „Mittel-, Ost- und Südosteuropa“, а также совместной подготовке с академиями наук социалистических стран энциклопедии доисторического времени Центральной Европы.

В рамках упоминаемого сотрудничества планируется участие польских археологов в Сесеро-Восточной Африке, главным образом в Египте, Судане и Эфиопии, в исследовании объектов каменного века, являющихся базой для исследований зачатков цивилизации Древнего Мира. Второй важной областью являются раскопки при участии групп Института в Болгарии, Франции, Испании, Италии и Югославии в исследовании объектов раннего средневековья. Эти раскопки связаны с намерением лучше и шире опознать выбранные сравнительные вопросы, касающиеся общей проблематики формирования европейской и пражпольской культур в раннем средневековье.

В полевых исследованиях на территории Польши, а также за рубежом, чувствуется недостаток более широкого обмена научными кадрами между отдельными археологическими учреждениями социалистических стран. Было бы желательно обсуждение возможности расширения взаимного обмена, особенно младшими кадрами, с целью более близкого ознакомления с зарубежными раскопками так по характеру исследований, как и по методам и технике раскопок. Такой обмен был бы полезен для обеих сторон, тем более, что расширилась бы возможность обмена опытом на местах раскопок.

Витольд Хенсель — Збигнев Буковски

Bericht über die Tätigkeit des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in den Jahren 1976 und 1977

Archäologische Topographie Ungarns

Die Bände 5 und 6 der Serie stehen vor dem Erscheinen. In diesen Bänden wurden die Fundorte je eines Kreises im Komitat Komárom (Kr.

Esztergom) und Békés (Kr. Szeghalom) bearbeitet. Drei weitere Bände sind in Vorbereitung: In der Umgebung von Budapest und in Ostungarn — im Körös-Gebiet — haben wir Gelände-

begehungen gemacht, die die Entdeckung zahlreicher neuer Fundorte und die Authentizität der älteren Angaben ermöglicht haben. In dem bisher unerforschten Körös-Gebiet geben vor allem die neuentdeckten neolithischen Fundorte wertvolle Angaben zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes bzw. der Siedlungssysteme einzelner Kulturen (die Fundorte der Körös-Kultur in Ungarn wurden durch unsere Terrainforschungen verdoppelt). Im Komitat Pest haben die römischen Fundorte eine besondere Bedeutung. Im Rahmen der topographischen Arbeiten wurden ferner einige, in der Forschung bisher vernachlässigte Burgwälle aus dem 13.—14. Jh. freigelegt.

Prähistorische Abteilung

Im Mittelpunkt der Arbeit der Abteilung stand die Redaktion und zum Teil die Vorbereitung der vorgeschichtlichen Bände der Reihe „Archäologische Funde Ungarns“. Die Zusammenfassung des Neolithikums und der Kupferzeit ist bereits im Verlag. Die Arbeit des nächsten Bandes (Spätbronzezeit — Früheisenzeit) steht vor dem Abschluß.

Ein Schwerpunkt unserer Tätigkeit liegt auf der Erforschung der Entstehung und der frühen Entwicklungsphasen der Produktionswirtschaft. Die im östlichen und westlichen Teil Ungarns durchgeführten Ausgrabungen brachten bedeutende neue Ergebnisse bezüglich der Entstehung der ersten lebensmittelproduzierenden Gemeinschaften, weiterhin bezüglich der Feststellung ihrer südost- und mitteleuropäischen Beziehungen sowie der Bestimmung ihrer Entwicklungsphasen.

Im Rahmen der ungarisch-sowjetischen Zusammenarbeit wurde die Freilegung einer spätneolithisch-bronzezeitlichen Tell-Siedlung in Herpály (Ostungarn) begonnen. Diese Ausgrabung beabsichtigt, die Struktur der Siedlung und ihre historischen Beziehungen zu bestimmen.

Ein weiteres Hauptthema ist die Untersuchung der Genese der Eisenzeit bzw. ihrer kulturellen und ethnischen Verhältnisse. Die Ausgrabungen im bekannten Siedlungszentrum des Burgstalls zu Sopron werden kontinuierlich fortgesetzt (befestigte Siedlung aus der Hallstatt- und der La-Tène-Zeit, Gräberfeld der führenden Gesellschaftsschicht der Hallstattzeit). In der Flachlandsiedlung von Sopron-Krautacker wurden Siedlungsobjekte der Urnenfelder-Kultur, der Hallstatt- und La-Tène-Zeit und zu ihnen gehörende Bestattungen freigelegt. Die letzter-

wähnten Ausgrabungen werfen auf die Chronologie und auf die historischen Beziehungen der ungarischen Früh- und Späteisenzeit neues Licht.

Antike Abteilung

Die Arbeiten an den RIU (Römische Inschriften Ungarns) wurden weiterhin fortgesetzt, Band 2 (Kom. Zala, Veszprém, die Stadt Brigetio) ist erschienen. Im Laufe dieses Jahres wird Band 3 in Druck gegeben werden. Dieser Band enthält die Inschriften Nordostpannoniens (Kom. Pest).

Das Manuskript des 1. Bandes des CSIR (Corpus Signorum Imperii Romani) ist vollendet. Dieser Faszikel faßt die Steindenkmäler Nordwestpannoniens (Kom. Győr-Sopron) zusammen.

Die Vorarbeiten am römischen Band der „Archäologischen Funde Ungarns“ wurden ebenfalls fortgesetzt. Unsere Ausgrabungstätigkeit erzielte die Erforschung der Limesstrecke zwischen Carnuntum und Aquincum aus der Frühkaiserzeit; der Errichtung der Holz-Erde-Kastelle und deren Umbau in Stein wurde Beachtung geschenkt. Diese Forschungen führten zu neuen Ergebnissen bezüglich des Verteidigungssystems und der Chronologie der Festungen im 1. Jh. und in der ersten Hälfte des 2. Jh. Wir haben ferner an den Arbeiten der Publikation „Der römische Limes in Ungarn“ teilgenommen. Die für mehrere Jahre geplante Ausgrabung in der Flur Réti in Szakály (Kom. Tolna) steht mit der Erforschung der Frühgeschichte der Provinz im Zusammenhang (wir legen hier eine autochthone keltische bzw. römisch-keltische Siedlung frei).

Zur Analyse der spätrömischen Übergangsperiode bietet die Bestimmung des Fundmaterials des ausgehenden 4. und des frühen 5. Jh. einen beachtenswerten Anhaltspunkt. Die Beziehung des fremden Fundmaterials zu dem römischen läßt sich auf diese Weise klarer bestimmen, und dadurch gewinnen wir einen besseren Einblick in die gesellschaftlichen und militärgeschichtlichen Verhältnisse des 5. Jh.

Wir bemühen uns, die wichtigen zusammenhängenden Materialgruppen der Provinz zu bearbeiten: Terra sigillata, Gläser, getriebene Metallarbeiten. Das Manuskript der monographischen Bearbeitung der Glasfunde sowie eine Bearbeitung des Materials der Töpferei von Pfaffenhofen ist abgeschlossen.

Wir haben die Bearbeitung des sarmatischen Fundmaterials der Großen Tiefebene und der im sarmatischen Gebiet gefundenen römischen Fibeln begonnen.

Im Rahmen der Untersuchung der antiken Randkulturen haben wir eine Aufsatz-Sammlung über die meroitische Kultur veröffentlicht und eine monographische Bearbeitung der Verwaltungsgeschichte des alten Meroes (im Gebiet des heutigen Sudans) in Druck gegeben.

Frühmittelalterliche Abteilung

Seit 1976 nehmen die Mitarbeiter der Abteilung an den ungarisch-sowjetischen Ausgrabungen in Keszthely-Fenekpuszta teil. An der Außenseite der Südmauer der einstigen Festung Valcum setzen wir die Erschließung des Gräberfeldes aus dem 4.—10. Jh. fort. 1976—1977 wurden 67 Gräber freigelegt. 1976 entdeckten wir auch ein gotisch-аланisches Gräberfeld, wo wir mehrere deformierte Schädel gefunden haben. Mit Hilfe dieser Gräberfelder möchten wir einen paläodemographischen Durchschnitt gewinnen, d. h. die Zusammensetzung der einstigen Bevölkerung bestimmen — mit besonderer Berücksichtigung der romanisierten Urbevölkerung. Ein weiteres Ziel der Ausgrabungen ist die Erläuterung der Siedlungsgeschichte der einstigen Balaton-Halbinsel vom Neolithikum bis zum ungarischen Mittelalter. Im NO-Teil der befestigten Siedlung fanden Nachgrabungen statt, um die 1906 aufgedeckten Häuser zu verifizieren.

In Fészerlak (Kom. Somogy) setzten wir die Ausgrabungen auf dem spätarawischen Gräberfeld und in Eperjes (Kom. Csongrád) in einer gepidisch-spätarawischen Siedlung fort. Eine monographische Bearbeitung der landnahmezeitlichen und frühárpádenzeitlichen Funde Südungarns erscheint in naher Zukunft.

Das mittelalterliche Gräberfeld von Pusztaszentlászló (Kom. Zala) wurde vollständig erschlossen. Die Arbeiten am Káptalandomb, Győr (Kom. Győr) setzen wir fort.

Wir nahmen an der Ausgrabung der Burg, Siedlung und des Gräberfeldes von Majaki (Gebiet Woronesch) — 8.-9. Jh. — teil. Diese Arbeit gehört zur ungarisch-sowjetischen archäologischen Kooperation, in deren Rahmen auch eine Studiensammlung, die sich mit den wandernden Ungarn und ihren östlichen Nachbarn befaßt, unter der Redaktion der Abteilung veröffentlicht wurde.

Mittelalterliche Abteilung

Im Pilisgebirge ist die Freilegung einer der größten Zisterzienserabteien Mitteleuropas — Pilis — im Gange. Sie wurde an der Stelle einer Benediktinerabtei aus dem 11. Jh. gebaut und ist als der wichtigste ungarische Fundort von

Steindenkmälern aus dem 11. Jh. zu betrachten. Die Abtei war nicht nur von wirtschaftlichem und gewerblichem, sondern auch von künstlerischem Gesichtspunkt ein sehr bedeutendes Zentrum: ein Ausgangspunkt der ungarischen Frühgotik. Der frühgotische Umbau der Kirche läßt sich auf französische Anregung zurückführen, gleichzeitig diente sie aber auch dem zeitgenössischen Kirchenbau als Vorbild.

In Dömös, einem der wichtigsten Allode des Árpádenhauses, wurden die Ausgrabungen fortgesetzt. Im 11. Jh. stand hier ein königlicher Palast, später (1107) wurde hier ein Stiftskapitel gegründet und die Kirche umgebaut. Der bedeutendste Fund war die in rekonstruierbarem Zustand erhalten gebliebene Unterkirche. Die Grundmauern des königlichen Palastes wurden aus dem vorläufig undatierbaren Mauerkonglomerat ausgesondert. Die Möglichkeit, einen mitteleuropäischen Palast bzw. ein fürstliches Wirtschaftszentrum aus dem 10.—11. Jh. zu rekonstruieren, ist von großer Bedeutung für die mittelalterliche Archäologie.

Ein wichtiges Forschungsprojekt der Abteilung ist die Untersuchung der Gespanschaftszentren, die bei der Staatsgründung eine große Rolle gespielt haben. So haben wir zur Orientierung Grabungen auf dem Gebiet von Békés (Kom. Békés) durchgeführt. Eine Monographie erschien über die Grabungsergebnisse in einer spätmittelalterlichen Dorfsiedlung (Sümeg-Sarvally, Kom. Veszprém); ferner wurde die Bearbeitung der Lanzen aus dem 10.—11. Jh. abgeschlossen und die Bearbeitung der Säbel angefangen. Ein Teil des mittelalterlichen Bandes der Reihe „Archäologische Funde Ungarns“ (Árpádenzeitliche Dorfsiedlungen, Handwerk, Forschungsstand) ist druckfertig.

Abteilung für interdisziplinäre Forschung

Im Rahmen einer komplexen Teamforschung arbeiteten wir am Problem der Wechselwirkungen zwischen dem Menschen und seiner Umwelt, wobei wir die traditionellen Methoden der Terrainarbeit und der archäologischen Fundbestimmung ebenso in Anspruch genommen haben wie Laboruntersuchungen und methodologische Experimente. Eine schon 1975 begonnene Ausgrabung wurde auf diese Weise fortgesetzt. Der Fundort ist eine Siedlung der Körös-Kultur (Szatmár, Kom. Bács-Kiskun), wo zwecks des Studiums der Anfänge der Produktionswirtschaft unter archäologischer Leitung eine Zusammenarbeit zwischen Anthropologie, Zoologie,

Malakologie, Botanik, Palynologie, Physik, Geologie, Geochemie, Mineralogie, Sediment-Petrographie und Agrochemie erfolgte.

Die Untersuchung von Knochenfunden bildete einen wichtigen Teil der Tätigkeit der Abteilung. Auf dem Gebiet der Anthropologie lag das Hauptgewicht auf der Analyse kaiserzeitlicher und mittelalterlicher Materialien; zentrale Aufgaben in der Zoologie waren die Untersuchung der Anfänge der Tierhaltung bzw. der planmäßigen Tierzucht.

In der Physik machte man Versuche von chronologischen Bestimmungen auf archäomagnetischer Grundlage an Proben, die bei Ausgrabungen eingesammelt und gemessen wurden. Einen bedeutenden Fortschritt erzielten wir mit der Einführung der botanischen und anthrakotomischen sowie mineralogischen und petrographischen Untersuchungen. Erwähnenswert ist auch die Bestimmung von Pollenresten aus lößartigen Holozänschichten (zum erstenmal in Ungarn).

Im Interesse der Verfeinerung der Methoden von Knochenanalysen (chemische) haben wir Versuche ausgeführt und das früher für Silikat profilierte anorganische Laboratorium wurde umorganisiert. So wurde die Ausführung derivatographischer Untersuchungen, Fluor- und Karbonatanalysen an Knochenproben ermöglicht, um relative Chronologie, Lebensalter und Rasse zu bestimmen. Die Arbeit des Laboratoriums hat also auf diese Weise jene knochenchemischen Untersuchungen ergänzt, die wir gemeinsam mit Mitarbeitern anderer Institutionen bezüglich der

Geschlechts-, Altersbestimmung und pathologischen Veränderungen gemacht haben. Die Zielsetzung dieser Untersuchungen ist, einerseits solche Fragen zu beantworten, die für die klassischen Methoden unzugänglich sind (wie z. B. Geschlechtsbestimmung von Kindern oder Analysen von mangelhaft oder in Bruchstücken erhaltenem Knochenmaterial), andererseits durch Konfrontation der mit verschiedenen Methoden gewonnenen Ergebnisse, die einzelnen Verfahren zu kontrollieren und zu ergänzen. Eine Methode der Klärung von Knochenproben wurde ausgearbeitet (unentbehrlich bei osteochemischen Untersuchungen).

Als Vorstufe der archäomagnetischen Zeitbestimmung wurden ca. 100 Proben an 11 Fundorten mit verbrannten Gebäudeüberresten eingesammelt bzw. die einzelnen Proben an Ort und Stelle eingemessen (die Fundorte umfassen die Perioden vom Neolithikum bis zur Árpádenzeit). Bisher haben wir Versuche für die Zeitbestimmung von fünf verschiedenen Gebäuden vorgenommen.

— — —

In der neueren Planungsperiode hat das Institut an der Organisierung und Verwirklichung einiger — die ganze ungarische Archäologie umfassenden kollektiven Unternehmungen weitergearbeitet und hat versucht, die archäologische Methodik mit Einbezug der Ergebnisse der Naturwissenschaften weiterzuentwickeln und die internationale Zusammenarbeit zu festigen.

László Castiglione

Основные направления исследовательской работы Археологического института Болгарской академии наук до 1980 г.

Археологические исследования, проводимые в Народной Республике Болгарии, включены в научно-исследовательский план института на пять лет (1976—1980), который координирует также и археологические работы, проводимые окружными и городскими музеями по всей стране. Отчет о всех раскопках и исследованиях делается ежегодно на Национальной конференции по археологии. Все работы проходят под руководством Археологического института, который, в соответствии

с законом, единственный имеет право разрешать раскопки и осуществляет контроль над их проведением.

В основной план включены раскопки объектов и соответствующие исследования сгруппированные в хронологическом порядке по четырем основным темам:

1. Доисторические культуры на болгарских землях.

2. Материальная культура и искусство Фракии конца II—I тысячелетий до н. э.

3. Материальная культура и искусство Болгарии в римскую и ранневизантийскую эпохи (I—VII века).

4. Материальная культура и искусство в Болгарии и на болгарских землях в средневековье.

По теме 1 будут проведены раскопки следующих объектов: пещера Бачо Киро, с. Муселиезо, г. Никопол, с. Чавдар, с. Аспарухово, с. Дуранкулак, г. Нова Загора, с. Юнаците, с. Балей, с. Драганово, с. Дядово. Будут обработаны и подготовлены для публикации материалы с. Караново, г. Ракитово, с. Овчарозо, м. Поляница около г. Тырговище г. Каяанлык, пещеры Имамова дупка около с. Ягодина.

По теме 2 будут проведены раскопки следующих объектов: у с. Пшеничево, Несебр. Кабиле, м. Меден рид около Бургаса, г. Дылгопол. Будут обработаны с целью подготовки их к печати материалы раскопок Севтополиса, с. Гела, Кабиле, фракийских некрополей в Ловечском округе, Несебра. Будет проведена работа по составлению каталога монет городов Фракии и фракийских владетельных племен.

По теме 3 будут проведены раскопки следующих объектов: Рациария, Эскус, Нове, Ятрус, Монтана, Никополис ад Иструм, Пауталия, вилла около Ивайловграда, г. Сандански, Хисар, Костинброд. Будут обработаны материалы ряда объектов (Абритус, Монтана,

Пауталия, Эскус, Сандански, виллы около Ивайловграда и Кралев дол). Подготавливаются своды латинских надписей из Северной Болгарии; миллиарных колонн; культовых памятников восточных божеств, открытых в Болгарии; античной пластики из Национального археологического музея; античных ламп из Национального археологического музея; украшений римской эпохи, бронзовых фибул в Болгарии (I—III века); ранневизантийских крепостей; монет из Адрианополя; ранневизантийской керамики болгарских земель (IV—VI века); античных саркофагов Мизии и Фракии римской эпохи (I—IV века).

По теме 4 будут проведены раскопки следующих объектов: с. Бдинци, с. Кривина Русенского округа, с. Одырци, Плиска, Преслав, Мадара, Перник, Калнакра, Тырново, Мелник, Никопол, нос Чиракман около Казарны, Урзич у с. Боженица, Червен, в Родопях. Будут обрабатываться материалы объектов из следующих мест (местонахождений): Гарзан, Одырци, Плиска, Преслав, Мадара, Перник, с. Ковачево, Тырново, Мелник, Никопол, Каварна, Червен, Хотница. Подготавливается свод славянских надписей и графитов Северо-Восточной Болгарии; свод датированных надписей позднего средневековья Болгарии; свод болгарских средневековых монет XIII—XIV веков и средневековой болгарской живописи XVI—XVIII веков.

Димитър Ангелов

Principaux résultats obtenus par les collaborateurs des Instituts d'archéologie de Bucarest et d'histoire et d'archéologie de Cluj-Napoca et de Iași durant l'intervalle 1976—1977 et le plan de perspective jusqu'au 1980

Au cours des années 1976—1977, les archéologues de Bucarest, Cluj-Napoca et Iași, collaborateurs des Instituts d'archéologie de Bucarest et d'histoire et d'archéologie de Cluj-Napoca et de Iași ou attachés aux Facultés d'histoire et de philosophie des Universités de ces trois centres ont embrassé avec leurs recherches une vaste thématique qui va du paléolithique jusqu'à la période féodale y compris.

Toute l'activité s'est concentrée sur l'étude des problèmes fondamentaux de l'histoire ancienne

et féodale de la Roumanie qui ont été poursuivies conformément à un programme unitaire, mis en oeuvre sous les auspices de l'Académie des Sciences Sociales et Politiques et du Ministère de l'Enseignement et de l'Éducation Socialiste.

Dans ce programme a été accordé une importance particulière à la rédaction des deux tomes sur les dix du traité d'Histoire de la Roumanie, tâche confiée aux historiens roumains par le XIe Congrès du Parti Communiste Roumain et qui doit être menée à son terme jusqu'en

1980, lorsqu'il aura lieu de XIe Congrès International des Sciences historiques de Bucarest.

Parmi les principaux thèmes de recherches auxquels ont participé les archéologues roumains appartenant à ces trois Instituts nous mentionnons les suivants:

1. Anciennes civilisations sur le territoire de la Roumanie jusqu'au Ier millénaire de notre ère;

2. Géto-Daces, leur civilisation et leur rôle dans le Sud-Est de l'Europe, leurs relations avec les civilisations les plus avancées de l'antiquité au temps de Burébista et Décebale.

3. Romanisation dans le Sud-Est de l'Europe. Les provinces roumaines de la Dacie, Mésie et Scythia Minor.

4. Continuité de l'élément autochtone au cours de la période préféodale et ses relations avec les peuples migrants.

5. Formation du peuple roumain et de la langue roumaine.

6. Apparition des premières formations d'états roumains.

Conformément à la politique d'intégration de la recherche et de l'enseignement, les archéologues des Instituts et ceux des Facultés d'histoire et de philosophie et des Musées d'histoire ont réuni leurs forces, travaillant ensemble à l'élaboration des certains thèmes plus amples:

1. Répertoire archéologique de la Roumanie dont on a déjà rédigé les volumes concernant les départements d'Alba, d'Arad et de Botoșani est en cours de préparation des volumes pour les départements de Bistrița-Năsăud et de Vaslui.

2. Les inscriptions antiques de la Dacie. On a publié jusqu'à présent les volumes: *Sources épigraphiques latines et grecques en Roumanie*, I, 1976 et II, 1977 (en roumain). Le tome IV, concernant Ulpija Traiana et son territoire, est en train d'être rédigé.

3. Études sur la romanisation à la lumière de l'histoire administrative, des manifestations de l'art provincial et de certaines communautés rurales.

4. Cités et fortifications en terre de Transylvanie. On a rédigé le premier fascicule sous le titre *„Cités et fortifications du département de Cluj“* (en roumain); à présent est en voie d'élaboration la monographie *„Cité de Dăbâca“* (en roumain).

5. Répertoire des cités et des fortifications de Roumanie (en roumain); le tome premier, lettres A-C, sera imprimé en 1979.

Pour certains problèmes on a fait appel, de même que pour le passé d'ailleurs, aux spécialistes de diverses disciplines du domaine des sciences de la nature: anthropologie, palynologie, paléozoologie, physique, chimie, etc.

*

Parmi les travaux publiés au cours de deux dernières années on peut mentionner:

1. *Alicu, D. et Nemeș, E.*: *Roman Lamps from Sarmizegetusa*, Oxford 1977. (Ce tome, comme les autres mentionnés ici, imprimés à Oxford, appartient à la série „British Archaeological Reports“.)

2. *Bichir, Gh.*: *The Archaeology and History of the Carpi from the Second to the Fourth Century D. D.*, Oxford 1976.

3. *Comșa, E.*: La bibliographie du néolithique sur le territoire de la Roumanie (en roumain), tomes I-II, București 1976—1977.

4. *Crișan, I. H.*: *Burébista et son époque* (en roumain), IIe édition, București 1976.

5. *Glodariu, I.*: *Dacia Trade with the helenistic and roman World*, Oxford 1976.

6. *Gudea, N.*: *Les agglomérations de l'époque roumaine et romaine-tardive de Gornea* (en roumain), Reșița 1977.

7. *Harhoi, R.*: *The Treasure from Pietroasa in the Light of the new researches*, Oxford 1977.

8. *Ioniță, I. et Ursachi, U.*: *La nécropole daco-carpique de Văleni*, *Inventaria Archeologica*, Roumanie, fasc. 8, București 1977.

9. *Ioniță, I.*: *La nécropole de Miorcani*, *Inventaria Archaeologica*, Roumanie, fasc. 9, București 1977.

10. *Lazarovici, Gh.*: *Gornea. Monographie préhistorique* (en roumain), Reșița 1977.

11. *Păunescu, Al., Chirica, U. et Șadurschi, P.*: *Le répertoire archéologique du département de Botoșani* (en roumain), București 1976.

12. *Petrescu-Dîmbovița, M.*: *Les dépôts de bronze de la Roumanie* (en roumain), București 1977.

13. *Pippidi, D. M.*: (sous la rédaction): *Le dictionnaire de l'histoire ancienne de la Roumanie* (en roumain), București, 1976.

14. *Popescu, Em.*: *Les inscriptions des siècles IVe-XIIIe découvertes en Roumanie* (en roumain), București 1977.

15. *Roman, P.*: *La civilisation de Coțofeni* (en roumain), București 1976.

16. *Roman, P.*: *The Civilisation Coțofeni*, Oxford 1977.

17. *Russu, I. I.*: *Éléments thraco-gètes dans*

l'Empire roumain et en Byzantium (en roumain), București 1976.

18. *Rusu, M., Dörner, E., Pîntea, U. et Bader, T.*: Bronzhortfunde aus Transsilvanien (Hallstatt A₂-B₃), Inventaria Archaeologica, Roumanie, fasc. 10, Bucarest 1977.

19. *Zaharia, E.*: La population roumaine en Transylvanie aux VIIe-VIIIe siècles (le cimetière no. 2 de Bratei — département de Sibiu) (en roumain), București 1977.

En même temps, les membres des ces trois Instituts ont publié un grand nombre d'études et d'articles dans des revues de spécialité du pays et de l'étranger, surtout dans les revues „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie” et „Dacia” (București), „Acta Musei Napocensis” (Cluj-Napoca), „Cercetări Istorice” (Iași), „Apulum” (Alba Iulia), „Memoria Antiquitatis” (Piatra-Neamț), „Pontice” (Constanța), etc.

Parmi les publications qui vont paraître citons les suivantes:

1. *Alexandrescu, P.*: Histria IV, La céramique archaïque et classique.

2. *Barnea, I.* et collab.: Tropaeum Traiani, tome I.

3. *Bărbulescu, N.*: Le camp romain de Turda (en roumain).

4. *Bitay, I.*: La culture antique reflétée dans l'humanisme de Transylvanie (en roumain).

5. *Bodor, A.*: Monuments sculpturaux en pierre de la Dacie Supérieure (en roumain).

6. *Chirilă, E.*: Aspects de la circulation monétaire (en roumain).

7. *Comșa, E.*: La bibliographie du paléolithique de la Roumanie (en roumain).

8. *Comșa, M.*: La civilisation roumaine ancienne. Les fouilles archéologiques de Bucov (en roumain, parue en 1978).

9. *Daicoviciu, H.*: La cité dacique de Costești (en roumain).

10. *Diaconu, P.*: Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles (parue en 1978).

11. *Diaconu, P.* et *Baraschi, S.*: Păcuil lui Soare, tome II (parue en 1977).

12. *Dolinescu-Ferche, S.*: L'agglomération préféodale de Ciurchi (en roumain).

13. *Florescu, A. C.*: Les fortifications chez les Géo-Daces aux VIe-IIIe siècles a. n. è. (en roumain).

14. *Florescu, M.*: L'agglomération de l'âge du bronze de Cîndești (en roumain).

15. *Glodariu, I.*: L'agglomération dacique d'Arpașu de Sus (en roumain, parue en 1977).

16. *Glodariu, I.*: Agglomérations daciques et daco-romains de Slimnic (en roumain).

17. *Gostar, N., Sanie, S. et Buzilă, U.*: La cité dacique de Piatra Neamț (en roumain).

18. *Gudea, N. et Chirilă, E.*: Le limes romain de la Roumanie (en roumain).

19. *Horedt, K.*: La Transylvanie à l'époque des migrations (en roumain).

20. *Isac, D.*: Le camp fortifié romain de Gilău (en roumain).

21. *Morintz, S.*: Contributions archéologiques à l'histoire des Thraces anciens (en roumain).

22. *Neamțu, E., Neamțu, U. et Chepte, St.*: La ville féodale Baia, tome I (en roumain).

23. *Petrescu-Dîmbovița, M.*: Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens, dans Prähistorische Bronzefunde (sous la rédaction de H. Müller-Karpe).

24. *Petrescu-Dîmbovița, M.*: Brève histoire de la Dacie préromaine (en roumain, parue en 1978).

25. *Petrescu-Dîmbovița, M. et Teodor, D.*: L'agglomération fortifiée de VIIIe-Xe siècles de Fundu Herței (département de Botoșani) (en roumain).

26. *Piso, I.*: Les fastes de la province Dacie (en roumain).

27. *Protase, D.*: L'agglomération et les cimetières romains d'Obreja (en roumain).

28. *Preda, C.*: La nécropole romaine-byzantine de Callatie (en roumain).

29. *Popa, R. et Cîrstoiu-Mărgineanu, M.*: Témoins de civilisation féodale roumaine (en roumain).

30. *Roman, P. et Nemeti, I.*: La civilisation Baden en Roumanie (en roumain, parue en 1978).

31. *Russu, I. I.*: Troupes romaines de Dacie (en roumain).

32. *Rusu, M.*: La Transylvanie et le Banat aux VIe-IXe siècles (en roumain, parue en 1977).

33. *Rusu, M., Daicoviciu, H. et Horedt, K.*: Autochtones et migrants sur le territoire de la Roumanie (en roumain).

34. *Sanie, S.*: Syrische und palmyrische Kulte in Dakien.

35. *Sînpetru, M.*: Tropaeum Traiani, tome I (en roumain).

36. *Spinei, U.*: La Moldavie durant les siècles XIe-XIVe (en roumain).

37. *Teodor, D.*: Les territoires est-carpatiques

de la Roumanie aux Ve-XIe siècles (en roumain, parue en 1978).

38. *Teodor, S.*: Le dépôt d'outils en fer du IIe siècle a. n. è. de Lozna-Dorohoi, *Inventaria Archaeologica, Roumanie*, fasc. 11.

39. *Teodor, S. et Teodor, D.*: Les agglomérations de Botoșana (en roumain).

40. *Uasiliev, U.*: Le groupe des tombeaux d'inhumation hallstattiens tardifs de Transylvanie (en roumain).

41. *Winkler, I.*: L'établissement de Cicău (en roumain).

Au cours des années 1976—1977, un intérêt spécial a été accordé, comme d'ailleurs auparavant, aux fouilles archéologiques. C'est ainsi que des grands chantiers ont été organisés dans les régions du canal Danube-Mer Noire, du Pruth Moyen, de Turnu Măgurele, des Portes de Fer et de la ville de Iași où les archéologues de ces Instituts ont travaillé avec le personnel scientifique des musées locaux. En même temps, dans la région des Portes de Fer a été établie une collaboration fructueuse avec les archéologues yougoslaves.

A part ces chantiers, de nombreuses autres fouilles archéologiques ont été pratiquées, embrassant en terrain une vaste thématique qui va du paléolithique jusqu'à la période féodale y compris. Ces recherches ont été poursuivies conformément à un programme unitaire, établi par la Commission archéologique de l'Académie des Sciences Sociales et Politiques et mis en œuvre sous les auspices de cette Académie et du Ministère de l'Enseignement et de l'Éducation Socialiste.

Dans certains cas les archéologues de ces Instituts ont collaboré avec les spécialistes des musées ou d'autres organismes pour effectuer des recherches archéologiques plus amples.

Tous ces travaux ont fourni des contributions majeurs à l'approfondissement de l'histoire ancienne et médiévale de la Roumanie. La portée de ces travaux embrasse l'ensemble du territoire roumain, ainsi que certaines régions voisines.

Par ex., en ce qui concerne le paléolithique, les fouilles de Ripiceni, Mitoc et Crasnaleuca (département de Botoșani) en Moldavie ont mis au jour de nombreux ateliers datés des phases moyenne et supérieure du premier âge de la pierre. Des vestiges d'habitations de cette époque reculée ont été dégagés à Ripiceni, où les fouilles des dernières années ont pris une envergure sans précédent dans cette partie de l'Europe.

Pour le néolithique l'investigation des sites de Cucuteni-Băiceni (département de Iași), de Ștefănești (département de Botoșani) en Moldavie et de Malnaș (département de Covasna) en Transylvanie ont amené d'autres témoignages relatifs à la civilisation de la poterie peinte de type Cucuteni-Ariusd.

Pour la période de transition du néolithique à l'âge du bronze présente intérêt le centre métallurgique de Lelicieni (département de Harghita).

Des résultats particulièrement intéressants ont été obtenus pour l'âge du bronze, notamment pour ce qui est de la civilisation Monteoru. Il convient de mentionner à cet égard les fouilles à grande échelle sur le chantier de l'établissement et de la nécropole de Cindești (département de Vrancea) en Moldavie.

Parmi les recherches effectuées pour l'époque hallstattiennne, il faut mentionner celles de Transylvanie, de la fortification thrace de Ciceu-Corabia (département de Bistrița) avec une superficie de plus de 40 hectares et de la nécropole de Fintinele (le même département).

Ces dernières années, la civilisation géto-dace a bénéficié des recherches toutes spéciales reposant surtout sur les fouilles effectuées dans les agglomérations de cette civilisation.

Ainsi, en ce qui concerne la Transylvanie, par les fouilles exécutées dans les cités daciques de Costești et de Grădiștea (département de Hunedoara) sur des objectifs étudiés auparavant, en complétant les données relatives aux alignements des bases de colonnes d'un temple situé à côté de la cité de Costești. D'autre part, par les recherches dans l'importante cité dacique de Cugir (département de Hunedoara) on a précisé que cette cité a en deux phases de fortifications: l'une avec vallum en terre et l'autre avec vallum en terre et muraille sans mortier. Parallèlement, on a enregistré à l'intérieur de cette cité l'existence de quatre niveaux principaux d'habitation: le premier appartenant à l'âge du bronze (civilisation Wietenberg), le deuxième aux Ve-IVe siècles a. n. è., le troisième aux IIIe-IIe siècles a. n. è. et le dernier compris entre le Ier siècle a. n. è. et 106 n. è.

De même, des résultats intéressants pour cette période ont été obtenus par les recherches effectuées en Valachie, surtout dans la nécropole géto-dace de Tigveni (département d'Argeș), et en Moldavie où ont été continuées les fouilles de la citadelle de Cotnari (département de Iași)

des IVe-IIIe siècles a. n. è. Là, parallèlement aux fouilles, les archéologues ont entrepris des travaux destinés à assurer la conservation du système défensif du site, fait d'une série de fortifications en pierre, bois et terre. Toujours liées à cette même période en Moldavie, notons aussi les recherches ayant pour objet le site de Huși (département de Vaslui), qui ont donné des preuves évidentes pour les liens des autochtones avec les tribus thraces sud-danubiennes ainsi que la nécropole de Boroșești (département de Iași) des IIe-I^e siècles a. n. è. qui par le nombre des tombes découverts jusqu'à présent (117) est considérée la plus grande de la civilisation Poienestî-Lukachevka. A ceux-ci, s'ajoutent encore les découvertes faites dans la tourbière de Lozna (département de Dorohoi) où fut mis au jour un grand dépôt d'armes et d'outils de fer, très bien conservés, ainsi que des restes de bois, datés de IIe siècle av. n. è., ou encore les vestiges comportent des témoignages de la présence des éléments et de l'influence romaine dégagés par les fouilles à Dumbrava (département de Iași) et datés des I^e-IIe siècles de n. è. Parallèlement à ces recherches il convient de citer l'exploration de grande envergure poursuivie par les spécialistes des musées moldaves dans les agglomérations gëto-daces de Răcățoiu (département de Bacău) et Brad (département de Neamț).

D'autres importants résultats ont été obtenus au cours des fouilles pratiquées dans les objectifs appartenant à la période romaine.

Ainsi, en ce qui concerne la Transylvanie par les fouilles effectuées à Ulpia Traiana (département de Hunedoara) a été découvert et consolidé en même temps un temple ayant des dimensions considérables. Le riche matériel épigraphique, sculptural et archéologique a mis au jour illustre le haut niveau économique, artistique et spirituel atteint par les habitants de la capitale de la Dacie romaine. Sarmizegetusa peut être comparée avec d'autres métropoles similaires de l'Europe romaine, tout en reflétant une période de prospérité que les Romains ont nommé Dacia Felix.

Au bout de dix années ont été achevés les recherches effectuées aux camps fortifiés romains de Bucium (département de Sălaj) et de Bologa (département de Cluj) qui s'inscrivent parmi les recherches archéologiques les plus poussées de ce genre. Les éléments caractéristiques de ces fortifications romaines, ainsi que le riche matériel

épigraphique, numismatique et archéologique recolté, ont contribué d'une manière substantielle à l'explication de certains problèmes importants liés à l'histoire militaire de la Dacie romaine.

D'autres résultats importants ont été obtenus à l'occasion des fouilles pratiquées dans les camps fortifiés romains de Transylvanie. Ainsi au camp fortifié de Turda (département de Cluj), à côté des éléments de construction et du riche et varié matériel archéologique et numismatique romain, on a trouvé aussi des fragments céramiques des Ve-VIe et VIIIe-IXe siècles qui prouvent qu'après l'abandon du camp fortifié la population autochtone a utilisé les constructions romaines partiellement abîmées comme habitations. Dans le camp fortifié de Gilău (département de Cluj), en dehors d'un riche matériel archéologique et numismatique, on a trouvé aussi un fragment de diplôme militaire, une inscription dédiée à l'empereur Hadrien, ainsi qu'une très importante statuette en bronze de la déesse Venus. D'autres éléments intéressants de constructions et des matériaux archéologiques, épigraphiques, sculpturaux et numismatiques ont été trouvés dans les camps fortifiés romains de Hoghiz (département de Brașov), Brîncoveni (département de Mureș), Moigrad-Porolissum (département de Sălaj), Feldioara (département de Brașov), ainsi que dans les agglomérations civiles daco-romains de Șura Mică (département de Sibiu), de Aiton (département de Cluj) et de Mediaș (département de Sibiu).

En ce qui concerne la région extracarpathique de la Roumanie et la Dobroudja, les fouilles effectuées à Stolniceni-Olt en Valachie ont contribué à élargir la base documentaire pour une meilleure connaissance des relations des Daces libres avec les Romains. En même temps les fouilles effectuées dans le territoire romain dont le centre se trouvait à Barboși, en Moldavie méridionale — le bastion romain transdanubien de la Mésie Inférieure, déjà connu — ont abouti à toute une série d'autres données au sujet de la romanisation dans cette région et du cohabitat daco-romain. Soulignons surtout les documents archéologiques concernant les cultes de Mythras et de Sol, ainsi que l'apparition des premiers éléments paléochrétiens relevés en territoire moldave (la croix pendentif taillé dans du nacre et l'inscription paléochrétienne relevée sur une amphore). Relativement au territoire de la Dobroudja, les fouilles entreprises à Straja, dans le territoire rural de Tomis, ont contribué à une meilleur

leure documentation pour le problème du processus de la romanisation dans le cadre de la province de Mésie Inférieure.

Un accent tout particulier a été mis sur les recherches ayant pour but l'intervalle compris entre les IIIe et VIIIe siècles, c'est-à-dire la période du processus de la genèse du peuple roumain. Des fouilles ont été effectuées en ce sens sur les sites et nécropoles du territoire roumain.

Parmi ces recherches, une importance particulière présentent les fouilles effectuées dans les nécropoles de Cluj-Napoca du IVe siècle, de Bratei (département de Sibiu) des Ve-VIe siècles et d'Iclod (département de Cluj) du VIIe siècle, concernant la continuité de la population autochtone daco-romaine et romanique en Transylvanie avant l'arrivée des Slaves et au début de leur pénétration dans ce territoire. A part ces recherches, on a mis au jour à Șura Mică (département de Sibiu) des huttes des VIIIe-IXe siècles.

Relativement à l'espace extracarpathique, les fouilles pratiquées dans le camp fortifié romain de Pietroasele (département de Buzău) ont abouti à des résultats très importants en ce qui concerne les restes du camp romain et l'ensemble des constructions datés de Constantin le Grand jusqu'à Valens, ainsi que surtout pour le processus de la romanisation de cette contrée de la Valachie après l'empereur Aurelien et pour les relations étroites de l'Empire avec les territoires au Nord du Danube pendant les IVe-VIe siècles. Dans cette direction s'inscrivent aussi les résultats des fouilles de Dulceanca (département de Teleorman).

Parallèlement, les fouilles dans les établissements et les nécropoles de Iași-Nicolina, Letcani (département de Iași), Miorcani (département de Botoșani), Barcea (département de Galați) et dans d'autres endroits en Moldavie ont apporté des preuves précieuses quant à la continuité de la population dace et daco-romaine aux IVe-Ve siècles, dont l'évolution se traduit dans la civilisation du type Sîntana de Mureș-Tcherniakhov. Ces recherches ont livré, en outre, d'autres témoignages concernant la domination exercée par les Huns dans cette contrée de l'Europe. À propos de la domination hunique en Moldavie, les récents fouilles archéologiques de Dodești, de Iași-Nicolina et de quelques autres localités ont apporté de nouvelles preuves que l'invasion des Huns n'a pas mis en fuite absolu-

ment toute la population autochtone ce qui confirme une fois de plus les renseignements de Zosime en regard de la présence des Carpo-Daces au nord du Danube.

D'autre part, les dernières recherches archéologiques de Dodești, Roșiești et Birlălești (département de Vaslui) et Dersca (département de Botoșani) ont fourni quelques données importantes en ce qui concerne la continuité de la population autochtone à l'Est de Carpathes aux VIe-IXe siècles, en mettant en lumière par la même occasion ses liens avec le monde romano-byzantin et byzantin — liens attestés par les objets d'importation, le circuit monétaire, ainsi que les éléments et les témoignages de l'influence chrétienne. Ces mêmes fouilles ont mis au jour d'autres preuves relatives au processus de cohabitation des autochtones avec les Slaves, ainsi qu'à leurs rapports avec les peuples en migration. Grâce aux nouveaux éléments enregistrés, on peut arriver à départager d'une manière plus nuancée les composantes locale et slave de la culture matérielle développée pendant cette étape de l'histoire.

Enfin, des résultats tout aussi intéressants ont été obtenus à la suite des fouilles archéologiques de l'époque féodale.

Ainsi, en ce qui concerne la Transylvanie, à l'occasion des fouilles pratiquées dans la cité de Cluj-Mănăstur, une des cités du voïvode roumain Gelu, ont été découvertes tant des habitations datant des IXe-X^e, XIe, XIIe-XIVe et XVIe siècles avec un riche matériel archéologique, que plusieurs tombeaux dont quelques-uns sont datables à l'aide des monnaies du XIIe siècle.

Dans l'important complexe archéologique de Dăbîca (département de Cluj) où l'on travaille depuis douze années, on a découvert intégralement au cours des deux dernières campagnes, une église au plan byzantin (des analogies à Preslav) du Xe siècle, à laquelle se superposent deux autres églises, l'une du XIe siècle et l'autre du XIIIe siècle. A Dăbîca on a découvert jusqu'à présent sept églises entourées des cimetières qui leur sont contemporains. Dans l'un de ces cimetières, situé dans la quatrième enceinte, on a découvert au cours des deux dernières années plus de 200 tombeaux munis d'un riche inventaire archéologique, contenant des monnaies aussi qui aident à sa datation (X^e-XIIe siècles). Cette nécropole où l'on a mis au jour jusqu'à présent près de 800 tombeaux,

s'étend sur une vaste surface et elle contient très probablement plus de 2000 tombeaux. Le grand nombre de tombeaux découverts dans les quatre nécropoles (on a de même étudié une nécropole d'incinération des VIIIe-IXe siècles), ainsi que le riche matériel archéologique récolté jusqu'à présent, prouvent que cette cité de dimensions considérables a été l'une des plus importants de Transylvanie et qu'elle a fonctionné sans interruption depuis le VIIIe siècle jusqu'au XIe siècle. Il est fort probable que cette cité ait été la résidence principale du voïvode Gelu.

De même, une importance particulière présente la découverte du complexe féodal roumain de Streisîngeorgiu (département de Hunedoara) avec résidence et chapelle princière ainsi qu'avec une nécropole datée des XIe-XIVe siècles.

D'autres recherches ont été effectuées dans les cités en terre de Halmăşd (département de Sălaj) et surtout de Tudor Vladimirescu (département d'Arad) qui a eu deux phases de fortification: une palissade incendiée du IXe siècle et une vallum en terre des Xe-XIe siècles. Cette dernière cité a fort probablement appartenu aux voïvodes de Banat, Glad et Achtum. Il semble que la cité ait été détruite en 1028 par le roi Etienne Ier de Hongrie, car, après son abandon, on a placé dans son intérieur une nécropole d'inhumation. Dans les plus de 100 tombeaux découverts jusqu'à présent, on a trouvé un riche inventaire archéologique, ainsi que monnaies ayant appartenu aux rois Solomon et Pierre, ce qui prouve que cette nécropole fonctionnait au cours de la deuxième moitié du IXe siècle, superposant la fortification du IXe-XIe siècles.

Enfin, à l'occasion des fouilles pratiquées à Biharia, dans l'agglomération ouverte située dans l'immédiate proximité de la cité, qui, tel qu'il résulte des chroniques, a été la résidence du voïvode Menomorut, on a enregistré plusieurs niveaux d'habitation avec un riche matériel archéologique qui prouve que l'endroit a été habité presque sans interruption depuis le néolithique jusqu'au Xe siècle.

En ce qui concerne la région extracarpathique il faut citer les fouilles de Slon (département de Prahova), effectuées depuis plusieurs années et maintenant achevées.

Enfin, des résultats tout aussi intéressants ont été obtenus à la suite des fouilles archéologiques effectuées en Moldavie dont furent l'objet les agglomérations et les nécropoles féodales de

Pîhneşti et Bîrlad (département de Vaslui), Hudum (département de Botoşani), Baia (département de Suceava), Hîrlău et Iaşi (département de Iaşi) etc. Ces fouilles ont permis de mieux préciser le développement socio-économique aux XIe-XIVe siècles, ainsi que la nature des relations établies entre la population roumaine et les dernières vagues des peuplades en migration (Petchénégues, Coumans, Tatares).

Pour ce qui est de l'intervalle des XIVe-XVIIe siècles, les fouilles entreprises à Baia se sont soldées avec un certain nombre de données particulièrement précieuses relatives à la naissance et au développement de cette localité, à la lumière des sources actuelles d'information — documents archéologiques et littéraires, — les vieilles thèses prétendent que la fondation de cette ville remonte aux XIIe-XIIIe siècles et qu'elle était le fait de quelques „citoyens d'emprunt“ se sont avérées sans fondement. En effet, au stade actuel de la recherche prévaut de plus en plus l'idée que Baia était à l'origine une agglomération rurale roumaine, résidence d'un voïvode de la Vallée de la Moldavie (le cours d'eau); au XVe siècle, les circonstances propices nées des progrès enregistrés en général par la société de temps sont visibles partout, dans l'espace extracarpathique, aussi bien qu'à l'intérieur de l'arc des Carpathes, elles ont permis à cette localité rurale d'accumuler de nouveaux éléments qualitatifs aptes à la faire entrer dans la catégorie des villes. Les données archéologiques se rapportant à l'urbanisme et à l'architecture civile de cette ville moldave, de même que celles concernant son développement économique (activités agricoles artisanat, circuit monétaire), notamment celles relatives aux XIVe-XVe siècles, se révélant d'un intérêt tout spécial pour l'histoire médiévale de la Roumanie.

À part ces recherches de Baia, mentionnons aussi celles du palais princier de Hîrlău (département de Iaşi) remontant à l'époque d'Etienne le Grand et de ses successeurs. Particulièrement importants sont également les résultats des fouilles pratiquées au centre de la vie de Iaşi, qui ont mis au jour des vestiges d'habitations laïques des XVIe-XVIIe siècles, du plus haut intérêt.

L'attention accordée à l'étude de l'évolution de la ville moldave a eu son pendant en ce qui concerne les recherches portant sur l'évolution du village, recherches menées de front avec les précédentes. Notamment à Negoieşti (département de Neamţ), celles-ci ont jeté un jour nouveau

sur la pratique des métiers dans les campagnes aux XVe-XVIe siècles ainsi que sur les rapports entre le village et la ville au courant de la période respective.

*

Les membres de l'Institut d'archéologie de Bucarest, sous l'auspice de l'Académie des Sciences Sociales et Politiques, ont également participé à l'organisation des deux importants congrès internationaux: le IIe Congrès de Thracologie, București 1976, et le VIIe Congrès d'Epigraphie, Constanța 1977.

En ce qui concerne les principales directions de la recherche archéologique durant la période des années 1978—1980, l'activité des spécialistes travaillant dans le cadre des Instituts se développera, comme par le passé, conformément au programme de recherche unique de l'Académie des Sciences Socialistes et Politiques et du Ministère de l'Enseignement et de l'Éducation Socialiste. Ce programme sera mis en oeuvre en collaboration avec les cadres enseignants des Facultés d'Histoire et de Philosophie et avec le concours des musées d'histoire. Le programme respectif comporte un regard spécial accordé aux problèmes moins étudiés jusqu'à présent, dont l'approfondissement est susceptible d'améliorer la teneur du nouveau traité d'Histoire de la Roumanie.

La première catégorie de problèmes porte sur le développement socio-économique et culturel, depuis les temps les plus reculés jusque dans le IIe millénaire a. n. è. La deuxième catégorie de problèmes se rapporte à la société thra-

co-daco-gétique au cours des âges du bronze et du fer. Un intérêt spécial sera réservé à la société thrace pendant le premier âge du fer et à ses relations avec les populations des territoires voisins, aux colonies grecques de la Dobroudja, aussi qu'à toute une série d'aspects du développement socio-économique et culturel des Gétos-Daces dans la seconde moitié du I^e millénaire a. n. è. La même attention sera accordée aux objectifs daco-romains et romains de l'espace carpatho-danubien. La genèse du peuple roumain doit constituer un autre groupe de problèmes à étudier. Des recherches seront entreprises en ce sens, dans le but d'approfondir la question de la continuité de la population autochtone, le caractère et l'intensité du processus de romanisation, les rapports de la population autochtone avec les peuples en migration pendant cette période. Enfin une autre catégorie thématique de ce programme concerne l'étude médiévale des objectifs de l'époque médiévale (villes, villages, cours princières etc.).

Le programme unitaire d'investigation archéologique de la Roumanie prévoit, en vue d'élucider dans la mesure du possible les problèmes susmentionnés, de nombreuses fouilles archéologiques qui doivent s'effectuer avec le concours des collaborateurs des Instituts d'archéologie, des Facultés d'histoire et de philosophie et des musées. A ce propos, on continuera également à accorder un intérêt spécial aux recherches entreprises à l'occasion des travaux de construction ou de hydro-amélioration.

*Mircea Petrescu-Dîmbovița —
Radu Popa — Mircea Rusu*

RECENZIE

Jean Paul Farruggia — Rudolf Kuper — Jens Lüning — Petar Stehli: Der bandkeramische Siedlungsplatz Langweiler 2, Gemeinde Aldenhoven, Kreis Düren. Beiträge zur neolithischen Besiedlung der Aldenhovener Platte I. Rheinische Ausgrabungen, Band 13. Bonn 1973, 207 strán, 75 obrázkov, 61 obrázkových tabuliek, 1 príloha (plán).

Asi 50 km západne od Kölnu, na Aldenhovensej plošine, v katastri obce Aldenhoven, začal sa v roku 1971 dlhodobý záchranný výskum v miestach, kde sa odkrývali veľké plochy v súvisi s povrchovou ťažbou uhlia. Po predchádzajúcich prieskumoch a výskumoch v roku 1971 Institut für Ur- und Frühgeschichte v Kölne určil skupinu bádateľov, ktorá v úzkej spolupráci s Porýnskym zemským múzeom (Rheinisches Landesmuseum) v Bonne začala v areáli povrchových ťažísk uhlia systematický výskum. Najväčšia pozornosť sa sústredila na preskúmanie časti údolia potoka Merzbach na Aldenhovensej plošine. Hlavným objektom výskumu sa stalo osídlenie kultúry s lineárnou keramikou. V spomenutom údolí bola po oboch stranách na úseku 1,3 km preskúmaná séria sídlisk a jedno pohrebisko kultúry s lineárnou keramikou. O priebehu prieskumov a výskumov bádatelia každoročne dosť podrobne a inštruktívne referovali v Bonner Jahrbücher ročn. 171—175 (1971—1975). Spomenuté náleziská, preskúmané koncom roku 1973 na ploche do 25 hektárov, sa zaradili medzi také významné lokality, ako sú Köln-Lindenthal, Bylany, Elsdorf, Stein, Sittard a ďalšie, a v niektorých aspektoch majú i prioritné postavenie, čím významne prispievajú k poznaniu neolitického osídlenia a jeho hospodárskeho a spoločenského štruktúry.

Recenzovaná kniha je prvá z viacerých zväzkov, ktoré postupne budú venované jednotlivým lokalitám preskúmaného mikroregiónu. Pozoruhodná je agilnosť autorského kolektívu a rýchlosť realizácie výskumu i prípravy a vydania publikácie. Za túto pohotovosť a riziko vydávať monografiu ešte pred ukončením výskumov patrí autorom vďaka všetkým zainteresovaných odborníkov. Doterajší priebeh výskumov v tomto rajóne, správy o ich výsledkoch i recenzovaná kniha sú dokladom vysokej efektívnosti a koncentrácie síl i prostriedkov na riešenie významnej výskumnej úlohy.

Kniha pozostáva zo 7 samostatných, rôzne rozsiahlych kapitol, troch druhov katalógov a dokumentácie terénu a nálezov. V krátkom úvode R. Kupea a J. Lüninga, ktorí stáli na čele celého výskumného projektu, sú vysvetlené ciele a priebeh výskumu i štruktúra publikovanej práce. Potom nasleduje kapitola J. Schalicha, venovaná pôdom a vývoju krajinného reliéfu. Autor vysvetľuje tvorbu pôdných horizontov A, B a C. Tvorbu horizontu B spája so zhoršením klimatických podmienok v období 5000—6000

rokov pred n. l. Zaujímavé sú zistenia o erózii a akumulácii pôdy, podľa ktorých sa pôvodný neolitický povrch sídliska Langweiler 2 erozívnou činnosťou v neolite a neskôr znížil o 40—80 cm. Neolitické kolové a iné jamy boli zahlbené do horizontu B, ktorý vznikol degradáciou černoze, rýchle pokračujúcim odvápnením a nasledujúcim hĺbdením v predneolitickom období. Na viacerých profiloch autor dokladá podiel erozívnej a koluviálnej činnosti na zmenách krajinného reliéfu. Proces zmien povrchu sa v hlavných črtách ukončil až po dobe rímskej. Podobné pedologické štúdium by si zaslúžili aj mnohé iné regióny, lebo proces vývoja a zmien krajinného reliéfu mal na rôznych miestach mnohoraké formy a rôzny časový priebeh. V prípade sídliska Langweiler 2 by mohlo byť podľa J. Schalicha zmenou pôvodného neolitického reliéfu zničené asi 35 % celkovej rozlohy.

Zo sídliskových objektov sú v práci charakterizované stavby a jamy. R. Kuper píše o pôdorysoch, pričom rozlišuje pôdorysy domov a pôdorysy plotov. Na sídlisku Langweiler 2, na ploche asi 3,5 ha. sa zistilo 21 pôdorysov kolových domov, z ktorých len necelú štvrtinu možno považovať za úplne zachované, jednoznačne iba pôdorysy stavieb 11 a 21. Autor, vedomý si tejto skutočnosti, upúšťa od detailnejšej analýzy a preberá klasifikáciu stavieb P. J. R. Moddermana. Zo stručného, ale výstižne komentovaného opisu jednotlivých pôdorysov čitateľ získa rýchle všetky podstatné údaje. Pre trojicu nosných stĺpov zavádza priliehavý názov „Pfostenjoch“ alebo jednoducho jarmo. Pôdorysy z Langweileru 2 pre malý počet a fragmentárnosť podstatnejšie neobohacujú poznatky o architektúre svojej doby. Pozornosť si zasluhujú veľké stavby bez stavebných jám po bokoch. Sú už známe z viacerých lokalít a nechýbali ani v Stúrove, kde tiež patria k najväčším na sídlisku a v blízkom okolí stavieb neboli jamy, ktoré by mohli byť exploatované v čase výstavby domov. K radom kolových jám, ktoré sú vysvetľované ako základy plotov, sa nedá pre ich fragmentárnosť veľa povedať a okrem toho nemusí ísť bezpodmienečne o ploty.

J. Lüning zhodnocuje sídliskové jamy podľa ich tvaru, rozmerov a výplne. Každému druhu jám správne pripisuje inú funkciu. Jednoznačne interpretovateľné sú len pozdĺžne jamy vedľa pôdorysov domov; vznikli exploatáciou hliny počas stavby domu. S veľkou pravdepodobnosťou podobne vznikli aj niektoré jamy nepravidelného pôdorysu a tvaru v blízkosti pôdorysov domov. K funkcii jednotlivých druhov jám sa autor nevyjadruje, vyslovuje však niekoľko úvah o vzniku a najmä o mechanizme zaplňovania jednotlivých druhov jám. Aj keď autori publikácie na viacerých miestach vysvetľujú, prečo profily jám nikde nevyobrazujú, domnievam sa, že by veci prospelo, keby z každého druhu jám bolo niekoľko profilov zachytených kresbou a publikovaných. Profil je jednoznačnejšou informáciou než opis.

Najrozsiahlejšia a najpodrobnejšia je kapitola o keramike, a to z hľadiska systematickosti spracovania i čo do

argumentácie a záverov. *P. Stehli* stručne formuluje systém pojmov vyjadrujúcich hlavnú charakteristiku všetkých vlastností keramiky, no po kritickom preverení jednotlivých znakov a typov mnoho jej špecifických vlastností z celkovej charakteristiky vypúšťa. Sústreďuje sa na znaky a typy, pomocou ktorých časovo triedi keramiky, a tým i objekty, v ktorých sa vyskytovala. Tým sa blíži k čo najdetailnejšej periodizácii vývoja celej osady. Analýzu keramiky po vysvetlení kritérií voľby znakov začína primerane zovšeobecnenou, nie veľmi detailnou typológiou. Opisuje tvary nádob (6 foriem), ušká a uchá, výčnelky a z ornamentiky okrajovú výzdobu, pásiky na tele nádob, sekundárne motívy, prerušovanie vyplnených pásikov a spôsoby ich ukončenia, ornamentiku z jamôk tvaru notovej hlavičky, odtlačky prstov a nechťov i plastické ornamenty. Vlastná analýza keramiky smeruje k vypracovaniu periodizácie a spočíva na kvantitatívnych ukazovateľoch, vyjadrených incidenčnou maticou, ktorá vyúsťuje v usporiadanej matici s vynesím kvantít všetkých analyzovaných znakov. Výsledkom analýzy keramiky je chronologické usporiadanie jám s väčším počtom nálezov z celého sídliska. Stanovením „priemerného veku“ obsahu jednotlivých jám dospel *P. Stehli* k periodizácii sídliska Langweiler 2. Zistil tri, resp. štyri vývojové fázy, v podstate identické s periodizáciou *P. J. R. Moddermana* pre blízku oblasť Limburgu, vzdialeného iba asi 35 km. Medzi jednotlivými fázami sa autorovi nepodarilo zistiť markantnejšie cezúry. Azda to spôsobuje aj tento druh seriácie, založený na „priemernom“ veku študovaných prvkov v obsahu ornamentiky keramiky. Celý vývoj sa potom javí v „priemerných“ hodnotách, čo snáď zabraňuje postrehnúť ostrejšie hranice. Z hľadiska periodizácie sa ako najcitlivejšie vykryštalizovali pásiky vyplnené vpichmi. Keď berieme do úvahy, že keramika z Langweileru 2 patrí z hľadiska celkovej periodizácie lineárnej keramiky v podstate len do jedného mladého stupňa, výraznejšie diferencie medzi jednotlivými fázami ani nemožno očakávať. Napokon, pokiaľ ide o datovanie stavieb, tu sa určité typologické i chronologické diferencie ukazujú, a to bol, myslím, v tomto prípade z hľadiska interpretácie vývoja celej osady, resp. sídliska Langweiler 2, hlavný cieľ pokusu o periodizáciu.

Podrobne sú spracované všetky druhy kamenných nástrojov. Okrem podrobnej typologickej a funkčnej analýzy, ktorú vypracoval *J. P. Farruggia*, nachádzame v práci aj petrografické analýzy viacerých druhov surovín. Z príspevku *C. C. Bakelsovej* vyplýva, že sa znovu analyzujú aj vzorky z lokality Sobótka v Sliezsku. Je to žiadateľná revízia staršej expertízy, lebo je neveľmi pravdepodobné, že sa surovina na výrobu kopytovitých klinov do dolného Porýnia dovážala až z ďalekého Sliezska, ako to predpokladá *J. Frechen* (in: *Schitzel, K.: Müddersheim, eine Ansiedlung der jüngeren Bandkeramik im Rheinland. Köln-Wien 1965*).

Aj sídlisko Langweiler 2 potvrdzuje veľký nepomer vo výskyte kamenných nástrojov a odpadov na sídliskách západnej periferie rozšírenia lineárnej keramiky a na súvekých sídliskách v strednej Európe, najmä na západnom Slovensku, kde sú všetky druhy surovín a kamenných artefaktov omnoho zriedkavejšie.

Pre paleobotanika a prehistorika sú poučné i kapitoly o výsledkoch analýzy makrozvyškov rastlín a drevín, ktoré informujú nielen o prítomnosti jednotlivých druhov, ale

svedčia aj o mnohorakej činnosti neolitických roľníkov, o ich výžive a prostredí, v ktorom žili.

Za dôležitú časť práce treba považovať 26-stránkový katalóg. Sú v ňom zachytené všetky podstatné kvantitatívne údaje o keramike, jej viacerých vlastnostiach a výskyte v jednotlivých jamách, ako aj o kamenných nástrojoch a odpadoch. V týchto katalógoch je zhmotnené množstvo náročnej práce; platí to aj o početných grafoch a korelačných tabuľkách v celej práci. Podľa znakov a typov použitých pri opise a analýze keramiky možno z katalógu keramiky rekonštruovať jednotlivé nálezové celky v takom rozsahu, ako boli opísané. Je to však dosť náročný a zdĺhavý proces. Pri tomto druhu katalógu možno však jednoducho a rýchlo zistiť miesto a kvantitu jednotlivých prvkov. Na mieste je otázka, či by nebolo účelnejšie aspoň z objektov, ktoré majú z hľadiska periodizácie lokality i širšieho územia kľúčový význam, vyobraziť väčšinu, alebo všetky zdobené a inak typické artefakty. Tie by za každých okolností umožnili uplatniť čitateľovi vlastné kritériá pri posudzovaní v katalógu uvedených a napriek všetkej snahe o objektivnosť predsa len do určitej miery subjektívne „zašifrovaných“ fragmentov s charakteristickými znakmi. Pri ekonomickejšom usporiadaní obrázkov na tabuľkách a pri väčšom zmenšení bolo by možné na tej istej ploche vyobraziť podstatne viac nálezov. Okrem toho nie je funkčne publikovať z jamy jeden alebo dva črepy. Preferoval by som skôr publikovanie „nosných“ nálezových celkov, pokiaľ možno úplne, alebo v dostatočne reprezentatívnom výbere. Kolektív autorov si iste uvedomoval tieto problémy, vynárajúce sa v súvislosti s publikovaním výsledkov veľkých výskumov s početnými nálezmi. Autori mali iste svoje dôvody, keď sa rozhodli pre tento spôsob dokumentácie keramiky (s. 4). Problém z hľadiska čitateľa je o to vážnejší, že iba na základe veľmi detailnej analýzy a periodizácie keramiky bude možné zrekonštruovať históriu osídľovania údolia potoka Merzbach. Preto by čitateľ uvítal detailnejšiu dokumentáciu keramiky, lebo nie každý, kto sa týmto problémom bude chcieť zaoberať, bude môcť cestovať do Bonnu. Napriek výhrade je použitá forma kvantitatívneho vyjadrenia základných vlastností keramiky iste jednou z pomerne jednoduchých a schodných ciest publikovania množstva nálezov z rozsiahlych sídliskových celkov.

Spoluautori sa v kapitole o objektoch a nálezoch zamýšľajú nad vzťahmi medzi kvalitou a kvantitou nálezov a vzťahmi medzi domami a jamami z hľadiska ich chronológie a funkcie. Konfrontujú kvantitatívne vzťahy zdobenej a nezdobenej keramiky, keramiky a štiepaných kamenných nástrojov, štiepaných kamenných nástrojov a odpadů a pod. Funkčný vzťah domov a jám z nálezov nevyplýval.

Práca kulminuje vymedzením piatich sídliskových areálov a chronológiou sídliska, založenou na štatistickom spracovaní keramiky, stratigrafii objektov a typológii stavieb. Datovanie jednotlivých pôdorysov nie je bez problémov, a to pre fragmentárnosť pôdorysov, pre malý počet nálezov v podlhovastých jamách vedľa domov, ako aj pre úplnú absenciu jám pri niektorých stavbách. Diskutovať možno aj o hraniciach jednotlivých areálov. Autori stanovili následnosť stavieb v rámci areálov i v rámci celej osady a predpokladajú okrem malých výnimiek (areál 5) paralelné osídlenie vo všetkých areáloch, teda i súčasné kontinuálne osídlenie celého sídliska. Zaujímavý je po-

znatok, zasluhujúci si ešte ďalšie overenie: domy s prekryvujúcimi sa pôdorysmi sú od seba časovo vzdialené rozpätím jednej fázy (s. 169). Po sebe budované stavby sa pôdorysmi konzekventne rešpektujú. Tieto pozorovania budú mať význam pri rekonštrukcii celkového vývoja a spôsobu osídľovania.

Keď odhliadneme od okrajových častí sídliska porušených eróziou, môžeme konštatovať, že po prvý raz bola v plnom rozsahu preskúmaná osada kultúry s lineárnou keramikou. Ako už dnes vieme, nebola preskúmaná iba táto jedna osada, ale v jej blízkom okolí aj väčšie a menšie osady, tvoriace spolu sídliskový útvar vyššieho stupňa so zložitými časovými, priestorovými i hospodársko-sociálnymi vzťahmi. Kolektívu kolínskych bádateľov sa takto podarilo vytvoriť dobrú bázu pre riešenie sociálno-ekonomických otázok najstarších roľníkov na rozľahlých územiach strednej a západnej Európy.

Recenzovaná kniha je prvá zo série chystaných prác a bola pripravená do tlače ešte v čase, keď výskumy susedných lokalít pokračovali. Aj pre autorský kolektív bola iste skúšobným kameňom. Kniha je plná faktov a objektívnych pozorovaní, konštatovaní javov a súvislostí. V oblasti interpretácie, najmä sociálno-ekonomickej, je kniha stručná až lapidárna. Z hľadiska cieľov výskumného projektu — preskúmať a interpretovať osídlenie celého mikroregiónu — je tento postup v každom prípade správny. Kolektív autorov čaká ešte neľahká, ale vďaka úloha — spracovať výsledky početných výskumov na celej Aldenhovenskej plošine, z ktorých najmä výskumy sídlisk s lineárnou keramikou nadobudli v priebehu rokov prioritné postavenie.

Z čiastkových úvah v tejto práci i z každoročných správ o výskumoch, publikovaných v Bonner Jahrbücher (ročn. 171—175, 1971—1975), jasne vyplýva konečný cieľ tohto výskumného projektu. Využívajúc priaznivé podmienky na rýchly výskum pri rozsiahlych plošných odkryvkach na okraji povrchových baní hneďdohľadného revíru, kolektív autorov sa snažil čo možno najúplnejšie preskúmať čo najväčší počet sídlisk v uzavretom regióne a na základe výsledkov výskumu chce riešiť základné otázky osídľovania kultúry s lineárnou keramikou. Vďaka doterajším výsledkom terénneho výskumu v strednej Európe (napr. v Československu), najmä však v samotnom dolnom Porýní (Köln-Lindent, Müddersheim a hlavne priekopnícke práce P. J. R. Moddermana v priľahlom Holandsku), je nateraz z tohto obdobia k dispozícii už taký pramenný materiál, že možno pristúpiť k jeho historickej interpretácii a ku konfrontácii s výsledkami výskumov v jednotlivých častiach Európy.

Ako som už spomenul, stručné závery neposkytujú veľa podnetov k diskusi, no samotný publikovaný materiál je dôležitým príspevkom k poznaniu neolitických sídlisk a k objasneniu ich problematiky. Autori publikácie predpokladajú kontinuálne osídlenie lokality Langweiler 2, a to v poslednej fáze tamojšej staršej lineárnej keramiky (Moddermann Id) a počas troch fáz mladšej lineárnej keramiky (IIa-c). Posledná fáza (IIId) s charakteristickou keramikou už tu nie je zastúpená. Samozrejme, zatiaľ nemožno rozhodnúť, či ide o absolútnu kontinuitu, teda o neprerušené osídlenie aspoň na niektorých zo stavebných areálov v rámci sídliska, alebo o prerušované osídlenie. Pri terajších datovacích možnostiach takéto jemné chronologické rozdiely nemožno stanoviť. Tým sa kompli-

kujú aj ďalšie úvahy, napr. o demografii obyvateľov i o trvaní sídlisk skúmaných v údolí potoka Merzbach. Samozrejme, že je podstatný rozdiel v úvahách, či napr. sídlisko Langweiler 2 a na náprotivnej strane potoka ležiace sídlisko Laurenzberg 7 boli istý čas obývané paralelne, alebo či išlo o alternujúce sídliská. Plne to platí o vzťahu sídliska Langweiler 2 k ostatným sídliskám i o vzťahu každého sídliska ku všetkým preskúmaným sídliskám.

K niektorým závažným problémom zaujali autori stanovisko v rámci pravidelných ročných správ v Bonner Jahrbücher (ročn. 174, 1974, s. 496—502). Tento ich postoj je vhodným doplnkom recenzovanej publikácie. Ide o diskutované otázky sídliskovej štruktúry a s ňou súvisiacej demografie i sociálno-ekonomickej problémy vôbec. Východiskom týchto úvah je stanovenie počtu súčasne stojacich domov na jednom sídlisku, v danom prípade v Langweiléri 2. Autori predkladajú dve pracovné hypotézy. Obidve však spočívajú na neverenom predpoklade, že domy stojace na koloch zapustených do zeme vydržali najviac 20—30 rokov a vo svojich hypotézach rátať s 25 rokmi. Podobne uvažoval aj P. J. R. Modderman (Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein, Analecta Praehistorica Leidensia III, 1970, s. 204). V obidvoch prípadoch sa stretávame so snahou stanoviť počet obyvateľov i dobu trvania lineárnej keramiky podľa úvah o trvaní a počte domov. Odhliadnuc od najstarších pôdorysov pripísaných I. fáze, ostatné domy z II. a III. fázy pochádzajú vlastne z jedného typologicko-chronologického stupňa a v konfrontácii so stredoeurópskym vývojom lineárnej keramiky nemôžu zodpovedať podstatne väčšiemu časovému rozpätiu, aké zaberá napr. typ Sárka. Dáta analýz C-14 udávajú pre sídlisko Langweiler 2 rozpätie 150 rokov. Podľa týchto dvoch hypotéz sídlisko Langweiler 2 mohlo trvať 75 alebo 200 rokov, a to podľa toho, či tam boli tri stavebné miesta s 5—8 domami, alebo 8 stavebných miest s 3 domami. To je dilema, ktorú autori neriešia jednoznačne, no v konečnom dôsledku dávajú prednosť svojej prvej hypotéze s redším, a teda i dlhšie trvajúcim osídlením. Podobný model aplikujú na všetky sídliská v údolí potoka Merzbach. V tejto podobe je interpretácia celého osídlenia údolia značne schematická a v ďalších prácach bude iste detailnejšie zdôvodnená a diferencovaná. V týchto súvislostiach kľúčové miesto nadobúda čo najpresnejšia periodizácia sídliska a zistenie chronologických vzťahov jednotlivých domov na sídlisku s konečným cieľom stanoviť ich súčasnosť a chronologické poradie.

Veľa otázok však zostáva nezodpovedaných. Nevieme napríklad, koľko domov bolo zničených požiarom, čo v prípade domov toho typu budeme len veľmi ťažko zisťovať, no aj s týmto faktorom v rytme vývoja sídlisk treba rátať. V dôsledku požiarov mohli sídliská ich obyvatelia prechodne alebo aj natrvalo opúšťať. Čas trvania jednotlivých domov sa sotva kedy podarí presne stanoviť, individuálne mohol značne kolísať. V odlišných časových, priestorových i klimatických podmienkach v Čatal Hüyük stanovil J. Mellaart podľa počtu vrstiev maľoviek na stenách domov trvanie jednotlivých stavieb až na 200 rokov. Ročný cyklus maľovania, ktorý J. Mellaart predpokladá, nemusel byť bezpodmienečne dodržiavaný. Z oblasti lineárnej keramiky takéto doklady o trvaní domov nemáme; výnimkou sú azda fragmenty omietky z Hurbanova (Čaplovič, P.: Hurbanovo, Bacherov majer — neolitické síd-

lisko, Archeologické rozhledy, 8, 1956, s. 22, obr. 8), ktoré bude treba ešte podrobne preskúmať.

Zaujímavý je poznatok zo situácie na neolitickom sídlisku v Čataji, východne od Bratislavy. V roku 1975 som tam preskúmal dva pôdorysy domov, datované keramikou zo stavebných jám do optimálnej strednej fázy mladšej lineárnej keramiky. V bezprostrednej blízkosti obidvoch pôdorysov bola séria jám s keramikou železovskej skupiny (II. stupeň), viaceré z nich boli zahĺbené aj do stavebných jám vedľa jednej z chát, ale ani jedna z jám železovskej skupiny nebola v areáli pôdorysu domov. Na prvý pohľad by táto situácia svedčila o dlhej životnosti kolových stavieb tohto druhu (vo vývoji keramiky zachytávame v tomto rozpätí najmenej päť typologicko-chronologických fáz), hoci jeden z domov bol evidentne zničený požiarom, takže jeho zvyšky sa dali ľahko odstrániť a plocha pôdorysu domu bola v podstate ľahko dostupná ďalšej stavebnej aktivite. Napriek tomu areály domov ostali nedotknuté a treba hľadať odpoveď na otázku, prečo i po takom veľkom časovom odstupe bol areál domov rešpektovaný.

Samozrejme, sú aj sídliská, na ktorých sú pôdorysy domov mladšou stavebnou činnosťou značne zničené. Na sídlisku Langweiler 2 je viac pôdorysov, ktoré neboli mladšími jamami ani stavebnou činnosťou porušené (stavby 3, 8, 11, 17, 20, 21). Bolo by zaujímavé a dôležité na väčších sériách podobného druhu zistiť typologický (i časový) odstup medzi stavebnou jamou a jamou porušujúcou pôdorys stavby. Pritom treba mať na zreteli, že obsah stavebnej jamy vedľa domu neudáva pravdepodobne „priemerný vek“ celej stavby, ale korešponduje skôr s časom jej stavby a s dobou krátkou po jej dokončení. Niektoré stavebné jamy obsahujú veľmi málo nálezov i keramiky, čo tiež svedčí o ich pomerne rýchлом zaplnení. Už som spomenul, že v Langweileri 2 sa domy, ktorých pôdorysy sa prekrývajú, stavali s odstupom jednej fázy. Je to jeden z dôležitých čiastkových poznatkov použiteľných pri rekonštrukcii vývoja osídlenia. Všetci zainteresovaní bádatelia sú si snáď vedomí vysokej miery špekulatívnosti pri úvahách o intenzite a vývoji osídlenia jednotlivých lokalít a regiónov. Čo najdetailnejšia preriadizácia zníži chyby v našich odhadoch a predpokladoch na najnižšiu možnú mieru, preto jej treba venovať veľkú pozornosť.

Vychádzajúc zo situácie na sídliskách Langweiler 16 a Laurenzberg 8 (Bonner Jahrbücher, ročn. 174, 1974, s. 498) i z pomerne riedkeho rozmiestnenia súčasne stojacich domov na ostatných sídliskách, prichádzajú autori k záveru, že základnou hospodárskou a spoločenskou jednotkou boli domy tvoriace s príslušnými hospodárskymi objektmi samostatné dvory (*Einzelhöfe*). Viaceré takéto samostatné dvory by tvorili sídliskovú štruktúru vyššieho stupňa. Uvažujú aj o možnosti existencie viacerých dlhšie stojacich domov súčasne, no v konečnom dôsledku dávajú prednosť koncepcii samostatných dvorov. Z tejto východiskovej pozície konštruujú autori aj úvahy o možnom počte obyvateľstva i o hospodárskom zázemí, ktoré v tomto prípade malo predstavovať asi 390 hektárov aj so zastavanou plochou.

Je otázne, či môže tento model samostatných dvorov platiť aj na ostatných územiach rozšírenia lineárnej keramiky. Zrejme nie. Zdá sa, že podobný spôsob narastania osady nemožno predpokladať ani na sídlisku v Elsloo a Steine v susednom Holandsku, kde je podstatne väčšia koncentrácia domov a iný celkový pôdorys sídliska. Aj na

sídlisku v Štúrove, skúmanom autorom recenzie, základnou hospodárskou a sociálnou jednotkou boli obyvatelia jedného domu. Aj tu bola však podstatne väčšia koncentrácia domov so zrejmovou tendenciou budovať domy „v superpozícii“, teda na jednom a tom istom mieste. Na ploche o niečo väčšej ako jeden hektár bolo najmenej 30 domov sústredených do 5–6 stavebných areálov. V Štúrove možno hovoriť o osade dedinského typu s pôdorysom dodržiavaným dlhú dobu. V prípade sídlisk v údolí Merzbachu by aspoň do určitej miery išlo o osadu kopaničiarskeho typu. Autori zatiaľ neformulovali stanovisko o vzájomných sociálno-ekonomických vzťahoch obyvateľov jednotlivých domov či dvorov a nedefinovali ani štruktúru objavených domov, tvoriacich prevažne menšie sídliská, ani sociálno-ekonomickú štruktúru celého preskúmaného sídliskového regiónu v údolí potoka Merzbach. Iste sa tak stane v blízkej budúcnosti.

Škoda, že sa nepodarilo na obrovských odkrývaných plochách objaviť ďalšie pohrebiská okrem pohrebiska Niedermerz 3 (Ihmig, M., Bonner Jahrbücher, 171, 1971, s. 642 a nasl.). Zatiaľ nie je jasné, či patrí jednému zo sídlisk, alebo celej skupine sídlisk objavených v údolí potoka Merzbach. Vážnym objektívnym nedostatkom výsledkov týchto veľkorysých výskumov je absencia zvieracích kostí, ktoré by podstatne doplnili obraz ekonomiky; bolo by totiž zaujímavé poznať napríklad podiel lovej zveri na výžive v porovnaní s ostatnou strednou Európou. Tento podiel by na západnej periférii areálu kultúry s lineárnou keramikou mohol byť iný.

Existenciu vyššej spoločenskej štruktúry v rámci celej sídliskovej aglomerácie najlepšie indikujú objavené fortifikácie, z ktorých sa zachovali viaceré hrotité priekopy. Odhliadnuc od ich funkcie, v každom prípade boli dielom a zariadením väčšieho kolektívu. Od experimentu s priekopou a valom v Kinzweileri by som neočakával zásadné poznatky, lebo nie sú nám známe možné povrchové úpravy valov a okolia priekop, slúžiace na ochranu proti nepriaznivým poveternostným vplyvom. Pravidelná údržba priekopy, najmä čistenie jej dna, mohli podstatne predĺžiť životnosť fortifikácie. Zistené fortifikácie sú na nezastavanej ploche, teda pravdepodobne boli zasypané bez významnejšieho zásahu človeka; v tomto prípade teda môže určité poznatky poskytnúť aj spomenutý experiment. Dôležité bude datovanie týchto fortifikácií a ich synchronizácia s výskytom opevnení v strednej a juhovýchodnej Európe.

V jednej recenzii nemožno diskutovať o všetkých problémoch, ktoré publikácia prináša. Hodno sa v závere ešte zmieniť o zjavnej diskontinuite v osídľovaní medzi sídliskami s lineárnou keramikou a sídliskami z nasledujúcich období. Grossgartašské a rössenské sídliská sa areálom sídlisk s lineárnou keramikou zásadne vyhýbali. Tento prípad diskontinuity nie je zrejme ojedinelý. Analogické prerušenie osídlenia je doložené aj inde. Takmer do detailov podobná a ešte snáď vo väčšej miere doložiteľná je diskontinuita osídlenia v období prechodu od železovskej skupiny k lengyelskej kultúre. Na doposiaľ skúmaných sídliskách železovskej skupiny sa okrem jednej výnimky nevyskytli nijaké doklady osídlenia z protolengyelského obdobia, ani zo stupňov Lengyel I a Lengyel II. Diskontinuitu badať aj medzi sídliskami zo stupňov Lengyel I a Lengyel II (Pavúk, J., Jahreschrift Halle, 60, 1976, s. 345). Devastácia terénu a hygienické aspekty neboli

zrejme jediným dôvodom prerušenia osídlenia. Doposiaľ skúmané sídliská z obdobia Lengyel I a Lengyel II a v značnej miere i sídliská z neskorších stupňov sú spravidla na miestach prv vôbec neosídľovaných. S novou kultúrnou orientáciou nastupuje aj nová stratégia zakladania a budovania sídlisk. Nešlo vždy o zásadne nové sídliskové areály a ťažko by ich bolo aj jednotne definovať, často to bol len malý posun v rámci existujúcich sídliskových areálov. Dôvody tejto zjavnej diskontinuity, zistenej aj v údolí potoka Merzbach, bude potrebné študovať v širšom európskom rámci.

Informáciu o recenzovanej knihe i komentár k nej možno uzavrieť konštatovaním, že kolektívum bádateľov, ktorí sa pod vedením *J. Lüniga* a *R. Kupera* podieľali na výskume Aldenhovskej plošiny, sa podarilo v krátkom čase urobiť veľký kus záslužnej práce. Sústreďenie prostriedkov i výskumných kapacít sa ukázalo ako nanajvýš efektívne. Treba dúfať, že team výskumníkov v doterajšom pracovnom úsilí vytrvá a začaté dielo skoro dovedie do úspešného konca.

Juraj Pavúk

K. F. Smirnov: Sarmaty na Ileke. Moskva 1975, 176 strán, 59 obrázkov, 2 textové tabuľky.

Dôležité miesto pri riešení problematiky sarmatského osídlenia rozsiahleho stepného teritória južného Priuralia a Povolžia patrí nálezom z územia pozdĺž toku rieky Ilek (hlavný prítok Uralu, dĺžka 600 km), ktorým je venovaná práca *K. F. Smirnova*. Autor v nej zhrnul najnovšie poznatky získané pri výskumoch Orenburskej expedície v rokoch 1957 a 1960–1961. Výsledky tejto expedície i predošlých výskumov ukázali, že osídlenie sa koncentrovalo predovšetkým na strednom toku Ileku, medzi mestami Soľ-Ileek a Akbulak a v okolí Akfubinska (obr. 1). V súčasnosti je najsystematickejšie preskúmané územie na ľavom brehu Ileku v Soľ-Ileekom okrese.

K. F. Smirnov spracúva vo svojej práci nálezy z mohylových pohrebísk Tara-Butak, Bliznecy, Mečet-Saj, Piatimary I a uvakského pohrebiska. Chronologicky zachytáva obdobie od 6. do 2. stor. pred n. l. Vzhľadom na množstvo a charakter materiálu usudzuje, že územie priileckých stepí bolo už v 6.–4. stor. pred n. l. centrom kmeňového zväzu kočovných kmeňov južného Priuralia.

Práca je rozdelená do troch kapitol. V krátkom úvode I. kapitoly podáva autor stručný prehľad doterajšieho bádania v oblasti rieky Ilek, a to od prvých pokusov *F. D. Nečedova* v 80-tych rokoch minulého storočia cez výskumy *I. A. Kastaňa* (v roku 1906), *I. A. Zareckého* (v roku 1935), *U. S. Sorokina* (v roku 1955) až po výskumy Orenburskej expedície, vedenej autorom knihy. Jadro I. kapitoly i celej práce tvorí podrobný opis nálezovej situácie v preskúmaných mohylách. V 2. a 3. kapitole podrobil autor rozboru nálezy z hrobových celkov, pričom upriamil pozornosť na chronologické rozlíšenie pamiatok príslúchajúcich dvom fázam osídlenia: savromatskej (6.–4. stor. pred n. l.) a sarmatskej (4.–2. stor. pred n. l.), ako i na kultúrohistorické vzťahy kočovných kmeňov južného Priuralia so starovekými národmi Strednej Ázie, Iránu a Zakaukazska.

Vo včasnej dobe železnej sa povodie rieky Ilek stalo súčasťou širokého komplexu stepného územia, osídleného

kočovnými kmeňmi nositeľov sarmatskej kultúry. Ako ukázali výskumy, prevažná časť nálezov z mohylových pohrebísk patrí do prvých dvoch etáp rozvoja sarmatskej kultúry — savromatskej (6.–4. stor. pred n. l.) a včasno-sarmatskej-prochorovskej kultúre (4.–2. stor. pred n. l.). Sarmatské hroby z prvých storočí nášho letopočtu sa na spomínanom území objavujú zriedkavo. Za súčasného stavu bádania nie je jasné, či je to následok rapidného zmenšenia počtu obyvateľstva, alebo sa mladšie sarmatské pamiatky nachádzajú v doteraz archeologicky neprebádaných stepiach.

Územie ileckých stepí patrilo do stepnej zóny, v ktorej prebiehal proces formovania sa kočovných plemien savromatskej kultúry Priuralia. Autor sa prikláňa k názoru, že pri vzniku savromatskej kultúry kočovníkov mali dôležitú úlohu potomci nositeľov kultúry neskoršej doby bronzovej. V tejto kultúre sa organicky zmiešali prvky zrubovej a andronovskej kultúry. Ako celý tento proces v 8.–7. stor. pred n. l. prebiehal, nemožno zistiť. Faktom zostáva, že nápadná zhoda materiálnej kultúry stepných oblastí Povolžia a Priuralia svedčí o jednote historického procesu kryštalizácie savromatskej kultúry, ktorý sa končí počiatkom 6. stor. pred n. l. Táto zhoda sa prejavuje predovšetkým v pohrebnom rite a vo formách i výzdobe keramiky. Rozvoj savromatskej kultúry v povodí Ileku nastáva v 6. stor. pred n. l. a už na prelome 6.–5. stor. tu vzniká kmeňové centrum včasných kočovníkov južného Priuralia, o čom svedčí nápadná koncentrácia veľmi bohatých hrobov. Priilecká skupina Savromatov spolu s kmeňmi koncentrovanými okolo Orska predbehla vo vývoji svojich súkmeňovcov zo zavolžských stepí.

Autor používa pomenovanie Savromati súhrnne pre všetky kočovné kmene Povolžia a južného Priuralia, ako príbuzné podľa svojho pôvodu a ako nositeľov jednej kultúry s lokálnymi variantmi. Presný etnický názov kmeňov juhouskalskej skupiny nie je známy. Obyvateľstvo však nebolo etnicky jednotné. Súčasný stav výskumu zatiaľ nedovoľuje etnicky spojiť kmene juhouskalskej skupiny s niektorým konkrétnym kmeňom žijúcim v tom čase v stepných oblastiach Kaspického mora a Aralského jazera. Uvažuje sa o ich príbuznosti s dacho-massagetskými kmeňmi.

Základom hospodárstva ileckých kočovníkov bol chov koní, oviec a hovädzieho dobytká. Obydliia boli zrubovej alebo jurtovitej konštrukcie. Pri ich stavbe sa používali miestne dreviny (topoľ, breza, dub). Vzhľad obydlií sa dá rekonštruovať na základe nálezov z mohýl, ktorých konštrukcia bola primitívnejšou imitáciou obydlií. Savromati pochovávali svojich mŕtvych kostrove pod mohylami. Nákladné vybavenie hrobov odráža skutočnosť, že príslušníci kmeňa žijúci na ľavom brehu Ileku boli najbohatší a mali vládnúce postavenie nad ostatnými kmeňmi, ktoré tvorili kmeňový zväz Savromatov južného Priuralia. Sociálne rozdiely boli aj medzi samotnými obyvateľmi povodia Ileku; zreteľne sa dajú rozlíšiť v mohylách zo 6.–5. stor. pred n. l. na pohrebiskách Piatimary I, Tara-Butak, Mečet-Saj. Prejavujú sa rozdielnou výbavou mŕtveho, rôznou formou hrobovej konštrukcie, orientáciou a polohou kostry. Pri pohrebných obradoch spojených s pochovávaním najbohatších príslušníkov kmeňa dochádzalo aj k ľudským obetiam. *K. F. Smirnov* upozorňuje, že násilne usmrtené osoby pochované s plnou výzbrojou a koňom neboli otroci, ale ľudia sociálne závislí od vodcu. Do mohýl boli ukladani ako ozbrojená ochrana vodcu a jeho rodiny.

V najväčších a najbohatších mohylách boli pochovaní príslušníci dvoch vládnuúcich sociálnych skupín: vojenská aristokracia a žreci. Významné miesto v savromatskej spoločnosti patrilo žene. Dokumentujú to nákladné pohreby žien — kňažiek alebo jazdkýň, často s koňom (Piatimary I, mohyla 6). Spoločenské zriadenie Savromatov malo charakter vojenskej demokracie s určitými gynecokratickými črtami.

Rozbor materiálu z hrobových celkov potvrdil nápadnú blízkosť so savromatským materiálom z územia stredného toku Uralu medzi Orenburgom a oblasťou Orska.

Okrem tesných kontaktov so susedným územím mali kočovníci v povodí Ileku koncom 6. a v 5. stor. pred n. l. čulé styky s Chorezmom a prostredníctvom neho s achajenským Iránom, odkiaľ získavali luxusný tovar. Autor sa domnieva, že ilecká skupina Savromatov položila základy karavánných ciest, ktoré spájali savromatsko-sarmatské stepi s územím Strednej Ázie, Iránu, Médie a Zakaukazskom. Po týchto cestách prebiehal tranzitný obchod.

Celé územie osídlené Savromatmi prekrýva v 4. stor. pred n. l. nová archeologická kultúra — prochorovská (eponymná lokalita Prochorovka v Šarlyckom okrese v Orenburskej oblasti, ktorú skúmal S. I. Rudenko). Táto kultúra je označovaná ako všesarmatská, a to nezávisle od kmeňového rozdelenia. Teritoriálne má väčší rozptyl ako savromatská kultúra, ale geneticky je s ňou spätá.

Objasnenie spôsobu a príčiny vzniku novej kultúry je závažným problémom skýtsko-sarmatskej archeológie. Vo 4. stor. pred n. l. dochádza na celom území južného Priuralia k zmene v osídlení, ktorá sa prejavila v materiálnej kultúre, pohrebnom rite i antropologickom type. V oblasti skúmanej K. F. Smirnovom našli sa pamiatky prochorovskej kultúry na pohrebiskách v Uvasku, Bliznecoch a Mečet-Saji. Dovedna bolo odkrytých 93 hrobov v 75 mohylách. Pre Sarmatov prochorovskej kultúry je charakteristická rôzna úprava hrovej jamy. Pre ileckú skupinu hrobov, hlavne však pre pohrebisko Mečet-Saj, sú typické katakombové hroby rôznej formy: 1. katakombové hroby s priestranou komorou alebo výklenkom vyhlbeným v jednej z dlhších stien (najčastejšia forma); 2. katakombové hroby s komorou vyhlbenou v kratšej stene hrovej jamy (v savromatskej epoche nie sú doložené); 3. pravouhlé hroby so stupňovitou úpravou dlhších stien, 4. široké pravouhlé hroby s dromosom (napodobňujú formu domu), vchod je zo severnej strany.

Katakombové hroby sa zriedkavo objavujú už v savromatskej epoche. Ostatné tvary a úpravy hrovej jamy — oválne, úzke pretiahnuté, štvorhranné, nezahľbené, prípadne v násype mohyly, sú bežne známe aj zo savromatských pohrebísk.

Za typický príznak prítomnosti Sarmatov považuje K. F. Smirnov diagonálne uloženie kostry. V oblasti Ileku sa veľmi zriedka objavuje už u Savromatov v 5. stor. pred n. l., častejšie je na pohrebiskách prochorovskej kultúry (Uvask, Bliznecy, Mečet-Saj). Autor však nepovažuje diagonálne uloženie kostry za znak etnický, ale obradný. Nositelia prochorovskej kultúry budovali nad hrobom zložené drevené konštrukcie zriedkavejšie ako ich predchodcovia. Kostrový spôsob pochovávaní sa prísne dodržiaval. Podľa mienky K. F. Smirnova oheň symbolizuje biela hmota — krieda, ktorou býva vysypaná hrobová jama.

Hrobový inventár tvoria drevené oblúkovité luky, že-

lezné i bronzové hroty šípov a tulce; tieto predmety patria k sprievodnému inventáru mužských i ženských hrobov.

Pre mužské hroby sú typické meče: a) s dlhým ostrím a krátkou rukoväťou (d. 93—105 cm) — vyskytujú sa vo včasnej prochorovskej kultúre 4. stor. pred n. l.; b) s polkruhovitým alebo rovným zakončením rukoväti — krátke (d. 35—47 cm) alebo dlhé (d. 65—128,5 cm); c) ojedinelé formy — masívny tyčovitý meč so zahroteným koncom a slučkovitou rukoväťou, meč s dlhou rukoväťou bez zvláštného ukončenia; bronzové, prevažne obdĺžnikové pracky.

Ďalšiu skupinu milodarov v mužských hrobách tvorili pracovné nástroje, ktoré, ako upozorňuje K. F. Smirnov, boli v hrobách ileckých Sarmatov veľmi zriedkavé. Železná sekerka s križovým ostrím predstavuje ojedinelý nález z pohrebiska Mečet-Saj (mohyla 2); v rámci sarmatskej kultúry nemá táto forma analógie. Železné nože majú: a) krátku rukoväť a rovný alebo prehnutý chrbát, b) dlhú rukoväť a rovný chrbát, c) masívnu rukoväť s otvorom na zavesenie (ojedinelý tvar). Ďalšiu skupinu kovových nástrojov tvoria železné šidlá. Roztierače farbív sú kamenné, drevené alebo hlinené — z črepov importovaných nádob. Črepy takýchto nádob boli zároveň aj zdrojom oranžovo-červeného farbiva, ktoré sa získavalo ich drevéním. Ploché kamenné platne sa používali ako drvidlá na obilie. V mužských hrobách sa našli aj osličky a kostené lyžičky.

Inventár ženských hrobov tvorili ploché diskovité alebo elipsovité prasleny, bronzové zrkadlá — importované alebo z domácej produkcie: a) s plochým diskom a plochou rukoväťou, b) väčšie diskovité formy s vývalkom na okraji, c) štvorhranné (veľmi vzácny tvar); d) zrkadlá tvarom podobné písmenu „b“ opatrené navyše kónickou alebo polsférickou vypuklinou uprostred disku (nemajú rukoväť), e) zrkadlo zdobené rytou religióznou scénou — ojedinelý nález z pohrebiska Mečet-Saj (mohyla 8, hrob 5).

Na základe stručného rozboru zrkadiel a ich nálezových okolností zistil K. F. Smirnov, že zvyk klásť do hrobu rozbité zrkadlo alebo jeho zlomky je typickým prejavom Sarmatov prochorovskej kultúry a je zreteľne doložený aj u ileckých Sarmatov. Vzhľadom na vieru v magickú moc zrkadla a jeho uloženie v bohatých ženských hrobách uvažuje autor o zrkadle ako o atribúte kňažky.

Hrivny sa používali ako nákrčníky; mali jednoduchú kruhovú formu a prekrižené konce. Ostatné ozdoby: a) špirálovité závesné krúžky, b) prstene, c) náramky s rovnými alebo zúženými, cez seba preloženými koncami, d) koráliky zo skla alebo kameňa, tvarovo charakteristické pre hellenistickú epochu v severnom Pričernomorí, odkiaľ sa dostali do Povolžia a Priuralia.

Keramický materiál savromatského a sarmatského obdobia nespracúva autor oddelene. Nálezy z mohylových hrobov člení typologicky, pričom väčšiu pozornosť venuje keramike prochorovskej kultúry. Vyčleňuje dve veľké skupiny: keramiku domácej produkcie a importovanú keramiku.

Keramika domácej produkcie je: a) úžitková — vyrábaná prevažne v ruke, zriedkavo na podložke alebo na primitívnom hrnčiarskom kruhu (hrnce s úzkym hrdlom a s uškami alebo bez nich, hrnce s otvormi na dne a na bokoch, misky, misovité a džbánkovoité nádoby); b) rituálna (vykurovadlá).

Domácu keramiku prochorovskej kultúry delí autor ďalej podľa formy dna na: a) keramiku s plochým dnom (hruškovité, vajcovité, elipsovité, gufovité a bikónické tva-

ry); b) keramiku so zaobleným dnom (tvary podobné ako u predchádzajúcej), s touto formou sa nestretáme skôr ako v 6.—5. stor. pred n. l.

Výzdoba keramiky domácej produkcie (rytá, žliabkovaná, plastická alebo kolkovaná) je situovaná spravidla na plecía nádoby.

Importovanou keramikou sa autor podrobne nezaobrá. Materiál a vypálenie je veľmi kvalitné, farba oranžovočervená, povrch pokrytý engobou; je dokladom stykov s územím Chorezmu. Rozomietaním črepov tejto keramiky získavali Sarmati farbivo.

Na základe rozboru pohrebného ritu a materiálnej kultúry sa K. F. Smirnov domnieva, že vo 4.—2. stor. pred n. l. kočovala na území priileckých stepí skupina nomádov, svojím pôvodom tesne spätá so Sarmatmi v oblasti Orenburgu a Orska a príbuzná Sarmatom žijúcim v oblasti rieky Belaja až po dnešnú Ufu. Vznik ileckej skupiny Sarmatov je, podľa autora, výsledok evolúcie miestneho „savromatského“ osídlenia a zložitého procesu miešania a migrácie kočovníkov severokaspických a kazachstanských stepí. Príčiny, ktoré podnietili tento proces, nie sú známe.

O zmiešanom charaktere sarmatského osídlenia pozdĺž Ileku svedčia rôzne druhy pochovávaní, späté s každou rodovo-kmeňovou skupinou, a tiež rôzne antropologické typy pochovaných. V skúmanom období sa zriedkavo stretávame s dôkazmi o zámernej deformácii lebky; takáto deformácia sa stáva charakteristickou až pre Sarmatov 1. stor. n. l. a udržuje sa ešte i v 2.—4. stor. n. l.

K. F. Smirnov pokladá mohyly, v ktorých sú uložené hroby patriace do jedného chronologického stupňa, za rodinné hrobky. Vychádzajúc z tohto predpokladu, porovnával savromatské mohyly s mohylami prochorovskej kultúry a dospel k záveru, že rodiny vo 4.—2. stor. pred n. l. boli väčšie. Autor sa domnieva, že rod ako spoločenská jednotka stráca v tomto období pôvodné opodstatnenie a čoraz väčší význam nadobúda veľkorodina, v rámci ktorej sa aj naďalej v spoločenskom živote udržiavajú gynecratické črty. Dôkazom toho sú honosné hroby žien v Mečet-Saji (mohyla 8).

Súčasný stav výskumu nedovoľuje zatiaľ riešiť niektoré závažné otázky etnickej príslušnosti ileckých Sarmatov, ani vzťah tejto skupiny k ostatným sarmatským kmeňom žijúcim medzi Donom a pobrežím Kaspického mora.

Práca je doplnená kreslenými a fotografickými obrázkami nálezových celkov z jednotlivých najzávažnejších hrobov. Podľa mojej mienky práca mohla obsahovať ešte prehľadné grafické tabuľky, ktoré by zreteľnejšie ukázali rozdiely v materiálnej kultúre oboch chronologických stupňov — savromatského a sarmatsko-prochorovského.

Na záver možno povedať, že hoci autor spracúva len nálezy z pohrebísk, ktoré sú vzhľadom na kočovný spôsob života Sarmatov najlepšie preskúmané, snaží sa podať pomerne ucelený obraz sarmatského osídlenia stepných brehov Ileku v období od 6. do 2. stor. pred n. l. Škoda, že autor tento rozsiahly materiál nevyužil na podrobnejší a hlbší rozbor. Výsledky rozboru by mu boli pomohli pri riešení niektorých otázok genézy sarmatskej kultúry, procesu jej ďalšieho formovania a tiež vzťahu Sarmatov ileckej skupiny k ostatným kmeňom Povolžia i južného Priuralia, a v neposlednom rade by boli prispeli k výraznejšej charakteristike osobitostí tejto skupiny.

Problematika, ktorou sa autor zaoberá, je pre nás územ-

ne i chronologicky vzdialená, pretože sarmatské kmene prenikajú do Karpatskej kotliny až po prelome letopočtu. Významná je z hľadiska sledovania genézy kočovných sarmatských kmeňov a organizácie ich spoločnosti.

Elena Mirošayová

Pavol Čaplovič: Dolný Kubín II. Halštatské popolnicové pohrebisko. Martin 1977, 167 Seiten, 36 Abbildungen, 36 Bildtafeln, russisches und deutsches Resümee.

Als ein gemeinsames Forschungsunternehmen des Archäologischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra und des Orava-Museums in Oravský Podzámok erfolgte in den Jahren 1958—1959 die Untersuchung eines Teils des Gräberfeldes in Dolný Kubín II (Medzihradné) unter der Leitung des durch zahlreiche Publikationen aus dem Bereich der Archäologie und der slowakischen Volkskunde bekannten Forschers Pavol Čaplovič. Die Fachwelt zollt ihm besonderen Dank, daß es ihm gelungen ist, das schon in Zeitschriftenartikeln (bes. Archeologické Rozhledy 1961) erwähnte Fundmaterial hier in geschlossener Form vorzulegen.

Die Fundstelle liegt im heutigen Intravilan der Bezirksstadt Dolný Kubín, ist daher auch nicht ganz ausgegraben worden. Zu den vor Beginn der Untersuchung zerstörten ca. 200 Gräbern konnte P. Čaplovič noch 538 untersuchen. Er schätzt nach der Belegungsdichte die Gesamtzahl auf 3000. Die 538 untersuchten Gräber überschreiten quantitativ und qualitativ den Rahmen der bisher bekannten Gräberfelder vom Ende der Bronzezeit und der jüngeren Hallstattzeit des Orava-Gebietes. Es seien hier nur als Vergleich die Gräberfelder von Vyšný Kubín II mit 16 Gräbern und jenes von Podbiel mit 43 Bestattungen erwähnt. Daher ist die Vorlage des sehr aufschlußreichen Materials von Dolný Kubín II als Monographie vollaufberechtigt und ein Derivat der Forschung.

Das die Form einer Ellipse einnehmende Gräberfeld ist in seinen Grenzen erfaßt worden und gestattet daher Aussagen über die Entwicklung dieser Anlage. Beachtenswert ist eine zentrale hügelartige Erhöhung, die durch ihre Freihaltung von Gräbern als Kultplatz gedeutet wird, um den sich die älteren Gräber konzentrieren. Eine zwischen dieser Erhöhung und dem übrigen Terrain sich befindende Eintiefung zeichnet sich durch die Anhäufung von Asche, Scherben und gebranntem Lehm als Verbrennungsplatz ab, an der südlichen Grenze des Gräberfeldes gelegen. Charakteristisch ist der Nachweis eines Steinmantels über dem gesamten Gräberfeld, der zunächst durch die Anlage in Schichten wuchs, dann aber der Abschwemmung vorbeugte. Daher ist er am Rande des Gräberfeldes schwächer.

Besonders wertvoll sind die Erkenntnisse zur Entwicklung des Bestattungsritus und die Lokalisierung der verschiedenen Grabarten. Der Autor unterscheidet 10 Arten von Grabgestaltung, die von einzelnen Urnen in Lausitzer Bestattungsart über die Gruppierung mehrerer Urnen mit unterschiedlicher Anordnung der Steine bis zur anomalen Lage reichen sowie Gräber ohne Keramikreste enthalten. Diese Grubengräber stellen die jüngsten Formen dar und finden sich am Rande des Gräberfeldes. Daß diese Beobachtungen Allgemeinbedeutung haben, wird durch über-

einstimmende Feststellungen auf dem Gräberfeld von Podbiel bestätigt (*Čaplovič, Slov. archeológia, 16, 1968*).

Ebenso wie im Bestattungsritus lassen sich unter den verschiedenen Keramikformen Reminiszenzen der Lausitzer Urnenfelder erkennen, hierher ordnet *P. Čaplovič* vierhenkelige Urnen mit Kannelierung. Außer dieser Gruppe gliedert er noch weitere fünf Gruppen von Keramiktypen aus, wie die Gruppe der mehr oder weniger stark profilierten vierhenkeligen Urnen mit horizontalen Ritzungen unter dem Hals und auf dem Umbruch, kombiniert mit schrägen Rillenbündeln. Als 3. Gruppe betrachtet er zwei- bis vierhenkelige Urnen, bei denen als neues Element plastische Buckel auftreten. Die 4. Gruppe stellen vierhenkelige Näpfe mit einer Verzierung von horizontalen und schrägen Rillenbündeln dar. Zahlreich sind die Typen der 5. Gruppe vertreten, nämlich Schöpfer und Tassen meist halbkugelförmiger Form, an denen sich die breite Skala der genetischen Entwicklung feststellen läßt. Als neues Verzierungselement erscheinen horizontale Rillenbündel mit Hakenenden, oft durch schräge Bündel ergänzt. Selten nur sind auf dem Gräberfeld die Typen der 6. Gruppe — Schüsseln — vertreten.

Die Überleitung zu den Kleinfunden bilden die aus Ton hergestellten kleinen Tierplastiken in Schaf-Form, die nach der Interpretation *P. Čaplovičs* Kleidungsbesatz darstellen. Da sich gleiche Figuren auch im Gräberfeld von Vyšný Kubín II (*Čaplovič, Slovenská archeológia, 5, 1957*) fanden, scheint ihre Interpretation des Autors als im Zusammenhang mit der Weidewirtschaft stehend, sehr viel Wahrscheinlichkeit zu haben.

Die Ausstattung mit Metall- und anderen Kleinfunden ist auf dem Gräberfeld von Dolný Kubín II, gemessen am Reichtum der keramischen Funde, auffallend gering. Für die chronologische Einordnung sind als signifikant die Nadeln mit Petschaftkopf und die Bronzezierringe sowie die Knöpfe mit den Ösen zu betrachten. Der Typ des Halsringes mit eingerollten Enden ist durch die Parallelen in den Funden von Istebné und Krásna Hôrka bedeutungsvoll und chronologisch relevant.

P. Čaplovič hat das Material von Dolný Kubín II in großen Zügen einer Analyse typologischer Art unterzogen und dabei besonderes Gewicht auf den Vergleich der Entwicklung des Bestattungsritus mit jener der keramischen Formen gelegt. So teilt er das gesamte Material in drei Entwicklungsstufen ein: die älteste mit starken Beziehungen zur Lausitzer Kultur, die sich durch die kannelierte Keramik und die Funde von Petschaftnadeln auszeichnet und vom Autor in die Stufen HA-HB datiert wird. Das Gros der Gräber gehört der mittleren Stufe (HC-HD) an, in der die Einflüsse der Lausitzer Kultur abschwächen und in der Keramik die Typen 2–6 überwiegen sowie in der Verzierung schräge Riefen, z. T. mit eingebogenen Enden, oder Tannenzweigmuster erscheinen. Der jüngsten Stufe, dem Hallstatt-Latène-Horizont, gehört vor allem aufgrund der Metallbeigaben und der Fundumstände ein Teil jener Gräber ohne Keramik an, die sich auch meist an der Peripherie des Gräberfeldes befanden.

Das besondere Verdienst *P. Čaplovičs* liegt in der Herausarbeitung der „Hallstattkultur vom Orava-Typ“, die in ihrer Genese stark an die Lausitzer Kultur anschließt, die gesamte Hallstattzeit (HC-HD) umfaßt und die Herausbildung der Púchov Kultur wesentlich beeinflusst.

Durch die Gesamtvorlage des Materials von Dolný Kubín II wird es der zukünftigen Forschung möglich sein, weitere Details dieser Hallstattkultur vom Orava-Typ herauszuarbeiten, die sich besonders bei der Analyse der Keramik anbieten. Das reichhaltige Fundmaterial von Dolný Kubín II scheint geeignet zu sein, durch einen mathematisch-statistischen Test den Zusammenhang zwischen der Genese der Keramikformen und der Verzierungselemente deutlicher sichtbar zu machen. In diesen Assoziationstest kann aufgrund der genauen Beobachtungen von *P. Čaplovič* auch der Bestattungsritus einbezogen werden. Hierbei muß jedoch auch die Schwierigkeit der sicheren Zuordnung der Gefäße zu den einzelnen Gräbern durch deren dichte horizontale und vertikale Lage beachtet werden, die nur durch äußerste Akribie und genaue Kenntnis der Fundumstände ermöglicht wurde.

Mit der geschlossenen Vorlage des Materials ermöglicht *P. Čaplovič* auch neues Licht in die Sozialgeschichte des Orava-Gebietes zur Hallstattzeit zu werfen, da es in Zukunft die Konfrontation mit den Ergebnissen der Siedlung von Dolný Kubín und mit den Erkenntnissen aus den Grabungen auf dem Burgwall Tupá Skala ermöglicht.

Nicht unerwähnt bleiben sollte auch die technische Ausstattung dieser Monographie, die Dokumentation der Funde und der Fundumstände ist übersichtlich und klar, sie vermittelt genügend Information für den mit dem Material weiter arbeitenden Fachmann.

Insgesamt gebührt *P. Čaplovič* Dank und Anerkennung für diese durch ihren hohen Quellenwert sich auszeichnende Publikation, die nicht nur dem Fachmann ein wertvolles Material in die Hand gibt, sondern auch ein Beweis für die verantwortungsvolle volksbildnerische Funktion des Orava-Museums in Oravský Podzámok darstellt.

Sigrid Dušek

Bernd Kaschau: Die Drehscheibenkeramik aus den Plangrabungen 1967–1972. Der Runde Berg bei Urach II. Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Kommission für Alamannische Altertumskunde, Schriften Bd. 2. Sigmaringen: 1976, 78 strán, 9 obrázkov, 19 textových tabuliek, 55 + 21 obrázkových tabuliek.

Na lokalite Runde Berg pri Urachu sa od roku 1967 uskutočňuje systematický výskum pod vedením prof. dr. *U. Milošiča*. Táto lokalita bola osídlená od praveku po vrcholný stredovek. Okrem iných pamiatok sa tu počas výskumu našlo množstvo keramiky vyrábanej na hrnčiarskom kruhu, ktorú vedúci výskumu postúpil na spracovanie *B. Kaschauovi*.

Autor, ako píše v úvode, snažil sa roztriediť nálezový materiál do typologických a chronologických celkov. Pri triedení považoval za hlavné technologické kritériá podľa tejto schémy: spôsob vypaľovania; zafarbenie (lomu črepov, povrchu na vonkajšej i vnútornej strane); akosť hliny (stupeň zrnitosti, kvalita a veľkosť zrníka); kvalita lomu; výzdoba — ak bola.

Vychádzajúc z uvedených kritérií vytvoril *B. Kaschau* 16 skupín, do ktorých zatriedil všetky nálezy keramiky vytáčanej na kruhu z lokality Runde Berg, ktoré pochádzajú z časového úseku zahrnujúceho mladšiu dobu rím-

sku až po vrcholný stredovek, t. j. od konca 4. do 15. storočia. Nie je jasné, prečo autor vytvoril, resp. zaradil do tejto práce aj skupiny 10—12. (zaradil do nich keramiky robenú v ruke), keď sa podľa názvu diela mieni zaoberať keramikou vytáčanou na kruhu. Podrobnejšie sa však týmito skupinami nezaobráa.

Diskutabilné je i to, či skutočne najvhodnejším kritériom pri vytváraní skupín keramiky je technológia jej výroby, pričom tvar nádob považuje autor za hľadisko druhotné. Je známe, že kvalita vypálenia i farba keramiky závisí v značnej miere od teploty v peci; keď si uvedomíme, že v obdobiach, z ktorých spomenutá keramika pochádza, hrnčiari nemali pece s presnou reguláciou teploty, zdá sa, že únosnejšie by bolo vychádzať z tvaru nádob.

B. Kaschau sa v jednotlivých kapitolách zaoberá keramikou určitého obdobia, rozdelenou do niekoľkých skupín. V každej kapitole uvádza dejiny výskumu problematiky daného druhu keramiky a analógie (prevažne z juhozápadnej časti NSR).

Najpočetnejšie boli nálezy z mladšieho obdobia doby rímskej. Tvorili 42 % všetkých (5032) zlomkov keramiky vytáčanej na kruhu, ktoré sa našli na lokalite Runde Berg. Autor ich datuje do doby od posledného opevňovania limitu na Rýne, t. j. od poslednej tretiny 4. stor. až po 6. stor. Podľa technologických kritérií ich rozdelil do štyroch skupín a tvarovo rozdelil podľa práce W. Unverzagta „Die Keramik des Kastells Alzey, Materialien zur römisch-germanischen Keramik 2,“ 1916, resp. doplnkov k tejto práci.

Skupinu 5—9 tvoria nálezy jemnej sivej keramiky s vhladzovanou výzdobou (13 % náleзов = 1569 kusov). Autor ich datuje do 5.—6. stor. a domnieva sa, že táto jemná keramika sa mohla vyrábať na mieste; pripúšťa možnosť, že súvisí s Alanmi.

Za karolínsku považuje B. Kaschau sivožltú, až bielosivú keramikú so zrnitým povrchom, datovanú do 7. až 10. stor., z ktorej sa našlo 2296 zlomkov, t. j. 19 % všetkých náleзов (skupina 13).

Najmenej náleзов bolo z vrcholného stredoveku — z polovice 13. až z 15. stor. (680 kusov = 5,7 %), autor ich uvádza ako skupiny 14—16.

Textovú časť doplnil autor katalógom náleзов, vysvetlivkami k tabuľkám, typologickými tabuľkami a zoznamom nálezísk. Na obrázkových tabuľkách 1—37 sú ukážky keramiky, na tabuľkách 38—55 mapky s vyznačenými miestami výskytu jednotlivých druhov keramiky, na tabuľkách I—XXI typy keramiky podľa skupín.

Práca B. Kaschau je precízne urobenou typológiou keramiky vytáčanej na hrnčiarskom kruhu. Autor sa snažil všetky údaje štatisticky vyhodnotiť i graficky znázorniť.

Čísla, ktoré autor svojimi štatistickými vyhodnoteniami získal, mohol azda lepšie využiť v záveroch a povedať niečo podrobnejšieho k hustote osídlenia v jednotlivých obdobiach a pod.

Analógie, o ktoré sa autor opiera, sú predovšetkým z okolia náleziska. Pri keramike z doby rímskej nebolo by bývalo na škodu porovnať nálezy s podobným materiálom z iných úsekov Limes Romanus. Keramikú z doby sťahovania národov by bol mohol autor porovnať s nálezmi z Čiech, Moravy, resp. Rakúska (napr. v prácach J. Tejrala uverejnených v Slovenskej archeológii, 23, 1975, s. 379—439, a v zborníku Vznik a počátky Slovanů, 7, 1968, s. 77—139) a z iných území, čím by sa bolo mohlo pouká-

zať i na širšie súvislosti historického a spoločenského rázu. Zjavne príliš široké časové rozpätie materiálu neumožňovalo autorovi hlbšie preniknúť do problematiky jednotlivých období.

Práca B. Kaschau je svojím spôsobom akousi predbežnou správou, resp. čiastkovým spracovaním problematiky lokality Runde Berg pri Urachu, kde výskum ešte pokračoval. Preto sa domnievame, že v budúcnosti vyjdú i ďalšie diely, v ktorých sa o skúmanej lokalite dozvieme aj také fakty, ktoré nám v tomto zväzku chýbajú.

Mária Lamiová-Schmiedlová

Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCXII. Prace archeologiczne, zeszyt 22. Warszawa—Kraków 1976, 377 strán, obrázky a mapky v texte, pri poľských príspevkoch nemecké resumé.

V dňoch 20.—22. septembra 1972 sa v Krakove konala konferencia na tému Archeologické kultúry a kultúrne oblasti v strednej Európe v dobe rímskej. Na konferencii sa zúčastnilo do 70 archeológov z Poľska, ČSSR, NDR a ZSSR; odznelo na nej 18 referátov, 15 z nich je uverejnených v recenzovanom zborníku, ktorý obsahuje aj diskusiu k jednotlivým prednáškam.

Úvodný referát s titulom zhodným s témou konferencie predniesol Kazimierz Godłowski (str. 13—38). Vysvetlil v ňom, že konferenciu bolo potrebné zvoliť, pretože v posledných rokoch pribudlo veľké množstvo nového materiálu, o ktorom nie sú všetci bádatelia informovaní. Doteraz sa niektorí autori pokúšali robiť syntézy a závery bez toho, aby zahrnuli do nich aj výsledky novších výskumov. Z týchto dôvodov krakovská konferencia mala byť miestom, kde sa mali objasniť kultúrne vplyvy, ktoré v dobe rímskej pôsobili na oblasť medzi Dunajom a Baltickým morom, resp. medzi Vislou a Labou. V tejto oblasti už od doby laténskej možno sledovať určitú unifikáciu a paralelizáciu kultúrnych prejavov, ktoré boli najvýraznejšie v dobe rímskej. Tieto znaky spájajú spomenuté územie a súčasne ho odlišujú od oblastí za jeho hranicami.

Podľa autora sa medzi Dunajom a Baltom dajú vyčleniť tri oblasti: 1. nadlabská, 2. východopomorsko-mazovská a 3. juhopoľská a stredopoľská, ktorá sa kryje s územím, na ktorom žil ľud przeworskej kultúry. K. Godłowski zdôrazňuje, že juhozápadné Slovensko, južná Morava a príľahlá časť Rakúska boli obývané Kvádmi. Vo všetkých spomínaných oblastiach je zachytený plynulý vývoj od staršej do mladšej doby rímskej. Autor upozorňuje na výraznejšie lokálne rozdiely v mladšej dobe rímskej. Diferencie medzi staršou a mladšou dobou rímskou sa najbádateľnejšie prejavujú v przeworskej oblasti, najmä v Mazovsku, kde autor pripúšťa i príchod nového etnika v mladšej dobe rímskej. Brandenburskú kultúru, rozšírenú v dolnom Sliezsku, Lužici a Brandenbursku, považuje autor za geneticky spojenú s przeworskou.

Pri hodnotení náleзов autor upozornil na to, že niektoré typy spón, ktoré sú v okolitých oblastiach veľmi rozšírené, przeworská kultúra neprijala, naproti tomu sa však na jej

území vyskytuje masovo terra sigillata. Pripomenul, že územie s výskytom železa zo svätokrižských dielní sa kryje s przeworskou sídelnou oblasťou. Przeworská kultúra je charakterizovaná ako oblasť obývaná ľuďmi s homogénnymi hospodárskymi vzťahmi a príbuznými zvykmi. Dá sa predpokladať, že ju tvorila skupina kmeňov spojená trvalými hospodárskymi a pravdepodobne i náboženskými, politickými a etnickými väzmi.

Autor sa domnieva, že vplyvy z Podunajska sa do baltskej oblasti dostávali skôr Polabím ako Jantárovou cestou.

Autor sa vo svojom referáte zaoberal aj oksywskou kultúrou a navrhol pre ňu názov východopomorsko-mazovská kultúra, čo je pre mladšiu dobu rímsku oveľa výstižnejšie.

Problematiku przeworskej kultúry uzavrel K. Godłowski zhrnutím poznatkov o vplyvoch, ktoré na ňu pôsobili v jednotlivých obdobiach. V dobe laténskej to bola zarubinská kultúra, v staršej dobe rímskej zmeny v strednej Európe, ale i čiernomorské impulzy, v mladšej dobe rímskej zohrala významnú úlohu čerňachovská kultúra, východopomorsko-mazovské a ďaľšie vplyvy.

Na prelome staršej a mladšej doby rímskej došlo podľa autora k veľkej expanzii z juhovýchodu do Pomoria a v dôsledku tejto expanzie zanikla v pomorskej oblasti przeworská kultúra.

V ďalšej časti referátu autor načrtol vývoj v okolitých oblastiach. U Baltov a fínskych kmeňov možno sledovať — pravdepodobne v súvislosti s geologickými, ale i spoločensko-ekonomickými podmienkami — opevnené osady, aké v strednej Európe nepoznáme.

V Karpatskej kotline sídlil ľud púchovskej kultúry. Dáci (lipická kultúra) a počínajúc stupňom B₂ i Sarmati.

K. Godłowski sa pokúsil určiť etnicitu obyvateľstva jednotlivých oblastí, ktorými sa v referáte zaoberal. Územie od Labe na východ, ktoré zaberá dnešné Poľsko a Slovensko, považoval Tacitus za sídelnú oblasť Svěbov. Po porovnaní historických správ a archeologického materiálu došiel autor k názoru, že polabský okruh možno pripísať Svěbom, przeworskú oblasť Luigom a nálezy z juhovýchodného Slovenska Kvádum. Písomné pramene hovoria o germánskych kmeňoch, ktoré na sklonku 2. a najmä v 3. stor. vystupujú v Pričernomorí a odtiaľ začínajú prenikať do Karpatskej kotliny (Góti, Gepidi, Vandali, Herulovia a i.) a postupne eliminovať Dákov, Karpov a Sarmatov.

Vznik čerňachovskej kultúry datuje autor do 3. stor. a predpokladá, že jej genetický vzťah k východopomorskej oblasti je istý.

Záverom K. Godłowski pripomenul, že jednotlivé kultúrne oblasti v dobe rímskej možno zhruba pokryť kmeňmi, ktoré poznáme z písomných prameňov, čo však neznamená, že medzi týmito kmeňmi musia byť rozdiely lingvistického charakteru. Kriticky sa vyjadril k predstave Kosinnovej školy o hraniciach etník. Za nepravdepodobnú považuje i teóriu o presune celého etnika na iné územie. Tvrdí, že skôr sa dá zistiť prenikanie tendencií na iné územie, pričom smer tohto prenikania často môže byť opačný, ako bol smer sťahovania etnika.

Jerzy Kolendo v referáte Zróżnicowanie ludów Germanii w świetle analizy dzieła Tacyty (str. 39—50) sa zaoberal významom Tacitovej Germanie pre štúdium doby rímskej v strednej Európe. Tacitus vychádzal z diela Plinia staršieho — *Bellorum Germaniae, libri XX*, ktoré bolo

napísané v polovici 1. stor. a týkalo sa predovšetkým Porýnia. Nedá sa presne určiť, čo prevzal Tacitus od Plinia, zdá sa však, že ho doplnil i novšími informáciami o kmeňoch sídliačich východne od Odry.

J. Kolendo sa upriamil predovšetkým na tú časť Tacitovho diela, v ktorej píše o Svěboch. Tzv. „vzorový opis“ Germánov platí pre porýnskych Germánov, život východnejších kmeňov bol odlišný. Na základe analýzy Tacitovho spisu vyčleňuje autor v strednej Európe tri zóny: 1. západní Germáni — v blízkosti Rýna, 2. obyvatelia Svěbie (Tacitus pripomína, že južne a severne od nich žili kmene celkom odlišné), 3. Pucinovii, Veneti a Feunovia.

Pri porovnaní tohto členenia s výsledkami rozboru archeologického materiálu dochádza J. Kolendo k záveru, že sa jednotlivé okruhy zhruba kryjú s kultúrnymi okruhmi v archeologickom ponímaní. Záverom zdôraznil, že Tacitova Germania poskytuje jediný zdroj etnografických informácií o obyvateľoch Poľska v dobe rímskej.

Jerzy Wielowiejski sa vo svojom príspevku (Strefy występowania rzymskich importów przemysłowych w Środkowej i Wschodniej Europie, str. 51—61) upriamil na importy.

Podľa geografických, spoločenských, kultúrnych a politických kritérií možno strednú Európu na základe odlišného prílevu importov v dobe rímskej rozdeliť do dvoch sfér: prvá sféra bola na juhu a zaberala dnešné Čechy, Moravu, časť Rakúska, Slovensko a južnú časť horného Sliezska; druhá sféra — severná — zaberala dnešné Poľsko (okrem spomenutej časti Sliezska).

Vo východnej Európe možno podľa J. Wielowiejského vyčleniť až tri sféry: 1. pontskú oblasť (pričernomorské mestá, Bosporské kráľovstvo), 2. južnú oblasť (Moldavská SSR, južná Ukrajina, južná časť RSFSR), 3. severnú oblasť (zvyšok európskej časti RSFSR).

J. Wielowiejski porovnával výskyt jednotlivých typov importov v spomenutých troch sférach a ich pomer medzi strednou a východnou Európou. Došiel k záveru, že východná Európa mala intenzívnejšie kontakty s juhom a aj viac dielní. Obchod mohli viesť obchodníci z Impéria, alebo ho sprostredkúvali jednotlivé kmene.

V strednej Európe sú importy homogénnejšie a početnejšie. Do Poľska sa dostávali jednak Jantárovou cestou, jednak po spojnici Balt—Pont, ktorá obchádzala dnešné Československo a Rakúsko.

Bruno Krüger v referáte Zum Problem der Einflüsse der römischen Sklavenhaltergesellschaft auf die gesellschaftliche Entwicklung der Germanen (str. 63—75) sa pokúsil riešiť otázku vplyvu rímskeho otrokárskeho zriadenia na spoločenský vývoj Germánov.

Už v dobe vzniku otrokárskeho zriadenia v Grécku sa u Germánov vytvárali podmienky rozkladu rodovej spoločnosti. Rozvoj výrobných síl umožnil i rozkvet obchodu. Na Marobudovom dvore bola rozvinutá obchodná činnosť a územie Markomanov sprostredkúvalo obchod medzi Impériom a Germánmi. Zatiaľ je ešte sporné, čo mohli Germáni dodávať za importy (predpokladá sa, že jantár, koža, otrokov, ženské vlasy a pod.), dôležité však je, že už vyrábali nadvýrobok, ktorý vymieňali za importy. Zároveň je to dôkaz, že v tom čase sa už uskutočnila druhá deľba práce.

B. Krüger upozornil, že nie všetky importy nájdené na germánskom území sa sem museli dostať obchodom. Časť z nich mohla pochádzať z lúpeží, iné z darov.

Remeselná výroba Germánov musela byť v 1. stor. v značnej miere domácka, k užšej špecializácii mohlo dôjsť až neskôr. Väčšie výrobné centrá sa zatiaľ nezistili, možno však predpokladať, že boli na panovníckych dvoroch. Nie je ešte jasné, aký podiel pri vzniku germánskeho remesla mali Kelti, a aký Rím.

Germánske železiarstvo nadväzovalo na keltské, zatiaľ však chýbajú doklady o jeho organizácii práce. Podľa R. Pleinera možno predpokladať, že to bolo domáce remeslo. I v poľnohospodárstve prevažovali keltské impulzy.

Rimania zámerne pôsobili na germánske kniežatá, aby tak zaistovali svoje hranice, a tým popri vnútorných predpokladoch urýchlili aj vznik podmienok k neskoršej feudalizácii. Najviac importov sa na územie Germánie dostalo v 1. stor., keď Rím vyvinul najintenzívnejšiu aktivitu na vytvorenie klientských vzťahov. V snahe pôsobiť na spoločenský rozvoj Germánov sa skrýval zámer Ríma o ich politické pripútanie; podľa B. Krügera treba keltsko-germánske kontakty sledovať v sociálno-ekonomickej oblasti.

Autor však upozornil i na to, že mnohé otázky zostávajú ešte nezodpovedané a ich riešenie bude úlohou budúceho výskumu.

Stanisław Buratynski v referáte Rzemieślnicza produkcja ceramiki siwej, toczonej z okresu wpływow rzymskich w Nowej Hucie i Igołomi (str. 89—112) hovoril o výsledkoch výskumu hrnčiarskych dielní v Krakove-Nowej Hute a v Igołomi, kde do konca roku 1974 bolo odkrytých 99 hrnčiarskych pecí z doby rímskej na vypaľovanie siwej, na kruhu vytáčanej keramiky. Po porýnskych dielnach je to najväčšie centrum výroby keramiky v Európe. Lokalita sa nachádza na prvej terase Visly a blízko nej bolo i nálezisko zelenkastej hliny, ktorá sa používala na výrobu keramiky.

Pece boli dvojdielne, zahlbené, mali kupolu s otvorom, ktorý sa počas vypaľovania uzatváral. Teplota v peciach dosahovala 1100—1300 °C, na kúrenie sa používalo výlučne dubové drevo.

Nádoby — hrnce, šálky, misy a krčahy — boli prevažne nezdobené, alebo mali vhladzovanú výzdobu. Najčastejšia výška je medzi 17 až 23 cm. Zriedkavejšie sa vyrábali väčšie zásobnice, lieviky a sošky.

Na území Poľska sa okrem hrnčiarskych pecí z Igołomie a Novej Huty našli iba štyri ďalšie pece, dve v Malopoľsku a dve v Sliezske.

Grzegorz Domański (Zarys przemian kulturowych w dorzeczu Odry w okresie wpływow rzymskich, str. 113—137) referoval o kultúrnych zmenách, ku ktorým došlo na území dnešného Poľska v prvých storočiach nášho letopočtu.

Základ, z ktorého vyrastala kultúra doby rímskej, tvorila laténska kultúra jamových hrobov, rozšírená v Dolnej Lužici, Dolnom Sliezske, Veľkopoľsku, východnom Pomorí a Kujavsku. V strednej fáze neskej doby laténskej sa v nej vyčlenili tri lokálne skupiny: 1. polabsko-germánska, 2. keltská — v strednom Sliezske, 3. v južnej časti Veľkopoľská skupina, ktorá mala autochtónny vývoj.

V druhej polovici stupňa B₂ došlo k expanzii severo-pomorsko-mazovskej kultúry zo severu. O niekoľko desaťročí neskôr došlo k ďalšej expanzii, tentoraz z južnej časti Veľkopoľska — podľa autora azda v súvisi s markomanskými vojnami.

Na prelome stupňov B₂ a C₁ vznikla skupina Lu-

boszyce. V stupni C₁ predpokladá autor vznik troch nových kultúrnych skupín: 1. hornosliezkej (z veľkopoľsko-sliezskej), 2. stredosliezkej (má najviac nových prvkov) a 3. dolnooderskej (časť labsko-germánskeho okruhu).

Koncom stupňa C₂ dochádza k veľkým zmenám, prestávajú sa používať pohrebiská typické pre staršie obdobia; v stupni C₃ sa začínajú objavovať kostrové hroby a vzniká dobrodziejnska skupina.

Teresa Liana v referáte Kształtowanie się stylu B₁ w kulturze przeworskiej (str. 139—151) sa zaoberala vytváraním štýlu B₁ v przeworskej kultúre. Pripomenula, že už na začiatku doby rímskej možno medzi archeologickými kultúrami strednej Európy sledovať úzky vzťah, resp. vytvorenie jednotného štýlu. Niektoré územia ho prevzali o niečo skôr, v przeworskej kultúre došlo k jeho osvojeniu po roku 40 n. l. Dovtedy vládol neskorolátenský štýl.

Určitú izoláciu, ktorá vládla koncom doby laténskej v przeworskej oblasti, vysvetľuje autorka tým, že v spojitosti so zánikom keltskej moci na Morave došlo k prerušeniu používania Jantárovej cesty, a tým i kontaktov s južnými oblasťami. Pritom však vnútri przeworskej kultúry vývoj nestagnoval.

V stupni B₁ po obnovení Jantárovej cesty začína sa prílev spôn, ozdôb, kovových nádob a iných importov do przeworskej oblasti. Dochádza i k zmene v pohrebnom rite, objavuje sa väčší počet urien.

Spony severského pôvodu, ktoré sú v przeworských nálezochoch, prenikali sem podľa T. Liany ešte pred zintenzívnením kontaktov s juhom.

Penikáním štýlu B₁ do przeworskej kultúry sa zaoberala i Teresa Dąbrowska v referáte Początek okresu wpływow rzymskich w Polsce Wschodniej (str. 153—167). Došla však k poznatku, že v przeworskej kultúre možno vyčleniť východnú a západnú oblasť v stupni B₁, kým v dobe laténskej bol vývoj na celom území rovnomerný.

Skutočnosť, že vo východnom Poľsku sa vyskytuje málo charakteristických šperkov a keramika si dlho uchováva laténske tvary, že sa tu neobjavujú hroby so zbraňami, také typické pre stupeň B₁, vysvetľuje autorka svojráznosťou obdobia, krátkym trvaním stupňa B₁, ako aj technickými problémami pri roztrieďovaní nálezového materiálu, ktorý pochádza väčšinou zo starších výskumov.

Na východe hraničila przeworská kultúra so zarubinskou, v ktorej sú veľmi zriedkavé znaky typické pre štýl B₁. Možno teda povedať, že hranica vplyvov zo strednej Európy je totožná s hranicou medzi przeworskou a zarubinskou kultúrou.

Lipické prejavy v przeworskej kultúre, ktoré sa často vyzdvihujú, vidí autorka len na ojedinelých keramických tvaroch, preto sa domnieva, že štýl B₁ sa do Poľska nemohol dostať cez lipickú kultúru.

Hranicu medzi antickou slobodnou Germániou a európskymi Sarmatmi vidí T. Dąbrowska na Bugu, a nie na Visle, ako to niektorí bádatelia predpokladali.

Referát Jerzyho Okulicza Powiązania pobraża wschodniego Bałtyku i centrumambijskiego z południem w podokresie wczesnorzymskim (str. 181—213) bol zameraný na vývoj Jantároveho pobrežia v dobe rímskej. Hlavne v staršej dobe rímskej možno sledovať koncentráciu obyvateľstva v miestach, kde sa vyskytuje jantár. Do stupňa B₂ sa pochovávalo v chudobno vybavených mohylách, až v dobe rímskej dochádza k zmenám. V muž-

ských hrobach sa objavuje konský postroj, v ženských šperky. Niektoré šperky svedčia o kontaktoch s Panóniou a Norikom. Najväčší prílev importov do oblasti jantárového pobrežia badať koncom stupňa B₂ a v stupni C₁. Sú to však prevažne iné importy než v przeworskej oblasti; prenikali sem po pobreží Baltického mora, a nie z juhu. Kontakty s przeworskou kultúrou boli tiež pomerne slabé, odzrkadľujú sa iba na niekoľkých zbraniach. Prímorskou cestou sa dostávali importy i do Fínska a Estónska.

Autor rozdelil kontakty Jantárového pobrežia s juhom do piatich období: 1. na konci doby laténskej kontakty cez východokeltské oppidá, 2. v stupni B₁₃ prichádzajú po Jantárovej ceste kupci z noricko-panónskej oblasti, 3. v stupňoch B_{1b}-B₂ dochádza k zmenám v organizácii prepravy na Jantárovej ceste, silnejú obchodné centrá na dolnej Visle, 4. v stupňoch B₂-C₁ vzrastá východopomorský vplyv, importy z Porýnia a Galie sa privádzajú cestou po pobreží Baltu; v tej dobe sa oddeľuje pruská oblasť od przeworskej, 5. počnúc stupňom C₁ začína vzrastať význam juhovýchodnej cesty a udržiava sa do konca doby rímskej.

V závere referátu sa J. Okulicz snažil v antickej jantárovej oblasti lokalizovať kmene, ktoré spomínajú súveki autori.

Bolo by mylné predpokladať, že dynamický vývoj baltickej kultúry v dobe rímskej je iba výsledkom obchodu s jantárom. Bol tu i domáci vývoj, obchodom iba ovplyvnený.

Charakteristickým prejavom mladšej doby rímskej v severovýchodnom Poľsku sú mohyly s kamennou-hlinenou konštrukciou tzv. rostoltského typu, ktorými sa vo svojom príspevku Kurhany typu rostoltskiego, Z badań nad kulturą wschodniopomorsko-mazowiecką z późnego podokresu rzymskiego we wschodniej Polsce (str. 215—251) zaoberal Jan Jaskanis. Doteraz ich bolo preskúmaných 50, v niektorých prípadoch boli okolo nich i ploché hroby. Mávali násyp s priemerom 20—60 metrov, uprostred mohýl býva jeden hrob v kamennom jadre. Hroby sú kostrové i žiarové. Okrem základného typu mohýl pozná autor štyri varianty.

Vznik mohýl typu Rostolty zatiaľ nie je jasný, zdá sa však, že súvisí s včasnorímskymi, východopomorskými a kniežacími hrobmi lubieszowského typu. Mohyly bývajú vždy vykradnuté, čo svedčí o tom, že pôvodne mohli byť značne bohaté. Autor sa preto domnieva, že to boli akési kniežacie hroby, ktoré už signalizujú vznik protoštátnych vzťahov.

Referát Mariana Kaczyńskiego Problem zróżnicowania wewnętrznego „kultury sudowskiej“ w późnym podokresie wpływów rzymskich i okresie wędrówek ludów (str. 253—289) bol upriamený na územie medzi Mazúrkymi jazerami, tokom Nemenu, Biebrzy a horným tokom Szczupy, ktoré sa v novej literatúre považuje za sídelnú oblasť kmeňa Jatvingov. Materiálna kultúra doby rímskej v tejto oblasti býva označovaná ako „sudovská kultúra“, autor sa však domnieva, že doteraz známy materiál nestačí na to, aby sa dalo hovoriť o kultúre.

V staršej dobe rímskej tu možno sledovať niekoľko lokálnych skupín, ktoré azda patrili jednotlivým protojantvinským kmeňom. V mladšej dobe rímskej došlo ku kultúrnemu i politickému zjednoteniu uvedených skupín, preto pojem „sudovská kultúra“ by bol pre toto obdobie vhodnejší. K najväčšiemu rozkvetu došlo až koncom doby

rímskej a v dobe sťahovania národov, keď najzreteľnejšie možno pozorovať regionálnu diferenciáciu tohto územia.

V ďalšej časti referátu M. Kaczyński hovoril o najnovších výskumoch (o možnosti vyčlenenia lokálnych skupín Suwalki, Węgorzewo, Gołdap a v oblasti Augustowa a Rajgróda). Typický je žiarový rítus a malé sídliská. Výskum je však zatiaľ len v začiatkoch.

Adolfas Tutavičius (Kultūryje oblasti na teritorii Litvy v II-V vv. i ich sviai s antičnym mirom) a Ryszard Wołagiewicz (Przemiany kulturowe na Pomorzu w okresach późnolateńskim i rzymskim) texty svojich referátov pre zborník nedodali.

Datovanie začiatkov i zániku čerňachovskej kultúry sa často pertraktuje v odbornej literatúre a je predmetom dlhoročných sporov. Do diskusie k tejto téme chcel prispieť svojim referátom M. B. Ščukin (O načalnoj date čerňachovskoj kultury, str. 303—317). Snažil sa zozbierať také nálezy, ktoré sú rozšírené aj v iných kultúrach, a majú čo najlepšiu datovaciu schopnosť. Svetložlté amfory, typické pre 1.—3. stor., sa vyskytujú vo viacerých typologických i chronologických odlišných variantoch, z ktorých na čerňachovských sídliskách možno nájsť inkermanské (druhá polovica 3. až 4. stor.), tanaiské (prvá polovica 3. stor.) a neapolské (polovica 2. — začiatok 3. stor.). Na základe amfor by sa dalo pripustiť, že čerňachovská kultúra vznikla koncom 2. a začiatkom 3. stor. Mince z čerňachovských lokalít pochádzajú prevažne z druhej polovice 2. stor.; 3. stor. nie je vôbec zastúpené. Naproti tomu na čerňachovských lokalitách chýbajú všetky iné importy typické pre 3. stor. (terra sigillata, spony, bronzové nádoby a pod.), ktoré sa na sídliskách iných kultúr bežne vyskytujú. Hrebene z čerňachovských nálezísk sú zo stupňa B₂ až C₁₃.

M. Ščukin vo svojom referáte porovnával Eggersovu a Godłowského chronológiu a upozornil na to, že nemožno striktné deliť jednotlivé stupne a fázy, lebo vývoj bol plynulý. Musí sa rátať s tým, že koniec jedného stupňa sa prekrýva so začiatkom ďalšieho.

Autor došiel k záveru, že začiatky čerňachovskej kultúry treba hľadať v stupni C₂ (medzi rokmi 150 až 260) a jej trvanie v stupni C₂ až D (t. j. do polovice 5. stor.). Musí sa však rátať s tým, že vytváranie každej kultúry, a teda i čerňachovskej, trvalo aspoň 70—80 rokov. Tento vývoj možno najlepšie sledovať na Volyni a na hornom Dnestri, kde sú ešte zistiteľné i doznievajúce znaky przeworskej a pomorsko-mazovskej kultúry.

Koncom 2. a začiatkom 3. stor. bolo v Pričernomorí obdobie nepokojov (rozvrátenie Olbie, Tanaisu a krymských miest, nájazd Gótv a Skýtov na pobreží Malej Ázie, Grécka a na Balkán) a po jeho ukončení sa objavuje čerňachovská kultúra.

Ďalší referát na konferencii predniesla Karla Motyková (K problematice počátků starší doby římské v Čechách), jeho text však pre zborník nedodala.

Horst Geisler predniesol referát Östliche Elemente im Fundmaterial des mittleren Havelgebietes in der frühen römischen Kaiserzeit (str. 321—328). Autor sa snažil v materiáli z havolskej oblasti vyčleniť tie prvky, ktoré možno považovať za východné. Sú to najmä niektoré kovové predmety (spony, pracky, kovania, ostrohy) a kostené hrebene, nájdené predovšetkým na pohrebisku v Kemnitz. Je to malé percento z celkového počtu nálezov. Autor predpokladá, že sa do havolskej oblasti dostali z územia przeworskej kultúry od povodia Odry a Nisy. Ich prílev da-

tuje do doby pred markomanskými vojnami alebo počas nich, keď sa podobné prvky objavili aj v Čechách, na Morave, na Slovensku a západne od Odry.

Berthold Schmidt sa v referáte Zur kulturellen Gliederung des Mittel- und Saalegebietes während der spätrömischen Kaiserzeit und frühen Völkerwanderungszeit (str. 341—354) upriamil na vývoj stredného Polabia a Posálie v mladšej dobe rímskej a včasnej dobe sťahovania národov. Snažil sa objasniť, aké tu žilo obyvateľstvo, lebo o predchádzajúcom období sa zachovali historické správy (mali tu sídliť Hermunduri a neskôr rýnsko-vezerskí Germáni), no pri štúdiu mladšieho obdobia možno vyčítať iba z archeologického materiálu.

B. Schmidt predpokladá, že obyvatelia stredného Polabia i Posálie patrili k polabským Germánom, dajú sa však rozdeliť do niekoľkých lokálnych skupín. V sálskej oblasti to boli skupiny Wechmar, Grossbadegast, Hassleben, Niemberg, medzi ktorými boli isté kontakty. Dve z nich majú žiarový rítus, dve kostrový. Autor predpokladá, že všetky tieto skupiny nadväzujú vlastne na staršie obyvateľstvo zo začiatkov doby rímskej.

V strednom Polabí sú dve výrazné lokálne skupiny — burgerská a zethlingská, ktoré sa výrazne odlišujú od okolitých skupín.

Posledný referát na konferencii v Krakove predniesol Achim Leube (Archäologische Formengruppe im nördlichen Elb-Oder-Gebiet während des 1. bis 4. Jahrhunderts, str. 355—370). Zameral sa v ňom na územie Brandenburska, Mecklenburgu a Altmarku v dobe rímskej. Z prístupného archeologického materiálu sa snažil vyťažiť čo najviac poznatkov o hmotnej i duchovnej kultúre, ale aj na určenie etnicity obyvateľstva a riešenie sociálno-ekonomických otázok.

Rimania sa snažili posunúť hranicu Impéria až na Labe. Už z 1. storočia sú náznaky o vytváraní klientských vzťahov s polabskými Germánmi. Južné a východné Holsteinsko považuje autor za sídlo Rendignerov, Longobardov lokalizoval do severovýchodnej časti Lüneburger Heide a juhovýchodného Mecklenburgu. V Altmarku došlo koncom 1. stor. k úbytku obyvateľstva, v 2. stor. došla nová vlna, na ktorej mohli mať podiel Longobardi, prípadne Semnoni, ktorí žili v Pohavolí. Časť Semnonov sa v priebehu 2. stor. vysťahovala a spolu s Alamanmi vytvorila kmeňový zväz, známy z písomných prameňov.

A. Leube sa domnieva, že pobrežie Baltu a Poodrie tvorili samostatnú kultúrnu oblasť orientovanú na východ a v mladšej dobe rímskej i na Škandináviu. Odersko-vartská oblasť bola na rozhraní dvoch veľkých kultúrnych

okruhov, preto v nej dochádzalo k ovplyvňovaniu raz z jednej, raz z druhej strany. V mladšej dobe rímskej možno sledovať presun žiarového rítu smerom na západ až po čiaru Havel—Nuthe, je však zatiaľ otáznne, či šlo len o presun rítu, alebo i o presun etnika.

Autor zdôraznil, že stredné Poodrie bolo kultúrne samostatné a že K. Godłowski tu správne vyčlenil skupinu Lebus.

Na záver je potrebné upozorniť na tie referáty, ktoré sú z hľadiska výskumu na našom území najpozoruhodnejšie. Bol to predovšetkým príspevok K. Godłowského, ktorý vychádzal z jeho dlhoročných výskumov v oblasti przeworskej kultúry. Jeho najvýznamnejšie diela, o ktoré sa i v spomínanom referáte opíeral, boli recenzované v Slovenskej archeológii (Kultura przeworska na Górnym Śląsku, Katowice—Kraków 1969 — p. Slov. archeológia, 20, 1972, s. 246—248; The Chronology of the Late Roman and the Early Migration Periods in Central Europe, Prace Archeologiczne 11, Kraków 1970 — p. Slov. archeológia, 20, 1972, s. 464—465) a sú často citované v dielach našich autorov.

Pozoruhodné sú práce K. Godłowského a J. Kolendy. Oba sa pokúsili synchronizovať kmene známe z anticých písomných prameňov s kultúrnymi okruhmi zistenými na základe archeologického materiálu. Hoci pracovali odlišnými metódami, dosiahli rovnaký výsledok.

B. Krüger vo svojom podnetnom príspevku, ktorý zodpovedá najnovším tendenciám prehistorického bádania v NDR, poukázal na to, ako možno použiť archeologické nálezy na vyvodzovanie ďalekosiahlych spoločensko-hospodárskych záverov.

Zvlášť by som chcela vyzdvihnúť referát M. Ščukina, najmä jeho úvahy o tom, že nie je možné striktné určiť hranice medzi časovými stupňami, ale treba rátať s postupným plynulým vývojom. Správnosť jeho názoru sa dá potvrdiť i na základe nášho nálezového materiálu: pri delení doby rímskej na Slovensku na staršiu, strednú a mladšiu sa ukázalo, že stredný stupeň nie je možné od mladšieho oddeliť.

Po preštudovaní recenzovaného zborníka máme dojem, že sa organizátorom konferencie v Krakove podarilo splniť cieľ, ktorý si vytýčili. Umožnili účastníkom konferencie a po vydaní zborníka i čitateľom poznať najnovší materiál i názory na danú problematiku a zároveň určili smer, ktorým by sa mal ďalší výskum doby rímskej v strednej a východnej Európe uberať.

Mária Lamiová-Schmiedlová

OBSAH 1. ČÍSLA

Bohuslav Chropovský	
K sedemdesiatym narodeninám významného archeológa a slavistu akademika Borisa Alexandroviča Rybakova	7
Bohuslav Chropovský	
Historický význam Výfazného februára	9
Witold Hensel	
Wczesnośredniowieczna figurka czterotwarowego bóstwa z Wolina	13
Statuette miniature d'un dieu païen à quatre visages à Wolin	16
Joachim Herrmann	
Zu den kulturgeschichtlichen Wurzeln und zur historischen Rolle nordwestslawischer Tempel des frühen Mittelalters	19
Djurdje Bošković	
Sur le caractère cultuel des représentations de la chasse au cerf au Moyen-Age	29
Gyula László	
Traditions remontant à la steppe chez les Ougriens de l'Ob	41
Ştefan Olteanu	
Quelques remarques sur les activités industrielles pratiquées dans le territoire de la Roumanie aux IV ^e —XI ^e siècles	45
Lech Leciejewicz	
Traditional and Progressive Patterns in the Early Slavonic Urban Culture	51
Kurt Horedt	
Backteller und Tonkessel in Moreşti	59
Dan Gh. Teodor	
Les établissements fortifiés des régions Est-Carpatiques de la Roumanie aux VIII ^e —XI ^e siècles de notre ère	69
Унто Сало	
Доисторическое прошлое Финляндии и его археологическая картина в свете аналогий предоставляемых лапландской культурой	79
Марианна Владимировна Малевская — Павел Александрович Раппопорт	
Декоративные керамические плитки древнего Галича	87
Verzierte keramische Fußbodenfliesen aus dem alten Galič	98
Bohuslav Chropovský	
Pohrebisko z 9.—10. storočia v Nitre pod Zoborom	99
Моги́льник IX—X вв. в Нитре под Зобором	123
Gräberfeld aus dem 9.—10. Jahrhundert in Nitra am Fuß des Zobor	124
Július Jakab	
Antropologická analýza pohrebiska z 9.—10. storočia v Nitre pod Zoborom	127
Антропологический анализ моги́льника IX—X вв. в Нитре под Зобором	147
Anthropologische Analyse des Gräberfeldes aus dem 9.—10. Jahrhundert in Nitra am Fuß des Zobor	148
Darina Bialeková	
Výskum a rekonštrukcia fortifikácie na slovanskom hradisku v Pobedime	149
Исследование и реконструкция фортификации славянского городища в Победиме	174
Grabung und Rekonstruktion der Fortifikation auf dem slawischen Burgwall in Pobedim	176

Eva Hajnalová

Zuhořnaté zvyšky dřevín z valu slovanského hradiska v Pobedime	179
Обугленные остатки древесных пород из вала славянского городища в Победиме	183
Verkohlte Holzreste aus dem Wall der slawisches Fortifikation in Pobedim	183

Karel Ludíkovský — Vladimír Hašek — František Obr

Geofyzikální výzkum příčného valu na slovanském hradisku v Pobedimi	185
Геофизическое исследование вала славянского городища в Победиме	191
Geophysikalische Untersuchungen des Querwalles auf dem slawischen Burgwall in Pobedim	191

Jozef Zábajník

K výskytu predmetov západného pôvodu na pohrebiskách z obdobia avarskej ríše v Dunajskej kotline	193
К наличию предметов западного происхождения на могильниках периода аварской державы в Подунавье	211
Zum Vorkommen von Gegenständen westlichen Ursprungs auf awarenzeitlichen Gräberfeldern im Donaubecken	213

Správy

Významné životné jubileum nestora slovenskej archeológie univ. prof. PhDr. Vojtecha Budinského-Kričku, DrSc. (<i>Jozef Vladár</i>)	215
Doc. PhDr. Anton Točík, DrSc., šesťdesiatročný (<i>Jozef Vladár</i>)	217
Správa o zasadaní Conseil Permanent de l'Union Internationale d'Archéologie Slave (<i>Bohuslav Chropovský</i>)	220
Komisia pre numizmatiku pri Archeologickom ústave SAV (<i>Eva Kolníková</i>)	221
Seminár o interdisciplinárnej spolupráci v archeologickom a etnografickom výskume (<i>Stanislav Šiška</i>)	221
IX. celoštátna konferencia stredovekej archeológie (<i>Alexander Ruttkay</i>)	225
Pracovná porada slovenských archológov (<i>Eva Kolníková</i>)	227

Recenzie

A. A. Nudelman: Topografija kladov i nachodok jediničnych monet (<i>Eva Kolníková</i>)	229
Helena Zoll-Adamikowa: Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski (<i>Peter Šalkovský</i>)	230
Arnulf Kollautz — Hisayuki Miyakawa: Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes (<i>Zlata Čilinská</i>)	231
Alla Trofimovna Smilenko: Slovjany ta jich susidy v Stepovomu Podniprovi (II—XIII st.) (<i>Bořivoj Dostál</i>)	233
Oleg Michajlovič Prichodnjuk: Slovjany na Podilli (VI—VIII st. n. e.) (<i>Bořivoj Dostál</i>)	235

OBSAH 2. ČÍSLA

Bohuslav Chropovský — Jozef Vladár — Alexander Ruttkay

Slovenská akadémia vied a 25 rokov archeologického bádania na Slovensku	245
Словацкая академия наук и 25 лет археологического исследования в Словакии	307
Die Slowakische Akademie der Wissenschaften und 25 Jahre der archäologischen Forschung in der Slowakei	345

Blažej Benadik

Keltisches Gräberfeld in Maňa	383
Кельтский могильник в с. Маня	420

Agnes Cs. Sós

Frühmittelalterliche Brandbestattung mit Feinwaage in Pókaszeptk	423
Раннесредневековое погребение с трупосожжением с весами в с. Покасепетк	430

Správy

PhDr. Mikuláš Kliský sedemdesiatročný (<i>Bohuslav Chropovský</i>)	431
PhDr. Blažej Benadik, CSc., šesťdesiatročný (<i>Karol Pieta</i>)	433
Štvrté zasadanie riaditeľov archeologických ústavov akadémii vied socialistických krajín (<i>Bohuslav Chropovský</i>)	435

Hlavné výsledky vedeckovýskumnej činnosti československej archeológie v rokoch 1976–1977 a jej úlohy do roku 1980 (<i>Bohuslav Chropovský</i>)	436
Zum Projekt der wissenschaftlich-technischen Information (<i>Bohuslav Chropovský</i>)	440
Kurzbericht über den Arbeitsstand am Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie der Akademie der Wissenschaften der DDR für den Zeitraum 1976–1977 und über geplante Arbeitsvorhaben bis 1980 (<i>Joachim Herrmann</i>)	441
Отчет Института истории материальной культуры Польской академии наук по результатам исследований в 1976–1977 гг. (<i>Витольд Хенсель — Збигнев Буковски</i>)	447
Основные направления исследований Института истории материальной культуры Польской академии наук до 1980 г. (<i>Витольд Хенсель — Збигнев Буковски</i>)	450
Bericht über die Tätigkeit des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in den Jahren 1976 und 1977 (<i>László Castiglione</i>)	452
Основные направления исследовательской работы Археологического института Болгарской академии наук до 1980 г. (<i>Димитър Арзелов</i>)	455
Principaux résultats obtenus par les collaborateurs des Instituts d'archéologie de Bucarest et d'histoire et d'archéologie de Cluj-Napoca et de Iași durant l'intervalle 1976–1977 et le plan de perspective jusqu'au 1980 (<i>Mircea Petrescu-Dimbovița — Radu Popa — Mircea Rusu</i>)	458

Recenzie

Farruggia — Kuper — Lüning — Stehli: Der bandkeramische Siedlungsplatz Langweiler 2 — Gemeinde Aldenhoven (<i>Juraj Pavúk</i>)	464
K. F. Smirnov: Sarmaty na Ileke (<i>Elena Miroššayová</i>)	468
Pavol Čaplovič: Dolný Kubín II. Halštatské popolnicové pohrebisko (<i>Sigrid Dušek</i>)	470
Bernd Kaschau: Die Drehscheibenkeramik aus den Plangrabungen 1937–1972. Der Runde Berg bei Urach II (<i>Mária Lamiová-Schmiedlová</i>)	471
Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich (<i>Mária Lamiová-Schmiedlová</i>)	472

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník XXVI, číslo 2

Vydalo v Bratislave roku 1978

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 150,—

Hlavný redaktor člen korešpondent SAV Bohuslav Chropovský

Technický redaktor Marián Skultéty

Prebal a väzbu navrhol Pavol Amena

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, odd. vývozu tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p., Martin. Výmer SÚTI 8/3

© Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1978

Cena viaz. Kčs 75,—